

PhD ÉRTEKEZÉS

dr. Makács Adrienn

Miskolc

2023

MISKOLCI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA

dr. Makács Adrienn

A KÖTELESRÉSZRE VALÓ JOGOSULTSÁG, A KITAGADÁS
ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI PROBLÉMÁI
(PHD ÉRTEKEZÉS)

DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA

A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Róth Erika

A doktori program címe: **A magyar állam- és jogrendszer, jogtudomány
továbbfejlesztése, különös tekintettel az európai jogfejlődési tendenciákra**

**Tudományos vezető: Dr. Heinerné Prof. Dr. Barzó Tímea, intézeti tanszékvezető
egyetemi tanár**

MISKOLC

2023

Témavezetői ajánlás

Jelen értekezésben a szerző a kötelesrész és a kitagadás jogintézményeit teszi vizsgálat tárgyává abszolút újszerű megközelítéssel, mivel eddig még nem született olyan mű, ami átfogóan foglalkozna kifejezetten a kitagadási okok tartalmának fejlődésével és értelmezésével, valamint ezzel összefüggésben a kötelesrészi igények védelmével és a végintézkedés szabadságával.

Az értekezés a bevezetés mellett három nagy részből áll, a szerző az első részben a vonatkozó történeti kutatást helyezte el, a másodikban a hatályos rendelkezéseket vizsgálta, a harmadik részben pedig nemzetközi kitekintés keretében térképezte fel a kötelesrész és a kitagadás szabályozását. A szerző történeti, jogösszehasonlító, illetve interdiszciplináris megközelítésben dolgozta fel a témakör legfontosabb kérdéseit mindegyik részben.

A PhD értekezés felépítése, gondolatmenete logikus, a szerző fejezetről-fejezetre mélyrehatóan, rendkívüli alapossággal járta körül a választott témát. Az értekezés mély dogmatikai és történeti elemzés mellett számos vonatkozó gyakorlati esetet, bírósági döntést is ismertet. Külön kiemelés érdemel, hogy az értekezésben a szerző nemcsak a hazánkban előforduló, hanem más, európai országokban alkalmazott kitagadási rendszereket és ezzel kapcsolatban a kötelesrész szabályozását elméleti és gyakorlati oldalról szintén figyelembe vette. Az értekezésben megfelelő mennyiségű szakirodalom került feldolgozásra, amelyek egységesen beépülnek a dolgozatba, ezáltal a témakör jogirodalmi feldolgozottsága teljesen mondható.

Összegzésképpen megállapítható, hogy Makács Adrienn színvonalas, a formai és tartalmi követelmények szem előtt tartásával megírt dolgozata minden tekintetben megfelel egy PhD értekezéssel szemben támasztott követelményeknek. Makács Adrienn a választott témában kifejezetten egyedi módon, értékes vizsgálatot folytatott, és tudományosan új értékeket állított elő, a dolgozat a szerző saját munkája, ezért a szerző részére a PhD fokozat odaítélését messzemenően támogatom és ajánlom.

Miskolc, 2023. június 1.

.....
Dr. Heinerné Prof. Dr. Barzó Tímea

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS.....	6
1. A téma és az értekezés ismertetése, az értekezés célkitűzése és hipotézisei.....	6
2. Az értekezés felépítése.....	10
3. Kutatási módszerek, a szakirodalom bemutatása	11
II. TÖRTÉNETI RÉSZ	13
1. Öröklés az Árpád-korban az ősiségről szóló törvény kihirdetéséig.....	13
2. Kirekesztés az öröklésből a Hármaskönyvben	17
3. A kötelesrész megjelenése hazánkban, kitagadás és kötelesrész az Optk.-ban	23
4. Az Országbírói Értekezlet és az Ideiglenes törvénykezési szabályok	31
5. Az Ideiglenes törvénykezési szabályok bevezetése utáni évek.....	37
6. Teleszky István öröklési jogi törvénytervezete	45
6.1. A kötelesrész, az érdemtelenység és a kitagadás tervezetbeli szabályai	45
6.2. A törvénytervezet kritikái.....	50
6.3. Változások a kötelesrész és a kitagadás rendezésében	55
7. Szász-Schwarz Gusztáv öröklési jogi törvénytervezete	62
7.1. A kötelesrész és a végrendelezési szabadság rendezése.....	63
7.2. A kitagadás és az érdemtelenység szabályozása	66
7.3. Javaslatok a kötelesrész és a kitagadás kapcsán.....	71
7.4. A főelőadmány	77
7.5. Változások a kötelesrészre való jogosultság és a kitagadás szabályaiban	87
8. Az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat	96
9. Érdemtelenység és kitagadás a bírói gyakorlatban.....	104
9.1. Az érdemtelenység megjelenése a gyakorlatban.....	105
9.2. Kitagadás a jogalkalmazásban.....	111
10. Kötelesrészre való jogosultság és kitagadás a régi Ptk.-ban.....	118
10.1. A vonatkozó rendelkezések kialakítása	118
10.2. A törvényes öröklés, a kötelesrész és a kitagadás szabályainak változásai	121
10.3. A kötelesrészre jogosultság és a kitagadás végleges rendezése.....	126
11. Kitagadási okok tartalma a régi Ptk. égisze alatt.....	130
11.1. Az örökhagyó sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény	132
11.2. Egyéb súlyos büntett elkövetése	140
11.3. A jogerős szabadságvesztésre ítélet	142
III. KÖTELESRÉSZ ÉS KITAGADÁS AZ ÚJ PTK.-BAN	143

1. Elképzelések a rendszerváltás után	143
2. A 2009. évi CXX. törvény és a Szakértői Javaslat szabályozási koncepciói.....	147
3. Szabályozás a 2013. évi V. törvényben	153
3.1. Kötelesrész és kitagadás a T/7971. számú törvényjavaslatban	154
3.2.A kötelesrész és a kitagadás elemi módosításai	156
4. A kitagadási okok tartalmi vizsgálata	161
4.1. Az érdemtelenység, mint kitagadási ok	163
4.1.1. Az örökhagyó életére törés	163
4.1.2. Az örökhagyó végakarátának akadályozása vagy meghiúsítása.....	169
4.1.3. Életre törés a hagyatékban való részesülés céljából.....	175
4.2. Az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekmény	176
4.3. Az örökhagyó hozzátartozóinak életére törés vagy sérelmükre elkövetett egyéb súlyos bűncselekmény.....	176
4.4. A törvényes tartási kötelezettség súlyos megsértése	177
4.5. Erkölcstelen életmód folytatása.....	182
4.6. A még ki nem töltött végrehajtandó szabadságvesztés	189
4.7. Az elvárható segítségnyújtás elmulasztása	192
4.8. A durva hálátlanság	195
4.9. A szülőkre irányadó speciális kitagadási ok.....	202
4.10. A házastársi kötelezettség durva megsértése	206
5. Megbocsátás.....	212
6. Néhány gyakorlati tapasztalat és az újabb kitagadási okok értékelése.....	215
7. A kötelesrész alapjának szabályozása és változások a kötelesrész védelme kapcsán.....	226
7.1. A tartás fejében végrendelettel és élők közötti szerződésekkel megvalósult juttatások .	233
7.1.1. A tartás ellenértékeként adott, illetve ígért végrendeleti juttatások	234
7.1.2. Végrendeleti juttatás tartásra nem köteles személyek részére	239
7.1.3. Ajándékozás tartás fejében és a kötelesrész.....	242
7.1.4. A szerencseszerződésekkel átruházott vagy lekötött vagyon	244
7.1.4.1. Lehetséges problémák, felmerülő kérdések.....	248
IV. KÜLFÖLDI MEGOLDÁSI MODELLEK.....	255
1.A német szabályozás.....	255
1.1. A kötelesrész feletti vita a német Polgári Törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch, BGB) megalkotása folyamatában	255
1.2. A leszármazók kitagadása a BGB második átfogó reformjáig.....	262
1.3. A szülők és a túlélő házastárs kitagadása a BGB második átfogó reformjáig	273
1.4. A hatályos szabályozás	280

2. Az osztrák modell.....	285
2.1. Első lépések a jogegységesítés felé.....	285
2.2. Kitagadás a kötelesrészről a Codex Theresianus szerint.....	290
2.3. Kötelesrész és kitagadás a polgári jogi részkodifikációban	298
2.4. Kötelesrész és kitagadás az egységes Osztrák Polgári Törvénykönyvben.....	300
2.5. Változások a kötelesrész és a kitagadás rendszerében	304
2.6. Kitagadási okok a gyakorlatban	310
2.7. A kötelesrész és a kitagadás hatályos szabályozása.....	316
3. Szabályozás az Egyesült Királyságban.....	320
3.1. Kodifikációs törekvések.....	321
3.2. Vita a végintézkedési szabadság korlátozása felett	328
3.3. Kötelesrész kérelemre	335
3.4. Kitagadás és érdemtelenység a common law szabályrendszerében.....	339
4. A francia modell	341
4.1. A kötelesrész megjelenési formái délen és északon	342
4.2. Az öröklési jogi szabályok egységesítésének első kísérletei.....	345
4.4. Pothier törekvései az öröklési jog összehangolására	351
4.5. Kötelesrész feletti viták a törvényalkotás során	356
4.6. A kötelesrésztől való megfosztás szabályozása a Code civilben 2001-ig	364
4.7. A hatályos szabályozás	369
5. Megállapításaink	374
ÖSSZEFOGLALÓ	375
SUMMARY.....	377
IRODALOMJEGYZÉK.....	379
AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ SAJÁT KÖZLEMÉNYEK.....	404
SZERZŐSÉGI NYILATKOZAT	407

I. BEVEZETÉS

1. A téma és az értekezés ismertetése, az értekezés célkitűzése és hipotézisei

Végintézkedési szabadsága alapján az örökhagyó szabadon döntheti el, hogy halála esetére kíván-e vagyonáról rendelkezni, illetve azt a jogszabályok keretein belül milyen tartalommal kívánja kitölteni, háttérbe szorítva így a törvényes öröklési rend érvényesülését. A jogalkotó a kötelesrész intézményével azonban kétségkívül korlátot helyez a végintézkedési szabadság elé: annak biztosításával a jogrendszerek alapvető célja ugyanis az, hogy az örökhagyó legközelebbi hozzátartozóinak vagyoni érdekét védjék azáltal, hogy számukra részesedést nyújtanak a hagyatékából még az örökhagyó akaratával szemben is. A végintézkedési szabadság másik korlátja szoros összefüggésben van az elsővel, a kötelesrész iránti igény örökhagyó általi, egyoldalúan megvalósítható kioltása ugyanis egyedül a kitagadás jogának gyakorlásával valósulhat meg, amelynek a törvény szintén határt szab a kitagadáshoz vezető indokok taxatív felsorolásával.

A kitagadás jogintézménye az öröklésből történő kiesés speciális alakjaként került szabályozásra az öröklési jog területén belül. A kitagadás abban különbözik az öröklésből történő kiesés egyéb eseteitől, hogy ebben az esetben a jogalkotó egyedül az örökhagyóra bízta annak eldöntését, hogy ki akarja-e teljesen zárni örökösait az utána történő öröklésből. A kitagadás különleges, a kötelesrészre is kiható kiesési ok az öröklésből: az örökhagyó a Polgári Törvénykönyvben taxatív felsorolt okok fennállása esetén, ezen okokra végintézkedésében hivatkozva a kötelesrészükből is kirekesztheti az arra törvény szerint jogosultakat.

Jelen értekezés áttekintést nyújt a kötelesrész és a kitagadás jogintézményeinek fejlődéséről azok szabályozásbeli megjelenésétől kezdve napjainkig: az előbbi jogintézmény esetén kiemelt figyelmet fordítva annak a végrendelkezési szabadsággal és a kötelesrészre jogosultak védelmével kapcsolatos pontjaira, míg a kitagadás esetén arra fókuszáltunk, hogy a jogintézmény alapjául szolgáló magatartások körét a jogalkotó milyen módon és milyen indokok alapján határozta meg. Igyekeztünk górcső alá venni az idők folyamán keletkezett jogirodalmi értelmezéseket, és ahol azok rendelkezésre álltak, a gyakorlati alkalmazás termékeit is. Ahhoz, hogy fel lehessen vázolni egy adott korszak kitagadási rendszerét,

feltétlenül szükséges először tisztázni a törvényes öröklés rendjét és a kötelesrészt jogosultak körét, valamint kötelesrészük mértékét, hiszen ezek adják az alapját a kitagadás jogintézményének. A kitagadási okok rendszere erősen gyakorlatorientált intézmény, azok valódi tartalommal való megtöltése mindig a jogalkalmazásra hárult. Több kitagadási magatartás esetében is elmondhatónak tartjuk, hogy a törvényt olvasva tulajdonképpen jelentésük nem feltétlenül bontakozik ki előttünk, de látni fogjuk, hogy a sokszor egyértelműnek tűnő normaszöveg értelmezése is számos nehézséget okozott és okoz a jogalkalmazásban.

Meglátásunk szerint a kitagadási magatartások valódi tartalmáról a létrejöttük folyamatában szerepet játszó álláspontok ismeretében – javaslatok, indítványok, tanulmányok - és a jogalkalmazás termékeinek áttanulmányozása után kaphatunk pontos és teljes képet, ezek együttes ismeretében lehetséges jelentést kapcsolni a törvény szövegéhez.

Az értekezés tehát alapos jogtörténeti elemzéssel bír, mert a kötelesrész és a kitagadás tartalmának megértéséhez elengedhetetlennek gondoltuk végigvezetni azok kodifikációs előzményeit, láttatni változásukat és jelentésük alakulásának folyamatát a jogalkotásban. Látni fogjuk, hogy miként vélekedtek a kodifikátorok, a jogirodalom és a jogalkalmazás kortárs szereplői a kötelesrész intézményéről, valamint a kitagadási valódi okok tartalmáról, amely álláspontok fontos támpontokkal szolgálnak valódi jelentésük megértéséhez, szabályozásbeli létezésük miértjéhez és ezek által minél helyesebb gyakorlati alkalmazásukhoz.

A többi európai állammal ellentétben Magyarországnak csak 1959-ben lett polgári törvénykönyve, a törvényes öröklés szabályait, a kötelesrész és a kitagadás jogintézményeit, azok kialakulásának hátterét ezért hosszú, de érdekes és eseménydús út jellemzi, amelyet érdemes bejárni, mert figyelemre méltó jogelméleti álláspontokat, felvetéseket, és kodifikációs megoldásokat ismerhetünk meg az elemzett jogintézmények kapcsán, amelyek más megvilágításba helyezik őket. Noha a magyar öröklési jog 1848-ig a kötelesrész intézményét nem ismerte, fontosnak tartottuk megvizsgálni az ezt megelőző öröklési jogi szabályozásban megjelenő végrendelkezési szabadság alakulását is, hiszen Szent István király mellett, hogy bevezette a napjainkban is érvényesülő törvényes öröklési rendet, már lehetővé tette a végrendelkezést is. Látható lesz, hogy az Árpád-korban a végrendelkezés lehetőségének bevezetésével hogyan alakult az egyéni autonómia és az állam

érdekeinek egymással való kapcsolata, majd az is, hogy az ősiség törvénye milyen hosszantartó hatást gyakorolt a magyar öröklési jog fejlődésére.

Az értekezésben külföldi kitekintésként a német, osztrák, francia és a common law jogrendszerben megjelenő szabályozást vizsgáltuk meg, ugyanazon elvek mentén haladva, mint a magyar szabályozás esetében. Felvázoltuk az elemzett külföldi jogrendszerek törvényes öröklésre és a végintézkedésre vonatkozó szabályait a kezdetektől napjainkig, az érdemtelenség és a kitagadás intézményeinek megjelenését, illetve igyekeztünk minél több jogirodalmi álláspontot, valamint esetenként gyakorlati példát is fellelni és bemutatni.

A törvény szövegéből – nemcsak a magyar Polgári Törvénykönyvből, de az elemzett magánjogi kódexekből egyaránt - levezethető a kitagadás szoros értelemben vett, gyakorlati definíciója. Tudjuk tehát, hogy a kitagadás mit jelent a jogszabály szerint, amely megfogalmazás a kitagadás következményét jeleníti meg: a kötelesrészre jogosult a törvény által biztosított örökrészből az örökhagyó akaratának jóvoltából semmit sem kap. A kitagadás jogintézménye emellett megközelíthető egy másik, elméleti oldalról is: egyértelműen az adott örökhagyó személye ellen irányuló magatartáshalmaz, amelynek az örökhagyó részéről vagyoni, és nem személyi következményei lesznek, és amely egyedül az örökhagyó döntésétől, mérlegelésétől függő jogkövetkezmény.

Az értekezés célja, hogy bemutassa a kötelesrész és a kitagadás jogtörténeti fejlődésén átkalauzolja a kitagadási magatartások értelmezésének és alkalmazásának elméleti, valamint gyakorlati problémáit, nehézségeit, valamint fejezetenként rávilágítson az elemzett szabályozás erősségeire, negatív elemeire, néhol új vagy eltérő megoldási javaslatot kínálva.

Melyek lehetnek vajon a kitagadás jogintézményének azon problémái, amelyekre érdemes különös figyelmet fordítanunk?

Elsődlegesen azt a tényt, mint kiindulópontot célszerű kihangsúlyozni és megvizsgálni, hogy léteznek nem konkrétan megfogalmazott kitagadási magatartások, amelyeket homályosságuk okán nehéz behatárolni vagy esetről-esetre változhat a jelentésük, illetve időről-időre bővül, vagy módosul a tartalmuk. Ezek már a kitagadás jogintézményének bevezetésétől kezdve jelen vannak a szabályozásban. Az előbbi mellett azonban látni fogjuk azt is, hogy némely első olvasatra világosnak tűnő kitagadási rendelkezés miként válik homályossá amint

közelebről megvizsgáljuk annak lényegét: a jogszabály elemeit és gyakorlati megítélését.

Kísérletet tettünk továbbá az értekezésben annak bemutatására is, hogy a fentiek mellett létezhetnek még olyan emberi magatartások, amelyeket nem lehet a taxatív szabályok körébe sorolni, mégis olyan elítélendő viselkedésformákról van szó, amelyek nemcsak a kitagadó örökhagyó szerint, de akár a közfelfogás szerint is érdemessé teszik az örököszt az öröklésből való kiesésre.

Az előbbiekből következően a kitagadás legfőbb elméleti és egyben gyakorlati problémájának egyrészt talán azt tekinthetjük, hogy abból adódóan, hogy a jogalkotó nem hozott létre fogalomrendszert, illetve nem adott behatárolási elemeket az elvont megfogalmazású kitagadási okok tartalmához – hozzátevé, hogy némely kitagadási magatartáshalmazra azok sajátos jellegéből adódóan nem is lehet pontos definíciót adni - az adott rendelkezéseket nem lehet egységesen értelmezni sem, amely a kitagadás gyakorlati alkalmazásának elsődleges feltétele. Szintén elméleti és gyakorlati problémaként merül fel még, hogy számos kitagadási ok többféleképpen is értelmezhető.

A megfoghatatlan kitagadási okok hazánk esetében leginkább a hatályos Polgári Törvénykönyv (2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, a továbbiakban úgy is, mint új Ptk.) szabályrendszerében nyertek teret, homályossá téve a jogintézmény jelentős részét. A kitagadás megfoghatatlanságának következménye a jövőben várhatóan vegyes lesz, ugyanis egyre több a kitagadást tartalmazó végrendelet, amelyekben a kitagadást jogszabályi hivatkozással, indokkal alátámasztva kell előadni, másrészt a személyes indokkal teli, kitagadást tartalmazó végrendeleteket számos esetben várhatóan nem fogják a kitagadottak elfogadni, ezért hagyatéki per is több lehet a jövőben, a bizonyítás pedig előreláthatólag nem lesz könnyű ezekben az esetekben.

Amint az látható lesz majd az értekezésben is, a kitagadás elméleti és gyakorlati problémái tehát összefüggnek. Az ugyanis, ami elméletben érthető, illetve ami fölött meglátszik az a jogalkotói szándék, amely a pontosan nem egyediesíthető eseteket igyekszik bizonyos elv mentén egy nagyobb csoportba tömöríteni és elméletileg megállja a helyét, az a gyakorlatban inkább problémát jelent. Az új szabályok igyekeznek széles skálán mozogva biztosítani minél teljesebben a kitagadás jogát, ám a rendelkezések homályossága okán a jogalkotói célt nem igazán sikerült elérni.

Nem lehet ugyanis egyensúlyt találni a között a jogalkotói szándék között, amely igyekszik pontos térképet alkotni a kitagadási emberi magatartásokról és a között a gyakorlati probléma között, hogy kimondható legyen adott konkrét esetben a kitagadás jogossága, mert definíció híján nem lehet megállapítani az örökhagyó személyét sértő magatartás megvalósulását. Az elemzett külföldi országok esetében is elmondható, hogy a kettő kíváncsi betöltésére semelyik jogalkotó sem törekszik, mert vagy teljes végrendelkezési szabadságot biztosít polgárainak, vagy csak kevés, de a lehető legpontosabban definiált kitagadási indokot sorolja fel jogszabályában.

2. Az értekezés felépítése

Az értekezés a bevezetésből és három nagy részből áll, amelyeket fejezetekre, valamint esetenként alfejezetekre és al-alfejezetekre bontottuk.

A második rész a kötelesrész bevezetése előtti és utáni időszakot felölelve azt mutatja be, hogy a jogintézmény megjelenése előtt és azt követően miként rendezte a jogalkotó a törvényes és a végrendeleti öröklés szabályait, illetve azt kutatja, hogy milyen kezdeti nyomait találjuk a kötelesrésznek és az örökléstől való megfosztás lehetőségének az elemzett időszakokban. Betekintést nyerhetünk az ősiség hatálya alatt rendezett öröklési jogi jogviszonyokba, a törvényes és a végrendeleti öröklés jogvilágába és képet kaphatunk a Hármaskönyv napjainkig ható szabályozási megoldásairól is. A második részben, mint történeti részben a kötelesrész hazai jogrendszerben való megjelenésének körülményeit elemző részt is megtaláljuk. Betekintést nyerhetünk az ősiség eltörlésének folyamatába és a hazánkban 1853. évi május 1. napján hatályba lépett Osztrák Polgári Törvénykönyv vonatkozó rendelkezéseibe, illetve az azzal járó hazai öröklési szabályozási változások elemzésébe. A második részben külön fejezetben térünk ki a polgári törvénykönyv nélküli Magyarország ítélkezési gyakorlatának ismertetésére, valamint szintén külön fejezetben mutatjuk be a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) alapján kialakult, az értekezés témája szempontjából lényeges bírósági gyakorlatot is.

A harmadik részben a kötelesrész és a kitagadás jogintézményeinek hatályos szabályozásáról olvashatunk egészen a kodifikáció kezdetétől napjainkig. A harmadik részben kísérletet tettünk az új szabályozással bevezetett kitagadási

magatartások elemzésére akként, hogy milyen utat jártak be végső rendezésükig. A harmadik rész kimondottan részletesen foglalkozik az elemzett időszak alatt megjelent összes polgári törvénykönyvi tervezettel, azok öröklési jogi megoldásaival, kiemelve a kötelesrész és a kitagadás rendezését., valamint a hatályos Ptk. alapján kialakult az értekezés témája szempontjából fontos bírósági gyakorlatot is igyekeztünk feltárni és elemezve bemutatni.

Az értekezés utolsó, negyedik részében nemzetközi kitekintés keretében megismerkedhetünk Németország, Ausztria, az Egyesült Királyság, valamint Franciaország törvényes és végrendeleti öröklésének szabályaival, az érdemtelenység és a kitagadás rendezésével, a vonatkozó jogelmélettel és esetenként az odavágó joggyakorlattal egyaránt.

3. Kutatási módszerek, a szakirodalom bemutatása

A téma feldolgozása során többféle kutatási módszer alkalmazására került sor, a történeti, a jogösszehasonlító, az interdiszciplináris megközelítés mellett a leíró és elemző módszert egyaránt segítségül hívtuk. Az általunk tanulmányozott jogintézményeknél jogtörténeti elemzés keretében vizsgálati körbe vontuk a hazai és a külföldi polgári jogi jogfejlődés során lezajlott kodifikációs folyamatok, reformok lényegi meghatározóit, bemutatva a kapcsolódó joganyag történeti fejlődését és ahol az lehetséges volt, azoknak a mai napig meghatározó elemeit is. Az értekezésben a kapcsolódó szabályozás részletes, elemző bemutatása mellett az idők során kialakult különböző jogelméleti álláspontok és a gyakorlati oldal megoldásainak egybevetését is célunknak tűztük ki, rámutatva arra, hogy jogszabályok által rendezett, egyértelműnek tűnő jogi definíciók, illetve fogalmak értelmezése és alkalmazása, azokból következtetések levonása a szabályozás történetében nem mindig ugyanarra a helyesnek tűnő eredményre vezettek.

A jogösszehasonlító módszert a kutatásunk során két irányban használtuk: egyrészt a különféle nemzetek jogrendszereinek és a hazai szabályozásnak az összehasonlítására, másrészt pedig a magyar szabályozás történeti, kronológiai alakulásának bemutatására. Törekedtünk a jogfejlődés hazai szellemi termékeit egymással kellő kritikai szemlélettel összevetni, ahol lehetett kiemelni a

jogintézmények pozitív fejlődését, valamint megemlítve az általunk negatívnak vagy előnytelennek gondolt szabályozási változást.

A hazai jogfejlődés kitagadásra vonatkozó szabályainak elemzése során világossá vált előttünk, hogy azokat erős interdiszciplináris nyitottság jellemzi a büntetőjog irányába: a jogalkotó a kitagadás okainak megállapítása és szabályozása során a társadalmi jelenségek változásait – vagyis szociológiai elemeket is - szem előtt tartva nemcsak magánjogi, hanem közjogi tényezőket, viszonyokat egyaránt figyelembe vett. Mindehhez kapcsolódóan elmondhatjuk azt is, hogy amennyiben az új szabályozás körülhatárolásra váró fogalmainak valódi tartalmát, azok lényegi meghatározóit szeretnénk megállapítani és esetleg az új rendelkezések várható hatását kívánjuk megjósolni, illetve kiszámítani, úgy a társadalom jelenségeinek múltbéli és jelen helyzetére is nagy mértékben figyelemmel kell lennünk, hiszen a jogszabályok valójában „a társadalomról is képet adnak.”¹

Az értekezés forrásbázisának jelentős részét hazai és külföldi jogszabályok, a témához kapcsolódó magyar és külföldi bírósági döntések, továbbá a hazai és a külföldi jogi szakirodalom alkotják. A témához kapcsolódó hazai jogirodalmat és joggyakorlatot igyekeztünk széleskörűen felderíteni és áttanulmányozni, ennek nagy részét szerepeltetjük az értekezésben, kiemelt figyelmet fordítva a felsőházi, jogászgyűlési, különféle bizottsági viták elemzésére. A külföldi jogirodalom esetében ugyancsak a teljességre törekedtünk, ugyanakkor az értekezés terjedelmi korlátja miatt a felkutatott joganyag jelentős része nem kerülhetett bele jelen dolgozatba, azonban igyekeztünk a téma szempontjából releváns szakirodalmat és jogszabályokat ismertetni, valamint ahol erre lehetőség adódott, joggyakorlati példákat bemutatni.

A kézirat lezárva: 2023. május 22.

¹ ESZENYI Miklós: A történettudományi szakirodalmi kutatás módszerei. Kalauz főiskolai és egyetemi hallgatók, fiatal kutatók számára. Miskolc: Rónai Művelődési központ, 2000, 142. o. <http://mek.oszk.hu/04800/04838/04838.pdf> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

„Ama számtalan magánjogi viszonyban, amely az embert egyfelől emberekhez, másfelől dolgokhoz fűzi, e viszonyok középpontja, az ember – egyszer bizonyosan bekövetkezendő (certum an, incertum quando) – halálának jogi ténye (...)”²

II. TÖRTÉNETI RÉSZ

1. Öröklés az Árpád-korban az ősiségről szóló törvény kihirdetéséig

A magyar jogba a törvényes öröklés szabályait Szent István király törvénykönyvei vezették be, melyek a tulajdonviszonyok átalakítása érdekében megváltoztatták az öröklésre vonatkozó addigi magyar szokásokat, védve ezáltal a magántulajdont, illetve megszüntetve a levirátust.

Az Árpád-korban főszabályként a törvényes öröklési rend érvényesült, amely szerint a parentéláris öröklési rendszer alapján az egyes generációk meghatározott sorrendben követték egymást az örökhagyó utáni öröklésben: ha maradtak lemenők akkor ők örökölték, hiányukban az örökhagyó felmenői, ha pedig ők is kiestek már, úgy végül az oldalági rokonok. Abban az esetben, ha nem voltak törvényes örökösök, úgy az örökhagyó birtoka a királyra szállt vissza, az uratlan jószágot a Szent Korona örökölte, „szükségképen”.³ Lemenők törvényes öröklése esetében Szent István második törvénykönyvének 35. fejezetéből következtetve a fiúk elsőbbséget élveztek, a törvények a leányok örökléséről kifejezetten nem szóltak.⁴ Az özvegyek jogainak védelmét Szent István akként biztosította, hogy eltörölte az újabb házasság kényszerét, így a nő dönthetett arról, hogy szeretne-e újból férjhez menni vagy sem, és ha igen, akkor ő választhatta meg a férjét is. Abban az esetben, ha nem kívánt újabb házasságra lépni férje teljes vagyonával a továbbiakban már ő rendelkezett. A férj hagyatéka, javai nem kerültek a tulajdonába, hiszen a korabeli szabályozás

² FEKETE László: *Ars notarialis. A közjegyző hivatása, tiszte és működése. Első kötet. Magyar Országos Közjegyzői Kamara, Budapest, 2013, 436. o.*

³ TÓTH Lajos: A szent korona öröklésének kérdéséhez. In: *Királyi közjegyzők közlönye, 1933/7, 254. o.*

⁴ „Valószínű, hogy a legrégebb törvényeinknek ez a szövegezése, ez a hallgatása megfelelt a tényleges állapotnak, a mely szerint a leányok örökösödési joga a fiúk mellett háttérbe szorult vagy talán nem is létezett.” Lásd: ILLÉS József: *A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. nyomása, Budapest, 1904, 26. o., 4. lábjegyzet.*

értelmében a nő nem örökölhette elhunyt férje ingatlan birtokaiból, hanem azokon használati, haszonélvezeti jogot kapott a törvény által biztosítottan. Abban az esetben, ha a nő újabb házasságot kötött vagy meghalt, ezek a birtokok visszakérültek a férfi rokonságának kezébe olyan rendben, ahogy a férj halála után az öröklési szabályok szerint rendezni kellett azok jogi sorsát.

A végrendekezés lehetőségét már Szent István is deklaráta,⁵ amely jog azonban meglehetősen korlátozott volt, mert a király, valamint a nemzetség tagjainak hozzájárulását kellett kérni hozzá⁶ és csak a törvényben megszabott alanyi kör lehetett a megnevezett örökös, tehát az örökhagyó felesége, fiai, leányai, illetve az egyház. A végrendekezés nem volt ritka, okmánygyűjteményeinkben számos példát találunk korabeli végrendeletek létrejöttére mind férfiak, mind nők által létrehozottan,⁷ amelyekben valamely rokonokra vagy apátságra örökítették tulajdonaikat és láthatóak bennük a nemzetség, illetve a király beleegyezésére irányuló említések is. Szent István törvényei szerint a végrendekezési szabadság tehát tárgyi értelemben teljes volt, mert az a leendő örökhagyó egész vagyonára kiterjedt, alanyi vonatkozásban ellenben erősen behatárolt,⁸ látható, hogy az öröklés rendje a család fenntartására irányult, teljes mértékben a család köré rendeződött.

⁵ Szent István király dekrétomainak második könyve. 5. fejezet. A király engedelméről, hogy tulajdonát mindenki birhassa. <https://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

⁶ Lásd: ZLINSZKY Imre: A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés. Az Athenaeum R. Társulat kiadása, Budapest, 1877, 196-197. o.

⁷ Így például Acha, veszprémi jobbagynak végrendelete. II. István király korában 1114—1131., Scines nő rokonainak beleegyezésével Chutus nevű helységet adományozza a szentmártoni apátságnak. 1146., Margit nevű nőnek végrendelete. 1152., Adalbert magyar főúr, Roger sicíliai királyhoz követséggel megbízva lévén, mielőtt útnak indulna, végrendeletet tesz. 1150—1154., Gergely gróf végrendelete. 1168., Kaba nevű birtokosnak végrendelete. 1173—1175. In: Wenzel Gusztáv (Szerk.): Árpádkori új okmánytár. Codex diplom. Arpadianus continuatus. Első kötet. 1001-1235., Eggenberger Ferdinand akadémiai, úgy Geibel, Hartleben, Kilián egyetemista, Lampel, Lauffer és Stolp, Osterlamm, Pfeifer, Ráth pesti, Haas bécsi könyvtárosoknál, Pest, 1860, 18. o., 24. o., 29-31. o., 33. o., valamint Pál spalatoei érsek végrendelete. 1020., Zirmus spalatoei prior, vagyis városi főnöknek végrendelete 1078., Gaudius salonai (spalatoei) érsek végrendelete. 1150., István, Adorján fiának végrendelete, a Garam melletti szent-Benedeki monostor javára 1156. körül, Farkas Paznan fiának végrendelete a Garam melletti szent-benedeki apátság javára, mélyet III. István király megerősít 1165. körül, III. Béla király Sanad nejének végintézkedését a zabori apátság számára megerősíti 1185., III. Béla király megerősíti Hudának végrendeletét, mellyel ez több szolgáját szabadon bocsátja 1186., Bento beuri lakosnak végintézkedése. XII. század végéből, Dossa trau-i polgárnak végintézkedése a ferenczrendiek javára 1234. körül, Gundula János, ragusai lakos és birtokosnak végrendelete 1234. In: WENZEL Gusztáv (Szerk.): Árpádkori új okmánytár. Codex diplom. Arpadianus continuatus. Hatodik kötet. (A második folyam első kötete). 890-1235., Eggenberger Ferdinand m. akadémiai könyvtárosnál, Pest, 1867, 15. o., 26. o., 43. o., 47. o., 59. o., 98. o., 102. o., 141. o., 353-354. o.

⁸ Fontos megjegyezni, hogy Szent István minden, vagyonnal rendelkező polgárnak biztosította a végrendekezés jogát, tehát közszerződőknek és jobbagyoknak egyaránt.

Az alanyi értelemben vett végrendekezési szabadságot először az 1222-ben kihirdetett Aranybullában láthatjuk megjelenni, amikor II. András törvénybe iktatta annak lehetőségét, hogy a fiúörökös nélküli örökhagyók szabadon, bármilyen személyre végrendekezhetnek vagyonukkal a leánynegyedtiszteletben tartásával.⁹ A leánynegyed jogintézménye értelmében az örökhagyónak teljes hagyatéka egynegyedét érintetlenül kellett hagynia leányai számára, a felett nem volt végrendekezési szabadsága, azt „megrövidíteni s így terhelni nem lehetett”,¹⁰ az azt meghaladó vagyonával ellenben szabadon rendelkezhetett. A leánynegyed együttesen illette meg - számuktól függetlenül - az összes leányt és az Aranybulla szövegének egyértelműsége mellett fontos kiemelni, hogy a szokás szerint, majd később törvény által rendezetten is a leánynegyed fiúörökösök léte mellett is megillette az arra jogosultakat, és természetben, illetve pénzben is kiadták. A leányoknak járó kötelesrész megjelenésével bevezetésre került tehát a végrendekezési szabadság első tárgyi értelemben vett korlátja, a majdani kötelesrész őse, míg fiúörökös léte esetén a törvény szerint az örökhagyó teljes vagyona rá hárult, ettől eltérni végrendelettel nem lehetett. II. András 1231-ben kiadott ún. második Aranybullája az 1222-es Aranybulla öröklésre vonatkozó fenti rendelkezéseit a - leánynegyed jogintézményét is beleértve – megerősítette.¹¹ Lényeges kiemelni, hogy noha az Aranybullák a nemesek, illetve a serviensek végrendekezési jogáról írnak, a törvénycikkek előbeszédeiből mégis arra lehet következtetni, hogy a rendelkezések minden polgárra értendőek voltak, ugyanis a Szent István által kimondott jogegyenlőséget mindkettő Aranybulla megerősítette.¹²

SZENT ISTVÁN ELSŐ MAGYAR KIRÁLY DEKRÉTOMAINAK ELSŐ KÖNYVE. SZENT IMRE HERCZEGNEK. 4. FEJEZET. A főemberek és országnagyok méltó tisztességéről. 3. §.

⁹ 1222. évi IV. törvénycikk hogy a nemesség az ő marhájával és birtokával szabad legyen.

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=22200004.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D2#> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

¹⁰ MÁRKUS Dezső (Szerk.): Magyar Jogi Lexikon, V. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1904, 237. o.

¹¹ 1231. évi XI. törvénycikk

a serviensek birtokainak öröklési rendje

a) Ha valamely serviensünk örökös nélkül hal meg, birtoka negyedét leánya örökölje, a többiről úgy intézkedjék, ahogy akar;

b) és ha váratlan halál folytán intézkedni nem tud, (azok a) rokonai örököljék, akik hozzá közelebb állnak,

c) és ha egyáltalán semmi rokonsága sincs, a király bírja azokat.

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=23100011.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D2> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

¹² A két előbeszéd egyaránt ezt írja: „(...) megengedjük mind nekik, mind országunk más jobbágyainak és servienseinek a szent király által engedett szabadságot és másokat is, melyek

Álláspontunkkal egyező Hajnik Imre jogtudós véleménye is,¹³ a végrendekezési szabadság alanyi korlátjával kapcsolatban ellenben úgy látta, hogy tekintettel arra, hogy a két Aranybulla előbeszédében megerősítette a korábbi törvénycikkeket, így továbbra is irányadónak kellett tekinteni, hogy végrendekezni nem lehetett a családon, illetve az egyházon kívül állókra.¹⁴ Véleményünk szerint ez nem így van, az Aranybullák szövege egyértelmű, a leendő örökhagyó azt tehette vagyonával halála esetére, ami neki tetszett, a jogosulti kör törvény általi megnevezése nélkül.

Az Árpád-kor végrendekezési szabadsága II. András idejében volt a legteljesebb, azt követően drasztikusan leszűkült. Az Árpád-korban létrejött egyetlen törvényben sem lehet olvasni a kitagadás intézményéről, az örökösöket a nekik járó örökrészükből esetleg az egyház vagy másik örökös javára tett végintézkedéssel lehetett mellőzni.

A végintézkedési szabadság vonatkozásában újabb fordulatot jelentett a Nagy Lajos király által Budán 1351. december 11-én kihirdetett ősiségről szóló törvény, amely a hagyatéki vagyonról szóló rendelkezés lehetőségét kettéosztván megtiltotta a szabad rendelkezést minden öröklött – ősi – vagyon felett és a nemzetség által örökölni rendelte azt, kizárólag a szerzeményi - szerzett - vagyon tekintetében engedélyezte a végintézkedés szabadságát.¹⁵ Ősi vagyonnak azt tekintették elődeink, „a mi nemző eleink után törvényes örökös utján ránk száll”,¹⁶ minden egyéb javak szerzeményi javaknak minősültek. Ennélfogva tehát nem tartozott az ősi vagyon körébe a gyermekekről az apára vagy a testvérről a testvérré szálló vagyonelem, kivéve, ha azt

országunk állapotának rendezésére tartoznak, megerősítünk (...). <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=22200000.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D2> és <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=23100000.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D2> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

¹³ HAJNIK Imre: Magyar alkotmány-és jogtörténelem. Első kötet. Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. Kiadja Heckenast Gusztáv. Pest, MDCCCLXII, 327. o.

¹⁴ HAJNIK Imre i.m. 321-323 o.

¹⁵ A 1351. évi törvénycikk előbeszédjének 10. §-ában I. Lajos megerősítette az 1222-es Aranybulla rendelkezéseit, kivéve annak a szabad végrendekezéssel szóló IV. törvénycikkét: „11. § Kivéve egyedül a kiváltságból kizárt, előbb érintett egy cikkelyt, tudniillik ezt: „Hogy az örökösök hátrahagyása nélkül elhaló nemeseknek jogukban és szabadságukban áll az egyházak, avagy tetszésük szerint mások részére, élők közt vagy halál esetére adakozni, hagyományt tenni, birtokaikat eladni vagy elidegeníteni.” Sőt ellenkezőleg, épenséggel ne legyen joguk ezt megtenni, hanem birtokaik jog és törvény szerént, tisztán és feltétlenül, minden ellenmondás nélkül, legközelebbi atyafiaikra és nemzetségeikre háromoljanak.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=35100000.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D3> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

¹⁶ WENZEL Gusztáv: Az 1848. előtti magyar magánjog tekintettel újabb átalakítására. Nyomatott a Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomdában, Budapest, 1885, 252. o.

felmenőjüktől örökölték a testvérek.¹⁷ Elmondhatjuk, hogy az ősiség törvénye az öröklött birtokot gyakorlatilag forgalomképtelenné tette, mert azt annak tulajdonosa életében nem idegeníthette el, halála esetére nem rendelkezhetett róla. Ettől kezdve öröklési jogunkat hosszú időre az ősiség törvénye határozta be, a megszorított végintézkedési szabadság miatt pedig „típusan”¹⁸ inkább a törvényes öröklés érvényesült a végrendeleti helyett.

2. Kirekesztés az öröklésből a Hármaskönyvben

A magyar öröklési jogot szabályozó dekrétumoknak, de általánosságban véve a királyi dekrétumoknak az egybegyűjtése a XVI. századig nem történt meg, ilyen egységes gyűjtemény létezéséről hiteles adatok nem tanúskodnak. Az addig keletkezett szokásjog és törvények összegyűjtésére, valamint írásba foglalására II. Ulászló király Werbőczy István országbírói ítélmestert bízta meg.¹⁹ Werbőczy 1514-re elkészítette a Hármaskönyvet (Tripartitumot), amelyet még abban az évben be is mutatott az országgyűlésnek.²⁰ Az országgyűlés tíz tagú bizottságot²¹ jelölt ki a kódex megvizsgálására, amely elfogadta a mű helyességét és ezt követően a rendek törvénycikkben kérték a királyt, hogy pecsétjével erősítse meg az elkészült munkát, majd küldje meg példányait az ország vármegyéire annak alkalmazása megkezdése céljából.²² A Hármaskönyv királyi szentesítése azonban elmaradt, így a jogkönyv

¹⁷ Lásd: ZSÖGÖD Benő: Öröklött s szerzett vagyon. Tanulmány újabb irodalmunkból. Függelékkel a kiskorúak utáni törvényes öröklésről. II. változatlan kiadás. Politzer Zsigmond kiadása, Budapest, 1897, 90. o.

¹⁸ MEZEY Barna (Szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 132. o.

¹⁹ Werbőczy István Hármaskönyve. Az MDXVII-ki eredeti kiadásra ügyelve magyarul kiadta a Magyar Tudományos Akadémia. Második kiadás. Pest, MDCCCLXIV, Eggenberger Ferdinánd akad. könyvkereskedése, Ajánlás Ulászló királyhoz, 1-2. o.

²⁰ TIMON Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére. Ötödik bővített kiadás. Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1917, 633. o.

²¹ Tagjai voltak: Wárdai Pál sz.-Zsigmondi prépost és királyi kincstárnok, Batthyani Benedek budai várnagy, Ellyewelghi János nádori s Belyeni Albert és Bolyar Pal személynöki ítélmesterek, Gibartlii Kesserw István alnádor, Mekchei György királyi titkár, Zob Mihály és Dombó Pál a királyi Ítéltábla közbírái, Petrowczi Henzelffy István a királyi ügyek igazgatója. Lásd: WENZEL Gusztáv: A magyar magánjog rendszere. Harmadik kiadás. Első kötet. Nyomatott a Magyar Királyiegyetemi Könyvnyomdában, Budapest, 1885, 89. o.

²² „1514. évi LXIII. törvénycikk a decretumok összegyűjtendők és kiigazítandók és az egyes vármegyéknek megküldendők.”<https://net.jogtar.hu/ezet-ev-torveny?docid=51400063.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D7> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

sosem emelkedhetett törvényerőre.²³ A Tripartitum ennek ellenére az egész országban elterjedt, a bíróságok mindenütt alkalmazták azt és a későbbi jogirodalmi fejlődésnek is meghatározó támaszát adta.²⁴

A Tripartitum szerint az örökhagyó vagyona – az akkortájt hatályban lévő ősiség törvényének megfelelően - az ősi és a szerzett vagyona tagolódott, a jogkönyv a szabad rendelkezést az örökhagyó által szerzett vagyona biztosította,²⁵ míg az öröklött (ősi) vagyona a törvényes öröklés szabályait rendelte alkalmazni. A feudális berendezkedésnek megfelelően a nemesek és a nem nemesek rendjére eltérő végrendeleti és törvényes öröklési szabályok vonatkoztak: a nemesek törvényes öröklési rendje szerint elsősorban fejenként egyenlő arányban az örökhagyó törvényes leszármazói örökölték, mégpedig a régi szokásjog alapján elsőbbséget élvezve a fiúgyermek.²⁶ Törvényes gyermekeknek azokat tekintették, akik törvényes házasságból, illetve az apa halálát követő tíz hónapon belül születtek.²⁷ Az örökhagyó lemenőinek hiányában a felmenői örökölték, amennyiben pedig az örökhagyó szülei sem éltek már, úgy oldalági atyafiai.²⁸ Abban az esetben, ha az örökhagyónak oldalági örökösei sem voltak, úgy végső soron a királyi fiscus örökölt.²⁹ A nem nemesek törvényes öröklési szabályai a nemesekétől annyiban tértek el, hogy az egyedülálló, örökös nélküli személy vagyona a földesúr örökölte, emellett az örökös nélküli nem nemesek csak szerzett ingatlanvagyonuk feléről végrendelkezhettek, annak másik fele a földesurat illette.³⁰

Az ősi vagyona tehát mindenképpen az arra hivatott nemzetségbeli örökösökre – vagy a fiscusra illetve a földesúrra - hárult, ebből nem lehetett sem kitagadni, sem kizárni őket, a szabályok egyedül azt engedték meg, hogy az örökhagyó bizonyos, a

²³ A meghíusulás okát Werbőczy annak tulajdonította, hogy miután a mű sokszorosítása lassan haladt és közben II. Ulászlónak hosszabb időre el kellett hagynia az országot hivatali feladatai miatt, visszaérkezését követően egyéb, halaszthatatlan királyi teendői miatt az ország jogának kodifikációja háttérbe szorult. Lásd: Werbőczy István Hármaskönyve ... „Werbőczy István az olvasóhoz”, 375-376. o.

²⁴ Werbőczy és a Hármaskönyv. Dr. Illés József egyetemi nyilv. rendes tanár előadása a Magyar Jogászegylet teljes ülésén 1942. március 21-én. Magyar Jogászegylet könyvtára. 22. Magyar Jogászegylet kiadása, Budapest, 11. o.

²⁵ Tripartitum I. Rész, 57. Czim. Lásd: WERBŐCZY ISTVÁN HÁRMASKÖNYVE. A M. Tud. Akadémia által gondozott harmadik kiadás. Az eredetinek 1517-iki első kiadása után fordították, -jogi műszótárral és részletes tárgymutatóval ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1894.

²⁶ Tripartitum I. Rész 17. Czim.

²⁷ Tripartitum II. Rész 62. Czim.

²⁸ Tripartitum I. Rész 47. Czim.

²⁹ Tripartitum I. Rész 10. Czim.

³⁰ Tripartitum III. Rész, 30. Czim.

nemzetség tagjai által tanúsított magatartások fennállta esetén az ősi és a szerzett vagyont megosztván a szerzeményi vagyomból kirekeszthesse őket az ősi vagyon rájuk eső részének egyidejű kiadása mellett. A Tripartitum a következőképpen rendelkezett a szerzett vagyomból történő kirekesztés alapjául szolgáló magatartásokról:³¹

„Továbbá tudnunk kell aztán, hogy az apa, felserdült és törvényes korú fiát - de nem a serdületlent - az alább írt esetekben, az örökségnek és egyéb vagyonnak megosztására kényszerítheti, de ki nem tagadhatja.

- 1. § Először: ha a fiú erőszakkal veti kezét szülőire, vagy velük szemben egyéb súlyos és szembetűnő bántalmat követ el.**
- 2. § Továbbá: ha olyan esetből emel bűnvádat a szülők ellen, a mely a fejedelem vagy az egész ország közveszélyével nem jár.**
- 3. § Továbbá: ha a szülők élete ellen leselkedik, tudniillik: méreggel vagy másképp azoknak vesztére tör.**
- 4. § Továbbá: ha az apa akaratának ellenére, az apai javak gonosz vesztegetése mellett gonosztevő vagy más istentelen életű emberekkel czimboraságban áll.**
- 5. § Továbbá: ha a fogságba esett apát az ellenség kezéből vagy a tömlöczből, midőn azt tehetné, ki nem váltja, sem ki nem szabadítja, vagy érette kezességet vállalni vonakodik.”**

Ezen fenti okok valódi értelméről megoszlottak a korabeli vélemények, mondván azt, hogy ha a hálátlan gyermeket atyja által az ősi jószág felosztására kényszeríti a törvény, vagyis atyja életében jószágot kap: „inkább jutalmaztatik, mintsem büntettetik”.³² Véleményünk szerint valójában a megosztás szankció jellege és a rendelkezés értelme abban állt, hogy amikor a fiú megkapta jutóját az ősi vagyomból – semmit sem kapva a szerzett vagyomból -, az ő öröklési igényét ezzel kielégítettnek kellett tekinteni és az esetleg nagyobb értékkel bíró felosztáskori illetve a felosztást követően szülője által szerzett teljes vagyontól egyaránt elesett.

Amellett, hogy a Tripartitumban láthatjuk legelőször megjelenni az örökléstől való megfosztás lehetőségét, a jogkönyv több fontos kérdést is rendezett a

³¹ Tripartitum, I. rész, 52. Czim Azok az esetek, melyekben az apa fiát a jószágok megosztására kényszerítheti.

³² Lásd: KARVASY Ágost: Észrevételek a végrendelezési jognak a törvényes osztályrész általi korlátozását illetőleg. In: Jogtudományi Közlöny, 1866/20, 308. o.

jogintézménnyel kapcsolatban. A szerzeményi örökrészből csak az örökgyó serdült korú fiait engedte kirekeszteni a Hármaskönyv, tehát a tizenkettedik életévüket betöltött gyermekeket,³³ ők már másokkal szemben perbe szállhattak és pert indíthattak. A Tripartitumnak a gyermekek törvényes és nem törvényes koráról szóló rendelkezéseiből (I. rész, 111. Czim 6-7.§§) az is levezethető, hogy végrendeleti nyilatkozatot kizárólag a huszonnegyedik életévét betöltött férfiak és a tizenhatodik évét betöltött nők tehettek, amelyhez csak abban az esetben kellett a király jóváhagyása, ha a nyilatkozatot tevő férfi egyedülálló és kihaláshoz vagy megszakadáshoz közeledő volt.³⁴

Láthatjuk tehát, hogy a Tripartitum a leszármazók kirekesztésénél elsősorban a súlyosabb, személy elleni bűncselekményeket – élet, testi épség, egészség elleni cselekmények - vélte olyan eseteknek, amelyek fennállta magával vonhatja az öröklésből történő kiesést, de megjelent már az erkölcsiséget botránkoztató életvitel szankcionálása is, az 5. § pedig leginkább a szülővel szembeni hálátlanság jogkövetkezményének kategóriájába sorolható. Az 5. § kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a Tripartitum szerint megszűnt a gyermekek feletti apai hatalom az apa fogságba esésével (I. rész, 56. Czim, 3.§), így tehát vissza nem térte esetén vagyonát gyermekei között fel kellett volna osztani, ám ha a fiúgyermek nem szabadította ki apját vagy nem vállalt kezességet érte - habár megtehetette volna -, úgy a fentiek szerint amelltt, hogy önjogúságot nyert, elesett a rá eső szerzeménytől is.

A Tripartitum kirekesztésre alapot adó magatartási között fellelhetünk majdani érdemtelenégi és kitagadási magatartásokat egyaránt, véleményünk szerint a felsorolt magatartások jól beazonosíthatóak, mindegyik pontosan meghatározott, még a szubjektív elemre épülő 4. § is tartalmaz objektív feltételt: az örökség szándékos vesztegetésének kellett annak megállapíthatóságához fennállnia. Gonosztevékőn a Tripartitum a bűnelkövetőket értette, míg az istentelen – vagyis hitetlen - embereket törvény-, és társadalomellenesnek tartották.³⁵

³³ Tripartitum, I. rész, 111. Czim.

³⁴ Tripartitum, I. rész, 65. Czim.

³⁵ Lásd pl. Tripartitum, I. rész, 6. Czim A törvény meghatározásairól és ennek kellékeiről.

A Tripartitum nemcsak a leszármazó öröklési jogi igényének kirekesztésére adott lehetőséget, hanem a szülő is kényszeríthető volt a vagyon megosztására bizonyos általa tanúsított magatartások esetén:³⁶

„A fiu pedig megforditva (még ha apai hatalom alatt áll is), az apját a fekvő jószágok és vagyon megosztására az alább jegyzett esetekben kényszerítheti és szoríthatja, az előbocsátott apai hatalom ennek útját nem állván:

1. § Először: mikor az apa jószágait pazarolja és úgy a maga, mint fiai jószágait nem szükségből és helyes okból, hanem inkább álnokságból elidegenítette, vagy nyíltan elidegeníteni szándékozik és ez az akaratja a fiúnak nyilván tudására jut.

2. § Továbbá: mikor az örökséget és birtokjogot jóllehet el nem idegenítette, sem elidegeníteni nem törekszik, de azokat kellően nem miveli vagy gondozza, hanem pusztulni hagyja.

3. § Továbbá: ha az apa a fiut igazságos ok és nagyobb vétke nélkül iszonyatosan és kegyetlenül fenyegeti.

4. § Továbbá: mikor az apa teljeskoru fiát a házasságkötésből eltiltja.

5. § Továbbá: mikor az apa fiát bűn elkövetésére kényszeríti.”

Ezekben a fenti esetekben a szülőnek ki kellett adnia a fiúnak járó részt az ősi vagyonból, vagyis a fiú számára korábban nyílt meg az öröklés, míg az apának halála előtt meg kellett válnia vagyona jelentős részétől. Fontos, hogy az atya saját szolgálataival vagy érdemeivel szerzett vagyont ebben az esetben sem érintette a megosztás, abból a gyermeknek járó hányadot nem kellett kiadni.

Láthatjuk, hogy a szülők kirekesztésénél a Tripartitum szintén taxatív felsorolt és jól behatárolható, objektív okok alapján tette csak lehetővé a megosztásra történő kényszerítést: a gyermek tartásának veszélyeztetését illetve ellehetetlenítését és a szülő által a gyermek ellen tanúsított, büntetendő magatartásokat figyelhetünk meg. Az 1. és a 2. §§-ok - ahogyan a korabeli öröklés rendje is összességében - egyértelműen a nemzetség vagyonának megóvására, egyben tartására voltak hivatottak azzal, hogy útját állták a vagyon gazdaságtalan kezelésének, ésszerűtlen elidegenítésének. Meglátásunk szerint az első kettő kirekesztési magatartást

³⁶ Tripartitum, I. rész, 53. Czim: Azokról az esetekről, a melyekben megforditva a fiu osztozhatik meg az apjával.

hasznosnak és ésszerűnek mondható, mert az örökösök kisémmizésének elkerülését segítette elő.

Az atyai hatalom a Tripartitum alapján arra is kiterjedt, hogy az atya törvényes korú fiait azok érdeme szerint megfenyíthette vagy akár be is zárhatta,³⁷ azonban ha a fenyítés igazságtalan és aránytalan volt, az már alapot adott az atyai vagyon megosztásának kérelmezésére és ezzel együtt az atyai hatalom megszüntetésére is. A 4. § a huszonnegyedik életévüket betöltött fiúk részére biztosított jog volt, egyébiránt a fiúgyermek már tizenkét éves koruk betöltésétől kényszeríthették atyjukat a vagyon megosztására és kiadására, ezt pedig nem bűnvádi keresetet indítva, hanem inkább atyjukat felszólítva illett kérelmezniük.³⁸

A vagyon megosztásának fenti lehetőségei mind a nemesek, mind a nem nemesek rendjét megillették, mert azok különbségtétel nélkül azokra vonatkoztak, akik ősi vagyonnal rendelkeztek.

Úgy látjuk, hogy a törvényes öröklés rendjét, a törvényes örökösök körét és a kirekesztés szabályait a Tripartitum pontosan és részletesen tartalmazta, a rendelkezések jól nyomon követhetőek, logikusan felépítettek és egymásra illeszkedőek. Illés József egyetemi tanár szerint a Tripartitumot egészen a XIX. századig semmiféle számbavehető támadás nem érte,³⁹ a rendiség hanyatlását követően már annál inkább megkezdődtek ennek a régi, nem kívánt kort felidéző munkának az eltörlését és aláadását kívánó törekvések.

Beszédes tény, hogy a Tripartitumban nem találunk végintézkedésekre vonatkozó szabályozást. Ez nagy valószínűséggel annak köszönhető, hogy a gyakorlatban a végrendeletek az ősiség miatt már korábban, a Tripartitum elkészítése előtt sem lehettek elterjedtek, mert a jogintézmény jelentősen leszűkítette azon vagyontárgyak körét, amelyekről végintézkedni lehetett. Az ingó dolgokról és a vásárolt dolgokról lehetséges volt ugyan végrendelkezni, de figyelemmel kellett lenni arra, hogy amennyiben a vásárolt dolgokra vonatkozóan azok tulajdonosa nem tett végintézkedést, úgy azok is ősi vagyonná váltak az örökösök számára, így már végintézkedési tilalom alá estek.⁴⁰

³⁷ Tripartitum I. Rész, 51. Czim A jószágoknak megosztásáról az atyák és fiak közt és az atyai hatalomról.

³⁸ Tripartitum I. Rész, 53. Czim 6. §.

³⁹ Werbőczy és a Hármaskönyv. Dr. Illés József egyetemi nyilv. rendes tanár előadása... 13. o.

⁴⁰ A végrendeletek alakításának rendezése egészen Szent István királyunktól kezdve szabályozatlan volt, arra a római jog szabályait alkalmazták. Ezen állapot a végrendeletekről szóló 1715. évi XXVII.

3. A kötelesrész megjelenése hazánkban, kitagadás és kötelesrész az Optk-ban

A felvilágosodás eszméinek térnyerése következtében hazánkban is elavulttá kezdtek válni a középkor vívmányai, így a XIX. század első felének jogéletét és politikáját az ősiség eltörlésének kívánalma jellemezte. Az ősiség intézménye a vagyonforgalmat teljesen ellehetetlenítette, a sokszor kevés szerzett vagyona a tulajdonosok nem kaptak hitelt, hiszen az értékkel bíró ősi, öröklött vagyont nem terhelhették meg. A kor számos kiemelkedő államférfija is – így például Kossuth Lajos,⁴¹ Széchenyi István,⁴² Szentkirályi Móric,⁴³ Deák Ferenc⁴⁴ - felismerte az ősiség gazdaságot bénító

törvénycikk megalkotásáig maradt fenn. A törvénycikk nem terjedelmes (mindössze 11. §-ból áll), ámde kiterjedt szabályozást ad a végrendekezés mikéntjéről. A törvénycikk különbséget tett az írásbeli és a szóbeli végrendeletek között, továbbá a törvénycikk kihirdetése után megalkotott végrendeleteknek nem volt érvényességi kelléke az örökösnevezés.

⁴¹ Kossuth Lajos véleménye szerint az ősiség fennállása gátját szabja annak a normális állapotnak, amelyben a magyar birtokos birtokát sajátjának mondhatta és így annak, hogy felvirágozzék a hon közjára. Meglátása szerint hazánkban az ősiség törvénye - azt a látszatot keltve a tulajdonosokban, hogy azok vagyonuknak szabad tulajdonosai - a feudalizmus rossz és káros vegyülete. Kossuth hangoztatta, hogy az idő hatalma, a kor igénye az ősiség eltörlésének kérdését követeli annál is inkább, mert az utolsó országgyűlésen hozott hiteltörvények által nyújtott lehetőségek csak úgy lennének elérhetőek az eladósodott népnek, ha az ősiség eltörlésével birtokuknak becse, értéke, ára és eképpen hitele is megnövekedne. Lásd: KOSSUTH Lajos: Ősiség. In: Pesti Hirlap. 23. szám. Tavaszéle 20. 1841, 183. o., KOSSUTH Lajos: Ismét Ősiség. In: Pesti Hirlap. 24. szám. Tavaszéle 24. 1841, 191. o., KOSSUTH Lajos: Adalék az ősiség kérdéséhez. In: Pesti Hirlap. 235. szám. Április 2. 1843, 217. o.

⁴² Az ősiség bírálata kapcsán Széchenyi István Hitel című 1830-ban megjelent művében a birtokok értékével és ezzel összefüggésben a hitelképességgel kapcsolatban kifejtette, hogy a pénznek, földnek és minden egyébnek csak úgy van haszna, ha azokat használni lehet, illetve véleménye szerint minden megvan az országban amire hitelt lehetne adni, de azokat a tulajdonosok kénytelenek levegőre állítani forgatásuk helyett. Lásd: Gróf SZÉCHENYI István: Hitel. Pesten, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István könyvnyomtató-intézetében. 1830, 42-43. o.

⁴³ Szentkirályi Móric országgyűlési képviselő, Pest utolsó főpolgármestere szintén a végintézkedési szabadság kiterjesztése mellett érvelt és hangsúlyozta, hogy meg kell változtatni azon alapelvet, amely szerint minden birtok a koronától ered és így ahhoz ismét vissza kell folynia, mert a birtoknak tulajdonosai az egyedek, nem pedig a nemzetség, igazságosabb tehát úgy vélekedni, hogy minden birtokszerezés a szorgalomból, és megtartása a takarékoságból ered. Szentkirályi figyelemreméltó javaslata szerint ugyanakkor az ősiség intézménye által a nemzetségnek nyújtott biztosságot is meg kellene őrizni, mégpedig oly módon, hogy mindenki teljes szabadsággal rendelkezhesen ősi és szerzett vagyonáról akár törvényes örökösei, akár idegenek részére egyaránt, de ősi javai 1/4-ed részét gyermekeinek teher nélkül hagyni köteles legyen. Megjegyezte ugyanakkor Szentkirályi azt is, hogy a törvényes negyed iránti megszorítást csak az ősiség elvesztése miatti kárpótlásként látja szükségesnek az örökölt javakban, de annak szoros igazságon fekvő alapját ugyanakkor általánosságban véve nem látja, esetleg csak a kiskorú, árván maradt gyermekek esetében. Lásd: SZENTKIRÁLYI Móric: Ősiség. In: Pesti Hirlap. 23. szám. Tavaszéle 20. 1841, 189. o., SZENTKIRÁLYI Móric: Ősiség. In: Pesti Hirlap. 24. szám. Tavaszéle 24. 1841, 196-197. o. és SZENTKIRÁLYI Móric: Az ősiségről. In: Pesti Hirlap. 127. szám. Martius 20. 1842, 198. o.

hatását és amellet emeltek hangot, hogy az elavult jogintézményt a törvényhozás törölje el a szabályozásból.

Egységes kívánalommá vált tehát a rendelkezési, valamint a végrendekezési szabadság kiterjesztése az országban. A kívánalmaknak megfelelően az 1847-1848-as országgyűlésen megtéetett az ősiség eltörlését indítványozó javaslat és annak eredményeként az áprilisi törvények XV. cikkében kihirdették az ősiség eltörlését, valamint elrendelték, hogy a jogintézmény teljes és tökéletes eltörlésének érdekében a minisztérium dolgozzon ki polgári törvénykönyvet és ezen törvénykönyv javaslatát a legközelebbi országgyűlésnek terjessze be.⁴⁵ A polgári törvénykönyv megalkotása azonban elmaradt és a szabadságharc leverését követően a Habsburg Birodalom megkezdte a jogrendszer osztrák mintára történő átalakítását. I. Ferenc József császár 1852 novemberében császári nyílt parancsban rendelte el az ősiségi viszonyok megszüntét, valamint az Osztrák Polgári Törvénykönyv korábban már megelőlegezett hatálybaléptetését és ezzel együtt az addig hatályban volt, illetve alkalmazott törvények és szokások megszüntetését.⁴⁶

Az ősiség intézményét eltörlték tehát, így elvben a végrendekezési szabadság kiteljesedett a polgárok teljes vagyonára, de abban az öt évben, ami annak eltörlése és az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatályba lépéséig telt el, a bíróságoknak – polgári törvénykönyv híján - az ősiség eltörlésére való tekintet nélkül az 1848 előtt érvényben volt öröklési jogi szabályokat kellett alkalmazniuk.⁴⁷

A magyar polgári törvénykönyv elrendelt kidolgozása helyett az osztrák hatalom kiteljesítése érdekében 1853. évi május 1. napján hatályba léptetett Osztrák Polgári Törvénykönyv (Optk.) a magyar jogéletbe alapvető változásokat hozott. Mindamellet, hogy a törvénykönyv az addig csak részleteiben szabályozott, illetve

⁴⁴ Deák Ferenc ugyancsak támadta az ősiség intézményét és a haladás szellemével összhangban sürgette annak végleges eltörlését. Az 1839-1840. évben megtartott országgyűlésről írt híres követjelentésében Deák a törvényhozás elsődleges feladatának tartotta, hogy a haladásnak ezen egyik leg súlyosabb akadályát - az ősiséget - szüntesse meg.. Lásd: Követ jelentés az 1839-1840-ki országgyűlésről. Deák Ferencz és Heretlendy Károly zala vármegyei követektől. Pesten. Kiadta Landerer és Heckenast, 1842, 77-78. o.

⁴⁵ XV. törvény-czikk. Az ősiség eltörléséről. 1.§. In: Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. Budapest, Franklin - társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, 1896, 237. o.

⁴⁶ Hirdetési nyíltparancs 1. Czikk. Lásd: WENZEL Gusztáv: Az Ausztriai Általános Polgári Törvénykönyv magyarázata, Magyar-, Horvát-, Tótország, a Szerbvajdaság és a Temesi Bánság viszonyaira alkalmazva. Pesten, Geibel Armin sajátja, 1854, 53. o.

⁴⁷ ZLINSZKY Imre: A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire. Hetedik kiadás. Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda. 1899, 1033. o.

néhol szabályozatlan magyar magánjog terén jogegységet teremtett, explicit jelleggel rögzítette a tulajdon szabadságát, annak abszolút és korlátlan jellegét (353-355-§§.), továbbá megteremtette az ingatlanok tekintetében is a teljes tulajdonjogi rendelkezési szabadságot annak kötöttségei eltörlése által.

Végigtekintve az Optk. örökösödési szabályait véleményünk szerint elmondható, hogy bármennyire idegenkedtek bevezetésétől és alkalmazásától a magyar rendek és tekintettek rá a magyar emberek a diktatúra eszközeként, az pozitív változást hozott a jogrendszerbe, a szabályozott viszonyokba és a jogalkalmazók számára is. Az Optk. megteremtette ugyanis a jogbiztonságot és a rendelkezések megismerhetőségét mind a polgárok, mind a jog szakemberei számára az öröklési jog fontos területén is amellet, hogy - mint ahogyan látni fogjuk - a szabályozás koncepciójának vezérfonala megmaradt: az ősiség kívánt eltörlése és ezzel együtt a végrendelet szabadság áhított kiterjesztése megtörtént.

Az Optk. hatályba lépésével az öröklési rendszer addigi magyar alapeszméje nem változott meg, továbbra is a család érdekeinek szem előtt tartása, a családi vagyon egybentartása maradt a cél mind a törvényes, mind a végrendeleti öröklés vonatkozásában. Explicit módon kimondta ugyanakkor a törvény azt, ami már Szent István második dekrétuma óta a magyar örökösödési jog része volt: törvényes öröklésnek csak érvényes végrendelet hiányában, illetve az az által nem rendezett örökhagyói vagyonban van helye (727-728.§§).

A törvényes öröklés alapvető, magyar szokásbeli szabályai megmaradtak. Elsődlegesen továbbra is az örökhagyó gyermekei – mégpedig immár törvényes és törvénytelen fiúk és lányok egyaránt - örököltek egyenlő arányban a képviseleti elv alkalmazásával. Lemenők nem léteben egyenlő arányban az örökhagyó szülei, valamint a képviselet elve szerint azok leszármazói örököltek a következő ágon, amennyiben pedig az örökhagyó szülei és azok leszármazói sem éltek már, úgy az örökség az előbb ismertetett szabályok szerint az örökhagyó nagyszüleire és azok leszármazóira háramlott. A következő öröklési ág az örökhagyó dédszüleinek és azok leszármazóinak ága volt, majd az ükszülok és azok leszármazói következtek az ötödik ágon és végtére, ha az előbbieik közül senki sem élt már, úgy az örökhagyó dédőse, dédúke, illetve leszármazóik zárták a törvényes örökösök sorát a hatodik ágon. A hatodik ágon felüli rokonok öröklési jogát kizárta a törvény (751.§).

Az Optk. a túlélő házastárs vonatkozásában merőben eltérő rendelkezéseket állapított azonban meg a korábbi magyar szabályokhoz képest. Az örökhagyó túlélő házastársának az osztrák kódex gyermekek léte mellett haszonélvezetet biztosított: ha három vagy több gyermek maradt az örökhagyó után, úgy a teljes hagyaték egy gyermeknyi részén, míg háromnál kevesebb gyermek esetében a teljes vagyon egynegyed részén. Abban az esetben, ha nem maradt gyermek örökös, úgy az özvegy a teljes hagyaték egynegyedét immár állagként örökölte meg újdonságot hozva ezzel a magyar szabályozásba. A házastárs akkor örökölhette meg a teljes hagyatékot, ha a fenti hat ágból senki sem maradt már, aki örökössé válhatott volna.⁴⁸

Láthatjuk, hogy a szabályozás arra törekedett, hogy mindenképpen a rokonság kapja meg az elhunyt javait és a kincstár csak a legvégső esetben örököljön (760.§), ha már a legtávolabbi rokonok sem éltek vagy nem voltak felkutathatók. Az Optk. magyarországi hatálybalépésével tehát az örökhagyó tulajdonosoknak teljes vagyonuk feletti szabad rendelkezést engedett, annak viszont korlátot állított - a magyar szabályozásban a leánynegyed által addig sem teljesen ismeretlen - kötelesrész bevezetésével (762.§), amelyet a leszármazóknak egyébként járó örökrész felében (765.§), a szülőknek egyharmadban határozott meg (766.§), míg annak ellenére, hogy a házastárs is törvényes örökösnek minősült, kötelesrészre már nem volt jogosult.

Ezen fenti hányadoktól a kötelesrészre jogosultak (vagy ahogy a törvény nevezi őket: szükségörökösök) abban az esetben eshettek csak el, ha ingyenesen vagy ellenérték fejében lemondtak róla, ha az örökhagyó végrendeletében kitagadta őket, vagy ha a törvény bizonyos meghatározott okoknál fogva az öröklésből kizártnak minősítette őket.

Az Optk. a végintézkedési szabadság részeként széleskörű lehetőséget biztosított az örökhagyónak arra, hogy örökösait kötelesrészüktől megfosssa, így akit az örökhagyó az egész örökrészből érvényesen kitagadott, a kötelesrészre „igénnyel nem bír s annak kiszabásánál úgy tekintetik, mint ha nem is léteznék”.⁴⁹ A jogszerű

⁴⁸ Az özvegyek védelme a magyar szabályozásban már Szent István óta kiemelt ügye volt az államnak, özvegyi joga (ius viduale) alapján a túlélő házastárs az elhunyt teljes vagyonán haszonélvezetet örökölt, amely újbóli házasságkötésig vagy haláláig tartott, így tehát korábbi, megszokott életét tudta folytatni. Mindent összevetve Az Optk. az addig alkalmazott magyar szabályokhoz képest kedvezőtlenebb szabályokat rendelt alkalmazni az özvegyekre.

⁴⁹ Optk. 767. §

kitagadás okait a törvénykönyv a kötelesrésze jogosultak vonatkozásában egységesen állapította meg.⁵⁰

„768. §. A gyermek kitagadtathatik:

- 1. ha a kereszténységtől elszakad;**
- 2. ha az örökhagyót szükségében segítség nélkül hagyta;**
- 3. ha büntett miatt életfogytig, vagy husz évigleni börtönbüntetésre ítéltetett;**
- 4. ha a közerkölcsiséget botránkoztató életet megátalkodva folytat.**

769. §. Ugyanezen okoknál fogva, a kötelesrészből a szülék is kizárathatnak; különösen még akkor is, ha a gyermek nevelésére semmi gondot sem fordítottak.

770. §. Általában a szükségörököstől, oly cselekvények miatt is, melyek, az 540-542. §§. szerint,⁵¹ valamely örököst az örökjogra méltatlanná tesznek, végrendelet által, a kötelesrész megvonathatik.”

A magyar polgári jogba a kitagadási és az érdemtelenségi okok megkülönböztetését tehát az Optk. vezette be, de itt láthatjuk először önállóan rendezve megjelenni a kitagadás jogintézményét is. A törvénykönyv az öröklésre nem méltó örökös magatartásokat az 540-544.§§.-okban sorolta fel. Ezek között találunk érdemtelenségnek nevezett okot (540.§), kizárásnak nevezett okokat (542-543.§§),⁵² illetve egy speciális, öröklési képességet megszüntető okot (544.§). Közös tulajdonságuk az, hogy megvalósítójuk kötelesrésze is kiterjedő hatállyal a törvény erejénél fogva akkor is kiesett az örökhagyó utáni öröklésből, ha az örökhagyó nem tagadta volna ki.

⁵⁰ WENZEL Gusztáv: Az Ausztriai Általános Polgári Törvénykönyv magyarázata... 462. o

⁵¹ Optk. 540. §. Ki az örökhagyót, annak gyermekeit, szüléit, vagy házastársát gonosz szándékkal becsületében, testében vagy vagyonában annyira megsértette, vagy sérteni törekedett, hogy ellene hivatalból, vagy a sértett kívánatára, a büntető törvények szerint eljárásnak helye lehet; az az örökjogra mindaddig érdemtelen, míg a körülményekből ki nem vehető, hogy neki az örökhagyó megbocsát.

Optk. 541. §. Annak utódai, ki magát az örökjogra érdemteleníté, ha ez utóbbi az örökhagyó előtt halt el, nem záratvák ki az örökjogból.

Optk. 542. §. Ki az örökhagyót végrendelet tételére kényszerítette, vagy csalfán rávette, végrendelet tételében vagy megváltoztatásában akadályozta, vagy az általa már készített végrendeletet elsikkasztotta, az örökjogból kizáratik és egy harmadiknak ez által okozott minden kárért felelős marad.

⁵² Az Optk. által használt „kizárás” fogalma nem egyezik az általunk ismert és használt „kizárás” fogalommal, amely utóbbi szerint az örökhagyó hallgatással vagy másnak örökössé nevezésével mellőzheti örökösét vagyonából, de ez esetben is jogosult kötelesrésze. Az Optk.-féle kizárást a jogalkotó határozta meg és az öröklésből történő teljes kiesést jelentette az adott örökösre. A hallgatást az Optk. is ismerte, a 776.§-ban szabályozta.

Az 543.§ alapján az egymás utáni végrendeleti öröklésből ki voltak zárva azok, akik között a vérfertőzés vagy a házasságtörés bizonyítást nyert, amely rendelkezés a törvényes öröklést nem érintve csak az egymásra történő halál eseti vagyonátruházást zárta ki ezen párok esetében kölcsönösen. Az 544. § alapján a jogtalanul kivándorlott személyek végrendeleti rendelkezései érvénytelenek voltak, az pedig amit ők akár végrendelet, akár törvény alapján örököltek volna – beleértve a kötelesrészt is-, azokra a személyekre szálltak, akik hiányukban örököltek volna, tehát öröklési képességüket aktív és passzív oldalról is elvesztették a törvény értelmében.⁵³

A 770.§ szerint különösen méltatlanná vált az öröklésre aki az örökhagyót, annak gyermekeit, szüleit vagy házastársát akár becsületében, vagyonában vagy testében szándékos magatartásával gonoszul sértette vagy sérteni törekedett oly módon, hogy ellene hivatalból vagy a sértett személy kívánalmára a büntető törvények szerint eljárásának helye lehet és nem lehetett következtetni arra a körülményekből, hogy az örökhagyó megbocsátott volna neki (540.§), valamint aki végakarát tételére kényszerítette az örökhagyót vagy csalfán rávette erre, illetve végrendelete tételében vagy megváltoztatásában akadályozta, vagy a már elkészített végrendeletet elsikkasztotta (542.§). Olvashatjuk, hogy az említett két magatartási kör kiemelt méltatlanság, egyébiránt minden, egyedileg elbírált hasonlóan méltatlannak minősíthető eset megalapozhatta a kitagadást a szülők és a gyermekek kitagadását is. Ha összehasonlítjuk a Tripartitumban felsorolt, vagyonmegosztást megvalósítható magatartásokkal az Optk. kitagadási, valamint kizárási rendszerét, azt láthatjuk, hogy a Tripartitum magatartásai keverték, egyaránt tartalmaztak kitagadási és méltatlansági okokat, de mindenképpen közös vonása az Optk.-val, hogy büntetendő magatartásokhoz kapcsolódott.⁵⁴

Az Optk. első helyen említette kitagadási okként a kereszténységtől való elszakadást, amely ugyan nem volt bűncselekmény, de az, aki az adott személyt az elszakadásra csábította, büntettet követelt el és börtönbüntetéssel volt sújtható.⁵⁵

⁵³ 1832. március 21. napján kiadott császári nyiltparancs, 10. §. Lásd: WENZEL Gusztáv: Az Ausztriai Általános Polgári Törvénykönyv magyarázata... 693. o.

⁵⁴ Az Optk. egyes kitagadási magatartásairól szóló korabeli osztrák jogirodalmi álláspontokat lásd a IV. rész 2. fejezetében.

⁵⁵ Az Osztrák Büntető Törvénykönyv (Obtk.) 1852. szeptember 1-jén lépett hatályba Magyarországon, ennek 122-123.§§-ai rendelkeztek a vállásháborítás büntettjéről. In: SZOKOLAY István: Az új Osztrák Büntető Törvénykönyv magyarázata. Nyomatott Lukács Lászlónál, Pesten, 1852, 136. o.

A 768. §. 2. pontjában foglalt kitagadási ok kétirányú kötelezettségszegésnek tekinthető, mert elsődlegesen erkölcsi kötelességek felrúgását jelenthette, ha a szülőjének hálával tartozó gyermek anyjának vagy apjának szükségében nem volt azok segítségére, másrészt viszont büntetendő magatartás megvalósítását is magában foglalhatta ez a kitagadási ok. Az Optk. idejében hatályos büntető törvénykönyv szerint⁵⁶ ha valaki beteg szülőjét vagy gyermekét orvosi segítség nélkül hagyta, illetve önmagáról gondoskodni nem tudó vagy önmagát veszélytől megóvni nem képes szülőjét vagy gyermekét hagyta segítség nélkül, fogházbüntetéssel volt sújtható. A Tripartitum 52. Czimének 5. §-a alapján inkább erkölcsi kötelezettségszegést valósíthatott meg az örökgyó fia szülőjével szemben.

A közerkölcsiséget megbotránkozató életvitel szabályozásának a korabeli büntető törvénykönyv külön fejezetet szentelt (Obtk. 13. fejezet. A közerkölcsiség elleni vétségek és kihágások.). A közerkölcsiség elleni büntetendő tettek közé sorolta többek között a törvény a fajtalanságot, a házasságtörést, a kiskorú leányok megszeplősítését, a kerítést, az üzletszerű fajtalanságot, annak tettét, aki ábrázolatok vagy fajtalan cselekmények által az erkölcsiséget, szemérmét nyilvánosan sértette, a koldulás súlyosabban minősülő eseteit, a tilos hazard-, vagy szerencsejátékozást, a részegséget, illetve a gyermekekkel, házastársakkal, rokonokkal vagy cselédekkel szemben tanúsított házi fenytés minősített esetét is (ti. ha olyan súlyos volt a fenytés, hogy hatósági beavatkozást igényelt). Ez utóbbi magatartást szinte ugyanezzel a tartalommal a Tripartitumban is megtaláljuk (I. rész, 53. Czim), a szülót kényszeríthette gyermeke a vagyon kiadására a fenytés iszonyatossága és kegyetlensége esetén. Tóth Lőrincz felhívta a figyelmet,⁵⁷ hogy a közerkölcsiséget sértő magatartás csak akkor valósíthatott meg egyben kitagadási magatartást is, ha többször került sor annak elkövetésére („megátalkodva folytat”).

A szülők kitagadásának Optk.-beli okai a Tripartitumhoz képest némileg más jellegűek. Az örökgyói vagyon megóvására irányuló törekvés a Tripartitumtól eltérően nincs az Optk. rendelkezései közt, de az örökgyói nevelés elmulasztása és az örökgyó szükségében segítség nélkül hagyása kiemelt kitagadási okot valósított meg. Ugyanakkor az Optk. szülőket érintő kitagadási okai nem jelentettek újdonságot a magyar szabályozásban, hiszen a Tripartitum a szülőket érintő

⁵⁶ Obtk. 335.§, 360.§ és 376.§.

⁵⁷ TÓTH Lőrincz: Örökösödés az Ausztriai Általános Polgári Törvénykönyv szerint. Pesten, 1854, Heckenast Gusztáv sajtátja, 183. o.

megfosztó rendelkezéseinek 5. §-ában az örökhagyót bűnelkövetésre kényszerítést szabályozta, amelyet érzésünk szerint az örökhagyó nevelésének elmulasztása körében értékelhető cselekmény, továbbá a leszármazó örökhagyó élete, testi épsége és egészsége elleni, súlyosnak minősülő cselekmények szintén megjelentek mind az Optk.-ban, mind a Tripartitumban.

Az Optk. nem rögzítette külön kitagadási okként az örökhagyó élete ellen irányuló cselekményeket, amellyel kapcsolatban Bozóky Alajos megjegyezte,⁵⁸ hogy ez nem véletlen, mert az érdemtelenység az örökhagyó részéről történő megbocsátás által sem szüntethető meg, így a gyermek akkor is megfosztható örökrésztől, ha az örökhagyó élete utáni törekvésre hivatkozva nem tagadta volna ki az utána való öröklésből vagy visszavonta, illetve megbocsátotta volna ezt a magatartást. Bozóky Alajos előbbi álláspontja és azon kijelentése, hogy „az örökhagyó élete utáni törekvés az ausztriai polgári törvénykönyvben képez ugyan érdemtleniségi, de nem kitagadási okot”, szerintünk nem helytálló, mert az a kitagadásra vonatkozó 770. § alapján az érdemtelenység 540. §-ába beilleszthető, emellett nem is tűnik a szabályozás céljával összhangban állónak, ha a jogalkotó nem engedte volna meg az örökhagyóknak kitagadni az életükre törő gyermekeiket. Mindemellett az 540.§ azt is kimondja, hogy az, aki az örökhagyót, annak gyermekeit, szüleit, vagy házastársát gonosz szándékkal becsületében, testében vagy vagyonában megsértette vagy sérteni törekedett csak addig érdemtelen az öröklésre, amíg a körülményekből ki nem vehető, hogy neki az örökhagyó megbocsátott, tehát az érdemtelenység ezen esetét az Optk. megbocsáthatóvá és ezáltal hatálytalanná tette.

A 768. § 3. pontjában a kötelesrésze jogosult szabadságvesztés büntetésének erkölcsi jelleggel történő szankcionálását helyezte a jogalkotó: a büntettnak nem kellett feltétlenül az örökhagyó vagy annak hozzátartozója ellen irányulnia.

Karvasy Ágost szerint⁵⁹ az Optk.-ban megfogalmazott kitagadási magatartások indokolatlanul szűk körűek, mert ezeken kívül számos olyan eset fordulhat még elő, hogy a leszármazó gyermek oly fokú szívtelenséget mutat, hogy a nagy bű és elkeseredés következtében szülőjének halála is bekövetkezhetik a nélkül, hogy ilyen eset a törvényben említettek közé sorolható volna, valamint a kitagadás azon okain kívül, amelyek köztudomásúak – így pl. bűncselekmény elkövetése -, igen nehéz

⁵⁸ BOZÓKY Alajos: Adalék a köteles rész kérdéséhez. In: Jogtudományi Közlöny. 1878/20, 161-162. o.

⁵⁹ KARVASY Ágost i.m. 343-344. o.

lehet bebizonyítani azok megvalósulását. Emellett Karvasy szerint kérdésként merül fel az is, hogy fog-e egy bántalmat elszenvedett szülő gyermeke ellen egyáltalán pert indítani, illetve a közöttük lévő viszályt köztudomásra hozni vagy inkább hallgat róla. Ezzel a véleménnyel egyetértünk, mert valóban számos egyedi, az Optk. által felsorolt eseteken kívüli helyzetek fordulhatnak elő, valamint a bizonyítás sem lehet könnyű olyan esetekben, amelyek megtörténtét nem objektív bizonyítékok támasztják alá, de ez egyformán igaz az Optk. kitagadási rendszerére és a Tripartitum által megfogalmazott megfosztási rendszerre is, mindkettő hasonló számban tartalmaz ilyen esetet mind a gyermekek, mind a szülők hagyatéki vagyontól megfosztása körében.

Az Optk. által bevezetett kötelesrész jogintézménye a magyar öröklési jog részévé lett, azt az 1861-ben megtartott Országbírói Értekezlet sem vetette el, hanem „törvényes osztályrész” megnevezéssel deklarálta.

4. Az Országbírói Értekezlet és az Ideiglenes törvénykezési szabályok

Az osztrák befolyás kiterjesztése következtében Magyarország jogélete idegen pátensek és miniszteri rendeletek irányítása alá került, és az általuk bevezetett osztrák szabályok hatályai mindaddig fennállottak, amíg az 1860. október 20. napján kiadott császári – „októberi” - diplomával az uralkodó elrendelte a jogszolgáltatás nemzeti alapon való ideiglenes újrászervezését. A diploma eredményeképp Gróf Apponyi György országbíró elnökletével bizottság ült össze 1861. január 23. napján,⁶⁰ hogy megvizsgálja milyen intézkedések legyenek alkalmazandók az anyagi és az alaki jog területén az országgyűlés rendelkezéséig tartó átmeneti időszakban, vagyis addig, amíg az újonnan visszaállított alkotmányos törvényhozás az új jogszabályrendszert fel nem állítja.

Az Országbírói Értekezlet első napján azt vitatták meg a résztvevők, hogy milyen mértékben állíthatók vissza az 1848 előtti magánjogi szabályok, kiemelten az ősiségi pátens előtti öröklési rend, és a változtatás vajon mennyiben érintené az eltelt időszak jogviszonyait. Az egyik tábor úgy gondolta,⁶¹ hogy a régi magyar

⁶⁰ RÁTH György: Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában. Pest, Landerer és Heckenast, 1861, Első kötet, 3. o.

⁶¹ Tóth Lőrincz, Eötvös József, Zsoldos Ignác és Zádor György. Lásd: RÁTH György i.m. Első kötet, 17-23. o.

magánjogot visszaállítani lehetetlenség, mert annak nagyobb része az ősiség és az úrbériség eltörlésével megszűnt, az már nem létezik. Míg a másik oldal akként vélekedett,⁶² hogy ott, ahol az a fennálló jogviszonyok megzavarása nélkül az lehetséges, a magyar magánjog állíttassék vissza.⁶³

Horváth Boldizsár beszédében kiemelte,⁶⁴ hogy a régi magánjogi viszonyok visszaállításával az annak legnagyobb és legfontosabb részét képező öröklési jog alapjaiban szenvedne sérelmet, ezért annak érdekében, hogy az öröklési jog további szabályozásának mikéntjéről dönteni lehessen Horváth Boldizsár és Kovács István egyaránt szakterületenként albizottmányok felállítását javasolták.

Az Országbírói Értekezlet 1861. január 25. napján tartott harmadik ülésén a polgári jogi szekció alválasztmányában a vélemények leginkább az öröklési jog szabályozásáról oszlottak meg. A többség⁶⁵ a jogviszonyok folytonossága és a jogalkalmazás egyformaságának fenntartása érdekében az osztrák törvények továbbalkalmazását javasolta az öröklési jog minden részére.⁶⁶ Deák József – noha beletartozott a fenti többségi véleményt képviselők csoportjába - különvéleményében akként nyilatkozott, hogy az ősiség eltörlésével valóban megszűnt a magyar öröklési jog nagy része, azonban ez nem jelenti azt, hogy az öröklési szabályaink többi részét ne lehetne alkalmazni hézagpótlásként az osztrák szabályok mellett, illetve azt sem jelenti, hogy a törvényes öröklés tradicionális szabályain is változtatni kellene. Nem

⁶² Lipovnitzky Vilmos, Deák Ferenc, Ghiczy Kálmán. Lásd: RÁTH György i.m. Első kötet, 24. o.

⁶³ Az ülések során egyetértés mutatkozott a résztvevők között a tekintetben, hogy a régi magyar jog teljességében ugyan nem állítható vissza, azonban amennyire lehet, törekedni kell annak visszahozatalára, de a tagok között a tekintetben már nem mutatkozott egység, hogy a visszaállítandó szabályok által nem fedett hézagok pótlása miként történjen meg. Szutsics Károly szerint például a szabályozatlan területekre továbbra is az osztrák törvényeket lenne célszerű alkalmazni, véleményéhez csatlakozott Szabó Samu és Deák József is, akik kiemelték, hogy különösen az öröklési jog területe az, amely ellátottságot igényel és amelyben a legnagyobb hézag támadt az ősiség eltörlését követően, így arra a területre továbbra is a hatályban lévő szabályozást kellene alkalmazni. Zsivora György ellenben úgy vélekedett, hogy a magyar öröklési jog alapjaiban ingott meg az ősiség eltörlésével, a magyar magánjog alapjai már kétségkívül nem állnak fenn, azonban a hézagokat nem szabad az ellenszenvet kiváltott osztrák szabályokkal pótolni, hanem az ország szellemének leginkább megfelelő megoldást kellene megtalálni. In: RÁTH György i.m. Első kötet, 44-45. o. és 49-50. o

⁶⁴ RÁTH György i.m. Első kötet, 33-34. o.

⁶⁵ Lipovnitzky Vilmos, Zsivora György, Fábry István, Illésy János, Szabó Imre, Deák József, Ledniczky Mihály, Holovich Boldizsár, Nyeviczky József, Thanhoffer Pál, Horváth Boldizsár, Schallat Antal, Boldizsár Ferencz, Rudnyánszky Béla.

⁶⁶ Felvázolta az albizottmány, hogy abban az esetben, ha visszaállítanák az 1848 előtti öröklési rendet az ősiséget eltörlő törvényekkel együtt, úgy többek között azzal kellene szembenézni, hogy annyiféle örökösödési per lenne, ahányféle örökösödési törvény – még a rendiségből következően -, nem létezne a leánynegyed, a hajadoni jog és az özvegyi jog – ezeket eltörlték ugyanis az áprilisi törvényekkel -, valamint a szülők a gyermekeket és megfordítva a kiteljesedett végrendelkezési szabadságból következően teljesen ki tudnák zárni az egymás utáni öröklésből – mivel nem lenne kötelezően biztosított hagyatéki vagyónrész sem.

értett egyet Deák az alválasztmány többségi véleményének azon pontjával sem, mely szerint a korlátlan végintézkedés lehetősége a hozzátartozók megrövidítésével járhatna, hiszen az áprilisi törvények által hatályon kívül nem helyezett 1836. évi XIV. törvénycikk a gyermekeknek az ősi vagyont biztosítja.⁶⁷

Horváth Boldizsár, Ledniczky Mihály, Rudnyánszky Béla és Thanhoffer Pál, az alválasztmány kisebbségben maradt tagjai véleményükben a magyar öröklési jog szabályainak visszaállítását javasolták a végintézkedés jelentős korlátjának felállításával. Javaslatuk szerint a végrendelezési jog leszármazók hiányában teljes lett volna, azonban leszármazók mellett csak az örökhagyó szerzett vagyona terjedt volna ki, az ősi vagyont mindenképpen a leszármazók örökölték volna.⁶⁸ Az élők közötti rendelkezés tekintetében a kisebbségi vélemény teljes szabadságot tervezett volna engedni a tulajdonosoknak mind az ősi, mind a szerzett vagyonuk vonatkozásában.

A negyedik szabályozási javaslatot Holovich Boldizsár nyújtotta be különvéleményében. A megoldás az 1848 és 1853 közötti állapotot támogatta visszaállítani és javasolta, hogy azok a perek, amelyek az ősiségi jogviszonyokon alapszanak, a legközelebbi törvényhozás intézkedéséig szünetelés alá essenek.⁶⁹ A fenti javaslatok vitája az Országbírói Értekezlet 1861. február 22., 23. és 25. napjain tartott üléseken zajlott le.

Tóth Lőrincz teljes mértékben ellenezte az Optk. továbbalkalmazását és a kisebbségi javaslat mellett fejezte ki támogatását, kijelentve, hogy nem szeretné szavazatával fenntartani a gyűlöletes ausztriai törvény leggyűlöletesebb részét és „mentsen Isten

⁶⁷ Az ősi vagyon öröklését az 1853-ig alkalmazott Tripartitum is biztosította – ezen a berendezkedésen alapult az 1836. évi XIV. törvénycikk is –, tehát Deák József különvéleményéből arra következtethetünk – tekintettel arra, hogy véleményét nem fejtette ki bővebben –, hogy az ősiségen alapuló tradicionális magyar öröklési rendet tartotta visszaállítandónak, amelyben a szabad végrendekezés a szerzett vagyonra korlátozódott.

⁶⁸ RÁTH György i.m. Első kötet, 87. o.

⁶⁹ Holovich Boldizsár Deák Józsefhez hasonlóan az 1836. évi XIV. törvénycikk rendelkezéseiben látta biztosítottnak a leszármazók öröklési igényeit. Az említett törvénycikkhez való ragaszkodás véleményünk szerint egyrészt érthető, mert a törvénycikk a hajdani magyar rendi országgyűlés által felruházott kötelező erővel bíró öröklési jogi jogszabály volt - a Tripartitummal szemben -, másrészt pedig érdekes, mert a törvénycikk nem rendezte a teljes öröklési jogi rendet, és amelyet rendezett belőle, az is a Tripartitumra és ezáltal az ősiségre épült – a Tripartitumra utal vissza már az első sorában –, amely jogintézményt kilenc évvel később szintén a rendi országgyűlés eltörölt. Amennyiben Holovich Boldizsár és Deák József javaslatát fogadta volna el az Országbírói Értekezlet, úgy azzal kellett volna a jogalkalmazásnak szembenézni, hogy jóformán nem lett volna semmilyen alkalmazható szabály, mert az ősiség eltörlésével – Deák József állításával szemben - a törvénycikk is szabályozási alapját veszítette.

oly törvénytől, mely a nemzet geniusával oly kirivólag ellenkezik, mint a német örököségi törvény”.⁷⁰

Deák Ferenc a többségi álláspontot támogatta, mert ellentmondásosnak látta, hogy a kisebbségi javaslat az élők közötti ügyletek kapcsán mindenféle korláttól mentes rendelkezést engedne, míg halál esetére korlátot állítana fel: „az az örökhagyó, aki gyermekét ki akarja semmizni, azt életében tehát könnyen megtehetné, így a kisebbségi különvélemény javaslata a családok megóvására nem alkalmas.”⁷¹ Ugyanezen indokkal egyetértett Deák Ferencel Rudnyánszky Ferenc és Zádor György is.

Számunkra úgy tűnik, hogy akik az osztrák szabályok továbbalkalmazásáról hallani sem akartak, egyöntetűen Horváth Boldizsár és társai kisebbségi véleményéhez csatlakoztak,⁷² amely javaslat valójában azzal, hogy a javak öröklött és szerzett jellege közötti különbséget szabályozta, visszaállította volna az ősiség jogintézményét.

A soron következő, 1861. február 24-én és 25-én tartott üléseken a vita már csak az örökösödés kérdésére korlátozódott, különösen pedig a rendelkezés szabadságára. A tagok úgy döntöttek, hogy új albizottmányt alakítanak és új javaslatot állítanak össze. A közvetítő javaslat hidat próbált építeni a szabályozás folytonossága érdekében az Optk. és a régi magyar öröklési jog között. Az alválasztmány mérlegelve a vitában elhangzottakat előadta, hogy ugyan az ősiség eltörlésével megszűnt a magyar öröklési jog nagy része, azonban „a magyar öröklési rendszeren az 1848: 15. t.c.z. által ejtett hézagot be lehet tölteni anélkül, hogy e célra az osztr. polg. t.könyvben foglalt öröklési rend okvetlenül fenntartandó lenne” továbbá meggyőződött a bizottmány arról, hogy „a régi magyar öröklési törvények visszaállíthatók, nem ugyan egész terjedelmükben, hanem oly módosításokkal, a melyek annak lényegét, sajátlagos alapvonásait érintetlenül hagyják, egyszersmind azonban a jog- és birtokbiztonsággal s a közhittel teljesen megférhetővé teszik.”⁷³ Az albizottmány egyetértett abban, hogy a magyar érületet, a nemzet által felfogott családíság fogalmát az osztrák szabályok érzékenyen sértik, ezért annak alkalmazása kerülendő.

⁷⁰ RÁTH György i.m. Második kötet, 220. o.

⁷¹ RÁTH György i.m. Második kötet, 228. o.

⁷² Így például Thalabér Lajos és Fabinyi Theofil is.

⁷³ RÁTH György i.m. Első kötet, 98. o.

Az albizottmány javaslatát az Országbírói Értekezlet 1861. március 4-i, utolsó ülésén tárgyalta és fogadta el.

A javaslat „törvényes osztályrész” elnevezéssel fenntartotta a kötelesrész intézményét (7-8. §§.), mert az „igazságos surrogatuma azon osztályrésznek, melyet a leszármazó örökösök az őсібől mindenesetre követelhetnek.”⁷⁴ Az „Ideiglenes törvénykezési szabályok”⁷⁵ (a továbbiakban: ITSZ) ismét bevezették a királyi fiscus öröklését törvényes örökösök hiányában, továbbá a régi magyar jog szerinti hajadoni jogot és özvegyi jogot is visszaállították. Ahogyan azt Horváth Boldizsár és társai javasolták, az ITSZ szerint a végrendekezés szülők és leszármazók hiányában korlátlan volt mindkét vagyonnem tekintetében, emellett az élők közötti rendelkezés is korlátlan volt, az ITSZ egyedül azt engedte meg, hogy a leszármazók- illetve nemlétükben a szülők – örökhagyói tékozlás esetében törvényes osztályrészüket zárlat által biztosíthassák (4. §.).

Az ITSZ különös egyvelegét adta az ősi és a szerzeményi javak közti különbségtételnek, mert míg végrendeleti öröklés esetében az 1848. évi XV. törvénycikk figyelembevételével megszüntette az ősi és a szerzeményi javak közti különbséget – noha a javakat külön nevesítette -, addig a törvényes öröklés vonatkozásában láthatóan különböztetett megszerzésük között. Az elfogadott javaslat szerint az örökhagyó leszármazói örökölték az örökhagyó minden vagyonát különbségtétel nélkül. Leszármazók hiányában a hagyatéki vagyon szerzett és öröklött fajtára osztva másmilyen szabályok szerint szállt át az örökhagyó özvegyére, illetve szüleire. Az ITSZ az özvegynek az örökhagyó szülei léte mellett a teljes szerzeményi vagyont biztosította örökölni, valamint az ősi vagyont is amennyiben már nem éltek az örökhagyó felmenői (14.§.). Az örökhagyó apja és anyja túlélő házastárs léte mellett csak azon érték erejéig örökölték, amely tőlük vagy águktól akár végrendelet folytán, akár anélkül az örökhagyóra hárult, az apai ágról származott vagyon az apára, az anyai ágról eredt vagyon pedig az anyára szállt vissza (10.§.), tehát a szülők csak az ősi vagyon öröklésére voltak jogosítva. Túlélő házastárs és leszármazók hiányában az örökhagyó szülei örökölték különbségtétel nélkül minden vagyont.

⁷⁴ Horváth Boldizsár in: RÁTH György i.m. Második kötet, 435. o

⁷⁵ Az Országbírói Értekezlet javaslatai a törvénykezés tárgyában. Az országgyűlés által elfogadott szöveg szerint. Kiadja Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1861, 4. o.

Láthatjuk, hogy a megoldás különös helyzetet teremtett a szülői kötelesrész tekintetében, hiszen amennyiben csak az egyik szülői ágról örökölt az örökgyó, a másik szülót semennyi kötelesrész nem illette, mert nem volt, ami az örökléssel visszaháramoljon rá.⁷⁶ Az ITSZ alapján kialakult gyakorlat szerint ellenben az örökgyóra az egyik szülótól háramlott azon javakra nézve, melyek az adott szülő által szereztek, az életben lévő másik szülót és nem az oldalrokonokat illette az örökösödés.⁷⁷ Tomcsányi Mór véleménye szerint az ITSZ által bevezetett öröklési rend a magyar magánjogon, míg a törvényes osztályrész intézménye az osztrák jogon alapszik, a kettő között pedig nincs összhang, amelyből menthetlenül igazságtalanság és zavar keletkezik.⁷⁸

Az ITSZ törvényes öröklési rendje számunkra zavarosnak tűnik, mert felismerték annak alkotói az osztrák kötelesrész családot védő funkcióját és át kívánták ültetni a magyar szabályozásba – tekintettel arra, hogy már nem létezett a családi tulajdont összetartó, mindenképpen öröklődő ősi vagyon intézménye -, de magyar sajátossággal felruházva szerették volna ezt végrehajtani, így kerülhetett a szabályok közé ismét a javak megkülönböztetése.⁷⁹

A leszármazók törvényes öröklésében is változást rendelt az Országbírói Értekezet, immár ismét csak az örökgyó törvényes gyermekei és azok törvényes leszármazói örökölhettek (9. §.), akárcsak annak idején a Tripartitum szerint. Az elfogadott javaslat alapján kötelesrészre továbbra is az örökgyó leszármazói és szülei voltak

⁷⁶ Lásd a gyakorlatot is: „A szülő nem követelhet köteles részt gyermekének oly vagyonából, mely nem tőle vagy ágától származott.” In: HERCZEGH Mihály: Magyar családi és öröklési jog a vonatkozó újabb törvények-, felsőbb rendeletek és egy döntvényfüggelékkel, mely a m. kir. curiának. ügyis mint hétszemélyes, ügyis mint legfőbb ítélőszéknek elvi határozatait tartalmazza. Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása, Budapest, 1885, 393. o.

⁷⁷ HERCZEGH Mihály i.m. 383. o.

⁷⁸ Véleményét egy gyakorlati példával próbálta alátámasztani. A példabeli örökgyó leszármazók hátrahagyása nélkül, végrendelet tétele mellett hunyt el, végintézkedésével összes vagyonát – amely kizárólag szerzeményből állt – férjére hagyta. Tomcsányi szerint ekkor az örökgyó szülei kötelesrészi igényt támaszthattak volna a férj irányában, míg amennyiben az örökgyó nem tett volna végrendeletet, a teljes szerzeményi vagyont megörökölte volna a túlélő hitves és a szülőknek mit sem kellett volna kiadni belőle. Véleményünk szerint Tomcsányi állításának fele igaz, másik felével azonban nem értünk egyet. Az ITSZ szabályai egyértelműek, az örökgyó szülei a szerzett vagyonból kizárólag akkor igényelhettek törvényes osztályrészt, ha sem leszármazó, sem özvegy nem maradt az örökgyó után, így minden vagyon rájuk szállt, egyébként egyedül az ősi javakból illette meg őket a kötelező hányad. Meglátásunk szerint a fenti példa esetében tehát az örökgyó szerzett javakból álló hagyatéka törvényes rend szerint az özvegyet illette volna, szüeleire csak végrendelettel tudott volna vagyont hagyni, amelyre már a házastárs nem tudott volna törvényes osztályrészi igénytel fellépni, mivel neki nem biztosított ilyet az ITSZ. Lásd: TOMCSÁNYI Mór: A törvényes osztályrész jogintézménye. In: Törvényszéki csarnok, Negyedik évfolyam, 19. szám, 1862. mártius 7., 75-76. o.

⁷⁹ Az ősiség egyébként ma is fellelhető az ági vagyon intézményének képében jogrendszerünkben.

jogosultak – a házastárs nem -, mégpedig annak fele mértékéig, ami őket törvényes öröklésük esetében illette volna, továbbá az ITSZ megengedte a törvényes osztályrészből történő kitagadást is, mégpedig a Tripartitumban foglalt okok fennállta esetén (Tripartitum I. rész 52. és 53. Czimek).⁸⁰

Annak eredményeként azonban, hogy az Országbírói Értekezlet nem bírt törvényalkotó funkcióval, az ITSZ sosem emelkedett törvényerőre, ennek ellenére a bíróságok mégis alkalmazták azokat eljárásaikban, és így a bírói gyakorlatnak köszönhetően fontos szokásjogi joganyaggá vált.

5. Az Ideiglenes törvénykezési szabályok bevezetése utáni évek

A fő elveiben a magyar öröklési elvekkel megegyező, de a végintézkedési szabadság rendezése, valamint a törvényes osztályrész fenntartása által az osztrák jogra hasonlító ITSZ által bevezetett öröklési rendszer - ahogyan az várható volt - nem maradt kritikák nélkül.

Karvasy Ágost szerint például a törvényes osztályrésszel az ITSZ-t megalkotó bizottság a végintézkedő rendelkezési jogát nagyobb mértékben rendelte korlátozni, mint az az ősiség idejében volt, hiszen a limitálás az új szabályokkal már a teljes vagyona kiterjedt. Karvasy komoly kritikával illetve a kötelelész túgy vélte, hogy az eredetére nézve római jogi intézményként az osztrák törvénnyel behozott kötelelész még az atyai hatalom és a szolgák korában keletkezett, az a megváltozott viszonyok szabályozására alkalmatlan és láthatóan az abszolutizmusnak hódoló kormányok vették fel azt szabályozásukba (így például a franciák, poroszok, osztrákok) a római joghoz való „majmolási szellem által vezéreltetvén”.⁸¹ Karvasy a kötelelész létét is megkérdőjelezte, mondván, hogy a jogintézmény az észjog szabályaival ellenkező, mert korántsem evidens, hogy a szülők gyermekeiknek kötelesek lennének vagyont hagyni, hanem inkább a végrendelezési szabadság teljessége lenne a természetes. Karvasy nemzetgazdasági szempontból szintén károsnak ítélte a kötelelész, mert véleménye szerint a korlátozott rendelkezési szabadság az egyének vagyonszerzési ösztönét csökkenti, sőt a gyermekeknek a szüleik iránti magatartására nézve is

⁸⁰ Ideiglenes Törvénykezési Szabályok: Végrendelezési jog. 7. §. In: RÁTH György i.m. Első kötet, 209. o

⁸¹ KARVASY Ágost i.m. 347. o.

negatív hatással van, mert ha a gyermekek a törvény által biztosan számíthatnak szülői vagyoni, úgy nem fognak igyekezni szüleik szívét, szeretetét megnyerni. Karvasy azt is állította, hogy az ITSZ rendelkezései egy szóval sem érintik a szülők kitagadásának lehetőségét, holott ezeknek kitagadására is előfordulhat ok. Ezen véleménnyel azért nem tudunk egyetérteni, mert az ITSZ 7. §-a a gyermekek kitagadása mellett a szülők kitagadásának lehetőségét is biztosította, mégpedig a Tripartitum megfelelő szabályaira való visszautalással.

Más vélemények védelmükbe vették a törvényes osztályrészt, így például Fekete Izidor, aki Karvasy Ágost felvetéseire reagálva kifejtette,⁸² hogy az észjog éppen arról rendelkezik, hogy jog nem létezik kötelesség nélkül, így amennyire joga van egy apának vagyona felett szabadon rendelkezni, épp oly kötelessége gondoskodnia gyermekeiről is. Fekete Izidor szerint a kötelesrész a jog a kötelességről megfélelgetett apákat kényszeríti természetes kötelmeik teljesítésére, a moralitással áthatott ember soha nem ütközik a tételes törvények korlátaiba. A nemzetgazdaság oldaláról nézve Fekete Izidor szerint szintén védelmezhető a kötelesrész intézménye, mert az a szabad akarat határait a gyermekek érdekében, méltányos módon határozta meg, így egy jó apa sem fogja kedvét veszteni a vagyonszerzéstől.

Suhayda János ugyancsak kiállt a törvényes osztályrész mellett, véleménye szerint annak léte éppoly kevésbé bánthatja a jó szülőt, mint „a büntetések az erkölcsös embert”.⁸³ Suhayda ugyanakkor aggályosnak ítélte, hogy az ITSZ nem rendezte például a kitagadás örökhagyó általi kifejezésre juttatásának részleteit, de a törvényes osztályrész kiadásának vagy a beszámítás lehetőségének kérdéseit sem. Ezzel a felvetéssel teljesen egyetértünk, mert az ITSZ valóban nem rendelt szabályozást a törvényes osztályrészhez kapcsolódó gyakorlati kérdésekhez, olyan magyar szabályozás, amelyre pedig visszamutatott volna, a korábbi magyar öröklési jog sajátosságaiból adódóan nem létezett.

Az Országbírói Értekezlet által életre hívott öröklési rendszer kritikája a rá következő évtizedben olyannyira felerősödött, hogy a magyar polgári törvénykönyv megalkotása előtt álló korszak különböző szerzői konkrét javaslatokat dolgoztak ki és nyújtottak be annak megváltoztatása érdekében az általuk helyesnek vélt irány felé.

⁸² FEKETE Izidor: Még néhány szó a kötelesrészről. In: Jogtudományi Közlöny, 1866/28, 437-438. o.

⁸³ SUHAYDA János: A köteles rész. Székfoglaló értekezés. Olvastatott az 1864. november 21. tartott akad. ülésben. Nyomatott Emich Gusztáv, magyar akad. nyomdásznál, Pest, 1865, 28. o.

Kiemelendő ezek közül az 1871. évi jogászgyűlésen Teleszky István ügyvéd által benyújtott indítvány az öröklési jog tárgyában. Teleszky elsősorban azt szerette volna elérni, hogy a törvényes öröklést ideiglenesen, a magyar polgári jogi kódex elkészültéig szabályozza külön törvény, véleménye szerint ugyanis a törvényes örökösödést rendező új magyar rendelkezések a régi törvények és újonnan megállapított elvek „oly szerencsétlen vegyes házasságát képezik, melyet fentartani törvényhozási bűn lenne”.⁸⁴ Teleszky amellet állt ki, hogy az öröklött és szerzett vagyonon alapuló különbségeket végleg el kell törölni és egységesen megállapítani a törvényes öröklés rendjét, mert az ITSZ által megállapított rendelkezések az ősiség életre galvanizálásának tekinthetők. Teleszky indítványa a törvényes öröklési szabályok mielőbbi, külön rendezését kívánó része megosztottságot,⁸⁵ míg a többi része egyöntetű elfogadást eredményezett.⁸⁶ Győry Elek és Bozóky Alajos az indítvány támogatása mellett azt javasolták, hogy a törvényes öröklés szabályozása ne ideiglenes jelleggel oldassék meg, hanem készüljön végleges törvény, amelyet majd a polgári kódexbe teljesen bele lehet emelni. Teleszky szavazásra bocsátott indítványát azzal a módosítással fogadta el a jogászgyűlés, hogy a megalkotandó törvényes öröklési jogi novella a leendő polgári jogi törvénykönyvbe beemelendő legyen. A jogászgyűlés ezen döntése a jövőre nézve jelentősnek bizonyult, mert Teleszky 1873-ban megbízást kapott az igazságügyi minisztertől a megalkotandó polgári jogi kódex öröklési jogi tervezetének – tehát nem csak a törvényes öröklés szabályainak - kidolgozására.⁸⁷

Fontosnak tartjuk még kiemelni Boór József indítványát a korlátlan végrendelkezés jogának kimondásáról és a kötelelész eltörléséről, amelyet az 1872. évi Magyar Jogászgyűlésre nyújtott be.⁸⁸ Boór kérdésként vetette fel egyrészt azt, hogy vajon

⁸⁴ SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászgyűlés évkönyve 1871. évre. Nyomatott Fanda és Frohna könyvnyomdájában, Pest, 1872, Első rész, I. Indítványok, 10. o.

⁸⁵ Lásd Bozóky Alajos, Vida Lajos, Czenthe József és Sággy Gyula véleményeit az öröklési jog és a családi jog egyszerre történő szabályozásának szükségességéről. In: SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászgyűlés évkönyve 1871. évre... Második rész, III. Tárgyalások, 42. o., 48. o., 52. o. és SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászgyűlés évkönyve 1871. évre... Első rész, II. Vélemények, 76. o.

⁸⁶ Támogatta például Wenzel Gusztáv, Győri Elek, Hoffmann Pál, Schreiner Károly, Samarjai Károly, Bozóky Alajos.

⁸⁷ Az örökjog alapelvei. A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetében. A Magyar Jogászegyletnek 1882. november 11.- december 4. tartott teljes-üléseiben folytatott vita. Franklin társulat nyomdája, Budapest, 1883, 32. o.

⁸⁸ SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászgyűlés évkönyve 1872. évre. Nyomatott Fanda és Frohna könyvnyomdájában, Pest, 1872, C) A harmadik jogászgyűlés évkönyvéhez, I. füzet, Indítványok, 8. o.

mivel indokolható a szülő-gyermek viszonyba történő állami beavatkozás, a vagyoni rendelkezés kötelező előírása a szülők részére - amely ráadásul a szülő tekintélyét is csökkenti gyermeke előtt - másrészt azt is, hogy mi értelme van a jogintézménynek azokban az esetekben, ahol a kötelesrész a meggazdagodott gyermek boldogulását nem képes szolgálni. Boór a kitagadás jogintézményét is bírálta, véleménye szerint az apák nem kötelesek számot adni a világnak gyermekük kitagadásának miéértjéről felsorolva gyakran az egész családot kompromittáló okokat, valamint várhatóan a kitagadás megannyi szerencsétlen, szomorú kimenetelű pernek lesz kútforrása, ezért célszerűbb lenne a szülő kezében a fegyelmi hatalmat meghagyni. Boór szerint kijárna a szülőknek a teljes végrendelkezési szabadság, mert a szülői szeretet nem fogja azt az apának megengedni, hogy jó és érdemes gyermekét kitagadja. Figyelemmel arra, hogy az indítványról tartott szavazáson a jogászgyűlésben senki sem állt ki annak elfogadása mellett, a jelenlévők az indítványt egyhangúlag elvetették.⁸⁹

Találunk szép számmal a fenti vélemények mellett a kötelesrészt védő álláspontokat is, így például Herczegh Mihály egyetemi tanár, királyi udvari tanácsos álláspontja szerint a végrendelkezési szabadság az ősiség idején is korlátozott volt a család érdekében, a jogintézmény nem engedi meg, hogy valaki „a természet szavát

⁸⁹ A végrendelkezési szabadság korlátlanágát senki sem támogatta a Jogászgyűlésben. Emmer Kornél királyi törvényszéki bíró például kifejtette, hogy a világ jogrendszereiben a családbeliek joga a családi vagyonhoz általánosan elismert és ez Magyarországon is így volt Werbőczy korában is, tehát az Országbírói Értekezlet következetesen járt el, amikor az ősiség eltörlése után a kötelesrész intézményét szőtte be jogrendszerünkbe. Emmer szerint a kötelesrészt nem szabad eltörölni, mert az „a család s az egyéni tulajdon intézményeinek legszebb kiegyeztetése” és inkább a családi kötelék erősítésére, mint lazítására lenne szükség. Emmer nem osztotta Boór azon álláspontját sem, hogy a közvéleménytől való félelem sok örökhagyót visszatartana attól, hogy gyermekeit végrendeletben kitagadja. Véleménye szerint a korlátlan végrendelkezési szabadság vagyonfelhalmozásra és egyenlőtlenségre vezetne, a féltékenység magvát hintené el a gyermekek között, akik ennek folytán egymástól elidegenednének, ami a családi összetartozást csökkentené, míg a kötelesrész a javak egyenlő megoszlását, ezáltal az osztályok ellentéteinek megszüntetését eredményezi. Lásd: SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászgyűlés évkönyve 1872. évre... C) A harmadik jogászgyűlés évkönyvéhez, II. Füzet, Tárgyalások, 84-93. o. Concha Győző szerint a végrendelkezési szabadság teljessé tétele az arisztokrácia legnagyobb fegyvere a demokrácia irányában és az nem fér meg a jogegyenlőséggel és a haladással sem, mert például egy ortodox zsidó atya könnyűszerrel tagadhatná ki gyermekét, ha kereszténnyel kötne házasságot, vagy ha egy arisztokrata leány iparoshoz vagy kereskedőhöz kívánna nőül menni, úgy a korlátlan végrendelkezés joga fegyvert adna az atya kezébe gyermeke kisemmizéséhez. Lásd: SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászgyűlés évkönyve 1872. évre... C) A harmadik jogászgyűlés évkönyvéhez, II. Füzet, Tárgyalások, 96-99. o. Mozzgay Antal ügyvéd nemzetgazdasági szempontok alapján támogatta Boór indítványát, úgy látta, hogy a végrendeleti szabadság korlátozása az államnak különösen nemzetgazdasági alapon teljes mérvű kifejlődését akadályozza. Lásd: SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászgyűlés évkönyve 1872. évre... C) A harmadik jogászgyűlés évkönyvéhez, II. Füzet, Tárgyalások, 103. o.

elnyomva”⁹⁰ rendelkezési jogát a hozzá a legközelebb állók kárára gyakorolja, akikről feltételezhető, hogy a hagyatéki vagyon megszerzésében, megvédésében és megőrzésében részt vettek és segítettek az öröknyónak. Enyiczkey Gábor ügyvéd ugyancsak a kötelesrész léte mellett érvelt, véleménye szerint elmondható, hogy Európa művelt népeinek örökösödési jogát „az egyéni tulajdont uraló szabad személyiség és a családi kötelékhez fűződő jogok együttes kielégítésére való törekvés hatja át”,⁹¹ és ha a törvényhozás kellő mértékletességgel jár el a kötelesrész mértékének meghatározásakor, akkor a végrendelkezés szabadságával nem lesznek „kibékíthetetlen”⁹² ellenségek. Enyiczkey szerint míg a hatályos szabályozás által meghatározott leszármazói kötelesrész mértéke helyesnek mondható, addig az ITSZ által a szülők részére rendelt kötelesrész mértéke indokolatlanul magas, mert a legtöbb esetben a szülői támogatás nélkül maradt gyermekek nagyobb mértékű biztosítást kívánnak, mint megfordítva a szüleik, így a szülői kötelesrészt a törvényes örökrész egyharmadában vagy egynegyedében lenne érdemes meghatározni, mint ahogyan az Optk.-ban illetve más külföldi kódexekben is található.⁹³

Az 1879. évi Magyar Jogászgyűléshez Bozóky Alajos és Enyiczkey Gábor nyújtottak be indítványt „Kiket és mily mértékben illessen köteles rész és mely esetekben engedjék meg a köteles részből való kitagadás?” címmel. Bozóky kötelesrészt biztosított volna a leszármazók és a felmenők mellett az öröknyó édestestvéreinek, valamint azok leszármazóinak, továbbá a házastárs részére is,⁹⁴ mégpedig a Code civil megoldásához hasonlóan nem a kötelesrész mértékének megadásával, hanem az öröknyó rendelkezési szabadságának meghatározásával. Bozóky javaslata szerint leszármazók és házastárs léte mellett a tulajdonosok vagyonuk ¼-edéről rendelkezhetek volna szabadon, amennyiben csak leszármazók maradtak, úgy azok számától tette volna függővé a végrendelkezési szabadság mértékét: egy gyermek esetén a vagyon feléről, kettő gyermek léte mellett 1/3-áról, három vagy több gyermek hátrahagyása esetén ¼-éről engedte volna a végrendelkezés szabadságát. Amennyiben az öröknyónak csak szülei maradtak hátra, úgy vagyonának feléről

⁹⁰ HERCZEGH Mihály: Magyar családi és öröklési jog. Kiadja az Eggenberger-féle akad. könyvkereskedés, Budapest, 1874, 174. o.

⁹¹ ENYICZKEY Gábor: Örökösödési jogunk reformjához. I. In: Magyar Themis, 1877/17, 134. o.

⁹² ENYICZKEY Gábor: Örökösödési jogunk reformjához. VI. In: Magyar Themis, 1877/29, 229. o.

⁹³ ENYICZKEY Gábor: Örökösödési jogunk reformjához. VI. In: Magyar Themis, 1877/36, 290. o.

⁹⁴ SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászgyűlés évkönyve 1879. évre. Légrády testvérek, Budapest, 1879, 5-6. o.

végrendelkezhetett volna szabadon, ha pedig csupán édestestvérei vagy ezek leszármazói maradtak hátra, úgy a vagyon $\frac{3}{4}$ -ed része esett volna végrendelkezési szabadsága alá.

Bozóky a kitagadás kapcsán már az indítvány benyújtása előtt egy évvel figyelemre méltó fejtegetésekbe bocsátkozott a Jogtudományi Közlöny hasábjain.⁹⁵ Véleménye szerint a polgári jogi kódex megalkotása folyamán a kitagadási magatartások kialakításakor a társadalomban uralkodó erkölcsi nézeteket kell előtérbe helyezni és a kitagadás okait semmiképpen sem szabad a minimumra szorítani, mert az atyák erkölcsbírói jogát „a nép kebeléből választott esküdtszék”⁹⁶ híján törvény által kell elismerni, nem várható el ugyanis, hogy valaki azon gyermekeit is részesítse vagyonából, akik csak szégyent hoznak az ő fejére és az örökölt vagyont mihelyt arra szert tennének, hamar eltékoznának. Bozóky álláspontja szerint a kitagadás okainak felsorolásával a törvényhozónak óvatosan kell bánnia, mert könnyen kiteheti magát annak a veszélynek, hogy a kelleténél több vagy kevesebb okot nevez meg, és hogy az egyes okok szószerkezetével csaknem megoldhatatlan ellentmondásokra szolgáltat alkalmat. Bozóky fontosnak tartotta kiemelni, hogy az erkölcsi alapokon nyugvó kitagadási magatartások határvonalának megállapításakor igen sok függ a szülők életmódjától, de attól is, hogy ők esetleg nem-e okai gyermekeik becstelen életmódjának. Bozóky indítványában láthatóan olyan széleskörű kitagadási magatartásokat igyekezett megfogalmazni a szükségörökösökkel szemben,⁹⁷ amelyek megfeleltek a mindenkori jogszabályi környezetnek, de érdemes megemlítenünk, hogy felsorolásának az erkölcstelen magatartást megfogalmazó 4. pontja a többi okhoz képest kevésbé szabatosnak tűnik, és bevezetése esetén gyakorlati kérdések

⁹⁵ BOZÓKY Alajos: Adalék a köteles rész kérdéséhez. In: Jogtudományi Közlöny. 1878/20.

⁹⁶ BOZÓKY Alajos: Adalék a köteles rész kérdéséhez... 162. o.

⁹⁷ „1. ha az ő, vagy családjának élete, testépsége, vagy becsülete ellen tört, vagy másoknak hasonló merényleteit elősegítette vagy szándékosan meg nem gátolta;

2. ha az örökhagyót vagy ennek házastársát szándékosan és alaptalanul bűnvádi perbe keverte, a mely, ha a vád igaz lett volna, fegyházi-, börtön- vagy még ennél is súlyosabb büntetést vont volna maga után;

3. ha az örökhagyót, midőn szükségben volt, elhagyta, vagy az ily helyzetben tőle kért segédelmet, noha ennek megadása módjában állott volna, az örökhagyótól megtagadta;

4. ha rendetlen vagy gonosz életmódot többszöri megintés daczára megátalkodva folytat;

5. házastársát minden olyan okból, a mely miatt a házasság végképi fölbontása, s illetőleg ágy- és asztaltól való elválásnak helye van, kivévén, ha az örökhagyó, jóllehet az ilyen körülményről tudomása volt, mégis tovább folytatta vele a házasságot.” In: SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászság évkönyve 1879. évre... 8. o.

merülhettek volna fel a többszöri megintés vagy a rendetlen életmód fogalmának tisztázásakor.

Enyiczkey úgy látta, hogy a végrendelkezés szabadságának korlátlanságát támogatóknak az a célja, hogy az örökhagyó akarata a „természeti és erkölcsi kötelek alól felmentést és minden nemesebb érzés lábba tapodására szabadalmat nyerjen”.⁹⁸ Egyetértett a kötelesrész leszármazóknak és a felmenőknek, valamint a házastársnak biztosításában, míg az oldalrokonoknak járó kötelesrészt nem támogatta. Enyiczkey szerint a gyermekek kötelesrészét nagyobb mértékűre indokolt szabni a szülőkénél, mert a gyám nélkül maradt gyermekek támogatása nagyobb biztonságot kell hogy élvezzen, ezért a leszármazók kötelesrészét az egyébként járó örökrész felében, míg a szülőknek kötelezően juttatandó hagyatéki arányt 1/3-ban kérte megállapítani.

Enyiczkey a kitagadási okok rendszere kapcsán nem fogalmazott meg konkrét kitagadási magatartásokat. A kitagadás megvalósulását az örökhagyó és a szükségörökös közötti erkölcsi kapocs megbomlásának tartotta, amely megbomlás csak olyan erkölcstelen magatartáson alapulhat, ami közvetlenül maga az örökhagyó ellen irányul. Megjegyezte, hogy a hatályban lévő külföldi kódexek meglehetősen tágra szabták a kitagadás lehetőségét teret adva ezáltal az örökhagyói önkénynek és számos pereskedésnek is, így célszerűbb lenne, ha a jogalkotó csak „az örökhagyó vagy legközelebbjei ellen elkövetett súlyosabb sérelmeket és a szükségörökös egyébkénti erkölcstelenségét csak az esetben ismeri el, ha azt már a közhatalom súlyosabb fenytésre méltónak találta”.⁹⁹

⁹⁸ SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászyűlés évkönyve 1879. évre... 15. o

⁹⁹ SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászyűlés évkönyve 1879. évre... 20. o

Érdemes Enyiczkey véleményéhez meglátásunk szerint hozzátenni, hogy a különböző polgári törvénykönyvekben – ahogyan az adott részben látni fogjuk - említett, a kötelesrészre jogosultak által elkövethető erkölcstelen életmód tanúsítása sosem közvetlenül az örökhagyó ellen irányul, míg a többi magatartás – így például az örökhagyó vagy a többi örökös élete, testi épsége ellen irányuló cselekmények valóban a társadalom által erkölcstelennek ítélt mivoltuk miatt sújthatóak örökrésztől való megfosztással, így nem is lehetett volna szabályozás alá vonni Enyiczkey elképzelését, miszerint csak a közvetlenül az örökhagyó elleni erkölcstelen magatartások vonjanak magukkal kitagadási lehetőséget. A kötelesrészre jogosultak által megvalósított erkölcstelen magatartások – így például akkoriban szokásosan a botrányos életmód, ledérség, iszákosság – valóban nem közvetlenül irányultak az örökhagyóra, de igenis negatívan érinthették őt például társadalmi, esetleg munkahelyi megítélésben, ezért ezen magatartások kiiktatása a kitagadási lehetőségek köréből az Enyiczkey által felhozott indokok alapján számunkra nem tűnik indokoltnak.

Ugyanazon jogászgyűlésen Dell'Adami Rezső fogalmazott meg éles kritikájú véleményt a kötelesrészszel szemben.¹⁰⁰ Figyelemre méltán érdemes, kellően kifejtett és a jelen értekezés témája szempontjából fontos véleménye szerint a modern magánjog alapeszméje a felek autonómiája, a forgalom és a tulajdon szabadsága, az akaratképes egyének szabad rendelkezése, valamint a tulajdonjogból következő, modern államokban elismert végrendelkezési szabadság, amellyel a túlzott mértékben megállapított kötelesrész intézménye homlokegyenest ellenkezik. Dell'Adami elismerte a családtagok közötti tartási kötelezettséget, de úgy gondolta, hogy ebből még nem következik, hogy valaki fele vagyonát haszontalan unokájára köteles hagyni bármilyen más, neki tetsző cél helyett. Álláspontja szerint úgy lenne helyes, ha a tartási kötelezettség valaki halála után nem terjedne tovább, mint annak életében, és az csak kiskorú, szegény családtagot illethetne, mégpedig a bíró által minden esetben külön megállapított összeg erejéig. A kötelesrész véleménye szerint nem felel meg a létére gyakorta hivatkozott tartási kötelezettség teljesítésének, mert egyszer több attól, egyszer kevesebb, ugyanis számos esetben gazdagít olyat, akinek nem lenne rá szüksége és többször pedig nem részesít elegendően olyat, aki rászorulna. Dell'Adami a tulajdonos végrendelkezési szabadságának fenntartott vagyonhányadot elégtelennek tartotta és a kitagadási okokat szűkösnek. A kitagadással kapcsolatban megjegyezte, hogy annak esetszerű bírálata lenne az elfogadható, amennyiben a jogalkalmazók működésének helyességét biztosítani lehetne. Véleménye szerint a korlátlan végintézkedési szabadság megengedése nem lenne káros, nem vezetne igazságtalan vagyonelosztásokhoz, mert a „legmélyebb természeti vonzalmak s a közvélemény ereje sokkal nagyobb, hogysen számos igazságtalan rendelkezés beállna”,¹⁰¹ emellett a vagyon könnyen elidegeníthető még az örökhagyó életében. Dell'Adami véleményének kifejtése elején még a kötelesrész túlzott mértéke ellen állt ki, azonban tovább olvasva véleménye egyre inkább a kötelesrész teljes léte ellen irányul. Kijelentette, hogy a kötelesrész törvényhozói bizalmatlanság az egyén erkölcsősége felé és az állam a kötelesrészszel szellemi szolgaságba taszítja a végrendelkezni kívánó tulajdonosokat, emellett a korlátozott végrendelkezési képesség a biztos vagyonszerzés okán elősegíti az örökös pazarlást,

¹⁰⁰ DELL'ADAMI Rezső: Vélemény és indítvány a magyar jogászgyűlés állandó bizottsága által kitűzött azon kérdés felett: Kiket és mily mértékben illessen köteles rész és mely esetekben engedjék meg a köteles részből való kitagadás? In: Magyar Themis, 1879/43, 334-337. o.

¹⁰¹ DELL'ADAMI Rezső: Vélemény és indítvány... 335. o.

henyélést. Dell'Adami szerint az ókorban létrehozott kötelesrész jogintézménye a magántulajdon politikai korlátozása, amely mellett a családi erkölcsiség, tisztelet, hála, engedelmesség csorbát szenvednek, de károsan hat a kötelesrész a szerzési ösztönre, a gazdasági törekvésre is. Dell'Adami összességében azt javasolta véleményében, hogy a jogászgyűlés először vitassa meg a kötelesrész átalakításának kérdését és tisztázza annak jogi természetét, majd fenntartása esetén azt követően tárgyalja meg annak mértékét és az abból történő kitagadás okait.

Bozóky és Enyiczkey indítványai alapján a jogászgyűlés ismét megállapította a kötelesrész szükségességét és az arra jogosultakat a leszármazókban, nem létükben az örökhagyó szüleiben és minden esetben a túlélő házastársban határozta meg, kimondva, hogy amíg a kötelesrész jogi természete nincs kellőképpen meghatározva, úgy a kötelesrész mértékének, valamint a kitagadás okainak meghatározását elhalasztani szükséges.¹⁰²

6. Teleszky István öröklési jogi törvénytervezete

6.1. A kötelesrész, az érdemtelenység és a kitagadás tervezetbeli szabályai

Ahogy már említésre került, Teleszky István 1873-ban Pauler Tivadar igazságügyi minisztertől felkérést kapott arra, hogy elkészítse a jövőbeli általános magyar magánjogi törvénykönyv öröklési jogi tervezetét. Teleszky elkészült munkája 1880-tól részenként jelent meg a Jogtudományi Közlöny hasábjain, a kötelesrészről szóló tervezete 1882-ben.¹⁰³ Teleszky a kötelesrész intézményét mindenre kiterjedő részletességgel, a modern jogfejlődés szintjén szabályozta. Leszögezte a jogintézményről szóló fejezet első passzusaként (70.§), hogy a kötelesrészt az

¹⁰²Grosschmid üdvözölte az elhalasztás tényét és hozzátette, hogy a kitagadás a kötelesrésszel nem jár együtt, példaként hozta fel a francia jogot – ahol nem ismerik a kitagadás intézményét csak az érdemteleniséget – valamint a római jogot – ahol már akkor lehetősége volt az atyáknak kitagadni örökösöiket, amíg még a kötelesrész bevezetve sem volt. A felhozott római jogi példával egyetértünk, mert kitagadni lehetséges az örökösöket teljes örökösükből úgy, hogy ehhez nem szükséges meghatározni kötelezően juttatandó hagyatéki hányadot sem, a francia példa kapcsán szerintünk érdemes megemlíteni, hogy a Code civil előtti jog a római jogot alkalmazó francia területeken a kötelesrész biztosítása mellett ismerte a kitagadás lehetőségét, sőt királyi rendeletekkel szabályozta is azt. Lásd: ZSÖGÖD Benő: A hetedik jogászgyűlés tárgyalásai. In: Magyar Igazságügy, Kiadja Zilahy Sámuel, 1879, 12-5, 356-364. o.

¹⁰³A köteles-rész iránti törvénytervezet. Teleszky Istvántól. In: Jogtudományi Közlöny, 1882/27, 210-213. o.

örökhagyó a törvényben felsorolt kitagadási magatartásokon kívül az arra jogosulttól el nem vonhatja, azt meg nem csonkíthatja, valamint a kötelesrészi igény az örökhagyó halálától számított három év alatt évül el (89.§). Teleszky már a kötelesrésznek az örökhagyó életében tett ajándékozásaival szembeni védelmére is gondolt: a törvénytervezetében meghatározott alanyi kör követelhetette, hogy kötelesrészük mértéke az örökhagyó általi ajándékozás előtti vagyontömegeből állapíttassék meg (73.§). Visszamenőleges időintervallumot az érintett ajándékozási jogügyletek kapcsán nem állapított meg a tervezet, amely meglátásunk szerint nem volt szerencsés, mert alanyként elsődlegesen az ajándékozáskor már életben lévő kötelesrésze jogosult leszármazókat, valamint azok leszármazóit jelölte meg, hiányukban – amelyre a „végre” kifejezés utal - az ajándékozáskor fennállott házasságból született gyermekeket és ezek leszármazóit, így a kötelesrésze jogosítottaknak biztosított ezen igény hosszú évtizedekre, akár ötven, hatvan évre is visszanyúlhatott volna az örökhagyó halálától, amely számunkra méltánytalannak tűnik.

Fontos kiemelni a tervezet törvényes öröklési szabályai közül, hogy az örökhagyó túlélő házastársának öröklési szabályait külön fejezetben és meglehetősen nagyvonalúan rendezte Teleszky:¹⁰⁴ gyermekek léte mellett egy gyermekrészt biztosított volna állagként az özvegynek – de legfeljebb a hagyaték egynegyedét -, valamint az örökhagyóval közös gyermekek örökrészen holtig tartó haszonélvezeti jogot. Gyermekek hiányában az özvegy öröklése akként alakult, hogy szülők léte mellett a hagyaték harmadrészét kapta volna állagként, míg nagyszülők vagy ezek leszármazói mellett a hagyaték felét (31-33.§§).

Kötelesrészt Teleszky az örökhagyó törvényes örökösei közül a leszármazóinak, felmenőinek, valamint túlélő házastársának biztosított (70.§), leszármazók esetében amennyiben az örökhagyó férfi volt, úgy csak törvényes és törvényesített gyermekei voltak jogosultak kötelesrésze, míg női örökhagyók esetén azok törvénytelen gyermekei is, utóbbiak azzal, hogy anyjuk felmenői után már nem járt számukra kötelesrész. Leszármazók esetében a kötelesrész mértékét örökrészük felében (90.§), szülők esetében egyharmadában (98.§) határozta meg a tervezet. Az örökhagyó túlélő házastársának kötelesrésze a jutójának fele lett volna, míg ha a teljes

¹⁰⁴ III. FEJEZET. A házastársak örökösödése. In: Öröklési jog. [A törvénytervezet szövege. 2. r.] ... 284. o.

hagyatékot egyedül örökölte volna, úgy kötelesrésze egyharmada a neki járó hagyatéki résznek. Fontos újítás tehát, hogy elsőként jelent volna meg a magyar szabályozásban a házastárs kötelesrésze jogosultsága.

Teleszky javaslata a korabeli külföldi polgári jogi kódexekhez hasonlóan már különböztetett érdemtelenségi¹⁰⁵ és kitagadási okok között, amelyekhez számos büntetőjogi kategóriába eső magatartást sorolt. Teleszky szerint¹⁰⁶ azért volt indokolt a megkülönböztetés, mert ugyan jogunk korábban csak a kitagadás eseteit ismerte, ám vannak olyan esetek, amelyek kiemelt társadalomellenességük folytán súlyosabb beszámítás alá esnek más cselekményektől, így indokolt ezek kiemelése és ipso iure öröklési akadállyá minősítése. Az előbbi állítással egyetértünk, mert a Tripartitum is az örökhagyó kezébe helyezte a döntést, hogy kirekeszti-e leszármazóját, miután az életére tört.

Teleszky tervezete a kitagadás okait külön szabályozta a leszármazók, a szülők és a házastárs vonatkozásában. A leszármazókra irányadó kitagadási okok a következők voltak:¹⁰⁷

„94. § A leszármazó rokon kitagadható:

- 1. Ha az örökhagyót vagy házastársát valamely bűn-tett elkövetésével valótlanul s oly módon vádolta, hogy annak következtében a bűnvádi eljárás megindított.**
- 2. Ha az örökhagyót szükségében szándékosan segítség nélkül hagyta.**
- 3. Ha az örökhagyónak vagy az örökhagyó leszármazó vagy felmenő rokonának, testvérének vagy házastársának élete ellen leselkedett vagy másoknak ilyen bűncselekményeit előmozdította.**
- 4. Ha közönséges büntett miatt legalább is 10 évi tartamú fegyházra ítéltetett.**
- 5. Ha az örökhagyót erőszakos kézzátétellel vagy más súlyos bántalmazással illette.**

¹⁰⁵ „5. § Az öröklési jogból, mint érdemetlen ki van zárva:

1. A ki az örökhagyó ellen gyilkosságot vagy szándékos emberölést követett el, vagy kísérlett meg, avagy ezen bűn-tettek elkövetésénél mint bűntárs közreműködött.

2. a ki testi erőszak vagy jogtalan fenyegetés által előidézett vagy felhasznált tévedés által az örökhagyót végintézkedés tételére vagy megváltoztatására bírta, avagy ezek valamelyikében megakadályozta;

3. a ki az örökhagyónak írásbeli végrendeletét vagy szóbeli végrendelezéséről kiállított okiratot avagy az örökhagyó által kötött öröklési szerződést, valamely harmadik személy kárára elsikkasztja, meghamisítja, bizonyító erejétől megfosztja, avagy ilyen cselekmények elkövetésénél közreműködik.”
In: Öröklési jog. [A törvénytervezet szövege. 1. r.]... 279. o.

¹⁰⁶ TELESZKY István: Indokolás az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezetének az öröklési jogot tárgyazó ötödik részéhez. In: Jogtudományi Közlöny, 1880/44, 302. o.

¹⁰⁷ A köteles-rész iránti törvénytervezet. Teleszky Istvántól... 212. o.

6. Ha a közerkölcsiséget botránkoztató életet megátalkodva folytat.”

A tervezet ismét rögzítette explicite kitagadási okként – immár kiterjesztett személyi körrel - az örökhagyó élete ellen irányuló cselekményeket, valamint ismét beemelte a kitagadási okok közé az örökhagyó ellen irányuló tetteleges bántalmazást is.

A szüleit és házastársát az örökhagyó a fenti 1., 2., 3. és 4. pontokban foglalt okok alapján tagadhatta volna ki, míg házastársát ezeken túl akkor is, ha az a házassági életközösséget megszüntetve az örökhagyót hűtlenül elhagyta és felszólítás vagy hírlapi idézés dacára egy év múltán sem jött vissza vagy amennyiben házasságtörést követett volna el (100. § és 103.§). A szülők és a házastárs tehát akkor sem lehettek volna kitagadhatóak, ha erkölcstelen életmódot folytattak volna vagy az örökhagyót tetteleg bántalmazták. A házastárs esetében meglátásunk szerint ugyan az erkölcstelen életvitel egy részét képezhette a házasságtörés miatti kitagadhatóság, de annak is csak akkor lehetett volna helye, ha a hűtlen felet házasságtörés miatt házassági elváltás iránti perbe idézte az örökhagyó. Annak alapkonceptiója érthetőnek tűnik számunkra, hogy a gyermek, aki hálával tartozik szülőjének az ő felneveléséért és tartásáért az erkölcstelen életmódot folytató anyját vagy atyját erre hivatkozással ne tagadhassa ki, de a fogalom tartalmát kitevő italozás, prostitúció, szerencsejátékozás, koldulás vagy tékozló életvitel amellelt, hogy szégyent hozhat az örökhagyó gyermekre és társadalmi megbecsülését csökkenheti, még a jövőben a szülőre hagyott vagyon sorsát is negatíván érintheti. Ugyanezt érezzük igaznak a házastárs esetében is amellelt, hogy a tetteleges bántalmazást meglátásunk szerint talán szerencsés lett volna ezen körben is felvenni kitagadási okként.

Mint láthatjuk, a tervezet kitagadási és érdemtelenégi rendszerét Teleszky egy pont kivételével igyekezett objektív alapokra építeni, tehát olyan elemekkel felruházni az egyes magatartásokat, amelyek kétséget kizáróan döntenek el azok fennállását vagy fenn nem állását.

Vasdényey Géza felhívta a figyelmet arra,¹⁰⁸ hogy noha a tervezet indoklásában Teleszky szerint a jogbiztonság megköveteli a kitagadás okainak minél pontosabb és így az ítékezésnek a lehető legkisebb értelmezési teret hagyó felsorolását, de egy adott kitagadási magatartás azon megítélésénél, hogy a cselekmény mennyire sértette

¹⁰⁸ VASDÉNYEY Géza: A magyar örökösödési törvénytervezet érdemtelenégi és kitagadási eseteiről. In: Jogtudományi Közlöny, 1885/10, 75-76. o..

meg a családi köteléket, a büntetőtvörvények precíz fogalmai már nem tudnak magyarázattal szolgálni. Ezzel a véleménnyel mi is egyetértünk és időtálló emlékeztetőt ad a büntetőjogi kategóriába eső kitagadási magatartások megítélésére, hiszen egy adott kitagadási ok megvalósulásának vagy meg nem valósulásának alapja az örökhagyó és az örököse közötti családi kapocs megsérülése,¹⁰⁹ amely mindig esetenként eldöntendő polgári jogi kérdés marad.

Haller Károly egyetemi tanár amellett, hogy Teleszky tervezetét általában véve kitűnőnek találta,¹¹⁰ bírálta annak érdemtelenégi és kitagadási okait. Véleménye szerint egyrészt semmiképpen sem helyes az, hogy az örökhagyót testében, becsületében vagy szabadságában a büntetőtvörvényben tiltott módon megsértő örökös magatartások csupán kitagadási magatartások lehetnének a tervezet szerint, másrészt a gyilkosság utáni örökhagyói megbocsátás természetes oknál fogva lehetetlen, illetve véleménye szerint ha a gyilkosság kísérlet maradt, vagy ha az illető ilyen bűntettben bűntársként közreműködött, a megbocsátás erkölcsi okokból lehetetlen.¹¹¹ Haller szerint helyesebb lett volna úgy rendelkezni, hogy a megbocsátás az 5. §. 1. pontjában foglalt esetek kivételével teszi hatálytalanná az érdemtelenégi eseteket. Haller véleménye szerintünk eltúlzott, senkinek, ám egyedül az örökhagyónak tiszte eldönteni, hogy az élete elleni cselekményt örökösének megbocsátja-e vagy sem, illetve utólag kitagadási okként érvényesíti-e vagy sem, ugyanezt látjuk igaznak a testi, illetve becsületsértés kapcsán is.

Weinmann Fülöp budapesti királyi közjegyző Teleszkyról és tervezetéről egyaránt elismerően nyilatkozott, véleménye szerint a tervezet elvei helyesek és következetesek. Weinmann külön kiemelten méltatta a tervezet érdemtelenégi és kitagadási rendelkezéseit a bűntettek súlyának szétválasztása mentén, de hozzátette,¹¹² hogy megfontolandó lenne felvenni érdemtelenégi oknak azt az esetet is, ha valaki az örökhagyót végintézkedés tételére képtelenné tette, egyben képtelenné téve őt a kitagadás megtételére is, mert ez esetben a közérkölc bizonyára megköveteli, hogy a tettes kizárassék az örökhagyó utáni öröklésből. Ezt a véleményt

¹⁰⁹ Lásd ennek alapján újabb gyakorlatunkat: pl. BH 1992.463., BH 1993.358., BH 1996.39., Hajdú-Bihar Megyei Bíróság P.21.656/2008/39., Csongrád Megyei Bíróság P.20.441/2010/45.

¹¹⁰ HALLER Károly: Észrevételek a magyar magánjogi törvénykönyv előadói tervezetének ötödik rész, első és második címére. In: Jogtudományi Közöny, 1882/13, 97. oldal.

¹¹¹ HALLER Károly: Észrevételek a magyar magánjogi törvénykönyv előadói tervezetének ötödik rész, első és második címére. In: Jogtudományi Közöny, 1882/14, 108. oldal.

¹¹² WEINMANN Fülöp: Észrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének az öröklési jogot tárgyazó részére. In: Jogtudományi Közöny, 1882/39, 306. o.

nem osztjuk, mert az érdemtelenégi okok 2. pontja egyáltalán nem úgy szól - és Teleszky sem írt ilyet az indoklásban -, hogy a testi erőszak alkalmazásával elért végintézkedés tételében való megakadályozás egy adott, éppen létrehozandó végintézkedésre vonatkozna, az a jövőre nézve is szólhat.

Teleszky a kitagadási rendszerét a kötelesrészhez hasonlóan mindenre kiterjedően szabályozta tervezetében, így leszögezte, hogy azt csak érvényes végrendeletben, a kitagadási ok megjelölésével, kifejezetten nyilatkozva lehet megtenni (85.§), valamint a kitagadást tartalmazó végrendelet tétele előtt történt örökhagyói megbocsátás a kitagadás érvénytelenségét, míg az utólagos megbocsátás annak hatálytalanságát hozza magával (86.§). Teleszky fontos gyakorlati kérdésként azt is rögzítette, hogy a kitagadás el nem ismerése esetén a bizonyítási kötelezettség azt terheli, aki a kötelesrészt kiszolgáltatni köteles (85.§). Teleszky tervezete az addigi bírói gyakorlattal is egybevágtott, mert több kúriai ítélet is kimondta,¹¹³ hogy csak azok a kitagadási okok vehetők figyelembe, amelyeket az örökhagyó végrendeletében konkrétan megnevezve megjelölt.

Noha a tervezet az Optk. rendelkezéseihez és annak felépítéséhez hasonlít, a kitagadási és érdemtelenégi okok rendszerének szabályozásában szigorúbbnak tűnik attól. Az érdemtelenég okai közül egyedül az életellenes cselekmények kísérlete, illetve az azokban büntársként való részvétel lett volna érvényesíthető kitagadásként utólag, minden más érdemtelenéget megvalósító magatartás ipso iure öröklésből való teljes kiesést eredményezett volna.

6.2. A törvénytervezet kritikái

Teleszky tervezete annak megjelenését követően a hazai jogéletben nemcsak elismerést vívott ki, hanem újabb vitafolyamatot is elindított, amelynek központi kérdése ismét az ősiségi viszonyok körül forgott. A tervezet legnagyobb ellenlábasa Grosschmid Béni (Zsögöd Benő) volt, aki egyrészt nehezményezte az öröklési jog minden jogterületnél korábbi elkészültét, másrészt azt, hogy Teleszky a tervezetből kihagyta az ági öröklést, amely „vérlázító igazságtalanság” és „a valódi családi

¹¹³ Így pl.: 498/1874., 8966/1877. In: ZLINSZKY Imre: A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire. Harmadik kiadás. Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1888, 765. o.

érzetet lábbal tiporja”.¹¹⁴ A konzervatív jogi gondolkodású Grosschmid Teleszky művét vádiratként értelmezte az öröklött és szerzett vagyon gondolata ellen, és többek között azt is megjegyezte, hogy a tervezet nem tartalmaz jogi fogalmakat, ezért azok fejtegetése később bizonyosan félreértésekhez fog vezetni. Grosschmid a kötelesrész törvénybe iktatását is hevesen támadta, véleménye szerint az a fajta kötelesség, amely a kötelesrésznek alapja és szelleme, nélkülözi azon szoros erkölcsi alapot, ami szükséges ahhoz, hogy „valamely kötelesség a lélekben mély gyökeret verhessen”,¹¹⁵ ugyanis azzal, hogy a kötelesrész nagysága előre nem kiszámolható – mivel függ a vagyon növekedésétől és csökkenésétől – bizonytalanságot eredményez az örökösben és az örökhagyóban egyaránt, szemben az ősi örökséggel, amellyel biztosan lehet számolni. Az előbbi vélemény helyességét annyiban elismerjük, hogy az ősi örökség tartalmát valóban előre lehetett ismerni, de ennek erkölcsösebb mivoltát a kötelesrészhez képest nem tudjuk levezetni, legalábbis a bizonyosság tudatából biztosan nem. Grosschmid egyébiránt a kötelesrészt mégsem tartotta teljesen elvetendőnek, de azt az ősi és szerzett vagyon megkülönböztetésével párhuzamosan látta elfogadhatónak, mégpedig úgy, hogy a szerzett vagyonból illesse kötelesrész az örököszt a teljes ősi vagyon megöröklése mellett, annak mintegy kiegészítéseképpen, tehát a végrendelkezési szabadság szinte teljes ellehetetlenítésének koncepciójával. Grosschmid a tervezet által szabályozott végrendelkezési szabadságot és az azzal összefüggő kitagadást szintén hevesen bírálta, nem tartotta elfogadhatónak, hogy azzal az ősi vagyonnal, amelyet az örökhagyó is örökölt, ő kénye-kedve szerint rendelkezessen, abból ártatlan gyermekeit kitagadhassa, mert az ősi vagyon véleménye szerint nem azért szabadult fel az ősiségi pátensszel, hogy a polgárok megrövidítsék a következő nemzedéket, „hanem hogy szabadabban gazdálkodhassék az utódok javára”.¹¹⁶ Érdekesség, hogy Grosschmid – vélhetően szenvedélye hevében – amikor okfejtésében úgy fogalmazott, hogy „a könnyelmű szülő, a ki mindenét előrelátó okos atyjának köszöni: az általa nem szerzett vagyonból ártatlan csecsemőit felényiglen kitagadhassa, hogy talán ágyasának, vagy isten tudja kinek szánja”¹¹⁷ tárgyi tévedésbe esett a kitagadás jogintézményével, mert a kitagadás mindig a teljes

¹¹⁴ ZSÖGÖD Benő: Öröklött s szerzett vagyon. In: Magyar Igazságügy, 1877/4, 346. o.

¹¹⁵ ZSÖGÖD Benő: Öröklött s szerzett vagyon. In: Magyar Igazságügy, 1879/6, 532. o.

¹¹⁶ ZSÖGÖD Benő: Kiskorúak utáni törvényes öröklésről. In: Magyar Igazságügy, 1879/4, 240. o.

¹¹⁷ ZSÖGÖD Benő: Kiskorúak utáni törvényes öröklésről... 240. o.

vagyont érinti, míg a végrendelkezési szabadság –a kötelesrész sérelme nélkül – jelen esetben a teljes vagyon felét.¹¹⁸

Herczegh Mihály egyetemi tanár, királyi udvari tanácsos amellet, hogy kiállt a teljes vagyonra kiterjesztett, egyedül a kötelesrész által korlátolt végrendelkezési szabadság mellett¹¹⁹ – mint ahogyan tette azt az 1872. évi Magyar Jogászugyülésen is -, kiemelte, hogy kívánatos lenne legalább az ági vagyon képében mégis fenntartani az ősi és a szerzett vagyon megkülönböztetését, mert a különbségtétel „sokkal inkább egyez nemcsak a természetes jogelvekkel és igazságérzettel, hanem a mai kor szellemével, illetve a közgazdasági irányelvekkel is”.¹²⁰ Olvasva Herczegh művét, annak végére eljutott odáig, hogy annak elején tett megállapításait és véleményeit már ne tartsa támogatandónak: az általa kezdetben méltányolt kötelesrész – amelyet az idegen befolyást megjelenítő Optk. honosított meg hazánkban – gondolatmenetének vége felé már anakronisztikussá és nemzetidegenné válik.

Teleszky tervezetének első nyilvános, széleskörű megvitatása a Magyar Jogászegyletben 1882. november 11-től kezdődően december 4-ig tartott üléseken zajlott, ahol a tervezet megtárgyalásán keresztül ismét az ősiség, a végrendelkezési szabadság, valamint a kötelesrész köré koncentráldott a hozzászólók véleménye. Az első napon Dell’Adami Rezső felszólalását annak megjegyzésével kezdte, hogy mennyire hasonlít Herczegh előadása a Grosschmid Teleszky műve elleni támadás körében tárgyazó munkájára, „azzal nem csak az érvekben s eszmemenetben, hanem sokszor a kifejezésekben is megegyezvén”.¹²¹ Ezzel a bátor észrevétellel nehezen lehetne vitatkozni, nemcsak a mondanivaló, de szavak, néhol teljes mondatok egyeznek meg a két munka között, még akkor is, ha ezt Herczegh Mihály ugyanezen ülésorozatot november 27. napon tartott ülésén tagadta.¹²²

Dell’Adami kifejtette, hogy szerinte az ági öröklés megtartása csekély módon járulna hozzá a nemzeti lét erősítéséhez, ugyanis visszatekintve az elmúlt húsz évre az ági öröklés intézménye nem akadályozta meg a családok pusztulását, a középbirtok

¹¹⁸ Meglátásunk szerint egyébiránt az a tény, hogy a tervezet nem tartalmaz jogi fogalmakat - Grosschmid hibának róttá fel -, szintén azt bizonyítja, hogy Teleszky az európai jogfejlődés modern szintjén készítette el művét, hiszen a törvény nem tankönyv, a jogszabály szövegének a pontosságra, a világosságra kell törekednie, a jogalkotó céljának kifejtésére a jogszabályhoz alkotott kommentár áll rendelkezésre, amelynek elkészítéséről Teleszky egyidejűleg gondoskodott.

¹¹⁹ HERCZEGH Mihály: Az ági öröklés fentartása. Franklin társulat nyomdája, Budapest, 1882, 13. o.

¹²⁰ HERCZEGH Mihály: Az ági öröklés fentartása... 15. o.

¹²¹ Az örökjog alapelvei. A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetében... 3. o.

¹²² Az örökjog alapelvei. A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetében... 89. o.

bomlását így az ági öröklés sem nem veszélyezteti, sem elő nem mozdítja a nemzeti létet. Dell'Adami a kötelesrész fenntartását továbbra is támadta és kiemelte, hogy a kötelesrész „erkölcstelen, családeellenes, mert aláássa a szülői tekintélyt, a gyermeki engedelmet, ragaszkodást”¹²³ és homlokegyenest a végrendelezési szabadság ellen való, emellett a kitagadás esetei nem állapíthatóak meg általánosítva, azt a szülőkre kellene bízni. Dell'Adami a kötelesrészrel bizton öröklő nevető örökösöket előadásában a halálszagra leszálló hollókhöz hasonlította.

Barna Ignác ügyvéd, akadémiai tanár egy nagyon fontos és azidáig senki által ki nem emelt tényre hívta fel a figyelmet, amikor a kötelesrész védelme tárgyában szóvá tette, hogy érdemes szem előtt tartani, hogy a kötelesrész már azért sem akadály a vagyonmozgásnak, mert az az örökhagyó halálának pillanatában meglévő vagyonából számítandó, amely vagyon az örökhagyó életében mozoghat, az forgatható, nem is beszélve a széleskörű kitagadási okokról.

Teleszky felszólalván az ülésorozat november 20-ai napján sorra véve tervezetének kritizálóit előadta a részkodefikáció bírálatára vonatkozólag, hogy mivel az ősiség eltörlése elsősorban az örökösödési jog alapjait ingatta meg, a jogterület kodefikációja különösen sürgős, amely kijelentését helyeslés fogadta az ülésen. Teleszky válaszolt Dell'Adaminak arra a kötelesrészt érintő korábbi vádjára is, hogy az a vagyonszerzési kedvet az örökösökben elnyomja, mert így azok biztos vagyonra számíthatnak. Teleszky szerint kötelesrész nélkül kitagadás sincs, ezért a két jogintézmény nélkül az örökösök arra bizton számíthatnának, hogy az örökhagyó nem tagadja őket ki, vagyis a szerzés biztosságával élhetnék életüket, amely így a vagyonszerzést sem feltétlenül indikálja. Teleszky Dell'Adaminak arra a felvetésére, amely szerint a kötelesrész csökkenti a szülői tekintélyt, azt a választ adta, hogy bárhol, ahol a kötelesrész élő jogintézmény, az szépen megfér a szülői tekintéllyel, és a kitagadási okok rendszerével a tervezet épphogy a szülő tekintélyét erősíti meg a teljes örökség elvételének lehetőségével.¹²⁴ Teleszky szellemesen megjegyezte végül Dell'Adaminak azt is, hogy ha a halálszagra leszálló hollókhöz hasonította az örökösöket, akkor vajon milyen hasonlatot alkalmazna arra az esetre, ha a teljes

¹²³ Az örökjog alapelvei. A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetében... 20. o.

¹²⁴ Az örökjog alapelvei. A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetében... 37. o.

végrendelkezési szabadsággal megáldott örökhagyó gyenge perceit kihasználva bármely örökségleső kisémmizné a törvényes örökösöket.¹²⁵

Herczegh korábbi, az ágiság fenntartását célzó művével kapcsolatban Teleszky kifejtette, hogy mivel kétséget kizáróan be lehet bizonyítani a jogintézmény idegen voltát, csodálkozását fejezi ki Herczeghnek a magyar örökösödési rend eredetiségében való gyönyörködésében. Teleszky példákkal cáfolta Herczeghnek azt az állítását is, amely szerint maga Deák Ferenc is az ági öröklés fenntartása mellett állt¹²⁶ – idézve az Országbírói Értekezleten elhangzott előadását –, rámutatva annak ellenkezőjére és egyben arra, hogy Deák Ferenc határozottan kiállt az ősiség visszaállítása ellen.

A november 23. napján felszólalt Jellinek Arthur ügyvéd nem tartotta elfogadhatónak¹²⁷ a tervezetbe foglalt végrendelkezési szabadságot, mert véleménye szerint a túlságosan korlátozott rendelkezési szabadság a forgalom teljes megszorításával járna, amely a kamatlábak emelkedését, az uzsora virágzását, valamint a kereskedelem és az ipar hanyatlását eredményezné. Ezzel a véleménnyel nem értünk egyet, mert ahogyan azt Barna Ignác is kiemelte, a rendelkezési szabadság megkötése nem az életben kötött ügyletekre vonatkozik, Teleszky is csak az örökhagyó ingyenes jogügyleteinek kapcsán biztosított visszamenőleges megtámadási jogot a kötelest részre jogosultaknak.

Herczegh Mihály az ülésorozat november 27. napján hosszantartó beszédet mondott Teleszky tervezete ellen, amely előadás az ágiság megtartása és az osztrák öröklési jog rendelkezéseinek teljes elvetése köré épült.¹²⁸

Hodossy Imre nagymértékben támogatta a parentális örökösödési rend bevezetését és az ági öröklés elvetését, továbbá a kötelest rész megtartását, véleménye szerint a kötelest rész gazdaságilag is hasznos és méltányos is, mert annak alkalmazásával nem

¹²⁵ Az örökjog alapelvei. A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetében... 39-40. o.

¹²⁶ HERCZEGH Mihály: Az ági öröklés fentartása... 8. o. Lásd egyébiránt Deáknak a már fentebb hivatkozott, az 1839-1840. évben megtartott országgyűlésről írt követjelentésének 77-78. oldalait az ősiség eltörlésének támogatásáról.

¹²⁷ Az örökjog alapelvei. A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetében... 58. o.

¹²⁸ Az örökjog alapelvei. A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetében... 106. o. Beszédében Herczegh igyekezett azt alátámasztani, hogy nemzetünk elismert emberei az ágiság és az ősiség megtartása felé hajlottak, valamint azt, hogy hazánkban döntő mértékű az osztrák szabályok – amelyre Teleszky tervezete épült – elvetése iránti kíváncsóság. Az bizonyos, hogy Herczeghnek az Országbírói Értekezlet húsz évvel korábbi helyzetét nem szabadott volna összehasonlítani kora állapotával, mert egyrészt az ott felszólalóknak és résztvevőknek általuk tudottan is ideiglenes alapon, rövid távra szólóan kellett dönteniük, tehát a legcélszerűbbnek tűnő megoldást kellett kiválasztani, valamint ahogyan Hodossy Imre is megjegyezte, akkoriban érthetően gyűlöltek mindent, mi osztrák volt.

fordulhatna elő az a helyzet, hogy az örökhagyó gyermekei az addig megszokott életmódból és a nekik jogosan járó vagyomból apjuk valamely szeszélye által egyszerre csak kiragadtassanak, amely véleményt élénk éljenzés és helyeslés fogadott a résztvevőktől.¹²⁹

6.3. Változások a kötelesrész és a kitagadás rendezésében

Teleszky öröklési jogi tervezetét szakbizottság vette bírálata alá, majd az átdolgozott művet 1887. január 8. napján keltezten,¹³⁰ Teleszky indoklásával¹³¹ és szakaszonkénti kommentárral ellátva Fabiny Teofil igazságügyminiszter törvényjavaslatként betérjesztette a képviselőházba. Ezzel tehát Teleszky István öröklési jogi tervezete a megalkotandó polgári törvénykönyv hivatalos öröklési jogi törvényjavaslatává vált.

Teleszky indoklásában előrebocsátotta, hogy habár a polgári törvénykönyv egységes és teljes megalkotásának kétségtelen előnyei lennének, mindazonáltal az adott körülmények közepette az öröklési jog kodifikálása elsődleges fontosságú, mert a magánjog részei közül éppen az öröklési jog az, ahol a „szabatos jogszabályozáson nyugvó jogbiztonság úgy az egyeseknek és a családoknak magánérdekéből, mint a közérdekből a legkívánatosabb”.¹³² Teleszky kifejtette, hogy az öröklési jognak a polgári törvénykönyv többi részével - kiemelten a családjoggal - való összefüggésének érve nem bír akkora nyomóerővel, hogy ellensúlyozni legyen képes azon előnyöket, amelyek az öröklési jog fontos területének előzetes megalkotásából és törvényerőre emeléséből erednének.¹³³

A szakbizottsági átdolgozás nem érintette a leszármazók és a szülők törvényes öröklésének szabályozását, valamint kötelesrészük mértékét, azonban az örökhagyó túlélő házastársának öröklési rendszerét lényegesen átszabta azzal, hogy az özvegy leszármazók léte esetén már csupán haszonélvezetet örökölt volna a Teleszky által

¹²⁹ Az örökjog alapelvei. A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetében... 117. o.

¹³⁰ Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. - irományok. XX. Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, 1887, 98-313. o.

¹³¹ Már 1885-ben megjelent az indoklás a javaslatához fűzött tartalommal. Lásd: TELESZKY István: Az öröklési jog indokolásának bevezető része. In: Magyar igazságügy, 24. kötet, 6. szám.

¹³² Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai... 103. o.

¹³³ Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai... 103. o.

eredetileg megállapított állagrészen és a közszerzeményen felüli vagyon neki járó hányadán.¹³⁴

A házastárs kötelelrésze meglepően alakult volna az átdolgozás után, mert gyermekek léte mellett a teljes hagyaték egynegyedén, valamint a közszerzeményen felüli vagyon egynegyedén jutott volna számára haszonélvezet, míg szülők és nagyszülők – illetve ezek leszármazói – mellett örökrészenek fele jelentette volna a kötelelrészt, továbbá a hagyatéki vagyon egyedüli öröklése esetén a teljes hagyaték egyharmada (95.§.).¹³⁵ Fentiekből következően tehát úgy is alakulhatott a házastárs öröklési jogi helyzete, hogy három vagy több gyermek léte mellett kötelelrésze és törvényes örökléssel szerezhető hagyatéki jutója ugyanakkora lett volna.

Az érdemtelenégi okok szabályozásán alapvetően a szakbizottság nem változtatott, emellett a magatartások kategóriájába felvették a Weinmann Fülöp és Haller Károly által javasolt, az örökhagyót halálesetre szóló rendelkezés tételére szándékosan képtelenné tevő cselekményt.¹³⁶ A szakbizottság a kitagadási okok mindegyikét - a közérkölcstiséget sértő magatartás kivételével - pontosította, így megkövetelte az 1. pontban rögzített hamis vád esetében a szándékosságot, a segítség nélkül hagyás esetében az örökhagyó szükségének nyomasztónak kellett lennie és az is feltétel lett, hogy az örökösnek módjában állt volna segíteni. A 3. pontban rögzített életellenes cselekmény esetében annak örökös általi megkönnyítése is bekerült a felsorolásba, a 4. pont esetében a szakbizottság elhagyta a „közönséges” jelzöt a büntett mellől, illetve a kiszabott fegyházbüntetésnek legalább tizenöt évinek kellett lennie valamint az 5. pont esetében az örökhagyó elleni bántalmazásnak tettlegesnek kellett lennie

¹³⁴ Az özvegy leszármazók léte esetén csak akkor kapott volna állagot, ha az örökhagyónak kizárólag örökbefogadott gyermekei – vagy azok leszármazói – voltak, ekkor a hagyaték fele részét örökölte volna meg mellettük. A javaslat indoklása szerint ez a rendelkezés azért helyes, mert az örökbefogadás nem hoz létre olyan szoros kapcsolatot, mint a vérszerinti rokonság. Szülők – vagy nem létük esetén leszármazók - mellett a túlélő házastárs részére immár az örökség fele járt volna állagként, nagyszülők – illetve azok leszármazói – mellett már a hagyaték kétharmad része, míg egyedüli örökösként a teljes hagyaték öröklésére lett volna jogosult (33-37-§§). Lásd: Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai... 25. o. A javaslatához fűzött kommentár szerint egyébként azért került mellőzésre a házastárs gyermekek léte melletti állagöröklése, mert az az örökhagyó leszármazóinak vagyoni érdekével szembenálló lett volna, hiszen ők azok, akik természetesen hivatva vannak arra, hogy szüleik vagyonát megörököljék. Lásd: Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai... 132. o.

¹³⁵ Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai... 35. o.

¹³⁶ „6. §. Az öröklési jogból mint érdemtelen ki van zárva:

1. a ki az örökhagyó ellen gyilkosságot vagy szándékos emberölést követett el, vagy kísérlett meg, vagy az örökhagyót halálesetre szóló rendelkezés tételére szándékosan képtelenné tette, avagy ezen cselekmények elkövetésénél mint bűnrészes, közreműködött; (...)

(86.§).¹³⁷ Az örökhagyó szüleinek kitagadhatóságán a szakbizottság nem változtatott, ellenben a házastárs kitagadási magatartásai közül kivette a hűtlen elhagyás esetét (97.§). A közerkölcsbe ütköző magatartás kapcsán felhívta a figyelmet a kommentár, hogy egyes, akár nagymértékű kicsapongások még nem szolgálnak kitagadás alapjául, a jogalkotói hangsúly az ilyen jellegű élet folytatásán van, illetve az ilyen életvitelnek a kitagadáskor is fenn kell állnia, mert a korábban közerkölcsiséget botránkoztató életet folytató, de megjavult leszármazó már nem tagadható ki.¹³⁸

A szülők kitagadási okaihoz hozzátette a javaslat kommentárja, hogy az örökhagyó tetteges bántalmazásának szándékos kihagyása a szülőket gyermekeik felett megillető fegyelmi hatalom miatt történt.¹³⁹ Ez a magyarázat meglátásunk szerint a korszellemre tekintettel elfogadható, azonban ugyanezen kitagadási ok a házastársak kitagadásánál semmivel sem magyarázható.

Fontos újítás a tervezethez képest, hogy a kitagadás jogkövetkezményeként a javaslat már explicite rögzítette, hogy jogszerű kitagadás esetén az örökhagyó eltérő végintézkedésének hiányában a kitagadott örökrésze annak leszármazóit illeti és jogosultak kötelesrészt is követelni (87.§). Teleszky tervezetében ezzel kapcsolatban annyit rögzített, hogy a jogszerűen kitagadottak a többi kötelesrészt jogosult kötelesrészének kiszámításánál úgy tekintendők, mintha az örökhagyót megelőzően elhunytak volna (88.§.). Láthatjuk, hogy igazából a javaslat rendelkezése csak pontosítás, a tervezet által írt jogkövetkezmény is egyértelműen arra vezet, hogy főszabályként a kitagadott örökrésze annak leszármazóira száll.

Ahogy a tervezet, a javaslat is rögzítette, hogy a kitagadás csak érvényes végrendeletben kifejezett nyilatkozattal tehető meg és annak okát megjelölni nem kell (78.§). A szakaszhoz fűzött indoklás szerint nem szükséges, hogy az örökhagyó a kitagadás kifejezést használja, bármely más azonos értelmű nyilatkozat elegendő és annak törvényi okát sem kell megjelölni, mert a jogalkotó az alakszerűségek megkövetelésében „kerülni akarja a túlságot”.¹⁴⁰

¹³⁷ Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai... 33. o.

¹³⁸ Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai... 167. o.

¹³⁹ Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai... 172. o.

¹⁴⁰ Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai... 160. o.

A javaslatához fűzött kommentár méltatta Teleszky tervezetének a végrendekezési szabadság és a család védelme közti kellő összhangját a kötelesrész mértékének megállapítása és a kitagadás okainak megválasztása okán.¹⁴¹

Azt követően, hogy Fabiny Teofil igazságügyminiszter megbízásából Kern Tivadar ügyvéd a tervezet szövegét németre lefordította,¹⁴² az elérhető és megismerhető lett Magyarországon kívül is. Teleszky tervezetéről külföldön többen is elismerően nyilatkoztak,¹⁴³ Josef Kohler würzburgi egyetemi tanár a tervezet elismerése mellett pedig jobbító javaslatokat fogalmazott meg az érdemtelenység és a kitagadás intézményeivel kapcsolatban.¹⁴⁴ Amellett, hogy a kitagadási okok rendszerét elfogadta, úgy találta, hogy a segítség nélkül hagyást és a tudva hamis vádolást inkább érdemtelenégi okként kellett volna feltüntetni azok súlyossága miatt, valamint hozzátette a közerkölcsiséget botránkoztató életmódhoz, hogy azzal óvatosan kell bánni, mert egyrészt inkább lányok esetében látja annak megállapíthatóságát, másrészt érdemes szem előtt tartani például a porosz Landrecht ide vonatkozó ezen rendelkezését, amely ezt a kitagadási okot csak arra az esetre állapítja meg, mikor a gyermek tisztességes nevelésben részesült. Kohler meglátásunk szerint a közerkölcsöt sértő magatartás lényegére¹⁴⁵ tapintott rá az utóbbi észrevételével, hiszen amennyiben egy szülő nem teljesíti erkölcsi nevelői kötelezettségét kisgyermekével szemben, akkor a gyermek későbbi erkölcstelen életmódjának kialakulásában akár nagy fokban is közrehatása lehet, amely miatt teljes örökrésztől megfosztani őt igazságtalannak tűnik. Ahogyan nekünk is, úgy Kohlernek is feltűnt a tervezetnek az örökhagyó életében tett ajándékozásaival szembeni kötelesrészi védelmét célzó rendelkezése és méltánytalannak találta azt a

¹⁴¹ Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai... 107-110. o.

¹⁴² RANDA Antal: A magyar öröklési jog tervezete. (Készítette és az igazságügy-minisztériumban tartott értekezlet alapján átdolgozta dr. Teleszky István, igazságügy miniszteri államtitkár. Budapest, 1887.) In: Jogtudományi Közlöny, 1888/2, 9. o.

¹⁴³ Pfaff és Hoffmann bécsi egyetemi tanárok kiemelték, hogy a javaslat törvényerőre emelése igen nagy haladást jelentene Magyarországnak „a modern culturállamok” felé. In: A magyar öröklési jog javaslata. Pfaff és Hoffmann, bécsi egyetemi tanárok véleménye. 1888/4, 29. o., Hartmann Gusztáv tübingai egyetemi tanár az „áttekinthetőség és a tárgyi helyesség” dicséretével illette azt. In: A magyar öröklési jog tervezete. Kritikai észrevételek Hartmann Gusztáv tübingai egyetemi tanártól. In: Jogtudományi Közlöny, 1888/36, 294. o. Dernburg Henrik berlini egyetemi tanár szerint pedig a tervezet „lényegileg egészséges és megfelelő intézkedéseket és részben új és szerencsés eszméket is tartalmaz”. In: Vélemény a magyar öröklési jogjavaslatról. Dernburg Henrik berlini egyetemi tanártól. In: Jogtudományi Közlöny, 1888/6, 49. o.

¹⁴⁴ A törvényhozás és az öröklési jog alakulása. Tekintettel a magyar öröklési jog tervezetére. Irta dr. Köhler J., würzburgi egyetemi tanár. In: Jogtudományi Közlöny, 1888/10, 85-86. oldal

¹⁴⁵ Lásd későbbi joggyakurlatunkból pl.: BDT2011. 2493. vagy Kúria Pfv. 20.181/2014/5.

megajándékozottak oldaláról nézve.¹⁴⁶ Megjegyezni kívánjuk, hogy ezen passzust nem sokak értékelhették igazságtalannak, mert az a tervezet átdolgozását követően is ugyanolyan tartalommal maradt benne a javaslat szövegében.¹⁴⁷

Figyelemmel arra, hogy a képviselőház nem tudta befejezni a Teleszky-féle törvényjavaslat tárgyalását, így azt elenyésző átalakítást követően 1887. október 22. napján kelt, az első indoklással teljesen megegyező tartalmú indoklással és kommentárral együtt¹⁴⁸ Fabiny Teofil igazságügyminiszter ismét benyújtotta a képviselőháznak. A törvényes öröklés szabályai a korábbi átdolgozáshoz képest nem változtak, ahogyan a kötelelő részre vonatkozó rendelkezések sem, és az érdemtelenesség rendezése is ugyanaz maradt. A második törvényjavaslat a kitagadási magatartásokat sem írta újra, csupán az 1. pontban hagyta el a korábban beiktatott szándékosságot (89.§). Ezen második törvényjavaslat tárgyalását sem sikerült befejezni, így némi tartalmi és formai frissítést követően Fabiny Teofil a harmadik, egyben utolsó Teleszky-féle törvényjavaslatot benyújtotta a képviselőház 1889. február 12. napi ülésén.¹⁴⁹

A harmadik törvényjavaslatot a Kőrösi Sándor elnöklete alatt álló képviselőházi igazságügyi bizottság dolgozta át, melynek összefoglaló jelentése a törvényjavaslathoz csatolásra került.¹⁵⁰ A bizottság a Teleszky tervezete alapján elkészült öröklési jogi törvényjavaslatot a képviselőháznak teljes egészében elfogadásra ajánlotta és indoklásában nagymértékben méltatta annak rendelkezéseit. A bizottság indoklásában kiemelte, hogy az ágiságot megtartani nem kívánatos, azt nem támogatja, mert az a családi vagyon védelmét nem szolgálja és alkalmazásával az ősiségig kellene visszamenni.

A harmadik törvényjavaslat a törvényes öröklés szabályait egyebekben változatlanul hagyva a házastársak törvényes örökösödését akként másította meg, hogy egyrészt

¹⁴⁶ „Igaz, hogy méltánytalansághoz vezethet, ha valamely megajándékozott személy támadtatik meg, ki az ajándékot oly időben kapta, mikor szükségörökösre még senki sem gondolt.” Lásd: A törvényhozás és az öröklési jog alakulása. Tekintettel a magyar öröklési jog tervezetére. Írta dr. Köhler J., würzburgi egyetemi tanár. In: Jogtudományi Közlöny, 1888/11, 94-95. o.

¹⁴⁷ 67. §-ra módosult az átszámolás következtében. Lásd: Törvényjavaslat az öröklési jogról. - A képviselőház igazságügyi bizottságának szövegezése szerint. - In: Jogtudományi Közlöny, 1888, 17. szám melléklete, 4. o.

¹⁴⁸ Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. - irományok. II. kötet, Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, 1887, 79-297. o.

¹⁴⁹ GROSSCHMID Béni: A házassági jogi törvény. (1894. XXXI. t. cz.) I. kötet. Általános rész. Politzer-féle könyvkiadóvállalat, 1908, 16. o.

¹⁵⁰ Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. XIV. kötet, Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, 1889, 225-275. o.

nagyon helyesen mellőzte azt a szabályt, amely szerint az örökbefogadott gyermek és a házastárs fele-fele arányban örökölné a hagyatékot,¹⁵¹ másrészt a túlélő özvegyasszonyt előnyösebb helyzetbe hozva számára a hagyaték felén biztosított volna haszonélvezetet, míg újabb házasságkötése esetén ez a mérték egynegyedre esett volna vissza. A túlélő férjnek az igazságügyi bizottság továbbra is a hagyaték egynegyedét nyújtotta volna holtig tartó haszonélvezetül (33.§). A házastársak köteleSRésze az újabb javaslatban csökkent, mert az özvegy férfit a teljes hagyaték egynyolcadán illetve volna haszonélvezet, az özvegyasszonyt a felén, újabb férjhezmenetelét követően pedig a férfiakhoz hasonlóan a teljes hagyatéki vagyron egynyolcadán jutott volna számára haszonélvezeti jog (98.§).

A bizottság teljes mértékben támogatta a törvényjavaslat köteleSRésre vonatkozó szabályozási javaslatát, a köteleSRésre jogosultak körét, de a házastársak törvényes örökösödésére vonatkozó intézkedéseinek helyeslése mellett mégis indokoltnak látta a férfiaknak a társadalomban elfoglalt állását és ezzel kapcsolatos keresetképességét figyelembe véve az özvegyasszonyoknak nagyobb részbeni haszonélvezetet biztosítani addig, amíg biztos támogatásra nem talál újabb házasságában.¹⁵²

Az érdemtelenég szabályain érdemben az igazságügyi bizottság nem változtatott, míg a kitagadási okok rendszerét annak formai követelményei, valamint már leírt jogkövetkezményeinek megtartása mellett némileg átformálta. A szülők és a házastársak kitagadásának módjai továbbra is a leszármazók kitagadási eseteire épültek, de míg a szülők esetében a rendelkezések ugyanazok maradtak, a házastársak kitagadhatóságának lehetősége a harmadik javaslatban jócskán megnőtt. A mindhárom köteleSRésre jogosult alanyi körre irányadó kitagadási okok 1. pontjából a bizottság kivette a bünvádi eljárás megindulásának feltételét, tehát elég volt az örökösnek hamisan megvádolnia az örökhagyót, a kitagadhatósághoz nem kellett eljárásnak megindulnia. A korábbi 3. pontban lévő életellenes cselekményt, annak kísérletét és az abban való bűnrészességet kettő pontra osztotta a javaslat a sértettek oldaláról és elhagyta a testvéreket közülük, míg a korábbi 6. pontban lévő erkölcstelen életmód folytatása így a 7. pontba került azzal, hogy az örökös magatartásának immár súlyosan kellett a közerkölcSbe ütköznie. A közerkölcSbe ütköző magatartást kitagadási okként megtartani javasolta a bizottság, mert

¹⁵¹ A bizottság támogatni kívánta az örökbefogadás intézményének azon vezérelvét, hogy az törvényes örökösödési kapcsolatot hoz létre a felek között.

¹⁵² Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. XIV. kötet... 229. o.

véleménye szerint az örökgyónak meg kell hagyni a fegyelem gyakorlására szükséges eszközöket az örökös nemétől függetlenül, mindazonáltal a bizottság megerősítette, hogy a kitagadási ok csak akkor állapítható meg, ha ilyen jellegű esetek egész sorozatáról van szó.

A házastársak kitagadása akként módosult, hogy már a súlyosan közerkölcsbe ütköző magatartás is vonatkozott rájuk, valamint ismét kitagadás alapjául szolgáló ok lett a hűtlen elhagyás és újként került be a szabályozásba a házasságtörés esete is, amennyiben emiatt megszakadt a felek életközössége és nem állt helyre az örökgyó haláláig (100.§). Érdekes módon a törvényjavaslatban 4. pontként szereplő azon eset, amely szerint az örökös kitagadható, ha az örökgyó leszármazó vagy felmenő rokona ellen valósított meg, kísérelt meg életellenes cselekményt vagy ezekben részesként közreműködött, a házastárs részéről nem jelentett kitagadási okot.

A kitagadás eseteiről egyébiránt szintén elismerőleg nyilatkozott a bizottság, kiemelte, hogy azok társadalmi életünk etikai követelményeinek is szem előtt tartásával lényegileg az eddigi jogállapotnak megfelelően kerültek meghatározásra.

A Teleszky tervezetén alapuló öröklési jogi törvényjavaslat tehát az igazságügyminiszter által is támogatva készen állt a képviselőház általi elfogadásra és a kihirdetés utáni hatályba lépésre. A törvényjavaslat a fenti diadalmas menetelése ellenére mégis megbukott. Arra a kérdésre, hogy mégis hogyan lehetséges az, hogy a korabeli hazai jogászvilágban széleskörű elfogadottságot kiváltó és az igazságügyminiszter támogatását élvező, több szakmai bizottság által is helybenhagyott javaslat mégse váljon törvénné, a nehézségek nélkül megismerhető és közismert tények birtokában könnyen lehet választ találni. Grosschmid Béni nagybani közbenjárását lehet ugyanis leginkább felelőssé tenni a törvényjavaslat megbukásában, amelyet megkérdőjelezni a korabeli szakirodalomnak és annak a tanulmányának¹⁵³ az elolvasása után, amelyet maga Grosschmid írt visszatekintve a polgári törvénykönyv kodifikációjának egyes szakaszaira, nemigen lehet. Grosschmidnak Teleszkyt, a tervezetet, majd a javaslatot érintő támadása nagyjából 1877-ben kezdődött el és 1890-ig, a javaslat képviselőházi tárgyalásáról levételéig

¹⁵³ GROSSCHMID Béni: A házassági törvény (1894. XXXI. t -cz.). I. kötet. Általános rész. Politzer-féle könyvkiadóvállalat, 1908.

tartott, az ennek keretében megjelent grosschmidi írásokat a terjedelmi korlátra figyelemmel itt nem mutatjuk be.¹⁵⁴

A tények mindenesetre azok, hogy Szilágyi Dezső igazságügyminiszter 1890. február 5. napján megtartott költségvetési beszédében az öröklési jogi törvényjavaslat levételét jelentette be - a Grosschmid által a számára értekezésben, illetve előszóban előadott indokokat és azokkal néhol teljesen megegyező szófordulatokat használva -¹⁵⁵ és előadta, hogy a magánjog területén ugyan egyelőre csak részcodifikáció lehetősége áll fenn, de az öröklési jogot a családjogtól elkülönítve a két jogterület közti szoros konnexitásra figyelemmel kodifikálni nem lehet.

7. Szász-Schwarz Gusztáv öröklési jogi törvénytervezete

Azt követően két hónappal, hogy Szilágyi igazságügyminiszter a kodifikációs munkálatok tekintetében irányvonalként szabta az öröklési jog és a családi jog külön történő rendezésének elkerülését, megbízta Grossschmidot, Králik Lajost, Sipőcz Lászlót, valamint Győry Eleket a teljes családi jogi javaslat kidolgozásával, amely munkálatok következtében a házassági jogról, a gyermekek vallásáról és az állami anyakönyvek vezetéséről szóló törvénycikkek hatályba léptek, azonban a komplett családjogi tervezet sosem emelkedett törvényerőre.

A részleges kodifikáció tehát ismét kudarcba fulladt és ezt követően az újonnan kinevezett igazságügyminiszter – Erdély Sándor – már a teljes magánjog kodifikációját véve célba új bizottságot nevezett ki a polgári törvénykönyv megszerkesztésére. A jogalkotási folyamat 1895. október 16. napján vette kezdetét Grosschmid, Sipőcz László, Imling Konrád, Thirring Lajos és Szász-Schwarz Gusztáv részvételével – utóbbi felelt az öröklési jogi részért.¹⁵⁶ A tervezetet előkészítő bizottság első teljes ülésén mondott beszédében az igazságügyminiszter kiemelte, hogy a kodifikáció során elsődleges feladat a magyar jogintézmények

¹⁵⁴ Teleszky törvényjavaslatának megbukásáról és Grosschmid Béni ehhez kapcsolható, tanulmányosorozataiban megjelent nyílt támadásairól írt véleményünk részletesen itt olvasható: Teleszky István öröklési jogi törvénytervezete, különös figyelemmel a törvényes öröklés rendezésére (Miskolci Jogi Szemle, 2021/1., https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/14853/8_makacsadrienn.pdf)

¹⁵⁵ P. SZATHMÁRY Károly (Szerk.): Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója Tizenhatodik kötet. Pesti Könyvnyomda - Részvény- társaság, 1890, 117-120. o.

¹⁵⁶ Moscovitz Iván: A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. In: A jog, 1900/45, 321. o.

fenntartása – mégha nem is magyar eredetű némelyik – összhangba hozva a más népek tapasztalataiból vont igazságokkal.¹⁵⁷

7.1. A kötelesrész és a végrendelezési szabadság rendezése

A bizottsági munka eredményeképpen már 1900-ban közzétételre került a kódex első teljes tervezete,¹⁵⁸ amelyben az öröklési jog az utolsó, V. részében kapott helyet, az 1794-2043.§§-ig terjedő szakaszokban. Szászy-Schwarz Gusztáv ezt követően 1902-ben jelentette meg az öröklési jogi részhez írt indoklását egységes műben az ági öröklésről és az 1894-es házassági jogról szóló törvényjavaslat bírálatáról szóló műveivel.¹⁵⁹

Az öröklési jogi rész 249.§-a nem tűnik soknak, mégis a tervezet mellett, hogy könnyen átlátható, világosan és egyértelműen fogalmaz, mindenre kiterjedő szabályozást nyújt. Szászy-Schwarz Gusztáv öröklési jogi tervezete számunkra arról tanúskodik, hogy szerzője komoly kutatómunkát végezve készítette azt el, haladó szellemmel egyaránt figyelembe véve a kortárs európai jogalkotást, valamint a magyar öröklési jog addig kialakult szabályozási rendszerét és gyakorlatát. Szászy-Schwarz Teleszkyvel ellentétben szabályozásban tartotta volna az ági öröklést és az özvegyi jogot is, a hatályos jog – az ITSZ - rendelkezéseitől némileg eltérő módon.¹⁶⁰ Szászy-Schwarz tervezetere észrevehetően hatott az 1900. január 1-jén hatályba lépett német BGB, ennek egyik látható jele az érdemtelenység és a kitagadás intézményeinek rendezésében fedezhető fel. A törvényes öröklést, vagy ahogyan a

¹⁵⁷ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. Harmadik füzet. Kiadja a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége, Budapest, Franklin-társulat, 1898, 8-9. o.

¹⁵⁸ A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezete. Első szöveg. Budapest, Grill Károly Cs. és Kir. Udv. könyvkereskedése, 1900.

¹⁵⁹ SCHWARZ Gusztáv: Codificationalis dolgozatok. Budapest, Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, 1902.

¹⁶⁰ Szászy-Schwarz előnyösebbnek látta, ha az özvegyasszonynak nyújtandó többletsegítség nem hagyatéki állagban, hanem haszonélvezetben ölt testet. Véleménye szerint a hazánkéhoz hasonló kis tőkejövedelmű országokban az özvegyi jogként adott vagyonállag nem elég arra, hogy a túlélő házastárs abból a maga és a gyermekei kiadásait rendben fedezhesse és a megszokott életvitelt folytathassák tovább, erre sokkal alkalmasabbnak ígérkezik a nagyobb mértékű haszonélvezeti jog nyújtása. További hátrányként említette, hogy a vagyoni állag nyújtásával az örökös által összegyűjtött vagyon idegen emberek kezére – ti. a feleség családjának tulajdonába – jutna, amelyet senki sem kívánhat. In: SCHWARZ Gusztáv: Ujabb magánjogi fejtegetések. Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1901, 193-194. o.

tervezet fogalmaz, a „törvényi öröklést”¹⁶¹ Szászy-Schwarz a hatályos ITSZ mentén készítette el. Az örökhagyó törvényes örökösei a tervezet szerint elsősorban annak gyermekei a helyettesítés elve szerint egymás közt egyenlő arányban (1804.§), míg leszármazó hiányában a teljes hagyatékot az özvegy örökölte volna az ági vagyon kiadásának terhével. Túlélő házastárs hiányában öröklésre hivatottak lettek volna az örökhagyó szülei a hagyaték fele-fele arányában a helyettesítés elve szerint, valamint amennyiben már szépszülői leszármazó sem maradt volna, akkor az államkincstár örökölt (1806-1810. §§.).

A kötelesrész jogintézményét Szászy-Schwarz továbbra is megtartotta volna, mert „túlság volna az örökhagyó akaratát egészen szabadjára hagyni s megengedni, hogy rövidlátás vagy roszakarat egészben elvonja az örökséget azoktól, a kiket az az általános érzés szerint megillet.”¹⁶² A jogintézmény szabályozását a korabeli külföldi magánjogi kódexek mintájára igyekezett szabni, és kötelesrészt az örökhagyó lemenőinek, szülőinek és Teleszkyhez hasonlóan túlélő házastársának biztosított volna.

A leszármazók kötelesrésze törvényes örökrészük felében került meghatározásra (1953.§). Szászy-Schwarz a végrendelezési szabadság biztosítása és a gyermekek érdeke védelmében úgy látta jónak, hogy a leghelyesebb megosztani a vagyont a két érdek közt akként, hogy feléről a szülő, másik feléről a törvényhozó rendelkezék akaratára szerint. A szülők kötelesrésze szintén a fenti gondolatmenet alapján került meghatározásra, mégpedig annak az ági vagyonnak a fele tette ki a nekik juttatandó kötelesrészt, amely róluk vagy elődjükről az örökhagyó halálát megelőző harminckettő évben háramlott le (1955.§). Ez szerintünk azzal járt volna, hogy amennyiben a hagyaték nagyobb részében vagy teljes mértékben szerzett volt, úgy az örökhagyó szüleinek Szászy-Schwarz tervezete szerint nem lett volna kötelesrésze.

A túlélő házastárs kötelesrészi szabályozása annak állandó bizottsági tárgyalásától kezdve a tervezet első szövegéig jelentős változáson ment át. Szászy-Schwarz a

¹⁶¹ Mert a „törvényes szót a törvénytelen ellentétének veszi”. In: SCHWARZ Gusztáv: Codificationalis dolgozatok... 413. o. Misner Ignác nem helyeselte a törvényi kifejezés használatát a törvényes helyett. Támogatható véleménye szerint sem nyelvtanilag, sem az elmúlt évtizedek joggyakorlatát tekintve nincs olyan indok, amely miatt a törvényes kifejezést el kellene vetni, ellenben a törvényi kifejezés ellentmondásokra adhat majd a jövőben alapot. Lásd: MISNER Ignác: A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének a házastársi és özvegyi öröklést tárgyazó rendelkezései. In: Ügyvédek lapja, 1901/2, 5. o.

¹⁶² A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. Ötödik füzet. Kiadja a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége, Budapest, Franklin-társulat, 1899, 15. o.

túlélő házastársnak biztosított kötelesrészt kétfelé bontotta: egyrészt hitvestársi kötelesrésze, mely a házasfelet leszármazó hiányában illetve, másrészt az özvegyi kötelesrésze, mely leszármazók léte mellett járt volna. Eredetileg Szászy-Schwarz a leszármazók nélkül elhunyt örökhagyó házastársának állagot szeretett volna biztosítani kötelesrészként – hiszen leszármazók hiányában azt örökölt volna -, mégpedig a neki jutó örökrész felében megállapítva, míg a leszármazók mellett öröklő özvegyasszonynak illő tartást juttatott volna. Az elgondolás a hitvestársi kötelesrész vonatkozásában a bizottság 1898. évi szeptember 23. napján a kötelesrész tárgyában megtartott 51. ülésén nem talált teljes támogatásra. Vavrik Béla például kiemelte, hogy azokban a helyzetekben, ahol az örökhagyó nem a házastársa javára végrendekezett, ott a családi viszony feltételezhetően felbomlott és nem lenne igazságos arra kényszeríteni az örökhagyót, „hogy vagy tisztességérzete ellenére részesítse abban az érdemetlen hitvest, vagy pedig kitagadás alakjában nyilvánosságra hurczolja a család rejtegetett titkait.”¹⁶³

Grosschmid ismét az örökhagyó vagyonának eredetén alapuló kettéosztást látta volna helyesebbnek a végrendekezési jog és a kötelesrész szabályozásánál, emellett a túlélő házastárs kötelesrésze tekintetében elégnak látta volna az özvegyasszonynak juttatott illő tartást is. Thirring Lajos az örökség bizonyos hányadára biztosított holtig tartó haszonélvezetben látta a jó megoldást, de kiemelte, hogy az férfinak és nőnek is egyaránt járjon, csatlakozott ehhez Lányi Bertalan is, mint a bizottsági ülés levezető elnöke.¹⁶⁴ A végső megállapodás a jelenlévők között – beleértve az előterjesztő Szászy-Schwarzot is - az lett, hogy a hitvestárs kötelesrészét haláláig tartó haszonélvezetben határozták meg arra terjedően, amit végrendelet nélkül örökölt volna, emellett az özvegy nő özvegyi joga után kötelesrészüll illő tartást követelhetett.¹⁶⁵ Mászt találunk az egy évvel később megjelent első tervezeti szövegben, amely szerint az örökhagyó házastársát, ha törvényes öröklés szerint ő lenne az örökös, a teljes hagyaték felének haszonélvezete illeti meg (1954.§), valamint az özvegyasszonyt özvegyisége idejére, amennyiben házastársi kötelesrész

¹⁶³ A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. Ötödik füzet... 23. o.

¹⁶⁴ A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. Ötödik füzet... 25-26. o.

¹⁶⁵ A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. Ötödik füzet... 27. o.

nem illelné, akkor illó tartás azzal, hogy ez szülők kötelesterése mellett is jár számára (1958.§).

7.2. A kitagadás és az érdemtelenség szabályozása

Szászy-Schwarz az érdemtelenséget és a kitagadást különválasztva rendelte szabályozni, eltérően a hatályban lévő ITSZ-tól, amely még visszautalva a Tripartitum rendelkezéseire engedte meg a leszármazók, illetve a szülők kirekesztését a törvényes osztályrészből. Megemlítette Szászy-Schwarz a tervezet indoklásában,¹⁶⁶ hogy ugyan az érdemtelenséget a hatályos törvény nem ismeri, azonban a jogintézmény mégsem ismeretlen a magyar jogban, mert a gyakorlat analóg törvényalkalmazás útján meghonosította. Úgy látjuk, hogy az érdemtelenség tervezetbeli szabályozása és az ahhoz fűzött kommentár egyaránt világos, bárki számára érthető. Szászy-Schwarz Teleszkyhez hasonlóan kiemelte, hogy azért szükséges a kitagadás és az érdemtelenség külön történő szabályozása, mert vannak olyan, a társadalom által is súlyosnak, kirívónak tartott esetek, amelyeket illetőleg az érdemtelenség öröklése valóságos „közbotrányt”¹⁶⁷ okozna, míg a kitagadás körébe vont esetekben teljes mértékben az örökhagyó döntheti el, hogy mennyire sértette az adott cselekmény az ő kegyeletét. Szászy-Schwarz szerint hiba volna csak az egyik vagy csak a másik intézmény kizárólagos megtartása, mert a szabályozási körökbe vont cselekmények elválasztása mentén ez nem adna kielégítő megoldást, ugyanis az érdemtelenség inkább a közérdek, míg a kitagadási magatartások a magánérdek ellen irányulnak. Tervezetében a fentiek figyelembevételével a következő esetek elkövetőit minősítette öröklésre érdemtelennak:

„1795. §.

Öröklésre érdemtelen:

- 1. a ki az örökhagyó élete ellen tört;**
- 2. a ki az örökhagyót szándékkal állandóan képtelenné tette vagy fenyegetés vagy megtevesztés által jogtalanul reá birta arra vagy megakadályozta abban, hogy végintézkedést tegyen vagy visszavonjon;**

¹⁶⁶ SCHWARZ Gusztáv: Codificationalis dolgozatok... 401. o.

¹⁶⁷ SCHWARZ Gusztáv: Codificationalis dolgozatok... 404. o.

**3. a ki az örökhagyó végintézkedése tekintetében az 1878: V. t.-cz. 391-406. §-aiba ütköző valamely büntetendő cselekményt követett el.
Nem érdemetlen, kinek az örökhagyó megbocsátott.”**

Láthatjuk, hogy mind a három érdemtelenségi kör kifejezetten bűncselekmények elkövetésével párosul. Az első pont a befejezett vagy megkísérelt emberölésre, a második a testi sértésre és a kényszerítésre, a harmadik pedig visszautalva az akkortájt hatályban lévő Csemegi-kódex rendelkezéseire,¹⁶⁸ a közokirat és a magánokirat hamisításra épülve szabályozta az érdemtelenség jogintézményét. A második és a harmadik pont között az a különbség, hogy míg a második pontban írt cselekmények akaratot bénító erőszak vagy fenyegetés alkalmazásával, közvetlenül az érdemtelen örökös és az örökhagyó között valósulhattak meg, addig a harmadik pont körébe vont esetekben közvetetten – hamis vagy hamisított közokirat illetve magánokirat alkalmazásával, tehát erőszak vagy fenyegetés nélkül – jöhetett létre az érdemtelenség.

Valójában már az érdemtelenséget magával hozó fenti cselekmények elkövetésével súlyos bűncselekmények valósultak volna meg, így igaz az, hogy esetükben a közérdek komolyan sérülne. Szászy-Schwarz – ahogyan Teleszky is - beemelte volna a törvény szövegébe, hogy „Az érdemtelenség hivatalból figyelembe nem vétetik” (1796.§.), amely szerintünk sokkal jobban eleget tesz a jogbiztonság követelményének, mint a hatályos, vagy mint az 1959-től hatályban volt polgári törvénykönyveink, amelyek azt mondják ki, hogy az érdemtelenségre kinek és mikor van joga hivatkozni, nem pedig direkte azt, hogy azt a bíróság (közjegyző) nem veheti hivatalból figyelembe. Ez utóbbi megoldások ugyanis nem emelik ki az érdemtelenségnek azt a fontos elemét, hogy a jogintézmény nem ipso iure érvényesül.

A kitagadási magatartásokat Szászy-Schwarz tervezete külön bontva szabályozta a lemenőkre, a szülőkre és a házastársra. A leszármazók kitagadhatóságát a következőképpen rendelte volna szabályozni:

„1976.§ A kötelesrész az ivadéktól elvonható:

¹⁶⁸ 1878. évi V. törvénycikk XXXII. Fejezet. Okirat hamisítás. In: A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 1878 -ki V. törvénycikk, betűrendes tárgymutatóval. A hivatalos törvénytár hű másolata. Tettey Nándor és társa, Budapest, 1878, 97-100. o.

- 1. ha az örökhagyónak vagy ivadékának vagy házastársának vagy szülőjének élete ellen tört vagy egyéb természetű büntettet vagy súlyos vétséget követett el ellenük;**
- 2. ha az örökhagyót erőszakos módon tettelesen bántalmazta;**
- 3. ha az örökhagyó iránti tartási kötelezettséget súlyosan megsértette; vagy**
- 4. ha a közérkölciségbe ütköző botrányos életmódot megátalkodva folytat.”**

A kitagadáshoz fűzött tervezeti indoklás erősen hiányos, az csupán a házastárs kitagadhatóságára ad némi eligazítást. Láthatjuk, hogy a leszármazók kitagadásának első pontjában az örökhagyó belátására bízta Szászy-Schwarz az örökhagyó sérelmére elkövetett emberölés kísérletének, valamint a meghatározott családtagok ellen megkísérelt vagy befejezett emberölés kitagadással történő szankcionálását. Átfedést érzünk az érdemtelenégi magatartások első pontja és ezen első pont között, hiszen az örökhagyó élete elleni kísérleti szakaszban maradt cselekményre az örökhagyó – végintézkedésében kitagadási okként megjelölve – valamint más örökös is – a hagyatéki eljárás során - hivatkozhatna. A meghatározott alanyi kör sérelmére elkövetett egyéb büntettek és súlyos vétségek is elég objektívnek mondhatóak, mert a Csemegi-kódex, valamint a bíróság által ilyenek minősített esetek jöhettek itt szóba. Ezzel kapcsolatban a kérdés talán az lehet, hogy ezeknek a büntetteknek, súlyos vétségeknek az örökös általi elkövetettségét vajon büntetőbírósnak meg kellett-e jogerős ítéletében állapítania, vagy elég lehetett azok elkövetése is. A kommentár erre nem adott választ. Véleményünk szerint ha ezen fenti cselekményeknek a megvalósulását nem mondja ki bíróság, az képes magával hozni a pereskedések elszaporodását, azon belül pedig az elkövetett magatartás bizonyításának nehézségét. Másrészt szem előtt kell tartani, hogy a családon belüli erőszak sokszor családon belül marad az annak kitudódásával járó szégyen, a család belső ügyeinek magánszférában tartása okán vagy a családtag(ok)tól való félelem, esetleg zsarolás okán. Hiányosságnak tartjuk, hogy Szászy-Schwarz nem tér ki erre kommentárjában, véleményünk szerint talán helyesebb, ha a fenti bűncselekmények elkövetésével megvalósuló kitagadást bírósági ítélet nélkül is fennállónak fogadjuk el és a bizonyítási kérdések eldöntését a kitagadás érvénytelenségét tárgyaló bíróságra bízjuk.

A második pont körében testi sértések jöhettek szóba, azonban ha olyan egészségkárosító hatással járt, hogy amiatt az örökhagyó már nem tudott végintézkedést tenni, módosítani vagy visszavonni, akkor érdemtelenégi okként más is hivatkozhatott rá. A tervezethez készült kommentár szerint¹⁶⁹ az érdemtelenég a kitagadáshoz mint kevesebb a többen viszonyban áll, és az érdemtelenég fenti három esete a kitagadási magatartások első pontjába beleértendő, amely megállapítással nem tudunk vitatkozni, hiszen azok mind az örökhagyó sérelmére elkövethető bűncselekmények. Fentiek értelmében a végintézkedés közokirathamisítással vagy magánokirathamisítással létrejött voltára tehát az örökhagyó, valamint más öröklésben érdekelt is hivatkozhattak.

A tartási kötelezettség megsértése körében Szász-Schwarz nem tisztázta annak részleteit, így például hogy annak kell-e valamilyen eredménnyel járnia, illetve hogy megállapítását bírósági határozathoz köti-e vagy sem, továbbá a közérkölcset sértő magatartás peremeit sem határozta meg az indoklás.

Házastársát az örökhagyó a tervezet szerint csak olyan cselekmény miatt foszthatta meg örökségétől köteleusrésze is kiterjedően, amely miatt ellene a házasság felbontása lett volna kérhető (1977.§). Kiemelte az indoklás,¹⁷⁰ hogy a bontóper nem kellett megindítani, hanem elég volt olyan cselekménynek fennállnia, amely miatt a házasság felbontása kérhető lett volna, nem ritka dolog ugyanis, hogy felek a házasság felbontása nélkül csak a tényleges különélésre határozzák el magukat.

A tervezet megoldása számunkra első látásra furcsának tűnik, megvizsgálva a házassági bontó okokat pedig több érdekességet felvet bennünk. Megállapíthatjuk, hogy a házastárs kitagadhatósága egyszerre bővebb is és szűkebb is a leszármazók kitagadhatóságánál,¹⁷¹ ugyanis míg a házaselet az örökhagyó leszármazói, szülei

¹⁶⁹ SCHWARZ Gusztáv: Codificationalis dolgozatok... 404. o.

¹⁷⁰ SCHWARZ Gusztáv: Codificationalis dolgozatok... 725. o.

¹⁷¹ A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk

„76. § A házasság felbontását kérheti az a házaspár, kinek házastársa házasságtörést vagy természet elleni fajtalanagságot követ el, avagy tudva, hogy házassága még fennáll, új házasságot köt.

77. § A házasság felbontását kérheti az a házaspár, kit házastársa szándékosan és jogos ok nélkül elhagyott:

a) ha a házassági életközösséget megbontó házaspár a házastársának elhagyásától számított hat hó elteltével bírói határozattal az életközösség visszaállítására lett kötelezve, és e határozatnak a bíróilag megszabott határidő alatt igazolatlanul eleget nem tesz;

b) ha a házassági életközösséget megbontó házaspár, kinek tartózkodási helye legalább egy év óta ismeretlen, az életközösségnek egy év alatt leendő visszaállítására bírói hirdetmény útján felhívott és e felhívásnak igazolatlanul eleget nem tesz.

78. § A házasság felbontását kérheti az a házaspár, kinek házastársa élete ellen tört, vagy a kit házastársa testi épségét avagy egészségét veszélyeztető módon szándékosan súlyosan bántalmazott.

elleni befejezett vagy megkísérelt emberölés, illetve az ellenük irányult büntett vagy súlyos vétség miatt nem lehetett volna kitagadni, addig például arra hivatkozással igen, hogy börtönbüntetésre ítélték vagy házasságtörést követett el. Az összes bontóindok kapcsán a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk rögzítette, hogy a kereseti jog elenyészik, ha a házastárs a vétkes cselekményt megbocsátotta (82.§), amely azért vet fel aggályt a fenti öröklési jogi rendelkezések vonatkozásában, mert míg a házassági életközösség folytatása nyilvánvalóan ráutaló magatartással megvalósult megbocsátásnak tekinthető, a keresetindítás nélküli kitagadhatóság lehetősége a házasság végéig adott lett volna, amely számunkra igazságtalannak tűnik. Ha Szászy-Schwarz ragaszkodott a házastárs kitagadhatóságát a bontó okokhoz igazítani, meglátásunk szerint méltányosabb lett volna legalább a bontás iránti keresetlevél benyújtását megkövetelni, de igazából szerencsésebb lett volna a házastárs kitagadhatóságát külön szabályrendszerben megállapítani, figyelembe véve a házassági kapcsolatból adódó specialitásokat. Az örökhagyó iránti tartási kötelezettség súlyos megsértésére hivatkozva sem lehetett volna a tervezet szerint kitagadni a házastársat, azonban ez analógia útján levezethető a házastársi kötelezettségek szándékos magaviselet általi súlyos megsértéséből [a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk 80. § a)].

A kötelesrész elvonását a szülőktől a tervezet a leszármazók kitagadásának 1-3. pontjaiban határozta meg (1978. §.), tehát a közérkölcstől sértő cselekményt megvalósító szülő a korábbi elképzelésekhez hasonlóan nem volt kitagadható. Ez a rendelkezés a külföldi korabeli kódexekhez, így pl. a német BGB szabályozásához is hasonlított. Szászy-Schwarz tervezete ugyancsak tartalmazta a megbocsátás

79. § A házasság felbontását kérheti az a házastárs, kinek házastársát a házasság megkötése után halálra vagy legalább öt évi fegyházra vagy börtönre ítélték.

A házasság felbontásának nincs helye, ha a házastárs a büntetést a házasság megkötése előtt követte el és erről házastársának a házasság megkötésekor tudomása volt.

80. § A házasság az egyik házastárs kérelmére felbontható, ha a másik házastárs:

a) a házastársi kötelezettségeket a 76-78. §-ok esetein kívül szándékos magaviselete által súlyosan megsérti;

b) a házastársak családjához tartozó gyermeket bűncselekmény elkövetésére vagy erkölcstelen életre rábírja vagy rábírtani törekszik;

c) erkölcstelen életet megátalkodottan folytat;

d) a házasság megkötése után öt évnél rövidebb tartamu fegyházra vagy börtönre, avagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt fegyházra ítéltetett.”

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89400031.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D34> (Megtekintés ideje: 2023. május 20.)

jogintézményét, mint a kitagadást érvénytelenítő, valamint hatálytalanító hatást (1979. §.)

A tervezet szövegét és az ahhoz fűzött kommentárt összevetve úgy látjuk, hogy Szászy-Schwarz nagyszerűen megragadta az érdemtelenég és a kitagadás jogintézményei közti különbséget és emelte ki elhatárolásuk pontjait. Valóban, az érdemtelenég úgy viszonyul a kitagadáshoz, mint a semmisség a megtámadhatósághoz vagy a hivatalból üldözendő cselekmények a magánindítványra büntetendőkhöz és azzal sem tudunk vitatkozni, hogy az érdemtelenég esetei nem egyebek, mint minősített kitagadási okok.

7.3. Javaslatok a kötelesrész és a kitagadás kapcsán

Szászy-Schwarz tervezetének, majd indoklásának megjelenését követően a korabeli hazai jogirodalomban számos publikáció jelent meg annak rendelkezéseit elemezve, javaslatokat, megjegyzéseket téve.

Weinmann Fülöp királyi közjegyző méltatta a tervezet kötelesrészre vonatkozó szabályozásának tömörségét és egyben érthető, áttekinthető voltát. Emellett kiemelte, hogy szerinte az általános jogérzettel ellentétes a szülői kötelesrész tervezetbeli szabályozása, amely a szülőnek mindenképpen csak az ági vagyon felét adná kötelesrészként, a szerzeményi vagyomból pedig semmit. Szerintünk egyet lehet érteni Weinmannal abból az irányból, hogy a szülői kötelesrész indokolatlanul kevés akkor, ha nem maradt túlélő házastárs, hiszen az örökhagyó így a teljes szerzeményi és a fele ági vagyont jogszerűen ruházhatná át más - akár idegen - személyre. Weinmann kritizálta a tervezet házastársi kötelesrészt szabályozó részét is, szerinte a házastársi kötelesrész nem véletlenül hiányzik a hazai szabályozásból, ugyanis annak bevezetésére nincs és korábban sem volt igény. Weinmann szerint a tervezet ezirányú elgondolása helytelen, mert amellett, hogy az újonnan bevezetni kívánt jogintézmény meghatározása „fogyatékos és tág”,¹⁷² az gyakran nem is nyújtana semmilyen előnyt sem a házastársnak, ugyanis a hagyatéki vagyomból elsősorban a szülői kötelesrészt kell kiadni és a maradékon járna az özvegynek haszonélvezet kötelesrész gyanánt. A megállapítással azért nem értünk egyet, mert a tervezet

¹⁷² WEINMANN Fülöp: A köteles rész a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete szerint. In: Jogtudományi Közlöny, 1900/46, 328. o.

valóban kimondja (1957.§), hogy a házastársi és a szülői kötelesrész találkozása esetében az özvegy kötelesrésze a hagyatéknak csupán annak a fele haszonélvezetére terjed, ami a szülői kötelesrész levonása után fennmarad, de azt is kimondja, hogy amennyiben e két jog találkozásával a házastárs haszonélvezete nem érné el az illő tartás mértékét, úgy azt erre a mértékre akár a szülői kötelesrész rovására is ki kell egészíteni (1958.§). Weinmann a kötelesrészből való kitagadás kapcsán megkérdőjelezte azon tervezeti rendelkezés szükségességét, amely szerint kifejezetten meg kell jelölni végintézkedésben a kitagadás okát, ugyanis véleménye szerint nem indokolt, hogy a család belső viszonyai ilyen módon nyilvánosságra kerüljenek. Nem osztjuk ezt az álláspontot figyelemmel arra, hogy a kitagadást tartalmazó végrendelet megtámadása esetén bizonyítási kérdések merülnek fel, utólagos pontosításra már nincs mód, ezért elengedhetetlen az indok minél szabatosabb körülírása, a kitagadást megvalósító magatartás konkrét behatárolása annak érdekében, hogy eldönthető lehessen, hogy azt a cselekményt vajon elkövették-e vagy sem.

Kelemen Ernő kisvárdai járásbíró szerint¹⁷³ az özvegy kötelesrészénél el kellene vetni azt a megkötést, hogy az annak tartalmát kitevő illő tartás csak a hagyatékok feléig terjedhet. Kelemen álláspontja szerint az illő tartás mértéke esetenként eltérhet és amennyiben az adott helyzet indokolja, úgy ki kellene terjednie akár a teljes hagyatékok haszonélvezetére is. Ezzel a meglátással teljes mértékben egyetértünk, az illő tartás mértéke egyébként is szubjektív fogalom, és elképzelhetőek olyan esetek is, hogy az örökhagyó halálakor teljes vagyona az özvegy illő tartására sem lenne elég.

Misner Ignác budapesti ügyvéd szerint a tervezet öröklési szabályainak szövegezése ellen nemigen lehet kifogást találni, a rendelkezések rövidek, világosak, pontosak és a leszármazók nélkül járó házastársi kötelesrész szívesen fogadott újítása a tervezetnek, hiszen a hatályos ITSZ a gyermektelen örökhagyó özvegye számára kötelesrészt nem biztosít.¹⁷⁴ Mindemelllett Misner nem tartotta elegendőnek a hagyatékok felének haszonélvezetét biztosítani kötelesrészként, mert az nem áll arányban a házastárs törvényes örökrészével – ti. azzal, hogy a tervezet szerint leszármazók hiányában az özvegy az ági vagyon kivételével a teljes hagyatékok állagát

¹⁷³ KELEMEN Ernő: Észrevételek a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. In: A jog. 1901/25, 196. o.

¹⁷⁴ MISNER Ignác i.m. 5. o.

megörökölné. Megjegyezte Misner, hogy a házastárs törvényes öröklés esetében a hagyaték tetemes részét kapná és sok esetben az egész hagyatéki vagyont állagul. Ezzel a nézőponttal azért nem értünk teljesen egyet, mert valóban igaz az, hogy a tervezet által biztosítani kívánt kötelesrész nagy szerzeményi vagyon esetében méltánytalanul kevésnek tűnik, de azokban az esetekben, ahol a hagyaték kevés - vagy semennyi - szerzett vagyomból áll, az ekkor törvényes örökléssel semmit vagy alig öröklő házastárs az ági vagyonon kapott haszonélvezettel inkább előnybe kerülne, semmint hátrányba.

Ahogy Weinmann, Misner is hozzáteszi a fentiekhez, hogy a házastársi és a szülői kötelesrész találkozása esetén lehet, hogy a túlélő házastársra semmi sem jutna a tervezet értelmében kötelesrész címén akkor, ha az egész hagyaték öröklött vagyomból áll. Misner javasolta felvenni a szabályozásba a tervezet megoldása helyett a német BGB modelljét, mely az összes kötelesrészre jogosult tekintetében a törvényes örökrész felében állapította meg a kötelesrészt. Misner ezen megállapításánál is csak a Weinmannénál kifejtetteket lehet alapul venni: valóban, az illő tartás mértéke nem lehet egyenlő egy nagy értékű állag biztosításával. Misner javaslata szerintünk csak akkor lenne igaz, ha a hagyaték értékes szerzett vagyont is magában foglal. Abban az esetben, ha teljesen vagy nagyrészt ági vagyomból áll, akkor az illő tartás többet érhetett volna az özvegynek, mint egy többfelé darabolt kis értékű hagyaték bizonyos tulajdoni hányada.

Végül Misner is rámutatott a tervezet azon hibájára - amire mi is felfigyeltünk - hogy a tervezet szerinti özvegyi jog csak az özvegyasszonyt illeti, tehát a túlélő férjnek gyermekek léte mellett sem özvegyi jog, sem annak tekintetében kötelesrész nem jár, amely Misner szerint méltánytalan és javasolta kiterjeszteni az özvegyi jogot, valamint kötelesrészt a túlélő férjre.¹⁷⁵

Mángold Ármin ügyvéd a kitagadási és érdemtelenégi okok tervezetbeli elkülönült rendezését üdvözölte, emellett felvetette a kitagadási magatartások egy szakaszban történő rendezését. Mángold a tervezet által szabályozott kitagadási okokat tüzetes vizsgálat alá véve számos észrevételt tett, felvetéseivel észrevehetően a német BGB kitagadási rendelkezéseire történő igazodást támogatva. Kifogásolhatónak tartotta többek között a leszármazók kitagadásának teljes első pontját, véleménye szerint az homályos és ellentmondásos. Mángold szerint az „életre törés” kifejezés az

¹⁷⁵ MISNER Ignác i.m. 6. o.

életellenes cselekmények előkészületét is magában foglalja, ám egyéb büntettekkel és vétségekkel való együtt szerepeltetése elhomályosítja az emberölés előkészületi voltára való kiterjesztését. Véleménye szerint másodsorban - figyelembe véve azt, hogy a büntető törvénykönyv a vétségek súlyos és nem súlyos osztályozását nem ismeri -, a kitagadási pont szubjektív elemeket tartalmaz, mert egyrészt a kitagadásra okot kereső örökhagyó örökösének bármely sérelmet okozó magatartásában láthat olyan vétkes cselekményt, amely alapján erre a pontra hivatkozva őt kitagadhatja, másrészt pedig a cselekmény által előidézett súlyos sérelem relatív, így a bíróságok eltérően mérlegelhetik azt, ilyenén az örökhagyó számára nincs biztosítéka annak, hogy végintézkedése nem lesz megdönthető. Mindent összevetve Mángoldnak az volt a véleménye, hogy az első kitagadási pont perek sorozatát indítaná el a fentiek okán, ezért helyesebb lenne a súlyos vétség kifejezés helyett a szándékos vétség fogalmát használni, vagy pedig a kitagadást megvalósító szándékos vétségeket taxatív felsorolni. Mángold meglátását egyrészt helyesnek tekintjük, mert az akkor hatályban volt Csemegi-kódex valóban nem ismerte a vétségek súlyos és enyhe voltát, ezért valóban szerencsésebb lett volna Szász-Schwarznak „súlyos vétség” helyett a „szándékos vétség” fogalmát alkalmaznia még akkor is, ha egyébként a szándéka egyértelműen erre irányult, vélhetően ezért nem tűnt az fel más, a tervezet rendelkezéseiről véleményt megfogalmazó szakembernek. Mángold álláspontjának az a része, amely szerint az örökhagyó számára bizonytalanságot eredményezhet az első pont alkalmazása, meglátásunk szerint a tervezethez fűzött indoklás azon hiányosságából eredhet, hogy az nem tisztázta azt a nagyon fontos kérdést, hogy a kitagadási okot megvalósító magatartás elkövettségét jogerősen meg kellett-e bíróságnak állapítani vagy elég volt-e annak elkövetése. Meggyőződésünk szerint a szándékos vétségek tételes felsorolása a kitagadási okok közt mindenképpen kerülendő, mert átláthatatlanná tette volna a rendelkezéseket, másrészt pedig azok változásukból adódóan a kitagadási rendelkezések gyakori módosítása jogbizonytalanságot eredményezett volna. Mángoldnak azzal a meglátásával sem értünk egyet, hogy az előkészületi emberölés büntetést elhomályosítja az egyéb büntettekkel és vétségekkel történő együtt szerepeltetés, mert a rendelkezés elég egyértelmű, mindenki számára világos hogy az az emberölés előkészületét és kísérletét – a befejezett cselekmény értelemszerűen csak érdemtelen ségi ok lehet - foglalja magában.

A német BGB-hez hasonlóan Mángold javasolta felvenni a kitagadási magatartások második pontjába az örökhagyó házastársa ellen erőszakosan elkövetett tetteleges bántalmazást is, mert véleménye szerint az elkövetett bántalmazás mindkét esetben egyforma súlyos mérték alá esik: egyrészt az örökös másik felmenője ellen irányul, másrészt az örökhagyó a házastársán elkövetett bántalmat „éppoly súlyosan érzi, mintha az őt magát érte volna”.¹⁷⁶ A javaslattal azért nem tudunk azonosulni, mert a házastárs nem feltétlenül az örökös másik felmenője, de ebben az esetben is módja lenne a másik szülőnek erre a pontra hivatkozva kitagadnia leszármazóját, másrészt pedig a házastárs elleni bántalmazás vétsége vagy éppen büntette a kitagadási magatartások első pontjában megtalálható. Egyébiránt az akkor hatályos német BGB is csak akkor tette lehetővé a házastárs bántalmazása miatti kitagadást, ha a leszármazó a bántalmazott házastárstól származott.

Mángold javasolta felvenni továbbá a szülő kitagadhatóságát annak közerkölcsbe ütköző magatartása miatt, véleménye szerint az a szülő, aki önmagáról és családjáról megfélemlítve erkölcstelen életmódot folytat, megérdemli a vagyontól történő kitagadást és nem panaszkodhat az őt meg nem illető tisztelet hiányára emiatt. Mángold általánosságban javasolta a közerkölcsiség kategóriájához illeszteni a kifogásolt életmódnak az örökhagyó akaratába ütközése kikötését is, mert ha éppenséggel a közerkölcsöt sértő életmód a végrendelkezőnek megfelel, úgy ez nem szolgálhat később kitagadási okként számára. Az meglátásunk szerint is támogatható, hogy a kirívóan társadalmi erkölcsellenes magatartást tanúsító szülő részére ne legyen kötelezvény kötelesrészt juttatni, de talán ennek általános kimondása eltúlzott. Annak a szülőnek, aki például italozó, szerencsejátékos, tehát vagyont tékozló életmódot folytat, valóban nem célszerű vagyont adni, hiszen valószínűsíthetően erre a célra használná fel, azonban ez csak feltételezhető, ráadásul a szülő kötelesrésze az ági vagyont felelőnek, vagyis annak a vagyonnak a fele, amely erről a szülőről, vagy annak családjáról háramlott az őt kitagadni szándékozó örökhagyóra. Érdekes, hogy Mángold ennek a kitagadási oknak az esetében nem a német BGB rendelkezéseit helyezte, az akkortájt hatályos német kódex ugyanis nem engedte kitagadni a szülőt erkölcstelen életmódjára hivatkozva. Mángoldnak az a felvetését,

¹⁷⁶ MÁNGOLD Ármin: A kötelesrész elvonása és korlátozása a magyar polgári törvénykönyv tervezetében. In: Jogtudományi Közöny, 1903/19, 159. o.

hogy feltételül kellett volna szabni a magatartásnak az örökhagyó akarata ellenére valóságát, mi is támogatjuk, egyébként a német jog is így rendelkezett.

A házastárs kitagadhatósága kapcsán Mángold ismét csak a német BGB –hez való fordulást szorgalmazva előadta, hogy a német polgári törvénykönyv csak azon bontóokokat jelöli meg kitagadási okként, amelyek esetében a kitagadási ok fennállása kétségtelenül megállapítható, míg Szászy-Schwarz tervezete az összes válóokot kitagadási okként sorolta fel. Mángold szerint az 1894. évi XXXI. törvénycikknek a házasság felbontását tárgyzó 80. §. a-d) pontjai relatívak, a bíróság esetenként dönti el ezek fennállását vagy fenn nem állását.

Véleményünk szerint érdemes ehhez hozzátenni, hogy az akkor hatályos német BGB-ben öt házassági bontóok szerepelt és egyedül az utolsóra hivatkozva nem lehetett a házastársat kitagadni – mégpedig akkor, ha a házastárs a házasság alatt elmebeteggé vált, ez legalább három évig fennállt és emiatt a felek közti lelki kapocs megszűnt, amelynek helyreállítására semmi remény nem mutatkozott. Ezen utóbbi bontóok alapján is kétséget kizáróan megállapítható lett volna a kitagadási ok, mert az eléggé objektív, orvosi dokumentummal igazolható volt a betegség fennállta, az más kérdés, hogy a gondozásra szoruló házastársra tekintettel, méltányosságból nem engedte a német jogalkotó kitagadni a beteg házastársat. Ez a megoldási javaslat tehát megintcsak a német polgári törvénykönyv felé való elkanyarodás szorgalmazása volt. Katona Mór egyetemi tanár a tervezet érdemtelenégi és kitagadási okainak gyakorlati problémáira hívta fel a figyelmet írásában.¹⁷⁷ Katona szerint míg kitagadás esetén az örökös meg sem szerezheti a hagyatékot, addig érdemtelenég esetén igen, majd az arra való hivatkozást követően vonhatják el az öröklésre érdemtelenőtől azt. Ezzel azért nem tudunk egyetérteni, mert érdemtelenégre való hivatkozás esetén a hagyatékot az akkoriban a hagyatéki eljárás lefolytatására hatáskörrel rendelkező királyi járásbíróság¹⁷⁸ vita esetén örökösödési perre utasította, elfogadás esetén pedig átadta a hagyatékot az érdemtelen személy öröklésből való kiesésének kimondásával, tehát az érdemtelen tisztázásáig a hagyaték átadása meg sem történt. Katona feleslegesnek nevezte továbbá a megbocsátás

¹⁷⁷ KATONA Mór: Az érdemtelenég viszonya a kitagadáshoz. In: Jogtudományi Közlöny, 1906/14, 115-117. o.

¹⁷⁸ 1894. évi XVI. törvénycikk az örökösödési eljárásról 6-7. §§. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89400016.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D34> (Megtéktés ideje: 2023. május 20.)

jogintézményét, véleménye szerint az esetek többségében a megbocsájtásra már nincs alkalom, mert az örökhagyó evégből nem támadhat fel. Katona véleménye számunkra eltúlzottnak tűnik, nem minden esetre igaz. Kétséget kizáróan igaz az örökhagyó élete ellen törés esetére, ekkor már valóban nem tud megbocsátani az elhunyt, de igaz lehet azon hamis, hamisított okirat alkalmazásával megmásított, létrehozott végintézkedések esetében is, amelyek csak az örökhagyó halálát követően derülnek ki. Az érdemtelenégi esetek második pontjára azonban Katona állítását nem tartjuk igaznak, mert ezekben az esetekben a megbocsátás nagyon is életszerű lehet.

7.4. A főelőadmány

Az elkészített első kodifikációs munka megjelentetését követően a bizottság vezetősége a magánjogi kodifikáció jelentőségére és a szakirodalomban megjelent felbolydulásra is figyelemmel úgy döntött, hogy a tervezet minél tágabb körben történő megvitatását szorgalmazva lehetővé teszi az akár közvetlenül az igazságügyi minisztériumhoz intézett beadványok, akár irodalmi közlések útján történő javaslatok megtételét.¹⁷⁹ A tekintélyes számú észrevételre és elvi kérdésre tekintettel a bizottság 1904 és 1906 között kilenc kötetből álló kommentár jellegű tanulmányban - az ún. főelőadmányban - jelentette meg a kritikai anyaggyűjtés során felmerült kérdésekre, felvetésekre adott álláspontjait, nézeteit.

A főelőadmány 1906-ban megjelent VIII. és IX. köteteiben gyűjtötte össze a bizottság a tervezet öröklési jogi részére érkezett elvi kérdésekre adott válaszait és megoldásait, valamint a tervezet közzétételét követően beérkezett szakmai megjegyzéseket. A kérdések, javaslatok és megjegyzések gyakorlatilag a teljes öröklési jogot felölelték, így például számos észrevétel érkezett a törvényes öröklés, az ági öröklés és az özvegyi jog tartalma, az érdemtelenég érvényesülése, a végrendelet formai és tartalmi elemei, annak megtámadhatósága és érvénytelensége, a végrendelet végrehajtása, a közös végrendelet és az öröklési szerződés intézménye,

¹⁷⁹ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az igazságügyminisztériumban szervezett állandó bizottság vezetősége. I. kötet. Budapest, Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, 1904, 1-2. o.

a kötelelő rész szabályozása, az örökség elfogadásának és visszautasításának egyes kérdései, valamint az örökösök és a hagyatéki hitelezők, illetve az örökösök egymás közötti helyzete vonatkozásában.

Az érdemtelenesség kapcsán felmerült egyik javaslat következtében, a bizottság azzal egyetértve a jogintézmény tervezetbeli szabályozásával ellentétes nézőpontra helyezkedett. A szóban forgó javaslat szerint nem helyes, hogy a tervezet alapján az érdemtelenesre bárki, időkorlát nélkül hivatkozhatna, mert az visszásságra, jogbizonytalanságra és méltánytalanságra adna alapot. Visszásságra azért, mert ebben az esetben akár maga az örökös is kitérhetne a hagyatéki hitelezői igények elől, ha saját magával szemben érdemtelenesre hivatkozik, jogbizonytalanságra és méltánytalanságra pedig azért, mert az időhatár nélküliség az érdemtelen általi vagyonszerzést „Damokles kardja alá helyezheti”.¹⁸⁰ A javaslat fontolóra ajánlta a német BGB megoldását, amely szerint csak bizonyos személyek és ők is meghatározott ideig hivatkozhatnak bíróság előtt az érdemtelenesség fennállására. A felvetést megfontolva a bizottság arra az egységes álláspontra helyezkedett, hogy az öröklésre érdemtelen csak akkor essék el az örökléstől, ha öröklését a kiesésében közvetlenül érdekelt személy keresettel megtámadja. A bizottság a perindításra szubjektív és objektív határidőt tartott alkalmazandónak, amely szerint az érdemtelenesről való tudomásszerzéstől egy éven belül lehetett volna a keresetet megindítani, de legfeljebb az örökhagyó halálától számított harminckettő éven belül. Az érdemtelenesség okai kapcsán számos elvi kérdést és megjegyzést állított össze Barna Ignác, Szladits Károly, Illés József és Kiss Géza, amely megjegyzéseket a bizottság értekezleteken összegzett és tárgyalta meg. Igényként merült fel például, hogy a tervezet szövegében az első érdemtelenes ok meghatározásánál használt „a ki az örökhagyó élete ellen tört” homályos kifejezést ki kellene cserélni a sokkal pontosabb és a büntető törvénykönyvnek is inkább megfelelő „a ki az örökhagyó élete ellen büntetett elkövet vagy megkísérel” fordulatra. Ezzel szemben felhozott, hogy az élet ellen törést a magánjog ismeri, használja, ezért az érdemtelenesség magánjogi intézményébe nem lenne helyes a büntetőjog fogalmait, magyarázatait

¹⁸⁰ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadomány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyminiszeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. VIII. kötet. Budapest, Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1906, 3. o.

belevinni.¹⁸¹ A felvetés szerintünk érthetetlen, mert az élet ellen törést valóban használta például az akkori házasságjogi törvény is,¹⁸² de annak jelentése mindenki számára egyértelmű lehet: élet elleni támadás. Abban valóban látunk igazságot, hogy érdemesebb lett volna ezt a büntetőjogi kategóriába eső érdemtelenlégi magatartást büntetőjogi fogalommal meghatározni – hiszen maga a bizottság is elismerte, hogy az örökhagyó személye ellen elkövetett súlyos bántalomról van szó¹⁸³ -, de azzal nehezen tudunk egyetérteni, hogy a büntetőjogi emberölést és a magánjogi élet elleni törést nem szabad egybemosni, hiszen nincsen büntetőjogilag és polgári jogilag felfogott élet elleni támadás, az csak egy cselekményt jelenthet.¹⁸⁴ Javaslat tétetett továbbá arra, hogy a csökkent beszámítási képesség alatt elkövetett emberölések (az erős felindulásban elkövetett emberölés, a gyermekölés szülés alatt vagy közvetlenül utána) ne tartozzanak jelen első pontban szabályozott érdemtelenlégi ok alá. Utóbbi kapcsán mégis erkölcsileg visszásnak találta a bizottság, hogy az anya megölt gyermeke után örökösödjék. Felvetődött, hogy a megölt kívánságára történő gyilkolás, valamint a párbaj során okozott halál se legyen érdemtelenlégi megalapozó ok, ugyanis mindkettőben benne rejlik az örökhagyó beleegyezése és előre megbocsátása, a párbaj emellett önvédelmet is magában foglal. Kiemelte az indítvány, hogy a szabályok felrúgásával megtartott párbaj és az amerikai párbaj – egymás öngyilkosságra felhívása véletlenszerű kiválasztás mellett – képezzenek kivételt, számítsanak érdemtelenlégi oknak. Felvetődött, hogy ne érdemtelenítsen öröklésre a jogos védelemben és a csatában történt ölés, valamint a halálbüntetés végrehajtása sem. Indítvány tétetett arra is, hogy az ölés kísérlete ne valósítson meg érdemtelenlégi okot, mert ha a csonkítás - mint az örökhagyó testi épsége ellen elkövetett súlyos cselekmény - nem alapozza meg az örökös érdemtelenlégi okot, akkor az alkalmatlan eszközzel történt vagy a távoli kísérlet se legyen ezzel büntetendő, emellett az ölési kísérletek érdemtelenlégi nyilvánítása növelné a perek számát. Nem értünk ezzel az indítvánnyal egyet, mert az alkalmatlan eszközzel elkövetett ölési

¹⁸¹ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadomány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyministeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. VIII. kötet... 33. o.

¹⁸² Lásd 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról 13. § és 78. §.

¹⁸³ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadomány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyministeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. VIII. kötet... 32. o.

¹⁸⁴ Egyébként mind a hatályos, mind az 1959-től hatályban volt polgári törvénykönyveink az élet elleni törés fogalmát használják ebben az érdemtelenlégi kategóriában.

szándék esetében is az élet kioltása a cél, illetve a távoli kísérlet esetében sem az elkövetőn múlik a halál eredményének elmaradása, hiszen a tettes szándéka ez esetben is a bűncselekmény teljes törvényi tényállásának megvalósítására irányul. Az örökhatályú testi épsége ellen elkövetett bűncselekmény egyébiránt kitagadási okként volt meghatározva a tervezetben, tehát járhatott a köteleSRészből való kieséssel is. Megjegyezte az egyik indítvány, hogy az ölés előkészülete beleérthető az élet elleni törés homályos fogalmába, ellenben semmiképpen nem lenne kívánatos azt érdemteleniséggel szankcionálni. Mi is úgy látjuk, hogy az emberölés előkészületéről nem lehet eldönteni, hogy beleillik-e az élet elleni törés kategóriájába, azt minden bizonnyal a gyakorlatra bízta volna a tervezet, hiszen az előkészület komolyságát, a védett jogi tárgy veszélyeztetettségét esetről-esetre lehet kimondani.

Az érdemteleniségi okok második pontja kapcsán felvetődött, hogy ne érdemtelenítsen öröklésre a végintézkedés alkotására vagy visszavonására irányuló megtévesztés, illetve fenyegetés, mert ez elhárítható a végrendelet megtámadásának alkalmazásával is,¹⁸⁵ felesleges, hogy ezzel párhuzamosan érdemteleniség is megállapításra kerüljön. Az indítvány magyarázata szerint fenyegetéssel való végrendelet tételére bírás esetén az örökhatályú, ha felszabadult a kényszer hatása alól kitagadhatja a tettet, ha pedig a kényszer folytán haláláig nem volt módja kitagadni, akkor az eset úgyis beleesne a végrendelet alkotására képtelenné tételre érdemteleniségi esetébe. A javaslat szerint ugyanígy a megtévesztés folytán tett végakarati szintén érvényteleníthető a végrendeletek megtámadásának alkalmazásával a megtévesztés felismerésétől számítva. A bizottság szerint ellenben az örökhatályú végakarati szabadsága ellen irányuló fenti támadásokkal szemben csak az öröklésre érdemteleniség lehetőségének fenntartásával lehet védekezni, vagyis azzal, ha az adott örökös a teljes neki járó hagyatéki részétől elesik cselekménye által, nemcsak attól, amit kikényszerített az örökhatályútól, helyesebb tehát e tekintetben az érdemteleniségnél megmaradni. Az való igaz, hogy a tervezet lehetőséget biztosított volna a végrendelet megtámadására megtévesztés és fenyegetés fennállása esetén bárkinek, aki közvetlenül érdekelve van az adott rendelkezés hatálytalanítására (1915.§). Emellett a bizottsággal értünk egyet, mert szerintünk egyrészt az adott örökös cselekményével méltatlan arra, hogy az általa kényszerített vagy

¹⁸⁵ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyministeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. VIII. kötet... 35-36. o.

megfenyegetett örökhagyótól vagyoni juttatásban részesüljön, másrészt az ilyen méltatlan cselekményekkel szembeni prevenció hatása sem vitatható el az érdemtelenységnek.

Javaslatként vetődött fel továbbá, hogy ha örököse az örökhagyót végintézkedésre képtelen állapotba helyezte, az csak erre irányuló speciális szándék esetén érdemtelenítsen. A javaslat szerint a tervezet általánosító megoldása helytelen, ugyanis a fenti állapot előidézése esetén nincs minden esetben szó a végrendelezési szabadság elleni merényletről „s így tisztán büntető szabályt állítanánk fel, örökjogi alap gondolat nélkül.”¹⁸⁶ Megjegyezte az indítvány, hogy ugyan az örökhagyó életének kioltásánál sincs külön kiemelve speciális szándék, de az örökhagyó megölése jogosulatlan személyváltozást idéz elő az öröklés rendjében, míg a végrendelezéstől való megfosztás ezt a hatást nem idézi elő, csak rögzíti a megfosztás pillanatában lévő öröklési rendet. A javaslat szerint ez utóbbi esetben tehát, ha a tettes nem kívánt magának egyenesen öröklési jogi előnyt biztosítani, nem szükséges őt az örökléstől megfosztani. A javaslattal nem értünk egyet, mert az ilyen fenti cselekmény is az örökhagyó végrendelezési szabadsága ellen irányul, attól teljesen megfosztja az örökhagyót, aki sem kitagadást, sem vagyoni juttatást tartalmazó végintézkedést nem lesz képes a jövőben tenni, emellett a jogalkotó nem jósolhatja meg az örökhagyók jövőbeli szándékát.

Indítvány érkezett még arra is, hogy ne számítson érdemtelenységnek a végrendeleti szabadság elleni támadás akkor, ha az így előállott végintézkedés valamilyen okból hatálytalan vagy maga a bántalom már tárgyaltan (pl. az örökhagyó később eltépi a végrendeletet vagy a sértő cselekményt megvalósító örökös előbb meghal, mint az örökhagyó). A bizottság ezt az indítványt sem támogatta, mert véleménye szerint ugyanaz az érv szól ellene, mint a fenti indítvány ellen.

Felvetődött a fentiek felül az érdemteleniség eseteinek kibővítése és az érdemtelen cselekmény elkövetésében bűnrészességet vállaló személyek öröklésre való érdemtelenné tétele is.¹⁸⁷

¹⁸⁶ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadomány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyministeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. VIII. kötet... 38. o.

¹⁸⁷ Lásd: A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadomány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyministeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. VIII. kötet... 41-47. o.

A kötelesrész tervezetbeli szabályozásával kapcsolatban érkezett észrevételek annak lényegére és létjogosultságára irányultak, de ismét felvetődött a szerzett és ősi vagyon megkülönböztetésének kérdése. E körben elvi kérdésként merült fel,¹⁸⁸ hogy megengedhessék-e az örökhagyó számára az a lehetőség, hogy csupán egyik leszármazójára végrendelkezhessen, kirekesztve így a többi leszármazót kötelesrészükből és ennek kapcsán a leszármazók megtámadási joga a többi leszármazóval szemben nem, csak a leszármazók körén kívül eső alanyokra terjedjen ki. A kérdés indoklásánál ismét felvetődött a már korábban többször is hangoztatott azon érv, hogy a kötelesrész intézménye a családi vagyont elaprózza annak a gyermekek közti elosztásával, ami különösen a kis- és középbirtokoknál, valamint az ipari és a kereskedelmi vállalatoknál káros gazdasági eredményekre vezet. Ismét hivatkozási alapként vetődött fel továbbá azon sokat hangoztatott érvelés is, hogy a kötelesrész csökkenti a szülői tekintélyt, a leszármazókban mérsékli az egyéni iparkodást és derekasságot, ezzel szemben előmozdítja bennük a henyélést, sőt biztos hitelalapot teremt az adósságcsinálásra is. A kérdésre adott bizottsági álláspont szerint viszont fontos jogalkotói cél, hogy legalább az egyenlően adott kötelesrész útján mindegyik gyermek bizonyos megélhetési alapot szerezzen, valamint a szülői tekintély megóvása eléggé kifejeződik már magában az örökrész kötelesrészre való megszorításban és a kitagadás intézményében.

A szülőknél juttatandó kötelesrész mibenlétével kapcsolatban két egymásnak ellentétes javaslat is előterjesztésre került. Az egyik szerint az örökhagyó szülőjének elegendő lenne csupán az illő tartásra korlátozott haszonélvezetet biztosítani állag helyett, míg a másik javaslat arra irányult, hogy a szülőt ne csupán az ági vagyonból, hanem a szerzett vagyonból is illesse állagkötelesrész. A bizottság nem látta megengedhetőnek a szülőket csupán haszonélvezetre szorítani, e körben utalt arra, hogy a szülők állagkötelesrészét jogéletünk megszokta és a jogfelfogás visszásnak érezné, ha a gyermek a szülőt abból a vagyonból is teljesen kizárhatná, amelyhez a szülő vagy annak családja jóvoltából jutott.¹⁸⁹ A főelőadmány szerint emellett a szerzeményből azért nem lenne igazságos részesíteni a szülőt kötelesrész

¹⁸⁸ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyminiszeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. IX. kötet. Budapest, Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1906, 182. o.

¹⁸⁹ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyminiszeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. IX. kötet... 190. o.

formájában, mert őt a szerzeményben való törvényes öröklésben megelőzi a házastárs, és így visszaszámolna, ha a törvényes öröklésben hátrébb álló szülőt állagkötelesrész illetné, amely az előbb álló házastársat viszont nem illeti meg.

Nagyon érdekes fordulatot hozott annak az észrevételnek a bizottsági elbírálása, amely felvetette a nagyszülői kötelesrész biztosítását. A bizottsági főelőadmány szerint a nagyszülők kötelesrészét egyrészt a viszonyosság indokolja – hiszen szülők kiesése eseté az unokának jár a nagyszülői vagyomból kötelesrész – másrészt a nagyszülők többnyire beletartoznak az érzelmi közösség szoros családi körébe „és a melyben őt a szülőhöz hasonló tisztelet és kegyelet övezi”,¹⁹⁰ emellett a nagyszülő gyakorta a szülő helyét pótolja árván maradt unokája számára, így az a helyes, ha a törvény e helyzet következményeit a nagyszülő javára is levonja. Fentiek okán a bizottság megváltoztatva a tervezet rendelkezéseit kimondta, hogy a nagyszülőt is megilleti a kötelesrész, mégpedig a törvényes öröklés esetén járó állagvagyont értékének egyharmada. Azt a felvetést, amely a tervezet rendelkezéseivel ellentétben megfontolásra ajánlotta, hogy kötelesrészt kellene biztosítani az örökgyógy szülője, esetleg nagyszülője ivadékának, a bizottság elutasította. A bizottság arra utalt ezzel kapcsolatban, hogy ez a megoldás indokolatlanul szétforgácsolná a hagyatékot és emiatt a vagyon fenntartására káros hatásokkal járna, de emellett nem látható az a fent írt kegyeleti szempont sem, amely a nagyszülő esetében a kötelesrész biztosítását megalapozhatná.

Ismét megvitatásra került a házastárs kötelesrészének mibenléte, amikor elvi kérdésként merült fel, hogy nem lenne-e jobb, ha haszonélvezet helyett állagot kapna az özvegy is. A bizottság tisztázta, hogy házastársi kötelesrésztől csak akkor lehet szó, ha az örökgyógyonak nincsenek leszármazói, hiszen ha az özvegyet nem illeti meg állagöröklés gyermek mellett, akkor kötelesrésze sem szabható meg állagként, mert így az az ellentmondás keletkezne, hogy kötelesrészként a házastársat erősebb jog illetné, mint végrendelet hiányában. Kimondta emellett a bizottság azt is, hogy figyelemmel arra, hogy leszármazók léte hiányában törvényes örökgyóként a házastárs a tervezet szerint állagöröklésre jogosult, úgy indokolt, hogy a kötelesrész is állagként illesse meg az özvegyet haszonélvezet helyett. Kiemelte a bizottság, hogy az özvegy házastárs állagkötelesrésze ellen legfőképpen az szól, hogy az örökgyógy

¹⁹⁰ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyministeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. IX. kötet... 195. o.

még végrendeletben sem akadályozhatná meg fele szerzett vagyonának a házastárs családjához történő átvándorlását és így módon a férj egész életén át a sógorságnak keresne. Az előbbi érv kimondása mellett utalt egyúttal a bizottság arra is, hogy a kötelesrész kiszabásánál ellenben nem lehet tekintettel lenni a hagyatéki vagyon további sorsára, hanem csakis a kötelesrészre jogosult személyes érdekei számítanak és ebből a szempontból a házastárs legalább akkora, ha nem nagyobb védelemre érdemes, mint a szülő.

Fentieket követően kimondta a bizottság, hogy az örökhagyó házastársát leszármazó nemlétében a szerzemény felének az állaga illesse kötelesrészül¹⁹¹ (hiszen az ági vagyont ki kellett adnia az arra jogosultnak).

A házastárs kitagadhatósága kapcsán vetődött fel az a nagyon érdekes elvi felvetés, hogy legyen elvonható a házastársi kötelesrész a házassági bontóper megindítása nélkül is. A bizottság általánosan helyesnek mondta ki, hogy a házastárs kötelesrésze a házasság intézményétől függ és csak azokban a törvény által meghatározott esetekben enyészik el – akár a törvény által a bontóokok, akár az örökhagyó által a kitagadás formájában kimondottan -, amelyek a házasság megszüntetésére indokul szolgálnak. Ennek megállapítása után aggályosnak mondta ki a bizottság a tervezet indoklásában foglaltakat, miszerint a házastársak akkor is kitagadhatják egymást, ha a bontóokok fennállnak, de a házasság megszüntetése iránt per nem indult. A bizottság szerint ugyanis valóban méltányolandó a tervezet megoldásának azon célja, amellyel óvni akarja a kitagadási ok megnevezésével járó családi belső viszonyok nyilvánosságra hozását, de az elgondolás visszaélésekre ad lehetőséget. Az ugyanis nem lenne igazságos, hogy a házaspár egymást benntartsák a házasság kötelékében meggátolva azt, hogy a másik új frigyét köthessen, emellett haláluk utánra mégis megvonhassák egymástól a megélhetés eszközeit úgy, hogy a házastársi kitagadásnak nem előfeltétele a kitagadó fél vétlensége. Meglátásunk szerint nagyon helyesen kimondta tehát a bizottság, hogy a házastárs kötelesrésze a bontóper megindítása nélkül ne legyen elvonható.¹⁹²

¹⁹¹ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő föelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyministeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. IX. kötet... 202. o.

¹⁹² A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő föelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyministeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. IX. kötet... 226. o.

A felvetések elemzését és az azokra adott bizottsági álláspontok összefoglalását követően a bizottsági vezetőség körében megtartott értekezletek során a kitagadás jogintézménye kapcsán rögzítésre került, hogy az első kitagadási pontban helyesebb a szándékosan elkövetett vétséget megjelölni a súlyos vétség helyett,¹⁹³ a tartási kötelezettség súlyos megsértését szabályozó harmadik kitagadási magatartás esetében pedig csak a törvényen alapuló tartások jöhetnének szóba, a szerződésen alapulók nem, illetve a súlyos megsértés kitétel helyett a rosszakaratúlag kifejezés használata helyesebb lenne, mert az a célzatot is megfelelőbben fejezné ki. Mindkét helyesbítéssel egyetértünk, az elsővel azért, mert az igazodott volna a Csemegi-kódexhez, a másodikkal pedig azért, mert voltaképpen a kitagadást az örökös oldaláról érdemes megközelíteni, arról az oldalról, hogy vajon szándékában állt-e megsérteni a tartási kötelezettséget.

A negyedik, közerkölcsiséget sértő botrányos életmód megátalkodott folytatása kapcsán a bizottság érdekes és értékes részletekre hívta fel a figyelmet. Összehasonlítva a német BGB megfelelő passzusával, a Szászy-Schwarz tervezet nem sorolta a kitagadási magatartások közé a becstelen életmódot, csak a közerkölcsbe ütközőt, amely így a bizottság meglátása szerint azt az igazságtalanságot eredményezi, hogy ezen negyedik kitagadási pontba egyedül a prostitúció folytatását lehetne beleilleszteni. A bizottság szerint a becstelen életmód fogalmába beletartozik az iszákosság, hazardjátékok folytatása, csavargás és az uzsoratevékenység, amelyek nem jelentenek közerkölcsbe ütközőséget egyben. Hivatkozott a testület arra, hogy a német polgári törvénykönyv is külön használja a becstelen és erkölcstelen fogalmakat jelen kitagadási pontban. Valóban, az akkor hatályos német kódex külön nevesítette a két magatartást, de ennek semmilyen jogszabályi alapja nem volt, ugyanis a német büntetőtörvénykönyv (StGB) nem ismerte sem vétségként, sem büntettként az erkölcstelen vagy a becstelen életmódot, mint ahogyan a Csemegi-kódex sem. Abban igazat adunk a bizottságnak, hogy a kitagadási okok szorosan értelmezendők, valóban eme kitagadási ok tartalmát a tervezet kommentárjában ki kellett volna fejtenie Szászy-Schwarznak, mert a magyarázat nélkül hagyás könnyen jogbizonytalansághoz vezet, de azzal nem tudunk azonosulni, hogy a közerkölcsbe ütköző és a becstelen életmódok szubjektív

¹⁹³ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyministeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. IX. kötet... 286. o.

kategóriái külön kezelendők, mert a becstelen életmódba tartozó cselekményeket is a mindenkori társadalmi felfogás alakítja ki, nem a törvény betűje. Szóvá tette a bizottság, hogy az „életmód” kifejezésből nem lehet következtetni arra a fontos tényezőre, hogy a magatartásnak folyamatosnak kell lennie vagy egyszeri alkalom tanúsításával is megvalósul a kitagadási ok. Tekintettel arra, hogy a tervezet „közkerkölciségbe ütköző botrányos életmódot megátalkodva folytat” mondatot használta, a bizottság megjegyzése megállapításunk szerint nem helytálló, mert egyértelműnek tűnik már magából az életmód kifejezés alkalmazásából is, hogy a magatartásnak az életvitel részét kell képeznie, a folytat kitétel pedig a folyamatosságot jelenti. Mindemellett a bizottság javasolta felvenni ezen kitagadási magatartás körébe, hogy csak az örökhagyó akarata ellenére és még az örökhagyó halálakor is folytatott életmód képezze kitagadás tárgyát.

A bizottság elutasította¹⁹⁴ a gyermek kitagadhatóságát arra hivatkozással, hogy az szülői beleegyezés nélkül lépett házasságra, mert egyrészt kiskorú gyermek esetén a házassági jog elég védelmet nyújt a szülő tekintélyének megőrzésére, nagykorú gyermek esetében pedig káros lenne ennek alkalmazása, mert gátolná a szülő-gyermek közti béke későbbi helyreállítását és a szülői befolyás ilyen kiterjesztése beleütközne az egyén szabadságába, valamint összetett vizsgálatot kívánna meg esetről esetre a szülő ebbéli jogával való visszaélésének kérdése is.

A szülők kitagadásával kapcsolatban megjegyezte a bizottság, hogy a kitagadás második pontjának alkalmazása esetükben helytelen, mert ha a szülő gyermekét annak kiskorában fenytési célzattal megverte, akkor a később felnőtté vált gyermek őt kitagadhatná.

A leendő magyar polgári törvénykönyv rendelkezéseinek kialakítását célzó bizottsági tárgyalások az időközben érkezett javaslatokat és kérdéseket górcső alá véve a következő években is folytatódtak. 1910-ben újabb összefoglaló tanulmánykötet jelent meg a tervezet rendelkezéseivel kapcsolatban érkezett felvetésekre adott bizottsági álláspontokkal a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium által kiadott Igazságügyi közlönyben, melynek IV. része foglalkozott az öröklési joggal.

Ismételten kérdésként merült fel a bizottság előtt a túlélő házastárs kötelesrészének összetétele, amely ahhoz a meglepő vitához vezetett el, hogy vajon a házastársi

¹⁹⁴ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyminisztériumban szervezett állandó bizottság vezetősége. IX. kötet... 290-291. o.

kötelesrész intézménye egyáltalán szükséges-e a magyar magánjogban.¹⁹⁵ A bizottság többségének véleménye szerint maga a kötelesrész (teljes) jogintézménye sem indokolt a készülő polgári törvénykönyvben, mert a kötelesrész a gyakorlati tapasztalatok szerint nem ment át a köztudatba és összességében káros is, mert a vagyron elaprózódásához vezet, ezért annak továbbfejlesztése – ti. a házastársi kötelesrész – teljesen szükségtelen. A bizottság véleménye szerint ha a házastársi kötelesrészt fenn is tartja a jogalkotó, akkor valódi funkciójának inkább a haszonélvezet felel meg, amely a legjobban biztosítja, hogy a túlélő házastárs úgy folytathassa életét, mint azelőtt.

7.5. Változások a kötelesrészre való jogosultság és a kitagadás szabályaiban

Az Imling Konrád, Szászy Béla, Sipőcz László, Thirring Lajos, Barna Ignác, Szladits Károly és Bartha Richárd alkotta bizottság¹⁹⁶ által összeállított, a fenti javaslatokkal módosított tervezetet – amelynek szövegi kidolgozását Szászy-Schwarz nem vállalta¹⁹⁷ - Balogh Jenő igazságügyminiszter nyújtotta be törvényjavaslatként a magyar képviselőházhoz 1913. október 8. napján.¹⁹⁸ Az öröklési jog a törvényjavaslat IV. részét képezte, a fejezetek címei és az öröklési jogi rész tagoltsága nem változott, de az első szöveghez képest mintegy kétszer annyi szakaszra bővültek a rendelkezések, összesen 464.§-ra. A javaslatként benyújtott örökjogi tervezet az első tervezeti szöveghez képest változásokat tartalmaz, nem mindenhol követve a korábbi bizottsági javaslatokat, megállapításokat.

Amíg a törvényes öröklés szabályai a második szövegben sem változtak (1530-1534.§), addig az özvegyi jog szabályozása emellett kibővült, részletesebbé vált, valamint a tartalma is jelentősen megváltozott (1553-1558.§§).¹⁹⁹

¹⁹⁵ Igazságügyi Javaslatok Tára. Az Igazságügyi Közlöny melléklapja. X. évfolyam, 1910. Kiadja a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1910, 87-88. o.

¹⁹⁶ PESTHY Pál: Magyarország Magánjogi Törvénykönyve. In: Pesti Napló, 1928/53, 2. o.

¹⁹⁷ SÁNDOR István: Szászy-Schwarz Gusztáv munkássága. In: Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. XLVIII. (2011), 175. o.

¹⁹⁸ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XXXI. kötet. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1914, 392. o.

¹⁹⁹ A javaslat például egyértelművé tette, hogy az özvegyi haszonélvezeti jog az özvegyasszonyt illeti, mégpedig immár gyermekek léte mellett a teljes hagyatékon, valamint leszármazók hiányában továbbra is az ági vagyonon özvegyisége idejére, amely haszonélvezet korlátozását a leszármazók kérhették az illő mértékű tartás biztosításáig. A javaslat szerint az illő mértékű tartást az özvegy társadalmi helyzetének, a hagyatéknagyságának, az érdekeltek viszonyainak, a helyi szokásnak és az

A leszármazók kötelesrészének változatlanul hagyása mellett a szülői és a házastársi kötelesrész szabályozásában egyaránt jelentős változtatás történt. A második szöveg rendelkezései szerint az örökhagyó szüleit immár nemcsak az ági vagyon értékének fele illetve kötelesrészként, hanem főszabályként örökségük értékének, valamint a rájuk háramló ági vagyon értékének fele azzal, hogy amennyiben az ági vagyon értéke meghaladta volna a hagyaték értékét, úgy az ági vagyont le kellett szállítani a hagyaték értékére és így kellett volna megállapítani a kötelesrész nagyságát (1785.§). Ezzel a szabállyal kiküszöbölésre került volna az első tervezeti szöveg azon hibája, hogy ha a hagyaték nagyobb részben szerzett vagyonból állt vagy ági vagyont nem tartalmazott, úgy az örökhagyó szüleinek az első tervezet szerint nem lett volna kötelesrésze. Előállhatott volna meglátásunk szerint ellenben az a probléma, hogy amennyiben a hagyaték nagyobb értékű ági vagyont tartalmazott, mint szerzettet, akkor az ági vagyon jelentős része került volna végrendelezési szabadság alá.

A javaslat szerint kötelesrész az összes özvegyi jogra jogosultnak járt, mégpedig a hagyatékban az illő eltartás mértékéig való haszonélvezetében meghatározva özvegységük idejére (1786.§). Láthatóan az özvegy férfiak nem voltak kötelesrésze jogosultak az öröklési jogi tervezet második szövege szerint sem. Hozzátette a második tervezeti szöveg a fentiekhez, hogy ameddig egyezség vagy bírósági ítélet nem állapítja meg az özvegyasszony kötelesrészének pontos mértékét, addig őt az egész hagyaték haszonélvezete illeti (1837.§).

A bizottság korábbi rendelkezésével ellentétben a második örökjogi tervezetben mégsem kapott helyet az örökhagyó nagyszüleinek kötelesrészi szabályozása.

Érdemes kiemelni a második örökjogi tervezet 1787.§-át, amely fontos értelmezést szabályozott a kötelesrésze jogosultság szempontjából, amikor kimondta, hogy amennyiben az örökhagyó leszármazója kötelesrésze jogosult, ennek leszármazóját, valamint az örökhagyó szülőjét kötelesrész nem illeti. Ez sem a régi, sem a hatályos Ptk. szövegében nem volt, illetve nincs konkretizálva, a kötelesrésze jogosultság értelmezését csak a hozzájuk készült kommentárokból

özvegy által örökölt hagyatékban a figyelembevételével, a méltányosság szerint kellett meghatározni (1555.§). Ahogyan a házastárs törvényes öröklését, úgy az özvegyi jogra való jogosultságot is kizárta az, ha az örökhagyó házastársának egyedül vétkeisége mellett a házasság felbontását kérhette és a keresetet e tárgyban megindította (1533.§). Utóbbi esetkörben az indoklás megerősítette, hogy amennyiben a bontóokot a férj keresettel nem érvényesítette, úgy akár a férjét hűtlenül elhagyó asszonyt is megilleti özvegyi jog. In: Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XXXIII. kötet. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1914, 281-282. o.

találjuk meg. A törvények szövege érzésünk szerint első olvasatra nem egyértelműek azzal hogy rögzítik a kötelesrésze jogosultak körét, de nem hangsúlyozzák ki azt a fontos tény, hogy a szülői kötelesrész intézménye mikor is jut szerephez.

Az érdemtelenység szabályozásában az első tervezeti szöveghez képest a kötelesrészhez hasonlóan ugyancsak találunk némi eltérést és az 1906. évi bizottsági üléseken megállapítottakat is felfedezhetjük.²⁰⁰ A korábban felvetődött javaslatok ellenére nem változott tehát az első pontban szabályozott „életére tört” kifejezés, de meglepő módon az érdemtelenység érvényesíthetősége sem, minthogy az öröklési jogi tervezet második szövege sem írta elő, hogy arra kinek és meddig lehetne hivatkoznia. Az érdemtelenység érvényesíthetőségének megszabott határideje a javaslatához készített indoklás szerint veszélyes volna, mert számos érdemtelenégi eset csak jóval az örökhagyó halála után derül ki.²⁰¹ Ezzel az indokkal nem tudunk egyetérteni és a szabályozási megoldás sem tűnik megfelelőnek, mert valóban előfordulhatnak olyan esetek, amikor sokkal később derül fény az érdemtelen tette, de ha objektív határidőt nem is, szubjektív időtartamot célszerű lett volna szabni, így például az érdemtelenégi okról való tudomásszerzést követő egy éven belüli igényérvényesítést. Tulajdonképpen a rendelkezések 2., 3. és 4. pontja az első tervezeti szöveg 2. pontjának felel meg, a 6. pont újdonság, valamint a fizikai, illetve a pszichikai bántalmazásban való részvétel kivételével a bűnrészes is érdemteleniséggel sújtható lett volna a javaslat szerint. Megmaradtak továbbá a javaslatok ellenére a fenyegetéssel és a megtévesztéssel elkövethető érdemtelenégi magatartások is. Megállapíthatjuk, hogy a rendelkezések inkább bonyolultabbak

²⁰⁰ „1522. §. Méltatlan az öröklésre:

1. aki az örökhagyó élete ellen tört;
2. aki szándékos és jogellenes cselekményével az örökhagyót oly állapotba hozta, amelynél fogva haláláig végintézkedést nem tehetett vagy végintézkedését vissza nem vonhatta;
3. aki az örökhagyót szándékosan és jogellenesen megakadályozta abban, hogy végintézkedést tegyen vagy végintézkedését visszavonja;
4. aki az örökhagyót testi erőszakkal végintézkedés tételére vagy végintézkedésének visszavonására kényszerítette, vagy aki őt csalárd megtévesztéssel vagy jogellenes fenyegetéssel bírta erre;
5. aki az örökhagyó végintézkedése vagy az örökhagyóként feltüntetett végintézkedés tekintetében az okirathamisítás büntetett vagy vétségét követte el;
6. aki az örökhagyó szóbeli végrendeletének létrejötté vagy tartalma tekintetében a hamis tanulás büntetettét követte el;
7. aki az 5. vagy a 6. pontban megjelölt büntetendő cselekmény kísérletét követte el, vagy aki ily büntetendő cselekménynek vagy kísérletének a részese volt.” In: Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XXXI. kötet... 298. o.

²⁰¹ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XXXIII. kötet... 271. o.

lettek, de szigorúbbak nem. Meglátásunk szerint a bűnrészesek öröklésre méltatlanságát kívánatos lett volna kiterjeszteni a többi esetre is, mert azokban is legalább akkora valószínűséggel fordulhat elő, mint a magán-, illetve közokirathamisítás, valamint a hamis tanúzás eseteiben. Kiemelte a javaslatához készített indoklás, hogy a Szászy-Schwarz által megállapított érdemtelenség kifejezést azért cserélte le a második szöveg méltatlanságra, mert a jogalkotó „nem valamely érdemet kíván meg az öröklés pozitív alapjául”,²⁰² hanem bizonyos cselekményeket minősít olyanokká, amelyek elkövetőjüket méltatlanná teszik az öröklésre. Úgy látjuk, hogy valójában annak, hogy valaki nem érdemli meg a neki járó örökséget vagy méltatlan arra, nincs jelentésbeli különbsége, mindkettő jól fejezi ki a jogintézményt.

A kitagadási magatartásokat az öröklési jogi tervezet második szövege is külön rendelte szabályozni a kötelesrészt jogosultak tekintetében²⁰³ Érdekes módosulás látható az első tervezeti szöveghez képest a kitagadási magatartások több pontján is, egyik helyen szigorítva, míg más helyen enyhítve azokat. A javaslat az örökhagyó életére törést már nem szerepeltette külön kitagadási okként, amely számos gondolatot felvethet. Elsősorban kérdésként adódik számunkra, hogy vajon az örökhagyó élete elleni büntett, illetve kísérlet a jelen második szöveg 2. pontjába beilleszthetőnek tekintendő-e. Amennyiben igen, úgy felmerülhet az élet elleni törés kiemelésének feleslegessége a büntettek közül és igaz ez az összes sértetti körre. Amennyiben az élet elleni támadás nem tartozna bele a 2. pontba és oda az ezen kívüli egyéb bűncselekmények értendőek, úgy arra az eredményre jutunk, hogy az örökhagyó életére törés nem kitagadási ok az öröklési tervezet második szövege szerint, így arra az örökhagyó végintézkedésben nem tudott volna hivatkozni, csak örökösei a hagyatéki eljárás során érdemtelenségként. Az örökhagyó szülei ellen elkövethető bűncselekményekhez már nem kapcsol volt kitagadást a második

²⁰² Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XXXIII. kötet... 270. o.

²⁰³ „1788. §. Az örökhagyó a kötelesrészt elvonhatja (kitagadás) attól az ivadéktól:

1. aki az örökhagyó ivadékanak vagy házastársának élete ellen tört;
2. aki az örökhagyó vagy ennek házastársa ellen büntettet vagy büntett kísérletét, vagy az örökhagyó ellen szándékosan súlyos vétséget vagy ily vétség büntetendő kísérletét követte el, vagy aki az említett büntetendő cselekményeknek vagy azok kísérletének a részese volt;
3. aki az örökhagyó irányában őt törvénytől fogva terhelő eltartási kötelezettséget szándékosan és súlyosan megsértette;
4. aki az örökhagyót vagy ennek házastársát, aki az ivadéknak felmenő ágbeli rokona, szándékosan és súlyosan tetteleg bántalmazta;
5. aki a közkerkölciségbe ütköző botránys életmódot megátalkodva folytat.”

szöveg, tehát e körben megállapíthatóan enyhültek a rendelkezések. A bizottsági tárgyalásokon megállapítottakkal összhangban a bűncselekmények kísérlete és az azokban való részesség is bekerült a javaslat szövegébe valamint a tartási kötelezettség megszegése körében is rögzítették, hogy csak a törvényen alapuló tartások jöhetnek szóba. Az 1906-os bizottsági üléseken megállapítottak ellenére a kötelesrészre jogosult által elkövethető „súlyos vétség” és „súlyosan megsértett” tartási kötelezettség kiegészült a bizottsági tárgyalásokon preferált szándékosság elemével meghagyva a korábbi fogalmat, így tulajdonképpen nem változott ezen körben a szabályozás. A német BGB-hez való közeledést figyelhetjük meg a javaslati szöveg 4. pontjában azzal, hogy az örökhagyó házastársa ellen elkövethető minősített bántalmazás csak akkor járt volna kitagadási lehetőséggel, ha a sértett az elkövető örökösnek szülője vagy egyéb felmenője. A közerkölcsiségbe ütköző kitagadási magatartás rendezése a korábbi bizottsági javaslatnak részben eleget téve annyiban változott, hogy az öröklési jogi javaslatba felvették, hogy az ilyen magatartáson alapult kitagadás hatálytalanná válik, amennyiben az ivadék az örökhagyó halála idején az erkölcstelen életmóddal tartósan felhagyott (1790.§). A korábbi, 1906-os bizottsági előterjesztésekből tehát nem valósult meg az erkölcstelenség és a becstelenség törvényszövegi megkülönböztetése, valamint az örökhagyó akarata ellenére folytatott erkölcstelen életmód kitétele sem. A közerkölcsiségbe ütköző botrányos életmód a szöveghez készített kommentár szerint csak akkor képezhet kitagadási okot, ha pazarlással kapcsolatos.²⁰⁴ Úgy látjuk, hogy ezzel a megállapítással a szóban forgó kitagadási kategória ha lehet, még homályosabbá vált, mert például a prostitúció folytatása, a csavargás vagy egyéb, megbotránkozást keltő viselkedésformák nem járnak pazarlással, mégis egyet lehet abban érteni, hogy ezek minden bizonnyal beletartoznak ebbe a kitagadási kategóriába.

Az örökhagyó szüleinek kitagadhatósága az első tervezeti szöveghez képest szűkült.²⁰⁵ A második öröklési jogi tervezet szövege értelmében szüleit az örökhagyó immár akkor sem tagadhatta volna ki kötelesrészükből, ha őt vagy házastársát szándékosan és súlyosan fizikailag bántalmazták volna. A javaslat fenti szabályozása az 1906-os bizottsági üléseken megállapítottakat figyelembe véve jött létre, mégis

²⁰⁴ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XXXIII. kötet... 388. o.

²⁰⁵ 1789. §. Az örökhagyó kitagadhatja szülőjét, aki az 1788. §. 1—3. pontjaiban meghatározott cselekmények valamelyikét követte el.

érdekes eredménnyel járt volna. A bizottság korábbi álláspontja szerint ugyanis helytelen lenne, ha a gyermek kitagadhatná szülőjét arra hivatkozva, hogy az kiskorában fenyítési céllal megverte, ezért megállapították az első tervezeti szöveg ezirányú módosítását. A második szöveg emellett az örökgyó házastársának súlyos fizikai bántalmazását a kitagadhatóság szankciója nélkül engedte volna meg a szülőknek, amely érthetetlen, nem egyezett a jogalkotói szándékkal az – a kommentár magyarázatának hiányában - feltételezhetően nagy valószínűséggel technikai, szerkesztési hiba lehetett.

A túlélő házastárs kitagadhatósága a korábbi tervezeti szöveghez és a bizottsági tárgyalásokhoz képest váratlan fordulatot vett, mert a kötelesrészre jogosult házastárs a tervezet második szövege szerint tulajdonképpen nem volt kitagadható.²⁰⁶ Az özvegyasszony korábbi társadalmi helyzete és életszínvonala változhatott volna meg tehát ha őt férje érvényesen, végrendeletbe foglalva kitagadta.

A javaslatként benyújtott törvényszöveg megvitatására a képviselőház ötven tagú különbizottságot választott, amelynek elnöke id. Erdély Sándor, főelőadója pedig Nagy Ferenc volt²⁰⁷ és amely részletes, változtatásokkal teli jelentését (a 1192. számú irományt) a képviselőház 1915. évi május hó 5. napján²⁰⁸ tartott ülésén terjesztette elő. A törvényjavaslat megvitatásának kezdetén számos vélemény érkezett a részt vevő tagoktól a kodifikáció irányára és a benyújtott szöveg módosítására vonatkozóan, de összességében a javaslatot méltató vélemények fogalmazódtak meg. Az öröklési jogot érintő hozzászólások közül például Issekutz Győző országgyűlési képviselő már a javaslat tárgyalásának első, 1914. március 19. napján megtartott ülésén kifejtette, hogy anakronisztikus vonásokat fedez fel a javaslat öröklési jogi részében, mert véleménye szerint²⁰⁹ az a törvényes öröklésre és a kötelesrészre vonatkozó rendelkezéseivel a szülők iránti gondoskodást teljesen kizárja azzal, hogy nagyfokú előnyben részesíti az örökgyó túlélő házastársát

²⁰⁶ 1836.§. Ha a feleség férjével szemben olyan magaviselet tanúsított, amely miatt a szülő gyermekét kitagadhatja, a férj az özvegyi kötelesrészt az 1790. és az 1791. §. szabályainak megfelelő alkalmazásával a szűkös eltartásra szoríthatja.

²⁰⁷ Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényjavaslatáról. Magyar Jogászegyleti Értekezések. 1928, XX. kötet, 98. füzet, Budapest, Franklin-Társulat bizománya, 1928, 5. o.

²⁰⁸ MÁDL Ferenc: Magyarország első polgári törvénykönyve - az 1959. évi IV. törvény - a polgári jogi kodifikáció történetének tükrében. In: A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi - Történeti Tudományok Osztályának közleményei. X. kötet 1-2 szám, Budapest, Akadémiai kiadó, 1960, 64. o.

²⁰⁹ A Polgári Törvénykönyv törvényjavaslatának tárgyalása a képviselőház külön bizottságában. I. Általános tárgyalás. Közzéteszi a M. Kir. Igazságügyminisztérium. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1915, 27-28. o.

annak szüleivel szemben. Ezzel a véleménnyel aligha tudunk vitatkozni, mert az özvegyasszony leszármazók hiányában amellet, hogy az egész hagyatékat örökölte volna, még a szülőknek járó ági vagyonon is haszonélvezetet kapott volna.

Az öröklési jog a leendő polgári törvénykönyv szövegének harmadik hivatalos változatában is a negyedik részben kapott helyet.

A törvényes öröklés szabályai alapjaiban nem változtak a korábbi rendelkezésekhez képest, de a Hantos Elemér által felvetett módosítást²¹⁰ a bizottság megfogadta és megváltoztatta a korábbi szöveget.²¹¹ E szerint az örökhagyó déd- és ősszülőinek leszármazói már nem lettek volna öröklésre hivatottak.

Az özvegyi jog rendezése alapjaiban a korábbi javaslati szöveghez képest nem változott, az továbbra is az özvegyasszonyoknak járt volna leszármazók mellett a teljes hagyatékon, illetve leszármazók hiányában az ági vagyonon.²¹² A bizottság emellet elvetette azt az indítványt, amely lehetővé tette volna közerkölcsiségbe ütköző botrányos életmódot folytatása esetén az özvegyi jogtól való megfosztást vagy annak a szükséges létminimumra való korlátozását. A bizottság álláspontja szerint a túlélő házastársak ezzel a jogintézménnyel ki lennének téve az örökösök gyanúsításainak és zsarolásainak.

²¹⁰ Hantos Elemér ügyvéd és országgyűlési képviselő amellet, hogy a polgári törvénykönyv benyújtott javaslati szövegét több oldalról is üdvözölte, kiemelte, hogy annak egyik legsötétebb pontja véleménye szerint a törvényes öröklés szabályozása. Meglátása szerint a végrendekezési szabadság helyesen megállapított rendelkezései mellett a javaslat illuzórikussá és nevetségessé teszi az állam öröklését azzal, hogy öröklésre hívja fel az örökhagyó déd- és ősszülőit és azok leszármazóit is. Hantos a javaslat előbbi rendelkezésének elhagyása mellett inkább a községeknek adta volna az örökséget, véleménye szerint mindenki mindent az államtól vár el, ezért meg kell adni az államnak, ami őt megilleti, emellet a törvényes örökösök ekkora mértékű kibővítése a hagyatékok indokolatlan elaprózódásához vezetne. Lásd: A Polgári Törvénykönyv törvényjavaslatának tárgyalása a képviselőház külön bizottságában. I. Általános tárgyalás... 73. o.

²¹¹ „1535. §. Az 1532.—1534. §-okban megjelölt törvényes örökösök hiányában az örökhagyó elődei és oldalrokonai a törvényes örökösök a következő csoportokban:

1. a szülők és az ezektől származó oldalrokonok (szülői csoport);
2. a nagyszülők és az ezektől származó oldalrokonok (nagyszülői csoport);
3. a szépszülők és az ezektől származó oldalrokonok (szépszülői csoport);
4. a dédszülők (dédészülői csoport);
5. az ősszülők (ősszülői csoport).

Míg az egyik csoportba tartozó rokon van, nem illeti örökség azt a rokont, aki valamely következő csoportba tartozik.” Lásd: Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XLVIII. kötet... 551. o.

²¹² Újdonságként került a szövegbe annak kimondása, hogy az özvegy férjet ugyan haszonélvezeti jog nem illeti meg, de ennek mintegy kompenzálásaként a magát eltartásra nem képes özvegy férfi részére a felesége vagyonából társadalmi állásának, a hagyatékat mennyiségének és a helyi szokásnak figyelembevételével megállapított illő tartás járt volna, az öröklésre érdemtelen vagy arról lemondó férfiak kivételével (1561. §).

A kötelesrészre vonatkozó rendelkezések semmit sem változtak a harmadik öröklési jogi szövegben, ahogyan az érdemtelenység szabályozása sem, csupán kifejezésbeli pontosításokat figyelhetünk meg az 5. és a 7. pontban.²¹³ A 2. érdemtelenégi pont kapcsán konkrétan kimondta a bizottság,²¹⁴ hogy annak megvalósulásához nem szükséges a megjelölt állapot előidézésére irányzott speciális szándék, az is elegendő, ha a végintézkedés tételére vagy visszavonására való képtelenség az örökös szándékos és jogellenes cselekményének eredménye.

A kitagadás okai egy magatartással kibővültek a korábbi rendelkezéshez képest, amely így mindhárom örökös kör esetében a kitagadás lehetőségének kiterjesztését hozta volna magával.²¹⁵ A 2. pont kapcsán fontos hiányt pótolta a bizottság kommentárjában, amikor konkrétan kimondta,²¹⁶ hogy a fent említett bűncselekmények fennállását nem szükséges büntető bírói ítéletnek kimondania. Ezt a pontosítást indokoltnak látjuk, mert a jogbiztonság érdekében mindenképpen elengedhetetlen a bírói ítélet léte vagy nem léte szükségességének kimondása. Az 1. pontban meghatározott élet ellen törés és a 4. pontban szereplő súlyos testi sértés

²¹³,1525. §. Méltatlan az öröklésre:

1. aki az örökhagyó élete ellen tört;
2. aki szándékos és jogellenes cselekményével az örökhagyót oly állapotba hozta, amelynél fogva haláláig végintézkedést nem tehetett vagy végintézkedését vissza nem vonhatta;
3. aki az örökhagyót szándékosan és jogellenesen megakadályozta abban, hogy végintézkedést tegyen vagy végintézkedését visszavonja;
4. aki az örökhagyót testi erőszakkal végintézkedés tételére vagy végintézkedésének visszavonására kényszerítette, vagy aki őt csalárd megtévesztéssel vagy jogellenes fenyegetéssel bírta erre;
5. aki az örökhagyó végintézkedése vagy az *örökhagyótól származónak feltüntetett* végintézkedés tekintetében az okirathamisítás büntetést vagy vétségét követte el;
6. aki az örökhagyó szóbeli végrendeletének létrejötte vagy tartalma tekintetében a hamis tanúzás büntetést követte el;
7. aki az 5. vagy a 6. pontban megjelölt *bűncselekmény* kísérletét követte el, vagy aki ily bűncselekménynek vagy kísérletének a részese volt. Lásd: Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XLVIII. kötet... 549. o.

²¹⁴ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XLVIII. kötet... 202. o.

²¹⁵ 1793. §.

Az örökhagyó a kötelesrészt elvonhatja (kitagadás) attól az ivadéktól:

1. aki az örökhagyó ivadékanak vagy házastársának élete ellen tört;
2. aki az örökhagyó vagy ennek házastársa ellen büntetett vagy büntetett kísérletét, vagy az örökhagyó ellen szándékosan súlyos vétséget vagy ily vétség büntetendő kísérletét követte el, vagy aki az említett bűncselekményeknek vagy azok kísérletének a részese volt;
3. aki az örökhagyó irányában őt törvénytől fogva terhelő eltartási kötelezettséget szándékosan és súlyosan megsértette;
4. aki az örökhagyót szándékosan és súlyosan tetteleg bántalmazta, vagy tette ezt az örökhagyó házastársa ellen, aki felmenő ágon rokona;
5. aki a közérkölciségbe ütköző botrányos életmódot megátalkodva folytat;
6. aki hazaárulást követett el.

²¹⁶ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XLVIII. kötet... 231. o.

fennállásának vagy fenn nem állásának esetében azonban továbbra sem találunk semmilyen támpontot. Általánosságban véve bennünk a büntetőjogi kategóriák kapcsán ugyanaz a kulcskérdés merül fel: szükséges-e azokat bíróságnak vagy más hatóságnak megállapítania? Amennyiben igen, a szabályozás és annak alkalmazása egyértelmű. Amennyiben nem, úgy fontos bizonyítási kérdések merülnek fel a végrendelet megtámadását követő perben. Érdekes kevertséggel a javaslat kommentárja a kérdést nyitva hagyta két büntetőjogi kategóriában is, de még a tartási kötelezettség megszegése esetében is és egyedül a 2. pont vonatkozásában adott egyértelmű útmutatást. Figyelemmel a kitagadás személyes jellegére és a családon belüli erőszak jellemzőire, a fenti cselekmények elkövetését igazoló ítélet vagy határozat megkövetelése sok esetben teljesen ellehetetlenítené a kitagadást, vagyis az örökhatályú végrendelezési szabadságának érvényesülését.

Az első világháború kirobbanásának hatása érezhető a hazaárulás kitagadással való szankcionálhatóságában, amely mindhárom kötelelő részre jogosult kört érintette.²¹⁷ A bizottság szerint a kitagadási ok bevezetése megfelelne régi jogunk szellemének, valamint a hazaárulást függetleníteni kell annak büntetőjogi meghatározásától tekintettel arra, hogy „háború idején oly cselekményeknek is megvan a hazaáruló jellegük, amelyeket nem lehet előre a felségsértés és hűtlenség szűk kategóriáiba beleszorítani”.²¹⁸ Azzal nem igazán értünk egyet, hogy a hazaáruló kötelelő részre jogosult kitagadása igazodna a korábbi jogunkhoz, mert az sem a kötelelő részt és a kitagadást bevezető Optk.-ban, sem Teleszky tervezetében sem volt olvasható, egyedül a Tripartitum,²¹⁹ valamint 900 évvel korábban Szent István második dekrétuma rendelkezett a hűtlenség vétkét elkövetők, illetve a felségsértők és hazaárulók vagyonának elkobzásáról, de utóbbi esetek sem az örökhatályú akaratától függték.²²⁰

²¹⁷ „1794. §. Az örökhatályú kitagadhatja szülőjét, aki az 1793. §. 1.—3. és 6. pontjában meghatározott cselekmények valamelyikét követte el.”

„1836. §. Ha a feleség férjével szemben olyan magaviseletet tanúsított, amely miatt a szülő gyermekét kitagadhatja, a férj az özvegyi kötelelő részt az 1795. és az 1796. §. szabályainak megfelelő alkalmazásával a szűkös eltartásra szoríthatja.” Lásd: Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XLVIII. kötet... 603. o és 611. o.

²¹⁸ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XLVIII. kötet... 232. o.

²¹⁹ Tripartitum I. Rész, 16. Czim.

²²⁰ „Szent István király dekrétomainak második könyve 35. FEJEZET. A királyok adományairól és a tulajdon javak birásáról. <https://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm> (Megtekintés ideje: 2023. május 20.)

Annak ellenére, hogy még maga Szászy-Schwarz is ösztönzőleg gondolt az első világháború bekövetkeztére a magánjogi kodifikációs folyamatok terén,²²¹ az mégis meghiúsította a törvényjavaslat törvényerőre emelkedését.

8. Az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat

Nagyrészt Szászy-Schwarz Gusztáv kitartó ösztönzésének köszönhetően²²² a háború alatt sem szakadtak meg a magánjogi kodifikációs munkálatok, és a Szászy-Schwarz, valamint Szladits Károly alkotta új különbizottság tüzetes vizsgálat alá vette a képviselőház bizottsága által átalakított törvényjavaslat szövegét. Az új bizottság tervei között szerepelt a javaslat szövegének érthetőbbé, világosabbá tétele és annak a német polgári törvénykönyvtől való elmozdítása. Munkájukat a javaslat öröklési jogi részével kezdték, a bizottság szerette volna ismét szövegbe iktatni a dédszülők és az öszsülők leszármazóinak törvényes öröklését,²²³ valamint az ági öröklés és az özvegyi jog,²²⁴ illetve a végrendeletek létrejöttének, érvényességének megreformálása is napirendre került.²²⁵ A kodifikációs folyamatok azonban a háború utáni események és Szászy-Schwarz 1920-ban bekövetkezett halála okán mégis abbamaradtak.

Az első világháború utáni zűrzavaros helyzet után 1922-re állt össze az új kodifikációs bizottság Szászy Béla igazságügyi államtitkár vezetésével. A bizottság több évi munkájának eredményeként Pesthy Pál igazságügyminiszter 1928. március 1-jén²²⁶ az országgyűlés elé terjeszthette Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Javaslatát (Mtj.), amelynek kidolgozásában Szászy Béla, Térffy Gyula, Puria László, Gabona Lajos, Szüts Kálmán, Nizsalovszky Endre, Fodor

²²¹ SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: A polgári törvénykönyv és a háború. In: Jogtudományi Közlöny, 1916/22, 195. o.

²²² Lásd: SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: A polgári törvénykönyv és a háború...193-195. o., Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényjavaslatáról...6-7. o., Törvénytudományi csarnok. Magyar jogtudós előadása Lipcsében. Budapesti Hírlap, 1917/265, 12. o., Szemle. Belföld. Jogtudományi Közlöny, 1915/50, 506. o. valamint Igazságszolgáltatás. Magyar egyetemi tanár előadása Bécsben. Az Ujság, 1917/79, 10. o.

²²³ Törvénytudomány. Pesti Napló, 1916/45, 7. o.

²²⁴ Szemle. Belföld. Jogtudományi Közlöny, 1915/50, 507. o.

²²⁵ Végrendelet tétele a Ptk. javaslata szerint. Vita a Magyar Jogászegylet magánjogi bizottságában. In: Királyi Közjegyzők Közlönye. 1916/4-5, 82-85. o.

²²⁶ SZLADITS Károly: A Magánjogi Törvénykönyv javaslata. In: Jogtudományi Közlöny, 1928/6, 49. o.

Ármin, Kunz Ödön, Thury Sándor, Szladits Károly, Bartha Richard, Nyulászy János, Zichertmann Bernát és Wladár Gábor vettek részt.²²⁷

Ahogy a korábbi javaslatokban is, a Felsőház elé 500. számon beterjesztett törvényjavaslatnak szintén a negyedik részében találjuk meg az öröklési jogra vonatkozó rendelkezéseket, 405 szakaszba szedve. A törvényes öröklési rend szabályai közé a korábbi szándéknak megfelelően a bizottság ismét felvette a dédszülők és a távolabbi felmenők leszármazóinak öröklési jogát (1793.§.). Az Mtj. öröklési jogi részét elolvasva számunkra azonnal feltűnik a szövegi frissítés, illetve a rendelkezések átfogalmazása, bizonyára a BGB-től történő eltávolodás, illetve a korábban felvetődött átláthatóság kívánalma okán. Egyebekben nem találunk lényegbeli változást az 1915-ös törvényjavaslathoz képest a törvényes öröklés szabályaiban, ahogyan az ági öröklés és az özvegyi jog rendezésében sem.

Fentiek mellett a kötelesrész szabályai az új javaslatban lényeges átalakításon estek át: amellet, hogy a rendelkezések a korábbi szövegekhez képest rövidebbek és így valóban átláthatóbbak, logikusabban felépítettek lettek, az Mtj. már nem kívánt kötelesrészt biztosítani az örökhagyók özvegyeinek.

Az érdemtelenység és a kitagadás szabályozásában is változások történtek a korábbi rendelkezésekhez képest. Az érdemtelenység esetei az Mtj. szerint a következőképpen nyertek volna szabályozást:

„1770. §. Méltatlan az öröklésre:

- 1. aki az örökhagyó életére tört;**
- 2. aki az örökhagyót szándékosan és jogellenesen oly állapotba hozta, amelynek következtében többé végintézkedést nem tehetett vagy végintézkedését vissza nem vonhatta;**
- 3. aki az örökhagyót szándékosan megakadályozta vagy csalárd megtévesztéssel vagy jogellenes fenyegetéssel reábirta, hogy végintézkedést tegyen vagy végintézkedését visszavonja;**
- 4. aki az örökhagyótól származó vagy neki tulajdonított végintézkedés tekintetében az okirathamisítás vagy a szándékos hamis tanuzás bűncselekményét követte el;**

²²⁷ Magyarország tizennégy legkitűnőbb jogásza készítette évek óta a magyar magánjog törvénykönyvét. Ujság, 1928/50, 4. o.

5. aki a végből, hogy örököljön, nem az örökhagyónak, hanem más oly személynek életére tört, akinek halálától öröklése függött, és erről a cselekményről vagy elkövetőjéről az örökhagyó — haláláig — nem tudott vagy tudott ugyan, de oly állapotban volt, hogy többé végintézkedést nem tehetett vagy végintézkedését vissza nem vonhatta; ez a méltatlanság azonban csak arra az öröklésre terjed ki, amely a sértett halálától függött.

Házastársának hagyatékában öröklésre méltatlan az a házastárs, aki tudva, hogy házassága még fennáll, új házasságot kötött.”²²⁸

Első olvasatra nem tűnik fel lényegi változtatás a szövegen, közelebbről megvizsgálva azonban észrevehető, hogy minden egyes korábbi érdemtelenégi ponton módosított a bizottság. A korábbi 3. és 4. pontok összevonásra kerültek az Mtj. 1770. § 3. pontjába azzal, hogy a testi erőszakkal történő végintézkedés tételére vagy visszavonására irányuló örökös cselekmény kikerült a szövegből. Úgy látjuk, hogy ez azzal a furcsa eredménnyel járt volna, hogy a testi sértéssel, fizikai bántalommal végrendelet tételére, illetve visszavonására való kényszerítés nem valósított volna meg érdemteleniséget. A testi erőszakkal történő előbbi eredmény kikényszerítése ugyanis nem egyenlő a 2. pontban írt „állapottal”, mert az a „többé” szó alkalmazásával végleges állapotba helyezést jelentett. A 3. pontban írt szándékos megakadályozás esete pedig az örökhagyói passzivitás eredményét jelentette, de az örökhagyói aktív cselekvést az Mtj. csak megtévesztéssel, illetve fenyegetéssel történt örökös cselekmény esetében sújtotta volna érdemteleniséggel. Előbbiek mellett az Mtj. már nem kapcsolt volna érdemteleniséget sem kísérlethez, sem bűnrészesi cselekményhez. Új elemként került volna a szabályozásba az 5. pont, amely alapvetően kitagadási magatartás, de kitagadást tartalmazó végrendelet nélkül bármely örökös hivatkozhatott volna rá. Szintén új érdemtelenégi ok lett volna a rosszhiszeműen kettős házasságra lépő házastársi magatartás, illetve elrejtve találunk még egy házastárs által megvalósítható érdemtelenégi okot a javaslat 1823. §-ában.²²⁹

²²⁸ 500. szám. Törvényjavaslat. Magyarország Magánjogi Törvénykönyve. In: Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott országgyűlés képviselőházának irományai. VIII. kötet. Budapest, Váci kir. országos fegyintézet könyvnyomdája, 1928, 468. o.

²²⁹ „Özvegyi jogra - az öröklésre méltatlanság egyéb esetein felül - méltatlan az özvegy akkor is, ha férjétől halálakor különválva élt és oly magaviseletet tanúsított, amely miatt eltartást sem követelhetne férjétől.

Megbocsátással ez a méltatlanság is megszűnik.”

Alföldy Dezső királyi kúriai bíró bírálta az Mtj. fenti, 1823.§-át, mert véleménye szerint²³⁰ nem összeegyeztethető a méltányossággal, hogy azt a különváltan élő nőt se illesse özvegyi jog, akinek különélésére vétkes magatartásával a férje szolgáltat okot. Alföldy szerint helyesebb lett volna akként megfogalmazni a rendelkezést, hogy az özvegyet, aki férjétől halálakor különváltan élt, csak abban az esetben illeti özvegyi jog, ha kimutatja, hogy a különválásra a férje szolgáltatott okot. Az észrevétellel azért értünk egyet, mert a javaslat valóban általánosít és noha a házassági jogról szóló törvény szerint vétkekességi alapon a házasság az egyik házaspár kérelmére felbontható, nem feltétlenül kerül sor minden esetben válásra vagy a kereset megindítására. Amennyiben például a jogos ok nélkül elhagyott özvegyasszonyok vagy bármilyen más érthető okból külön élő, különböző indok miatt elválni nem tudók új élet folytatása reményében szerelmi viszonyba bonyolódtak volna, a javaslat szerint érdemtelennek számítottak volna az özvegyi jogra.

Az Mtj.-beli házastársi érdemteleniséggel kapcsolatban Teller Miksa fogalmazott meg kritikát, véleménye szerint a javaslat a 161.§. és 1785. §-aival²³¹ „nemcsak kitágítja a házastárs érdemteleniségének területét, hanem az érdemteleniség új területeit nyitja meg, a nélkül, hogy erre szükség volna.”²³²

Az Mtj. 161. §-ának kapcsán teljes mértékben egyetértünk Teller azon véleményével, hogy ez az újítás a közszerzemény fogalmával nem egyeztethető össze, mert az a házastárs vagyona és így akár azt is kijelenthetné a jogalkotó, hogy aki házastársának életére tör, annak egész vagyona elkobzandó. Az élet ellen törő fél közszerzeménye a saját vagyona, érdemtelen a másik fél közszerzeményének megszerzésére lehet, saját vagyonára fogalmilag kizártan nem. Az addigi bírói gyakorlat is ellentétes álláspontot képviselt az Mtj. ide vonatkozó szakaszával szemben, mert a Kúria szerint a közszerzemény a kitagadást vagy érdemteleniséget megvalósító felet is

²³⁰ ALFÖLDY Dezső: Észrevételek a Magyar Magánjogi Törvénykönyv Javaslatának az ági öröklést, özvegyi jogot és kötelesrészt szabályozó részeihez. In: Jogtudományi Közlöny, 1930/19, 173. o

²³¹ „161. §. Közszerzeményt nem követelhet az a házastárs, aki házastársának életére tört. Ellenkező kikötés semmis.”

„1785. §. Törvényes öröklés nem illeti a házastársat, ha az örökhagyó - halála idejében - a házasság felbontását kérhette és eziránt vagy az ágytól és asztaltól való elválástás iránt a keresetet megindította vagy erre megbízást adott.”

²³² TELLER Miksa: A hitvestárs érdemtelenisége. In: Jogtudományi Közlöny, 1928/17, 159. o.

megillető jog, az tőle ilyen címeken el nem vonható.²³³ Abban, amit Teller az Mtj. 1785. §-áról írt, nem mindenben osztozunk. Teller érdemtelenségi kategóriának nevezi az 1785. §-t, ámde az az öröklésből történő kiesés egyik speciális, házastársak esetén alkalmazható fajtája az érdemtelenség, a lemondás, a kitagadás, a visszautasítás, valamint az örökhagyó előtti elhalálozás kategóriái mellett az Mtj. 1769. §-a szerint. Így volt ez Szászy-Schwarz első tervezetében (1817. §.) és az 1915-ös javaslatban (1534. §.), de így rendezte az 1959. évi Polgári Törvénykönyv (601.§) és rendezi a hatályos Polgári Törvénykönyvünk (7:62. §.) is. Ennélfogva nem értünk azzal egyet, hogy Mtj. 1785. §-a lényegesen kiterjesztené a házastárs érdemtelenségét, merthogy az nem azt szabályozta.

Azzal azonban fontos és érdekes kérdésre hívta fel a figyelmet Teller, hogy könnyen igazságtalansághoz vezethet a bontóper megindításához, illetve az arra történő megbízás adásához érdemtelenséget – jelen esetben inkább kiesést - kapcsolni. Teller szerint sokszor abbamarad a bontóper például a felek kibékülése okán és felvetődhet az az eset is, hogy a bontó keresetet a túlélő házastárs adta be és az örökhagyó csak viszontkeresetet indított ellene. Abban biztosak vagyunk, hogy komoly visszaélésre adhatna okot az, ha csupán egy ügyvédi megbízás adásával már öröklésből kiesettnek nyilvánítana a törvény állampolgárokat, ez a szabály tehát nem tűnik kellően átgondoltnak.²³⁴

A kitagadás eseteit az Mtj. a következőképpen határozta meg a leszármazók és a szülők esetében:²³⁵

„2010. §. Az örökhagyó ivadékától a kötelesrészt elvonhatja – ivadékát kitagadhatja - ha az ivadék:

1. az örökhagyónak, az örökhagyó ivadékának, házastársának vagy szülőjének életére tört vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követett el;

²³³ 4947/1914., 4499/1922. In: SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. I. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1935, 268. o. és 4658/1915. In: TÉRFY Gyula (szerk.): Grill-féle új döntvénytar. XVII. kötet. 1916-1924. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1927, 163. o.

²³⁴ Emellett persze előfordulhatnak olyan esetek is, amikor komoly indok vezet a házasság felbontásának megindítására és az örökhagyó a tárgyalás kitűzését már nem élhette meg. Ekkor az örökösöknek lehetőséget kellene adni a vétkes házastárs elleni perben történő bizonyításra, de az ügyvédi megbízás aláírása még nem feltétlen jelent komoly válási szándékot is, úgy, hogy ráadásul a kötelesrészt nem jogosult házastársat végrendelettel bármikor mellőzni engedte volna a hagyatékából az Mtj.

²³⁵ 500. szám. Törvényjavaslat... 524. o.

2. az örökhagyót vagy az örökhagyó házastársát vagy szülőjét szándékosan súlyos tetteles bántalommal illette;
3. az örökhagyó irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettségét súlyosan megsértette;
4. megátalkodottan becestelen vagy erkölcstelen életmódot folytat; vagy
5. hazaárulást követett el.

E §. 2. pontjának alkalmazásában az örökhagyónak csak oly házastársát lehet figyelembe venni, aki elődje a kitagadott ivadéknak.

2011. §. Az örökhagyó kitagadhatja szülőjét az előbbi §. 1., 3., 4. és 5. pontjában meghatározott okból.”

A kitagadási okok Mtj.-beli rendezése Szászy-Schwarz 1902-ben megjelent tervezetére és a német BGB kitagadási rendszerére egyaránt emlékeztetnek minket. Ismét visszakerült a szövegbe az örökhagyó életére törés, valamint a szülők elleni bűncselekmények szankcionálása. A korábbi elképzeléseknek megfelelően a 4. pontban a becestelen és az erkölcstelen életmód megkülönböztetésre került és nagyon fontos újdonság, hogy immár az örökhagyó akkor is kitagadhatta volna szülőjét, ha az ilyen életmódot folytatott, továbbá az is feltűnhet még, hogy a szöveg immár erkölcstelen és nem közerkölcsbe ütköző magatartást említ. Sándorfalvi Pap István indokoltnak tartotta volna felvenni a szülői kitagadások körébe a 2. pontot is, mégpedig akként, hogy kitagadható lehessen az az apa, aki az örökhagyót, házastársát vagy az örökhagyó édesanyját tettelesen, súlyosan bántalmazta.²³⁶ Ez a vélemény szerintünk egyrészt támogatható, mert nagyon is valóságosak lehetnek az előbbi esetek, másrészt nem indokolt csak az örökhagyó édesanyja ellen irányuló bántalmakra kiterjeszteni a szabályt. A szülők kitagadhatóságának 3. pontban foglalt esete a korabeli bírói gyakorlattal is egybevágott, mert a Kúria szerint az atya gyermekétől csak akkor nem követelhet eltartást, ha atyai kötelességeit szándékosan és súlyosan sértette vagy olyan egyéb cselekedetet követett el, mely az öröklésből való kitagadásra is okul szolgálhatna gyermeke számára, ellenben a szülő általi többrendbeli súlyos becsületsértő kifejezések használata nem adott mentesítést gyermekének az eltartási kötelezettség alól.²³⁷

²³⁶ SÁNDORFALVI PAP István: Hozzászólásaim a Magyar Magánjogi Törvénykönyv javaslatához a Magyar Jogászegyletben. In: Jogtudományi Közlöny, 1930/19, 171. o.

²³⁷ P.III. 5181/1927., P.III. 5262/1927. In: SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. I. kötet... 362. o.

Teller Miksa az Mtj. kitagadási rendelkezéseivel szemben is kritikát fogalmazott meg, összehasonlítva azt az 1913-as javaslat és a BGB szövegével. Véleménye szerint²³⁸ az Mtj. 2010. § 1. pontjában írt bűncselekmény fogalom indokolatlanul tág, mert abba nemcsak a büntett, hanem a vétség, sőt a kihágás is beleértendő. Ezzel a meglátással mi is teljes mértékben egyetértünk, ráadásul az Mtj.-hez tartozó kommentár hiányában még támpontot sem adott a bizottság a kitagadási pont értelmezéséhez. Érzésünk szerint hozzá kell még tenni az előbbiekhöz, hogy a korábbi tervezeti és javaslati szövegekhez képest az Mtj. a bűncselekmény fogalma mellől a szándékosság feltételét elejtette, így az is igaz, hogy a gondatlan bűncselekmények is beleértendők lettek volna ebbe a kitagadási körbe. Teller a testvérek sérelmére elkövethető bűncselekmények kitagadással történő szankcionálását azért tartotta elvetendőnek, mert a BGB ilyen rendelkezést nem tartalmaz. A BGB valóban nem szankcionálta az örökhagyó ivadéka ellen elkövetett bűncselekményt kitagadással, de úgy érzésünk szerint csupán az erre való hivatkozás nem szolgálhat kellő indokkal annak magyar elvetésére. Nagyon is érthetőnek tűnik az a szabályozási gondolat, amely megengedi egy szülőnek hogy kitagadhassa egyik gyermekét, ha az a másik kárára súlyos bűncselekményt követett el. Jelen utóbbi esetben is inkább a bűncselekmény kategóriájának megítélésén van a hangsúly. Teller bírálta még az Mtj. azon megoldását, amely szerint a becstelen vagy erkölcstelen életmód miatt történt kitagadás hatálytalanná válik, ha az ivadék ezt az életmódját abbahagyva az örökhagyó halála idejében már jó útra tért (2013.§). Teller szerint az 1913-as javaslat szövege helyesebb volt – mellel megfelelne a BGB-nek is -, mely szerint a kitagadás csak az esetben válna hatálytalanná, ha az örökös kérdéses életmódjával az örökhagyó halála idején tartósan felhagyott. Szerintünk valójában nem lehet nagy különbséget tenni a kettő megfogalmazás között, amennyiben az esetleges visszaesésre gondolt Teller, akkor semmi sem támasztja alá egyik esetben sem azt, hogy tartós marad az örökös józan élete a továbbiakban, azonban mindkettő definícióból egyértelműen kitűnik számunkra, hogy az erkölcstelen életmód feladásának komoly szándékúnak kell lennie még az örökhagyó életében.

²³⁸ TELLER Miksa: A kitagadási okok lényeges kiterjesztése a Mjtj.-ban. In: Jogtudományi Közlöny, 1929/2, 15. o.

Érdekes véleményt fogalmazott meg Ludvig Rezső királyi kúriai bíró, aki a végrendekezés szabadságát a kitagadás általa bővebben ki nem fejtett súlyos eseteinek kivételével teljesen eltörölte volna az Mtj.-ből, mert „a nemzet érdeke előbbrevaló, mint a végrendekezési szabadság, a családoknak vagyoniuk megvédésével való megszilárdítása fontosabb, mint a gavalléroskodás.”²³⁹

Az Mtj. 1928. március 1-je óta a Felsőház előtt állt tehát, amelynek ülésein és azzal párhuzamosan a korabeli jogászetben egyaránt élénk vita alakult ki a javaslat körül, valamint magának a magánjogi kodifikáció szükségességének tárgyában is. Az éveken át elhúzódó vita alapja Juhász Andor, a Magyar Királyi Kúria elnöke által felvetett azon kérdés volt, hogy a trianoni békeszerződés utáni széttagolt állapotokra tekintettel vajon indokolt-e egy csak Magyarországon életbe léptetendő törvénykönyv elfogadása, amellyel esetleg az elcsatolt területeken még fennálló szokásjogi kapcsolatot is végleg elvesztené népünk.²⁴⁰ Juhász Andor ezzel a sokakat érzékenyen érintő témán alapuló érveléssel tulajdonképpen a polgári jogi kódex törvényerőre emelkedésének elhúzódását, majd az Mtj. végleges bukását érte el. Amellett, hogy az Mtj. törvényerőre emelését eközben többen is támogatták a jogbiztonság érdekében,²⁴¹ addig Zoltán József ügyvéd²⁴² és Szladits Károly egyetemi tanár²⁴³ egyaránt arra hívták fel a figyelmet, hogy a bíróságok nagy

²³⁹ LUDVIG Rezső: Végrendelet. In: Jogtudományi Közlöny, 1930/1, 3. o.

²⁴⁰ Juhász Andor felszólalása az országgyűlés felsőházának 34. ülésén, 1928. évi június hó 14-én. In: Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés felsőházának naplója. II. kötet. Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, 1928, 275. o., valamint lásd még Dr. Juhász Andor elnöki évnyitó beszéde. In: Magyar Jogi Szemle. 1930, 2. szám, 47-48. o.

²⁴¹ Például Menyháth Gáspár egyetemi tanár (lásd: Menyháth Gáspár felszólalása az országgyűlés felsőházának 81. ülésén, 1930. évi június hó 23-án. In: Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés felsőházának naplója. V. kötet. Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, 1929, 251. o.), Tóth Lajos egyetemi tanár (lásd: Tóth Lajos felszólalása az országgyűlés felsőházának 98. ülésén, 1931. évi május hó 30-án. In: Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés felsőházának naplója. VI. kötet. Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, 1931, 181. o., Balla Ignác ügyvéd (Lásd: BALLA Ignác: Magánjogi törvénykönyvünk életbeléptető törvénye. In: Polgári jog. 1928/8, 167. o.), Schuster Rudolf, a szabadalmi felsőbíróság nyugalmazott elnöke (lásd: SCHUSTER Rudolf: Magánjogunk kodifikálása időszerű-e? In: Jogtudományi Közlöny, 1930/1, 1-2 o.) és Szászy Béla igazságügyi államtitkár (lásd: SZÁSZY Béla: Magyarország Magánjogi Törvény Könyvéről. In: Nemzeti Ujság, 1929. december 17., 9. o.).

²⁴² Zoltán József összeállítást jelentetett meg azon nagyszámú esetekből, amelyekben a Kúria szinte szó szerint idézte az Mtj.-nek az addigi gyakorlattal megegyező vonatkozó rendelkezéseit. Lásd: ZOLTÁN József: A Magánjogi Törvénykönyv Javaslatának felszívódása a bírói gyakorlatba. In: Jogállam. Jog- és Államtudományi Szemle. 4-6. Füzet, 1933. Április-Május-Június, XXXII. évfolyam, 155-160. o.

²⁴³ Szladits kiemelte, hogy a Kúria első tanácsa folyamatos figyelemmel kíséri az Mtj. öröklési jogi részét, ugyanis a fontosabb esetekben megvizsgálja, mi lenne a döntés a javaslat szerint és ebből levonja a tanulságot. Lásd: SZLADITS Károly: A Magánjogi Törvénykönyv. In: Jogállam. Jog- és

segítségére voltak már eddig is az időközben elkészült és közzétett tervezetek, javaslatok, ennél fogva a jogalkalmazásnak kétségkívül nagy szüksége lenne kodifikált joganyagra.

Mindeközben a képviselőház Igazságügyi és Közjogi Bizottsága 1203. számú együttes jelentésében sürgősséggel ajánlotta az országgyűlésnek az Mtj. részletes vitára bocsátását és mihamarabbi hatályba léptetését figyelemmel arra, hogy a javaslat az elméleti és a gyakorlati szakemberek részéről „beható méltatásban és bírálatban részesült.”²⁴⁴ A Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényhozási tárgyalásáról szóló törvényjavaslatot Zsitvay Tibor igazságügyminiszter támogató javaslatára a Felsőház 1931. május 30. napján tartott ülésén részletes tárgyalásra elfogadta. A törvényjavaslat érdemi, részletes tárgyalására azonban sem a Felsőházban, sem az országgyűlésben nem került sor. Magyarország magánjogi törvényjavaslata 1936-ban még mindig a Felsőház előtt feküdt,²⁴⁵ majd a második világháború kitörésével előállt állapotok miatt a kodifikáció ismét háttérbe került.

9. Érdemtelenység és kitagadás a bírói gyakorlatban

Érdemesnek láttuk vizsgálat alá vonni az eddig áttekintett korszak érdemtelenégi és kitagadási bírói gyakorlatát, mert véleményünk szerint fontos támpontot nyújtottak a hatályos joggyakorlat kialakításában, valamint látni fogjuk, hogy a korabeli judikatúra lényegi meglátásai, magyarázatai és következtetési milyen sokban segítik a hatályos rendelkezések megértését, alkalmazását. A korai ítélkezés termékei érezhetően máig ható érvénnyel bírnak a régi Ptk.-n és az új Ptk.-n alapuló joggyakorlatunkban egyaránt, komoly támogatást nyújtva mind az ítélkezés, mind a

Államtudományi Szemle. 1931, XXX. évfolyam, 55. o. Szladits egy másik művében rámutatott, hogy noha a magyar Kúria az elmúlt évtizedekben hatalmas munkát végzett az esetjog kialakításában, de ebben nagy segítségére voltak az időközben elkészült és közzétett tervezetek, javaslatok. Szladits szerint a bírói esetjog nem képes kellő jogbiztonságot sem nyújtani, mert az egymásnak ellentmondó döntések torlaszokat emelnek a bizonyosság elé. Lásd: SZLADITS Károly: Magánjogi törvénykönyv és bírói gyakorlat. In: Polgári jog. 1929/8, 365-373. o.

²⁴⁴ Az Igazságügyi és Közjogi Bizottság együttes jelentése «Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényhozási tárgyalásáról» szóló 1199. számú törvényjavaslat tárgyában. In: Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XXIV. kötet. Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, 1931, 533. o.

²⁴⁵ BALLA Ignác: A véka alá rejtett nagy magyar törvényt. In: Ujság, 1936. szeptember 20., XII. évfolyam 215. szám, 26. o.

jogelmélet szereplői számára az érdemtelenység és a kitagadás meghatározásának ismérvei, elemeinek behatárolása, és más magatartásoktól való elhatárolásuk vonatkozásában. Így például megfigyelhetjük a durva hálátlanság és az örökhagyó sérelmére elkövetett szubjektív megítélésű súlyos bűncselekmények, mint kitagadási magatartások megjelenését a korai ítélkezésben, és levonhatjuk a következtetést, hogy azok beazonosítása, meghatározása nagyon is egybevág hatályos jogunkkal. Új kódex híján az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 7. §-a alapján kizárólag a Tripartitum I. részének 52. és 53. címeiben foglalt esetekben lehetett helye a kötelesrésztől és az örökségtől való megfosztásnak, az ITSZ tehát csak a kitagadást ismerte, az érdemteleniséget nem. Látni fogjuk, hogy a bíróságok azonban azokban az esetekben, amikor az örökhagyónak nyilvánvalóan már nem volt lehetősége a kitagadás jogával élni, mégis megállapították az érdemteleniséget és hosszú évek alatt kifejlesztették alkalmazásának szabályait. Az ítélkezés nem maradt mankó nélkül polgári törvénykönyv hiányában sem, ahogy Zoltán József és Szladits Károly is észlelték, az időközben elkészült tervezetekre és javaslatokra támaszkodva a bíróságok kialakítottak bizonyos gyakorlatot, mert a teljesen megváltozott társadalmi viszonyok között a Hármaskönyv ősiségen alapuló és sokszor hiányos szabályai már nem voltak alkalmazhatóak. Az évek során kialakult értékes és gazdag gyakorlat nemcsak az érdemtelenység és a kitagadás eseteinek meghatározására, a jogintézmények fogalmi elemeinek behatárolási elemeire terjedt ki, hanem azok egyéb fontos gyakorlati kérdéseire is.

9.1. Az érdemtelenység megjelenése a gyakorlatban

Az érdemtelenység megállapításának korabeli esetei a közzétett határozatok áttekintését követően jól meghatározhatónak mondhatóak, azok nagyjából megegyeznek a mai gyakorlattal és szinte egybevágóan az addig megjelent javaslati, tervezeti szövegekkel.

Az érdemtelenység megállapításának alapvetéseként elvi éllel mondta ki a Kúria, hogy azokban az esetekben, amikor az örökhagyó az örökös bűnös cselekménye következtében végakarátát nem érvényesíthette és ekként az ITSZ. 7. §-ából adódó kitagadási jogával nem élhetett, az örököszt örökségben részesíteni a törvény céljával

össze nem egyeztethető, „általános jogszabály lévén, hogy a büntett a tettes előnyére jogforrás nem lehet.”²⁴⁶

Az érdemteleniséget a bíróságok minden esetben megállapították akkor, ha örököse az örökhagyót megölte, és pedig mindegy, hogy szándékos vagy nem előre megfontolt emberölésből, illetve gondatlan halált okozó testi sértésből adódott az örökhagyó halála.

A budapesti királyi ítélőtábla és a Kúria által is helyben hagyott 3126/1901. számú ítéletében a szolnoki királyi törvényszék az apját meggyilkoló felperes öröklésre való érdemteleniségét a fennálló joggyakorlatra és a régi törvényeink szellemére hivatkozva mondta ki. A Kúria a törvényszék ítéletét helybenhagyó indoklásában kifejtette, hogy habár nincs olyan hazai törvény, mely a megölt szülő utáni törvényes öröklésből az annak életét szándékosan kioltó gyermeket kifejezetten kizárná, régi törvényeink mégis elegendő elvi alapot nyújtanak annak megállapítására, hogy a törvény szelleménél fogva az olyan gyermek, aki saját szülőjét szándékosan megölte, „e bűncselekményének magánjogi következményeül, az általa megölt szülő utáni örökösödésre érdemtelené válik s örökjogát elveszti végrendeleti kitagadás nélkül is.”²⁴⁷

16115/1903. számú ítéletében a debreczeni királyi törvényszék a felperes testvér keresetének helyt adva az állandó bírói gyakorlatra hivatkozva megállapította,²⁴⁸ hogy az olyan gyermek még köteleserészt sem igényelhet, aki szülője élete ellen tör, a szülőt jelentős és súlyos méltatlansággal bántalmazza és ezekkel magát a kitagadásra érdemessé tette. A törvényszék szerint a Hármaskönyv vonatkozó rendelkezései és az állandó gyakorlat sem tesznek különbséget abban, hogy a szülő élete elleni merénylet előre megfontolt vagy kevés idővel előbb eltökélt szándékkal, illetve erős felindulásban történt, mert ez a szülő ellen szándékosan intézett és teljesen befejezett büntény a kitagadás indokául felállított eseteket jóval meghaladja. A törvényszék ítéletét az alperes testvér fellebbezését követően a debreczeni királyi ítélő tábla és a Kúria is helyben hagyta.

²⁴⁶ 11595/1895. In: Döntvénytár. A felsőbbíróságok elvi jelentőségű határozatai. Jegyzetekkel ellátva kiadja a „Jogtudományi Közlöny” szerkesztősége. Harmadik folyam. I. kötet. LXIX. folyam. Budapest, Franklin-társulat, 1895, 265-271. o.

²⁴⁷ In: Ügyvédek lapja. 1900/25. Jogesetek. A Magyar Királyi Curia, a királyi táblák és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Melléklet az „Ügyvédek Lapja” 25. számához. 1. o.

²⁴⁸ GLÜCKLICH Emil (szerk.): Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára XLIX. kötetének 5. melléklapja. XLIX. kötet. Budapest, Lloyd-társulat könyvnyomdája, 1905, 44-45. o.

Szintén az állandó bírósági gyakorlatra, valamint a törvény szellemére hivatkozva nyilvánította öröklésre érdemtelennek az anyját pisztollyal szándékosan meggyilkoló gyermeket a debreczeni királyi törvényszék. A törvényszék szerint igaz ugyan, hogy a Hármaskönyv I. részének 52. címében felhívott szabályok a kitagadásra vonatkoznak, de a jogesetben az örökhagyónak végintézkedésre és kitagadásra ideje sem lett volna, mivel a lövések után azonnal elhunyt. A törvényszék ítéletét az indokaiban helyesen megállapított tényállás alapján a Kúria 2973/1904. számú ítéletével helyben hagyta.

Kern Tivadar ügyvéd elemezvén az örökhagyó megölésén alapuló érdemtelenység addigi bírósági gyakorlatát arra a következtetésre jutott, hogy a gyilkosságra való felbújtás és annak elkövetésében való részesség egyaránt érdemteleniséget valósítanak meg, azonban nem tesz érdemtelené a kísérlet, „mert annál nincs elérve a legsúlyosabb eredmény”, sem a bűnpártolás, „mert az nem foglalja, magában a legnagyobb kegyeletlenséget.”²⁴⁹ Kern véleményével ellentétesen foglalt állást a Kúria egy pár évvel korábbi esetben (10020/1890.)²⁵⁰ amikor kimondta, hogy férje után öröklésre érdemtelen az a nő, aki férjének gyilkosával házasságtörést követett el és őt a gyilkosság elkövetése után pártolásban részesítette.

A halált okozó testi sértést a Kúria egyöntetűen az egyik legsúlyosabb érdemtelenégi esetként azonosította, még akkor is, ha a szándék nem is irányult az élet kioltására.²⁵¹ A debreczeni tábla és a 9739/1892. számú ítéletével a Kúria által is helybenhagyottan a debreczeni törvényszék kifejtette, hogy nemcsak a törvényes öröklésre érdemtelenít az örökhagyó meggyilkolása, hanem a végrendelet alapján történő öröklésre is.²⁵² Az örökhagyó meggyilkolása mellett a gyakorlat a végakarattal ellen irányuló örökös cselekményeket is az érdemteleniség joghatásával látta el. Így például öröklésre való érdemteleniség megállapításához vezettek a Kúria szerint²⁵³ a

²⁴⁹ Magyar Magánjog (Szerk.: FODOR Ármin). V. kötet. Öröklési jog. Budapest, Singer és Wolfner kiadása, 1905, 56. o.

²⁵⁰ VADÁSZ Lajos (szerk.): Magánjogi törvénykönyvünk és élő tételes jogunk. II. kötet. Kötelmi és öröklési jog. II. rész. Öröklési jog. Attila-nyomda R.T. Budapest, 1930, 7. o.

²⁵¹ 11595/1895.: „a szülő halálát okozó testi sértés a legsúlyosabb érdemtelenégi eset”. In: Magyar Magánjog (Szerk.: FODOR Ármin), 565. o. és 2577/1906.: „A hitves halálát okozott szándékos testi sértés, még ha a szándék nem is irányult az élet kioltására, a legsúlyosabb érdemtelenégi eset.” In: PLOPU György: Szemelvények a m. kir. Kúria I. polgári szaktanácsának joggyakorlatából. Jogtudományi Közlöny, 1916/20, 175. o.

²⁵² IMLING Konrád (szerk.): Magánjog III. Öröklési jog. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1906, 40-42. o.

²⁵³ Dt. u.f. XXIII.11. In: A felső bíróságok gyakorlata. Útmutató, a döntvénytár ötvennégy kötetének revisiójával. Kiadja a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége. Budapest, Franklin-társulat, 1891, 182.

végrendeletet eltitkoló, elsikkasztó vagy azt megsemmisítő cselekmények is, továbbá az is érdemtelennek minősült az adott örökhagyó utáni öröklésre, aki az örökhagyót fenyegetés vagy megtévesztés által halálesetre szóló rendelkezésre jogellenesen rábírta.²⁵⁴

A házastársak öröklésre való érdemtelenége kapcsán a gyakorlat az általános okokra alapítottan mondta ki az érdemteleniséget,²⁵⁵ emellett az özvegyi jogra való érdemtelenység körében a gyakorlat meglehetősen színes képet mutat. Áttekintve a bírósági határozatokat elmondhatónak tartjuk, hogy az özvegyi haszonélvezeti jog érdemtelenység miatti megvonását a bíróságok az özvegyasszonynak a házasság erkölcsi alapját durván megsértő magatartására hivatkozva állapították meg. Ennek megfelelően a gyakorlat a más férfival ágyasságra lépett özvegyasszonyt általánosságban özvegyi jogra érdemtelennek tekintette,²⁵⁶ ellenben érdekes módon nem tekintette a Kúria érdemtelennek azt az özvegyet, aki nemi viszony nélkül élt más férfival közös háztartásban.²⁵⁷ Az előbbi általános állásponttal ellentétes döntést hozott a Kúria egy korábbi - a 8410/1890. számú - ítélettel is, amikor kimondta, hogy „az a körülmény, hogy I. r. alperes özvegysége tartama alatt törvénytelen ágyból gyermeket szült, a törvényen alapuló özvegyi jog megszüntetését még nem vonja maga után”²⁵⁸, ezt követően pedig egy 1916-os ügyben a Kúria úgy döntött, hogy az a körülmény, hogy az özvegy özvegysége ideje alatt más férfitől gyermeket szült, egymagában érdemtelené teszi őt az özvegyi jogra, habár nem él ágyassági viszonyban.²⁵⁹ A házasságot durván megsértő cselekménynek minősítette a Kúria

o. és 3378/1888., 3593/1910. In: PLOPU György: Szemelvények... 175. o. valamint 7342/1904. In: Döntvénytár. A felsőbbbíróságok elvi jelentőségű határozatai. Jegyzetekkel ellátva kiadja a „Jogtudományi Közlöny” szerkesztősége. Negyedik folyam. I. kötet. Budapest, Franklin-társulat, 1905, 211-212. o.

²⁵⁴ 2890/1912. In: PLOPU György: Szemelvények... 175. o.

²⁵⁵ Nem tartotta érdemteleniséget megvalósító oknak a házastársi hűség megszegését a Kúria az 275/1925. számú jogesetben. In: Fabinyi Tihamér (szerk.): Magyar magánjog mai érvényben. Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat. V. kötet. Öröklési jog és örökösödési eljárás. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1929, 31. o., valamint lásd 8022/1926: A Kúria szerint az a nő, aki a férjét megölte, a férje hagyatékából járó semminemű anyagi előnyben, tehát sem végrendeleti juttatásban, sem özvegyi jogban nem részesülhet és a férje hagyatékában való birtoklása kezdettől fogva rosszhiszeműnek tekintendő. In: Fabinyi Tihamér (szerk.): Magyar magánjog mai érvényben... 30. o.

²⁵⁶ 5282/1910., 5816/1910, 2047/1911. In: Szladits Károly – Fürst László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1935, 777-778. o. valamint 3456/1916. In: TÉRFY Gyula (szerk.): Grill-féle új döntvénytár... 360. o.

²⁵⁷ 4662/1923. In: SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet... 778. o.

²⁵⁸ Magyar Magánjog (Szerk.: FODOR Ármin). V. kötet... 154. o.

²⁵⁹ 6146/1916. In: TÉRFY Gyula (szerk.): Grill-féle új döntvénytár... 360. o.

annak a nőnek a magatartását, aki érvényesen fennálló házassága alatt közokirattal bizonyíthatóan New Yorkban magát özvegynek kiadva más férfival is házasságra lépett²⁶⁰ és öröklésre érdemtelennek tartotta a Kúria a férj emléke iránti tisztelet megsértő özvegyeket is.²⁶¹

Az özvegyi jogra való érdemtelenység érvényesítésében is találunk egymásnak ellentmondó gyakorlati példákat, így a 4720/1911. számú ítélet szerint a házassági kötelességek ellen súlyosan vétő nő az özvegyi jogra érdemlenné válik tekintet nélkül arra, hogy az örökhagyó őt az özvegyi jogtól végrendeletében megfosztotta-e vagy nem – tehát az örökhagyó halálát követően arra hivatkozhatott más öröklésben érdekelt –, ellenben az 5432/1926. számú ítélet szerint a nőnek a férj életében tanúsított olyan magatartása miatt, amelyet a férj maga nem tekintett oknak az életközösség megszüntetésére, a férj halála után annak örökösei nem kérhették az özvegy érdemtelenységének a megállapítását.²⁶²

Megállapíthatjuk, hogy az özvegyi jogra való érdemtelenység gyakorlata - akárcsak az érdemtelenység általános esetei – megegyezett a fent ismertetett tervezetekben szabályozott özvegyi jogra való érdemteleniséggel. Szászy-Schwarz első tervezeti szövegének vonatkozó szakasza (1817.§), az 1913-as törvényjavaslat (1533.§), valamint az 1915-ös törvényjavaslat (1534.§) szerint is akkor volt elvonható az özvegyi haszonélvezeti jog, ha az örökhagyó házastársának egyedül vétkessé nyilvánítása mellett a házasság felbontását kezdeményezhette, tehát például házasságtörés, kettős házasság, indokolatlan elhagyás, élet ellen törés, súlyos bántalom vagy éppen erkölcstelen életmód folytatása esetén.

Az érdemteleniség eseteinek kapcsán a Kúria kimondta,²⁶³ hogy azok nem képeznek zárt kört és nem csak a Hármaskönyv I. részének 52. és 53. címeiben felsorolt kitagadási okok valamelyikének fennforgása esetén lehet szó érdemteleniség megállapításáról, mert az érdemteleniség esetei a kitagadási okokkal nem azonosak.

Habár a vonatkozó jogszabály az érdemteleniség jogintézményét nem szabályozta, azonban a gyakorlatban felmerült szükségszerűség okán az ítélkezés kialakította annak részletes szabályozását, amely a jogintézmény alapjául szolgáló

²⁶⁰ 220/1909. In: FABINYI Tihamér (szerk.): Magyar magánjog mai érvényben...30. o.

²⁶¹ 8565/1928., 4219/1933. In: SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet... 778-779. o.

²⁶² In: SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet... 777. o

²⁶³ 1996/1927. In: FABINYI Tihamér (szerk.): Magyar magánjog mai érvényben...26. o.

magatartásokon túl kiterjedt annak érvényesíthetőségére és jogkövetkezményére is. Így például a gyakorlat megállapította, hogy az érdemtelenég nem vehető figyelembe hivatalból és az arra irányuló kifogást csak az érdemtelen örökös helyébe lépő jogosult előterjeszteni.²⁶⁴ Korabeli joggyakorlatunk kitért az érdemtelenég jogkövetkezményének kimondására is, amikor több esetben rögzítette a bíróság, hogy az öröklésre érdemtelen az öröklési rend megállapításánál figyelembe nem jön, hanem úgy tekintendő, mintha az örökhagyó előtt halt volna meg.²⁶⁵ Több szempontból érdekes jogeset az a konkrét ügy, amelyben az édesanyját, két testvérét és azok három kisgyermekét meggyilkoló örökösöt 10968/1884. számú ítéletével az első fokon eljáró szombathelyi törvényszék jogszabály híján arra a jogelvre figyelemmel, hogy büntény elkövetése sem birtok, annál kevésbé jogszerű tulajdonszerzés alapjául nem szolgálhat, ugyan öröklésre érdemtelennek mondta ki, azonban annak leszármazóit is érdemtelennek nyilvánította. A fellebbezés folytán eljáró budapesti törvényszék helybenhagyva az elsőfokú döntést elvi érveléssel rögzítette, hogy ugyan érdemtelenéget nem szabályoznak hazai tételes törvényeink, de a gyilkos öröklésre érdemtelenége úgy a régiebb, mint az újabb törvényeink szelleméből világosan következtethető. A törvényszék szerint továbbá az is igaz ugyan, hogy a Hármaskönyv kitagadási esetei csak a szülők és a gyermekek közötti örökösödésre vonatkoznak, és hogy annak alkalmazhatósága az örökhagyó akaratától függ, de azokban az esetekben, amikor az örökös cselekménye folytán az örökhagyó valódi végakarátát érvényre nem emelheti és ekként az ITSZ 7. §-ában gyökerező kitagadási jogával nem élhet, „az örökösöt örökségben részesíteni, a törvény célzatával össze nem egyeztethető”,²⁶⁶ továbbá ha ez a gyermek és a szülő között felmerülhet örökösödési kérdésre áll, akkor annak állni kell a távolabbi rokonok közötti örökösödési ügyekben is. A Kúria az ügyben részben megváltoztatva a korábbi döntést kimondta, hogy nem érdemtelenek öröklésre a gyilkos leszármazói, mert egyrészt nincs olyan tételes törvényünk, amely ezt kimondaná, másrészt az általános jogérzetet is sértené oly személyeknek törvényes öröklési joguktól megfosztása, akik a bűnös cselekmény elkövetésében teljesen ártatlanok, tehát az ilyen döntés a bűnösöt és büntelent egyaránt sújtaná (988/1886.).

²⁶⁴ 3593/1910. In: PLOPU György: Szemelvények... 175. o és 2527/1918. In: FABINYI Tihamér (szerk.): Magyar magánjog mai érvényben...31. o.

²⁶⁵ 2577/1906., 4694/1911, 2890/1912. In: PLOPU György: Szemelvények... 175. o.

²⁶⁶ IMLING Konrád (szerk.): Magánjog III... 32. o.

A gyakorlat ismerte a megbocsátást is, mint az érdemtelenséget megszüntető cselekményt,²⁶⁷ amely végbemehetett az örökhagyó általi ráutaló magatartással is.²⁶⁸

9.2. Kitagadás a jogalkalmazásban

A kitagadás jogintézménye kapcsán sem várt könnyebb feladat a polgári törvénykönyv nélküli jogalkalmazásra, mert ugyan a Hármaskönyv rendezte annak eseteit, de alkalmazásának gyakorlati részleteiről semmilyen eligazítást nem adott. Véleményünk szerint megállapítható, hogy a Werbőczy Hármaskönyvében foglalt kitagadási okok négyszáz év után is jól hasznosíthatóak voltak a gyakorlat számára és szinte teljesen lefedték a megjelent öröklési jogi tervezetek, javaslatok által is összegyűjtött, kitagadásnak minősített magatartásformákat.

Fabinyi Tihamér jogász, későbbi kereskedelmi és pénzügyminiszter akként vélekedett,²⁶⁹ hogy a Hármaskönyvben írt kitagadási magatartásokra a bírói gyakorlat elvként tekintett, azok nem képeznek zárt kört és a bíróságok akkor állapították meg a kitagadást az adott konkrét esetekben, ha az örökös cselekménye a szülő iránti köteles kegyeletet durván megsértette. Fabinyi állításával nem értünk teljes mértékben egyet, ugyanis a korabeli joggyakorlat áttekintését követően jól látható, hogy a bíróságok sokáig ragaszkodtak az írott jog alkalmazásához a kitagadás komoly jogkövetkezésménnyel járó alkalmazása esetében és akkor állapították meg a kitagadás érvényességét, ha annak oka ténylegesen megtalálható volt a Hármaskönyv vonatkozó szakaszaiban.

Megállapította a Kúria a leszármazó kitagadásának jogosságát a 498/1874. számú jogesetben,²⁷⁰ mert tanúvallomások által is beigazolódott az örökös pazar, könnyelmű és erkölcstelen életmódja. Ebben az esetben az örökhagyó a Hármaskönyv I. része 52. címére hivatkozott végrendeletében, amelyre való hivatkozás és amelynek elfogadása meglátásunk szerint helyesnek mondható, mert a

²⁶⁷ 1172/1899. In: Fabinyi Tihamér (szerk.): Magyar magánjog mai érvényben...29. o. vagy 853/1927. In: SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet... 780. o.

²⁶⁸ 4651/1927. In: Szladits Károly – Fürst László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet... 780. o.

²⁶⁹ FABINYI Tihamér (szerk.): Magyar magánjog mai érvényében. Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat. IV. rész. Öröklési jog és örökösödési eljárás. II. kiadás. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1935. 565. o.

²⁷⁰ Magyar Magánjog (Szerk.: FODOR Ármin). V. kötet... 568. o.

Hármaskönyv vonatkozó rendelkezése²⁷¹ az erkölcstelen életmód vonatkozásában megkívánta a pazarlást is.

Olyannyira ragaszkodtak a bíróságok az írott jog alkalmazásához, hogy a századfordulón a budapesti királyi ítélőtábla nem találta kitagadásra alkalmasnak azt a végrendeletben felhozott indokot, hogy az örökös állandóan nyilvános erkölcsiséget megbotránkoztató életmódot folytat, ugyanis az megemlítve nincs a Hármaskönyvben (pontosabban a pazarlás nélküli ilyen jellegű életvitel). Előbbi mellett nem fogadta el az ítélőtábla az alperesnek azt az indokát sem, hogy a felperes örökös az örökhagyó ellen alaptalanul pereket indított, ugyanis azok nincsenek megjelölve a végrendeletben, így eldönthetetlen, hogy beletartoznak-e a Hármaskönyv I. rész 52. cikkének 2. pontjába²⁷² foglalt perek közé. Az ítélőtábla szerint amennyiben a becsatolt peranyagban található atyaság elismerése iránt és becsületsértés miatt indított perről lenne is jelen esetben szó, a kitagadás ezekre alapítva sem állna meg, mert ezek a perek a hivatkozott „I. R. 52. czim 2. pontjában megjelölt perek közé nem tartoznak.”²⁷³ Az ítélőtábla döntését a Kúria 2601/1900. számú ítéletével helyben hagyta.

Helybenhagyta a Kúria a másodfokon eljáró debreczeni királyi ítélőtábla azon ítéletét is,²⁷⁴ amely szerint a nyilvánosan folytatott, családra szégyent hozó szerelmi viszony nem fogadható el kitagadási okként, mert az nem található meg a Hármaskönyv I. rész 52. cikkében. Jelen jogesetben láthatóan azért nem állhatott meg a kitagadás, mert hiányzott a pazarlás eleme, míg a Kúria a kitagadás jogosságát megállapította abban az esetben,²⁷⁵ ahol bebizonyosodott a gyermeknek a végrendelet keletkezése előtti anyai örökséget rossz társaságban eldorbézoló, tékozló életmódja.

Érdekes jogeset a 3119/1904. számú ügy,²⁷⁶ amelyben a másodfokú bíróság a tanúvallomások ellenére sem fogadta el az örökhagyó kitagadást tartalmazó

²⁷¹ HK. I. 52. „(...) 4. § Továbbá: ha az apa akaratának ellenére, az apai javak gonosz vesztegetése mellett gonosztevő vagy más istentelen életű emberekkel czimboraságban áll.(...)”

²⁷² HK. I. 52. „(...) 2. § Továbbá: ha olyan esetből emel bűnvádat a szülők ellen, a mely a fejedelem vagy az egész ország közveszélyével nem jár. (...)”

²⁷³ GLÜCKLICH Emil (szerk.): Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára XLII. kötetének 7. melléklapja. XLII. kötet. Budapest, Lloyd-társulat könyvnyomdája, 1901, 53. o.

²⁷⁴ 1545/1901. In: Ügyvédek lapja. 1901/46. Jogesetek. A Magyar Királyi Curia, a királyi táblák és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Melléklet az „Ügyvédek Lapja” 46. számához.1-2. o.

²⁷⁵ 900/1930. In: SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet... 900. o.

²⁷⁶ MÁRKUS Dezső (szerk.): Felsőbíróságaink elvi határozatai. XVI. kötet - 1905. Grill Károly könyvkiadó vállalata, Budapest, 1907, 288-290. o.

rendelkezését arra hivatkozva, hogy gyermeke őt nyilvánosan szidta, rá átkokat szórt, káromolta, becstelenítette, fenyegette, ugyanis a felhozott okok nem valósították meg a Hármaskönyv I. rész 52. cikkében foglalt súlyos bántalmat.²⁷⁷ A Kúria a másodfokú döntést helyben hagyta.

Előzővel ellentétes döntést hagyott helyben a Kúria ugyanabban az évben a 972/1904. számú ítéletével,²⁷⁸ amely esetben a gyermek revolvert hordva magával édesanyját több ízben tanúk előtt gyilkossággal fenyegette meg és gyalázó kifejezésekkel illette. A Kúria szerint a Hármaskönyvben írt súlyos, szembetűnő bántalom jelen esetben megállapítható volt, ezért az örökös gyermek kitagadása jogos édesanyja részéről. Ez utóbbi jogesetet azért érdemes kiemelni, mert ebben a kitagadás írott jogban rögzített szigorú kereteinek tágítása iránti kísérlet mutatkozik meg, ugyanis valójában súlyos, szembetűnő bántalom fizikai értelemben nem történt, de az ilyen jellegű, a szülő iránti minden szeretetet és hálát nélkülöző magatartás esetén valóban nem lett volna méltányos az örökös részesíteni a hagyatékából. A Kúria 1927-ben már elvi élel mondta ki, hogy a szülő vérontással való fenyegetése az örökségből való kitagadásra okul szolgáló körülmény.²⁷⁹

Figyelemre méltó megállapításra jutott a balassagyarmati királyi törvényszék (7316/1906.) és a fellebbezés folytán másodfokon eljáró budapesti királyi ítéletábla (1340/1908.).²⁸⁰ Mindkét bírói fórum a szülők megátkozását súlyos bántalmazásnak minősítette és az ítéletábla indoklásában azt is kifejtette, hogy a szülők megátkozása nemcsak össze nem egyeztethető a gyermeknek a szülő irányában fennálló kötelességeivel, hanem a legdurvább megsértése annak és szerfelett súlyos bántalmazása a szülők személyének. Az ügyben a Kúria 3955/1908. számú ítéletében arra hivatkozással változtatta meg az alsóbb bíróságok döntéseit, hogy a leánygyermek által levélben megfogalmazott átokszórási érthető indokokon alapult, ugyanis zsidó szülei őt 11 éven keresztül próbálták meg keresztény férjétől elszakítani, még kitagadással is megfenyegették. A Kúria szerint kétségtelenül megállapítást nyert, hogy a leány a levelet nem sértési szándékkal írta, hanem abban

²⁷⁷ HK. I. 52. „(...) 1. § Először: ha a fiú erőszakkal veti kezét szülőire, vagy velük szemben egyéb súlyos és szembetűnő bántalmat követ el. (...)”

²⁷⁸ MÁRKUS Dezső (szerk.): Felsőbíróságaink elvi határozatai. XVII. kötet - 1906. Grill Károly könyvkiadó vállalata, Budapest, 1908, 463-464. o.

²⁷⁹ 552/1927. In: Vadász Lajos (szerk.): Magánjogi törvénykönyvünk és élő tételes jogunk... 125. o

²⁸⁰ GLÜCKLICH Emil (szerk.): Polgári törvénykezés. A Büntető jog téra LVII. kötetének 9. melléklapja. LVII. kötet. Budapest, Lloyd-társulat könyvnyomdája, 1909, 65-66. o.

a szülei által vele szemben minden ok nélkül több éven át tanúsított méltatlan viselkedés által előidézett lelki felháborodása nyilatkozott meg, így tehát a szülők súlyos sértése nem állapítható meg. A Kúria mint láttuk tehát nem akként foglalt állást, hogy az átokszórás ne tartozna a Hármaskönyv kitagadási magatartásai közé, hanem akként, hogy a súlyos bántalom nem volt alaptalan.

Úgy látjuk, hogy az előbbi jogesetekben a durva hálátlanság szubjektív kategóriájának első jelei mutatkoztak meg a gyakorlatban, hiszen a leírt magatartások a szülők iránti szeretetet és hálát nélkülözőek voltak és inkább a szülők személye, becsülete ellen irányultak, semmint testi sértés okozására. A durva hálátlanságot és a tartási kötelezettség vétkes megszegését láthatjuk már megjeleni egy sokkal korábban hozott kúriai döntésben is.²⁸¹ A hivatkozott esetben súlyos, szembetűnő bántalomnak és így az örökösök jogos kitagadásának minősítette a Kúria azt az örökös cselekményt, amely szerint az örökhagyó eltartására és gondozására a törvénynél fogva is köteles gyermekei nemcsak súlyosan elhanyagolták ebbéli kötelezettségüket, hanem a 79 éves, beteges, alig számbavehető csekély vagyonnal rendelkező ápolásra szoruló örökhagyót házukból kiűzték és kidobták. A durva hálátlanság szubjektív kategóriájáról és az esetenkénti elbírálásról a dinamikus fejlődő gyakorlat később akként foglalt állást,²⁸² hogy a konkrét örökösödési perben a polgári bíróságnak önállóan kell eldöntenie azt, hogy a büntetőbíróság által megállapított rágalmozás vagy becsületsértés kitagadási okként szolgálhat-e, illetve hogy a durva hálátlanság fogalmát kimeríti-e. Egyébiránt a szülő ellen elkövetett durva becsületsértés a Kúria gyakorlata szerint tekintet nélkül a felek műveltségi fokára, minden körülmények között kitagadási oknak minősült,²⁸³ amely szintén az írott jog betű szerinti értelmezésétől való elmozdulást jelentette már, hiszen ezekben az esetekben sem valósult meg a súlyos, szembetűnő bántalom.

A testi sértés, mint kitagadási ok vonatkozásában Kern Tivadar ügyvéd kifejtette, hogy véleménye szerint csak a súlyos testi sértés szolgálhat kitagadási okként, míg a könnyű azért nem, mert az „oly bántalom, mely miatt bűnvádi üldözésnek nincs

²⁸¹ 423/1891. In: IMLING Konrád (szerk.): Magánjog III... 37. o.

²⁸² IV. 132. In: MARKOS Olivér - VINCENTI Gusztáv: A Jogi hirlap döntvénytára. 1927 I. 1. - 1930. IX. 1. Egyben a Jogi hirlap mutatója polgári eljárási jog. 11. kiadás, Budapest, 1931, 73. o.

²⁸³ 7872/1916. In: SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet... 899. o. és 662/1927. In: VADÁSZ Lajos (szerk.): Magánjogi törvénykönyvünk és élő tételes jogunk... 125. o. valamint 5746/1926-1927. In: SZLADITS Károly: A magyar magánjog. Hatodik kötet. Öröklési jog. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1939, 402. o.

helye”.²⁸⁴ Érzésünk szerint a súlyos, szembetűnő bántalom kategóriájába a könnyű testi sértés nem tartozik bele, ennek ellenére a gyakorlat már a szülő egyszeri testi sértését is - annak minősítése nélkül - egyértelműen kitagadási okként azonosította.²⁸⁵

A gyakorlat a kitagadás okainak fejlesztő értelmezése mellett már elég korán a kitagadás mikéntjének módjára és egyéb gyakorlati elemeire is hangsúlyt fektetett. A Hármaskönyv a kitagadás indokainak felsorolásán kívül más rendelkezést nem tartalmazott, így a jogintézmény gyakorlati elemeinek meghatározását, például a konkrét okok megjelölésének kötelezettségét, a bizonyítási teher kérdését vagy a megbocsátás joghatását a gyakorlatnak kellett kialakítania, amelyben láthatóan nagy segítségére szolgáltak a megjelent öröklési jogi törvénytervezetek.

Így például a Kúria már elég korán, a 498/1874. és a 8966/1877. számú jogesetekben²⁸⁶ kimondta, hogy csak azok a kitagadási okok vehetők figyelembe, amelyeket az örökhagyó végrendeletében megjelölt, ezt az érvényességi feltételt már Teleszky tervezetében is megtaláljuk, illetve onnantól kezdve az összes tervezeti, javaslati szövegben egyaránt, ahogyan a megbocsátás jogintézményének rendezését és a kitagadott örökös hagyatéki vagyonrészének sorsát is.

A kitagadás konkrét eseteinek megjelölési kötelezettségét és azt, hogy általánosságban felhozott indokok nem fogadhatóak el kitagadásként, a gyakorlat számos, a következőkben ismertetetteken felüli esetben feltételként rögzítette. A 2503/1894. számú jogesetben²⁸⁷ pedig már az is kimondásra került, hogy hiába nyert bizonyítást az örökhagyó gyermeke általi fizikai bántalmazás, minthogy az a végrendeletben megemlítve nincsen, figyelembe venni nem lehet. Ugyanerre a döntésre jutott a Kúria az 5019/1901. számú jogesetben is, helybenhagyva az Ipolysági királyi törvényszék ítéletét.²⁸⁸ A pécsi királyi törvényszék eseti döntésében²⁸⁹ – amelyet a Kúria 3361/1901. számú ítéletével helybenhagyott -

²⁸⁴ Magyar Magánjog (Szerk.: FODOR Ármin). V. kötet... 564. o.

²⁸⁵ 1334/1892. és 8966/1877. In: IMLING Konrád (szerk.): Magánjog III... 38. o.

²⁸⁶ ZLINSZKY Imre: A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire. Harmadik kiadás. Budapest... 765. o.

²⁸⁷ In: SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet... 899. o.

²⁸⁸ In: Ügyvédek lapja. 1901/15. Jogesetek. A Magyar Királyi Curia, a királyi táblák és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Melléklet az „Ügyvédek Lapja” 15. számához. 1-2. o.

²⁸⁹ GLÜCKLICH Emil (szerk.): Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára XLII. kötetének 7. melléklapja... 51-52. o.

egyetértve az előbbi gyakorlati állásponttal akként foglalt állást a durva hálátlanság kategóriájának fejtegetése kapcsán, hogy a kitagadáshoz az azt alátámasztó konkrét eseteket is szükséges leírni a kitagadás határozott kifejezése mellett, általános kifejezések használatával nem lehetséges hatályosan kitagadni az örökösöket. Azonos döntést hozott a Kúria a 4822/1903. számú esetben is amikor kimondta,²⁹⁰ hogy a „hütlén apai szeretet és gorombaság” általánosságban, az egyes tények megjelölése nélkül nem képez kitagadási okot. Az utolsó két jogesetben látható, hogy az ítékezés jogfejlesztő munkája során nem zárkózott el az írott jogtól való eltéréstől, de annak jogi garanciáit is igyekezett felállítani.

Később, 1904-ben Jókai Mór hagyatéki eljárásában már a gyakorlat általános álláspontjaként került rögzítésre Charmant Oszkár királyi közjegyző előtt,²⁹¹ hogy kitagadásról Jókai hagyatéki ügyében már csak azért sem lehet szó, mert annak hazai jogunk szerint kifejezetten benne kell foglaltatnia a végrendeletben, amely Jókai végintézkedéséből hiányzott.

A Kúria későbbi gyakorlatában is kifejtette, hogy a kitagadás jogosságának megítélésénél elengedhetetlen, hogy az örökhagyó végrendeletében konkrét, határozott eseteket jelöljön meg, mert az olyan általánosan használt kijelentések, mint a „sokszor bántott”²⁹², „durván bántak, nem törődtek vele és öreg napjaiban nem gyámolítják és semmivel sem segítik”²⁹³ kitagadási okul nem szolgálhatnak.

A kitagadás el nem fogadása esetén a gyakorlat több esetben is megállapította, hogy a kitagadás alapjául szolgáló magatartás valódiságának bizonyítási kötelezettsége azt terheli a perben, aki arra hivatkozik.²⁹⁴ A jogalkalmazás a kitagadás megbocsátásának kérdésével is foglalkozott, azonban a gyakorlatban az utólagos

²⁹⁰ In: LÁNYI Márton (szerk.): Magánjog. A személyjogra, a házassági törvényre, a házassági vagyonjogra, a rokomságra, a gyámságra és gondnokságra, a dologi jogra, a kötelmi jogra, az öröklési jogra vonatkozó felsőbírói határozatok. A M. Kir. Curiának, a kir. ítélőtáblának és más ítélőhatóságoknak elvi jelentőségű határozatai. Grill Károly könyvkiadó vállalata, Budapest, 1911, 687. o.

²⁹¹ Törvénytörvényi csarnok. Jókai Mór hagyatéka. In: Budapesti Hírlap, 1904/327, 12. o.

²⁹² 8380/1928. In: SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet... 900. o.

²⁹³ 1461/1930. In: SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet... 900. o.

²⁹⁴ 3119/1904. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): Felsőbírói határozataink elvi határozatai. XVI. kötet - 1905. Grill Károly könyvkiadó vállalata, Budapest, 1907, 288. o., 2970/1927. In: NIZSALOVSKY Endre - SÁRFFY Andor - TÉRFY Béla - ZEHÉRY Lajos (szerk.): GRILL-FÉLE ÚJ DÖNTVÉNYTÁR. XXII. kötet 1928-1929. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1930, 573. o.

megbocsátásra nemigen lehet precedenst találni,²⁹⁵ szemben a vélelmezett megbocsátással, amellyel kapcsolatban több jogeset is felfedezhető. A gyakorlat felállította azt a vélelmet, hogy bizonyítottsága ellenére az örökhagyó által megbocsátottnak kell tekinteni azt a kitagadási magatartást, amely nincs megemlítve a végrendeletben, hiszen az örökhagyó döntésén múlt a kitagadás jogának érvényesítése.²⁹⁶ A kitagadással kapcsolatos bizonyítási teherrel már Teleszky tervezetében (85.§) majd Szászy-Schwarz 1902-ben közzétett öröklési jogi tervezetében is (1982.§) a fentihez hasonló tartalommal találkozhatunk, azonban érdekes módon sem az 1913-as, sem az 1915-ös magánjogi törvényjavaslatokban nem esett szó a bizonyításról, ellenben az Mtj.-ben már ismét megtaláljuk (2012.§). Arra figyelemmel, hogy a bizonyítási teher kérdéséről a gyakorlat már az Mtj. közzététele előtt tett megállapítást, nagy valószínűséggel a Teleszky és Szászy-Schwarz tervezetek segítséget nyújthattak a bíróságoknak. A bizonyítás kérdéséhez kapcsolódik a Kúria 8149/1903. számú ítélete is,²⁹⁷ amelyben a bíróság kifejtette, hogy az örökhagyó köteles végrendeletében azokat a körülményeket előadni, amelyeknél fogva a szükségörökös a kötelesrészéből kitagadjon.

Nagyon fontos gyakorlati kérdést rendezett a Kúria elvi éllel a 3995/1931. számú határozatában akkor, amikor kimondta, hogy nem lehet kitagadási ok a végrendelet tetele utáni örökös magatartás,²⁹⁸ valamint korábban a Temesvári királyi törvényszék a Kúria által jóváhagyott ítéletében²⁹⁹ is jelentős megállapításra jutott annak kimondásával, hogy ugyan a kitagadást az írott jog csak a szülők és gyermekek között szabályozza, ám nem szenvedhet kétséget, hogy analóg jogalkalmazással kitagadásnak a házastársak között is helye lehet.

Láthattuk, hogy noha a bíróságok a korábbi törvényjavaslatok rendelkezéseit nagyrészt alkalmazták, a hatályos magánjog egységes törvénykönyvbe foglalása iránti igény töretlennek mutatkozott a jogbiztonság szilárd alapokra helyezése érdekében.

²⁹⁵ Találunk ellenben gyakorlati példát a kitagadás visszavonására, amelynek a Kúria szerint ugyanolyan formában kell történnie, mint a kitagadásnak. 5717/1906. In: SZLADITS Károly: A magyar magánjog. Hatodik kötet. Öröklési jog... 404. o.

²⁹⁶ 498/1874. In: ZLINSZKY Imre: A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire. Harmadik kiadás. Budapest... 765. o., 5019/1900. In: GLÜCKLICH Emil (szerk.): Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára XLII. kötetének 7. melléklapja... 53-54. o. és 5019/1901. In: Ügyvédek lapja. 1901/15... 1-2. o.

²⁹⁷ In: CHARMANT Oszkár (szerk.): Kir. közjegyzők közlönye. 1905/5, 136-137. o.

²⁹⁸ SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet... 900. o.

²⁹⁹ 12534/1898. In: Anyakönyvi közlemények. A Magyar Közigazgatás melléklete. 1900/17, 2. o.

10. Kötelelő részre való jogosultság és kizárás a régi Ptk.-ban

10.1. A vonatkozó rendelkezések kialakítása

A második világháborút követően ismét napirendre került az egységes polgári jogi kódex megalkotása, immár szocialista mintára.³⁰⁰ A Minisztertanács 1953-ban kormánybizottság megalakítását rendelte el a polgári törvénykönyv tervezetének összeállítására,³⁰¹ amely bizottságban részt vett többek között az Eötvös Lóránd Tudományegyetem I. és II. számú polgári jogi tanszéke, a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Főbizottsága, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának polgári jogi tanszéke, személy szerint kiemelten pedig Eörsi Gyula, Nizsalovszky Endre, Világhy Miklós, Csanádi György,³⁰² Gellért György, Réczei László, Kemenes Béla, Bacsó Jenő illetve Papp Tibor, az utolsó három jogtudós felelt a kódex öröklési jogi részének kialakításáért és az ahhoz tartozó indoklás összeállításáért.³⁰³

A bizottság már az 1954. március 2. napján tartott ülésén elfogadta a leendő polgári törvénykönyv felépítésének rendszerét, amelynek mentén az egyes részek szövegeit az Igazságügyminisztérium Törvényelőkészítő Osztálya készítette el és az első teljes kódextervezetet 1956. szeptember 30. napján tette közzé.³⁰⁴ Az öröklési jog az első tervezeti szöveg V. részében kapott helyet összesen 101.§-ba foglalva. A törvényes öröklés szabályozásában érdekes fordulatot figyelhetünk meg az újabb tervezetben, ugyanis az öröknyó törvényes örökösei elsősorban a képviselői elvet figyelembe véve a gyermekek és a házastárs lettek volna egymás közötti egyenlő arányban (548.§),

³⁰⁰ VILÁGHY Miklós: Az új szakasz és a törvényalkotás elvi kérdései. In: SZABÓ Imre (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történelmi Tudományok Osztályának közleményei. V. kötet 1-4. szám. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1954, 216. o.

³⁰¹ 514/15/1953. számú minisztertanácsi határozat. Összefoglaló tájékoztató a Polgári Törvénykönyv tervezetéről. Igazságügyminisztérium Törvényelőkészítő Főosztály. XIX-E-1-c-209d10026/1960 [V]. 1. o. <http://impp.mhk.hu/document/view/id=8&page=1&keywords=> (Megtekintés ideje: 2023. május 21.)

³⁰² A polgári törvénykönyv kodifikálására kiküldött bizottság üléseinek anyagai, 1954-1955 (HU_MNL_OL_XIX_E_1_c_10026_1960_0220_d). 4. o., 436. o., 925. o., 961. o., 527. o. és 1158. o. <http://impp.mhk.hu/document/view/id=16&page=1&keywords=> (Megtekintés ideje: 2023. május 21.)

³⁰³ Az Igazságügyminisztérium iratanyaga az 1959-es Polgári Törvénykönyv előkészítésével és hatálybaléptetésével kapcsolatban. I. kötet. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2017, 47. o.

³⁰⁴ Polgári jogi kodifikációs kormánybizottság. A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Tervezet. Igazságügyminisztérium Törvényelőkészítő Főosztály. 1956. szeptember 30. <http://impp.mhk.hu/document/view/id=46&page=1&keywords=> (Megtekintés ideje: 2023. május 21.)

tehát Teleszky tervezetéhez hasonlóan, bár attól kissé nagyvonalúabban az 1956-os tervezet is állagot biztosított volna az özvegynek. A házastársi öröklés esetében az új tervezet továbbment, ugyanis egyrészt akként rendelkezett, hogy az állagöröklés mellett azokon a berendezési és felszerelési tárgyakon, valamint azon a lakóházon, amelyet nem az özvegy örököl, számára holtig tartó haszonélvezet jár, másrészt nagyfokú választási lehetőséget kínált a túlélő házastársnak, aki állag – és az esetleges részhaszonélvezet - helyett a teljes hagyaték haszonélvezetét is kérhette (563-564.§§).

Érdekesség, hogy az öröklésre való érdemteleniséget a legújabb tervezet nem az öröklési jog általános szabályai között helyezte el, hanem annak utolsó, V. címében, az öröklés jogi hatásai között.³⁰⁵ Az érdemteleniség rendezésében is találunk érdekességet, ugyanis a tervezet az érdemtelenégi okokhoz sorolta a házastárs öröklésből való kiesésének a korábbi tervezetekben rendezett azon speciális esetét, amikor az örökgyónak a házasság felbontását házastársa véttségének okán is lehetősége lett volna kérni. Amellett ugyan, hogy az 1953. január 1-jén hatályba lépett Csjt. (1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról) elvetette a véttség elven alapuló bontást, a bíróság csak komoly és alapos ok fennállása esetén bonthatta fel a házasságot, a házaspár közös megegyezésére nem, azonban az nem volt releváns, hogy a feldúltságot melyik fél idézte elő.³⁰⁶ Előbbiekből levezethetjük, hogy az örökgyó házastársa a polgári törvénykönyv 1956-os tervezete szerint akkor is érdemtelené válhatott volna az örökgyó utáni

³⁰⁵ „633. §. /1/ Érdemtelen az öröklésre,

a) aki az örökgyó életére tör;

b) aki szándékos eljárásával az örökgyó végakarátának szabad nyilvánítását megakadályozta, vagy annak érvényesítését megghiúsította, illetőleg ezek valamelyikét megkísérelte;

c) aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökgyó után törvényes öröklésre jogosult vagy végrendeletében részesített személy életére tört;

d) az örökgyó házastársa, ha az örökgyó halálakor olyan helyzet állott fenn, amelynek folytán az örökgyó a házasság felbontását a másik félnek a házassághoz való ragaszkodása esetében is sikerrel kérhette volna.” In: Polgári jogi kodifikációs kormánybizottság. A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Tervezet... 230. o.

³⁰⁶ Lásd például a Legfelsőbb Bíróságnak a házassági bontóperekkel kapcsolatos általános szempontokról szóló 9. számú Irányelve 5. pontjára hivatkozva a BH1976. 261. számú jogesetét és a Csjt. kommentárjának releváns szakaszát: „A Csjt. 18. § (1) bekezdésének megfogalmazásából (a mögöttes feldúltsági elvből) következik, hogy miután bármelyik házastárs kérheti a házasság felbontását, a felperes a házasság megromlásáért elsősorban vagy kizárólag felelős házastárs is lehet. Az ő egyoldalú kérelmére, a házasság megromlásában „véttlen” házastárs esetleges ellenzése dacára is fel lehet, sőt fel kell bontani a házasságot, ha egyébként annak feltétele - a házaset teljes és helyrehozhatatlan megromlása - megvalósult.” In: Kommentár a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvényhez (archív). Szerzők: dr. BALOGINÉ dr. FAISZT Judit – dr. BENKŐ Csilla – dr. FERENCZY Ildikó – dr. POLGÁRNÉ dr. VÁRTOK Irén, Jogtár, Wolters Kluwer.

öröklésre, ha a házaselet teljes és helyrehozhatatlan megromlását nem is ő idézte elő. Tekintettel arra, hogy az érdemtelenység a tervezet szerint sem lett volna figyelembe vehető hivatalból (633.§ /3/ bekezdés), így arra hivatkozás esetén annak a helyzetnek az utólagos feltárása, hogy az örökhagyó házassága érdemtelennek gondolt házastársával valóban helyrehozhatatlanul megromlott-e, nagy valószínűséggel komoly bizonyítási nehézségeket vethetett volna fel. Fentiekből következtetve úgy tűnik számunkra, hogy a házastárs speciális érdemtelenége a tervezetben igazságtalan, zavaros és erőltetett, véleményünk szerint azt továbbra is kiesési okként kellett volna feltüntetni mégpedig a Csjt. bontórendszerével összhangban objektívebb, kevesebb utólagos bizonyítást igénylő módon, például akként, hogy a házastársi életközösség megszűnése, az együvé tartozás megszakadása adjon alapot az öröklésből való kiesésre.

Kötelesrészre az örökhagyó leszármazói, házastársa és szülei voltak jogosultak a tervezet szerint, amely törvényes örökrészük fele lett volna azzal az ugyancsak különösnek tűnő megoldással, hogy a házastárs örökrészének egynegyedére és a teljes részhaszonélvezetre illetve a választott haszonélvezet esetén a hagyaték haszonélvezetének arra a mértékére lett volna jogosult, amelyre azt a leszármazók kívánságára lecsökkentették (621.§.). A tervezet értelmezési támpontjának hiányában kérdéses a korlátozott házastársi kötelesrész mértéke.

A kitagadási magatartásokat a tervezet a korábbi hazai megoldásokkal szakítva egy szakaszban rendezte volna.³⁰⁷ A kitagadási okok nagyban hasonlítottak az Mtj. rendelkezéseire, míg a házastárs kitagadhatósága Teleszky tervezetének megoldására emlékeztet minket. A szöveg értelmezése szerint az a) pont az örökhagyó ellen irányuló összes bűncselekményt magában foglalja, azonban egyéb magyarázat hiányában nem tudhatjuk, hogy vajon a vétségek teljes kategóriája ide értendő-e, illetve a bűncselekmény elkövetettségét jogerős határozatnak meg kellett-e állapítania vagy sem, ez utóbbi bizonytalanságot a b) pontra is igaznak tartjuk.

³⁰⁷ „619. §. /1/ Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrészre jogosult

a) az örökhagyó sérelmére bűncselekményt követett el;

b) az örökhagyó egyenesági rokonainak vagy házastársának életére tört vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követett el;

c) az örökhagyó irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettségét súlyosan megsértette;

d) erkölcstelen életmódot folytat;

e) öt évet meghaladó börtönbüntetéssel büntethető államellenes bűncselekményt követett el.

/2/ Házastársát az örökhagyó a házasság intézményét súlyosan sértő magatartása miatt is kitagadhatja.”

Tulajdonképpen az a) és a b) pont homályos elemeinek tisztázása feltételével elmondhatjuk, hogy az 1956-os szövegtervezet kitagadási rendszere jól megfogható és érthető, a szubjektív kategóriát képviselő erkölcstelen életmód peremeit is jól behatárolta már az addigi gyakorlat. A másik szubjektív kategória kapcsán elmondhatónak tartjuk, hogy annak kitagadási okként való szerepeltetése érthető és - az örökhagyó indokolási kötelezettségével - elegendő, emellett a magatartás duplikálása érdemtelen okként szükségtelen.

Az 1956-ban elkészült tervezet javaslatkénti benyújtásának folyamata az 1956 őszi lezajlott forradalom és szabadságharc eseményeinek következtében megtorpant és a polgári törvénykönyv kodifikációja rövid időre ismét háttérbe szorult.

10.2. A törvényes öröklés, a kötelesrész és a kitagadás szabályainak változásai

Az igazságügyminiszter a polgári törvénykönyv újabb tervezetének összeállítására 1957 tavaszán ismét bizottság felállítását rendelte el, bevonva a kodifikációba a jogászság elméleti és gyakorlati oldalát egyaránt.³⁰⁸

A polgári törvénykönyv újabb tervezetét annak indoklásával együtt az Igazságügyminisztérium 1957. augusztus 29. napján tette közzé.³⁰⁹ A törvényes öröklés szabályai, a kötelesrészre való jogosultság, valamint az érdemtelen és a kitagadás rendezése a forradalom előtti tervezeti szöveghez képest semmit sem változtak, még a szakaszszámok is ugyanazok maradtak. A tervezethez készült kommentár kiemelte, hogy miután az 1949. augusztus 20. napján hatályba lépett Alkotmány kinyilvánította az öröklési jog védelmét, így a polgári törvénykönyv öröklési jogi rendelkezései a polgárok személyi tulajdonának védelmét és biztosítását

³⁰⁸ Így például a Magyar Tudományos Akadémia Állam-és Jogtudományi Bizottságát, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Szegedi és a Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karát, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Jogi Tanszékét, a Legfelsőbb Bíróság, a Legfőbb Ügyészség, az egyes minisztériumok jogi osztályait valamint a Fővárosi Bíróságot is. In: Indokolás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához. Ptk. tervezet - nyomdai példány, 1957. VIII.29. (HU_MNL_OL_XIX_E_1_c_0218_d_1957), 107.o.

³⁰⁹ <http://impp.mhk.hu/document/view/id=2&page=1&keywords=> (Megtekintés ideje: 2023. május 21.)

hivatottak szolgálni biztosítva egyben azt, hogy a „dolgozó munkával szerzett tulajdonáról halála esetére is szabadon rendelkezék.”³¹⁰

A házastárs törvényes öröklése kapcsán a kommentár haladó szellemmel hangsúlyozta, hogy a korábbi, a házastársakat másodlagos szerepbe helyező feudális jellegű öröklési szabályok nem válhattak a szabályozás alapelemévé, a tervezet a család fogalmát nem a vérségi kapcsolat által összefűzött személyekben látja, hanem abban a közösségben, amelyet az élet realitása teremtett meg, ennek okán kíván biztosítani a leszármazók mellett állagöröklést az özvegyek számára. Kiemelte előbbieket mellett a kommentár azt is, hogy a házastársnak biztosítandó haszonélvezet, amely leginkább használat, méltánytalan a házastárs számára, hiszen a használt vagyonnal nem rendelkezhet, legfeljebb a megszokott és több éven át használt családi otthon felosztásától óvja meg az özvegyet, amely meglátás helyességével nem is igen tudunk vitába szállni. A kommentár arra viszont nem adott választ, hogy a házastárs által választott haszonélvezet esetén (621.§) mekkora a kötelesrész nagysága, tehát mekkora a haszonélvezetnek az a mértéke, amelyre az a leszármazók kívánságára lecsökkenthető.

Kitagadás esetében azonban hangsúlyozta az indoklás, hogy noha nincs nevesítve kitagadási magatartásként, mégsem zárja ki a tervezet, hogy az örökhagyó érdemtelenégi okra alapítsa végintézkedésének kitagadást tartalmazó rendelkezését.³¹¹ A kitagadási magatartások a) pontja kapcsán kiemelte a kommentár, hogy minden bűncselekmény kitagadás alapja lehet, még a büntető törvénykönyv szerinti csekélyebb súlyú is, ebben az esetben inkább annak van relevanciája, hogy az örökhagyót az adott bűncselekmény mennyire mélyen bántotta vagy sértette. A kommentár ellenben a bűncselekmény hatósági határozatban történő megállapításának szükségességéről sem az a), sem a b) pont esetén nem szólt illetve a házastársra vonatkozó speciális érdemteleniséget sem fejtette bővebben ki.

Az 1957-es tervezet vitára bocsátását a hatalmon lévő első Kádár-kormány 1957. szeptember 13. napján kelt határozatával elrendelte és előírta, hogy a szakma, valamint a polgárok részére elérhetővé kell tenni a tervezet nyomtatott változatát, valamint lehetővé kell tenni, hogy „bárki akár írásban, akár szóban a

³¹⁰ Indoklás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához. Ptk. tervezet - nyomdai példány, 1957. VIII. 29... 389. o.

³¹¹ Indoklás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához. Ptk. tervezet - nyomdai példány, 1957. VIII. 29... 426. o.

törvényjavaslattal kapcsolatban észrevételeket tegyen, módosításokat, kiegészítéseket javasoljon.”³¹² A kormány a feladat teljeskörű lebonyolítását az Igazságügyminisztériumra bízta, amely elküldte a tervezetet annak indoklásával együtt a minisztériumok jogi osztályainak, a bíróságoknak, az ügyészségeknek, az egyetemek jogi karainak, a Jogász Szövetségnek valamint az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottságának.³¹³

A beérkezett javaslatok nyomán a tervezetet a minisztériumban átdolgozták és a polgári törvénykönyv legfrissebb szövegét 1958. december 31. napján tette közzé az Igazságügyminisztérium. A rendelkezések nagyban módosultak, így például az érdemtelenység, de a teljes öröklésből való kiesési rendszer is a kódex öröklési jogi részének végéről annak elejére, az általános szabályok közé került. Az újabb tervezet az érdemtelenység okainak érintetlenül hagyása mellett elhagyta a házastársra vonatkozó speciális érdemtelenységi magatartást és az érdemtelenység okait első helyre emelte a kitagadás okainak sorában.³¹⁴

Az 1958-as polgári törvénykönyv tervezetével került először be az érdemtelenységet megvalósító magatartások kitagadással történő, tehát az örökhagyó döntésétől függő érvényesíthetősége a szabályozásba. Láttuk, hogy azt már a 1957-es tervezethez elkészült kommentár is kifejtette, hogy az érdemtelenység törvényi okai is megjelölhetőek kitagadásként, így nem meglepő tehát az 1958-as szöveg ezirányú módosítása. Ez a lépés nemcsak azért fontos, mert azidáig egyetlen tervezet vagy javaslat sem rendelkezett ekként, hanem azért is, mert így az örökhagyó végakarátának szabad nyilvánítását akadályozó vagy gátló befejezett és megkísérelt cselekmények - amelyek nem feltétlenül valósítanak meg bűncselekményt is egyben - szintén szankcionálhatóvá váltak volna az örökhagyó által.

³¹² A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt kormány 3402/1957. számú határozata a Polgári Törvénykönyv tervezetének vitára bocsátásáról.

³¹³ Tervezet az Országgyűlés elnöki irodája által rendelkezésre bocsátandó 2000 db. Polgári Törvénykönyv-javaslat szétosztására. <http://impp.mhk.hu/document/view/id=3&page=1&keywords=> (Megtekintés ideje: 2023. május 21.)

³¹⁴ „663.§. Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrészre jogosult

a/ az örökhagyó után öröklésre érdemtelen lenne /602. §/;

b/az örökhagyó sérelmére súlyos bűncselekményt követett el;

c/ az örökhagyó egyenesági rokonainak vagy házastársának életére tört vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követett el;

d/ az örökhagyó irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettségét súlyosan megsértette;

e/ erkölcstelen életmódot folytat;

f/ öt évet meghaladó börtönbüntetéssel büntethető bűncselekményt követett el.”A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Módosított tervezet. 1958. december 31. 236. o. <http://impp.mhk.hu/document/view/id=14&page=1&keywords=> (Megtekintés ideje: 2023. május 21.)

A korábbi a) pont helyetti b) pontban az örökhagyó elleni bűncselekménynek már súlyosnak kellett volna lennie a kitagadáshoz, amely szintén azért nem meglepő változás, mert az 1957-es indoklás is hangsúlyozta a súlyosságot. Az f) pontban írt kitagadás a korábbi tervezet megfelelő pontjához képest véleményünk szerint szigorodott, mert immár nemcsak az államellenes bűncselekmények lettek volna kitagadással szankcionálhatóak, hanem az összes többi társadalomellenes cselekmény is, tehát ezen kitagadási pont tisztán erkölcsi kategóriát kapott, mert már nem az állampolgári hűség védelme kapott elsődleges szerepet benne, hanem a család jó hírének védelme is. Meglepő módon a házastárs speciális kitagadhatósága kikerült a polgári törvénykönyv 1958-as tervezeti szövegéből.

A kötelesrész rendelkezései nem változtak, de a tervezet amellelt, hogy a házastársi kötelesrészt felemelte a leszármazók kötelesrésznek mértékére, meghatározta, hogy a házastárs által választott haszonélvezetet addig lehet csak korlátozni, amely az özvegy szükségleteit – figyelembe véve az általa örökölt vagyontárgyakat és saját munkájának eredményét is – biztosítja (665. §).

Az 1958 végén elkészült tervezetet egy szűkebb körnek ismét elküldték észrevételezésre.³¹⁵

A beérkezett észrevételek közül érdemes kiemelni a Pestmegyei bíróság polgári szakos tanácsvezetőinek 1959. február 10. napján kelt véleményét, amely szerint érdemtelennek kellene minősíteni azt a házastársat is, aki az örökhagyóval fennállott házasságának erkölcsi alapjait durván megsértette, amely a vélemény szerint főként a falusi viszonyok között fegyelmező hatással bírna. A tanácsvezetők álláspontja szerint – amely hasonló a mi fentebb írt véleményünkkel - a korábbi tervezet házastársra vonatkozó speciális érdemtelenége túl tág tartalmú, mert „a házasság felbontására okot adó komoly és alapos ok az életben maradt házastárs hibáján kívül, ugyanakkor az örökhagyó által is sikeresen érvényesíthető módon létrejöhetett.”³¹⁶ A tanácsvezetők szerint a házastársi köteleességsértésből folyó érdemteleniséget mégis indokolt lenne fenntartani a fenti szűkített tartalommal. Valójában az elgondolás

³¹⁵ Így például valamennyi minisztériumnak, az Országos Tervhivatalnak, az Országos Árhivatal elnökének, a Magyar Nemzeti Bank elnökének, a Legfelsőbb Bíróság elnökének, a legfőbb ügyésznek, a Magyar Jogász Szövetség főtítkárnak, a Kormány Titkársága vezetőjének, a Fővárosi Bíróság elnökének, a Budapesti Ügyvédi Kamara elnökének és a Pestmegyei Bíróság elnökének. Lásd: A PTK módosított tervezetéhez beérkezett észrevételek, 1959. (HU_MNL_OL_XIX_E_1_c_10026_1960_0211_d). 4-10. o.
<http://impp.mhk.hu/document/view/id=6&page=1&keywords=> (Megtekintés ideje: 2023. május 21.)

³¹⁶ A PTK módosított tervezetéhez beérkezett észrevételek, 1959... 99. o.

alapja szerintünk érthető és a javaslat is logikus, azonban az utólagos bizonyítási nehézségekre és az esetleges visszaélésekre, valamint a kategória erős szubjektivitására tekintettel talán mégsem célszerű érdemtelenségként szabályozni a házasságot sértő cselekményeket, helyesebb azt az örökhagyó döntésére bízni kitagadás formájában.

Az Igazságügyminisztérium a Pestmegyei bíróság tanácsvezetőinek felvetése kapcsán arra jutott,³¹⁷ hogy a megoldás ugyanolyan nehézségekbe ütközne, mint a korábbi házastársi speciális érdemtelenség, vagyis bontóper lefolytatását igényelné – ti. tehát komoly bizonyítást – az örökösödési per keretében, azonban a gondolat erősen megfontolandó az előforduló házastársi durva magatartások miatt, ezért hasonló rendelkezés kitagadási okként való felvétele indokolt. Elvetette azonban az Igazságügyminisztérium a Pestmegyei bíróság azon véleményét,³¹⁸ amely szerint érdemes lenne a leendő polgári törvénykönyvben hangsúlyozni, hogy a szülők kötelelrésze másodlagos, mert az Igazságügyminisztérium megjegyzése szerint az a szövegből következik. Mi is egyetértünk a Pestmegyei bírósággal, mert ahogy már korábban is hivatkoztunk, érzésünk szerint egyáltalán nem következik a szövegből, hogy a szülők csak akkor jogosultak kötelelrésre, ha a leszármazók és a házastárs nem, az csak a törvényes öröklés szabályaiból és a vonatkozó kommentár magyarázatából vezethető le. Első olvasatra a szabály nem is érthető – főként nem a jogszabály laikus olvasóinak -, ennek ellenére ez így maradt a polgári törvénykönyv végleges, hatályba lépett szövegében és így szerepel a napjainkban hatályos polgári törvénykönyvben is. Láttuk fentebb, hogy a magyar jogszabályozásban egyedül az 1913-ban benyújtott örökjogi javaslat (1787. §) – és az annak alapján készült 1915-ben benyújtott javaslat (1792. §) – mondták ki konkrétan, hogy kit és milyen esetben illet kötelelrész.

Olt Károly, a Kormány Titkárságának vezetője 1959. február 19. napján kelt levelében javasolta felvenni a kitagadási magatartások f) pontjába a bűncselekmény jogerős bírósági ítéletben történő megállapítását, mert erősen támogatható véleménye szerint³¹⁹ mindaddig, amíg jogerős bírói ítélet nincs, a bűncselekmény elkövetése

³¹⁷ Öröklési jog, A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve - tervezet, 1959 (1960_HU_MNL_OL_XIX_E_1_c_10026_1960_0219_d) 243. o.

<http://impp.mhk.hu/document/view/id=15&page=1&keywords=> (Megtekintés ideje: 2021. 05. 01.)

³¹⁸ Öröklési jog, A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve - tervezet, 1959... 253. o.

³¹⁹ A PTK módosított tervezetéhez beérkezett észrevételek, 1959... 234. o.

vitatható. Véleményünk szerint ez az a) és b) pontokba foglalt bűncselekmények esetében is szabályozási hiánynak tekinthető, tehát ezen három kitagadási ok körében érdemes lett volna erről vagy a tervezeti szövegben rendelkezni, vagy azt a kommentárban kifejteni. Az Igazságügyminisztérium szerint a jogerős bírósági ítélet léte sosem volt feltételként szabva a gyakorlatban, ennek pedig az az oka, hogy a polgári bíróságot a büntetőbíróság ítélete nem köti, ennek ellenére mégis javasolta a szöveg ezirányú módosítását.³²⁰

10.3. A kötelesrészre jogosultság és a kitagadás végleges rendezése

A beérkezett javaslatok megvitatását és a módosítások átvezetését követően az Igazságügyminisztérium 1959. február 20. napján előterjesztésben javasolta a Politikai Bizottságnak a polgári törvénykönyv hatályba léptetését és az elkészült tervezet törvényjavaslatként való benyújtását a Kormányhoz, valamint az Országgyűlés elé terjesztését.³²¹ Az Országgyűlés a Magyarország első polgári törvénykönyvéről szóló törvényjavaslatot 1959. július 30. napján fogadta el és a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvényt 1959. augusztus 11. napján hirdették ki a Magyar Közlönyben. A Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. törvényerejű rendelet 1960. április 12. napján jelent meg a Magyar Közlönyben annak kimondásával, hogy a régi Ptk. 1960. május 1. napján lép hatályba.

Az elkészült első polgári jogi kódex Ötödik, utolsó részében találjuk az öröklési jogra vonatkozó rendelkezéseket, amelyek az első, 1956-ban elkészült és az azt követő tervezetekhez képest jelentős változásokat mutatnak. A törvényes öröklés szabályai szerint az örökhagyó öröksei elsősorban leszármazói a képviselő elve szerint fejenként egyenlő arányban, gyermekek léte mellett a túlélő házastárs a teljes hagyatékon haszonélvezetet kap, míg gyermekek hiányában egyedül örököl az ági vagyon kiadásának terhével.³²² A hatályba lépett régi Ptk. elsőként a magyar

³²⁰ Öröklési jog, A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve - tervezet, 1959... 258. o.

³²¹ Előterjesztés a MSZMP. Politikai Bizottságához a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve Tervezetének néhány elvi kérdéséről. In: Összefoglaló tájékoztató a Polgári Törvénykönyv tervezetéről. Igazságügyminisztérium Törvényelőkészítő Főosztály. XIX-E-1-c-209d10026/1960 [V]... 707-716. o.

³²² A törvényhez készült kommentár szerint a törvényes öröklés régi Ptk.-beli rendezése megfelel az elterjedt, fennálló jognak, a kommentár ennek alapján a régi jog fogalmaival élve kimondta, hogy a

szabályozásban nemcsak a túlélő feleségnek, de a túlélő férjnek is biztosította az özvegyi jogot, azonban megjegyezzük, hogy téved a régi Ptk. kommentárja annak kijelentésével, hogy ez a fennálló joggal egyező,³²³ mert a férfiak részére biztosított özvegyi jog egyedül Teleszky tervezetében és az annak alapján készült javaslatban merült fel, sem előtte, sem utána, valamint a gyakorlatban sem volt elterjedt.

Az új szabályok szerint kötelesrészre a leszármazók és a szülők törvényes örökrészük feléig váltak jogosulttá, a házastárs pedig az özvegyi jognak olyan korlátozott mértékére, amely szükségleteit biztosítja, figyelembe véve az általa örökölt vagyontárgyakat, valamint saját vagyonát és munkájának eredményét egyaránt (665. §). A kötelesrész szabályai tehát az eredeti, 1956-os elképzelés óta nem változtak.

A házastársi durva magatartások kapcsán a Pestmegyei bíróság polgári szakos tanácsvezetői és az Igazságügyminisztérium javaslata alapján bekerült a szabályozásba egyrészt a házastárs speciális kiesési lehetősége az öröklésből,³²⁴ amely meglátásunk szerint mindenképpen objektívebb és igazságosabb megoldás a korábbi érdemtelenégi okként való rendezéshez képest. A jogalkotó másrészt külön, speciális kitagadási magatartást is szánt a házastársaknak:

„663. § (1) Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrészre jogosult

- a) az örökhagyó után öröklésre érdemtelen lenne;**
- b) az örökhagyó sérelmére súlyos büntettnek minősülő bűncselekményt követett el;**
- c) az örökhagyó egyenesági rokonainak vagy házastársának életére tört, vagy sérelmükre egyéb súlyos büntettnek minősülő bűncselekményt követett el;**
- d) az örökhagyó irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettségét súlyosan megsértette;**
- e) erkölcstelen életmódot folytat;**
- f) jogerősen ötévi vagy azt meghaladó börtönbüntetésre ítélték.**

házastárs leszármazók hiányában pedig öröklő a szerzeményi vagyont és hasznélvezheti az ági vagyont. Lásd: Indokolás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959, 494. o.

³²³ Indokolás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához... 494. o.

³²⁴ „601. § (1) Törvény alapján nem örökölhet az örökhagyó házastársa, ha az öröklés megnyílásakor a házastársak között életközösség nem állott fenn, és az eset körülményeiből nyilvánvaló, hogy az életközösség visszaállítására nem volt kilátás.” In: Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság hivatalos lapja. 82. szám. Budapest, 1959. augusztus 11., kedd, 718. o. A kommentár szerint azonban csak végleges különélés járhat az öröklésből való kiesés joghatásával. A különélés fennállásának, valamint annak vizsgálata, hogy a különélés végleges-e, vita esetén a bíróság feladata. Lásd: Indokolás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához... 484. o

(2) Házastársát az örökhagyó házastársi kötelességet durván sértő magatartása miatt is kitagadhatja.”³²⁵

Az érdemtelenység rendezése nem változott a korábbi szöveghez képest,³²⁶ a törvény indoklása hozzátette a b) ponthoz, hogy az örökhagyó végakarata szabad megnyilvánulása megakadályozásának minősül „a fenyegetés, az erőszak, a megtévesztés a végrendeleti intézkedés megtételével kapcsolatban vagy a végrendelet eltitkolása, elsikkasztása, meghamisítása, megsemmisítése stb”,³²⁷ tehát egyrészt a kör láthatóan nem zárt, másrészt megállapíthatjuk, hogy annak tartalma megfelel a régi Ptk. előtti tervezetekben, javaslatokban foglaltakhoz.

A törvénykönyv kommentárja megemlékezik a korábbi, házastárssal szemben fennálló érdemtelenégi okról és ugyanazt az indoklást fűzte annak elvetéséhez, amelyet a Pestmegyei bíróság polgári szakos tanácsvezetőinek felvetése kapcsán adott az Igazságügyminisztérium.

A kommentár hozzátette még,³²⁸ hogy az esetben, ha a házastárs olyan magatartást tanúsított, amely a házasság felbontását eredményezhette volna, úgy rendszerint az életközösség is megszakad a felek között, ez esetben pedig a 601. § kínál megfelelő megoldást az öröklési helyzet rendezésére, amennyiben pedig a súlyos cselekmény ellenére is fennmaradna az életközösség, a jogalkotó feljogosítja az örökhagyót házastársának kitagadására. A törvény indoklása szerint a bírói gyakorlatnak kell esetről-esetre eldöntenie azt a kérdést, hogy ilyen utóbbi esetben az együttélés a kitagadási ok megbocsátásának minősülhet-e. A szabályozás elvi elgondolása számunkra helytálló és logikus, a gyakorlatban a bizonyítási kérdések már sokkal bonyolultabb helyzeteket és akár hosszas perlekedést eredményezhetnek, azonban a házastársi kapcsolat speciális jellegére figyelemmel a lehető legjobb megoldást kínálja. A házasság felbontása esetén a felek nem örökölnek egymás után, ha pedig valami különleges oknál fogva mégsem válnak el és akár az életközösséget is

³²⁵ Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság hivatalos lapja. 82. szám... 725. o.

³²⁶ „602. § (1) Érdemtelen az öröklésre,

a) aki az örökhagyó életére tört;

b) aki szándékos eljárásával az örökhagyó végakarata szabad nyilvánítását megakadályozta, vagy annak érvényesítését megghiúsította, illetőleg ezek valamelyikét megkísérelte;

c) aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökhagyó után törvényes öröklésre jogosult vagy az örökhagyó végintézkedésében részesített személy életére tört.” In: Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság hivatalos lapja. 82. szám... 718. o.

³²⁷ Indokolás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához... 484. o.

³²⁸ Indokolás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához... 485. o.

folytatják, a kitagadás elérhető út, amely esetén a későbbi bizonyítási nehézségekkel a házasságot fenntartó végrendelkezőnek számolnia kell.

A kitagadási magatartások b) pontja vonatkozásában a törvénykönyv kommentárja kiemelte, hogy az örökhagyó személye és vagyona elleni súlyos bűntettek egyaránt szóba jöhetnek annak megállapításánál, ellenben jogerős marasztaló büntető ítéletre sem a b), sem a c) pontok esetében nincs szükség, a polgári bíróság is megállapíthatja a bűncselekmény elkövetését, mint ahogy annak megállapítását is a majdani polgári bíróságra bízta a jogalkotó, hogy milyen bűntettek minősülhetnek súlyosnak. Ennélfogva megállapíthatjuk, hogy a b) és a c) pontok szubjektív, esetről-esetre eldöntendő joghelyzetet rendeztek a régi Ptk. 1960-ban hatályba lépett változata szerint.

Azt teljesen érthetőnek és támogathatónak tartjuk, hogy a jogalkotó megengedte a polgári bíróságnak a bűncselekmény megállapítását, hiszen nem minden elkövetett bűncselekményt követ feljelentés, illetve felelősségre vonás, főként nem családtagok között. Érthető és logikus számunkra emellett az is, hogy ami két, egymással közeli hozzátartozói viszonyban nem álló személy között nem minősül büntetőjogi besorolás alapján súlyosnak, az erkölcsileg súlyosabbnak tekinthető például a szülő-gyermek viszonyban és megfelelő öröklési jogi szankciót érdemel. A törvény megfogalmazása azonban érzésünk szerint nem megfelelő, mert abból nem tűnik ki a szabályozás azon lényege, hogy nem a büntetőtörvénykönyv szerinti súlyos minősítésű bűntettéről esik itt szó, hanem az örökös és az örökhagyó viszonyában súlyosnak tekinthető bűncselekményekről. Fentiek okán meglátásunk szerint helyesebb lett volna például úgy fogalmazni a b) pontot, hogy „az örökhagyó sérelmére öröklésjogi értelemben súlyos bűncselekményt követett el”, a c) pont második fordulatát pedig akként, hogy „sérelmükre egyéb öröklésjogi értelemben súlyos bűncselekményt követett el”, mert a b) pont és a c) pont második fordulatának megfogalmazása objektivitást sugall, azonban jelen kitagadási okok ebben a formájukban nagyon is szubjektívek.

Olt Károly, a Kormány Titkárságának vezetője javaslatára az f) pontba bekerült a jogerős bírói ítélet követelménye, ezáltal ez a pont teljes objektivitást kapott, amely mint látni fogjuk a Ptk. kitagadási rendszerében kezdetben egyedülálló volt, majd egy másik kitagadást megvalósító magatartás jogszabályi módosításával ez

megváltozott. A Ptk. többi kitagadási magatartását teljes mértékben szubjektívnek mondhatjuk, így tehát azok tartalommal való kitöltése a gyakorlat feladata lett.

11. Kitagadási okok tartalma a régi Ptk. égisze alatt

A régi Ptk. törvényes öröklésre és kötelesrésze vonatkozó szabályai szinte ugyanazon tartalommal maradtak hatályban 2014. március 14. napjáig, egyedüli változást az 1977. évi IV. törvény hozott a házastársak haszonélvezeti jogának megváltása bevezetésével, valamint a titkosan örökbefogadott személy és vér szerinti rokonai közti törvényes öröklési kapcsolat megszüntetésével. A jogalkotó az érdemteleniségre és a kitagadásra vonatkozó szabályozást az 1977. évi módosítással némileg pontosította, az érdemteleniség esetében a gyakorlatban előforduló értelmezési problémákra hivatkozva egyértelművé tette, hogy az örökhagyó a bárki ellen irányuló érdemtelenégi magatartást megbocsáthatja, míg egyéb személyek csak az ellenük irányuló magatartás megbocsátására jogosultak.³²⁹A kitagadási magatartások b) és c) pontja esetében a szabályozás a „súlyos büntettnak minősülő bűncselekmény” fogalmát a b) pont esetében felcserélte a „súlyos bűncselekménnyel”, míg a c) pont második fordulatában az „egyéb súlyos büntett” fogalmára változott a rendelkezés.³³⁰ A módosító törvényhez fűzött kommentár szerint a jogszabályhelyek ekként megfelelnek a büntető törvénykönyv fogalom megjelölésének. Meglátásunk szerint a pontosítás valójában nem sikerült, mert így sem sejlik ki a jogszabályhelyek valódi értelme és a szabályozás lényege, emellett az akkor hatályban lévő 1971. évi 28. törvényerejű rendelet ismét bevezette a bűncselekmények büntettekre és vétségekre való kettős felosztását a magyar jogba, így a b) pont esetében a jogszabályhely értelmezése alapján immár a súlyos büntettek

³²⁹ Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság hivatalos lapja. 78. szám. Budapest, 1977. október 25., kedd, 1057. o.

³³⁰ 663. § (1) Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrésze jogosult

- a) az örökhagyó után öröklésre érdemtelen lenne;
- b) az örökhagyó sérelmére súlyos bűncselekményt követett el;
- c) az örökhagyó egyenesági rokonainak vagy házastársának életére tört, vagy sérelmükre egyéb súlyos büntetést követett el;
- d) az örökhagyó irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettségét súlyosan megsértette;
- e) erkölcstelen életmódot folytat;
- f) jogerősen öt évi vagy azt meghaladó szabadságvesztésre ítélték.

(2) Házastársát az örökhagyó házastársi kötelességet durván sértő magatartása miatt is kitagadhatja.

mellett a súlyos vétségek is kitagadási okként szolgálhattak, míg a c) pontban a súlyos vétségek nem számítottak annak.

A kitagadási magatartások f) pontjában is változás történt, a korábbi börtönbüntetés helyett a jogalkotó a szabadságvesztésre ítézés fogalmát vezette be, amely kapcsán az 1977. évi IV. törvény kommentárja szintén kiemelte, hogy a módosítással ez a jogszabályhely is összhangba került a büntető törvénykönyvvel. Ez a megállapítás azért nem igaz, mert a régi Ptk. hatálybalépésekor hatályban volt büntető törvénykönyv is a szabadságvesztés gyűjtőfogalmát használta, amely a börtönbüntetésre és a büntetésvégrehajtási munkahelyre oszlott,³³¹ vagyis a szigorúbb fokozatban végrehajtandó bűncselekményeket elkövető kötelesrészre jogosultak voltak ebbe a kategóriába sorolhatóak a régi Ptk. 1977-es módosítása előtt, tehát a módosított jogszabályhely korábban is összhangban volt a büntető törvénykönyvvel. Emellett fontosabbnak tartjuk azt kiemelni, hogy a változással az f) pont szigorodott, hiszen immár az alacsonyabb fokozatban végrehajtandó bűncselekményeket elkövetőket is lehetőség nyílt kitagadni jelen ok alapján.

Kialakult szakirodalom híján a kitagadási okok valódi tartalmának kibontásához és megértéséhez a nem túl részletes kommentárok útmutatóján túl segítségül kell hívnunk a bírói gyakorlat termékeit is, ezek együttes értelmezésével kaphatunk csak teljes képet.

A régi Ptk. hét kitagadási magatartása közül jogalkotónk négyet érdemi változtatás nélkül emelt át az új szabályozásba, ezekkel kapcsolatban az ítélkezés továbbra is a már kialakult bírói gyakorlatra figyel, ismeretük napjaink jogalkalmazásában elengedhetetlen, emellett irányadóak rájuk a jogirodalom, illetve a kommentárirodalom álláspontjai is. A változtatással átvett kitagadási magatartások esetében ugyancsak irányadóak alapként a már kialakult gyakorlati és elméleti álláspontok, a leendő alkalmazásnak a korábbi joggyakorlat megtartása mellett ezek biztos támpontját jelentik az új ítélkezési gyakorlat kialakítására körében.

Ehelyütt az előzőekből adódóan csak a szintisztán a régi Ptk. alatt hatályban volt kitagadási magatartásokat tárgyaljuk és elemezzük, a többit, lévén hogy a hatályos

³³¹ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről.: 38. §. (1) A szabadságvesztést börtönben vagy büntetésvégrehajtási munkahelyen kell végrehajtani. In: Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság hivatalos lapja. 97. szám. Budapest, 1961. december 22., péntek, 942. o

jogunkhoz tartoznak, napjaink kitagadási rendszerének bemutatásakor tesszük vizsgálat tárgyává.

11.1. Az örökhagyó sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény

A régi Ptk. szerint az érdemtelenység után a második kitagadást megvalósító magatartás az volt, ha a kötelesrészre jogosult az örökhagyó sérelmére súlyos bűncselekményt követett el. Az 1959-ben és az 1977-ben készült miniszteri indoklások, valamint az akkor hatályban volt büntető törvénykönyvi rendelkezések alapján jelen pontban rendezett kitagadási ok körébe a súlyos büntettek és a súlyos vétségek tartoztak és ezek fennállásához a jogalkotó nem követelt meg jogerős büntetőbírói marasztaló ítéletet.

Megállapíthatjuk, hogy a törvényszöveg értelmezéséből – ahogyan majd az érdemtelenégi magatartások b) pontja esetében is látni fogjuk – a kitagadási pont tartalmának csak egyik része bontakozik ki előttünk, másik oldalát a bírói gyakorlat alakította ki. Amennyiben csak a törvény szövegét vesszük figyelembe és nem tanulmányozzuk a bírói gyakorlatot, illetve nem olvassuk a törvényhez készült kommentárt, úgy az lehet a benyomásunk, hogy a büntető törvénykönyv által súlyos büntettnek, illetve súlyos vétségnek minősített társadalomellenes cselekmények merítették ki ezt a kitagadási magatartást, ami bizony nem így van.

A Legfelsőbb Bíróság a miniszteri indoklást alapul véve már viszonylag korán megállapította, hogy amennyiben nem szükséges az adott cselekmény felől büntető bíróságnak határoznia, úgy a bűncselekmény fennállását a polgári bíróság is megállapíthatja, és az adott BH1978.77. számú jogesetben a felperes gyermeknek a súlyos beteg apjával szemben elkövetett durva becsületsértését, valamint rágalmozását a kitagadási ok fennállása szempontjából az örökhagyó elleni súlyos bűncselekménynek minősítette.

A BH1992.463. számú ügy jelentős fordulatot hozott a jelen pontban tárgyalt kitagadási ok értelmezése kapcsán. Az eset tényállása szerint az örökhagyó gyermeke szóváltás közben sodrófával oly módon megütötte a 73 éves édesapját, hogy az 8 napon belül gyógyuló sérülést szenvedett, amely bűncselekmény elkövetését és egyben a felperes bűnösségét a bíróság megállapította. Az örökhagyó 1979.

december 21. napján kelt végrendeletében egyebek mellett a fenti esetre is hivatkozva kitagadta gyermekét. A perben az elsőfokú bíróság megállapította a gyermek kitagadásának érvényességét a régi Ptk. 663. § (1) bekezdésének b) pontja alapján kifejtve, hogy a szülő tetteleges bántalmazása - bár az adott esetben csak könnyű testi sértés vétségét valósította meg - a legszorosabb rokoni kapcsolatra tekintettel öröklési jogi szempontból súlyos bűncselekménynek minősül. A másodfokon eljáró bíróság szerint helyesen utalt az elsőfokú bíróság arra, hogy a felperes a büntetőjogi értékelés szerint kisebb súlyú bűncselekményt követett ugyan el, de a jelen pontba tartozó kitagadás megítélésénél nem a büntetőjogi minősítés az elsődleges. A másodfokú bíróság szerint az örökhagyó és a kötelesrészre jogosult közötti viszony figyelembevételével kell elbírálni, hogy az adott cselekmény súlyosnak minősül-e. A törvényességi óvás okán eljáró Legfelsőbb Bíróság hozzátette az ügy megítéléséhez, hogy a gyermek és szülője közötti kapcsolat a legszorosabb vérségi kapcsolat, amelyet a családjogi jogszabályok különleges védelemben részesítenek, meghatározva a szülő és gyermek jogait és egyben kötelességeit is. Ebben a viszonyban a gyermek szülője iránt tiszteletteljes magatartást köteles tanúsítani, szülőjét becsülnie kell. Ha nem ezt teszi, ellenkezőleg, a szülőjét tetteleg bántalmazza, a legszorosabb családi kapcsolatra tekintettel a kitagadás szempontjából súlyosnak minősülő bűncselekményt követ el.

Jelentős értelmezési kérdéseket tartalmaznak jelen tárgyalt kitagadási ok kapcsán a BH1993.358. számú ügyben eljáró bírósági ítéletek indoklásai is. A jogeset azért érdekes, mert abban nem történt bűncselekmény az örökhagyó sérelmére, mégis úgy látta az elsőfokú bíróság, hogy a felperes azon magatartása, hogy az idős, beteg édesanyja részére a szükséges tartást, gondozást nem nyújtotta, betegségében magára hagyta, vele a kapcsolatot - annak ellenére, hogy közös udvarban laktak - nem tartotta, nem látogatta, a társadalmi felfogás szerint súlyos bűncselekménynek minősül, mely alapján a kitagadásnak helye van és az örökhagyó 1988. augusztus 29-én kelt közvégrendeletének kitagadást tartalmazó rendelkezése érvényes. A másodfokú bíróság helybenhagyva az elsőfokú döntést indoklásában kiemelte, hogy a szülő vonatkozásában kitagadásnak minősül olyan cselekmény is, amely a büntett szintjét nem éri el, mert a cselekmény súlyát a családjogi vonatkozásban kell elbírálni. A másodfokú bíróság szerint igazolt volt a perben, hogy a felperes kifogásolhatóan viselkedett az édesanyjával, többek között sértegette őt, kiabált és

veszekedett vele az utcán, tiltotta tőle a gyermekeit, ha a felperesnek valamilyen problémája akadt, azt az édesanyján vezette le. Mindez pedig a bíróság szerint olyan súlyos bűncselekménynek tekintendő, amely alkalmas a kitagadásra. A Legfelsőbb Bíróság szerint az alsóbb bírói fórumok helyesen foglaltak állást abban, hogy az örökhagyó végrendeletében kitagadást eredményező okként megjelölt cselekmények a régi Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének b) pontjában foglalt kitagadási oknak felelhetnek meg.

A BH1996.39. számú jogesetben az elsőfokon eljáró bíróság megállapította, hogy az örökhagyó 1990. június 27. napján kelt írásbeli magánvégrendeletében foglalt kitagadás érvényes és a régi Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének b) pontja szerint minősül. Az adott ügyben az örökhagyó gyermeke egy 1990. április 27. napján lezajlott vita során tetteg bántalmazta az örökhagyót. A bíróság nem fogadta el a felperesnek azt a védekezését, hogy az örökhagyó támadását kívánta elhárítani, mert a becsatolt látélet kisebb fokú külsérelmi nyomokat rögzített, mint az örökhagyó sérüléseiről készült látélet. Az elsőfokú bíróság szerint a gyermek és szülő kapcsolatában a tettegesség - különösen a gyermek oldaláról - emberi szempontokat, rokoni kapcsolatokat figyelembe véve minősítendő. A gyermek ugyanis szülője iránti tisztelettudó magatartást köteles tanúsítani, tartozik szülőjét megbecsülni. Ha ezeket nem teszi, illetőleg szülőjét tettegessen bántalmazza, figyelemmel a legszorosabb rokoni kapcsolatra, öröklési jogi szempontból súlyosnak minősülő bűncselekményt követ el. A Legfelsőbb Bíróság elvi érveléssel mondta ki az adott ügy kapcsán, hogy a kitagadás megítélése során a súlyos bűncselekmény nem büntetőjogi kategória, így a szülő terhére elkövetett könnyű testi sértést megvalósító tettegesség a legszorosabb családi kapcsolatra tekintettel a kitagadás szempontjából súlyosnak minősülő bűncselekmény.

A kitagadási okként rögzített súlyos bűncselekmény fogalmát és megállapíthatóságának eseteit a gyakorlat az idők során tovább árnyalta. A Csongrád Megyei Bíróság P.20.441/2010/45. számú ítéletének indoklásában kifejtette, hogy súlyos bűncselekménynek tekintendő a minden szeretetet nélkülöző kegyetlen viselkedés, valamint a tettegesség. A tárgyalt kitagadási ok esetében a bíróság szerint nem azon van a hangsúly, hogy a cselekmény minősítése büntetőjogilag büntett-e vagy vétség, hanem azon, hogy az örökhagyó és kötelelésrésztre jogosultja közötti viszonyban az a magatartás olyan súlyosnak, adott esetben

bűncselekménynek minősül-e, ami valóban alkalmas arra, hogy megfossza az örököszt a kötelesrészétől. A bíróság szerint az addig kialakult gyakorlat, valamint a szakirodalom is az örökhagyó sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmények közé sorolta az örökhagyó élete, testi épsége, jó hírneve, személyes szabadsága, illetőleg vagyona ellen elkövetett bűncselekményeket. Fentiekben kifejtettek ellenére az adott ügyben a bíróság nem fogadta el érvényesnek az örökhagyó gyermeke kitagadását, mert nem találta bizonyítottnak azon tényt, hogy a felperes az örökhagyót bántalmazta volna. A bíróság indoklása szerint bántalmazás, tettegesség hiányában önmagában az a tény, hogy a felperes az örökhagyóval 8 éve kapcsolatot nem tartott, közöttük a viszony kifejezetten rossz volt, a bíróság szerint nem alapozza meg az örökhagyó sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény megállapíthatóságát, így a végrendelet a kitagadásra vonatkozó része tekintetében érvénytelen. Az elsőfokú döntést a Szegedi Ítéltábla helyben hagyta. Véleményünk szerint az ítélet indoklása ellentmondásos, mert ha elfogadjuk, hogy jelen b) pontban írt kitagadási magatartást megalapozza a minden szeretetet nélkülöző kegyetlen viselkedés és a jó hírnév elleni bűncselekmény is, amelyek tettegesség nélkül is megvalósíthatóak, valamint ha valóban nem azon van a hangsúly, hogy a cselekmény minősítése büntetőjogilag büntett-e vagy vétség, akkor ellentmondás megkívánni többletként emellett még a tettegességet is. Amennyiben úgy szólt volna az indoklás második fele, hogy a jelen ügyben nem állapítható meg olyan, az örökhagyó és gyermeke közötti viszonyban öröklésjogilag súlyosnak tekinthető cselekmény, amely a kitagadást érthetővé teszi és megalapozza, akkor véleményünk szerint nem hatna ellentétesnek az ítélet.

A Fővárosi Törvényszék P.21.390/2014/123. számú ítéletében nem fogadta el érvényesnek az örökhagyó 2011. március 7. napján készült végrendeletének kitagadást tartalmazó azon részét, amelyben az örökhagyó gyermekét arra hivatkozással tagadta ki, hogy a tulajdonát képező ingatlan zárait lecseréltette és a házból minden indok és felszólítás nélkül őt az utcára kizárta valamint gyermeke a bankszámláján lévő pénzt levette és elsikkasztotta. A törvényszék álláspontja szerint a fentiek nem olyan kitagadási okok, amelyek alapján a gyermek kitagadása érvényes lehetne. Az indoklásban kifejtettek szerint a végrendeletben az szerepelt, hogy a felperes fenti magatartásával - mivel az örökhagyó súlyos rákbetegségben, illetve szívbetegségben szenvedett - életveszélyes helyzetbe hozta, mivel pénz és lakás nélkül, illetve élelem és gyógyszer nélkül maradt. Az e tárgyban indult büntetőeljárás

a gyermeket bűnösnek mondta ki magánlaksértés vétségében. A törvényszék megállapította, hogy abban a kérdésben, hogy történt-e sikkasztás a néhai számláiról leemelt pénz kapcsán, nyomozás indult és mivel a rendelkezésre álló adatok alapján a bűncselekmény elkövetése nem volt megállapítható, az eljárást megszüntették. A nyomozás megszüntetésének tényére, valamint arra figyelemmel, hogy az örökhagyó maga engedett hozzáférést a számláihoz, mivel számított arra, hogy a betegsége előrehaladtával esetleg nem megfontolt pénzügyi döntéseket lesz képes hozni, a törvényszék nem látta megállapíthatónak a kitagadást. A fellebbezés folytán másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla a fentivel ellentétes megállapításra jutva 1.Pf.20.783/2017/7/II. számú döntésével megváltoztatta az elsőfokú ítéletet és kimondta, hogy téves az elsőfokú bíróságnak az az álláspontja, hogy a végrendeletben megjelölt „sikkasztás” tekintetében a régi Ptk. 663. § (1) bekezdés b) pontja szerinti kitagadási ok nem áll fenn, mert a pénzfelvételek miatt a felperes ellen indult nyomozás megszüntetésre került. Az ítéltábla szerint a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján megállapítható, hogy az örökhagyó meghatalmazással hozzáférést biztosított bankszámláihoz gyermekének, megállapításuk szerint azonban a gyermek a bankszámlákon lévő pénzügyekkel akkor jogosult rendelkezni, ha az örökhagyó állapota miatt pénzügyeit nem tudja személyesen intézni, illetve ha meghal. Az örökhagyó betegsége ellenére önálló életvitelt folytatott, pénzkezelésében nem volt akadályozott, ezért a gyermek az örökhagyó tudta és hozzájárulása hiányában jogtalanul vette ki az örökhagyó pénzét a bankszámlákról, ezzel megfosztotta az örökhagyót a pénze feletti tulajdonosi jogok gyakorlásától, azt részére haláláig nem szolgáltatta vissza. Az ítéltábla álláspontja szerint a körülményekre tekintettel az adott cselekmény öröklési jogi szempontból súlyos cselekménynek minősül, mert azzal a felperes az örökhagyót költségei fedezetül szolgáló pénzforrástól zárta el. Az ítéltábla véleménye szerint tévedett az elsőfokon eljáró bíróság annak megítélésében is, hogy az ingatlanból való kizárással nem valósult meg a régi Ptk. 663. § (1) bekezdés b) pontjában írt kitagadási ok. Az ítéltábla álláspontja szerint a családi kapcsolatra és a körülményekre tekintettel a felperes cselekménye öröklési jogi szempontból kitagadására okot adó súlyos bűncselekménynek minősül. Az örökhagyó súlyos gyógyíthatatlan daganatos betegségben szenvedett, korábban szívinfarktusa is volt, az ingatlanból való kizárása napján jött ki a kórházból kemoterápiás kezeléssel és mivel a bűncselekmény

súlyossága nem büntetőjogi kategória jelen kitagadási pont értelmezésében, ezért a cselekményt nem büntetőjogi megítélése, hanem a szoros családi kapcsolat alapján kell megítélni. Érdeemes jelen másodfokú döntés kapcsán kiemelnünk, hogy nem történt tettelegesség, minden szeretetet nélkülöző kegyetlen magatartás az örökhagyóval szemben ellenben már annál inkább.

A fenti gyakorlattal ellentétes álláspontra helyezkedett a Kecskeméti Törvényszék, amikor a P.21.072/2013. számú ügyben akként nyilatkozott, hogy amellet, hogy a b) pontban szabályozott kitagadási ok kapcsán azt kell értékelni, hogy az örökhagyó és a kötelesrész jogosultja közötti viszonyban a bizonyított magatartás olyan súlyosnak, adott esetben - bűncselekménynek - minősül-e, ami valóban alkalmas arra, hogy megfossza az örököszt a kötelesrészétől, a régi Ptk. kifejezetten bűncselekmény megvalósulását kívánja meg, tehát büntettet vagy vétséget. A bíróság kitért arra, hogy az alperes testvér által megjelölt, de nevesítetten fel nem sorolt büntető eljárások, melyek kimenetele nem ismert, e súlyos bűncselekményként minősülő kitagadási ok megvalósulását nyilvánvalóan nem igazolják, de nem alkalmas a súlyos bűncselekmény megvalósítására az a végrendeleti indoklás sem, hogy az örökhagyó fia, a felperes az örökhagyótól eltávolodott, az ingatlant érintő minden kiadástól távol tartotta magát, az örökhagyót az ünnepekre sem hívta meg, az elvégzett műtétei alkalmával az alperes állt helyt.

A Budakörnyéki Bíróság P.20.227/2016/12. számú ítéletében érvényesnek fogadta el az örökhagyó 2012. október 10. napján kelt végrendeletének kitagadást tartalmazó részét, amely szerint az örökhagyó azért tagadta ki gyermekét, mert az 1975-ben egy családi vita során súlyosan bántalmazta őt. Ezt követően az örökhagyó a gyermeke ellen birtokháborítás megszüntetése és lakás elhagyására kötelezés iránt eljárást indított a saját tulajdonát képező ingatlan vonatkozásában, amely büntetőeljárásban a felperest marasztaló határozat született, majd apa és fia egymással mindennemű kapcsolatot megszakított. A Budakörnyéki Bíróság megalapozottnak látta a becsatolt bizonyítékok és a tanúvallomások alapján a bántalmazás megvalósulását és megállapította a peradatok alapján, hogy az örökhagyó és a felperes között a viszony olyan szinten megromlott, hogy negyven évig nem találkoztak és az örökhagyó elutasított minden kapcsolatot a felperessel és a családjával, emellet nem fogadta el a felperes azon előadását, hogy az édesapja a halála előtt, utolsó találkozásukkor megbocsájtotta a viselkedését. A tanúvallomások szerint az örökhagyó és kitagadott

gyermeke közti utolsó találkozás alkalmával elhangzott az örökhagyótól, hogy az ő legfontosabb dolga az életben a családja volt és nagyon sajnálja, hogy ez a család felbomlott és még bocsánatot is kért a felperestől. A tanúk szerint nem lehetett tudni, hogy az örökhagyó teljesen észnél volt-e, állapota változó volt, de örült, boldog volt, énekelgetett és hallelujázott. Kiemelte az elsőfokú bíróság, hogy álláspontja szerint a bocsánatkérés nem minősül megbocsátásnak, a megbocsátásnak konkrétan kell lennie, erre a felperes alappal nem hivatkozhatott. Utalt arra a már fentebb hivatkozott gyakorlati álláspontra a bíróság, hogy a gyakorlat szerint súlyos bűncselekménynek tekintendő a minden szeretetet nélkülöző kegyetlen viselkedés, valamint a tettegesség. A bíróság kiemelte, hogy ezen kitagadási ok esetében nem azon van a hangsúly, hogy a cselekmény minősítése büntetőjogilag büntett-e, vagy vétség, hanem azon, hogy az örökhagyó és köteles részre jogosultja közötti viszonyban az a magatartás olyan súlyosnak, adott esetben bűncselekménynek minősülne-e, ami valóban alkalmas arra, hogy megfossza az örököszt a köteles részétől.

A másodfokon eljáró Budapest Környéki Törvényszék Pf. 20.469/2017/5. számú ítéletével az elsőfokú döntést megváltoztatva kimondta, hogy a felperes kitagadása érvénytelen, mert az elsőfokú bíróság a rendelkezésre álló bizonyítékokat tévesen értékelve állapította meg, hogy az alperes bizonyította a végrendeletben megjelölt súlyos bántalmazásra alapított kitagadási ok valóságát és hogy e súlyos bántalmazással a felperes bűncselekményt követett el az örökhagyó sérelmére. Utalt arra a másodfokú bíróság, hogy az örökhagyó feljelentése alapján a felperes bűnösségének megállapítására nem került sor, a birtokháborítás megszüntetése és a felperes lakás elhagyására történő kötelezése a kitagadásnak pedig nem elegendő indoka. Kiemelte továbbá a bíróság, hogy a felperes előadását támasztja alá, hogy utóbb negyven évvel később az örökhagyó kért tőle bocsánatot, a tanúk vallomásai megerősítették, hogy az örökhagyó és a felperes közötti viszony az örökhagyó halála előtt rendeződött. A Kúria a másodfokú döntést hatályában fenntartotta (Pfv. 20.966/2019/7.).

Ugyanazt gondoljuk hozzáfűzni a fenti jogesethez, mint a Csongrád Megyei Bíróság P.20.441/2010/45. számú ítéletének indoklásához, a két eset hasonló, jelen utóbbi esetben a felek közti kapcsolat mélyebben mérgesedett el. Amennyiben csupán bizonyított tettegesség léte mellett tartjuk kimondhatónak a súlyos bűncselekmény

fennállását a tárgyalt b) pontba foglalt kitagadási ok kapcsán, úgy nemigen van értelme arra a gyakorlati elvre hivatkozni, mely szerint súlyos bűncselekménynek tekintendő a minden szeretetet nélkülöző kegyetlen viselkedés is. Márpedig láthattuk, hogy bűncselekmény elkövetése nélkül is megállapították a bíróságok a jelen kitagadási magatartás körében értékelendő súlyos bűncselekményt, hiszen azt nem büntetőjogilag, hanem öröklésjogilag, az adott konkrét örökhagyó és örököse körében kell értelmezni, ezt több alkalommal kimondta már a gyakorlat, ennek elfogadottsága nem lehet kérdés.

A fenti, utolsó ügy esetében ne hagyjuk figyelmen kívül egyrészt azt, hogy a felek közti viszony a kettejük közti konfliktushullám okán annyira megromlott, hogy 40 éven át egyikük sem volt kíváncsi a másik hogylétére, esetleges szükségleteire, másrészt pedig nem az örökhagyó bocsátott meg, hanem ő kért bocsánatot olyan végső állapotában, amelyben a tanúk szerint sem lehetett tudni biztosan, hogy mennyit észlel a külvilágból. Nem feltétlenül lehet tehát elfogadni azt, hogy a felek között a viszony rendeződött, a kitagadást tartalmazó és azt konkrétan indokoló végrendelet pedig vélhetően még ép tudatállapotban készült.

Érdekes, hogy a kitagadási magatartás megbocsátásának értékelése kapcsán korábban a Budapest Környéki Törvényszék P. 24.214/2011/27. számú ítéletében a fenti ügyben hozott ítéletéhez nagyon hasonló eredményre jutott. A törvényszék megállapította, hogy az örökhagyó 1997. március 7. napján kelt végrendeletében foglalt kitagadás utólagos megbocsátásra figyelemmel hatálytalan. Az adott ügy örökhagyója végrendeletében a felperest (fiát) kitagadta arra hivatkozással, hogy mind az ő, mind a néhai férje sérelmére súlyos testi sértés bűncselekményét követte el, amelyért a bíróság őt jogerősen el is ítélte. Az örökhagyó utólagos megbocsátásának vizsgálata körében a tanúvallomásokot is figyelembe véve a bíróság megállapította, hogy az a tény, hogy a felperes az örökhagyó halálát megelőző három évben az örökhagyót a saját háztartásában gondozta, ápolta, halála bekövetkeztével eltemette, a bíróság azt a következtetést vonta le, hogy felperesnek a néhai édesanyja utólagosan megbocsátott, így a kitagadás hatálytalan.

Jelen tárgyalt kitagadási ok álláspontunk szerint azért tekinthető jelentősnek a többi kitagadási ok között, mert a gyakorlat felismerve a régi Ptk. kitagadási rendszerének azon hiányosságát, hogy az nem tartalmaz szabályozást azokra a nem ritka helyzetekre, amelyekben a leszármazók felmenőikkel szemben még a legalapvetőbb

kötelezettségeiket, a tiszteletet tanúsító, a szülőt, nagyszülőt megbecsülő magatartást sem nyújtották, sőt sokszor a legszorosabb vérségi kapcsolat ellen vétettek, kiterjesztő jogértelmezéssel igyekezett megoldást találni. Megállapíthatjuk a bemutatott jogesetek alapján, hogy a jelen pontban tárgyalt kitagadási ok nem szintisztán büntetőjogi vonatkozású, hanem abba a büntetendő cselekmények mellett beletartoztak még a családi kapcsolatra tekintettel öröklési jogi szempontból súlyos bűncselekménynek minősülő örökös magatartások is.

11.2. Egyéb súlyos büntett elkövetése

A régi Ptk. kitagadást rendező 663. § (1) bekezdésének c) pontja szerint a kötelesrészre jogosult akkor is kitagadható volt, ha az örökhagyó egyenesági rokonainak vagy házastársának életére tört, vagy sérelmükre egyéb súlyos büntettet követett el. A jelen pontban tárgyalt kitagadási magatartás első felének – „életére tört” - gyakorlati és elméleti értelmezését a hatályos szabályoknál tárgyaljuk.

A törvénytövegből meglátásunk szerint levezethetjük, hogy a meghatározott családtagok elleni súlyos büntettek sorolhatóak a c) pont második részébe, míg a súlyos vétségek nem, azt pedig már a régi Ptk. 1959-ben készült kommentárja is rögzítette, hogy a súlyos büntett elkövetését nem kell büntetőhatározatnak megállapítania, azt kimondhatja a polgári bíróság is.

Említésre került már, hogy jelen c) pont második fordulata nem ezzel a szöveggel lépett hatályba 1960-ban, hanem az akkori b) ponttal megegyezően, a „súlyos büntettnek minősülő bűncselekmény” fordulattal. A megfogalmazás a régi Ptk.-hoz 1959-ben készült kommentár szerint³³² is ugyanazt a magatartásformát takarta a két pontban, a súlyosnak minősülő bűncselekményeket a jogalkotó a jövő polgári bíróságainak megítélésére bízta.

A jogalkotó a régi Ptk. 1977-ben történt módosításával a b) és a c) pontok szövegein egyaránt változtatva a c) pont második fordulatában az „egyéb súlyos büntett” definícióját vezette be. Ez a módosítás azért fontos fordulat, mert míg az 1960-ban történt hatálybalépéssel a b) és a c) pontok ugyanazt a szubjektív magatartásformát szabályozták, addig az 1977-ben bekövetkezett változtatással a két kitagadási

³³² Indokolás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához... 518. o.

magatartás egymástól elvált és a c) pont második fordulata teljes objektivitást kapott, a gyakorlat is ekként értelmezte.

A BH1989.312. számú jogesetben – amelyben három kitagadási magatartás körében is elvi élű megállapítások születtek - megállapította a Legfelsőbb Bíróság, hogy tévedett az elsőfokon eljáró bíróság akkor, amikor úgy ítélte meg, hogy a felperes a gyermekéről - az örökhagyó unokájáról, egyben az alperesről -, akit csecsemőkora óta az örökhagyó nevelt, soha nem gondoskodott, öt éveken keresztül nem látogatta és vele semmiféle kapcsolatot nem tartott fenn, ezzel az örökhagyó egyenesági leszármazottja sérelmére súlyos „bűncselekményt” valósított meg, mert ezzel a magatartásával csak a Btk.196. §-ának (1) bekezdésében írt tartási kötelezettség elmulasztásának vétségét követte el, mivel a gyermeket nem tette ki olyan súlyos nélkülözésnek, melynek alapján cselekménye büntettnek minősülne, hiszen az örökhagyó az alperest messzemenően ellátta. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott, hogy a régi Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének c) pontja a kitagadásra akkor nyújt lehetőséget, ha a törvényes örökös az örökhagyó egyenesági rokonainak vagy házastársának a sérelmére súlyos büntettet követett el, amely azt jelenti, hogy a törvény szerint vétségnek minősülő cselekmény nem lehet ok a kitagadásra, tehát a kitagadásnak ez az oka a felperessel szemben nem áll fenn.

A BH1992.463. számú jogesetben az elsőfokon eljáró bíróság ugyancsak kifejtette, hogy az örökhagyó házastársa sérelmére elkövetett könnyű testi sértés nem valósít meg kitagadási okot, mert ehhez a régi Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének c) pontja „súlyos büntett” elkövetését kívánja meg. Ez a kitagadási ok a bíróság értékelése szerint vétségnek minősülő bűncselekmény elkövetésével nem valósítható meg, a döntés ezen részét a másodfokú bíróság helybenhagyta.

A gyakorlatnak megfelelően a fentebb már ismertetett P.törv.II.20.325/1990. számú ügyben elsőfokon eljáró bíróság a „sérelmükre egyéb súlyos büntettet követett el” törvényi fordulatot döntésének meghozatalakor büntetőjogi értékelésnek minősítve állította az életére tört kifejezés mellé, bizonyítva utóbbi köznapi jelentését.

Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy a c) pont második fordulata az előző kitagadási ponttól eltérően egyértelműen büntetőjogi kategória és büntetőjogi értékeléstől függ, a súlyos büntett fogalma nem szubjektív, ebbe a körbe a bíróságok a büntető törvénykönyv szerint büntettnek minősülő eseteket sorolták, a vétségeket egyértelműen nem.

11.3. A jogerős szabadságvesztésre ítélet

A régi Ptk. szerint a kötelesrészt jogosult akkor is kitagadható volt, ha jogerősen öt évi vagy azt meghaladó szabadságvesztésre ítélték. Ezen pont tekintetében az 1960-ban hatályba lépett Ptk. még a jogerős börtönbüntetésre ítéletet kívánta meg, majd az 1977. évi módosítással szabadságvesztésre ítéletre változott a kitagadási magatartás. Azt már a régi Ptk.-hoz készült első kommentár is kiemelte, hogy a jogerős elítélést bírósági ítéletnek kell kimondania,³³³ tehát jelen kitagadási ok fennállta szerintünk objektíven és könnyen megállapítható volt. A kitagadási ok ugyanakkor érezhetően szubjektív elemet is hordozott, mert megállapíthatóságához az adott bűncselekményt nem feltétlenül az örökhagyó vagy annak közeli hozzátartozói ellen kellett elkövetnie a kötelesrészt jogosultnak, hanem rajtuk kívül álló személyek kárára is elkövethető volt, így tehát egyfajta erkölcsi elítélést is jelent ezen kitagadási ok érvényesítése az örökhagyó részéről.

Tulajdonképpen jelen kitagadási okot elég egyértelműnek és objektívnek mondhatjuk, amelyet Olt Károlynak, a Kormány Titkársága akkori vezetőjének köszönhetünk, mert az ő javaslatára vette fel a jogalkotó a készülő polgári törvénykönyvbe a bűncselekmény jogerős bírósági ítéletben történő megállapítását. A törvény szövegéből könnyen levezethetjük, hogy a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó ok miatti el nem ítélet nem meríti ki jelen kitagadási okot illetve azt is észlelhetjük, hogy a szabadságvesztésre ítélet bármely szakaszban lehet a kitagadási ok érvényességének szempontjából, tehát kitöltés alatt vagy kitöltés után is. Emellett azt is megállapíthatjuk, hogy jelen f) pontba foglalt kitagadást megvalósító magatartás nem ment át a gyakorlatba, ahhoz kapcsolódó konkrét jogesetet nem lehet találni, ami azért lehetséges, mert az ítélettel elmarasztalt kötelesrészt jogosultak ezen cselekményeit - ahogyan azt majd láthatjuk - az örökhagyók erkölcstelen életmódnak fogták fel, akként is érvényesítették a régi Ptk. alapján. Elvi síkon maradva felmerült bennünk egy gondolat jelen kitagadási ok kapcsán. Amennyiben a szabadságvesztés kiszabása, illetve kitöltése után is bármennyi idővel érvényesíthető a magatartás kitagadási okként – hiszen időkorlátot nem alkalmazott a törvény - , úgy

³³³ Indokolás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához... 518. o.

az örökgyógy általi megbocsátást különös figyelemmel kell értékelni, hiszen annak kifejezettnek kell lennie. A kitagadási okok gyakorlata alapján ugyanis megállapítható, hogy általában nem elegendő, ha ráutaló magatartással valósul meg a megbocsátás, tehát az örökgyógy és a kötelesrésyre jogosult további kapcsolattartásával. Így tovább gondolkodva ennek a szabálynak a tükrében érdekes öröklésjogi helyzetet teremthetne és számos bizonyítási nehézséget eredményezhetne egy olyan élethelyzet, amelyben a büntetésvégrehajtási intézetet elhagyó gyermek a szülői házba tér vissza, a felek nyilvánvalóan valamilyen szinten tartják egymással a kapcsolatot, mindennapjaikban kommunikálnak, ennek ellenére az örökgyógy kitagadja gyermekét az öröklésből annak jogerős elítélésére hivatkozva.

III. KÖTELESRÉS Z É S KITAGADÁS AZ ÚJ PTK.-BAN

1. Elképzélesek a rendszerváltás után

Az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltást követően világossá vált, hogy a szocialista államrendszer megszűnésével az országnak új, demokratikus alapokra helyezett magánjogi kódexre van szüksége. Amellett, hogy a novelláris változtatások alapvetően érintették többek között a személyek jogát, a dologi jogot, kiemelten a zálogjogi szabályokat, a törvényes öröklés szabályai, valamint a kötelesrésyre irányadó rendelkezések érintetlenül maradtak. A Horn-kormány felismerve egy új kódex szükségességét, a polgári jogi kodifikációról szóló 1050/1998. (IV. 24.) Kormányhatározattal elrendelte egy új Polgári Törvénykönyv elkészítését.³³⁴

A kodifikációs munka lebonyolítására a kormány felállította a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottságot, valamint a Polgári Jogi Kodifikációs Szerkesztőbizottságot, kijelölve előbbinek tizennégy,³³⁵ utóbbinak kilenc,³³⁶ a jogász

³³⁴ Kihirdetve a Magyar Közlöny 1998/34. számában 1998. április 24. napján.

³³⁵ Harmathy Attila egyetemi tanár, Gadó Gábor helyettes államtitkár, Martonyi János egyetemi tanár, Besenyei Lajos egyetemi tanár, Bíró György tanszékvezető egyetemi docens, Bókay Judit, az Országos Közjegyzői Kamara elnöke, Horeczky Károly, a Legfelsőbb Bíróság kollégiumvezetője, Horváth Jenő, az Országos Ügyvédi Kamara elnöke, Kecskés László egyetemi tanár, Kisfaludi András egyetemi docens, Petrik Ferenc, a Legfelsőbb Bíróság kollégiumvezetője, Sáriné Simkó Ágnes az IM

szakma különböző területein kiemelkedő eredményt elért, neves tagját. A Főbizottság és a Szerkesztőbizottság elnökeként egyaránt Harmathy Attila egyetemi tanárt jelölte ki a kormány,³³⁷ az egységes új kódex elkészültét pedig 2002 végében határozták meg.

A munkacsoportok, amelyeknek a kormány fenti határozata alapján a feladata az új Ptk. egyes részterületeire vonatkozó javaslatok kidolgozása, majd a Szerkesztőbizottság, illetve a Főbizottság elé terjesztése volt,³³⁸ 2002 elejére elkészítették az új Polgári Törvénykönyv leendő tervezetének tematikáját, amelyet a Főbizottság a kormány elé tárt „Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója” elnevezéssel (a továbbiakban: Koncepció). A kormány a 1009/2002. (I. 31.) számú határozatával a tematika szövegét a Magyar Közlönyben közzétéve szakmai vitára bocsátotta, felhívva a teljes jogásztársadalmat módosító és kiegészítő javaslataik megtételére.³³⁹

A Koncepció az új Polgári Törvénykönyv által szabályozandó polgári jogi részterületeket könyvekre osztotta, a tervek szerint az öröklési jog az utolsó, Ötödik könyvben nyert volna szabályozást. Az öröklési jog vonatkozásában a Weiss Emília által vezetett munkacsoport kifejtette, hogy jelen részterületen nem várható el olyan mértékben a jogharmonizáció, mint például a szerződések jogában vagy a gazdasági életet közvetlenül érintő kérdéseinek szabályozásában, ezért nem várható el a korábbi szabályoknak újakkal való feltétlen felváltása, mert „az öröklési jogban a polgári jog más területeinél nagyobb jelentősége van hagyományokhoz, a megszokotthoz és a megszokottként igazságosnak is ítéltethető ragaszkodásnak.”³⁴⁰

Polgári Jogi Kodifikációs Iroda vezetője, Török Gábor kandidátus, az MTA Jogtudományi Intézet képviselőjében, Vékás Lajos egyetemi tanár.

³³⁶ Harmathy Attila egyetemi tanár, Draskovics Tibor közigazgatási államtitkár, Gadó Gábor helyettes államtitkár, Kisfaludi András egyetemi docens, Martonyi János egyetemi tanár, Németh Ágnes alkotmánybírói tanácsadó, egyetemi adjunktus, Petrik Ferenc, a Legfelsőbb Bíróság kollégiumvezetője, Sáriné Simkó Ágnes az IM Polgári Jogi Kodifikációs Iroda vezetője, Vékás Lajos egyetemi tanár.

³³⁷ Akit aztán a Főbizottság elnöki tisztségében az első Orbán-kormány Vékás Lajos akadémikusra váltott fel a polgári jogi kodifikációról szóló 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat módosításáról szóló 1061/1999. (V. 28.) Korm. határozattal.

³³⁸ Az öröklési jogi munkacsoportot Weiss Emília professzor asszony vezette, tagjai Besenyei Lajos egyetemi tanár, Bókai Judit közjegyző, Gaál Sándor, a Csongrád Megyei Bíróság kollégiumvezető bírójája, Mecsér Györgyi fővárosi bírósági tanácselnök, Söth Lászlóné legfelsőbb bírósági tanácselnök és Szabó Péter közjegyző voltak. In: Az öröklési jogi munkacsoport alakulóüléséről. Polgári Jogi Kodifikáció. 2000, II. évfolyam, 1. szám, 20. o.

³³⁹ Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 15. szám. II. kötet. Budapest, 2002. január 31., csütörtök.

³⁴⁰ Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 15. szám. II. kötet... 185-186. o.

A készülő új Polgári Törvénykönyv törvényes öröklési szabályainak kialakítása során - ahogyan szinte minden eddigi kodifikáció során - újból felvetődött az özvegyi jog és az ági öröklés kérdése, pontosabban azok eltörlésének vagy a szabályozásba való felvételének kérdése.³⁴¹ Közjegyzői előterjesztés folytán felvetődött a munkacsoporton belül, hogy az érdemtelenégi okok kiegészítendőek volnának az olyan örökös érdemteleniségének megállapításával, aki az örökhagyó végintézkedését meghamisítja. A Konceptió álláspontunk szerint feltétlenül helyes véleménye szerint a közjegyző kolléga által felvetett eset belefér a régi Ptk. 602. § (1) bekezdés b) pontjában megfogalmazott tényállásba. Emellett az öröklési jogi munkacsoport elfogadta azt a felvetést, mely szerint az érdemtelenesre vonatkozó szabályok kiegészítést igényelnének annyiban, hogy azokban az esetekben, amikor az érdemtelenégi okot megvalósító és ennek folytán kieső örökös helyébe még kiskorú leszármazója lép, az ilyen kieső örökösöt törvény zárja ki ezen vagyon tekintetében a vagyonkezelői jogból.³⁴²

Az öröklési jogi munkacsoport annak kimondása mellett, hogy a kötelesrész jogintézménye mai társadalmunkban már elvesztette eredeti, tartási jellegét, mégsem tartotta indokoltnak a kötelesrész eltörlését, elsődlegesen a házasságon kívül született és a felbontott házasságból származó gyermekek vagyoni kisémmizésének elkerülése érdekében.³⁴³ A Konceptió indokként e körben azt hozta fel, hogy a végintézkedési szabadság korlátlanágával fennállna a veszély, hogy az örökhagyók a korábbi házasságukból született, valamint a házasságon kívüli – különösen az önkéntesen el nem ismert – gyermekeik részére vagyont nem juttatva tennék örökösükké új házastársukat, új élettársukat, illetve az új kapcsolatból származó gyermekeiket. A felvetés nézőpontunk szerint nagyon is életszerűnek tűnik, mert a mai társadalmi viszonyok között elég gyakori helyzetet vázol fel, de csupán a fentiekre hivatkozással fenntartani a jogintézményt számunkra nem tűnik igazságosnak. Az örökhagyó-örökös, illetve a szülő-gyermek közti kötelék kétoldalú, összetett, vagyoni és érzelmi viszonyokon nyugvó kölcsönös kapcsolat. Meglátásunk szerint

³⁴¹ A munkacsoport az özvegyi jog fenntartásának kérdéséről tette függővé a törvényes öröklés jövőbeli szabályainak kialakítását. A Konceptió végül nem foglalt állást az özvegyi haszonélvezeti jog fenntartása vagy elvetése kérdésében.

³⁴² WEISS Emília: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója. Polgári Jogi Kodifikáció. 2001/6. <https://ptk2013.hu/polgari-jogi-kodifikacio/weiss-emilia-a-ptk-oroklesi-jogi-konyvenek-koncepcioja-pjk-20016-16-28-o/883> (Megtekintés ideje: 2023. május 21.)

³⁴³ Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 15. szám. II. kötet... 207-208. o.

azokban az esetekben, amelyekben a szülő és az akár korábbi házasságból, akár házasságon kívül született gyermek egymással a kapcsolatot szoroson vagy egyáltalán nem tartja, egymás hogylétével, szükségleteivel nem törődnek, egymásra nem kíváncsiak, talán még rossz is köztük a viszony, méltánytalan erőszakkal részesedést juttatni az örökhagyó életében – akár a házastársával vagy egyéb gyermekeivel közös erőfeszítéssel – összegyűjtött vagyonából egy számára kvázi idegen részére, de ez fordítva, a szülőnek járó kötelelészre is éppúgy igaz. Abban az esetben pedig, ha a fenti személyek közti kapcsolat annak sajátossága ellenére is szoros, az örökhagyók tapasztalataink szerint jellemzően nem akarják kismimmizni a más kapcsolatból származó gyermekeiket.

Még korábban, a Konceptió kialakításakor, az öröklési jogi munkacsoport 2000. szeptember 11-i és október 16-i ülésén felmerült, hogy indokolt lenne a kötelelész mértékét az örökrész egyharmadára leszállítani. Emellett elvetette a munkacsoport azt a felvetést, hogy a kötelelész mértékét a kötelelészre jogosult rászorultságához lenne érdemes igazítani, mert az „a magyar jogtól idegen”.³⁴⁴ A kötelelészről való kitagadás tekintetében az öröklési jogi munkacsoport hivatkozva a közfelfogás, a közjegyzői, a bírói gyakorlat és a jogirodalom ebbéli álláspontjára egyhangúan amelletl érvelt, hogy a kitagadás okait ki kell szélesíteni, és indokként el kell ismerni a kötelelészre jogosultnak az örökhagyó irányában tanúsított durván hálátlan vagy durván sértő magatartását, mert a hatályos gyakorlat erre vonatkozó szabályozás híján ezen igen gyakori eseteket a régi Ptk. 663. § (1) bekezdés b) illetve c) pontjaiba igyekszik beilleszteni, már-már a törvényesség határait súroló módon. A munkacsoport szerint emellett a szabályozásból a büntetőjogi elemeket mellőzni lenne szükséges. A munkacsoport a kitagadás esetében is indokoltnak látta a szabályozás azirányú módosítását, hogy amennyiben a kieső örökös helyébe lépő örökös a kieső örökös kiskorú gyermeke volna, a kiskorú által ilyen okból örökölt vagyon tekintetében a kieső szülőt ne illesse meg a gyermeke vagyonára őt egyébként megillető vagyonkezelői jog.

A Konceptió közzétételét követően beérkezett javaslatokat figyelembe véve a Szerkesztőbizottság átdolgozta a teljes Konceptiót, amelyet a kormány elfogadott és elrendelte, hogy az új Polgári Törvénykönyv normaszövegének kidolgozása a

³⁴⁴ Az öröklési jogi munkacsoport 2000. szeptember 11-i és október 16-i üléséről. Polgári Jogi Kodifikáció. 2000/4, 25. o.

Koncepció alapján kezdődjék meg.³⁴⁵ A módosított Koncepcióban már deklarációra került a kitagadás kiterjesztése a kötelesrészre jogosult durva hálátlanságának büntetőjogi kategórián kívül eső eseteire is.

A Polgári Jogi Kodifikációs Szerkesztőbizottság elkezdte az új Polgári Törvénykönyv tervezetének normaszövegét összeállítani, amellyel 2006-ra készült el, és amelyet részenként jelentetett meg hivatalos honlapján az Igazságügyi Minisztérium lehetőséget teremtve arra, hogy a jogásztársadalom megtehesse jobbtó észrevételeit.

Mielőtt azonban a beérkezett javaslatokat értékelve a Szerkesztőbizottság hozzálátott volna a normaszöveg átdolgozásához, a második-Gyurcsány kormány alatt átalakult felelős tárca – az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium - 2007 augusztusában maga vette kézbe a készülő polgári törvénykönyv tervezetének befejezését, különösebb indoklás nélkül megszüntetve a Vékás Lajos vezette kodifikációs bizottság megbízatását.

2. A 2009. évi CXX. törvény és a Szakértői Javaslat szabályozási koncepciói

A leendő polgári törvénykönyv minisztérium által elkészített normaszövegét a hatalmon lévő kormány T/5949. számú törvényjavaslatként nyújtotta be az Országgyűléshez. A törvényjavaslat általános vitája a Parlamentben 2008. szeptember 16-ai ülésnapján kezdődött, a javaslatot előterjesztő Draskovics Tibor igazságügyi és rendészeti miniszter teljes támogatása és ajánlása mellett.³⁴⁶ A polgári törvénykönyvről szóló T/5949. számú törvényjavaslat zárószavazására március 21. napján került sor, ahol a szavazók 191 igen szavazatával, 168 nem ellenében, valamint 4 tartózkodás mellett az Országgyűlés a T/5949. számú törvényjavaslatot

³⁴⁵ 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozat az új Polgári Törvénykönyv koncepciójának elfogadásáról, valamint a polgári jogi kodifikációról szóló 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat időarányos végrehajtásáról és módosításáról. Megjelent: Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 8. szám. Budapest, 2003. január 25., szombat.

³⁴⁶ Salamon László, az alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság kisebbségi véleményének ismertetője hangsúlyozta, hogy az igazságügyi tárca által kialakított törvényjavaslat a már korábban elfogadott és a kitűnő szakemberek által kialakított Koncepciótól nagymértékben, lényeges pontokban eltér, ezért ennek okán a javaslat elfogadását és esetleges törvényerőre emelkedését nem támogathatják. Lásd: Országgyűlési napló - 2008. évi őszi ülészak. 2008. szeptember 16 (156. szám). 127-151. o.

elfogadta.³⁴⁷ Miután Sólyom László köztársasági elnök az elfogadott törvénnyel nem értett egyet és megfontolásra visszaküldte azt az Országgyűlés részére, a Parlament lényegében ugyanolyan szavazati arány mellett ismét elfogadta azt 2009. november 9-én tartott ülésnapján.³⁴⁸

Az elfogadott javaslat a Magyar Közlönyben 2009. november 20. napján került kihirdetésre 2009. évi CXX. törvény a Polgári Törvénykönyvről elnevezéssel. Az öröklési jog a Hatodik könyvben kapott helyet. Az érdemtelenység okait a 2009. évi CXX. törvény némi mondategyszerűsítéstől eltekintve érintetlenül hagyta, illetve bevezetésre került volna az öröklési jogi csoport által javasolt módosítás az érdemtelen örökös vagyonkezelői jogának megvonásáról.³⁴⁹

A törvényes öröklés szabályai a régi Ptk.-hoz képest jelentősen megváltoztak volna, a 2009. CXX. törvény ugyanis meglepő módon az 1956. szeptember 30. napján közzétett polgári jogi kódextervezettel megegyezően rendezte a túlélő házastárs törvényes öröklését. Az új szabályok szerint a házastárs leszármazók mellett egy gyermekrésznyi állagot örökölt volna, továbbá az általa lakott lakáson és az ahhoz tartozó berendezési és felszerelési tárgyakon holtig tartó hasznélvezeti jogot, utóbbi megváltásának lehetőségével (6:58.§ és 6:61.§). Leszármazók hiányában az örökhagyó házastársa a hagyaték felét örökölte volna – a másik felét az örökhagyó szülei - az általa lakott lakással és az általa használt berendezési és felszerelési tárgyakkal együtt, továbbá az ági vagyon holtig tartó hasznélvezetét is (6:59.§).

³⁴⁷ Országgyűlési Napló - 2009. évi őszi ülésnap. 2009. szeptember 21 (222. szám). 272-273. o.

³⁴⁸ 192 igen szavazattal, 163 nem szavazat ellenében, 2 tartózkodás mellett. Országgyűlési Napló - 2009. évi őszi ülésnap. 2009. november 8 (240. szám). 2435-2436. o.

³⁴⁹ 6:6. § [Az érdemtelenység]

(1) Érdemtelen az öröklésre

a) aki az örökhagyó életére tört,

b) aki szándékos eljárásával az örökhagyó végakarátának szabad kinyilvánítását megakadályozta, vagy az örökhagyó végakarátának érvényesítését megghiúsította vagy ezek valamelyikét megkísérelte, vagy

c) aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökhagyó után törvényes öröklésre jogosult vagy az örökhagyó végintézkedésében részesített személy életére tört.

(2) Az érdemtelenység nem vehető figyelembe, ha az érdemteleniségre vezető magatartást – bárki ellen irányult is az örökhagyó vagy az, aki ellen irányult, megbocsátotta.

(3) Az érdemteleniségre csak az hivatkozhat, aki az érdemtelen személy kiesése folytán maga örökölné, vagy a végintézkedéssel reá rótt kötelezettségtől vagy más tehertől mentesülne.

(4) Aki érdemteleniség miatt kiesik az öröklésből, nem jogosult törvényes képviselőként a helyébe lépő személy örökségének kezelésére. Az ilyen vagyon kezelésére a szülői vagyonkezelésnek a szülő vagyonkezeléséből kivont

vagyon kezelésére vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni.

In: Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 2009. november 20., péntek, 42192. o.

Kötelesrészt a törvény az örökgyó leszármazójának, házastársának, illetve szülőjének nyújtott volna, mégpedig a Konceptió terveivel összhangban továbbra is annak felében meghatározva, amit az örökös törvényes örökléssel örökölt volna (6:74. § és 6:81. §). A kitagadás rendezésében fentiek mellett komoly változásokat figyelhetünk meg.³⁵⁰

Az öröklési jogi munkacsoportban elhangzottakkal, illetve a Konceptióban közzétettekkel összhangban bekerült a normaszövegbe a kitagadott örökös vagyongazdálkodói jogának megvonása, ellenben a büntetőjogi kategóriák mégis szabályozásban maradtak. Szövegbe iktatták ugyan a durva hálátlanságot kitagadási okként, de a b) pontban alkalmazott változtatással a szabályozni kívánt cselekmény véleményünk szerint duplikálást nyert, amely miatt a teljes b) pont értelmetlenné és feleslegessé vált.

A (2) bekezdésben foglalt, a szülővel szembeni speciális kitagadási ok nem váratlan és minden előzmény nélküli szabály, mert a kitagadási okok ezirányú bővítését Weiss Emilia már a kodifikációs munkafolyamat elején, még a Konceptió megjelenése előtt felvetette.³⁵¹ A törvény Családjogi könyve a szülői felügyelet megszüntetését két esetben tette volna kötelezővé, illetve egy esetben a bíróság mérlegelésére bízta volna az arról való döntést.³⁵² A törvényszöveg megfogalmazása

³⁵⁰ „6:77. § [A kitagadás okai]

(1) Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrésztre jogosult

a) az örökgyó után öröklésre érdemtelen lenne,

b) az örökgyó sérelmére a rokonai kapcsolatra tekintettel súlyosnak minősülő bűncselekményt követett el,

c) az örökgyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának életére tört, vagy sérelmükre egyéb súlyos bűntettet követett el,

d) az örökgyó irányában fennálló törvényes tartási kötelezettségét súlyosan megsértette, valamint ha

e) erkölcstelen életmódot folytat.

(2) A nagykorú leszármazót az örökgyó a vele szemben tanúsított durva hálátlanság miatt is, a szülőjét pedig a sérelmére tanúsított olyan magatartás miatt is kitagadhatja, amely a szülő szülői felügyeleti jogának megszüntetésére adott vagy adhatott volna alapot.

(3) Házastársát az örökgyó házastársi kötelességet durván sértő magatartása miatt is kitagadhatja.

(4) Aki kitagadás miatt kiesik az öröklésből, nem jogosult törvényes képviselőként a helyébe lépő leszármazója örökségének kezelésére. Az ilyen vagyon kezelésére a szülői vagyongazdálkodásnak a szülő vagyongazdálkodásból kivont vagyon kezelésére vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni.” Lásd: Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 2009. november 20., péntek, 42203-42204. o.

³⁵¹ WEISS Emilia: A magyar polgári jogi szabályok felülvizsgálata, különös tekintettel az öröklési jogra. In: Közjegyzők Közlönye, 2001/1, 8-9. o.

³⁵² 3:195. § [A szülői felügyeleti jog bírósági megszüntetése]

(1) A bíróság megszünteti a szülői felügyeletet:

a) ha a szülő felróható magatartásával gyermeke javát, különösen testi jólétét, értelmi vagy erkölcsi fejlődését súlyosan sérti vagy veszélyezteteti, valamint

szerint - „adott vagy adhatott volna alapot” – a szülői felügyeleti jogot nem kellett volna a kitagadás megalapozottságához megszüntetni, elég lett volna pusztán a megfelelő feltételek fennállta. A szülői felügyeleti jog megszüntetésének első kötelező esetében a kitagadás bizonyítása érzésünk szerint minden kétséget kizáróan nehézségekbe ütközött volna, míg a második kötelező és a harmadik opcionális esetben már könnyebb dolga lett volna a jogalkalmazásnak.

A 2009. évi CXX. törvény a hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 2010. évi XV. törvény szerint fokozatosan, 2010. május 1-jén, 2011. január 1-jén illetve 2015. január 1-jén lépett volna hatályba,³⁵³ amely azonban nem történt meg, mert országgyűlési képviselői indítványra az Alkotmánybíróság 51/2010. (IV. 28.) számú AB határozatával a polgári törvénykönyv hatálybalépéséről rendelkező jogszabályhelyeinek alkotmányellenességét kimondva megsemmisítette azokat.³⁵⁴

Azt követően, hogy az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium magához vonta a polgári jogi kódex tervezetének elkészítését, a Szerkesztőbizottság tagjai elhatározták, hogy nyomtatásban megjelentetik a korábban beérkezett javaslatok figyelembevételével az általuk készített normaszöveg változatot, melynek a Szakértői Javaslat nevet adták.³⁵⁵ Az öröklési jogot a Szakértői Javaslat ugyancsak a Hatodik könyvben helyezte el, meglepő szabályozási megoldásokkal ellátva. Az érdemtelen szabályain a Szakértői Javaslat a régi Ptk.-hoz mérve érdemben nem változtatott, de a 2009. évi CXX. törvényhez hasonlóan beemelte a szövegbe az érdemtelen személy vagyonkezelői jogának megvonását.³⁵⁶

b) ha a gyermeket más személynél helyezték el, vagy átmeneti nevelésbe vették és a szülő a gyermek elhelyezésére vagy az átmeneti nevelésre okot adó magatartásán, életvitelén, körülményein önhibájából fél éven belül nem változtat.

(2) Ha a szülőt a bíróság valamelyik gyermeke személye ellen elkövetett szándékos bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélte, a bíróság a felügyeletet a szülő valamennyi gyermeke felett megszüntetheti.

³⁵³ 1. § Lásd: Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 30. szám. 2010. március 2., kedd, 9606. o.

³⁵⁴ Az Alkotmánybíróság szerint az polgári jogi kódex kétlépcsős hatálybaléptetése a kellő felkészülési idő hiánya és az ebből keletkező jogbizonytalanság miatt alkotmányellenes, a megoldás különösen a nem hatósági, nem hivatásos jogalkalmazókat összezavarhatja. Lásd: 51/2010. (IV. 28.) AB határozat indoklásának III. része.

³⁵⁵ VÉKÁS Lajos (Szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008.

³⁵⁶ 6:6. § [Érdemtelen]

(1) Érdemtelen az öröklésre

a) aki az örökgyógy életére tört;

b) aki szándékos eljárásával az örökgyógy végakarátának szabad nyilvánítását megakadályozta, vagy annak érvényesítését meghiúsította vagy ezek valamelyikét megkísérelte;

A törvényes öröklés rendszerének kialakítása során a Szakértői Javaslat megmaradt a régi Ptk. szabályainál, tehát teljesen más megoldással élt, mint a 2009. évi CXX. törvény. A Szakértői Javaslat szerint az örökhagyó törvényes örökösei elsősorban gyermekei lettek volna egymás közt egyenlő arányban a képviselő elve szerint, míg az özvegy leszármazók mellett továbbra is haszonélvezetet kapott volna a teljes hagyatékon, leszármazók hiányában pedig a hagyaték felét örökölte volna az örökhagyó szüleivel, valamint az általa lakott lakást az ahhoz tartozó berendezési és felszerelési tárgyakkal (6:54-6:55.§§).

Fontos eltérés a Szakértői Javaslat és a 2009. évi CXX. törvény között, hogy a Szakértői Javaslat a bejegyzett élettárs törvényes öröklési jogi helyzetét elismerve azt minden szempontból a házastárséval azonos módon rendelte volna szabályozni, ez vonatkozott a bejegyzett élettárs özvegyi jogi, állagöröklési státuszára, de a kötelesrészi igényére és az öröklésből való kiesésének esetére is.³⁵⁷

Kötelesrészt a Szakértői Javaslat az örökhagyó gyermekének, házastársának, bejegyzett élettársának tovább szüleinek adott volna, örökrészük felében meghatározva (6:79.§), tehát nem nyert volna szabályozást az öröklési jogi munkacsoportban felvetett indítvány a kötelesrész leszállításának tárgyában.

A kitagadást a Szakértői Javaslat a 2009. évi CXX. törvényhez nagyon hasonlóan fogalmazta meg.³⁵⁸ Érdemi eltérést a két szöveg között a (4) bekezdésben

c) aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökhagyó után törvényes öröklésre jogosult vagy az örökhagyó végintézkedésében részesített személy életére tört.

(2) Az érdemtelenység nem vehető figyelembe, ha az érdemteleniségre vezető magatartást – bárki ellen irányult is az örökhagyó vagy az, aki ellen irányult, megbocsátotta.

(3) Az érdemteleniségre csak az hivatkozhat, aki az érdemtelen személy kiesése folytán maga örökölné, vagy teheről mentesülne.

(4) Aki érdemteleniség miatt kiesik az öröklésből, nem jogosult törvényes képviselőként a helyébe lépő személy örökségének kezelésére. Az ilyen vagyoni kezelésére a szülői vagyoni kezelésnek a szülői vagyoni kezeléséből kivont

vagyoni kezelésére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. In: VÉKÁS Lajos (Szerk.): Szakértői Javaslat... 1155. o.

³⁵⁷ 6:56. § [Bejegyzett élettárs öröklése]

Az örökhagyó bejegyzett élettársa úgy örököl, mint az örökhagyó házastársa. In: VÉKÁS Lajos (Szerk.): Szakértői Javaslat... 1172. o.

³⁵⁸ „6:75. § [Kitagadási okok]

(1) Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrészt jogosult

a) az örökhagyó után öröklésre érdemtelen lenne;

b) az örökhagyó sérelmére - a rokoni kapcsolatra tekintettel súlyosnak minősülő - bűncselekményt követett el;

c) az örökhagyó egyenesági rokonainak, házastársának vagy élettársának életére tört, vagy sérelmükre egyéb súlyos büntetést követett el,

d) az örökhagyó irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettségét súlyosan megsértette;

e) erkölcsstelen életmódot folytat.

figyelhetünk meg. A be nem jegyzett élettárs részére a 2009. évi CXX. törvény és a Szakértői Javaslát egyaránt biztosított volna öröklési jogi igényt, mégpedig mindkét tervezet az örökhagyóval közösen lakott lakáson és az ahhoz tartozó szokásos berendezési és felszerelési tárgyakon nyújtott volna holtig tartó használati jogot abban az esetben, az életközösség legalább tíz évig folyamatosan, és az öröklés megnyíltakor is fennállt.³⁵⁹ Emellett a 2009. évi CXX. törvény sem kötelesrészt, sem kitagadási lehetőséget nem biztosított volna sem a bejegyzett, sem a be nem jegyzett élettárs vonatkozásában. A Szakértői Javaslát tovább ment az élettársi viszony öröklésjogi szabályozásában, mert nemcsak a bejegyzett, hanem a be nem jegyzett élettársat is engedte volna kitagadni teljes örökrészére vonatkozóan.

Azt láthatjuk tehát a Szakértői Javaslát és a 2009. évi CXX. törvény fent említett szakaszainak összehasonlításából, hogy azok a túlélő házastárs öröklésének rendezésében térnek el kardinálisan, de a Szakértői Javaslát ebben sem hozott volna újdonságot az akkor hatályos szabályozáshoz képest. Emellett megemlíthetjük, hogy míg a 2009. évi CXX. törvény logikusan felépítve rendezte volna a házastárs öröklésére vonatkozó szabályokat, addig a Szakértői Javaslát rendelkezésiről ez nem mondható el, az özvegyi öröklés normarendszerének teljes képéhez a rendelkezéseket több helyről kell összeszedni, azok megértéséhez a rendelkezésekhez fűzött magyarázat egyidejű elolvasása elengedhetetlen. Meg kívánjuk említeni, hogy a kitagadási rendszerrel kapcsolatban az öröklési jogi munkacsoportban felmerült változtatásokat a Szakértői Javaslát - hasonlóan a 2009. évi CXX. törvényhez – nem, illetve nem megfelelően ültette át a szövegbe, azokkal kapcsolatban ugyanazokat az aggályokat tudjuk megemlíteni, mint a hatályba nem lépett 2009. évi CXX. törvény esetében.

(2) A nagykorú leszármazót az örökhagyó a vele szemben tanúsított durva hálátlanság miatt is kitagadhatja.

(3) A szülőt az örökhagyó a sérelmére elkövetett olyan magatartás miatt is kitagadhatja, amely a szülői felügyeleti jogának megszüntetésére adna alapot.

(4) Házastársát és élettársát az örökhagyó házastársi, illetve élettársi kötelességét durván sértő magatartása miatt is kitagadhatja.

(5) Aki kitagadás miatt kiesik az öröklésből, nem jogosult törvényes képviselőként a helyébe lépő személy örökségének kezelésére. Az ilyen vagyon kezelésére a szülői vagyonkezelésből kivont vagyon kezelésére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.” Lásd: VÉKÁS Lajos (Szerk.): Szakértői Javaslát... 1179-1180. o.

³⁵⁹ 2009. évi CXX. törvény 6:62. §, Szakértői Javaslát 6:60. §.

3. Szabályozás a 2013. évi V. törvényben

A 2010. május 29. napján megalakult második Orbán-kormány ismét kézbe véve a polgári jogi kodifikáció ügyét a 1129/2010. (VI. 10.) számú határozatával elrendelte egy új polgári törvénykönyv tervezetének előkészítését az addig elért eredmények alapulvételével. A kormány nagyrészt a korábbi tagokból válogatva³⁶⁰ visszaállította a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottságot, a Polgári Jogi Kodifikációs Szerkesztőbizottságot, felállította a Polgári Jogi Operatív Szakmai Bizottságot, és Székely László miniszteri biztost nevezte ki a feladatok koordinálására. A Szerkesztőbizottság és az Operatív Szakmai Bizottság élére egyaránt Vékás Lajos akadémikus került, az ő irányítása alatt folytatódott tovább a polgári jog kodifikációja.

Miután a polgári törvénykönyv normaszövegét a Szerkesztőbizottság elkészítette, a kormány T/7971. számú törvényjavaslatként benyújtotta azt az Országgyűlésnek, ahol a javaslat általános vitája 2012. szeptember 26. napján kezdődött meg.³⁶¹

Répassy Róbert közigazgatási és igazságügyi minisztériumi államtitkár a tervezet méltatva kijelentette, hogy a kodifikáció elérte célját, mert egy ellentmondásmentes, a gyakorlati jogalkalmazást segítő, a bírói gyakorlatot a normaszövegbe integráló, minden részletében átgondolt kódex készült el, amely az öröklési jogi könyvében elsősorban a bírói gyakorlat tartós eredményeit emelte törvényi szintre.³⁶² A polgári törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat záróvitáját és zárószavazását a Parlament 2013. február 11. napi ülésnapján tartották, amelyen az Országgyűlés 245 igen szavazattal, 43 nem ellenében, 35 tartózkodás mellett a törvényjavaslatot elfogadta.³⁶³

³⁶⁰ A Szerkesztőbizottság tagjai voltak: Harmathy Attila, Kisfaludi András, Lábady Tamás, Petrik Ferenc, Sárközy Tamás, Székely László, Vékás Lajos, Weiss Emilia, Zlinszky János.

Az Operatív Szakmai Bizottság tagjai voltak: Csehi Zoltán, Kemenes István, Kisfaludi András, Kőrös András, Lábady Tamás, Menyhárd Attila, Székely László, Wellmann György. A bizottságok munkáját alkotó módon segítették Boros Zsuzsa, Gárdos Péter és Szilas Péter. In: VÉKÁS Lajos (Szerk.): Új Polgári Törvénykönyv Szerkesztőbizottsági Javaslat 2011. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2011, 43-44. o.

³⁶¹ Országgyűlési Napló - 2012. évi őszi ülészak. 2012. szeptember 26 (222. szám), 926. o.

³⁶² Országgyűlési Napló - 2012. évi őszi ülészak. 2012. szeptember 26... 935-936. o.

³⁶³ Országgyűlési Napló - 2013. évi tavaszi ülészak. 2013. február 11. (251. szám), 87. o.

Magyarország polgári törvénykönyvét két héttel elfogadása után hirdették ki a Magyar Közlönyben 2013. évi V. számú törvényként,³⁶⁴ hatályba lépése egy lépcsőben, 2014. március 15. napján történt meg.

3.1. Kötelesrész és kitagadás a T/7971. számú törvényjavaslatban

Érdemes néhány mondatban összevetni a 2012. júliusában a Vékás Lajos vezette kodifikációs bizottság által összeállított törvényjavaslat vonatkozó szakaszait a korábbi, hatályba nem lépett 2009. évi CXX. törvény rendelkezéseivel. A törvényes öröklés szabályait mindkét szöveg ugyanúgy rendezte, a túlélő házastársra vonatkozó szabályok is teljesen egyeznek (7:58-7:61§§), de talán a T/7971. számú tervezet rendelkezései világosabban megfogalmazottak. Az érdemtelenység szabályaiban nem találunk eltérést a 2009. évi CXX. törvény és a T/7971. számú javaslat között, mindkét szöveg ugyanazokat a magatartásokat tekinti érdemtelennek, illetve megmaradt az érdemtelen személy vagyonkezelői jogának megvonása is.³⁶⁵

A kötelesrészre jogosultak köre a T/7971. számú tervezetben kibővült a bejegyzett élettárs kötelesrészi jogosultságával, és a kötelesrész mértéke a törvényes örökrész felében került meghatározásra (7:84.§), szintén egyezően a 2009. évi CXX. törvényben, valamint a Konceptióban foglaltakkal. A kötelesrész mértékének felemeléséről, annak miérettjeiről külön magyarázatot nem találunk.

A kitagadást a T/7971. számú törvényjavaslat 7:80. §-ában rendezve találjuk.³⁶⁶ Összevetve a javaslat kitagadási rendszerét a 2009. évi CXX. törvény vonatkozó

³⁶⁴ Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 31. szám. 2013. február 26., kedd.

³⁶⁵ 7:6. § [Érdemtelenység]

(1) Érdemtelen az öröklésre,

a) aki az örökgyógy életére tört;

b) aki szándékos eljárásával az örökgyógy végakarátának szabad nyilvánítását megakadályozta, a végakarát érvényesítését megghiúsította vagy ezek valamelyikét megkísérelte;

c) aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökgyógy után törvényes öröklésre jogosult vagy az örökgyógy végintézkedésében részesített személy életére tört.

(2) Az érdemtelenység nem vehető figyelembe, ha az érdemteleniségre vezető magatartást - bárki ellen irányult - az örökgyógy vagy az, aki ellen irányult, megbocsátotta.

(3) Az érdemteleniségre az hivatkozhat, aki az érdemtelen személy kiesése folytán maga örökölné, vagy a végintézkedéssel reá rótt kötelezettségtől vagy más tehertől mentesülne.

(4) Aki érdemteleniség miatt kiesik az öröklésből, nem jogosult törvényes képviselőként a helyébe lépő személy örökségének kezelésére. Az ilyen vagyon kezelésére a szülői vagyonkezelésből kivont vagyon kezelésére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. Lásd: T/7971. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről. Budapest, 2012. július. Előadó: Dr. Navracsics Tibor közigazgatási és igazságügyi miniszter, Jogtár, Wolters Kluwer, 2021.

³⁶⁶ „7:80. § [Kitagadási okok]

szabályaival, a rendelkezésekben csak minimális eltérést látunk. A nagykorú leszármazó és a szülő speciális kitagadhatósága külön bekezdésekbe kerültek, az ötödik bekezdésben a kitagadott „helyébe lépő leszármazó” megnevezés a sokkal helytállóbb „helyébe lépő személy” fogalmával cserélődött fel, ez utóbbi már a Szakértői Javaslatban is így szólt.

Láthatjuk még, hogy a szülő kitagadása esetében a felügyelet megszüntetésére alapot „adott” cselekmények kerültek a korábbi „adott vagy adhatott volna alapot” megfogalmazás helyébe, tovább árnyalva a lehetséges bizonyítás körüli nehézségeket, amely még nem a végleges változata lett a jelen kitagadási magatartásnak amellet, hogy a szülői felügyelet megszüntetésének kötelező és opcionális esetei majdnem teljesen ugyanazok maradtak.³⁶⁷

Mindent összevetve elmondhatónak gondoljuk, hogy a két különböző bizottság által alkotott 2009. évi CXX. törvény és a T/7971. számú törvényjavaslat a tárgyalta öröklési jogi szabályok vonatkozásában összességében nem mutat eltérést, de azt is elmondhatjuk, hogy a 2009. évi CXX. törvény követte a Konceptióban lefektetetteket.

(1) Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrészre jogosult

a) az örökhagyó után öröklésre érdemtelen lenne;

b) az örökhagyó sérelmére – a rokonai kapcsolatra tekintettel súlyosnak minősülő - bűncselekményt követett el;

c) az örökhagyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának életére tört vagy sérelmükre egyéb súlyos bűntettet követett el;

d) az örökhagyó irányában fennálló törvényes tartási kötelezettségét súlyosan megsértette;

e) erkölcstelen életmódot folytat.

(2) A nagykorú leszármazót az örökhagyó a vele szemben tanúsított durva hálátlanság miatt is kitagadhatja.

(3) A szülőt az örökhagyó a sérelmére elkövetett olyan magatartás miatt is kitagadhatja, amely a szülői felügyeleti jog megszüntetésére adott alapot.

(4) Házastársát az örökhagyó házastársi kötelességét durván sértő magatartása miatt kitagadhatja.

(5) Aki kitagadás miatt kiesik az öröklésből, nem jogosult törvényes képviselőként a helyébe lépő személy örökségének kezelésére. Az ilyen vagyoni kezelésére a szülői vagyionkezelésből kivont vagyoni kezelésére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.”

³⁶⁷ 4:200. § [A szülői felügyeleti jog bírósági megszüntetése]

(1) A bíróság megszünteti a szülői felügyeletet, ha

a) a szülő felróható magatartásával gyermeke javát, különösen testi jólétét, értelmi vagy erkölcsi fejlődését súlyosan sérti vagy veszélyezteti; vagy

b) a gyermeket más személynél helyezték el vagy átmeneti nevelésbe vették, és a szülő a gyermek elhelyezésére vagy az átmeneti nevelésbe vételre okot adó magatartásán, életvitelén, körülményein önhibájából nem változtat.

(2) Ha a szülőt a bíróság valamelyik gyermeke személye ellen elkövetett szándékos bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélte, a bíróság a szülői felügyeletet a szülő valamennyi gyermeke tekintetében megszüntetheti.

3.2.A kötelesrész és a kitagadás elemi módosításai

A kihirdetett új Ptk. Hetedik könyve szól az öröklési jogról. A törvényes öröklésre, a kötelesrészre, az érdemteleniségre, valamint a kitagadásra vonatkozó rendelkezések napjainkban is változatlan formában olvashatóak a törvény szövegében. A törvényes öröklés szabályaiban nem találunk eltérést a T/7971. számú javaslatához képest, az új Ptk.-hoz készült kommentárok lényegében megismétlik a túlélő házastársra vonatkozó új szabályok bevezetésének már az öröklési jogi munkacsoportban is felmerült és azt követően is hangoztatott indokait.³⁶⁸

Az érdemteleniség szabályozása szó szerint megegyezik a T/7971. számú javaslatban foglaltakkal, a jogszabályhely is ugyanaz maradt, tehát az új rendelkezést tartalmazó (4) bekezdést leszámítva az érdemteleniség rendszere egyező a régi Ptk.-val, ennél fogva az új Ptk.-hoz fűzött indoklások sem nyújtanak különösebb magyarázatot a jogintézményhez.³⁶⁹

A kötelesrész és a kitagadás jogintézményeit a fentiekkel ellentétben a Magyar Közlönyben kihirdetett új Ptk. teljesen eltérő tartalommal rendelte szabályozni, mint ahogyan azt az elfogadott T/7971. számú javaslat tette.

A kötelesrész fenntartásának indokát Vékás Lajos teljes mértékben Grosschmid ebbéli álláspontjára alapította. Vékás Grosschmidra hivatkozva, vele teljes

³⁶⁸ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet. Szerkesztő: OSZTOVITS András. Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, 636-637. o. és KECSKÉS László – KÖRÖS András – MAKAI Katalin – OROSZ Árpád – OSZTOVITS András – PETRIK Ferenc: Polgári jog. Bevezető és záró rendelkezések. Az ember, mint jogalany. Öröklési jog. Az új Ptk. magyarázata I/VI. HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013, 230. o., valamint Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter, Jogtár, Wolters Kluwer.

³⁶⁹ 7:6. § [Érdemteleniség]

(1) Érdemtelen az öröklésre,

a) aki az örökgyógyó életére tört;

b) aki szándékos eljárásával az örökgyógyó végakarátának szabad nyilvánítását megakadályozta, a végakarát érvényesítését megghiúsította vagy ezek valamelyikét megkísérelte;

c) aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökgyógyó után törvényes öröklésre jogosult vagy az örökgyógyó végintézkedésében részesített személy életére tört.

(2) Az érdemteleniség nem vehető figyelembe, ha az érdemteleniségre vezető magatartást - bárki ellen irányult - az örökgyógyó vagy az, aki ellen irányult, megbocsátotta.

(3) Az érdemteleniségre hivatkozhat, aki az érdemtelen személy kiesése folytán maga örökölné, vagy a végintézkedéssel reá rótt kötelezettségtől vagy más tehertől mentesülne.

(4) Aki érdemteleniség miatt kiesik az öröklésből, nem jogosult törvényes képviselőként a helyébe lépő személy örökségének kezelésére. Az ilyen vagyon kezelésére a szülői vagyonkezelésből kivont vagyon kezelésére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. In: Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 31. szám... 2645. o.

mértékben egyetértve kifejtette, hogy Grosschmid gondolatára rímél a Bizottsági Javaslat indokolása amikor kiemeli, hogy a jogintézmény alkalmas ugyan a családi szolidaritás erősítésére és a családi gondoskodás eszméjét juttatja kifejezésre, még akkor is, amikor a kötelesrész tartási szerepet nem játszik, de valójában annak elsődleges célja az örökhagyó korábbi házasságából származó gyermekek öröklési minimumának biztosítása az örökhagyó esetleges ellentétes akaratával szemben.³⁷⁰

Érdeemesnek gondoljuk egyrészt megjegyezni, hogy Grosschmid az ősi és a szerzett vagyon megkülönböztetésének fenntartása mellett érvelt és súlyos kifejezésekkel, hevesen támadta a kötelesrész törvénybe iktatását, annak bevezetése esetére egyedül azt tartotta volna elfogadhatónak, ha az csak a szerzett vagyonra terjedt volna ki.³⁷¹

Másrészt a Vékás által hivatkozott, a kötelesrész indokoltságára idézett grosschmid-i forrás sem a jogintézmény léte mellett szól, csupán az általa előidézett, a törvényes és a törvénytelen gyermekek közti lehetséges öröklési jog helyzetet vázolja fel, de nem támogatja a kötelesrész szabályozásba való bevezetését.³⁷² Grosschmid a Vékás által hivatkozott forrás második kötetében³⁷³ mindemellett konkrétan kijelentette, hogy a kötelesrészt az Országbírói Értekezletnek mellőznie kellett volna, valamint a hitvestárs és a szülők kötelesrésze, mint a magyar történelmi öröklési renddel össze nem férő jogintézmények „nekünk sem kell”.³⁷⁴ Grosschmid hozzátette még mindehhez, hogy fentiek mellett a kötelesrész a törvénytelen gyermekek törvényesekkel való egyenjogúsításához nem fog elvezetni.

Amennyiben eltekintünk attól, hogy Grosschmid szavaira vezessük vissza a kötelesrész indokoltságát, a jogintézmény létének okát magyarázni elsődlegesen a törvénytelen, vagy előző házasságból származó gyermekek vagyoni védelmével meglátásunk szerint nem méltányos. Elképzelhető, hogy a XIX. században vagy a

³⁷⁰ VÉKÁS Lajos: Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban. In: Magyar Jog, 2013/5, 261-263. o. és VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter (Szerk.): Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatát magyarázatokkal. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2012, 559. o.

³⁷¹ ZSÖGÖD Benő: Öröklött és szerzett vagyon. In: Magyar Igazságügy, 1879/6, 532-533. o., ZSÖGÖD Benő: A köteles rész. In: Magyar Igazságügy, 1880/1, 27. o. valamint ZSÖGÖD Benő: Az örökjogi törvényjavaslat. III. In: Nemzet, 1887. április 3., 1650. szám, Melléklet.

³⁷² ZSÖGÖD Benő: Magánjogi tanulmányok tervezetek és kisebb dolgozatok főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből. Első kötet. Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadás, 1901, 336-338. o.

³⁷³ Egyébként mindkét kötet idézett részei Grosschmidnak „A köteles rész” című 1880-ban, a Magyar Igazságügy hasábjain megjelent publikációsorozatából származnak.

³⁷⁴ ZSÖGÖD Benő: Magánjogi tanulmányok tervezetek és kisebb dolgozatok főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből. Második kötet. Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadás, 1901, 339. o.

XX. század elején - amikor lényegesen nehezebb erkölcsi és vagyoni helyzetben lehettek a gyermeküket egyedül nevelő leányok vagy asszonyok, illetve a társadalmi megbélyegzés folytán egymással kapcsolatot tartani nem tudó vagy nem kívánó kialakult apa-gyermek élethelyzetek miatt - ennek a fenti indoknak lett volna létalapja, de a mai megváltozott társadalmi helyzetben ez véleményünk szerint nem tűnik elfogadható, megalapozott oknak.

A kötelesrész létének indokaként gyakran emlegetett tartási funkció kapcsán álláspontunk szerint elmondható, hogy a jogintézménynek tartási jelleget csak azon – az összes elhalálozásra vetítve - kevés esetekben lehet tulajdonítani, amikor az örökhagyó leszármazói kiskorúak. Elmondhatónak tartjuk tehát, hogy az átlagéletkor átlagos megnövekedésével a kötelesrésznek nincs vagyonszármazási jellege és az önálló élet megkezdéséhez szükséges induló vagyont sem jelenti, sokkal inkább nyújt az idősebb, felnőtt leszármazók részére vagyoni többletszármazást, vagyoni biztonságot. Egyébiránt emlékeztetőül szeretnénk mindezekhez még hozzátenni, hogy annak megállapítása, hogy a kötelesrész tartási szerepet mai társadalmunkban nem tölt be, már a 2002-ben közzétett Konceptióban is szerepelt.

A kötelesrészre jogosultak köre nem változott az új Ptk.-ban a T/7971. számú javaslatához képest, azonban a kötelesrész mértéke már nem az arra jogosultak örökrészenek felében került meghatározásra, hanem lecsökkent annak harmadára (7:82. §). A kötelesrész mértékét a Szerkesztőbizottság nem tervezte csökkenteni, azt meg kívánta hagyni az örökrész fele mértékében.

A kötelesrész lecsökkentésére és a kitagadási okok bővítésére Lázár János Fideszes országgyűlési képviselő nyújtott be módosító indítványt 2012. november 21. napján Kövér Lászlóhoz, az Országgyűlés elnökéhez. Lázár a módosítások indokaként indítványában előadta, hogy a kitagadási okok bővítése és szigorítása szerteágazó jogrendszerünkben egyik fontos eszköze „a család méltóságának megóvására.”³⁷⁵ Lázár szerint a kötelesrész mértékének csökkentésével bővíthető azon vagyonelemek köre, mellyel az örökhagyó még életében – halála esetére – szabadon rendelkezhet. A konkrét érvek és tények nélküli, kurta indoklással ellátott módosító javaslatot az Országgyűlés 2012. december 17. napján a bizottságok támogatása nélkül nagy

³⁷⁵ T/7971/136. számú módosító javaslat. <https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971-0136.pdf> (Megtekintés ideje: 2023. május 21.)

többséggel elfogadta.³⁷⁶ A módosítást kemény kritikával illette Vékás Lajos akadémikus és Orosz Árpád kúriai bíró egyaránt. Orosz Árpád szerint a végintézkedési szabadság növelése a családi összetartás szálainak lazulásával függ össze, mert növelni fogja az örökhagyók egyre gyakoribb átgondolatlan intézkedéseit és megvonja a vagyoni védelmet a közeli hozzátartozóktól. Emellett Orosz Árpád különösnek találta a család méltóságának megóvását, mint a kitagadási okok bővítésének indokát is.³⁷⁷ Vékás Lajos érthetetlennek nevezte Lázár módosító indítványát³⁷⁸ és részletes kritikával illette a megváltozott kitagadási okokat, ennek lenti pontokban történő ismertetése előtt lássuk a módosítás eredményét:³⁷⁹

„7:78. § [Kitagadási okok]

(1) Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrészre jogosult

- a) az örökhagyó után öröklésre érdemtelen lenne;**
- b) az örökhagyó sérelmére bűncselekményt követett el;**
- c) az örökhagyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának életére tört vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követett el;**
- d) az örökhagyó irányában fennálló törvényes tartási kötelezettségét súlyosan megsértette;**
- e) erkölcstelen életmódot folytat;**
- f) - akit végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték - a büntetését még nem töltötte ki;**
- g) a tőle elvárható segítséget nem nyújtotta, amikor az örökhagyónak szüksége lett volna rá.**

(2) A nagykorú leszármazót az örökhagyó a vele szemben tanúsított durva hálátlanság miatt is kitagadhatja.

(3) A szülőt az örökhagyó a sérelmére elkövetett olyan magatartás miatt is kitagadhatja, amely a szülői felügyeleti jog megszüntetésére ad alapot.

³⁷⁶ Országgyűlési Napló - 2012. évi téli rendkívüli ülészak. 2012. december 17. (250. szám), 131. o.

³⁷⁷ OROSZ ÁRPÁD: Öröklési jogunk az új Polgári Törvénykönyvben. In: Jogtudományi Közlöny, 2014/6, 270-271. o.

³⁷⁸ VÉKÁS Lajos: Bírálattal és jobbitó észrevételek az új Ptk. Törvényjavaslatához (a zárószavazás előtt). In: Magyar Jog, 2013/1, 6. o.

³⁷⁹ A pontosság kedvéért érdemes jegyezni, hogy Lázár az f) pontra a következő javaslatot adta: „szándékosan vagy gondatlanságból elkövetett bűncselekmény miatt szabadságvesztés büntetését tölti”, a g) pontra pedig a következőt: „az örökhagyót szükséghelyzetben segítség nélkül hagyta”. Lásd: T/7971/136. számú módosító javaslat. <https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971-0136.pdf> (Megtekintés ideje:2023. május 15.)

(4) Házastársát az öröknyagó házastársi kötelességét durván sértő magatartása miatt kitagadhatja.

(5) Aki kitagadás miatt kiesik az öröklésből, nem jogosult törvényes képviselőként a helyébe lépő személy örökségének kezelésére. Az ilyen vagyon kezelésére a szülői vagyonkezelésből kivont vagyon kezelésére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.”

Lázár módosító indítványának eredményeképpen tehát egyharmadra csökkent a kötelesrész és megváltoztak, illetve bővültek a kitagadási magatartások, napjainkban is a fenti formában tartalmazza őket a törvény. Lázár indítványának indoklása sajnos semmilyen támpontot nem nyújt a változtatások indokának megértéséhez, mondhatni az alig hat soros formális indoklás csupán tényközlés a megváltoztatás kapcsán, de az új Ptk.-hoz készült kommentárokból sem találunk indoklást a kötelesrész leszállítására. Orosz Árpád „kompromisszumos eredménynek”³⁸⁰ tekinti a kötelesrész mértékének csökkentését a végintézkedési szabadság teljessége és a család érdekeinek megóvása közt. Előbbi álláspontját a kötelesrész fenntartása, illetve teljes elvetése közötti több évtizedes jogtudományi vita hazai jelenlétére alapozza. Orosz Árpád következtetésének meglátásunk szerint van alapja, mert a kötelesrész szabályozásbeli megtartásának kérdése már az öröklési jogi munkacsoportban is felmerült annak 2000. szeptember 11. és október 16. napján tartott ülésein. A munkacsoport tevékenysége körében Weiss Emília kiemelte, hogy a magyar jogtudományt is foglalkoztatja a kötelesrész eltörlésének tárgya, de még egyetlen, az intézményt ismerő, szabályozó jogrendszer sem szakított vele, így annak fenntartása hazánkban is indokolt. A munkacsoportban felvetődött ugyan a kötelesrész 1/3-ra való leszállításának gondolata, de a Konceptióban tetet öltött végső megoldási javaslat mégis a törvényes örökrész felében határozta volna meg, összhangban az addigi szabályozással. Fentiek okán tehát valószínűsíthető, hogy a kötelesrész lecsökkentése a jogintézmény léte kapcsán kialakult vita kompromisszumos megoldása lehet, mert a kodifikációs folyamatban komolyabban sosem merült fel annak teljes eltörlése, az egyeztetés mindig a kötelesrész mértéke

³⁸⁰ KECSKÉS László – KÖRÖS András – MAKAI Katalin – OROSZ Árpád – OSZTOVITS András – PETRIK Ferenc: Polgári jog. Bevezető és záró rendelkezések. Az ember, mint jogalany. Öröklési jog. Az új Ptk. magyarázata... 253. o.

körül forgott. Megnyugtató magyarázatot így sem kapunk a leszállításra és hozzátéve ehhez, hogy a módosítás a kitagadási magatartásokat észrevehetően kibővítette, a jogalkotó a megváltoztatott rendelkezésekkel a kötelesrészre jogosultak érdekeinek háttérbe szorítása mellett a végintézkedési szabadság növelése mellett foglalt állást, és amelyet így a család méltóságának megóvására tett intézkedésként Orosz Árpádhoz hasonlóan mi sem tudunk felfogni.

4. A kitagadási okok tartalmi vizsgálata

A kitagadás intézményének rendezése a régi Ptk.-ban és az új Ptk.-ban sem mondható részletesnek és a törvényekhez készült kommentárok sem nyújtottak, illetve nyújtanak kellő útmutatást a jogalkalmazás számára sem a kitagadás okainak értelmezésében, sem egyéb fontos gyakorlati kérdésben. Áttekintve a közzétett határozatokat úgy látjuk, hogy az előbbiek ellenére a kitagadás gyakorlati megítélésében a bíróságoknak nem akadt nehézségük, emellett elkerülhetetlen feladatnak bizonyult még a szubjektív, megfoghatatlan kitagadási magatartások peremeinek meghatározása, amelynek a jogalkalmazás maradéktalanul eleget is tett az idők folyamán, bár amint ez majd látható lesz, a teljességhez a régi Ptk. hatályba lépésétől is eltelt némi idő. Az ítélkezés a kitagadás okainak értelmezése mellett a jogintézmény érvényesítésére és joghatásaira vonatkozóan is komoly és értékes gyakorlatot alakított ki, amelyek fontos irányt jelölnek a jogintézmény jövőbeli alkalmazására vonatkozóan. A régi Ptk. kitagadásra vonatkozó szakaszainak értelmezési gyakorlata az 1970-es évek végén kezdődött el és az 1980-as évek második felében, valamint az 1990-es években teljessé vált ki, de nagyon fontos értelmezési kérdéseket találunk még az ezredforduló utáni gyakorlatban is.

A jogelméletben a kitagadás rendszerét vizsgáló, fejtegető tanulmányt csak elvétve találunk, ennek minden bizonnyal a jogintézmény erős gyakorlati oldala az oka, hiszen a kitagadás okainak sajátosságai, illetve az alkalmazásukkal kapcsolatos nehézségek jellemzően a gyakorlatban merülnek fel. A kitagadás jogintézményéről megállapíthatónak tartjuk tehát, hogy annak fejlődése teljes mértékben bírói gyakorlatunk munkája, azonban az új, néhol megfoghatatlannak tűnő és elméleti fejtegetéseket kívánó rendelkezések törvénybe iktatásával bizonyára nagy segítséget

nyújtana a jogalkalmazás számára valamely, az új kitagadási rendszer okainak mibenlétét, behatárolási pontjait és elhatárolásuk szempontjait fejtegető elméleti útmutató.

A kitagadási magatartások gyakorlati értelmezése körében érdekes okfejtéseket tartalmazó, néha egymásnak is ellentmondó eseteket találhatunk, a könnyebb áttekinthetőség érdekében érdemes a magatartások pontjai mentén haladva áttekinteni ezeket, néhol mégis félretéve a kronológiai sorrendet.

Ahogy már említettük, azokkal a kitagadási magatartásokkal kapcsolatban tehát, amelyeket a jogalkotó változtatás nélkül emelt át a régi Ptk.-ból a hatályos rendelkezésekbe – az érdemtelenég, a törvényes tartási kötelezettség súlyos megsértése, az erkölcstelen életmód folytatása, valamint a házastársi köteleesség durva megsértése – továbbra is a régi Ptk. égisze alatt kialakult jogirodalmi és ítélkezési értelmezések az irányadóak, amelyet az új Ptk.-hoz készült kommentárok maguk is alátámasztanak azzal, hogy semmilyen eligazítást nem nyújtanak hozzájuk, tartalmi jelentésük meghatározásához. Ugyanez mondható el azokról a kitagadási magatartásokról is, amelyek esetében a jogalkotás szigorítást hajtott végre - az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekmény, az örökhagyó hozzátartozóinak életére törés vagy sérelmükre elkövetett egyéb súlyos bűncselekmény, és a még ki nem töltött végrehajtandó szabadságvesztés –: a régi Ptk. alatt keletkezett gyakorlati és elméleti álláspontok fontos és biztos bázisát képezik azok megértésének, útmutatót nyújtva jövőbeli alkalmazásukhoz.

Az új Ptk. hatályba lépése óta eltelt kevés időre, valamint arra figyelemmel, hogy a hatályos Ptké. szerint az új Ptk. kitagadási okokra vonatkozó rendelkezéseit az örökhagyó 2014. március 15. napja után tett kitagadó nyilatkozatára kell alkalmazni,³⁸¹ csak elvétve találni bírósági gyakorlatot az új kitagadási okokhoz, de még a régi Ptk.-ra alapított indokok vonatkozásában sem lelhető fel sok határozat napjainkban. A régi Ptk.-ra épült joggyakorlattal kapcsolatban meglátásunk szerint elmondható, hogy az rendkívül gazdag, értékes és kellően kiforrott. Úgy látjuk, hogy a változatlanul szabályozásban maradt kitagadási okok kapcsán az ítélkezési

³⁸¹ 2013. évi CLXXVII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről (Ptké.) 65. § (1) bekezdés.

gyakorlat finomítására sincs szükség, azok helyes irányt mutatnak a mai ítélkezésnek is.³⁸²

4.1. Az érdemtelenység, mint kitagadási ok

4.1.1. Az örökhagyó életére törés

A kitagadási magatartások első, a kötelelő részre jogosult érdemtelenységére alapított a) pontja ahogyan arról már szó esett, első olvasatra elég objektívnek, jól meghatározhatónak tűnik, azonban meglátásunk szerint ez nincs így. Az érdemtelenység, azon belül is az örökhagyó életére törés megállapítása kapcsán érdekes jogeset a 8.P.21.656/2008. számú ügy. A jogeset felperese az édesapja (az örökhagyó) akarata ellenére annak szolnoki lakóházából és műhelyéből különböző ingóságokat (szerszámokat, munkagépeket) szállíttatott el, miközben a felperes és a szállításban segédkezők az örökhagyóval emelt hangon és fenyegetően, sértően beszéltek, aki nem mert semmit tenni, mert állítása szerint félt tőlük. Az örökhagyó a felperest végrendeletében kitagadta arra hivatkozással, hogy vele szemben „olyan cselekedetet tett - 1998. november 14-én minden ingó vagyonomból kiforgatott és a rendőrhatalóság előtt igazoltatás során édesapai minőségemet tagadta -, amely teljességgel érdemtelené teszi az örökségre.” A felperes kitagadás érvénytelenségére alapított keresetét az elsőfokon eljáró Hajdú-Bihar Megyei Bíróság elutasította, mert álláspontja szerint - függetlenül a büntetőeljárás kimenetelétől - megállapítható, hogy az a magatartás, amellyel a felperes, illetve az általa felkért, megbízott személyek az örökhagyót testi sértéssel fenyegetve az ingatlanába behatoltak, onnan szerszámait, munkaeszközeit elszállították olyan jogsértésnek tekinthető, amely az örökhagyó életére törést és ebből eredően az érdemtelenséget megvalósítja, de mindenképpen alkalmas annak megállapítására, hogy az örökhagyó sérelmére súlyos bűncselekményt követett el. Az elsőfokú bíróság ítéletét a

³⁸² Alátámasztotta ezt az új Ptk.-hoz írt kommentárban Vékás Lajos is, amikor akként nyilatkozott, hogy az 1959-es Ptk.-ból változatlanul átvett kitagadási okokkal kapcsolatban a jövőben is figyelni lehet a korábbi bírói gyakorlatra. Lásd: Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter, Jogtár, Wolters Kluwer.

Debreceni Ítéletábra helyben hagyta.³⁸³ A fenti magatartás véleményünk szerint nem tűnik életre törésnek, mert megöléssel való fenyegetés az iratanyag szerint nem történt, sem pedig testi erőszak előidézésének megkezdésére irányuló fizikai fellépés, öröklésjogilag felfogott súlyos bűncselekménynek az örökhagyó és gyermeke viszonyában már annál inkább tekinthető az eset, tehát esetleg a régi Ptk. 663. § (1) bekezdés b) pontjára tekintettel lett volna kitagadási magatartásként érvényesíthető, nem pedig az a) pont alapján érdemtelenységnek minősíthető. Azért is érdekes a fenti jogeset, mert jellemző példája a köztudatban élő érdemtelenység kifejezés használatának, amelynek részletes kifejtésére a III. rész 6. fejezetében kerül sor.

Nagyon érdekes ügy a P.törv.II.20.325/1990. számú jogeset, amelyben a bírói fórumok az életre törés fogalma kapcsán figyelemreméltó következtetésekre jutottak. A felperes leszármazó 1986. január 29. napján késsel többször megszurta édesanyját és nagyanyját, az örökhagyót. A felperes édesanyja sérüléseibe belehalt, míg az örökhagyó nyolc nap gyógytartamot meghaladó sérüléseket szenvedett. A büntetőbíróság jogerős ítéletével a felperest több emberen elkövetett emberölés büntetének kísérlete miatt emelt vád alól felmentette, egyben kényszergyógykezelést rendelt el, mert megállapította, hogy elmebetegsége miatt nem büntethető. Az örökhagyó 1988. január 12. napján kelt írásbeli magánvégrendeletében unokáját, a felperest kitagadta, amelynek indokaként a fenti eseményeket jelölte meg. A felperes leszármazó kitagadás érvénytelenségének megállapítása és a kötelesrész kiadása iránti keresetét az elsőfokú bíróság elutasította a kitagadás megalapozottságára tekintettel és kifejtette, hogy az „életére tört” vagy „sérülmükre egyéb súlyos büntettet követett el” megkülönböztetése álláspontja szerint egyértelműen arra utal, hogy a köznapi kifejezés, valamint a büntetőjogi értékelés elkülönítésével a törvény a polgári törvénykönyvben írt életellenes cselekményt függetleníteni kívánja a büntetőjogi értékeléstől, így az alanyi oldal teljességétől. Az elsőfokú bíróság tehát az életére tört megfogalmazást nem büntetőjogi, hanem köznapi értelemben fogta fel, amelyhez polgári jogi jogkövetkezmények kapcsolhatók a cselekmény büntetőjogi megítélésétől függetlenül. A másodfokú bíróság, amely ítéletével az elsőfokú ítéletet helybenhagyta, még érdekesebb okfejtést vezetett le. A másodfokú bíróság szerint a régi Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének a) pontjában rendezett kitagadási ok rokon az ugyanazon bekezdés b) illetve f) pontjában foglalt okokkal. A különbség az, hogy az

³⁸³ Pf.20.886/2010/10.

örökhagyó élete ellen elkövetett cselekmény lehet, hogy nem minősül bűncselekménynek (alanyi oldal hiányában), illetőleg nincs meg az f) pontban megkívánt mértékű szabadságvesztés kiszabása, mégis a törvény feljogosítja az örökhagyót, hogy a kötelesrészre jogosultat a kitagadással a vagyonából való részesedéstől megfosssa. Ellenkező álláspont elfogadása esetén szükségtelen lett volna, hogy a törvényalkotó - mind az érdemtelenégi okoknál, mind a kitagadásnál - különbséget tegyen és az egyébként bűncselekménynek minősülő élet elleni cselekményt „életére tör” fogalommal jelölje. A törvényességi óvás folytán eljáró Legfelsőbb Bíróság nem értett egyet az alsóbb bíróságokkal, álláspontja szerint a régi Ptk. az érdemtelenesség és a kitagadás szabályozási rendszerében nem véletlenül nem az élet elleni büntett meghatározást használja, azonban ez a megkülönböztetés amiatt van, mert a fogalom magában foglal minden olyan szándékos cselekményt, amely az örökhagyó élete ellen irányul, így tehát a kísérletet és a tettestársi, felbujtói és bűnségi magatartásokat is. A Legfelsőbb Bíróság szerint emellett a bűncselekmény teljes alanyi oldalát is megkívánja a jogszabály, tehát alapvető feltétel, hogy a kitagadott elkövető vétőképes, azaz cselekvőképes legyen, ez jelen esetben nem valósult meg.

Ezen utóbbi esetből azt a következtetést lehetne levonni, hogy az érdemtelenesség és így a kitagadás megállapításának feltétele a büntetőjogi felelősség megállapítása, azonban a 8.P.21.656/2008. számú, fentebb ismertetett ügyben a Legfelsőbb Bíróság kiterjesztően értelmezve az életre törés fogalmát állapította meg az örökös érdemtelenességét, noha a leírt tényállás alapján büntetőbíróság valószínűleg nem állapított volna meg élet elleni bűncselekményt, pontosabban annak kísérletét. Sem a régi Ptk.-hoz készült 1959-ben közzétett miniszteri indoklás, sem az 1977-es módosításhoz készült indoklás, de az azt követő kommentárok – így a hatályos Ptk.-hoz fűzött indoklás – sem tesznek arról említést, hogy az örökhagyó életére törést jogerős büntető ítéletben meg kell-e állapítani vagy azt megteheti a polgári bíróság is. Meglátásunk szerint a törvényszövegből és a 663. § (1) bekezdés b), c) és f) pontjaihoz, továbbá az új Ptk. vonatkozó szakaszaihoz fűzött indoklásból következtetve nincs szükség jogerős marasztaló ítéletre a cselekmény megállapításához, ennél fogva a polgári bíróság mérlegelése körébe tartozik a konkrét eset körülményeinek vizsgálata során, hogy vajon megvalósult-e az életre törés cselekménye vagy sem, így történhetett meg, hogy kiterjesztő értelmezéssel

megállapításra került a 8.P.21.656/2008. számú ügyben az érdemtelenység, noha életre törésről büntetőjogi értelemben nem beszélhetünk. Ennek a gondolatmenetnek az alapján számunkra nem tűnik helytállónak a Legfelsőbb Bíróságnak a P.törv.II.20.325/1990. számú ügyben hozott azon döntése, amelyben a bűncselekmény teljes alanyi oldalának fennállását kívánta meg, mert ezen érdemtelenégi ok – ahogyan a súlyos bűncselekmény kategóriájánál is láttuk – szintén öröklésjogi, és nem büntetőjogi értelemben felfogott magatartás. Számunkra úgy tűnik, hogy valószínűleg ezért használja a jogalkotó az életre törés fogalmát az élet elleni büntett meghatározás helyett, és nem azért, mert abba beletartoznának a kísérlet és részesi magatartások. Ezt a gondolatmenetet támasztja alá a régi Ptk.-hoz 1959-ben készült kommentár is, amely kizárólag a kitagadási magatartások f) pontjához – tehát a jogerősen szabadságvesztésre ítéléshez – fűzi hozzá,³⁸⁴ hogy a büntethetőséget megszüntető vagy korlátozó ok miatti el nem ítézés nem érvényesíthető kitagadási okként.

Az életre törés meghatározása kapcsán a Budapest Környéki Törvényszék a P.23.911/2012. számú ügyben kifejtette, hogy a cselekmény fogalma alatt minden olyan, az örökhagyó élete elleni támadást, továbbá minden testi épség elleni támadást érteni kell, ami objektíve alkalmas az élet kioltására. A törvényszék szerint nem feltétel, hogy az örökhagyó az életét veszítse, de a támadás súlyának olyan mértékűnek kell lennie, amely az élet kioltására alkalmas. Ez az érvelés a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság és a Debreceni Ítéltábla fentebb ismertetett ügyben írt álláspontjával teljesen ellentétes, ellenben véleményünk szerint helyesebbnek tűnő megállapítás az életre törés definiálása kapcsán. A törvényszék a jelzett ügyben kifejtette még, hogy az életre törés mindenképpen aktív magatartást feltételez, a passzív cselekménnyel megvalósult bűncselekmény öröklésjogilag nem róható a köteleSRésre jogosult terhére még akkor sem, ha annak következtében hunyt el az örökhagyó és az örökös bűnösségét jogerős büntető ítélet megállapította segítségnyújtás elmulasztása címén.

A Pécsi Járásbíróságon P.21.217/2015. számon indult, majd a Kúria előtt Pfv.21.328/2018. számon befejeződött perben a bíróságok egymásnak ellentmondó döntésekre jutva fontos kérdésekre világítottak rá az örökhagyó életére törés fogalmi elemeinek meghatározása kapcsán. Az ügyben az örökhagyó örököse felperesként

³⁸⁴ Indokolás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához... 518. o.

arra hivatkozott az örökhagyó időközben elhunyt házastársával szemben, hogy az azért értelmetlen az öröklésre, mert bizonyíthatóan az örökhagyó életére tört. A peradatok szerint a 2008. június 27-én elhunyt örökhagyót felesége járóbotjával olyan súlyosan bántalmazta, hogy annak eltörött a karja, megsérült a combja és a mellkasa, valamint a fején és az arcán is látható sérüléseket szenvedett. A cselekmény kapcsán az örökhagyó felesége ellen büntetőeljárás indult, amelyet azonban a gyanúsított nem sokkal későbbi halálára figyelemmel a hatóság megszüntetett, tehát jogerős marasztaló határozat a büntetőügyben nem született. Az öröklési vita kapcsán indult perben az elsőfokon eljáró bíróság az örökhagyó házastársának értelmetlenségét kimondva a lefolytatott bizonyítás alapján megállapította, hogy a házastárs 2008. május 30-án az örökhagyó életének kioltására irányuló, szándékos, célzatos magatartást tanúsított. Az iratanyag szerint az örökhagyó bántalmazásának a házastársak lakóhelyére érkező személyek vetettek véget, az örökhagyó házastársa az odaérkező két személyt is megfenyegette, hogyha közelebb mennek, ők is „megkapják a magukét”, majd újból ütlegelni kezdte az örökhagyót, közben azt kiabálta, hogy agyonüti a házastársát, aki fájdalomában kiabált. Ekkor az egyik tanú megakadályozta a további bántalmazást. A bíróság döntésében jelentőséget tulajdonított az örökhagyó házastársának tanúk előtt tett azon kijelentéseinek, hogy nem a fa, hanem a fém bottal kellett volna elütlegelnie a házastársát, továbbá abból a korábban tett kijelentéséből is, miszerint lelöki férjét a lépcsőn és úgy állítja majd be, hogy ez balesetnek tűnjön. A bíróság az élet elleni törésre következtetett továbbá abból a szintén tanúk – rendőrök és a helyszínrre érkezett orvos – előtt történt eseménysorozatból, hogy a bántalmazást követően a házastárs megakadályozta az örökhagyó kórházba szállítását. A fellebbezés folytán eljáró Pécsi Törvényszék megváltoztatva az ítéletet a bizonyítékok széleskörű mérlegelését követően megállapította, hogy nem lehet egyértelműen következtetni az örökhagyó életére törésre, hiába támasztják alá azt tanúvallomások, illetve a büntetőeljárás iratai. A törvényszék szerint a házastárs magatartásának értékelésénél nem volt figyelmen kívül hagyható, hogy a bántalmazást követő három napig még együtt laktak a házastársak és ez alatt az idő alatt további bántalmazásra nem került sor, a bántalmazást követően az örökhagyó nem kért rendőri védelmet és nem hagyta el az otthonát. A törvényszék felhívta a figyelmet arra, hogy miután az örökhagyó időszótthonba került, nem tett olyan nyilatkozatot, hogy a feleségét ki akarná tagadni,

őt az öröklésből ki szeretné zárni, és végrendelet sem készített annak ellenére, hogy ehhez minden feltétel a rendelkezésére állt.

A Kúria a másodfokú bíróság ítéletét hatályában fenntartva hangsúlyozta, hogy tekintettel az érdemtelenységhez fűződő súlyos jogkövetkezményre, a törvényben felsorolt érdemtelenégi okok megszorítóan értelmezendők, kiterjesztő értelmezésnek ebben a körben nincs helye. A Kúria rögzítette, hogy a törvényben írt „életére tört” meghatározás alá - amint azt az elsőfokú bíróság is kifejtette - kizárólag azok a szándékos magatartások vonhatók, amelyek célzottan az örökhagyó életének kioltására irányultak. Tényként állapította meg a Kúria, hogy az örökhagyó sem a háziorvos sem a rendőr előtt nem tett olyan nyilatkozatot, hogy a felesége a bántalmazás során kifejezetten az életére tört, csupán a felesége büntetőjogi felelősségre vonását kívánta, így helyes a törvényszék azon következtetése, hogy annak ellenére, hogy az örökhagyó haragudott a házastársára és szorgalmazta a büntetőjogi felelősségre vonását, alapos okkal nem lehet arra következtetni, hogy a magatartását úgy ítélte meg: a házastársa érdemtelené vált az öröklésre. A Kúria szerint mindezeket egybevetve helyes a másodfokú bíróság következtetése, amely szerint a házastárs magatartásának célzatos szándéka nem nyert bizonyítást, a tanúvallomások alapján nem volt kétséget kizáróan megállapítható, hogy az örökhagyó életére tört. Rámutatott a Kúria arra is, hogy önmagában az örökhagyó súlyos, de nem az élet kioltásának célzatával történő bántalmazása - bár erkölcsileg elítélendő - az öröklési jog rendszerében nem alapozza meg a régi Ptk. 602. § (1) bekezdés a) pontja szerinti érdemtelenégi okot.

A fenti indoklásokból véleményünk szerint több konklúzió is levonható. A Kúria azon megállapításával, hogy az érdemtelenség okai körében kiterjesztő értelmezésnek nincs helye, a jogintézmény súlyos következményeinek fényében nem lehet vitatkozni, ezért számunkra a 8.P.21.656/2008. számú ügyben a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság és a Debreceni Ítéltábla döntése fentiek okán szintén nem tűnik helytállónak. Emellett azzal a másodfokú bíróság által írt érveléssel sem tudunk vitatkozni, hogy ha az örökhagyónak módja volt házastársát kitagadni annak érdemteleniségére hivatkozva, megtehetette volna. Ebben az esetben viszont meglátásunk szerint nem lenne értelme az érdemtelenség ipso iure érvényesülő jogintézményének, illetve annak, hogy arra nemcsak az örökhagyó, hanem mások is hivatkozhatnak. Célszerű szem előtt tartanunk, hogy számos oka lehet annak, hogy a

leendő örökhagyók a fentihez hasonló esetekben nem tagadják ki örökösüket, nem is ritka helyzet ez. A kitagadás mellőzésének legfőbb oka lehet a családi ügyek magánszférában tartása vagy a külvilág előtti szégyen, illetve a társadalom megítélő véleményének elkerülése. Mindezek mellett a per iratanyagából nem derül ki, hogy a bántalmazás következtében halt-e meg nem sokkal később az örökhagyó, és a megszüntetett rendőrségi nyomozás sem nyújt segítséget ennek tisztázásához. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az életre törés kísérlete is érdemtelenre vezető magatartás, amelynek fennállása valóban nem állapítható meg egyértelműen a tanúvallomásokból és a vázolt tényállásból, de kétséget kizáróan azt sem lehet kimondani, hogy a házastárs cselekménye nem tartalmazott élet kioltására irányuló szándékot, mert nem egy alkalommal tett erre irányuló kijelentést, amelyet aztán cselekmény is követett.

A fenti jogeseteket látva úgy tűnik számunkra, hogy eltérések vannak az életre törés fogalmi elemeinek kapcsán a bíróságok gyakorlatában. Egyedül a jogerős bírósági marasztaló ítélet léte mellett egyértelmű az életre törés és így az érdemtelenesség fennállásáról való döntés az öröklési jogi vitában,³⁸⁵ míg a kísérleti stádiumban maradt esetek bizonyíthatósága, a büntetőjogi és a polgári jogi elemek elválasztása, valamint a büntethetőséget kizáró - vagy korlátozó - tényezők fennállásának jelenléte nehéz kérdéseknek bizonyulnak. Emellett jelen kitagadási pontra is igaznak tartjuk az örökhagyó elleni súlyos bűncselekményeknél írtakat, így érzésünk szerint az örökhagyó életére törés sem szintisztán büntetőjogi kategóriaként van jelen a szabályozásban, hanem abba a büntetendő cselekmények mellett beletartoznak az öröklésjogi értelemben felfogott örökös cselekmények is.

4.1.2. Az örökhagyó végakaratainak akadályozása vagy megghiúsítása

A második érdemtelenre vezető magatartás az örökhagyó végakarata szabad megnyilvánulásának megakadályozása [7:6. § (1) bekezdés b) pont]. A régi Ptk. indoklása szerint – az új Ptk. kommentárja itt is visszautal a korábbi szabályozás

³⁸⁵ Így például elég volt a jogerős bűnösséget megállapító ítéletre való hivatkozás a Váci Városi Bíróság előtt folyó P.20.385/2007. számú perben, így bizonyítási eljárás elrendelése nélkül állapította meg a feleségét erős felindulásból meggyilkoló örökös érdemtelenességét a bíróság, amelyet a másodfokon eljárt Pest Megyei Bíróság majd a Legfelsőbb Bíróság egyaránt helyben hagyott.

alatti álláspontokra - a fenti cselekmény körébe értendő a fenyegetés, az erőszak, a megfélemlítés a végrendeleti intézkedés megtételével kapcsolatban vagy a végrendelet eltitkolása, elsikkasztása, meghamisítása, megsemmisítése. Nagy segítséget nyújt jelen érdemtelenégi magatartás tartalommal való kitöltésében a régi Ptk. kommentárjának magyarázata és az idők során kialakult bírósági gyakorlat, mert ha csupán a törvényszövegre támaszkodunk, akkor leginkább negatív, végakaratot akadályozó cselekményeket látunk magunk előtt,³⁸⁶ de a bíróságok előtt több esetben merült fel az érdemtelenéget megvalósító fenti magatartás más irányú megközelítése is.

A Hajdú-Bihar Megyei Bíróság előtt P.21.702/2008. számon folyt perben a felperesek az alperes érdemtelenességét arra alapították, hogy az alperes maga szállította el gépjárművével a közjegyzőhöz az 2008. január 19-én elhunyt örökhagyót végrendelet tételére, valamint véleményük szerint az alperes édesapja, az örökhagyó testvére rábeszélése folytán végrendelkezett az örökhagyó az alperesre és mindezekkel az örökhagyót a szabad akaratnyilvánításban akadályozta. A bíróság a bizonyítási eljárás során megállapította, hogy miután az örökhagyó közölte végrendelkezési szándékát az alperes édesapjával, az azt a javaslatot adta számára, hogy inkább egyetlen gyermekére hagyja a vagyonát, semmint rá. Az elsőfokú bíróság szerint az örökhagyó testvérének az a kérése, hogy ne ő, hanem leánya legyen a hagyaték örököse lényeges és tisztességtelen befolyásnak nem tekinthető, így nem állapította meg az érdemtelenég fennállását. A fellebbezés folytán eljáró Debreceni Ítéltábla helyben hagyva az elsőfokú döntést rámutatott, hogy a régi Ptk. 602. § (1) bekezdés b) pontjában nevesített ok azt feltételezi, hogy az örökhagyó nyilvánította ki végakarátát, de annak megalkotásában őt befolyásolták. Az ítéltábla szerint nem minősül a végrendelet tételében való közreműködésnek az, hogy az örökhagyót az alperes és édesapja hozta el autójával és ott együtt elkísérték a közjegyzőhöz, mert a kialakult bírói gyakorlat szerint közreműködő az, aki a végrendelet elkészítésében tevékenyen, olyan mértékben vesz részt, hogy a végrendelet létrejötte tekintetében meghatározó szerepe van, tehát jelen esetben a tisztességtelen befolyásolás nem állapítható meg.

³⁸⁶ „7:6. § (1) Érdemtelen az öröklésre, (...)

b) aki szándékos eljárásával az örökhagyó végakarátának szabad nyilvánítását megakadályozta, a végakarát érvényesítését megghiúsította vagy ezek valamelyikét megkísérelte; (...)

Hasonló eset folyt le az Orosházi Városi Bíróság előtt P. 20.246/2009. számon, amelyben az örökhagyó gyermekei, mint felperesek arra hivatkoztak, hogy az örökhagyó harmadik gyermeke, illetve túlélő házastársa, mint alperesek az örökhagyó végrendeletének kialakításában tevékenyen részt vettek, így az örökhagyó végakarát erősen befolyásolták. Kereseti kérelmükben arra hivatkoztak, hogy az alperesek az örökhagyót maguk vitték el személygépkocsival a közjegyzőhöz és mindvégig tevékenyen részt vettek a közvégrendelet készítése során abban, hogy a javukra szóló végrendelet készüljön. A bizonyítási eljárás során fény derült arra, hogy az alperesek és az örökhagyó részletes tájékoztatásban részesültek a közjegyzőnél és ezután döntöttek úgy, hogy öröklési szerződést fognak kötni, amely végül mégsem jött létre. Ezt követő másfél évvel később ismét mindannyian ellátogattak a közjegyzőhöz, ahol az örökhagyó is és az egyik alperes is közvégrendeletet tettek. Az első fokú bíróság szerint a végrendelet készítésekor a végrendeletet nem tevő alperes nem szólt közbe, de azok tartalmával már régóta tisztában volt, a korábbi megbeszélésnek megfelelően készült el az örökhagyó végrendelete. A bíróság az alpereseknek a végrendeletet nem tevő alperes passzív magatartására való hivatkozását nem fogadta el és álláspontja szerint a végrendeletet nem tevő alperes a perbeli végrendelet kapcsán már a végrendelet közjegyzői okiratba foglalását megelőzően olyan tevékenyen részt vett a tartalom kialakításában, hogy az nem bír jelentőséggel, hogy a végrendelet közjegyzői okiratba foglalásakor már legfeljebb csak helyeselte az örökhagyó által elmondottakat, így megállapította a perbeli végrendelet érvénytelenségét. A bíróság ugyanarra a bírói gyakorlatra hivatkozott, mint az előző esetben a Debreceni Ítéltábla, mely szerint a végrendelet tételénél mindig közreműködőnek kell tekinteni azt, aki a végrendelet elkészítésében tevékenyen olyan mértékben részt vesz, hogy a végrendelet tartalmának kialakításában meghatározó szerepe van, mégis a hasonló tényállás alapján azzal ellentétes megállapításra jutott. Helyes döntésnek számunkra a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Debreceni Ítéltábla által helyben hagyott döntése tűnik, mert gyakorlati tapasztalatunk szerint a végrendelet tartalmi kialakításában számos tényező hat a végrendelezőkre és az esetek döntő többségében a végrendelezők megbeszélnek legközelebbi hozzátartozóikkal vagy barátaikkal, illetve a végrendeleti juttatásban részesülővel ebbéli szándékukat. Úgy tapasztaltuk, hogy a végakarát tartalmának másokkal való megosztását nem lehet kivédeni és megtiltani, esetünkben a közjegyző

a közvégrendelet tételekor az örökhagyó végrendelezési képességét és valós szándékát vizsgálva készíti el a végrendeletet, felolvassa azt a végrendelezőnek, aki azt jóváhagyólag aláírja. Bárminemű tétovázás, bizonytalanság vagy a belátási képesség nem teljességének felmerülése esetén a végrendelet elkészítését a közjegyző megtagadja, de ennél többet nincs hatásköre tenni, emellett eljárási kötelezettség terheli a közokirat elkészítésének feltételei fennállása esetén. Az öröklési szerződés pedig kétpólusú kontraktus lévén mindkét oldal álláspontjának bevonásával kerül kialakításra, ezért az arról való konzultációkor természetesen jelen van mindkét oldal a közjegyző előtt.

A Győri Ítéltábla Pf.III.20.260/2010/5. számú ítéletével helyben hagyta a Komárom-Esztergom Megyei Bíróság határozatát, amelyben a Megyei Bíróság amellet, hogy a végintézkedésben az örökhagyó által megjelölt kitagadási okok fennállását nem ítélte bizonyítottnak, kiemelte, hogy önmagában az a körülmény, hogy az alperes végrendeleti örökös összes személyi adatát az örökhagyó az alperes édesanyjától tudta meg, a tisztességtelen befolyás vagy fenyegetés tényét nem támasztja alá, így a bíróság nem látta bizonyítottnak azt a felperesi állítást, hogy az örökhagyót tisztességtelen befolyással vették rá a végintézkedés elkészítésére. Szeretnénk itt jegyezni azt a gyakorlati tény, hogy az örökhagyók a végrendeleti örökösök személyi adatainak összegyűjtésekor nagyon sokszor fordulnak segítségért azok családtagjaikhoz vagy magukhoz a leendő végrendeleti örökösökhöz, hiszen a végintézkedés elkészítéséhez a szakembernek ezekre az adatokra szüksége van.

A P.20.706/2008. számú jogesetben az első fokon eljáró Pest Megyei Bíróság nem találta bizonyítottnak azt a felperesi állítást, hogy az alperes időskorban alkalmazottai útján az örökhagyót akár tisztességtelen befolyással bírta volna rá a végrendelezésre, akár megakadályozta volna végakarata szabad kinyilvánításában pusztán annak okán, hogy a végrendelet az otthon eszközeivel készült, az otthon épületében, az otthon fejléces papírján. A bíróság szerint amennyiben bizonyított is lenne, hogy az alperesi eszközökkel készült a végrendelet, az sem tekinthető olyan közreműködésnek, amely a végrendelet érvénytelensége körében értékelhető lenne. Előbbiek mellett a bíróság álláspontja szerint az alperes, mint idősök otthona önmagában a tisztességtelen befolyásolást, az akarat szabad kinyilvánításának akadályozását egyebekben sem tudja megvalósítani. Az elsőfokú döntést a Fővárosi Ítéltábla helyben hagyta. A döntés azon részével egyet tudunk

érteni, hogy nem minősíthető akarati befolyásolásnak pusztán az a tény, hogy az idősek otthona papírjára írták a végrendeletet és ott jött létre, hiszen az az örökhagyó szokásos tartózkodási helyének minősül. Azonban a döntés azon részét nem feltétlenül osztjuk, miszerint az alperes otthon nem tudná megvalósítani a tisztességtelen befolyást.

A BH 1995.407. számú jogesetben a felperesek az örökhagyó házastársának érdemtelenységét arra alapították, hogy az örökhagyó végakarátának szabad nyilvánítását megakadályozta, amikor szellemi fogyatkozását kihasználva olyan végrendelet készítésére vette rá, amelynek tartalmát és következményeit nem ismerte fel. Hivatkoztak a felperesek arra, hogy az örökhagyó a végrendelet készítésekor, 1985. április 2-án már nem rendelkezett teljes belátási képességgel illetve cselekvőképtelen volt, a végrendelet készítésére felesége vette rá és kialakításában is befolyásolta az örökhagyót. Az elsőfokon eljáró bíróság a lefolytatott bizonyítási eljárás során orvos szakértő bevonásával megállapította, hogy az örökhagyó szellemi állapota 1985. évtől kezdődően fokozatosan hanyatlott és befolyásolhatóvá vált, illetve életszerűnek találta, hogy az örökhagyóval lakó házastársa az, aki a szellemileg is hanyatló örökhagyót irányítja. A bíróság szerint mindezen befolyásoló tényezők azonban nem voltak alkalmasak arra, hogy az 1985. április 2-án kelt és az örökhagyó által saját kezűleg írt és aláírt írásbeli magánvégrendelet vonatkozásában az örökhagyó akarátának befolyásoltságát, szabad nyilvánításának a megghiúsulását eredményezné, valamint az örökhagyó cselekvőképtelenségét sem látta bizonyítottnak, ezért a házastárs érdemtelenységét nem állapította meg. Érdekes döntésnek tűnik ez annak fényében, hogy az elsőfokú bírósághoz becsatolt iratok alapján az örökhagyót ugyan csak 1988. június 16-án helyezték cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá, de a perben beszerzett orvos szakértői vélemény szerint az örökhagyó szellemi állapota fokozatosan hanyatlott és a későbbi időpontban rögzített tünetek valamivel enyhébb formában fennállhattak a végrendelet készítés időpontjában is. A szintén becsatolt elmeorvos szakértői vélemény szerint az örökhagyó befolyásolható volt, de az elsőfokú bíróság szerint ez egymagában nem elegendő az alperes általi tisztességtelen befolyásolás megállapítására. Az elsőfokú ítéletet a Legfelsőbb Bíróság Pf.V.20.953/1994. számú döntésével helybenhagyta.

A fenti jogesetek ismeretében megállapíthatónak látjuk, hogy bármiféle tartalmi kialakítást, azaz pozitív-aktív részvételt a végrendelet létrejöttében is a b) pont

körébe eső érdemtelenégi okként értékeli a gyakorlat, nemcsak a végintézkedés szabad megnyilvánulásának megakadályozását. Ezzel ellentétes álláspontra helyezkedett a Fővárosi Ítéltábla a Pf.21.509/2007/15. számú ítéletében, amikor akként foglalt állást, hogy a régi Ptk. 602. § (1) bekezdésének b) pontja szerinti érdemteleniséget, az örökgyógyó végakarata elleni támadást csak olyan magatartások valósítanak meg, amelyek az örökgyógyót a végakarata szerinti végintézkedésben kívánják megakadályozni.

A régi Ptk.-hoz 2004-ben készült kommentár a gyakorlatra támaszkodva hozzátette még jelen ponthoz, hogy az is érdemtelenégi okként értékelhető e körben, ha az örökösök passzívan akadályozzák a végrendelet tételét, így például nem hívnak a fekvőbeteg örökgyógyóhoz közjegyzőt vagy ügyvédet, illetve nem biztosítanak számára íróeszközt vagy papírt.³⁸⁷ Sóth Lászlóné akként csoportosította régi Ptk. 602. § (1) bekezdésének b) pontja szerinti érdemteleniséget, hogy az egyrészt az örökgyógyó végakarata szabad nyilvánításában való akadályozást, másrészt a végakarata érvényesítésének megghiúsítását foglalja magában.³⁸⁸ Véleményünk szerint is valóban ez vezethető le a törvényszövegből, de a gyakorlat áttekintését követően ezek a negatív akadályozó magatartások jelen érdemtelenégi pontnak csak egy részét teszik ki, a másikat a gyakorlat által kimondott pozitív-aktív oldal. Petrik Ferenc hasonlóan a negatív oldalról megközelítve csoportosította jelen érdemtelenégi pontot, hozzátéve azt is, hogy ebben a körben érdemtelennek tekintendő az az örökös is, aki a végrendeletet eltitkolja, letagadja, elrejteti vagy megsemmisíti, úgyszintén az is, aki az örökgyógyó kifejezett kérése ellenére fenntartja azt, illetve letagadja az örökgyógyónak a megsemmisítésre irányuló szándékát.³⁸⁹ Mindezen vélemények értékes segítő elemei az érdemtelenesség és a kitagadás gyakorlati értelmezésének.

Újabb joggyakorlatában a Kúria a korábbi joggyakorlatot megerősítve kifejtette,³⁹⁰ hogy tekintettel az érdemtelenességhez fűződő súlyos jogkövetkezményre, a törvényben felsorolt érdemtelenégi okok megszorítóan értelmezendők, kiterjesztő

³⁸⁷ GELLÉRT György (Szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázata. 2. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004, 2178. o.

³⁸⁸ SÓTH Lászlóné: Öröklés a családban. A törvényes öröklés és a köteles rész. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2005, 265. o.

³⁸⁹ PALLÓSI Gizella - PETRIK Ferenc - SÓTH Lászlóné - SZOLCSÁNSZKY Vilmos: Az öröklés joga. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Rt., Budapest, 1996, 46. o.

³⁹⁰ Pfv.20.154/2020/5.

értelmezésnek ebben a körben nincs helye, illetve a Ptk. 7:6. § (1) bekezdés b) pontja törvényi tényállásának része a célzatosság (szándékosság), így ennek az alaptényezőnek a vizsgálatát az eljáró bíróságok nem mellőzhetik.

4.1.3. Életre törés a hagyatékban való részesülés céljából

A harmadik érdemtelenéget megvalósító magatartással³⁹¹ annak ellenére, hogy nagyon is életszerű helyzetet rendez, a gyakorlatban nemigen lehet találkozni. Ennek oka érzésünk szerint abban keresendő, hogy jelen pontban rendezett érdemtelenégek célzatot kíván meg, vagyis annak fennállásához az örökgyó hagyatékában való részesedés végett kell elkövetnie az örökösnek az életre törést, amelynek bizonyítása nem lehet könnyű.

Az 1960-ban hatályba lépett régi Ptk.-hoz készített miniszteri indoklás szerint azért volt szükség ennek az érdemtelenégek pontnak a bevezetésére, mert amellet, hogy az erkölcsi érzék is tiltakozik olyan személy öröklése ellen, aki a vagyoni előnyt más életének kioltása révén kívánja megszerezni, megköveteli az öröklésre jogosult személy életbiztonsága is.³⁹² Az indoklással teljes mértékben egyetértünk, de megállapítható, hogy ezen érdemtelenéget megalapozó magatartás nem ment át a gyakorlatba, ahhoz ítélezési példát nem lehet találni.

Az új Ptk. változatlanul vette át a szabályozásba ezt az érdemtelenégek okot, ahogyan a többit is. Továbbra is úgy gondoljuk, hogy életszerűnek tűnő eseteket fed le a jogszabályhely és más államok szabályozásában is hasonló rendelkezéseket találunk, ugyanakkor úgy látjuk, hogy a norma rendkívül kis számú csoportot érinthet, ezért nem tartjuk valószínűnek, hogy a jövőben meggyökeresedne a gyakorlatban.

Az nem ritkán előforduló eset, hogy valaki az örökgyó örökösének életére tör, azonban ahogy a bemutatásra kerülő gyakorlati példák is láttatni engedik, ez szinte kivétel nélkül a kötelesrésztre jogosultak részéről kerül elkövetésre, így ezt az örökgyók végrendeletükben kitagadási okként hivatkozzák.

³⁹¹ „7:6. § (1) Érdemtelen az öröklésre, (...)

c) aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökgyó után törvényes öröklésre jogosult vagy az örökgyó végintézkedésében részesített személy életére tört.”

³⁹² Indoklás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához... 485. o

4.2. Az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekmény

A 7:78. § (1) bekezdés b) pontjából Lázár indítványa nyomán kikerült tehát a bűncselekmény „rokoni kapcsolatra tekintettel súlyosnak minősülő” kitétele, sőt a régi Ptk. alatt alkalmazott „súlyos” jelző is eltűnt a bűncselekmény mellől. Véleményünk szerint a módosító indítvány hatására történt változtatás üdvözlendő, mert így már nem ugyanazt a magatartási kört szabályozza, mint a 7:78. § (2) bekezdésében található durva hálátlanság. Azzal ugyanis, ha benne maradt volna a szövegben a rokoni kapcsolatra tekintettel súlyosnak minősülés feltétele, meglátásunk szerint elmondható lett volna, hogy az örökhagyó ellen elkövetett, büntetőjogi kategóriába tartozó cselekmények nem kaptak volna szabályozást a kitagadás rendszerében, csupán az élete ellen törés,³⁹³ hiszen láttuk, hogy az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekményeknek is van büntetőjogi és öröklési jogi oldala egyaránt. Emellett szubjektívnek tartjuk azt is, hogy az adott rokoni kapcsolatra figyelemmel mi minősülhet súlyosnak. Fentiek mellett a b) pontban helyet kapott kitagadás ugyanúgy értelmezendő, mint korábban, a régi Ptk. ideje alatti gyakorlatban: tehát egyrészt az örökhagyó és az örököse közötti viszonyban, az öröklésjogilag felfogott módon megvalósult bűncselekménynek minősülő cselekmények tartoznak ide, de másrészt ide sorolhatóak a büntetőjog szerint bűncselekménynek minősülő esetek is.

4.3. Az örökhagyó hozzátartozóinak életére törés vagy sérelmükre elkövetett egyéb súlyos bűncselekmény

Meglátásunk szerint a 7:78. § (1) bekezdés c) pontjában Lázár a kitagadási magatartás szigorítását érte el a büntett kifejezés bűncselekményre való felcserélésével, amely véleményünk szerint szintén támogatható, mert számos vétséget találunk a büntető törvénykönyvben, amelynek a kötelesrészre jogosult általi elkövetése esetén érthető lehet az örökhagyó általi kitagadás alkalmazása. Láttuk,

³⁹³ Ezt támasztja alá Vékás is: „Emellett nem a büntetőjogi megítélés alapján, hanem a rokoni kapcsolatra tekintettel rendeli minősíteni az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekmény súlyát.” Lásd: VÉKÁS Lajos: Grosschmid szelleme és gondolatai... 262. o.

hogy a régi Ptk. ideje alatt csak a súlyos büntettek valósíthatták meg a kitagadást, így tehát a korábbi joggyakorlat megtartása mellett várhatóan új ítélkezési gyakorlat kialakítására is szükség lesz, amely álláspontunk szerint nem jelenthet nehézséget, mert a súlyosnak minősülő vétségek objektív kategóriát képviselnek. Láthattuk a régi Ptk. ide vonatkozó gyakorlatának bemutatásánál, hogy két példa alapján is megállt volna a kitagadás ha a jogszabály nemcsak a büntettekre, hanem a vétségekre is kiterjed.

Ezen pont második fordulátát, ahogyan a korábbi gyakorlatban is, egyértelműen büntetőjogi kategóriának foghatjuk fel és büntetőjogi értékeléstől függ, a súlyos bűncselekmények fogalma teljesen objektív, az ítélkezés ebbe a körbe korábban a büntető törvénykönyv szerint büntettnak minősülő eseteket sorolta, az új Ptk. hatályba lépésével pedig már a vétségeket is is várhatóan ide fogja.

Az életre törés kapcsán is változatlanul irányadó a korábbi gyakorlat, vagyis az életre törést kétségkívül megállapíthatónak csak jogerős bírósági marasztaló ítélettel tekinthetjük, míg a büntetőjogi és a polgári jogi elemek szétválasztása, az öröklésjogi értelemben felfogott életre törésnek tekinthető magatartások meghatározása kapcsán kíváncsian figyeljük a judikatúra alakulását és gyakorlati termékeit.

4.4. A törvényes tartási kötelezettség súlyos megsértése

A 7:78. § (1) bekezdés d) pontjában szabályozott, az örökhagyó irányában fennálló törvényes tartási kötelezettség kötelelő részre jogosult általi súlyos megsértése a régi Ptk. hatályba lépésétől kezdve jelen van a szabályozásban, azon nem változtatott a törvény 1977-es módosítása sem, illetve az új Ptk. sem. Az 1959-ben készült miniszteri indoklás szerint³⁹⁴ jelen d) pont kiemelésére azért volt szükség, hogy a jogalkotó ezáltal is erősítse a kötelezettben az eltartás szolgáltatására való készséget. Könnyen levezethetjük a törvény szövegéből, hogy jelen pontban egyedül a törvényen alapuló tartási kötelezettségek kerültek szabályozásra, a szerződésen alapuló tartási kötelezettségek megsértése nem kitagadási ok. Amennyiben például az öröklési szerződés kötelezettje nem teljesítené a szerződésben vállalt kötelességeit és a kötelezett egyben kötelelő részre is jogosult, akkor már helye lenne kitagadásnak

³⁹⁴ Indoklás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához... 518. o.

jelen pontra hivatkozással, de esetleg választható az öröklési szerződés módosítása vagy megszüntetése is adott esetben.

Petrik Ferenc szerint ez a kitagadási ok az ún. „családjogi tartás”³⁹⁵ súlyos megsértésén alapszik, tehát a leszármazók, felmenők, házastárs és a kiskorú testvér felé fennálló tartás az alapja és az elkövetési magatartás lehet az örökhagyó élelmezésének, lakhatása biztosításának elmaradása, illetve számára a szükséges ápolás, gondozás, orvosi kezelés nem biztosítása is, amelyet a gyakorlat több esetben szintén kimondott.

A gyakorlati példák alapján láthatjuk majd, hogy jelen kitagadási oknak van egy jól meghatározható objektív oldala, ez pedig a tartási kötelezettség fennállása az örökhagyó és a kötelesrészre jogosult között, amelynek léte könnyen eldönthető. Van emellett a kitagadást megvalósító magatartásnak egy szubjektív oldala is, amely miatt a tárgyalt magatartás esetről-esetre való értékelése szükséges, ez pedig a fenti kötelezettségek „súlyos” megsértésének fennállása, amit mindig az adott eset körülményei között szükséges elbírálni. Ezen utóbbi mérlegelést igénylő oldalon belül az örökös, illetve az örökhagyói oldal vizsgálata egyaránt kiemelt alapfeltétel.

A korábban már hivatkozott BH1989.312. számú összetett jogesetben az elsőfokon eljáró bíróság szerint az örökhagyó gyermeke azzal a magatartásával, hogy az örökhagyó tartását, gondozását is elhanyagolta, az ezzel járó kötelezettségeit elmulasztotta, megvalósult a d) pont szerinti kitagadási ok, az örökhagyóval szembeni törvényes tartási kötelezettség megsértése. A Legfelsőbb Bíróság egyet nem értve az elsőfokon eljáró bírósággal megállapította, hogy ugyan egyértelműen bizonyítást nyert, hogy gyermeke az örökhagyót súlyos betegsége alatt is magára hagyta, iránta érdeklődést nem tanúsított, tartásához nem járult hozzá, azonban őt az örökhagyóval szemben ilyen kötelezettségek a törvénytől fogva azért nem terhelték, mert arra az örökhagyó nem szorult rá, megfelelő saját jövedelemmel és vagyonnal rendelkezett, ápolása és ellátása egyéb módon megoldott volt. A Legfelsőbb Bíróság ezen a címen a kitagadás okát nem látta megállapíthatónak.

A BH1992.463. számú jogeset elsőfokú bírósága megállapította az örökhagyó gyermekének jogszerű kitagadását arra hivatkozással, hogy az örökhagyó szülőkről halálukig az alperes másik gyermek gondoskodott, ő támogatta őket, a felperes ehhez semmiféle segítséget nem nyújtott, a kapcsolatot is alig tartotta szüleivel. Ezzel a

³⁹⁵ PALLÓSI Gizella - PETRIK Ferenc - Söth Lászlóné - SZOLCSÁNSZKY Vilmos i.m. 241. o.

magatartásával a bíróság szerint a felperes a szülők irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettségét súlyosan megsértette.

Az ítélettel nem értett egyet a másodfokon eljáró bíróság, mert a feltárt tényállás szerint az örökhagyók jövedelemmel rendelkeztek, megfelelő lakásuk volt. Emellett az I. r. örökhagyót a II. r. örökhagyó gondozta, aki házastársának halála után jó egészségi állapotban volt, és csak a halála előtt két héttel szorult ápolásra, amit viszont a család biztosított számára. A másodfokon eljáró bíróság szerint a felperes terhére csak az róható, hogy szüleit nem látogatta, de önmagában ez a tény még a kitagadás alapjául nem szolgálhat. A vázolt tényállás alapján elfogadhatjuk, hogy az örökhagyók eltartásra való rászorultsága nem merült fel a II. r. örökhagyó halálát megelőző két héttel korábbi időpontig, azonban az ápolásra szorult időszak vonatkozásában meglátásunk szerint nem méltányos azt a döntést hozni, hogy ha az egyik gyermek megoldotta a szülője tartását és ápolását, akkor a vele egysorban erre köteles másiknak ilyen jellegű kötelezettsége már nincs. Az akkor hatályban volt Csjt. 63. § (1) bekezdése szerint ugyanis több egysorban kötelezett között a tartási kötelezettség a kereseti, jövedelmi, vagyoni viszonyaik és teljesítő képességük arányában oszlik meg, emellett a felperes gyermeknek kapcsolattartás híján tudomása sem lehetett szülei egészségi állapotáról, esetleges tartásuk vagy ápolásuk szükségességéről és mértékéről.

A BH2002.18. számú esetben szerintünk helyesen döntött a másodfokon eljáró bíróság akkor, amikor megváltoztatva az elsőfokú bíróság ítéletét rámutatott arra, hogy érvénytelen a gyermeknek a törvényes tartási kötelezettség súlyos megsértésére alapított kitagadása, ha az örökhagyót a kötelezettség sorrendjében előbbre álló házastársa eltartotta, illetve eltartásáról gondozónő igénybevételével is gondoskodott. Véleményünk szerint ugyancsak vitathatatlanul helyes ítéletet hozott a kitagadás érvénytelensége kapcsán a Fővárosi Bíróság P. 20.455/2006/18. számú ítéletében, amikor megállapította, hogy az örökhagyó felé nem állhatott fenn a gyermeke törvényes tartási kötelezettsége, hiszen az maga is eltartásra szorult, nappali tagozatos középiskolai tanulmányokat folytatott. Emiatt az örökhagyó 2001. július 10. napján tett írásbeli magánvégrendeletének kitagadást tartalmazó része nem érvényes, a felperes gyermek kötelesrésze jogosult.

A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság a P.20.834/2008. számú ügyben a nyilvánvaló tények ellenére a kitagadás pontatlan megjelölése folytán nem találta

érvényesnek az örökhagyó 2000. május 8. napján készített írásbeli magánvégrendeletének az I. és II. rendű felperesek – az örökhagyó lányai - kitagadására vonatkozó rendelkezését. A hivatkozott végrendeletben az örökhagyó annyit rögzített végintézkedésében, hogy semmilyen módon sem kívánja részesíteni lányait hagyatékából, majd zárójelbe írta a „bíróági végrehajtás” szavakat. A széleskörű bizonyítási eljárás lefolytatását követően a bíróság megállapította, hogy mindkét felperest az édesapjukkal, illetve II. rendű felperest a gyermekeivel szemben is a törvényben írt normák szerinti, illetve ettől függetlenül az általános erkölcsi normák szerinti kötelezettségeik teljesítésében is súlyos mulasztás terheli. A felderített tények szerint a felperesek édesapjukat elhagyták, hogylétéről hosszú ideje tudomásuk sem volt, emellett a II. rendű felperes gyermekeit, az alpereseket is elhagyta kiskorukban, húsz éve külföldre költözött, gyermekeiről az örökhagyó gondoskodott, illetve gyermekei nevelőszülőknél is nevelkedtek. A II. rendű felperest gyermekei javára terhelően megállapított tartási kötelezettség elmulasztása miatt valóban indult végrehajtás a végrendeletkezést megelőző időszakban, a „bíróági végrehajtás” valószínűleg erre utalhatott, de ez önmagában nem volt elég a kitagadás érvényességéhez. Észlelhetjük, hogy a bíróság tehát pontosan megjelölt kitagadási ok mellett jelen ügyben megállapította volna az örökhagyó felé fennálló tartási kötelezettség súlyos megsértését, mert a törvényi tényállás elemei fennálltak.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság a P.20.779/2010. számú ügyben nem találta megalapozottnak a gyermeknek az örökhagyó felé fennálló törvényes eltartási kötelezettsége megsértését azon felperesi hivatkozások alapján, miszerint az örökhagyó csak az öccse gondoskodására számíthatott, csak ő és családja volt vele az orvosi kezelése és műtétje során, ugyanis a bíróság szerint ez önmagában nem elég indok. A bíróság megvizsgálva az örökhagyói oldalt kifejtette indoklásában, hogy az örökhagyó saját nyugellátással és saját lakással rendelkezett, annak fenntartási költségeit biztosítani tudta. Ugyancsak biztosított volt az élelmezése, ruházkodása, betegsége esetén pedig más közeli hozzátartozói segítségére számíthatott, nem is merült fel arra adat, hogy az alperestől igényelt volna tartást. Rámutatott a bíróság még arra is, hogy a tartás körébe a létfenntartáshoz szükséges szolgáltatások tartoznak, az élelmezés, a lakásfűtés, világítás, ruházkodás biztosítása, gondozás és betegség esetén a gyógykezelés és ápolás.

Az örökös és az örökhagyói oldal egyidejű vizsgálatának, valamint az örökhagyói oldal szerepének kiemelt fontossága merült fel a 2.Pf.24.362/2011. számú jogesetben, amelyben a Budapest Környéki Törvényszék megállapította, hogy az örökhagyót valóban megillette az a jog, hogy tartást követeljen a leszármazóitól, ami lehetőség volt számára, ez azonban nem korlátozhatta abban, hogy igényeinek és elképzeléseinek megfelelően a vagyona felhasználásával oldja meg a magáról való gondoskodást. Az ítéletet a Kúria hatályában fenntartotta. Hasonlóan az előbbi jogesethez a 19.P/P.III.20.936/2006. számú ügyben a Fővárosi Bíróság nem látta megvalósulni a régi Ptk. 663. § (1) bekezdésének d) pontjában foglalt kitagadási okot, ugyanis a perben nem bizonyosodott be az, hogy az örökhagyó eltartásra szorult, így a felperes unoka nem sérthette meg az örökhagyóval szemben fennálló törvényes tartási kötelezettségét.

Egymással ellentétes döntésre jutott az elsőfokon eljáró Miskolci Törvényszék és a fellebbezés folytán eljáró Debreceni Ítéltábla abban az ügyben, amelyben az örökhagyó a fenti d) pontra hivatkozással tagadta ki gyermekét. Az örökhagyó 2010. május 11. napján készült ügyvéd által ellenjegyzett végrendeletben arra hivatkozott, hogy gyermeke nem tart vele semmilyen kapcsolatot, előzőleg sem törődött vele sohasem, noha 74 éves korától teljesen egyedül él. Soha nem hívta meg vasárnapi ebédre, soha nem hozott neki ebédet, nem köszöntötte fel a születésnapján, nem írt képeslapot Karácsonykor vagy nem ment el, hogy kitakarítson vagy egyáltalán megnézzék, hogy él-e még. Még csak telefonon sem érdeklődött felőle, noha fentieket szabadideje engedte volna. Az elsőfokon eljáró törvényszék feltárta azt a tényt, hogy az örökhagyó önmagát teljes mértékben ellátta, egyedül lakott, bevásárolt, főzött magának, autót vezetett, valamint egészen az utolsó időkig szakmájában dolgozva autókat szerelt és jelentős készpénz, illetve más ingó-és ingatlanvagyonnal is rendelkezett. A bíróság álláspontja szerint az örökhagyó vagyoni helyzetétől függetlenül a tartási kötelezettség súlyos megszegését jelenti gyermekének azon magatartása, hogy közel 3 éven keresztül a nyolcvanas éveikhez közeledő örökhagyónak egyszer sem főzött ebédet, egyszer sem takarított ki, sőt azzal sem foglalkozott édesapja él-e vagy hal-e, ennek okán az örökhagyó kitagadást tartalmazó végrendeletét P.20.124/2012/48. számú ítéletével érvényesnek fogadta el. A törvényszék rámutatott arra, hogy a tartási kötelezettség megsértése nem csak azt jelenti, hogy a kötelezett az örökhagyó élelmezéséről nem gondoskodik, mert a

törvényes (és általában minden) tartáshoz hozzátartozik az eltartott gondozása, ápolása, betegségében gyógyítása, ruhával, lakással, fűtéssel, világítással ellátása. Mindezeknek a köteleességeknek a súlyos megsértése ok a kitagadásra, amelynek fennállását jelen ügyben a törvényszék valóságnak látta. A fellebbezés folytán másodfokon eljáró Debreceni Ítéltábla Pf. 20.293/2013/3. számú ítéletével az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatva a kiegészített tényállás alapján megállapította, hogy az örökhagyó az alperes végrendeleti örökös véleménye szerint is normális egészségi állapotban lévő, tevékeny ember volt, aki sem az egészségi állapota, sem a jövedelmi és vagyoni viszonyai folytán az alperes által sem tartásra, sem gondozásra nem szorult rá. Az ítéltábla megítélése szerint az örökhagyó a nyugdíj mellett munkajövedelemmel és az átlagot messze meghaladó nagyságrendű készpénzzel, valamint mobilizálható, hasznosítható ingatlanokkal rendelkezett, emellett az időskor, a nyugdíjkorhatár elérése önmagában nem ad alapot a rászorultság megállapítására. Az ítéltábla megjegyezte még, hogy az örökhagyó rászorultságának kétséget kizáró bizonyítottsága esetében is mentesül az alperes az őt terhelő szülőtartási kötelezettség alól teljesítőképessége hiányában, amely a peradatok szerint fennállt.

Fontos körülményre hívta fel a figyelmet a Kecskeméti Törvényszék P.21.072/2013/5. számú ítéletében, amikor megállapította, hogy nem jelenti a tartási kötelezettség elhanyagolását, és az örökhagyóról való gondoskodásnak a jelét is mutatja az, ha a tartásra kötelezett más személyt (ápolót, gondozót stb.) bíz meg az örökhagyó tartásával, gondozásával és ennek költségeit fedezi. Ugyancsak nem jelenti a tartási kötelezettség megsértését, ha az otthon nehezen ápolható vagy gondozható idős személyt a tartásra kötelezett otthonban helyezi el.

Meglátásunk szerint egyértelműnek mondható, hogy a bíróságok a jogszabályhelyet szigorúan értelmezve járnak el jelen kitagadási ok értelmezése körében, vagyis ha az örökhagyó rászorultsága nem kimutatható az adott esetben, úgy nem állapítják meg a tartási kötelezettség súlyos megsértésén alapuló kitagadási ok érvényességét.

4.5. Erkölcstelen életmód folytatása

A 7:78. § (1) bekezdésének e) pontja szerint kitagadásnak van helye akkor is, ha a kötelesrésze jogosult erkölcstelen életmódot folytat. Ez a kitagadási magatartás az örökhagyó életére töréssel és az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekménnyel együtt már a Tripartitumban is szerepelt, majd a polgári kódex nélküli gyakorlatban is gyökeret vert, és ahogyan látható lesz, annak tartalmi megítélése nem sokat változott az idők során, beleértve ebbe napjaink jogalkalmazását is. A régi Ptk.-hoz 1959-ben készült miniszteri indoklás semmilyen támponttal nem segített a jogalkalmazás számára a jelen kitagadási ok peremeinek meghatározásában, annyit emelt csupán ki, hogy annak létét a család védelme indokolja,³⁹⁶ hatályos Ptk.-nk indoklása pedig itt is visszautal a korábban kialakult jogértelmezésre és joggyakorlatra. Megállapíthatónak tartjuk a következő gyakorlati példák alapján, hogy a bíróságoknak a korábban kialakult széleskörű gyakorlatot alapul véve, arra támaszkodva sikerült egységes álláspontot kialakítani a jelen kitagadási magatartást megvalósító erkölcstelen cselekmények kapcsán.

Az erkölcstelen életmódba tartozó cselekményeket jó eséllyel bárki helyesen meg tudja állapítani, ezek egységesen a társadalommal szembehelyezkedő életmód gyűjtőfogalmába tartozó magatartásformák. Látni fogjuk, hogy emellett a gyakorlatban számos tényező vizsgálatára szükség van még a komoly jogkövetkezménnyel járó kitagadás megállapításához.

A BH1989.312. számú jogesetben kimondta az elsőfokú bíróság, hogy a felperes gyermek alkoholista életmódja és az általa elkövetett bűncselekmények miatt folyó eljárások olyan megbotránkoztató, közösségellenes magatartások, amelyek alapján a kitagadás okaként megjelölt erkölcstelen életvitel megállapítható. A hivatkozott ügyben a Legfelsőbb Bíróság is megerősítette, hogy a felperes gyermek többszörösen büntetett előélete, a vele szemben lefolytatott és elmarasztaló egyéb eljárások, a nem vitásan már huzamos ideje folytatott alkoholista, munkakerülő életmód, a gyermekével, valamint az őt korábban nagy áldozattal segítő édesanyjával szembeni felelőtlen, közönyös életvitel és magatartás a régi Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének e) pontjában foglalt kitagadási okot messzemenően kimeríti. A Legfelsőbb Bíróság kiemelte emellett, hogy a gyermeknek ezt az életmódját nemcsak az örökhagyó ítélte meg kellő súllyal, de az a közfelfogás szerint is olyan mértékben erkölcstelen és elítélendő, mely a kitagadást kétséget kizáró módon indokolta tette.

³⁹⁶ Indokolás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához... 518. o.

A Legfelsőbb Bíróság tehát jelen ügyben is hangsúlyozta azt a korábbi, még a polgári törvénykönyv nélküli gyakorlattal megegyező fontos szempontot, hogy az erkölcstelen életmódnak nemcsak az örökhagyó szerint kell elítélendőnek lennie, hanem a társadalom többsége szerint is.

Érdekes jogeset a BH2002.59. számú ügy, amelyben a bírói fórumok nagyon fontos szempontokra hívták fel a figyelmet az alkoholista életmód erkölcstelennek minősítése kapcsán. Az ügyben elsőfokon eljáró bíróság arra tekintettel, hogy a felderített tények szerint a felperes gyermek évek óta rendszeresen fogyasztott szeszesítalt, és több alkalommal lehetett őt ittas állapotban látni, azt a következtetést vonta le, hogy az alperes alkoholista életmódot folytatott, amit erkölcstelen életmód folytatásának minősített, ezért az örökhagyó 1998. június 25. napján készült kitagadást tartalmazó közvégrendeletét érvényesnek mondta ki.

A fellebbezés folytán eljáró másodfokú bíróság helybenhagyva az ítéletet kiemelte, hogy jelen kitagadási ok érvényes fennállásához elegendő az, hogy a közfelfogás szerint a felperes alkoholista életmódja erkölcstelennek minősül, és szükségtelen annak orvosszakértői igazolása, hogy az alkoholizmus jelei a felperesen megmutatkoznak-e vagy sem, ezért a felperes gyermeknek a szakértői bizonyítás elrendelésére irányuló indítványát elutasította.

A Legfelsőbb Bíróság nem értett egyet az alsóbb bírói fórumokkal és elvi élel mondta ki, hogy az alkoholizmus nem egyszerűen szeszes italok rendszeres fogyasztása, hanem alkohol tartalmú italok mértéktelen fogyasztása következtében kialakuló szenvedélybetegség, ami testi és pszichikai tünetekkel jár együtt. Az erkölcstelen életmód folytatásának megállapításához azt kellett volna az ügy alperesének bizonyítania, hogy a felperes az italfogyasztással együtt járó olyan magatartást tanúsított, amelyből erkölcsi felfogásának züllöttségére lehet következtetni, és ez az életmódjává vált, amely folyamatosan megnyilvánuló többletmagatartást feltételez. A Legfelsőbb Bíróság szerint önmagában a túlzott mértékű rendszeres italfogyasztás nem tekinthető erkölcstelen életmód folytatásának, ezért a tárgybeli esetben a régi Ptk. 663. §-a (1) bekezdésének e) pontja szerinti kitagadási ok nem állt fenn.

Hasonló álláspontra helyezkedett a Somogy Megyei Bíróság a P.20.590/2007. számú ügyben, amikor kifejtette, hogy a felperes gyermek tanúk által is megerősített alkoholista életmódja, valamint a gyermekeinek nem megfelelő nevelése nemcsak a

köztisztelőben álló vallásos örökhagyó, hanem a közfelfogás szerint is erkölcstelenek és elítélendők, és mivel a felperes hosszabb időn keresztül folyamatosan tanúsította az erkölcsi normákba ütköző magatartását, az kimeríti a régi Ptk. 663. § (1) bekezdés e) pontjában foglalt kitagadási okot.

Fentiekkel megegyező döntésre jutott a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság P.20.878/2008/66. számú ítéletében, amikor az alperes házastársa általi kitagadását érvényesnek mondta ki, mert a tanúvallomások és az okirati bizonyítékok alapján bizonyítást nyert, hogy a kitagadott férj alkoholista, züllött életmódja következtében gyermekeit és feleségét fizikailag bántalmazta, italozó életmódja és agresszivitása miatt gyermekei elmenekültek otthonról, valamint mindnyájukat többször tettelesen bántalmazta és életveszélyesen megfenyegette. Ebben a jogesetben is egyértelműen megjelent az alkoholizmus következtében fellépő többletmagatartás, amely az erkölcstelen életmód megállapíthatóságához és így a kitagadás érvényességéhez vezetett.

Az erkölcstelen életmód peremeinek meghatározása kapcsán nagyon fontos megállapításokra jutottak az eljáró bíróságok az egyik híres képzőművészünk utáni hagyatéki per során. Az elsőfokon eljáró Somogy Megyei Bíróság P.20.065/2008/86. számú ítéletében kimondta, hogy noha az örökhagyó, mint szülő nem mindig, és nem megfelelően gondoskodott gyermekéről – az ügy egyik felpereséről -, mégis érvényes az örökhagyó 1999. március 29. napján kelt magánvégrendeletének a felperes erkölcstelen életmód folytatására alapított kitagadást tartalmazó része. Az ügyben feltárt tények szerint a felperesnél fiatal éveitől kezdődően alkoholos drogfüggőség alakult ki, valamint politoxikománia - amikor az alkoholt kombinálják különféle gyógyszerekkel -, amely miatt a negyvenes éveire rendkívül gyakran szorult pszichiátriai és addiktológiai kezelésre. A bíróság megállapította, hogy a felperes nehezen tudott beilleszkedni, emiatt rokkantnyugdíjazásáig alig valamivel több, mint tizenegy éves munkaviszonya volt, édesapjával való kapcsolata arra korlátozódott, hogy pénzt próbált tőle kérni. A peradatok szerint a felperest ugyan nem az örökhagyó nevelte, de édesanyjától és annak férjétől szeretetben és gondoskodásban részesülve nőtt fel, ennek ellenére alakult ki nála a fent leírt állapot és életmód. Az elsőfokú bíróság álláspontja szerint a felperes a közfelfogást alapul véve erkölcstelen életmódot folytatott, ezért a kitagadás érvényes. A fellebbezés folytán eljáró Pécsi Ítéletábra Pf.20.445/2010/4. számú ítéletében (BDT2011. 2493.)

megváltoztatva az elsőfokú döntést kimondta, hogy a felperes kitagadása érvénytelen. Fellebbezésében a felperes előadta, hogy az általa is bevallottan mértéktelen szeszesital fogyasztás önmagában nem elegendő az erkölcstelen életvitel megállapításához, emellett sem az örökhagyó, sem pedig a társadalom sérelmére semmiféle olyan negatív magatartást nem tanúsított, amely italozó életmódja mellett többletmagatartásként értékelhető lett volna. A másodfokú bíróság szerint a felperes által folytatott életvitel az alapvető társadalmi normákkal és elvárásokkal nem egyeztethető össze, így életmódját az elsőfokú bíróság helyesen minősítette erkölcstelennek.

Az ítélőtábla szerint helyesen utalt az elsőfokon eljáró bíróság arra is, hogy az erkölcstelen életmód meghatározásának a közfelfogáson kell alapulnia, az örökhagyó szubjektív erkölcsi ítélete kitagadási okként nem fogadható el. Az ítélőtábla kimondta, hogy előzőeknek megfelelően általánosságban erkölcstelen életmódnak a kötelesrésztre jogosultnak az alapvető társadalmi elvárásokkal, erkölcsi normákkal szembehelyezkedő, azt sértő, huzamosabb időn keresztül tanúsított magatartása, életvitele tekinthető, amely mellett az örökhagyó szerepének vizsgálata sem hagyható figyelmen kívül. Ebben a körben a másodfokon eljáró ítélőtábla a bizonyítékok alapján megállapította, hogy ugyan nem lehet tényszerűen megállapítani, hogy a felperes magatartásának megváltozását kizárólag édesapjának külföldre való távozása, kapcsolatuk megszakadása idézte elő. Az azonban bizonyos, hogy életének ebben a jelentős, a felnőtté válás szempontjából meghatározó korszakában - amikor a nem vitásan egyre fontosabbá váló baráti és kortársi kapcsolatok mellett még mindig kiemelkedő a szülők szerepe - apja támogatására, segítségére - akihez a tanúvallomások szerint is ragaszkodott, és akihez való kötődése verseiben is erőteljesen megjelenik - nem számíthatott, lényegében a teljes mellőzöttségét, elutasítását kellett megélnie. Apjának ez a magatartása - amelyet nevelőapja szeretete és gondoskodása sem tudott ellensúlyozni - mindenképpen alkalmas lehetett arra, hogy a tanúvallomások szerint gyermekkorától kezdődően pszichés problémákkal küzdő felperest negatív irányba befolyásolja, a társadalom peremére sodródását felgyorsítsa. Az egyébként közismerten kiemelkedően jó vagyoni helyzettel rendelkező örökhagyónak az ítélőtábla szerint alapvető erkölcsi kötelessége lett volna a rendkívül rossz anyagi körülmények között élő felperessel való kapcsolattartás, fejlődésének figyelemmel kísérése, a szükséges szülői

támogatás és irányítás. Az ítélet szerint előbbi kötelességeinek elmulasztásával az örökhagyó felrhatóan közrehatott a felperes általa is kifogásolt életmódjának kialakulásában, ezért az erre alapított kitagadást a másodfokú bíróság nem fogadta el érvényesnek.

Megállapította az erkölcstelen életmód fennállását és egyben az örökhagyó 2003. június 13. napján alkotott végrendeletének érvényességét a Debreceni Törvényszék a P.20.451/2011. számú ügyben, amelynek felperese az örökhagyó végrendelete szerint és a bizonyítékok alapján egyaránt kábítószeres, alkoholist, játékgép szenvedélyes, munkakerülő, tanulmányait nem folytató, és szülői segítségnyújtást el nem fogadó életmódot folytatott. A jogeset azért fontos, mert az elsőfokon eljáró törvényszék a peradatokból megállapította, hogy az a körülmény, hogy az örökhagyó a felperessel folyamatosan kapcsolatot tartott, családi rendezvényeken együtt vettek részt, közös fotókat készítettek, illetve hirtelen megrendült egészségi állapotában a felperes segítségét, támogatását elfogadta, önmagában a megbocsátás tényének igazolására nem alkalmas, emellett az örökhagyó akkor is kapcsolatban állt a felperessel, amikor a kitagadásra sor került. Az ügy örökhagyója a felperes és hasonló szenvedélybetegségben szenvedő fiatalok támogatására alapítványt hozott létre, illetve lakást vásárolt neki, amelyet a felperes rendelkezésére bocsátott a kitagadás ellenére és nem vitatottan anyagilag is folyamatosan segítette, támogatta gyermekét. Jelen ügyben tehát a felperes gyermek minden segítséget és támogatást megkapott édesapjától, aki ennek ellenére is erkölcstelen életmódot folytatott. A kitagadás érvényességének fennállásához nem kellett tehát a felek között rossz viszonynak lennie, a bíróság a felek kapcsolattartása mellett is érvényesnek fogadta el a gyermek kitagadását annak kifogásolható életmódjára figyelemmel. A fellebbezés folytán eljáró Debreceni Ítéletábla Pf. 20.292/2013/5. számú ítéletében hangsúlyozta, hogy az erkölcstelen életmód fogalmát a közfelfogásnak kell megítélni, nem lehet engedni, hogy az örökhagyó által szubjektíve elítélt egyes cselekmények - amelyeket a közfelfogás egyáltalán nem ítél el - kitagadási okként szerepeljenek. Fellebbezésében a felperes előadta, hogy a szenvedélybetegség kialakulásához szükséges volt a szülők elnéző magatartása is, felelőségük e körben nem hagyható figyelmen kívül. Érvélese szerint az általa folytatott tevékenységek nem léptek túl azon a határon, ami ma már gyakorinak tekinthető a fiatalok körében. A felperes szerint, ha a kiskorúság idején megkezdődött

szenvedélybetegség erkölcstelen életmódnak lenne tekinthető, „akkor Magyarország lenne a kitagadottak országa”. Az ítéletábla nem osztva a felperes érvelését rámutatott, hogy irreleváns lenne, hogy „ma már” gyakorinak lenne tekinthető az ilyen magatartás, mert egyrészt még mindig elenyésző kisebbség folytat ilyen életmódot, másrészt azt a közfelfogás továbbra is erkölcstelennek tartja. Hivatkozott a felperes az örökhagyó és a közte fennálló kapcsolattartásra, mint a megbocsátás megvalósulására, amellyel kapcsolatban kiemelte az ítéletábla, hogy ugyan nem kétséges, hogy a felperes folyamatosan részesült szülői támogatásban minden téren, ám ez nem egyenlő a megbocsátással. Az ítéletábla véleménye szerint a felperes vélekedésével ellentétben nem szükségszerű, hogy a kitagadást követően a kitagadó és a kitagadott között a kapcsolat megszűnjön. Az, hogy az örökhagyó anyagilag támogatta a fiát, alapítványt hozott létre a hasonló helyzetűek támogatására, intenzív kapcsolatot tartott vele, közös programokban vett részt, nem azt igazolja a fellebbezés érvelésével szemben, hogy nem gondolta komolyan a kitagadást. Előző cselekmények azt igazolják, hogy az örökhagyó lehetővé akarta tenni olyan helyzet, állapot elérését, amiben a felperes önálló életvitelt alakít ki, és igazolja, hogy megváltozott, erkölcstelen életmódjával felhagyott, és így okot szolgáltat a megbocsátásra, de elképzelése nem vált valóra. Az ítéletábla az elsőfokú döntést helybenhagyta. A Kúria a Debreceni Ítéletábla ítéletét hatályában fenntartva - Pfv.20.181/2014/5. vagy BH2015.37. - nyomatékosan kiemelte, hogy nem hagyható figyelmen kívül, hogy milyen objektív és szubjektív körülmények játszanak közre abban, ha valaki munkakerülő, alkoholizáló, drogfüggő életmódot folytat, és az sem, hogy ő maga hogyan viszonyul káros szenvedélyéhez, mindent megtesz-e annak érdekében, hogy attól megszabaduljon, elfogadja-e a felajánlott segítséget, együttműködő magatartást tanúsít-e, továbbá, hogy az örökhagyónak milyen szerepe volt a kitagadott életmódjának a kialakulásában. A Kúria szerint a perbeli esetben az örökhagyó szülők mindent megtettek annak érdekében, hogy a felperes megfelelő képesítést szerezzen, mind anyagilag, mind érzelmileg mellette álltak, támogatták, az átlagost meghaladó életszínvonalat biztosítottak a számára így tényként állapítható meg, hogy semmilyen szerepük nem volt abban, hogy a felperes életvitele negatív irányba forduljon. A Kúria kiemelte, hogy helyesen mutatott rá a másodfokú bíróság, hogy az a tény, miszerint az örökhagyó a kitagadást követően is támogatta a felperest, még önmagában nem minősül megbocsátásnak. Eza Kúria szerint

legfeljebb arra a következtetésre ad alapot, hogy az örökhagyó megbocsáthatónak tartotta a felperes korábbi életmódját, feltéve, ha azon az elvárásai szerint változtat. A lefolytatott bizonyítás eredményeképpen megállapítható volt, hogy a kitagadás mögött elsősorban anyagi megfontolások húzódtak, az örökhagyó nem akarta, hogy halála esetén a fia az általa felhalmozott vagyont felélje.

Meglátásunk szerint az egyik legkiforrottabb és legszéleskörűbb gyakorlattal bíró kitagadási ok az erkölcstelen életmód folytatására alapított kötelérésztől való megfosztás. Az ismertetett jogesetekből egyrészt azt a következtetés vonhatjuk le, hogy a kitagadás túlnyomó részt érzelmi alapú döntés, de nem jelenti azt, hogy annak szándékolt öröklési jogi hatásai mellett az örökhagyó adott esetben érzelmileg és fizikailag is szakítani akar a kitagadott rokonával.

Másrészt amellett, hogy az erkölcstelen életmódhoz kapcsolódó gyakorlat kellően kidolgozottnak mondható, meglátásunk szerint várhatóan a társadalmi viszonyok modernizálódásával az ahhoz sorolható magatartások köre esetenként bővülni, míg más esetekben csökkenni fog, így előreláthatóan a gyakorlat egyes elemeinek átgondolása megkerülhetetlenné válik a jövőben.

Az erkölcstelen életmód folytatásának kérdéséhez Fabó Tibor is hozzátette,³⁹⁷ hogy a jövőben figyelni kell a társadalmi normák változására, így például a homoszexuális kapcsolatok vagy az abortusz gyakoribbá válására és ezeknek a társadalom általi minél inkább elfogadottságára, amely véleményemmel mi is teljes mértékben egyetértünk.

4.6. A még ki nem töltött végrehajtandó szabadságvesztés

Az új Ptk. 7:78. § (1) bekezdésének f) pontja a régi Ptk. 663. § (1) bekezdés f) pontját idézi, némi pontosítással. A Szerkesztőbizottság szerette volna kivenni ezt a pontot a kitagadási magatartás rendszeréből, azt nem találjuk sem a Szakértői Javaslatban, sem a T/7971-es javaslatban, mert ahogyan az már az öröklési jogi munkacsoportban is felmerült, a Szerkesztőbizottság ki kívánta vonni a büntetőjogi elemeket a kitagadás okai közül. A kitagadási ok valóban nem ment át a gyakorlatba,

³⁹⁷ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet... 678. o.

ezért emiatt, és amiatt is, mert látható, hogy az ítélkezés is erkölcstelen életmódnak minősítette a büntetőjogi elítélést, illetve az ahhoz szorosan kapcsolódó, azt megvalósító magatartásokat és életvitelt, érzésünk szerint célszerű lett volna a régi Ptk. 663. § (1) bekezdés f) pontját végleg kikapcsolni a szabályozásból. Ahogyan a korábbiakban láttuk, a második magyar polgári törvénykönyv megalkotásának kodifikációs folyamatában a fenti elképzeléseknek megfelelően jelen kitagadási magatartás már nem szerepelt a javaslatokban, az Lázár János módosító javaslata által került ismét szövegbe.

Ahogyan az a vonatkozó elemzésnél is felmerült, kérdést vetett fel a kitagadást megvalósító magatartás időbeli érvényesíthetősége. Valószínűsíthetően Lázár is felismerte a kitagadási ok ezen kulcspontját és a hangsúlyt a szabadságvesztés ki nem töltöttségére helyezte, amikor módosító indítványában a következő javaslatot adta jelen f) pontra: „szándékosan vagy gondatlanságból elkövetett bűncselekmény miatt szabadságvesztés büntetését tölti”.³⁹⁸ Ismét előttünk ismeretlen okokból nem ez a megfogalmazás került kihirdetésre, hanem a napjainkban is hatályos „akit végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték - a büntetését még nem töltötte ki;” megfogalmazás.

Összevetve a két szöveget azt állapítottuk meg, hogy Lázár javaslata bővebb szabályozási körre vonatkozatható, mert abba szerintünk bele lehet érteni a kiszabott, de végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztéseket is, míg a törvénybe került textusba csak a ténylegesen végrehajtásra került esetek tartoznak, és természetesen mindkét megfogalmazás magában hordozza a feltételes szabadságra bocsátás idejét is.

A kitagadási oknak, ahogyan azt a régi Ptk. elemzésénél is említettük, véleményünk szerint kétségkívül erős erkölcsi színezete van: másvalaki személye vagy vagyona ellen megvalósított bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen elítélt hozzátartozóját is kitagadhatja az örökhagyó. Ez a kitagadási ok ugyanis alanyi kör nélküli – ahogyan a régi Ptk.-ban is az volt -, tehát általunk leegyszerűsítve a hatályos szabályt a bárki sérelmére elkövetett bármilyen bűncselekményről szó lehet amit végrehajtandó szabadságvesztéssel sújtottak és az még nem került kitöltésre. Úgy gondoljuk a végleges törvényszöveget tekintve, hogy a hangsúly a

³⁹⁸ Lásd: T/7971/136. számú módosító javaslat. <https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971-0136.pdf> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

végrehajtandóságon van, tehát így a külvilág is valószínűleg értesül a kötelesrészre jogosult elítéléséről, ugyancsak erősítve ezzel a kitagadási magatartás erkölcsi vonalát.

Az f) pont a szakma képviselői körében nem aratott osztatlan elismerést, többek között arra hivatkozással, hogy a magatartás indokolatlanul általánosít az általa lefedni kívánt élethelyzetek felett, tulajdonképpen kimondható, hogy a kitagadás szempontjából egyenlővé teszi a különböző súlyú bűncselekményeket. Orosz Árpád szerint így teljesen mindegy lett, hogy milyen időtartamú a kiszabott büntetés, szándékos vagy gondatlan-e a bűncselekmény,³⁹⁹ amely meglátás helyességével mi sem tudunk vitatkozni, és hozzátesszük azt, hogy láthatóan még a sértetti kör is mindegy lett a jelen kitagadási magatartás által lefedni kívánt viszonyok vonatkozásában.

Fabó Tibor túlzott szigorú, aránytévesztést lát ebben a kitagadási okban, indokolatlannak és szükségszerűtlennek tartja, mert véleménye szerint a jogalkotó egyenlőségjelet tesz a gondatlan közlekedési baleset miatt elítélt és a minősített emberölést elkövető személyek közt.⁴⁰⁰ A meglátás utolsó részének helyességével ugyancsak nem tudunk vitatkozni. Vékás Lajos szerint az f) pontban foglalt magatartás életszerűtlenül szigorú, „hiszen gondatlanul elkövetett (például közlekedési) bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélt személy nem feltétlenül esik erkölcsileg olyan súlyú megítélés alá, amely kitagadását megalapozná.”⁴⁰¹ Vékás végezetül hozzátette még véleményéhez, hogy szerinte a kötelesrészből való kitagadás nem a büntető igazságszolgáltatás meghosszabbított karja a családon belüli vagy rendezésnél. Azokkal a fenti véleményekkel, hogy a szabályozás egy kalap alá veszi a bűncselekményeket kitagadásként történő érvényesítésükkor, teljesen egyet tudunk érteni. Azzal ellenben véleményünk szerint vitatkozni lehet, hogy a kitagadási ok túlzottan szigorú lenne. Ne felejtsük el szem előtt tartani azt, hogy kitagadni senkinek nem kötelező, másrészt pedig a jelen tárgyalt kitagadási magatartás azért kerülhetett a szabályozásba már a régi Ptk. idejében is, mert a szabadságvesztésre ítélt hozzátartozója által az örökhagyóra, illetve a családjára

³⁹⁹ KECSKÉS László – KÖRÖS András – MAKAI Katalin – OROSZ Árpád – OSZTOVITS András – PETRIK Ferenc: Polgári jog. Bevezető és záró rendelkezések. Az ember mint jogalany. Öröklési jog. Az új Ptk. magyarázata... 246. o

⁴⁰⁰ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet... 679-680. o.

⁴⁰¹ VÉKÁS Lajos: Bíráló és jobbító észrevételek... 6. o.

hozott negatív társadalmi megítélés, a szegény, az örökhagyó lakó-vagy munkahelyi környezetében bekövetkezett megbecsülés csökkenése ellen nyújtott erkölcsi elégtételt az örökhagyónak.⁴⁰²

Meglátásunk szerint az, hogy a kötelesrészre jogosult által elkövetett bűncselekmény és végrehajtandó szabadságvesztés ténye az örökhagyó társadalmi megítélését mennyiben befolyásolja, nem dönthető el általánosan, de szerintünk semmiképpen nem jelenthető ki kategorikusan az, hogy a gondatlanul elkövetett bűncselekmény miatt elítélt személy nem feltétlenül esik erkölcsileg olyan súlyú megítélés alá, amely kitagadását megalapozná. Előbbiek okán amellet hogy ez a kitagadási ok kétségtől bűnnek tekinthető a sértetti kört és a tárgyává tett bűncselekményi kört is tekintve, és véleményünk szerint a szabályozási körét várhatóan továbbra is magába olvasztja majd az erkölcstelen életmód folytatására történő örökhagyói hivatkozás, mégis helye van a kitagadás rendszerében és hamarosan a gyakorlatban is meg fog jelenni. Úgy gondoljuk, hogy jelen kitagadási ok nem az erkölcsi kategória duplikálásaként van jelen a szabályozásban, és a társadalmi normák változásával még az is elképzelhető, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt a jövőben nem lesz majd széleskörben erkölcsileg elítélendő, ellenben szabad kezét ad az örökhagyónak, hogy ezt maga dönthesse el az elítélt kötelesrészre jogosultja által generált helyzetről.

4.7. Az elvárható segítségnyújtás elmulasztása

A 7:78. § (1) bekezdésének g) pontja alapján az örökhagyó kitagadhatja kötelesrészre jogosult örökösét, ha az „a tőle elvárható segítséget nem nyújtotta, amikor az örökhagyónak szüksége lett volna rá.” A kitagadási pont ebben a formában első olvasatra talán értelmezhetetlennek tűnhet, ugyanis a tartási kötelezettség megszegésére, a hálátlanságra, valamint a büntetőjogi cselekményekre már találunk kitagadási szabályokat. Erősen vitathatónak látszik tehát a g) pontba foglalt magatartás létjogosultsága, de érdemes közelebbről megvizsgálni a kitagadás teljes rendszerében is elhelyezve. A g) pontbeli magatartás átfedést látszik mutatni a durva

⁴⁰² Lásd a jelen II. rész 5. alfejezetében írt Bozóky Alajos 1878-ban megfogalmazott véleményét, amely szerint nem várható el, hogy valaki azon gyermekeit is részesítse vagyonából, akik csak szegényt hoznak az ő fejére.

hálátlanság szabályozási körével, ám utóbbi kitagadási ok csak a nagykorú leszármazókkal szemben érvényesíthető, azonban a g) pont konkurálni látszik a házastárs speciális kitagadhatóságával is, mert láthattuk, hogy a házastárs gondozásának elmulasztása részét képezi annak a speciális kitagadási oknak. Ennek megfelelően a g) pontban foglalt kitagadási ok alkalmazhatóságát a szülők, mint kötelesrészre jogosultak esetében tudjuk leginkább elképzelni, ugyanis ha elgondolunk egy akár egyszeri alkalommal elkövetett, indokolt helyzetben elvárható segítségnyújtás mulasztást akár a leszármazók, akár a házastárs részéről, azokat beleilleszthetjük a nagykorú leszármazóra [7:78. § (2) bekezdés] és a házastársra [7:78. § (4) bekezdés] irányadó speciális kitagadási lehetőségekbe, azok ugyanis egyáltalán nem utalnak arra, hogy egy alkalommal megvalósított cselekmény nem meríthetné ki őket. Végigtekintve a kitagadási okok rendszerét az örökgyógy szülei esetében nem találunk olyan kategóriát, amely megengedné, hogy a büntetőjogi kategórián kívüli, ám mégis emberileg érthető, indokolt, rendkívüli esetekben az örökgyógy kitagadhassa hozzá méltatlanul viselkedő felmenőit. Megtaláljuk ezt a lehetőséget az összes többi kötelesrészre jogosult esetében, így a nagykorú leszármazók és a házastársak vonatkozásában, de a szülők esetében nem. Még az erkölcstelen életmód folytatásának kategóriájába sem férhetnek bele a szülők ezen fent felvázolt magatartásformái, hiszen az a kitagadási ok többszöri alkalmat, folyamatosan tanúsított magatartást kíván, továbbá a tanúsított magatartásnak az alapvető társadalmi elvárásokkal, erkölcsi normákkal szembehelyezkedőnek, azokat sértőnek kell lennie.

Tekintettel arra, hogy ezen fenti, a szülők által megvalósított esetek tapasztalataink szerint egyáltalán nem ritkák, az erre vonatkozó kitagadási lehetőség hiányát szabályozásbeli hiányosságnak tekintjük, amelyet meglátásunk szerint pótolni lenne szükséges.

Egy általunk 2021. évben készített végrendeletben az örökgyógy édesapját kívánta kitagadni arra való hivatkozással, hogy az őt, az örökgyógy édesanyját, és az örökgyógy akkor még kiskorú két kisebb testvérét a visszatérés szándéka nélkül elhagyta, tőle semmilyen anyagi, fizikai vagy lelki segítségre nem számíthattak. Az örökgyógy a következő indokokat sorolta fel: „(...) Édesapám azóta, hogy minket, gyermekeinket és feleségét elhagyott, nem tart fenn velünk semmilyen kapcsolatot, bár néha előfordult, hogy SMS-ben felköszöntött a születésnapomon, de a velem való

találkozásra illetve bármilyen csatornán történő kapcsolattartásra azóta sem tett kísérletet, irányomban és testvéreim irányában egyaránt elutasító. Édesapámnak a családból való távozásával mind anyagilag, mind egyéb szempontokból is nekem kellett átvennem a helyét mint családfenntartó, családfő, apám jelenlétének és segítségének pótlása anyagi, lelki és fizikai támogatást jelentett és jelent a mai napig is részemről. Előadom, hogy édesapám magaviselete mind édesanyám lelki és fizikai egészségét és a családi életünket is tönkretette, jelenlétének hiánya és elzárkózó viselkedése miatt támogatására és gondoskodására részéről sem betegség, sem szükség, sem a lakás körüli munkák felmerülése esetén nem számíthattam sem én, sem édesanyám, sem testvéreim, tőle a jövőben sem számíthatok semmilyen gondoskodásra sem betegség, sem szükség esetén. Édesapám többszöri megkeresésem ellenére sem telefonon, sem személyesen nem tartja velem a kapcsolatot, irányomban elutasító (...).” Valójában az örökhagyó azon akarata, hogy az apja családból való távozása után önerőből szerzett vagyonából nem kívánt még a kötelesrészt sem juttatni neki, emberileg teljesen érthetőnek tűnik számunkra. A végrendelet a g) pontba foglalt kitagadási magatartásra hivatkozva készült el.

A jelen g) pontban szabályozott kitagadási ok tehát egy jó lehetőség is lehetne a kitagadás rendszerében, de véleményünk szerint jelen formájában nem helyénvaló, ugyanis egyaránt abszolút homályosnak mondható a tartalma és az alkalmazási területe is, ez pedig öröklési perek indukálására alkalmas, amely eredmény a jogalkotónak nyilvánvalóan nem célja.

Előbbiektől elvonatkoztatva és elemezve a jelen kitagadási pontot magunk részéről teljes mértékben szubjektívnek gondoljuk azt, mert egyrészt feltételezi az örökös adott helyzetben való körülményeinek és lehetőségeinek felderítését, másrészt az adott örökhagyói helyzet feltárását is. Levezethetjük, hogy a kitagadási pont akár egy alkalommal, akár többször megvalósított segítségnyújtás elmulasztását is jelentheti.

Lázár eredetileg azzal a szöveggel nyújtotta be a jelen pont bevezetésére is kiterjedő módosító indítványát, hogy legyen akkor is kitagadható a kötelesrésztre jogosult, ha „az örökhagyót szükséghelyzetben segítség nélkül hagyta”.⁴⁰³ A szükséghelyzet az új Ptk. és a régi Ptk. szerint egyaránt a „másnak életét, testi épségét vagy vagyonát

⁴⁰³ Lásd: T/7971/136. számú módosító javaslat. <https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971-0136.pdf> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

közvetlenül fenyegető és más módon el nem hárítható veszély”⁴⁰⁴ jelenti. Álláspontunk szerint elmondható, hogy eredeti formájában a kitagadási ok jobb, érthetőbb lett volna, mert egyértelmű, hogy milyen helyzet léte az, amelyben az örökös elkövetheti a mulasztást, tehát a szabályozott joghelyzetnek objektív oldalt, úgy is mondhatjuk, hogy a megállapíthatóságához biztos pontot adott volna. Ennek igazolására az egyik közjegyzőhelyettes kolléga által 2016-ban készített közvégrendelet kitagadást tartalmazó részeit szeretnénk idézni: „Feleségem és én többször kértük a fiunkat, hogy az elmúlt nyár viharaiban a házunkon keletkezett károkat segítsen kijavítani, mert azokat mi magunk elvégezni nem tudjuk, ő azonban ebben sem volt segítségünkre. Lakóházunk fenntartásában és gondozásában is szükségünk lenne a közreműködésére, mely a lakhatásunk előfeltétele, ő azonban ebben sem működik közre. Kijelentem, hogy a fentiek alapján fiam nem nyújtotta és jelenleg sem nyújtja a tőle elvárható segítséget, amikor arra szükségem van vagy lett volna, ennek okán őt kitagadom.” Ez, az életben nem ritka helyzetet idéző kitagadást tartalmazó nyilatkozat a szükséghelyzet definícióját kimeríti, egyben szerintünk kellően alátámasztja, hogy a kitagadást rendező vonatkozó törvényszövegben indokolt helye lenne a szükséghelyzet fogalmának elhelyezése, már amennyiben ragaszkodunk annak jogszabályban maradásához.

Meglátásunk szerint tehát jelen g) pontot vagy érdemes lenne átalakítani a méltatlanul viselkedő szülők második speciális kitagadhatóságára, amely így a durva hálátlanság alanyi oldalának fordítottja lenne, vagy pedig a szükséghelyzetben segítségnyújtást elmulasztó szülők speciális kitagadhatóságára. Úgy gondoljuk, hogy más esetekben jelen g) pontban szabályozott kitagadási oknak nincs értelme, mert olyan helyzeteket rendez, amire már találunk kitagadási okot.

4.8. A durva hálátlanság

Ahogy írtunk róla, a 7:78. § (2) bekezdésében foglalt, durva hálátlanságot tanúsító kötelesrészre jogosultak kitagadásának törvénybe iktatása már az új Ptk. kodifikációjának kezdetén eldöntött volt. Szabályozásba felvételét az indokolta, hogy nem tartalmazott a törvény olyan kitagadási okot, amely a felnőtt leszármazó

⁴⁰⁴ Új Ptk. 5:26. § (1) bekezdés, régi Ptk. 107. § (1) bekezdés.

felmenőjével szemben tanúsított durván sértő, durván hálátlan, ám az örökhagyóval szembeni törvényes tartási kötelezettség elmulasztását meg nem valósító és büntetőjogi megítélés alá sem eső magatartásait engedné szankcionálni az örökhagyónak.⁴⁰⁵

Láthattuk, hogy a bírói gyakorlat a tartási kötelezettség elmulasztásának körében a jogszabályhelyet szigorúan értelmezve jár el, vagyis az egyik fő feltétel az örökhagyó törvényi definíciót kimerítő rászorultsága, míg a másik a tartásra kötelezett teljesítőképessége, azt a kitagadási okot más magatartások nem teszik megállapíthatóvá.

A nagykorú leszármazókra irányadó speciális kitagadási ok szerepelt a hatályba nem lépett 2009. CXX. törvényben, a Szakértői Javaslatban, a T/7971. számú javaslatban és az új Ptk. végső szövege is tartalmazza.

Ugyanakkor az új Ptk. hatályba lépett szövegét kivéve az összes szöveg kitagadási rendszerének (1) bekezdése b) pontjában az örökhagyó sérelmére bűncselekmény mellett szerepelt a „rokoni kapcsolatra tekintettel súlyosnak minősülés” feltétele, amelyről tudott, hogy azért került kiegészítésként bele a szövegekbe, mert az ott írt bűncselekmény súlyát a szövegek készítői nem büntetőjogilag, hanem a rokoni kapcsolatra tekintettel kívánták megállapítani.⁴⁰⁶

Megállapíthatónak tartjuk, hogy helyes volt Lázár Jánosnak a b) pontra tett módosító indítványa, ugyanis annak elfogadása nélkül az (1) bekezdése b) pontja és a (2) bekezdésben írt durva hálátlanság ugyanazokat a magatartásformákat szabályozták volna, a b) pont teljes kiüresedése mellett. Érdeemes előbbiekhöz hozzátennünk, hogy a 2002-ben megjelent Konceptióban szó sem volt az (1) bekezdés b) pontjának módosításáról, csupán a durva hálátlanság kategóriájának bevezetéséről.

Bemutattuk, hogy a durva hálátlanság kategóriájába tartozó esetek már a polgári törvénykönyv nélküli ítélkezés gyakorlatában is megmutatkoztak, és a bíróságok hasonlóan a régi Ptk. égisze alatti ítélkezési gyakorlathoz jobb híján már abban az időben is a súlyos bántalom tripartitumi passzusára visszautalva minősítették az örökösök kitagadását jogosnak. Olvashattuk a polgári jogi kódex nélküli ítélkezésnél

⁴⁰⁵ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója. In: Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 15. szám. II. kötet... 210. o., valamint 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozat az új Polgári Törvénykönyv koncepciójának elfogadásáról, valamint a polgári jogi kodifikációról szóló 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat időarányos végrehajtásáról és módosításáról. C. fejezet V. rész 4. pont.

⁴⁰⁶ Lásd még: VÉKÁS Lajos (Szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez... 1180. o.

kifejtetteknél, hogy az ott elemzett kötelesrészre jogosulti cselekmények is inkább a szülők elleni hálátlan, méltánytalan és szeretetet nélkülöző magatartások voltak, semmint büntetőjogi kategóriába tartozó cselekmények.

Ennek alapján megállapíthatónak tartjuk, hogy a jogalkalmazás már több, mint száz éve igényli egy olyan szubjektív kitagadási kategória megjelenését, amely kívül esik a büntetőjogi kategória és a tartási kötelezettség megsértésén.

A durva hálátlanság újonnan a szabályozásba vezetett egyértelműen szubjektív kategóriájának tartalommal való megtöltése kétségkívül a bíróságokra vár. Ugyanakkor mégsem értünk egyet Csitéi Béla abbéli véleményével, hogy a jelen kitagadási kategória terjedelme – a nagykorúsági kitévelt leszámítva – még csak előre sem feltételezhető és mindössze egyedül bizonytalan értelmezési módozatok felvázolására van lehetőség.⁴⁰⁷ Tudható volt már a Konceptióból is a durva hálátlanság bevezetésének oka, az öröklési jogi munkacsoport behatárolta alkalmazásának jövőbeli területét, továbbá a régi Ptk.-n alapuló, a tartási kötelezettség megszegése és az örökhagyó sérelmére való bűncselekmény elkövetése körében létrejött jogesetek áttanulmányozása után világos kép kapható a durva hálátlanság meghatározásának ismérveiről, valamint más magatartásoktól való elhatárolási elemeiről. Az új Ptk.-hoz fűzött kommentárokból, illetve a Szakértői Javaslatokhoz, valamint Bizottsági Javaslatokhoz írt magyarázatokban egyaránt találunk eligazítást a jelen kategóriát kitöltő magatartásokra, így Orosz Árpád ide sorolja a régi Ptk. 663. § (1) bekezdésének b) pontjának kapcsán a bíróságok által kitagadási oknak minősített, bűncselekménynek nem tekinthető jogsértéseket, például az örökhagyó jó hírnevét vagy becsületét sértő cselekményeket.⁴⁰⁸ Így tesz Vékás Lajos is, amikor a durva hálátlanság körébe tartozónak tekinti az örökhagyó gondozásának, ápolásának elmulasztását, amely a törvényes tartási kötelezettség megsértésének körén kívülálló eseteket vonja körébe.⁴⁰⁹ Fabó Tibor a szülővel való kapcsolat indok

⁴⁰⁷ CSITÉI Béla: A kitagadási okok tartalma, avagy észrevételek az új Ptk. öröklési jogi könyvéhez. In: Diskurzus, 2014/2, 6. o.

⁴⁰⁸ KECSKÉS László – KÖRÖS András – MAKAI Katalin – OROSZ Árpád – OSZTOVITS András – PETRIK Ferenc Polgári jog. Bevezető és záró rendelkezések. Az ember mint jogalany. Öröklési jog. Az új Ptk. magyarázata... 246. o

⁴⁰⁹ VÉKÁS Lajos (Szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez... 1180. o. és VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter (Szerk.): Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatok magyarázatokkal... 560. o.

nélküli nem tartását, az unokákkal való kapcsolattartást megfelelő ok nélküli akadályozást gondolja ide valónak.⁴¹⁰

Annyi bizonyos, hogy amennyiben a jogalkotói szándékból indulunk ki, akkor Orosz Árpád és Vékás Lajos álláspontját feltétlenül igaznak kell elfogadnunk, hiszen a durva hálátlanság kitagadási kategóriája pontosan az általuk hivatkozott esetekre lett kitalálva. Valóban, ahogyan a régi Ptk. 663. § (1) bekezdése b) pontjának gyakorlati elemzésénél kiderült, a bíróságok jobb híján nagyon sokszor minősítettek olyan magatartásokat, eseteket az örökhagyó elleni bűncselekménynek, amelyek a bűncselekmény büntetőjogi fogalmától igen távol estek. Pontosán azért került kimondásra a régi Ptk.-ra épülő gyakorlatban az, hogy nem az elkövetett magatartás büntetőjogi súlyából kell kiindulni, hanem azt az örökös-örökhagyó viszonyra figyelemmel kell minősíteni, mert a sokszor emberileg érthető kitagadási helyzeteket máshogyan nem lehetett volna kitagadásként értékelni. Ezen helyzetek b) pontba történő beleerőszakolását igyekezett elkerülni a jogalkotó a durva hálátlanság kategóriájának törvénybe iktatásával és álláspontunk szerint ismét jól látszik, hogy miért kell meghagyni a b) pontot szintiszta büntetőjogi kategóriaként. Fabó Tibor elképzelésével pedig azért értünk egyet, mert gyakorlati tapasztalat alapján a közjegyző előtt végrendelkezni kívánó ügyfelek leggyakoribb kitagadást megalapozottnak gondolt indoka az szokott lenni, hogy őket a nagykorú gyermekük nem látogatja, nem gondozza, nem tartja velük a kapcsolatot, az unokákat nem engedi hozzájuk. Ez utóbbi esetekben persze mindkét oldalt vizsgálnia kellene a majdani bírói fórumnak, hiszen az örökhagyó közrehatása, illetve szerepe ezekben a sajnálatos helyzetben döntő súlyúnak mutatkozik. A durva hálátlanság szükségességének alátámasztására a III. rész 6. fejezetében térünk majd ki.

A durva hálátlanság és az elvárható segítségnyújtás elmulasztása kapcsán tehát egyaránt vizsgálni szükséges az örökhagyó és a kötelesrészre jogosult oldalát, azt, hogy az örökhagyónak vajon mennyi szerepe volt az adott helyzet kialakulásában, ugyanis közrehatása mellett ezek a kitagadási magatartások nem állapíthatóak meg. Így foglalt állást P.20.168/2017. számú ügyben a Battonyai Járásbíróság is, amikor kimondta, hogy önmagában az a körülmény, hogy az örökhagyó és gyermekei - az alperesek - éveken át nem tartották egymással a kapcsolatot, nem adnak alapot sem

⁴¹⁰ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet... 681-682. o.

az öröklésre való érdemtelenység, sem az új Ptk. 7:78. § (2) bekezdésében meghatározott durva hálátlanság megállapíthatóságára, mert a családi kapcsolatok megszakadása, a gyermek-szülő viszony elhidegülése jelen ügyben nem róható kizárólagosan az alperesek terhére. Megállapította emellett a bíróság azt is, hogy az új Ptk. 7:78. § (1) bekezdésének g) pontjában foglalt kitagadási ok sem állapítható meg a perbeli esetben figyelemmel arra, hogy a felperesek által is elismerten az örökhagyó sem betegsége alatt, sem azt megelőzően nem kért anyagi vagy egyéb jellegű segítséget az alperesektől, megbetegedéséről sem tájékoztatta őket.

Teljes mértékben a durva hálátlanság Konceptió-, illetve öröklési jogi munkacsoport-beli meghatározásának mentén alkalmazta a jogintézményt a Budapesti XX-XXI. és XXIII. Kerületi Bíróság az előtte folyó öröklési jogi perben. A tárgyalta ügy örökhagyója 2015. május 28. napján keltezett magánvégrendeletében kitagadta gyermekét a Ptk. 7:78. § (1) bekezdés b), d) és g) pontjai és a (2) bekezdése alapján. A kitagadás okaként azt jelölte meg, hogy a gyermeke vele nem törődik, nem ápolja és nem gondoskodik róla, holott súlyos beteg, továbbá korábban több esetben bántalmazta részegen, és bár őt tisztességgel felnevelte, anyagilag támogatta, de a felperes gyermek durván bánt vele és hálátlanul viselkedett. Az elsőfokon eljáró kerületi bíróság kiemelte, hogy nem nyert bizonyítást a Ptk. 7:78. § (1) bekezdés b), d), g) pontjai szerinti kitagadási okok megalapozottsága, ugyanakkor a Ptk. 7:78. § (2) bekezdésére alapított kitagadási ok jelen ügyben fennáll, mert a tanúvallomások azt támasztják alá, hogy a durva hálátlanság megállapítható a felperes részéről, tekintve, hogy a felperes viselkedése az örökhagyóval szemben kifogásolható volt, különösen az, hogy előfordult: az őt rendszeresen anyagilag is támogató örökhagyót bántalmazta. A másodfokon eljáró Fővárosi Törvényszék egyetértett az elsőfokú bírósággal a kitagadás megítélése kapcsán hozzátéve azt, hogy a felperes és az örökhagyó meglehetősen passzív kapcsolatának oka a felperesnek az örökhagyóval szemben korábban tanúsított durva magatartása volt. A Kúria hatályában fenntartotta az ítéletet (BH2021. 334.).

Az előbbihez hasonló tényállás fennállása mellett részletesen kifejtett álláspontot tett közzé a Fővárosi Ítéletábrá a Pf.20.870/2021/6. számon közzétett eseti döntésében a durva hálátlanság kategóriájáról, fontos összefüggésekre és behatárolási szempontokra mutatva rá.

Az ügy örökhagyója 2017. szeptember 21. napján készített végrendeletében a felperest – a lányát – kitagadta arra hivatkozással, hogy az utána való öröklésre érdemtelen és vele szemben durva hálátlanságot is tanúsított. Indokai között szerepelt többek között, hogy az egyetlen gyermeke az örökhagyó férjének halálát követően olyannyira lelki terror alatt tartotta, hogy már az öngyilkosságba kényszerült menekülni, őt a kórházban nem látogatta és kifejtette azon álláspontját, hogy ha rajta múlna, akkor az örökhagyót élete végéig bezárva ott tartaná.

Az örökhagyó leírta még, hogy mióta házastársa elhunyt, a gyermeke nemcsak hogy folyamatosan ellenséges vele szemben, de olyan cselekedeteket kíván ellene foganatosítani, amely nemcsak jogszabályba ütköznek, de a jó erkölcsi követelményekkel is ellentétes. A bizonyítási eljárásban megállapításra került, hogy az örökhagyó kapcsolata a férjének halálát követően a felperessel az anya-lánya kapcsolat általánosan elfogadott módjától hűvösebb volt, utóbb – a felperes által sem vitatottan – teljes mértékben megszakadt. Az örökhagyó a férje halálát – testi és lelki állapota miatt – nehezen dolgozta fel, a felperes ehhez nem nyújtott hathatós segítséget. Megállapításra került az eljárásban, hogy az örökhagyónak anyagi gondoskodásra nem volt szüksége, sokkal inkább szorult lelki támaszra, törődésre, figyelemre. A tanúvallomások szerint a kívülálló személyek úgy érzékelték, hogy az örökhagyó tart a felperestől, aki nem nyújtja részére a gyermektől elvárható figyelmet. A bíróság szerint e körben nem az örökhagyó nagyobb figyelmet igénylő állapotának van jelentősége, hanem annak, hogy erre tekintettel a gyermektől mi várható el, valamint az örökhagyó ezen állapota nem menti fel a gyermeket az átlagosnál nagyobb gondoskodási kötelezettség alól. A felperes saját előadása szerint is tisztában volt azzal, hogy édesapja halála olyan úrt hagyott az örökhagyóban, ami csak nehezen pótolható. Alapos indokot azonban nem hozott fel arra a perben, miért nem törekedett ennek legalább az enyhítésére. A bevásárlásban történő segítségnyújtás a bíróság véleménye szerint nyilvánvalóan nem éri el azt a mértéket, amely ilyen helyzetben a gyermektől elvárható.

Az ítéletábra szerint kétségtelen, hogy a durva hálátlanság fogalma alá tartozó magatartások körében kialakult bírói gyakorlat nincs, de megítélése szerint azonban durva hálátlanságnak nem csak az örökhagyó szükséges ápolásának, gondozásának az elmulasztása tekinthető – de e körben értékelhető minden olyan tett, vagy mulasztás, ami a felmenő és a leszármazó – különösen a szülő és a gyermek –

kapcsolatának olyan fokú megromlásában közrejátszik, ami adott esetben ezen kapcsolat teljes ellehetetlenüléséhez vezet.

Az ítélet tábla rámutatott, hogy a szülő elzárkózó magatartása önmagában nem mentesíti a gyermeket a tőle elvárható gondosság, figyelem tanúsítása alól, amely kapcsolat nyilvánvalóan kölcsönösségen alapul. Az ítélet tábla döntésének indoklásában kifejtette, hogy a perbeli esetben ez a kölcsönösség a felperestől valószínűleg az átlagosnál nagyobb erőfeszítést igényelt, azonban anélkül nyugodott bele abba, hogy az örökgyőről való szükséges gondoskodást helyette mások végzik, hogy erre különösebb indokkal rendelkezett volna. Kísérletet sem tett arra, hogy az örökgyő által igényelt és szükséges figyelmet biztosítsa a részére, továbbá nem tett lépéseket annak érdekében, hogy az örökgyő feléje irányuló – esetleges téves – félelmeit feloldja, édesapja hiányát valamilyen módon megpróbálja enyhíteni. Nem teremtett a felperes előbbiek mellett olyan lehetőséget az örökgyő részére, hogy szükség esetén a segítségét kérhesse, noha számolnia kellett azzal, hogy erre az örökgyő rászorul.

Amellett, hogy az ítélet tábla nem találta megalapozottnak a felperes érdemteleniségére hivatkozást – nem merült fel a törvényben meghatározott egyik érdemtelenégi ok sem -, a bizonyított és a végrendeletben megfogalmazottaknak megfelelő tethető felperesi magatartások az ítélet tábla megítélése szerint is olyannak tekinthetők, amelyek a kitagadást érvényessé és a durva hálátlanságot, mint kitagadási okot valóssá teszik.

Úgy látjuk tehát, hogy a durva hálátlanság kategóriájának jogszabályi elhelyezésére kétségkívül már nagy szüksége volt a gyakorlatnak, ennek ellenére ehhez a kitagadási okhoz napjainkban még alig található olyan jogeset amelyben azt említenek, érdemi elbírálására példaként is csak a fenti esetek állnak jelenleg rendelkezésre, illetve a következő jogesetben nem került konkrétan említésre a durva hálátlanság okán történő kitagadás, de arra következtetni lehet a bíróság megerősítéséből levezetve.

A 20.P.21.698/2016. számú ügy örökgyője 2016. február 4. napján kelt teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalt végrendeletében az alperest minden ingó és ingatlan vagyona örökösévé nevezte, míg az utána való öröklésből minden rokonát kizárta, kitagadta, mert az elmúlt húsz évben vele kapcsolatot nem tartottak, részére segítséget nem nyújtottak. A Budapest Környéki Törvényszék a végrendelet

tartalmának vizsgálata alapján arra a következtetésre jutott, hogy az egyértelmű, világos rendelkezést tartalmaz az örökhagyó szándékára, végakarataira vonatkozóan: az alperest örökösévé nevezte, rokonait kizárta, kitagadta az öröklésből, utóbbi indokát is megjelölte, ennek megfelelően a felperesnek a szóban forgó végrendelet érvénytelensége iránt indított perében a keresetét elutasította. A törvényszék ítéletét a fellebbezés folytán eljáró Fővárosi Ítéltábla 17.Pf.20.701/2020/5-II. számú ítéletével helyben hagyta.

4.9. A szülőkre irányadó speciális kitagadási ok

Az új Ptk. 7:78. § (3) bekezdésében találjuk a jogalkotó által harmadik nívumként bevezetett kitagadási magatartást, amelyet mégsem mondhatunk teljesen újnak a szabályozásban, mert a rendelkezés hasonló tartalommal már a Tripartitumban is feltűnt (I. rész, 53. Czim). Emellett igaz az is, hogy az új Ptk.-n kívül egyik közzétett javaslat vagy tervezet sem alkalmazott speciális kitagadási okot az örökhagyó szüleivel szemben.

A (3) bekezdés szülőkre vonatkozó speciális kitagadási magatartása a második magyar polgári törvénykönyv megalkotásának folyamatában három alakban is közzétételre került mielőtt a végleges formáját elnyerte, érdemes ezt közelebbről megvizsgálnunk.

A 2009. évi CXX. törvény akként fogalmazta meg a jogszabályhelyet, hogy az örökhagyó szülőjét olyan magatartás miatt is kitagadhatja, amely a szülői felügyeleti jog megszüntetésére „adott vagy adhatott volna” alapot. A T/7971. számú törvényjavaslat akként rendelkezett, hogy a szülő magatartásának olyannak kellett lennie, amely a felügyeleti jog megszüntetésére „adott” alapot, illetve a Szakértői Javaslat akként, hogy az örökhagyó sérelmére elkövetett magatartásnak olyannak kell lennie a kitagadás megalapozottságához, amely a szülői felügyeleti jog megszüntetésére „adna” alapot.

A megfogalmazás nem csupán játék a szavakkal, látszik, hogy a jogalkotó a legpontosabban próbálta megragadni a rendelkezés lényegét. A jogszabályhely vonatkozásában a jogalkotói cél bárki előtt világos lehet, ugyanakkor fontos értelmezési kérdések merülnek fel bennünk a rendelkezések kapcsán.

Az „adott vagy adhatott volna alapot” megfogalmazás a múltra utal, tehát levezethetőnek tartjuk, hogy a kitagadás érvényességéhez a szülői felügyeleti jogot vagy meg kellett szüntetnie a bíróságnak, vagy pedig megszüntethette volna az akkor hatályos szabályok szerint.

Az „adott alapot” kitétel egyrészt feltételezheti az örökhagyó gyermekkorában ténylegesen megszüntetett szülői felügyeleti jogot, de érzésünk szerint nem lehet kizárni azt sem, hogy a szövegalkotó azt szerette volna kifejezni, hogy az akkor alkalmazandó jogszabály szerint helye lett volna a megszüntetésnek, mert a múltbeli szabály szerint ennek feltételei fennálltak. Ez álláspontunk szerint nem dönthető el egyértelműen.

Az „adna alapot”, valamint a jelen hatályos „ad alapot” kifejezések meglátásunk szerint talán a leghelytelenebb megfogalmazások, mert akként értelmezhetőek, hogy a mostani szabályok szerint lenne helye a szülői felügyeleti jog megszüntetésnek, és a múltban erre vonatkozó rendelkezések nem relevánsak.

A végső megoldás tehát az „ad alapot” kifejezés maradt, amellyel kapcsolatban az új Ptk.-hoz készült kommentárok egyértelműen rögzítik, hogy egyrészt a jelen hatályos szülői felügyeletet megszüntető magatartásokat kell e körben figyelembe venni, másrészt a szülői felügyeleti jogot a bíróságnak nem kellett megszüntetnie, az is elég, ha annak a 4:191. §-ben foglalt feltételei az örökhagyó gyermekkorában fennálltak.⁴¹¹

Érdemes hozzátennünk a fentiekhez, hogy a Csjt. a hatálybalépésétől kezdve a hatályon kívül helyezéséig három változatban szabályozta a szülői felügyeleti jog megszüntetését, minden esetben jól érzékelhető módosításokkal⁴¹² és ennél fogva az

⁴¹¹ KECSKÉS László – KÖRÖS András – MAKAI Katalin – OROSZ Árpád – OSZTOVITS András – PETRIK Ferenc: Polgári jog. Bevezető és záró rendelkezések. Az ember, mint jogalany. Öröklési jog. Az új Ptk. magyarázata... 247. o. és A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet... 682. o.

⁴¹² „Csjt. 89. §. (1) A bíróság megszünteti a szülői felügyeletet,

a) ha a szülő a felügyelettel a gyermek sérelmére súlyosan visszaél, vagy kötelességeit a gyermek érdekeit súlyosan sértő módon elhanyagolja, úgyszintén ha magatartásával gyermeke javát, különösen testi jólétét, szellemi vagy erkölcsi fejlődését veszélyezteti,

b) ha a szülőt a büntetőbíróság valamelyik gyermeke személye ellen elkövetett szándékos bűncselekmény miatt börtönbüntetésre ítélte.

(2) A bíróság a szülői felügyeletet abból az okból is megszüntetheti, hogy a szülő együtt él a felügyelettől megfosztott másik szülővel és ezért alaposan tartani lehet attól, hogy a felügyeletet nem fogja a gyermek érdekeinek megfelelően ellátni.” Kihirdetési állapota. In: Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság Hivatalos Lapja. 48. szám. Budapest, 1952. június 6., péntek, 471. o.

„Csjt. 88. § (1) A bíróság megszünteti a szülői felügyeletet:

új Ptk.-ban rögzített megoldástól eltérően.⁴¹³

Mindezeknél fogva számunkra nem tűnik igazságosnak egy nyilvánvalóan a múltban fennállt tényállást a jelen hatályos, adott esetben teljesen más szabályokkal minősíteni. Így például a szülői felügyeleti jogától megfosztott másik szülővel történő együttélés, mint a másik szülő felügyeleti jogának megszüntetésére alapot adó esetkör a Csjt. hatálybalépésétől egészen az új Ptk. hatályba lépéséig szabályozásban volt, míg azt az új Ptk. már nem tekinti megszüntető oknak. Emellett míg a 4:191. § (1) bekezdés b) pontjának esete tiszta mulasztásos magatartást rendez, amely b) pont a Csjt. korábbi rendelkezéseiben aktív magatartást is tartalmazott.

A kommentárok szerint tehát a hatályos szabályozásban a szülői felügyeleti jog megszüntetésének nem kellett a múltban megtörténnie, elég, ha annak alapja akkor fennállt. Különösnek hat ez számunkra a szülői felügyeleti jog megszüntetésének első esetében, hiszen ha elegendő lehet az, ha annak idején pusztán már a

a) ha a szülő felróható magatartásával gyermeke javát, különösen testi jólétét, értelmi vagy erkölcsi fejlődését súlyosan sérti vagy veszélyezteti,

b) ha a gyermeket más személynél vagy intézetben helyezték el, s a szülő a nevelést - a gyermek érdekeit súlyosan sértő módon - felróhatóan akadályozza,

c) ha a szülőt a bíróság valamelyik gyermeke személye ellen elkövetett szándékos bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélte.

(2) A bíróság a szülői felügyeletet abból az okból is megszüntetheti, hogy a szülő életközösségben él a felügyelettől megfosztott másik szülővel és ezért alaposan tartani lehet attól, hogy a felügyeletet nem fogja a gyermek érdekének megfelelően ellátni.” 1987. július 1. napján hatályos állapot. Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság hivatalos lapja. 5. szám. 1987. február 12., csütörtök, 95. o.

„Csjt. 88. § (1) A bíróság megszünteti a szülői felügyeletet:

a) ha a szülő felróható magatartásával gyermeke javát, különösen testi jólétét, értelmi vagy erkölcsi fejlődését súlyosan sérti vagy veszélyezteti,

b) ha a gyermeket más személynél helyezték el, vagy átmeneti nevelésbe vették és a szülő felróhatóan gyermeke érdekét súlyosan sértő módon nem működik együtt a gyermekét gondozó nevelőszülővel vagy intézménnyel, gyermekével nem tart kapcsolatot, továbbá magatartásán, életvitelén, körülményein az átmeneti nevelés megszüntetése céljából nem változtat,

c) ha a szülőt a bíróság valamelyik gyermeke személye ellen elkövetett szándékos bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélte.

(2) A bíróság a szülői felügyeletet abból az okból is megszüntetheti, hogy a szülő életközösségben él a felügyelettől megfosztott másik szülővel és ezért alaposan tartani lehet attól, hogy a felügyeletet nem fogja a gyermek érdekének megfelelően ellátni.” 1997. november 1-től hatályos állapot. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 169. §-a alapján módosítva.

⁴¹³ „4:191. § [A szülői felügyeleti jog bírósági megszüntetése]

(1) A bíróság megszünteti a szülői felügyeletet, ha

a) a szülő felróható magatartásával gyermeke javát, különösen testi jólétét, értelmi vagy erkölcsi fejlődését súlyosan sérti vagy veszélyezteti; vagy

b) a gyermeket más személynél helyezték el vagy nevelésbe vették, és az a szülő, akinek szülői felügyeleti joga szünetel, a gyermek elhelyezésére vagy a nevelésbe vételre okot adó magatartásán, életvitelén, körülményein önhibájából nem változtat.

(2) Ha a szülőt a bíróság valamelyik gyermeke személye ellen elkövetett szándékos bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélte, a bíróság a szülői felügyeletet a szülő valamennyi gyermeke tekintetében megszüntetheti. A bíróság rendelkezhet úgy, hogy a megszüntető határozat hatálya kihat a később született gyermekekre is.” Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter, Jogtár, Wolters Kluwer.

veszélyeztetettség fennállt, de annak megállapítására nem kellett hogy sor kerüljön a kitagadás megvalósításához, a bizonyítás minden kétséget kizáróan nehézkes lehet, egyes esetekben talán lehetetlen is. A Kúria jogértelmezési jogkörében eljárva megerősítve a kommentárokat megállapította, hogy nem szükséges a ténylegesen megszüntetett felügyeleti jog a kitagadás érvényességéhez, az öröklésjogi vitában eljáró bíróságnak kell megvizsgálnia esetről-esetre, hogy valóban lett volna-e alapja a szülői felügyeleti jog megszüntetésének.⁴¹⁴

Számunkra a fent ismertetett megoldások közül az „adott vagy adhatott volna alapot” kifejezés használata tűnik a legmegfelelőbbnek, azért, mert a kérdéses szülői magatartást a megvalósításakor hatályos jogszabályok alapján méltányos és – a jogszabályi változásokra figyelemmel - célszerű vizsgálni.

Mindemellett úgy gondoljuk, hogy a leginkább objektív módozat és törvényi szóhasználat valójában az „adott alapot” kifejezés lenne annak kimondásával, hogy a szülői felügyeleti jog megszűnését határozat mondja ki. Ugyanakkor amellet, hogy míg a megszüntetett szülői felügyeleti jogot könnyű bebizonyítani, nem szabad elfelejtenünk és el kell fogadnunk azt is, hogy nem minden esetben követi hatósági eljárás a szülő gyermeke ellen elkövetett magatartásait, így ezekkel a múltbeli eseményekkel kapcsolatban is méltányos megengedni a kitagadás lehetőségét, valamint a későbbi bizonyítást, amely során a megfelelő, kellő súlyú bizonyítási eszközök nyújthatnak segítséget az akkori körülmények tisztázásához és így a kitagadás jogosságához.

Jelen pontban tárgyalt kitagadási magatartás egyelőre nem jelent meg a gyakorlatban, ahhoz kapcsolódó jogesetet jelenleg még nem lehet találni. A kitagadási okról megállapíthatónak tartjuk, hogy szülői felügyeletet megszüntető határozat léte mellett objektív, egyébként az esetleges bizonyításnál nagy valószínűséggel komoly nehézségek merülhetnek majd fel. A szülői felügyeleti jog megszüntetése iránti eljárásban is komoly bizonyítás folyik le, amelynek eredményeként nem mindig

⁴¹⁴ Új Ptk. Tanácsadó Testület véleménye:

A Ptk. 7:78. § (3) bekezdésének alkalmazásában feltétel-e a szülői felügyeleti jog tényleges megszüntetése?

A Ptk. 7:78. § (3) bekezdése szerint a szülőt az örökhagyó olyan magatartás alapján is kitagadhatja, amely a szülői felügyeleti jog megszüntetésére ad alapot. A rendelkezés nem várja el azt, hogy erre ténylegesen sor is kerüljön, és a rendelkezés helyes értelmezése szerint erre nincs is szükség. A bíróság ugyanis az öröklési jogi jogvitában autonóm módon megvizsgálhatja, hogy a szülői felügyeleti jog megszüntetésének lett volna-e alapja. Ennek a vizsgálatnak az eredményeként kell eldöntenie, hogy az erre alapított kitagadási ok valóban fennállt-e. Jogtár, Wolters Kluwer.

szüntetik meg a felügyeleti jogot, és ha szem előtt tartjuk az örökgyógy gyermekkorától a felnőttkorában történő kitagadásig eltelt idő hosszát, úgy komoly kétségek is felmerülhetnek a múltban ténylegesen megtörtént események felvázolhatósága körében. Fontosnak érezzük még kiemelni a jelen kitagadási pont kapcsán, hogy ennek keretében az örökgyónak csak a gyermekkorában ellene vétő szüleit van lehetősége kitagadni, holott nem támaszthatja alá semmi sem, hogy felnőtt gyermeke ellen ne valósíthatna meg a szülője méltatlan, emberileg vagy erkölcsileg - akár széleskörben is - elítélendő magatartásokat. Ennek okán nem értünk egyet Vékás Lajossal abban, hogy a törvény meglévő kitagadási okai minden indokolt kitagadáshoz megadják a szükséges jogi alapot,⁴¹⁵ és továbbra is úgy gondoljuk, hogy akár a jelen speciális kitagadási ok mellett, akár azt teljesen felváltva - ahogyan már az elvárható segítségnyújtás elmulasztása kapcsán megírtuk - indokolt lenne a szülő-gyermek viszonyt mélyen megsértő szülők speciális kitagadhatóságát törvénybe iktatni.

4.10. A házastársi kötelezettség durva megsértése

A házastárs speciális kitagadhatóságát szabályozta a régi Ptk. 663. §-ának (2) bekezdése, amely alapján házastársát vagy bejegyzett élettársát az örökgyógy házastársi, bejegyzett élettársi köteleiséget durván sértő magatartása miatt is kitagadhatta, a rendelkezést az új szabályozás alanyi módosítással vette át, mert a bejegyzett élettársat már nem találjuk a szabályozásban. Az alanyi módosításra külön magyarázatot nem találunk, de érzésünk szerint ez nagy valószínűséggel azzal függ össze, hogy a jogalkotó az új Ptk.-ban már nem szerepelteti a közeli hozzátartozók között a bejegyzett élettársat. Ahogyan az már említésre került, az 1959-ben készült miniszteri indoklás kiemelte, hogy a jelen kitagadási magatartások tartalommal való megtöltése a gyakorlatra vár, tehát a jogalkotó semmilyen értelmezési támpontot nem adott a jogalkalmazásnak. Megállapíthatjuk a vonatkozó joggyakorlat áttekintése alapján, hogy az ítélkezés - jogalkotói útmutató híján - a házastársi köteleesség megsértését, és egyben a jelen kitagadási magatartás megvalósulását a

⁴¹⁵ Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter, Jogtár, Wolters Kluwer.

házastársaknak a Csjt.-ben megfogalmazott kölcsönös hűsége és támogatási kötelezettsége megsértésével azonosította. Ez az értelmezési irány vélhetően irányadó napjaink gyakorlatára is, hiszen a jogalkotó jelen kitagadási magatartás új Ptk.-ba történt átvitelekor semmilyen útmutatóval nem szolgált annak tartalmi jelentéséhez, ahogyan tette azt a többi érintetlenül áthozott kitagadási ok esetében is. A Csjt. 24. §-a szerint a házastársak hűséggel tartoznak egymásnak és egymást támogatni kötelesek. A Csjt.-hez készült kommentár szerint⁴¹⁶ a hűség kölcsönös, mindkét felet terhelő követelménye alatt házastársak esetén elsősorban a szexuálkölcsönözéshez fűződő normát kell érteni, míg a kölcsönös támogatási kötelezettség mind a személyes, mind a vagyoni érdekek érvényesítésének az elősegítésére kiterjed. A kommentár szerint személyes jellegű támogatást jelent például a beteg házastárs gondozása, tanulmányainak folytatása, munkahelyi érvényesülésnek elősegítése, vagyoni támogatást pedig az erre rászoruló házastárs megélhetéséről való gondoskodás. Csiky Ottó és Filó Erika szerint a házastársi hűség körébe nem pusztán a szexuális hűség követelménye tartozik, hanem abba beleértendő a másik házastárs érdekeit sértő magatartásoktól való tartózkodás is, így például a különféle szórakozások körében megvalósuló önzés. Csiky Ottó és Filó Erika értelmezése szerint továbbá a házastársak támogatási kötelezettsége kiterjed egymás tartásának kötelezettségére is, amely egyaránt lehet pénzbeli vagy természetbeli jellegű.⁴¹⁷

Látható lesz majd a gyakorlati példákban, hogy jelen pontban tárgyalt kitagadási ok fennállását a házassági kapcsolat sajátosságaira figyelemmel kell esetről-esetre megítélni és kulcsfontosságú a házassági életközösség fennállásának vizsgálata is, hiszen az életközösség hiányában az örökhagyó házastársa ipso iure esik ki az örökhagyó utáni öröklésből, a kitagadás érvényességének vizsgálatára ez utóbbi esetben már nincs is szükség.

A BH 1992.27. számú jogesetben az örökhagyó 1986. december 16. napján készített végrendeletében arra hivatkozással tagadta ki házastársát, hogy házasságuk alatt, illetőleg betegsége idején nem gondoskodott róla, nem ápolta őt. Az elsőfokon eljáró

⁴¹⁶ Kommentár a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvényhez. Szerzők: dr. BALOGINÉ dr. FAISZT Judit - dr. BENKŐ Csilla - dr. FERENCZY Ildikó - dr. POLGÁRNÉ dr. VÁRTOK Irén (archív). Jogtár, Wolters Kluwer.

⁴¹⁷ CSIKY Ottó - FILÓ Erika: Családjog I. 2., átdolgozott kiadás. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Pécs, 1999, 75-76. o.

bíróság érvénytelennek mondta ki a végrendelet kitagadást tartalmazó részét, mert a feltárt tények alapján, amely szerint ugyan a felek a házasságkötést követően mindketten fenntartották korábbi lakásukat, külön éltek, és csak a hétvégéket töltötték együtt, megállapítható volt az is, hogy köztük a házastársi együttélés - bár nem a szokásos módon - az örökhagyó haláláig fennállt. Megállapította előzőek mellett a bíróság azt is, hogy ugyan az örökhagyó súlyos szívbetegségben szenvedett, de a halála előtti heteket kivéve tartós ápolásra, gondozásra nem szorult, őt ekkor az édesanyja ellátta, így mindent egybevetve a kitagadási ok nem valósult meg. A döntést a Legfelsőbb Bíróság is helyben hagyta (P. törv. II.20.514/1991.).

Ugyancsak nem látta bizonyítottnak a házastársi köteleiséget durván sértő magatartás és így a kitagadási ok megvalósulását a Baranya Megyei Bíróság a P.20.450/2004. számú ügyben. A felperes és az örökhagyó 1960. június 18. napján kötöttek házasságot, amelyben a házastársak személyes kapcsolata az együtt töltött évtizedek során megromlott, és ezzel párhuzamosan mindkét házastársban fokozatosan erősebb személyi kötődések alakultak ki szüleik és testvéreik, illetve azok családtagjai iránt. Ennek a személyi kapcsolatrendszernek látványosabb megnyilvánulási formájaként a házastársak a bensőségebb családi ünnepeket gyakorta külön-külön a saját vérszerinti rokonságuk körében töltötték, illetve külföldi kirándulásaikat is külön töltve intézték. Az örökhagyó utolsó végrendeletét 1999. június 2. napján készítette. Végintézkedéseiben kitagadta házastársát arra hivatkozással, hogy a felesége a saját jövedelmét soha nem adta be a közösbe, a közös vagyon megszerzéséhez soha egy fillérrel nem járult hozzá, ezzel szemben 1970-ben a jelképre szóló 300.000,- forintos betétkönyvet elvitte és kivette a pénzt, az örökhagyó egyéb megkeresett jövedelméhez rendszeresen hozzányúlt, valamint 5 kg súlyú aranytárgyaiból 3,5 kg súlyút önhatalmúan elvitt. Az örökhagyó a kitagadás okaként jelölte meg azt a körülményt is, hogy a felperes egy alkalommal álmában késsel az életére tört, és 6 cm hosszú sérülést ejtett rajta. A széleskörű bizonyítási eljárásban nem nyert bizonyítást, hogy a házastársak közös vagyonának nagy részét az örökhagyó szülei biztosították volna, illetve a bizonyítékok alapján megállapításra került, hogy a házastársak már korábban is nagyfokú önállósággal, magányossággal éltek az életüket a házasságukban. Az örökhagyó a saját vérrokonsága körében nem a szeretet és a tisztelet hangján emlékezett meg a felperesről, de mégis a házassága fennállását, és nem annak felbontását akarta. A bíróság szerint az örökhagyót semmilyen

személyes vagy vagyoni érdek nem ösztönözte a házassága fenntartására, mert már szakmai karrierje végén járt, az ebből eredő társadalmi kötelezettségei már nem eshettek olyan súllyal latban nála, hogy „vagyoni kifosztása”, „élete elleni támadás” ellenére is vállalja a házassági életközösség látszatának fenntartását. Az a tény, hogy e megrendítő sorstapasztalatok ellenére is kérte a felperestől a házasság fenntartását, arra utal, hogy maga az örökhagyó is az élete keretének tekintette a felperessel kötött házasságát függetlenül attól, hogy abban a házaspár mennyi boldogságot találtak, vagy mennyi boldogtalanságot szenvedtek el. Az örökhagyó és a felperes e közös akaratára figyelemmel a bíróság nem tulajdonított túlzott jelentőséget annak a körülménynek, hogy az együvé tartozásuk kevésbé volt szoros, mint a házasság ideáltípusában, mert az összetartozás érzése ténylegesen megvolt a házaspárban.

A korábban már hivatkozott P.20.878/2008. számú jogesetben a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság az örökhagyó férjének erkölcstelen életmódja mellett annak házastársi kötelességet durván sértő magatartását is megállapította a tényállás és a csatolt bizonyítékok alapján. A bíróság az ügyben a családgondozó által vezetett gondozási napló és több tanúvallomás mentén igazoltnak találta a házastárs hűtlenségét, az örökhagyó irányában annak rákbetegsége alatt elmulasztott támogatási kötelezettsége nem teljesítését és azt, hogy a házastárs az örökhagyó állapotára egyáltalán nem volt tekintettel. A házastársi kötelesség megszegését tehát a bíróság jelen esetben összetett viselkedéssorozatra figyelemmel állapította meg, amely egyszerre merítette ki az erkölcstelen életmód folytatását és a házastársi kötelesség durva megszegését is.

A fenti jogeseteket végigtekintve egyöntetűen megállapíthatónak tartjuk, hogy jelen tárgyalt kitagadási ok fennállása kapcsán a bíróságok nagyon komolyan vizsgálják az eset körülményeit, kiemelve egyrészt a házassági életközösség fennállását, másrészt pedig az örökhagyó oldalát, vagyis azt, hogy mennyiben szorult rá házastársra gondozására, támogatására, tehát valóban felmerült-e kötelességszegő magatartás. Láttuk, hogy a legutolsó esetben, amelyben a házastársi kötelesség durva megsértésén alapuló kitagadás megállta a helyét, az örökhagyó állapota dokumentumokkal alátámaszthatóan is indokolta volna férjének fizikai és lelki támogatását, míg a többi eset örökhagyóinak állapota a feltárt tényállások alapján nem, házastársuk kötelességszegő magatartását csupán végrendeleti nyilatkozatuk állította.

Az előbbi jogesetekhez hasonló tényállás alapján a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság a fenti döntésekkel ellentétben nem látta megállapíthatónak a felek közötti házassági életközösség fennállását és ennek okán mellőzte a házastársi kötelességszegő magatartás vizsgálatát a P.20.661/2008. számú ügyben. A jogesetben a peres felek közel húsz éve külön éltek – noha a közös tulajdonukat képező ingatlanokban –, az örökgyó rendszeresen megjelent a házastársa által lakott, de szintén közös tulajdonú lakásukban, ahol házastársa főzött, mosott, varrt rá, átvette a nyugdíját, kórházi kezelése ideje alatt pedig meglátogatta férjét, illetve állatait ellátta. A bíróság ítéletében a fenti tények ellenére akként rendelkezett, hogy arra figyelemmel, hogy a peres felek hosszú ideje külön éltek és az örökgyó végrendeletében akként nyilatkozott, hogy a házastársi életközösségük 1990-1991. évtől kezdődően különköltözésükkel megszűnt és feleségét nem kívánja részesíteni vagyonából, hiányzó maradt a házassági életközösség valamennyi fogalmi eleme az örökgyó és az alperes házasságát tekintve, amit a tudati, akarati megnyilvánulások is megerősítettek, illetve ekként is tükröztek. A bíróság álláspontja szerint a fent felsorolt tények alapján a felek viszonya nem tekinthető sem együttélésnek, sem érzelmi, sem gazdasági kapcsolatnak, de az együvé tartozás, egymás iránti szolidaritás házastársak esetében a házasság intézményének valós tartalma szerint elvárt mértékű kifejezésre juttatásaként sem, főként nem az örökgyó ezzel ellentétes, egyértelmű, okiratban is kifejezésre juttatott nyilatkozataival összevetve. Az utolsó jogesetben a bíróság ítélete tulajdonképpen ugyanarra az eredményre vezetett, mint az örökgyó szándéka, mert kieséssel a házastárs az őt megillető kötelelrszéből is kiesett.

A jelen pontban tárgyalt kitagadási ok ugyan ritkának mondható a gyakorlatban, ennek ellenére nagyon is életszerű és ennél fogva meglátásunk szerint helytálló annak jogszabályi jelenléte. Sok esetben az örökgyóknak nincs lehetősége megszakítani az életközösséget, illetve a házasság felbontását kezdeményezni még a házastársi kötelességet durván sértő cselekmények léte mellett sem, erre kínál megfelelő megoldást jelen kitagadási pont. Láthattuk ugyanakkor, hogy a durva kötelességszegést nyomós bizonyítékokkal kell alátámasztani, így például hiteles tanúvallomásokkal, esetleg hatósági dokumentációval. Azokban az esetekben, ahol a durva házastársi kötelességszegő magatartás ellenére a felek fenntartják a látszatot az

együttéléssel és a házasság fel nem bontásával, ott nemigen osztják meg a külvilággal családi problémáikat sem, ez nehezítheti a bizonyítást.

A házastársi kötelesség durva megszegése kapcsán a jövő gyakorlatára vonatkozóan kiemelte Fabó Tibor, hogy a házastársi kapcsolat kölcsönösségének jellegéből adódóan arra érdemes figyelni a kitagadás értékelésénél, hogy egy-egy magatartás kiragadása az események összefüggéseiből téves értékelésre vezethet, a helyes eljárás inkább az, ha mindkét fél magatartását figyelembe vesszük.⁴¹⁸ Teljesen egyetértünk Fabóval, hiszen elemi fontosságú lehet a kitagadás komoly jogkövetkezményének alkalmazása folyamatában a másik fél közreható viselkedése, az ok-okozat vizsgálata, csakúgy, mint ahogyan azt több kitagadási magatartás esetében is láttuk.

A házastársi kötelesség durva megszegése körében a bíróságok a kitagadást akkor látták tehát igazoltnak, ha a házastársak kölcsönös hűség és támogatási kötelezettségének megsértése történt. Ahogyan láttuk, így jártak el a bíróságok a régi Ptk. ideje alatt, de így jártak el a polgári jogi kódex nélküli ítélkezés idején is, tehát erről a kitagadási okról elmondhatónak tartjuk, hogy több, mint száz éve ugyanaz teszi ki a tartalmát, ez várhatóan a jövőben sem fog változni, noha a hazai joggyakorlat áttekintése után látható, hogy a régi Ptk. alatt nem igazán ment át a gyakorlatba, míg a korábbi ítélkezésben több példát is sikerrel találtunk rá. Ennek indoka leginkább a válás procedúrájának egyszerűsödésében keresendő, hiszen egyrészt az 1953. január 1-jén hatályba lépett Csjt. elvetve a vétkességi elven alapuló bontást bevezette a feldúltsági elvet, másrészt már a régi Ptk. a hatályba lépéskori állapotában is rögzítette az örökhagyó házastársának öröklésből való kiesését az életközösség megszakadásával, így van ez hatályos jogunk szerint is. Ennek megfelelően az életközösség megszakadása napjainkban is elégnek bizonyul ahhoz, hogy a házastárs ne örököljön, ehhez kitagadásra már nincs szükség. Előfordulhatnak azonban olyan esetek, amikor valamilyen oknál fogva mégsem szakítják meg a felek az életközösséget és a házasságot sem bontják fel, így ezekben az esetekben lehetséges eszköznek bizonyul a kitagadás intézménye, továbbra is a házastársak kölcsönös hűsége és támogatási kötelezettségének megsértése indokával. A

⁴¹⁸ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet...683. o.

társadalom értékrendjének alakulásával jelen kitagadási ok kapcsán véleményünk szerint ugyancsak a gyakorlat változására lehet majd számítani a jövőben.

5. Megbocsátás

A kitagadási ok megbocsátásának rendezése az új szabályozásban azonos a régi Ptk.-ban foglaltakhoz,⁴¹⁹ némi szövegrendezést figyelhetünk csak meg. A jogkövetkezmények alkalmazása szempontjából a kitagadást tartalmazó végintézkedés megtételének ideje a kulcsponthoz, mert ha a kitagadás okát az örökhagyó végintézkedése előtt megbocsátotta, úgy a kitagadás érvénytelen, míg ha a megbocsátásra a végintézkedés után került sor, a kitagadás hatálytalanná válik. A kitagadás megbocsátása sem a régi Ptk. alatt, sem a hatályos szabályok szerint nem volt és nincs formakényszerhez kötve, tehát történhet kifejezett módon és erre utaló magatartással egyaránt.⁴²⁰

Az örökhagyó utólagos megbocsátása esetén az új Ptk.-hoz fűzött kommentárral ellentétben mi pontosabbnak tartjuk a régi Ptk. megfogalmazását, amely szerint ekkor az örökös az általános szabályok szerint örököl.

Nem látható sem a régi, sem az új Ptk. szövegében, de a kommentárokat olvasva kiderül, hogy az előzetes megbocsátás esetén előállt helyzet a kötelesrészre jogosult öröklésből történő kizárásaként értékelhető.⁴²¹

Úgy gondoljuk, hogy az utólagos megbocsátás törvényi szintű szabályozása méltányos és ésszerű, hiszen számos ok indokolhatja, hogy az örökhagyó nem vonta

⁴¹⁹ 664. § (1) A kitagadás érvénytelen, ha okát az örökhagyó végintézkedése előtt megbocsátotta, utólagos megbocsátással pedig a végintézkedés visszavonása nélkül is hatálytalanná válik.

(2) Ha a kitagadás érvénytelen, az örökösnek kötelesrészre van igénye. Az utólagos megbocsátással hatálytalanná váló kitagadás esetében az örökös az általános szabályok szerint örököl.

7:79. § [Megbocsátás]

(1) Ha a kitagadás okát az örökhagyó végintézkedése előtt megbocsátotta, a kitagadás érvénytelen, és az örökös kötelesrészre tarthat igényt.

(2) Ha a kitagadás okát az örökhagyó a végintézkedése után megbocsátotta, a kitagadás a végintézkedés visszavonása nélkül hatálytalanná válik.

⁴²⁰ Öröklési jog, A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve - tervezet, 1959...518. o., PALLÓSI Gizella - PETRIK Ferenc - SÓTH Lászlóné - SZOLCSÁNSZKY Vilmos: Az öröklés joga...243. o., valamint Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter, Jogtár, Wolters Kluwer.

⁴²¹ Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez. Szerkesztette: Gellért György. Jogtár, Wolters Kluwer. és Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter, Jogtár, Wolters Kluwer.

vissza a kitagadást tartalmazó végrendeletét vagy nem módosította azt a megbocsátást követően, e körben érzésünk szerint helytállónak tűnik megengedni az utólagos bizonyítást. Eltérően vélekedünk az előzetes megbocsátás jogintézményéről, amely álláspontunk szerint az örökhagyó végintézkedési szabadságának indokolatlan korlátozásaként van jelen a szabályozásban a régi Ptk. hatályba lépése óta.

Meglátásunk szerint abban az esetben, ha a kitagadási ok megbocsátását követően az örökhagyó mégis úgy dönt, hogy kitagadja kötelesrésztre jogosult hozzátartozóját az utána történő öröklésből, érzésünk szerint az örökhagyó a magatartást mégsem bocsátotta meg, ennek ellenére azzal a jogkövetkezéssel kell szembenéznie, hogy akarata nem érvényesülhet, mert kötelesrészt mégis juttatnia kell vagyonából.

Szeretnénk itt felhívni néhány már korábban tárgyalt jogesetet. A polgári jogi kódex nélküli joggyakorlatunk szerint ha az örökhagyó kifejezetten nem tagadta ki örökösét végrendeletben, úgy a kérdéses kitagadási magatartást megbocsátottnak kellett tekinteni még annak esetleges bizonyítottsága ellenére is.⁴²²

A Budakörnyéki Bíróság P.20.227/2016/12. számú ítéletének indoklásában az örökhagyó sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény megbocsátása kapcsán kiemelte, hogy álláspontja szerint a bocsánatkérés nem minősül megbocsátásnak, a megbocsátásnak ugyanis konkrétan kell lennie.

Az erkölcstelen életmód folytatásának elemzésénél tárgyalt BH2015.37. számú jogeset indoklásában a Kúria a megbocsátással kapcsolatban kifejtette, hogy a kitagadást követően is folytatott kapcsolattartás önmagában még nem minősíthető megbocsátásnak.

Ebben a határozatban elvi érveléssel kimondta a Kúria azt is, hogy a megbocsátás azt az örökhagyói szándékot is magában foglalja, hogy az örökös a hagyatékából részesedhessen.

A Kúriához hasonlóan vélekedünk mi is, és az előbbi értelmezés ismét megkérdőjelezi számunkra az előzetes megbocsátás intézményét, hiszen ha az örökhagyó kitagadja örökösét, egyértelműen az a szándéka, hogy az semmit ne kapjon örökségéből.

⁴²² 498/1874. In: ZLINSZKY Imre: A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire. Harmadik kiadás. Budapest... 765. o., 5019/1900. In: GLÜCKLICH Emil (szerk.): Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára XLII. kötetének 7. melléklapja... 53-54. o. és 5019/1901. In: Ügyvédek lapja. 1901/15... 1-2. o

Úgy gondoljuk, hogy a gyakorlat kevés példája mellett is kellően alátámasztottnak kellene a kommentárokkal szemben elfogadnunk azt, hogy a tovább folytatott kapcsolattartás nem értelmezhető megbocsátásra utaló magatartásnak, hiszen számos ok indokolhatja a kötelék további fenntartását az örökhagyó és örököse közt, így például közös háztartásban lakás, az unokák látogatása vagy egyszerűen csak az egymás hogylétéről való minimális tudomás. Fontos szem előtt tartanunk, hogy a kitagadásnak vagyont megőrző funkciója is van az esetlegesen pazarló örökösökkel szemben, ezért a megbocsátásra utaló magatartás vélelmezett jellege helyett inkább az örökhagyó végintézkedésbe foglalt akaratát kellene előtérbe helyoznunk.

A kommentárok szerint az előzetes megbocsátást az örökhagyó szóban vagy írásban is kifejezheti, ez esetekben úgy gondoljuk, hogy a későbbi kitagadást tartalmazó végrendeletet megítélhetjük az újabb végrendelet tételére vonatkozó szabályok szerint és a korábbi rendelkezést, jelen esetben a kitagadást, az újabb örökhagyói akarat hatályon kívül helyezheti, de akár annulálhatja is.

Mindent összevetve úgy gondoljuk, hogy nincs kellő indok ami alátámaszthatná azt, hogy amennyiben az örökhagyó az akár írásba foglalt megbocsátását illetően meggondolja magát, ne tehetne kitagadást tartalmazó végintézkedést, hiszen a végintézkedési szabadság keretében arra is korlátlanul módot ad a törvény, hogy az örökhagyó újabb és újabb végrendeletet tehessen az előző visszavonása mellett.

Az előzetes megbocsátás jogintézményét egyébként a régi Ptk. előtt egyedül Teleszky István törvénytervezetében találjuk meg (86.§), Szászy-Schwarz Gusztáv örökjogi tervezete (1795.§) és az Mtj. (2013.§) is egyedül az utólagos megbocsátást rendezte. A hatályba lépett régi Ptk. korabeli indoklásában nem találunk a jogintézmény bevezetésére, illetve annak szabályozásba iktatásának előzményeire vonatkozóan különösebb magyarázatot,⁴²³ így ismeretlen előttünk a jogintézmény létezésének indoka, bevezetésének miéértje.

A megbocsátás jogintézményéhez annak ellenére, hogy több, mint hatvan éves múltat tekint vissza, csak elvétve lehet jogesetet találni. Úgy gondoljuk, hogy ennek magyarázata abban rejlik, hogy az új Ptk.-ig viszonylag kevés kitagadást tartalmazó végrendelet keletkezett, ezek megnövekedettsége vélhetőleg a megbocsátáshoz tartozó joggyakorlat kialakulásához fog vezetni. A gyakorlati tapasztalataink ugyanis

⁴²³ Lásd: Öröklési jog, A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve - tervezet, 1959...518-519. o.

azt mutatják, hogy a kitagadott személyek általában tiltakoznak a kitagadásuk ellen, és minden lehetséges módon küzdenek az örökségükért védve önmagukat.

6. Néhány gyakorlati tapasztalat és az újabb kitagadási okok értékelése

Ahogy láttuk, a második Polgári Törvénykönyvünk hatályba lépése óta eltelt rövid időre figyelemmel a kibővített kitagadási magatartásokkal még nemigen találkozhatunk az elérhető jogesetek között. A gyakorlati jogász kollégák közti személyes felmérésünkből és saját tapasztalatainkból leszűrve mégis elmondható, hogy a polgárok igenis széleskörűen élnek a kitagadás lehetőségével, de ezen végintézkedések hagyatéki eljárásokban és hagyatéki perekben történő megjelenésére, valamint a belőlük leszűrhető tapasztalatok összegzésére még éveket kell várni.

Kitagadásnak a polgári jog szabályai szerint ugyan bármilyen érvényesen létrejött végintézkedési formában, így végrendeletben, öröklési szerződésben és halál esetére szóló ajándékozás útján is helye van, a személyes tapasztalat mellett áttekintve a kapcsolódó joggyakorlatot mégis megállapíthatjuk, hogy az szinte kizárólag végrendeletben valósul meg. Ennek oka a gyakorlati tapasztalatok alapján az lehet, hogy azokban az esetekben, amikor a kötelesrészre jogosultak kitagadására nincsen indoka az örökhagyónak, a felek öröklési szerződéssel kívánják a jogszerűség látszatát fenntartva elérni, hogy az örökhagyó hagyatékából az adott kötelesrészre jogosult még a kötelesrész mértékéig se részesüljön. Kellően megalapozott indok mellett pedig a végintézkedők kitagadást tartalmazó végrendeletet készítenek, illetve készíttetnek ügyvéddel vagy közjegyzővel.

Én magam 2017-től napjainkig pontosan hatvannyolc kitagadást tartalmazó közvégrendeletet készítettem el és nagyjából ugyanennyi olyan magánvégrendeletet vettem letétbe, amely az ügyfél elmondása alapján kitagadást tartalmazott. Elmondhatónak tartjuk, hogy amellett, hogy a végrendeletkezni kívánó ügyfelek száma az elmúlt hét évben ugrásszerűen megnőtt a korábbi évekhez képest, csak elvétve találkozunk olyan végrendeletkészítési felkéréssel, amely pusztán pozitív értelemben vett vagyoni elosztásról szólna és ne tartalmazna valamely a kötelesrészre jogosultakra nézve negatív, vagyonmegfosztó, kitagadási vagy őket a kötelesrészükre

szorító rendelkezést. Azt is megállapíthatónak tartjuk, hogy az ilyen negatív rendelkezések között is a kötelesrészre szorítás ritkább a kitagadási kívánalmaktól, az ügyfelek jól értesültnek tűnnek a kitagadás intézményéről, tudnak létezéséről és fő jogkövetkezményéről is.

Kettő, a napi gyakorlatban rendszeresen felmerülő kitagadási magatartást szükségesnek éreztünk kiemelni és néhány felmerülő gondolatot megosztani velük kapcsolatban.

Általánosságban elmondhatónak tartjuk, hogy az ügyfelek felkészülten jönnek el a közjegyzőhöz és mennek el az általunk megkérdezett ügyvédekhez, mégis nagyon sokszor hangzik el az érdemtelenésre hivatkozás amikor előadják, hogy gyermekük, unokájuk őket ok nélkül hanyagolja, hogylétükről nem érdeklődik, az unokákat ok nélkül nem engedi hozzájuk, csúnyán beszél velük. Az tapasztalható a mindennapi gyakorlat során, hogy a polgárok az öröklésre való érdemteleniséget a „nem érdemli meg az örökséget” gondolattal azonosítják anélkül, hogy gyilkossági kísérlet vagy végintézkedés érvényesülése elleni cselekmény lenne mögötte, de nem is hivatkoznak ilyen eseményekre. Az érdemteleniség valódi tartalmával a végrendelezők jellemzően az ügyvéd vagy a közjegyző előtt szembesülnek, emellett sokszor őszinte megdöbbenéssel vegyes tiltakozást tanúsítanak amikor ismertetjük annak törvénybeli eseteit, majd rákérdezzük arra, hogy a kitagadni kívánt személy követett-e el ilyen cselekményeket ellenük. Megállapíthatónak tartjuk tehát, hogy az érdemteleniségnek van egy jogi és egy hétköznapi, a laikusok által ahhoz kapcsolt jelentése, ezt mutatják a következő jogeseti példák is.

A BH2004. 467. számon közzétett jogesetben az örökhagyó 1977. április 18-án kelt végrendeletében minden ingó és ingatlanvagyonát feleségére, az alperesre hagyta. A végrendeletben rögzítette, hogy első házasságából Ildikó Margit utónevű gyermeke született, aki a házasság felbontása után édesanyjánál maradt, részére a gyermektartásdíjat a törvény szerint fizette. Ennek ellenére a leánya szinte megtagadta, azt sem közölte vele, hogy mikor és kihez ment feleségül. Az örökhagyó gyermekét kitagadta, mert véleménye szerint leánya utána az öröklésre érdemtelen. A végrendeletben leírta azt is, hogy végrendeleti örökösével boldog házasságban él, a jövőre is csak tőle várhatja a szeretetet, rászorultságában a gondozást, ápolást, ezekben a gyermekére nem számíthat. Az eljáró bíróságok egyetértettek abban, hogy

a felperes kitagadása a jogszabályi feltétel hiányában érvénytelen, mert nem áll fenn érdemtelenséget alátámasztó ok, így a felperes kötelelő részre jogosult.

Az 1.P.20.441/2010. számú eset örökhagyója végrendeletében a régi Ptk. 663. § (1) bekezdés a) pontjában szereplő kitagadási okra alapítottnan azt jelölte meg, hogy gyermeke, a felperes 8 éve nem hajlandó vele szóba állni, kapcsolatot kialakítani, illetve tartani. A bíróság megállapította, hogy a fent idézett jogszabályi rendelkezések értelmében ezen okból a felperes nem tekinthető az örökhagyó után öröklésre érdemtelennek, amely döntést a másodfokú bíróság helyben hagyott.

A Fővárosi Bíróság 20.P.24.460/2009/35. számú ítéletével megállapította, hogy az örökhagyó 2008. augusztus 19-én kelt írásbeli magánvégrendeletének a felperesek kitagadására vonatkozó része a peres felek viszonyában érvénytelen. Az örökhagyó mindhárom gyermekét azzal az indokkal szerette volna kitagadni, hogy velük 10 éve rossz a kapcsolata, szóban többször megalázták őt, valamint tetteg is többször bántalmazták, ezért az öröklésre érdemtelenek.

A Zala Megyei Bíróság előtt 2.Pf.20.748/2007. számon folyt végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránt indított perben az örökhagyó 2003. augusztus 14. napján tett írásbeli magánvégrendeletében unokáit a kitagadta az öröklésből arra hivatkozva, hogy a korábban létrejött tartási szerződésben foglalt kötelezettségeiknek nem tettek eleget, ezért az öröklésre érdemtelenek. Egyébként a kereset elutasítása mellett arra figyelemmel, hogy a felperes unokák a kitagadás érvénytelenségének megállapítása iránt kereseti kérelmet nem terjesztettek elő, a bíróság azt nem vizsgálta.

A Szekszárdi Törvényszék előtti 15.P.20.264/2011. számú jogesetben az örökhagyó 2007. március 30. napján ügyvéd által ellenjegyzett végrendeletében arra hivatkozással szerette volna kitagadni fiát, hogy az évek óta felé sem nézett, a nehéz órákban könyörgései ellenére nem jött el meglátogatni, tartási kötelezettségének nem tett eleget, ezért az örökhagyó véleménye szerint az öröklésre teljességgel érdemtelen. Arra figyelemmel, hogy a felperes gyermek a kitagadás érvénytelenségének vonatkozásában nem terjesztett elő kérelmet, a bíróság azt ebben az esetben sem vizsgálta, ellenben a végrendeletet érvényesnek mondta ki.

A 20.P.22.710/2012. számú jogesetben a Fővárosi Törvényszék érvénytelennek mondta ki az örökhagyó 2007. december 11. napján kelt végrendeletének kitagadásra vonatkozó rendelkezését, mert azzal az indokkal szerette volna lányát a neki járó

kötelesrésztől megfosztani, hogy az érdemtelen, mert betegségében nem látogatta, hogyléte felől nem érdeklődött, ezért benne mélységesen csalódott.

A P.22.272/2012. számú jogeset örökhagyója 1995. április 12. napján írt írásbeli magánvégrendeletében akként rendelkezett, hogy „ha valamelyik örökösöm életemben méltatlanul viselkedne hozzám, úgy rendelkezem, hogy sem ő, sem hozzátartozói ne részesüljenek az örökségből.” Az elsőfokon eljáró Fővárosi Törvényszék a kereseti kérelem alapján kizárásként minősítve az örökhagyó rendelkezését mondta ki annak érvénytelenségét nem egyértelmű, nem konkrét és nem kifejezett voltára tekintettel. Véleményünk szerint a fenti rendelkezést nem kizárásként, hanem kitagadásként kellett volna értékelni, mert az örökhagyó azt kívánta, hogy egyáltalán ne részesüljenek örökségéből a méltatlanul viselkedő örökösei és annak hozzátartozói, vagyis kötelesrészt se kapjanak. Természetesen a rendelkezés kitagadásként sem állt volna meg a törvényi feltételek hiányában, és egyet nem értve ebben Fabó Tiborral,⁴²⁴ mi nem tartjuk elfogadhatónak a feltételes kitagadás lehetőségét sem arra hivatkozva, hogy ha majd később a kötelesrésze jogosult megvalósítja az adott kitagadási ok alapjául szolgáló magatartást, úgy a már előre – még a kitagadási ok fenn nem állásakor - végrendeletbe foglalt örökhagyói rendelkezés a jövőben betöltheti szerepét.

A Szeghalmi Járásbíróság előtt 1.P.20.058/2013. számon folyt polgári ügyben a végrendelező érdemteleniségre hivatkozva azzal az indokkal szerette volna kitagadni egyik lányát, hogy öt évek óta nem látogatta, vele a kapcsolatot nem tartotta. A bíróság érvénytelennek mondta ki a végrendelet kitagadásra vonatkozó részét, megállapítva, hogy az örökhagyó végrendelete a régi Ptk. egyes törvényhelyeinek megjelölése nélkül, úgy általában hivatkozik a felperes érdemteleniségére.

A durva hálátlanságról szóló alfejezetben már ismertettük a Fővárosi Ítéltábla Pf.20.870/2021/6. számon közzétett ítéletét, amelynek örökhagyója 2017. szeptember 21. napján kelt végrendeletében érdemteleniségre is hivatkozva szerette volna kitagadni a lányát. E körben többek között gyermeke vele szembeni hűvös viselkedését, a szeretetteljes kapcsolat fenn nem állását, a lelki támasz, törődés hiányát hozta fel indokként. Az eljáró ítéltábla nem találta megalapozottnak a leánygyermek érdemteleniségét, mert az ügyben nem merült fel a törvényben

⁴²⁴ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet... 673. o

meghatározott egyik érdemtelen ok sem, azonban az örökhagyó hivatkozásai és a bizonyítási eljárás eredményei a leszármazó durva hálátlanságát igazolták, így a kitagadás érvényesnek bizonyult.

A következő példák általunk készített olyan tényvázlatokból valók, amelyeket az elmúlt években vettünk fel végrendelet készítés előtt:

„(...) A fiam és a férjem megjelentek a lakásomnál és a fiam diákigazolványát kérték tőlem. Előadtam, hogy az nincs nálam és nincs a lakásban sem. Ekkor a fiam elvesztette az önkormányzati felém magasodott, lefogott és ordibált velem. Önmagából kikelt fiamat végül a lépcsőlejárattal szemben álló és addig inaktív apja akadályozta meg a további agresszióban. Erkölcsileg elfogadhatatlannak és megengedhetetlennek tartom fiam irányomban tanúsított agresszív és megfélemlítő viselkedését. Anyák napja óta személyesen nem találkoztunk, telefonon néhány alkalommal keresett, de a fenti események megtörténte után a vele való kommunikáció lelkileg nehezemre esik. Kijelentem, hogy az irántam tanúsított fenti magatartásai miatt fiam érdemtelen az utánam való öröklésre. (...)”

„(...) Alulírott Végrendelkező kijelentem, a kitagadásom oka elsősorban az, hogy a fiam a családi vagyonunk jelentős részét eljáteképezte. Szenvedélybetegségével a budapesti Ny. Gy. kórházban kezeltettük, sajnos eredménytelenül. Alulírott Végrendelkező elő kívánom adni továbbá, hogy feleségemmel korábban kifejezetten jó anyagi körülmények között éltünk, boldog családi életünk volt, sikeres, jól menő vállalkozást üzemeltettünk. Fiunk magaviselete és szenvedélybetegsége ugyanakkor mind a vállalkozásunkat, mind a feleségem egészségét és a családi életünket is tönkretette. Feleségem az idegi megpróbáltatások és traumák miatt cukorbeteg lett, kórházba került, ahol baktériumfertőzést is kapott, később lebénult, majd a tavalyi évben elhunyt. Ezen okok alapján fiam teljességgel érdemtelen az utánam való öröklésre. (...)”

„(...) Kívánom és rendelem, hogy lányom és unokáim semmit se örököljenek utánam, őket az öröklésből kitagadom. 1989-ben lányom eljegyzésére engem meghívtak. Amikor az eljegyzésen megjelentem, lányom kijelentette, hogy ő nem kapott eddig tőlem semmit, jelenlétem így nem kívánatos, az eljegyzésről engem kidobtak. Megjegyzem, hogy az előző évben a lányom tőlem személygépjárművet kapott, annak teljes vételárát én fizettem számára ki. Innentől kezdve kapcsolatunk megszakadt, nem kerestük egymást 2005-ig, az unokáim születéséről engem nem

értésítették. 2005-ben a lányommal és A. nevű unokámmal az utcán összefutottunk, rögtön kezdeményeztem a kapcsolatunk helyrehozását, a családi kapcsolatok helyreállítását. 2005 és 2006 évben elvittem a lányomat és az egyik unokámat, A.-t Mallorcára nyaralni. 2007 évtől két unokámat, A.-t és Zs.-t minden évben, egészen 2016 decemberéig elvittem külföldi utazásra illetve lányomat is 2012-ben. Unokáim és lányom tőlem 2005-től folyamatosan kaptak pénzellátást, születésnapokra, névnapokra, ünnepekre és azokon túl is egyaránt. Lányomtól és unokáimtól semmilyen lelki és anyagi támogatást sosem kaptam, egyszer sem köszöntöttek fel sem névnapomon, sem születésnapomon, magukhoz látogatóba sosem hívtak meg semmilyen családi eseményre. Kijelentem, hogy a fentiek alapján lányom és unokáim érdemtelenek az utánam való öröklésre. (...)”

Láthatjuk a fenti jogesetekből és tényvázlati részletekből, hogy azok inkább a durva hálátlanság kategóriájába tartozóak, de semmiképpen nem a jogi értelemben felfogott érdemtelenység körébe sorolandóak. Általánosan elmondható véleményünk szerint, hogy míg a polgárok tisztában vannak a kitagadás lényegével, addig az érdemtelenység kifejezés, és az érdemtelenységnek a kitagadási magatartások első helyén történő szerepeltetése zavart kelt bennük, ez rendkívül gyakran előforduló jelenség tapasztalataink szerint. A szakember által készített végintézkedések esetében nincs ok aggodalomra, hiszen az ügyfelek megfelelő tájékoztatást kapnak. A törvényszöveg félreértéséből adódó komoly probléma a közvégrendeleteknél nagyobb számban előforduló, a végintézkedők által készített magánvégrendeletek esetében fordulhat elő, mert a kitagadási rendelkezés érvénytelenségét eredményezheti. Az átlagpolgárok nagy része sosem hallott még az érdemtelenység jogi kategóriájáról és meglátva azt a kitagadási okok közt, eszükbe sem jut érdemteleniséget keresni máshol. Ennek okán álláspontunk szerint talán helyesebb lenne a kitagadási magatartások első helyén szereplő érdemteleniséget kiegészíteni a következőkkel: „Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrésze jogosult a) az örökhagyó után az e törvény 7:6. § (1) bekezdésében meghatározott esetekben öröklésre érdemtelen lenne;”.

Igaz ugyan, hogy a törvény nem tudása nem mentesít a felelősség alól, de az érvénytelen végrendeleteknek és a jövőbeli pereskedéseknek talán útját állhatná a fenti pontosítás.

A kitagadásként megjelenő érdemtelenség mellett a másik kitagadási magatartás amelyről néhány gondolatot megosztanánk, az újonnan bevezetett durva hálátlanság jogintézménye. A durva hálátlanság kategóriájának jogszabályba iktatása kétségtelenül szükséges volt, annak életre hívását a gyakorlat indokolta, jól látható volt ez a régi Ptk. 663. § (1) bekezdése b) pontjához és d) pontjához kapcsolódó jogesetek elemzésekor, de számos, még a régi Ptk. égisze alatt keletkezett jogeset bizonyítja a jogintézmény szükségességét és az alkalmazására való igényt.

Így például a BH1999.118. számú jogeset örökhagyója 1985. október 7. napján készített írásbeli magánvégrendeletében fia kitagadásának okaként az jelölte meg, hogy az megértést, szeretetet nem tanúsít irányában, arra kívánja rávenni, hogy a megélhetését képező szikvízüzemet értékesítse, illetőleg letagadni igyekszik annak a 200.000 forintnak a kifizetését, amit az anyai örökségből adott át neki. Az elsőfokú bíróság a végrendelet kitagadásra vonatkozó rendelkezését érvénytelennek mondta ki arra hivatkozva, hogy a felsorolt magatartások a régi Ptk. 663. §-ában meghatározott kitagadási okok egyikét sem valósítják meg, más okból viszont a kötelesrészre jogosult kitagadására nincs lehetőség, amely döntést a Legfelsőbb Bíróság helyben hagyott.

Az eljárási hiba folytán hatályon kívül helyezett határozattal záruló BH2008.141. számú esetben az örökhagyó a végrendeletében kitagadási okként szintén azt jelölte meg, hogy a gyermeke „vele szemben rendszeresen tiszteletlen magatartást tanúsít, kihasználja és volt olyan, hogy bántalmazta”.

A már hivatkozott 15.P.20.264/2011. számú jogesetben az örökhagyó a fiát arra hivatkozással kívánta kitagadni, hogy az évek óta felé sem nézett, a nehéz óráiban könyörgései ellenére nem jött el meglátogatni, tartási kötelezettségének nem tett eleget. A per adatai azonban nem támasztották alá az örökhagyó tartásra rászorultságát, ezért alappal tehető fel, hogy az örökhagyó inkább a durva hálátlanság kategóriájába sorolható, a kötelesrészre jogosult által nem teljesített látogatás és törődés hiányát szerette volna kitagadással sújtani, semmint a tartási kötelezettség súlyos megsértését.

A 1.P.20.946/2012/6. számú, a Szegedi Törvényszék előtt folyt esetben az örökhagyó a 2009. január hó 31. napján írt végrendeletében gyermeke kitagadásaként arra hivatkozott, hogy az vele 8 éve nem hajlandó szóbaállni, kapcsolatot kialakítani, illetve tartani.

A Fővárosi Törvényszék előtt P.23.289/2012. számon lezajlott polgári perben az örökhagyó

2009. augusztus 28. napján kelt holográf végrendeletében lánya kitagadásaként arra hivatkozott, hogy az negyven évvel azelőtt megalázó, durva viselkedést tanúsított vele szemben, húsz év alatt nem találkozott vele, a kapcsolatot semmilyen formában nem tartották, amikor szüksége lett volna rá, nem ápolta, a lakcíme, tartózkodási helye ismeretlen.

A már szintén hivatkozott Pfv.I.21.064/2012. számú ügyben az örökhagyó 2006. február 10-én végrendeletet készített, amelynek értelmében három fia közül kettőt, továbbá unokáit és dédunokáit kitagadta, és egyetlen örökösül az alperest tette meg. A kitagadás indokául azt jelölte meg, hogy ameddig az örökhagyó képes volt rá, hogy részükre minden támogatást megadjon, addig idős beteg korában ezt a megnevezett leszármazók sem anyagilag, sem emberileg nem viszonozták.

A már ugyancsak elemzett 1.P.20.058/2013/55. számú jogesetben kimondta a Szeghalmi Járásbíróság, hogy habár az örökhagyó lánya kitagadásaként annak érdemteleniségére és családjogi kötelezettségeinek elhanyagolására hivatkozott, valójában, eredeti szándéka szerint az örökhagyó a felperest nem az irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettség megsértése miatt akarta kitagadta az örökségből, hanem azért, mert őt a felperes nem látogatta, vele a kapcsolatot nem tartotta.

Az 5.P.20.631/2013. számú eset egyik végintézkedője végrendeletében akként fogalmazott, hogy örökbefogadott fiát azért kívánja kitagadni, mert annak ellenére, hogy őt 9 hónapos korában feleségével örökbe fogadták, édesgyermekükként részére mindent biztosítottak, serdülővé válásától kezdődően csavargásával, durva, tiszteletlen beszédével egyre több gondot okozott számukra, kijelentette, hogy szüleit gondozni nem tudja, más dolga van.

A korábban hivatkozott 17.Pf.21.749/2014. számú ügyben az örökhagyó 2007. december 11. napján kelt végrendeletében minden ingó és ingatlan vagyonát az I. rendű alperesre hagyta, a felperest pedig az öröklésből kitagadta azzal, hogy érdemtelen, mert betegségében nem látogatta, hogyléte felől nem érdeklődött, benne mélységesen csalódott.

A következő tényvázlatokat szintén mi magunk rögzítettük végrendeletek elkészítése előtt:

„(...) Én, Végrendelkező ezennel kijelentem, hogy a fiamat az utánam történő öröklésből kitagadom. A kitagadásom oka az, hogy a fiam kihívta a rendőrséget és a mentőket, hogy vigyenek el engem a bolondok házába. Kijelentem továbbá, hogy a fiam mindent elherdál, a könyveimet, az arany Bibliámat az én engedélyem nélkül elvitte és gondolom, hogy eladta. (...)”

„(...) Teréz nevű lányom erkölcstelen életmódot folytat, továbbá velem szemben durva hálátlanságot tanúsított, ami többek között abban nyilvánult meg, hogy velem és rólam (nyilvánosan, mások előtt is, és írásban is) többször, minősíthetetlenül beszélt, engem méltatlan és közönséges jelzőkkel illetett, becsületemet valótlán tényállításokkal, trágár kijelentésekkel többször, súlyosan megsértette. Fentiek alapján tehát Teréz lányomat az öröklésből kitagadom. (...)”

„(...) Balázs és Krisztián Dániel fiaim a kapott támogatások ellenére engem több, mint nyolc éve nem támogatnak, nem látogatnak, számomra a ház körüli munkákhoz segítséget nem nyújtanak, unokáimat nem engedik hozzám. Az elmúlt nyolc éven belül – fiaim által is tudottan - két térdműtéten és egy könyökműtéten is átestem, mégsem nyújtották számomra ebben az időszakban a tőlük elvárható segítséget a mindennapi teendők során, úgy mint a bevásárlás, mosás, főzés, takarítás, gyógyszereim kiváltása során. Balázs és Krisztián Dániel fiaim nyolc éve velem nem beszélnek. Idős koromra tekintettel nekem lelki és fizikai támogatásra is szükségem lenne, ezt azonban fiaimtól nem kapom meg, baj esetén hozzájuk nem fordulhatok. Többszöri megkeresésem ellenére sem telefonon, sem személyesen nem tartják velem a kapcsolatot, irányomban, megkereséseimre elutasítóak. Elő kívánom adni továbbá, hogy Balázs és Krisztián Dániel fiaim ellenem folyamatosan, évek óta jogvitákat indítanak, minden alapot nélkülöző polgári és büntető kereseteket nyújtanak be.

Erkölcseleg elfogadhatatlannak és megengedhetetlennek tartom Balázs és Krisztián Dániel fiaim irányomban tanúsított hálátlan viselkedését. Balázs és Krisztián Dániel fiaim elzárkózó viselkedése miatt támogatásukra vagy későbbi gondoskodásukra a részükről sem betegség, sem szükség esetén nem számíthatok sem most, sem a jövőben. (...)”

„(...) H. Z.-né lányomat, és annak összes leszármazóit, mivel több mint tíz éven át családotól elkerült, nem törődött velem, s annak ellenére, hogy igen jelentős anyagi juttatásban részesítettem, velem szemben durva magatartást tanúsított,

betegségemben amikor ápolásra segítségre lett volna, és lenne szükségem nem támogatott, karácsonykor még csak fel sem hívott az utánam történő öröklésből kitagadom, így az a határozott kívánságom, hogy H. Z.-né és leszármazói utánam ne örököljenek és a kötelekrész őket ne illesse meg. (...)”

„(...) Lányom és kettő gyermeke – Gréta és Nóra - korábban már kaptak tőlem ajándékba egy házat, egy nagy értékű gépkocsit, részükre több alkalommal is milliós nagyságrendben pénzbeli támogatást nyújtottam. A lányomnak és kettő unokámnak ajándékozott vagyontárgyak értéke összesen körülbelül 50.000.000 Ft. Lányom a kapott támogatások ellenére engem jó ideje nem támogat, nem látogat, számomra a ház körüli munkákhoz segítséget nem nyújt, unokáimat nem engedi hozzám. Lányom két és fél éve velem nem beszél. Idős koromra tekintettel nekem lelki és fizikai támogatásra is szükségem lenne, ezt azonban lányomtól nem kapom meg, baj esetén hozzá nem fordulhatok.

Többszöri megkeresésem ellenére sem telefonon, sem személyesen nem tartja velem a kapcsolatot, irányomban elutasító. Elfogadhatatlannak és megengedhetetlennek tartom lányom irányomban tanúsított hálátlan viselkedését. Lányom elzárkózó viselkedése miatt támogatására vagy későbbi gondoskodására a lányom részéről sem betegség, sem szükség esetén nem számíthatok sem most, sem a jövőben. (...)”

„(...) Lányom több alkalommal mások előtt engem „prosti, kurva” kifejezésekkel emlegetett, „önző disznónak” nevezett, annak ellenére, hogy több alkalommal nagy összegekkel anyagilag segítettem, a lakását saját pénzemen teljes körűen berendeztem. Ilona lányom többszöri alkalommal Katalin lányommal a lakásomba tudtom nélkül bejutva eltulajdonított tőlem többféle értéktárgyat és az általam alapított és vezetett cég által előállított szépségápolási termékeket. (...)”

„(...) Alulírott Végrendelkező kijelentem, János nevű gyermekem kitagadásának oka elsősorban az, hogy a fiam erkölcstelen életmódot folytat. Elő kívánom adni, hogy János nevű gyermekem a vagyonom jelentős részét el játékgépezte, továbbá több alkalommal lakásomba tudtom nélkül bejutva eltulajdonított tőlem készpénzt, értéktárgyakat, valamint a cégem által előállított szépségápolási termékeket, amelyeket aztán munkahelyén árult.

János gyermekem szerencsejáték,- és alkoholfüggősége folytán sok tartozást halmozott fel, amely tartozásokat én fizettem ki helyette. Alkoholos

befolyásoltságában János gyermekem több alkalommal engem és Ágota nevű gyermekemet is fojtogatott, előfordult, hogy Ágotát én szedtem ki a kezei közül.

Alulírott Végrendelkező elő kívánom adni továbbá, hogy kifejezetten jó anyagi körülmények között élek, családommal boldog családi életünk volt, sikeres, jól menő vállalkozást üzemeltetek. János fiam magaviselete és szenvedélybetegsége ugyanakkor mind a vállalkozásomat, mind az egészségemet és a családi életünket is tönkretette. Azon túlmenően, hogy több alkalommal súlyos összegeket tulajdonított el tőlem, az anyagi káromon túlmenően az egészségi állapotom is súlyosan megromlott. (...)”

Láthatóan meglehetősen gyakori tehát a polgárok hivatkozása azokra az esetekre, amelyeket az öröklési jogi munkacsoport is felvázolt már az új Ptk. kodifikációjának kezdetén a durva hálátlanság kategóriájának bevezetése okán. Láthattuk a régi Ptk. alatt keletkezett jogesetek elemzésénél, hogy hiába volt emberileg érthető az örökhagyó arra való hivatkozása, hogy őt örököse nem látogatta, vele a kapcsolatot nem tartotta, arra figyelemmel, hogy anyagi helyzetük alapján nem minősültek tartásra szorultnak, a bíróságok nem állapították meg a kitagadás jogszerűségét a törvényes tartási kötelezettség megsértése okán. Ennek folytán meglátásunk szerint prognosztizálható, hogy azok az esetek, amelyek tényállásbeli hiányosságuk miatt nem tartoznak bele a törvényes tartási kötelezettség súlyos megsértésébe, a durva hálátlanság kategóriáját fogják kitölteni a jövő gyakorlatában és valószínűleg azok a leszármazók által megvalósított esetek is ide kerülnek majd, amelyek nem tartoznak az örökhagyó elleni bűncselekmények kategóriájába.

A fenti szubjektív kategóriák mellett gyakori még az előttünk megjelenő esetekben a bűncselekményre hivatkozás is a leendő örökhagyók részéről, így számos esetben találkozunk arra való hivatkozással, hogy őket gyermekük, unokájuk tettelesen többször bántalmazta, ennek alátámasztására többször mutattak már be rendőrségi, bírósági határozatot, ilyenkor annak adatait feltüntetjük a végrendeletben. Kifejezetten gyakran hivatkoznak előttünk az ügyfelek az erkölcstelen életmód folytatására is, leginkább drogfogyasztásra, nőnemű gyermek, unoka esetén feslett, kicsapongó életmódra, netán prostitúcióra, férfi nemű gyermek, unoka esetén pedig alkoholista, garázda életmódra és nőekkel való eltartásra szoktak utalni. Nem ritka előzőek mellett még a tartási kötelezettség nem teljesítésére hivatkozás sem, bár ez esetben inkább a durva hálátlanság kategóriájába tartozik az eset, mert leginkább az

érdeklődés hiányáról, a mindennapokban szükséges segítségnyújtás elmulasztásáról van szó. Gyakorlati tapasztalataink szerint mindent összevetve általánosságban elmondható, hogy az előttünk folyó esetek többségében egyszerre több kitagadási magatartást is felsorolnak a leendő örökhagyók és a leggyakoribb örökhagyói hivatkozások a durva hálátlanság esetkörébe sorolandó esetekre, az erkölcstelen életmód folytatására, valamint az ellenük elkövetett vagyon elleni vagy testi épség elleni bűncselekményekre történik.

7. A kötelesrész alapjának szabályozása és változások a kötelesrész védelme kapcsán

Az örökhagyó végintézkedéssel és élők közötti jogügylettel egyaránt létrehozhat olyan helyzetet, amely sérti a kötelesrészre jogosultak érdekeit azáltal, hogy ezen jogügyleteken keresztül vagyont von ki a kötelesrész alapjából.

Fentiek okán a jogalkotó az új Ptk. hatályba lépésével fontos változtatásokat vezetett be a kötelesrész alapjához számítandó vagyonelemek kapcsán. Egyrészt az új Ptk. 7:80. § (1) bekezdése, valamint a 7:81. § (1) bekezdése szerint a kötelesrész alapja a hagyaték tiszta értéke, valamint az örökhagyó által a halálát megelőző tíz éven belül bárkinek juttatott ingyenes adományok értéke, ideértve az örökhagyó által bizalmi vagyonkezelésbe adott vagyon értékét is. A régi Ptk.-ban rögzített korábbi szabályokhoz képest tehát tizenöt évről tíz évre csökkent a kötelesrész alapjához számítható ingyenesen adott vagyonelemek köre, vagyis ezen megközelítésből a kötelesrészi igények védelme csökkent. Az új Ptk.-hoz készült nagykommentár szerint⁴²⁵ gyakorlati tapasztalatok támasztják alá, hogy az eltelt idő növekedésével arányosan nő annak lehetősége, hogy az adományt már elidegenítették, és ezzel indokolatlanul csak a hagyatékban részesedettek felelőssége lesz terhesebb, valamint a hosszabb idő elteltével a bizonyítási nehézségek is szaporodnak. Véleményünk szerint az időintervallum leszállítása a nagyobb értékkel rendelkező ingatlanok, illetve az értéküket az idővel is tartó vagy növelő ingóságok esetében nem méltányos, e körben a kommentár indoklása sem tűnik számunkra meggyőzőnek.

⁴²⁵ Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter, Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 1.)

A fenti szabálynak megfelelően a hagyaték megnyílását megelőzően tíz éven túl adott bármilyen magas értékkel bíró adományt tehát általános jelleggel figyelmen kívül kell hagyni, így aki azt tíz évnél régebben kapta, nem felel a kötelesrész kielégítéséért sem.

Jelentős változást vezetett be a jogalkotó azzal, hogy immár a kötelesrész alapjához hozzá kell számítani az örökhagyó által elők közöttiügylettel vagy végrendelettel bizalmi vagyonkezelésbe adott vagyon juttatáskori tiszta értékét is. Ez tehát azt jelenti, hogy ameddig a kezelt vagyon tulajdonjogát a vagyonkezelő nem ruhazza át, ameddig afelett rendelkezési joggal bír, felelősséggel tartozik a kötelesrészi igények kielégítéséért. A helytállás alapja egyrészt az, hogy a kezelt vagyon a törvény előírása alapján teljesen elkülönül a vagyonkezelő saját vagyonától, másrészt pedig az, hogy a bizalmi vagyonkezelésbe utalással a leendő örökhagyó vagyonából is kikerül. A vagyonkezelésbe adott vagyon már a hagyatéki leltárban sem kerül feltüntetésre, ennél fogva a közjegyző sem adja át, hiszen nem számít hagyatéknak, így ha valaki a teljes vagyonát bizalmi vagyonkezelésbe adja, vagyon híján hagyatéki eljárás sem fog indulni. A törvényből azt is levezethetjük, hogy az egyes vagyontárgyak vonatkozásában nem a bizalmi vagyonkezelés keletkezésének időpontja számít, hanem az adott vagyonelem beutalásának időpontja.

A jogszabály szövegéből azt a következtetést is levonhatjuk, hogy a vagyonkezelő helytállási kötelezettsége akár évtizedekre is kiterjedhet, hiszen bizalmi vagyonkezelési szerződést lehetőség van akár ötven évre is létrehozni,⁴²⁶ a jogalkotó pedig semmilyen más időkorlátot nem állított fel a felelősség kapcsán, mint azt, hogy az örökhagyó által a vagyonkezelő tulajdonába adott dolgok, ráruházott jogok és követelések teljes értéke a vagyonkezelés ideje alatt a kötelesrészhez számítandóak. A törvény szerint jelen esetben nem vizsgálható a visszterhesség-ingyenesség kategóriája, hanem általánosító jelleggel a bizalmi vagyonkezelésbe adott vagyonra egységesen az ingyenes adomány fikcióját alkalmazva, az örökhagyó általi vagyoni juttatást a kötelesrészi igények védelme érdekében ingyenes adománynak tekinti. Tókey Balázs szerint a törvényi megfogalmazásból az vezethető le, hogy „a kötelesrészi igény csak a vagyonkezelővel szemben érvényesíthető, aki a felelősség

⁴²⁶ 6:326. § (3) A határozatlan időtartamra vagy az ötven évnél hosszabb határozott időtartamra létesített bizalmi vagyonkezelési jogviszony ötven év elteltével megszűnik. Az ettől eltérő kikötés semmis. Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 1.)

alól mentesülhet a 7:84. § (3) bekezdése alapján⁴²⁷ annyiban, amennyiben azt a kedvezményezettnek már kiadta.”⁴²⁸

Tókey Balázs fenti álláspontjával teljesen egyetértünk, de véleményünk szerint érdemes meglátásához hozzátenni, hogy a juttatástól önhibából történő elesés nem csak a kedvezményezettnek történő kiadással valósulhat meg, hanem például a vagyontárgy megsemmisülése folytán is, de akkor is, ha például az állam az érintett ingatlanokat jogszabállyal, ingyen elvonja.⁴²⁹

Egyértelműnek hat számunkra a törvény szövegéből, hogy a helytállási kötelezettség középpontja minden esetben a vagyonkezelés időtartama, ezen időintervallum alatt terheli felelősség a vagyonkezelőt a kötelesrészi igényekért. Amennyiben a hagyaték megnyílik és van az örökhagyónak bizalmi vagyonkezelésbe adott vagyona, úgy a bizalmi vagyonkezelőnek tűrési és elszámolási kötelezettsége keletkezik a kötelesrésze jogosultakkal szemben a bizalmi vagyonkezelés alatt álló vagyon kapcsán. A vagyon kiadását követően ezen jogszabályhely alapján azonban már nem kérhető számon a kötelesrészi igények kielégítése.

A vagyonkezelésbe adott vagyon általános ingyenességének kimondása álláspontunk szerint helytálló, hiszen hiába történt a vagyonrendelő és a vagyonkezelő között tulajdonátruházás, a leendő örökhagyó tulajdonából kikerült vagyonért cserébe nem történt visszerhes szolgáltatás, a leendő hagyatékba ellenérték nem áramlott vissza.

Amennyiben úgy áll a helyzet, hogy a vagyonkezelő a későbbiekben átruházza a vagyont a vagyonkezelési szerződésben foglalt keretek közt egy adott jogszerzőre, úgy a vagyon kikerül a bizalmi vagyonkezelés köréből és a törvény értelmezése alapján azzal a jogszerző már nem köteles helytállni, annak ellenértéke viszont továbbra is a kötelesrész alapjaként szolgál, mint bizalmi vagyonkezelés alatt álló vagyon.

Meglátásunk szerint valójában tehát a kötelesrészi igények fedezetének elvonása nem is az örökhagyó vagyonának vagyonkezelésbe adásával valósulhat meg, hanem egyrészt azzal, ha attól a vagyonkezelő önhibáján kívül elesett, másrészt ha a kiadott

⁴²⁷ 7:84. § (3) Aki a juttatástól önhibáján kívül elesett, a kötelesrészeért nem felel. Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 1.)

⁴²⁸ Tókey Balázs: A Ptk. bizalmi vagyonkezelési szabályainak 2017-es módosításáról. Polgári Jog. 2018/1. – Tanulmány, [26], Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 1.)

⁴²⁹ BH2019. 111.

vagyonért cserébe nem megfelelő arányú ellenértéket nyújtottak, továbbá ha azt a vagyonkezelő kiadta a szerződésben megjelölt kedvezményezettnek.

Érdemes szem előtt tartanunk, hogy a törvény nem szab minimum időkorlátot a bizalmi vagyonkezelési szerződés fennállására, így az viszonylag rövid időre is létrehozható, sőt a jogszabály szinte teljes rendelkezési szabadsággal ruházta fel a vagyonrendelőt a kedvezményezettek személyi körét illetően, azt is lehetővé téve, hogy a kijelölési jogosultságot a vagyonkezelőnek engedje át. A vagyonkezelési szerződés tartalma a vonatkozó rendelkezések alapján tetszőlegesen módosítható, így megváltoztatható a kedvezményezett személye is, aki lehet harmadik kívülálló természetes vagy jogi személy is, nem feltétel, hogy az örökgyó – kötelesrésze jogosult – hozzátartozója legyen.

Megjegyezzük, hogy valójában a fent vázolt fedezetelvonás nemcsak a kötelesrészi igényeket érintheti, hanem a vagyonrendelő hitelezőinek fennálló igényei sérelmét is jelentheti. Abban az esetben, ha a vagyonrendelő fedezetelvonási céllal adja bizalmi vagyonkezelésbe a vagyonát, úgy a hitelezők keresetet nyújthatnak be a bírósághoz a vagyonkezelési szerződés színlelt vagy fedezetelvonó jellegének megállapítása végett. A kötelesrésze jogosultak fedezetelvonásra sikerrel nem hivatkozhatnak, mert a bírói gyakorlat szerint erre való igényük csak az örökgyó halálával nyílik meg, így számukra a színlelt szerződésre, esetleg a jóerkölcsbe ütközésre hivatkozás marad járható peres útként.

A kezelt vagyonért nem megfelelő ellenérték nyújtása körében egyrészt a vagyonkezelő jogosulatlan rendelkezésének, valamint a jogszerző jóhiszeműségének vagy rosszhiszeműségének van jelentősége, illetve az adott tulajdonátruházó ügylet esetében az arányosság kérdése utólagos perbeli vizsgálatának. A jogszabály szerint a vagyonrendelő és a kedvezményezett jogosult visszakövetelni azt a vagyont, amit a vagyonkezelő harmadik személynek juttatott, amennyiben a harmadik személy nem volt jóhiszemű a vagyonkezelő jogosulatlan rendelkezését illetően vagy ingyenesen szerzett,⁴³⁰ de arra nem ad kifejezett megoldást, ha nem megfelelő mértékű ellenérték került be a vagyonba, így kibővíti a kötelesrésze alapjába tartozó vagyont. Ilyen esetekben ugyancsak a peres út maradhat megoldásként.

Tókey Balázs hozzátette még a fenti gondolatmenetéhez, hogy álláspontja szerint az a helyes értelmezés, hogy „a kötelesrészi igény mind a vagyonkezelővel, mind a

⁴³⁰ 6:318. § (3) bekezdés. Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 1.)

kedvezményezettrel szemben érvényesíthető, attól függően, hogy éppen kinél van a bizalmi vagyonkezelésbe adott vagyon.” Ez utóbbi állásponttal is feltétlenül egyetértünk, hozzátéve azt, hogy ebben az esetben meglátásunk szerint ésszerű lenne valamilyen időkorlát bevezetése a kedvezményezett helytállását illetően onnantól, hogy számára a vagyont kiadták. Ez a megoldás is csak az ingyenesen szerző kedvezményezetti pozíciók esetében nyújthatna méltányos megoldást és nem rendezné azokat a helyzeteket, amikor a kedvezményezett ellenértéket szolgáltatott pozíciójáért a vagyonrendelőnek. Utóbbi helyzetek ugyanis kétségkívül visszerhes ügyletek, amely így a kétszeres helytállást vonná magával, hiszen egyrészt az ellenérték bekerült a hagyatéki vagyonba, másrészt pedig a kiadott vagyonnal is felelnie kellene a kedvezményezettnek. Így talán a visszerhesen kedvezményezetti pozícióhoz jutókkal szemben meglátásunk szerint a kötelesrészért való helytállást – már amennyiben a felelősségük fennállását alkalmazni kívánjuk - teljes mértékben indokolt lenne kizárni.

Elmondhatjuk tehát, hogy míg a jogalkotó a régi Ptk.-hoz képest a kötelesrész mértékének lecsökkentésével az örökhagyók rendelkezési szabadságának kiterjesztését célozta meg, addig a kötelesrész alapjába tartozó vagyonelemek növelésével egyértelműen az örökhagyó legközelebbi hozzátartozóinak, a kötelesrészre jogosultaknak a vagyoni védelme mutatkozik meg. Felfigyelhetünk azonban kötelesrészi alapot csökkentő jogalkotói módosításra is az újítások között, mégpedig a 7:81. § (2) bekezdésében.⁴³¹

A jogalkotó ugyanis az új Ptk. bevezetésével a kötelesrész alapjából kivont adományokkal kapcsolatban lényeges módosítást hajtott végre az örökhagyónak a kötelesrészre jogosultságot létrehozó kapcsolata előtt juttatott ingyenes adományai vonatkozásában. A szabályozás kiindulópontja a régi Ptk.-hoz hasonlóan továbbra is az, hogy nem tartoznak a kötelesrész alapjához azok az ingyenes adományok, amelyeket az örökhagyó a kötelesrészre jogosultságot létrehozó kapcsolat keletkezését megelőzően bárkinek juttatott. Házastársak esetében nincsen változás a korábbi szabályokhoz képest, vagyis az örökhagyó házastársa az érvényes házasság megkötésének napjától válik kötelesrészre jogosulttá. Ez két irányból is

⁴³¹ 7:81. § (2) A kötelesrészre jogosultságot létrehozó kapcsolat létrejöttének időpontja házasságból származó gyermek és a házastársak által közös örökbefogadással örökbe fogadott gyermek esetén a házasságkötés időpontja, más örökbe fogadott gyermek esetén az örökbefogadás időpontja, egyébként a gyermek fogamzása.

megállapításokat tesz lehetővé: egyrészt a házasság előtt juttatott adományokkal a megajándékozottak még tíz éven belül sem kötelesek helyállni a házastárs kötelesrészi igényéért, másrészt ezen időpont előtti ügyletek kapcsán pedig a házastárs sem követelheti a tíz éven belüli juttatásoknak a kötelesrészébe való beszámítását.

Az örökgyógy gyermekei vonatkozásában a törvény két fontos módosítást vezetett be. Házasságból született gyermekek esetében már nem az első házasságkötés időpontját kell figyelembe venni a kötelesrésze jogosultság szempontjából, hanem minden gyermek tekintetében az adott házasságkötés időpontja lesz a meghatározó.

Örökbefogadott gyermekek tekintetében a szabályozás két irányban hozott újdonságot: a házastársak általi közös örökbefogadás esetén az adott házasság alatt örökbefogadottak esetében az érvényes házasságkötés dátuma lesz a kötelesrésze jogosultság kezdete, míg teljesen új a szabályozásban annak kimondása, hogy egyedül történt örökbefogadás esetén az örökbefogadás időpontja lesz az irányadó. Ez utóbbi eset kapcsán nem kell tehát már analógia alapján találgatnia a jogalkalmazásnak⁴³² a kötelesrésze való jogosultság kezdő időpontját.

Fentiekből több konklúziót is levonhatónak gondolunk. Az új rendelkezések értelmében az örökgyógy ajándékozásait tekintve a második vagy többedik házasságból született gyermekek kötelesrészi alapja kevesebb lesz, mint az első házasságból született testvéreié, és ugyanez igaz az örökbefogadás esetén is. Az eltérő időpontokban kötelesrésze jogosulttá váló személyek kötelesrészi alapja eltérő lesz tehát, így összességében a régi Ptk.-hoz mérve csökkent a kötelesrésze jogosultak vagyoni védelme, és nőtt az örökgyógy rendelkezési szabadsága. Tulajdonképpen elmondhatónak tartjuk, hogy az eltérő házasságokból született testvérek és a különböző házasságok alatt örökbefogadott gyermekek hátrányos vagyoni megkülönböztetését érte így el a jogalkotó.

Nem értünk egyet az új Ptk.-hoz készült kommentárral abban, hogy az örökbe fogadott gyermekeket érintő változás azt célozná, hogy a házastársak által közösen örökbe fogadott és a házastársi örökbefogadással örökbe fogadott gyermekek az adott házasságból született gyermekekkel azonos helyzetbe kerüljenek,⁴³³ hiszen a

⁴³² Lásd Sóth Lászlóné véleményét az egyedülként történő örökbefogadás időpontjának kapcsán. In: PALLÓSI Gizella - PETRIK Ferenc - Sóth Lászlóné - SZOLCSÁNSZKY Vilmos i.m. 252. o.

⁴³³ Lásd: Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter, Jogtár, Wolters Kluwer.

régi Ptk. alapján az örökhagyó összes gyermeke azonos helyzetben volt az örökhagyó utáni öröklést tekintve.

Az előbb ismertetett eltérés a régi Ptk. ideje alatt nem mutatkozott olyan mértékben, mint az új szabályok szerint, hiszen a korábbi törvényi rendelkezések középpontjában mind a házasságból származó, mind az örökbefogadott gyermekek esetében – akár ezek találkozásakor is - az örökhagyó első érvényes házasságának időpontja állt.⁴³⁴ A kötelesrész alapja tehát mindenki vonatkozásában egyforma volt, ez alól egyedül a házasságon kívül született és az egyedülállóként örökbefogadott gyermekek képeztek kivételt, ők a fogamzásuk időpontjától kezdve váltak kötelesrészre jogosulttá. Amellett, hogy az új Ptk.-val bevezetett időpontok objektívnek mondhatóak, hiszen ezen időpontokat kétséget kizáróan igazolni lehet, érzésünk szerint az új szabályok bevezetésével várhatóan a jogalkalmazás nehéz feladat elé néz a kötelesrész alapjának kiszámításakor az egyes esetekben.

A változtatás meglátásunk szerint a kötelesrészre jogosultak fent már említett hátrányos vagyoni megkülönböztetése miatt nem mondható igazságosnak, emellett a kötelesrész alapjáért való helytállás oldaláról nézve viszont méltányosnak tekintjük, hiszen a régi Ptk.-tól eltérően nem állapít meg sok esetben indokolatlanul hosszú idejű felelősségi helyzetet a megajándékozottak rovására. Az egyre gyakoribbá váló eltérő házasságokból történő születés, valamint a még gyakoribb több kapcsolatból házasság nélküli születés miatt egyre többször fordulnak majd elő olyan jogi helyzetek, hogy az örökhagyó által megajándékozott személyeknek az ajándék értékével eltérően kell helytállniuk a kötelesrészre jogosultak felé, amely az elszámolás körében nehézségek generálására alkalmas. A kötelesrész felé történő elszámolás részleteinek pontos meghatározása - ahogyan ebben a fejezetben talán már láttuk, illetve az alábbiakban is látni fogjuk -, kiemelkedően fontos egyrészt az arra jogosultak kötelesrészének megállapítása oldaláról, de ugyancsak lényeges a megajándékozottak számára a kötelesrész alapja felé fennálló felelősségük konkrét megállapítása miatt.

⁴³⁴ Régi Ptk. 667. § (2) „A kötelesrészre jogosultságot létrehozó kapcsolat házasságból, bejegyzett élettársi kapcsolatból származó, illetőleg a házastársak által örökbefogadott gyermek esetében a házasságkötés, a bejegyzett élettársi kapcsolat létesítése, egyébként pedig a gyermek fogamzása. Ha az örökhagyó több házasságot kötött, bejegyzett élettársi kapcsolatot létesített, a kötelesrészre jogosultságot létrehozó kapcsolat az első ilyen kapcsolat.”

7.1. A tartás fejében végrendelettel és élők közötti szerződésekkel megvalósult juttatások

Lényeges változás még a kötelesrész alapjának meghatározása kapcsán a 7:80. § (4) bekezdésében foglalt rendelkezés, amely teljesen új megoldásként jelenik meg a szabályozásban. Az újonnan bevezetett rendelkezések szerint a szerződés megkötésétől számított két éven belül megnyílt öröklés esetén a kötelesrész alapjához hozzá kell számítani az öröklési, tartási, életjáradéki vagy gondozási szerződéssel elidegenített vagyon értékének a ténylegesen nyújtott tartás, életjáradék, illetve gondozás értékével nem fedezett részét.

A tartási, gondozási célzattal létrejött egyoldalú és kétoldalú jognyilatkozatok vonatkozásában a kötelesrész alapjának meghatározási szempontjairól a Legfelsőbb Bíróság PK. 89. számú állásfoglalása⁴³⁵ nyújt iránymutatást a jogalkalmazóknak 1988-tól, ebbe a gyakorlatba hozott alapvető változást a jogalkotó a 7:80. § (4) bekezdésének bevezetésével.

Az emberek a saját megfelelő tartásukat, gondozásukat, ápolásukat, illetve ellátásukat sok esetben végintézkedéssel (végrendelet vagy öröklési szerződés formájában), illetve élők közötti jogügylettel (tartási, gondozási és életjáradéki szerződések) biztosítják. Az ilyen jellegű jognyilatkozatok, illetve jogügyletek létrejöttének gyakran az az indoka, hogy az az azokban örökhagyóként vagy jogosultként megjelenő személyek tartására törvény alapján kötelezett rokonok tartási kötelezettségüket figyelmen kívül hagyják vagy alappal tehető fel, hogy ebbéli kötelezettségüket nem fogják majd teljesíteni.

⁴³⁵ PK 89. szám

a) Ha az örökhagyó a Csjt. szerint az őt eltartani köteles és valóban el is tartó rokona javára végrendeletet, és végrendeletében a juttatások okául a nyújtott eltartást jelölte meg, vagy ha egyéb körülmények alapján megállapítható, hogy a végrendeleti juttatást a tényleg teljesített tartás ellenértékének szánta, akkor az arra jogosultak kötelesrész igényének elbírálásánál a végrendeleti juttatást úgy kell figyelembe venni, hogy a köteles rész alapja a hagyatéki lista értékének és tényleg teljesített tartás ellenértékének a különbözete.

b) Ha az örökhagyó végintézkedés hátrahagyása nélkül halt meg, és hagyatékában a törvényes öröklés rendje érvényesül, a perbeli adatok alapján azonban akadálytalanul megállapítható, hogy az örökhagyót a tartásra köteles hozzátartozói közül csak az egyik tartotta, és a tartás örökségi juttatás ígérete ellenében történt, akkor az örökhagyót ténylegesen eltartó rokon a tartásból származó igényét a hagyatékkal szemben hagyatéki hitelezőként érvényesítheti.

c) Az érvényes tartási (életjáradéki) szerződéssel átruházott vagy öröklési szerződéssel lekötött vagyontárgy a köteles rész alapjának kiszámításánál nem vehető figyelembe. Jogtár, Wolters Kluwer (megtétekintés ideje: 2023. május 1.)

Amellett, hogy a fenti jogügyletek megkötésének, jognyilatkozatok megtételének indokát jogunk is elismeri és rendezi, figyelni kell a kötelesrészi igények védelmére is. A végrendelettel a tartás ellenértékeként adott vagy ígért juttatások szabályozásában az új Ptk. nem hozott változást, így ezen jogviszonyok kapcsán továbbra is a korábbi rendelkezésekre kell figyelni, kiemelten a PK. 89. számú állásfoglalásának a) és b) pontjaiban írtakra, míg az állásfoglalás c) pontját felváltotta a fent említett ún. „kétéves szabály” bevezetése.

Elsőként a végrendelettel tartás ellenében juttatott vagyon és a kötelesrészi igények kapcsolatát vizsgáljuk meg hatályos jogunkban, majd a kétoldalú, élők közötti ügyletek (a tartási, gondozási és életjáradéki szerződések, valamint a tartás feltételével történő ajándékozás) és az öröklési szerződések, mint halál esetére szóló ügyletek és a kötelesrész védelmének kapcsolódási pontjait vesszük szemügyre az újonnan bevezetett szabályok tükrében, és ahol rendelkezésre áll, rápillantunk a joggyakorlat állására is.

7.1.1. A tartás ellenértékeként adott, illetve ígért végrendeleti juttatások

Azokban az esetekben, amikor az örökhagyó a tartására törvény alapján kötelezett rokonok közül kifejezetten a tartásra tekintettel az őt ténylegesen eltartó rokont végrendeleti juttatásban részesíti, kérdésként merülhet fel a juttatás elbírálása a kötelesrész alapjának tekintetében.

A kiindulás alapja az, hogy az adott végrendeleti juttatással a többi kötelesrésze jogosult kötelesrészi igénye sérül, mert ennek folytán a többi rokon a örökhagyó hagyatékából nem, vagy a kötelesrészét el nem érő mértékben részesedne.

A Legfelsőbb Bíróság az örökhagyó érdekeinek védelme és a kötelesrészi igények oltalma között igazságos megoldást talált a PK 89. számú állásfoglalás a) és b) pontjaival. Annak szem előtt tartásával, hogy ugyan az örökhagyó tartására a törvény szerint többen kötelesek lettek volna, azonban közülük csak az egyik tartotta őt el ténylegesen, ezzel kényszerítve rá az örökhagyót arra, hogy tartását hagyatékából történő juttatással honorálja, a Legfelsőbb Bíróság szerint a végrendeleti juttatást úgy kell figyelembe venni, hogy a kötelesrész alapjához kell számítani a hagyatéki vagyon értékének és a ténylegesen teljesített tartás ellenértékének a különbözetét. Ilyenkor tehát elszámolási helyzet keletkezik és a már teljesített tartással fedezett

vagyoni rész nem számít a kötelesrész alapjához hozzá, azt az eltartó a visszterhes jogviszony részeként ellenértékként tarthatja meg, míg a fennmaradó résszel felel a kötelesrészi igények kielégítéséért.

A bíróságok a PK állásfoglalást megfelelően ültették át a gyakorlatba, áttekintve az ítélezés eseteit számos példát találunk annak alkalmazására, amelyek némelyike az állásfoglalásban nem vagy nem egyértelműen rendezett helyzetre is választ ad. Így tett a BH 2004. 467. számon közzétett eseti döntés elsőfokú bírósága is, amikor a PK 89. számú állásfoglalásra hivatkozva úgy foglalt állást, hogy mivel az adott ügy örökhagyója a Csjt. szerint az őt eltartani köteles és valóban eltartó rokona (felesége) javára végrendekezett, és végrendeletében a juttatások okául a nyújtott eltartást jelölte meg, a végrendeleti juttatást a tényleg teljesített tartás ellenértékének szánta. A kötelesrész alapja ezért a hagyaték tiszta értékének és a tényleg teljesített tartás ellenértékének a különbözete lesz. A bíróság szerint mivel az alperes végrendeleti örökös által nyújtott tartás értéke magasabb mint a kötelesrész értéke, ezért a felperesi keresetet – amely a kötelesrészi igény megállapítására és abbéli igényének kifizetésére irányult -, mint alaptalant elutasította. A másodfokú bíróság szerint is helyesen járt el az elsőfokú bíróság, és osztotta a bíróság álláspontját abban, hogy az alperes által 10 éven keresztül teljesített szolgáltatás értéke olyan jelentős mértékben meghaladja a felperest megillető kötelesrész mértékét, hogy az teljes mértékben elenyészik. A jogesetből látszik tehát, hogy amennyiben a nagyobb részt szubjektív alapokon nyugvó elszámolás az eltartó javára mutat többletet, úgy az a tény kötelesrész teljes elvonásával is járhat.

Hasonló álláspontra helyezkedett a Győri Városi Bíróság is a P. 22.349/2006. számú jogeset kapcsán, amelyben megállapította, hogy az alperes házastárs a kötelesrész mértékét jóval meghaladó értékű gondozást és ápolást nyújtott az örökhagyó részére, aki végrendeletében az ingatlanvagyon alperes részére történő juttatásának okául a gondozást, ápolást jelölte meg. A Legfelsőbb Bíróság hatályában fenntartotta az ítéletet.

Frissebb joggyakorlatunkban a BDT2012. 2767 számon közzétett esetben a Pécsi Ítéltábla a PK 89. számú állásfoglalás alkalmazásával állapította meg a kötelesrész csökkentett alapját, mert a bizonyítási eljárás során megállapításra jutott, hogy az örökhagyó a végrendeleti juttatást az alperes részéről tényleges teljesített tartás

ellenértékének szánta, ezért a kötelesrész alapjaként a hagyaték tiszta értékének és a ténylegesen teljesített tartás ellenértékének a különbözetét vette figyelembe.

A PK 89. számú állásfoglalás a) pontja azokkal az esetekkel foglalkozik, amikor a tartásért adni kívánt juttatás a végrendeletben megjelent, míg a b) pontja azokat a helyzeteket rendezi, amikor a tartás örökségi juttatás ígérete ellenében történt ugyan, de az mégsem került végrendeletbe. Utóbbi esetekben a tartást nyújtó hagyatéki hitelezőként léphet fel a hagyatéki vagyonnal szemben az általa nyújtott tartás ellenérték érdekében. Az állásfoglalás feltételül szabja, hogy a perbeli adatok alapján akadálytalanul megállapítható legyen, hogy a nyújtott tartás örökségi juttatás ígérete ellenében történt.

Jelen esetkörben fontos megállapításra jutott a bíróság a BH1997. 25. számú jogesetben annak kimondásával, hogy családjogi alapon tartásra kötelezett személy által az örökhagyó részére nyújtott szolgáltatásokon nyugvó hitelezői igényt csak az örökségi juttatás tényleges ígérete alapozhatja meg. A „remélt” ellenszolgáltatásnak ilyen hatása nincs. Ebben a vonatkozásban az örökhagyó akarata a meghatározó, és ezen nem változtat az a körülmény sem, ha a felperes a tartásért, gondozásért ellenszolgáltatást remélt. Örökségi juttatás ígéretének hiányában ez a várakozása nem megalapozott, és következményeként a közeli hozzátartozók közötti vélelmezett ingyenesség érvényesül. Ugyanerre a megállapításra jutott a Legfelsőbb Bíróság a BH2001. 476. számú jogesetben amikor kimondta, hogy az ápolási, gondozási szolgáltatásokért remélt ellenszolgáltatás - az örökhagyó konkrét ígérete hiányában - a PK 89. számú állásfoglalás b) pontjában írt hagyatéki hitelezői igényt nem alapozza meg.

A Legfelsőbb Bíróság megerősítve a végrendeleti juttatás fejében nyújtott tartás visszterhes jellegét a BH1991.20. számú eseti döntésben kifejtette, hogy az adott esetben a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján a felperes az örökhagyó részére a tartási jellegű szolgáltatásokat nem ingyenesen, hanem a hagyatékából való részesedés reményében nyújtotta, és őt az örökhagyó a szolgáltatások fejében a hagyatékából részesíteni kívánta. Hangsúlyozta a bíróság, hogy nem olyan ingyenesen nyújtott tartásról van tehát szó, amelyre a Csjt. szabályait kell alkalmazni, és amelyet az egyik kötelezett a másik egy sorban kötelezettel szemben számolhat el, hanem a felperest visszterhes szerződés alapján megillető követelésről, amelyet a felperes mint hitelező az örökhagyó hagyatékával szemben érvényesíthet. Ennek az igénynek

az érvényesítését pedig a PK 89. számú állásfoglalás nem zárja ki, hiszen ilyenkor az eltartó igényének a jogalapja ugyanaz, mint amikor végrendeleti juttatásban részesül, és így magával a hagyatékkal szemben támad követelése, amelyért - örökrészének arányában - maga is felelőséggel tartozik. A bíróság szerint az ellenkező álláspont elfogadása esetén éppen az a rokon nem léphetne fel a hagyatékkal szemben az örökhagyó részére nyújtott szolgáltatásai értékének a megtérítése iránt, akinek az örökhagyó a tartás fejében a hagyatékból részesedést ígért.

Újabb joggyakorlatunkban fontos megállapításra jutott a Fővárosi Ítéltábla a BDT 2018.3827. számú eseti döntésben, amely szerint a hozzátartozó által az örökhagyónak nyújtott ingyenes támogatást, gondozást önmagában az a körülmény, hogy meghaladja a tőle elvárható mértéket, nem teszi visszterhessé. Az ingyenesen, önként nyújtott és ekként elfogadott szolgáltatások utóbb, egyoldalúan visszterhessé nem tehetők, így a bíróság nem tartotta megalapozottnak az alperes hagyatéki hitelezőként benyújtott igényét.

Az örökségi juttatás ígéretének kapcsán szintén fontos megállapításra jutott a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság a BDT 2011.2413. számú közzétett eset szerint, amikor kimondta, hogy az eltartó a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma PK 89. állásfoglalása b) pontja értelmében követelését hagyatéki hitelezői igény címén érvényesíthette a hagyatékot részben megszerző törvényes örökösökkel szemben, mert a juttatás ígérete az érvénytelen öröklési szerződésből egyértelműen kitűnt.

Fontosnak tartjuk kihangsúlyozni azt, hogy az állásfoglalásban foglaltak kimondásának hiányában a tartást nyújtó, mint az örökhagyó tartásra kötelezett hozzátartozója nem tarthatna igényt tartásának honorálására, mert arra a törvény erejénél fogva egyébként is köteles lenne. Jelen nevesített esetekben a Legfelsőbb Bíróság az állásfoglalásban jól érezhetően azt tartotta szem előtt, hogy ugyan az örökhagyónak több tartásra kötelezettje is van, mégis közülük a végrendeleti juttatást kapó teljesítette ebbéli kötelezettségét. Amennyiben nem engednénk meg a tartásra ugyan köteles, de azt ténylegesen teljesítő személyek teljesítésének fenti módon történő elismerését, úgy azzal találnánk magunkat szemben, hogy a kötelezettséghez többi tartásra köteles hozzátartozó a ténylegesen tartást nyújtó rokon kárára gazdagodna, kötelezettségük alóli egyidejű kibújással.

A jogalkotó így kívánta tehát megóvni a tartásra szoruló, tartásukat máshogy megoldani nem tudó örökhagyók helyzetét.

Mint arra már utaltunk, a Kúria 1/2014. Polgári jogegységi határozata alapján az új Ptk. alkalmazása körében is megfelelően irányadónak kell tekinteni a PK. 89. számú állásfoglalás a) és b) pontjait. Ennek megfelelően erősítette meg a Kúria Pfv. 21.358/2021. számú ítéletében az állásfoglalás b) pontjának az adott ügyben történő alkalmazhatóságát amikor kimondta, hogy hagyatéki hitelezői igényt csak örökségi juttatás ígérete alapozhat meg, a remélt ellenszolgáltatásnak ilyen hatása nincs, az ígéretnek kifejezettnak és egyértelműnek kell lennie. A Kúria ebben az esetben is megerősítette, hogy a tartást nyújtó a tartásból származó igényét a hagyatékkal szemben hagyatéki hitelezőként érvényesítheti, amelyért az örökösök a Ptk. 7:96. §-a szerint felelnek. Fentihez hasonló megállapításra jutott a Kúria Pfv. 21.148/2019. számú, a Pfv. 21.777/2018. számú, Pfv. 22.401/2017., a Pfv. 21.902/2017. számú, Pfv. 20.946/2017., valamint a Pfv. 22.335/2016. eseti döntésében is.

Érdeemes rápillantanunk a Ptk. 7:80. § (4) bekezdésében szabályozott „kétéves szabály” alkalmazhatóságának kérdésére a PK. 89. számú állásfoglalásában tárgyalt esetekre. Az állásfoglalás a) és b) pontjai ugyan végrendeleti juttatásokkal foglalkoznak, de annak a) pontjában tárgyalt esetekre esetében fontos kihangsúlyoznunk, hogy az örökhagyó, mint eltartott végrendeleti juttatásával a tartási jogviszony visszterhessé válik, és az örökhagyó halálával elszámolási jogviszony keletkezik, míg a b) pontban foglalt esetekben az elszámolás nem ilyen jellegű, mert a hagyatéki hitelezőként fellépő eltartó a ténylegesen nyújtott szolgáltatásai ellenértékének megtérítését igényelheti, neki tehát nem keletkezhet olyan vagyoni többlete örökhagyói juttatás által, amellyel a kötelesrész irányában helytállhatna.

Nézetünk szerint a PK. 89. számú állásfoglalásának a) pontjában lévő, jelen alfejezetben tárgyalt esetekben a Ptk. 7:80. § (4) bekezdésében szabályozott ún. kétéves szabály azért nem alkalmazható, mert a Kúria a 1/2014. Polgári jogegységi határozattal – ti. azzal, hogy továbbra is irányadónak rendeli tekinteni az a) pontot -, az elszámolási kötelezettséget nem szűkíti le meghatározott időintervallumra, hanem annak alapján időbeli korlátozás nélkül a kötelesrész alapjához kell adni a végrendeleti juttatásnak a ténylegesen nyújtott tartással nem fedezett részét, így a végrendeleti örökösök, mint eltartók a kötelesrészt helytállni tartoznak.

7.1.2. Végrendeleti juttatás tartásra nem köteles személyek részére

Jelen alpontban kiindulásként fontos megjegyeznünk először is azt, hogy a PK. 89. számú állásfoglalásának a) és b) pontjai a törvény alapján tartásra kötelezett rokonokra vonatkoznak, így egyéb, tartásra nem köteles hozzátartozók és kívülálló harmadik személyek esetében más szabályok érvényesülnek. Másodsorban azt kell kihangsúlyoznunk, hogy az e körben tárgyalt esetek azokra a helyzetekre vonatkoznak, amikor az örökhagyó kifejezetten a számára nyújtott tartásért részeltetné hagyatékából az adott végrendeleti örökösöket, tehát juttatásának ez a konkrét motivációja. A tartásra köteles hozzátartozókon kívüli két további személyi körre irányadó rendelkezéseket és ebből adódóan a kötelesrésztért való helyállásukat a Ptk. egyéb jogszabályhelyeiből tudjuk kinyerni.

Azokban az esetekben, amikor a tartásért adott juttatás mintegy ellenszolgáltatásként megjelent a végrendeletben, így téve visszterhessé a tartási, gondozási jogviszonyt, a Ptk. vonatkozó szabályai nyújtanak megfelelő eligazítást.

Így a Ptk. 6:496. § (2) bekezdése szerint ha a körülményekből más nem következik, a közeli hozzátartozók között létrejött tartási szerződésből folyó kötelezettségek teljesítéséért ellenszolgáltatás nem jár, ezen szerződésekre tehát az ingyenesség vélelme az irányadó. Jelen esetben tárgyalt halál esetére szóló ügyletek ingyenessége kizárt, mert a végrendeleti juttatás éppen a tartás ellenértékéként kerül meghatározásra az örökhagyó részéről.

A harmadik kívülálló személyek, továbbá a többi tartásra nem köteles hozzátartozó, valamint az örökhagyó között létrejött tartási szerződések esetében a visszterhesség vélelme a főszabály, amelyet alátámaszt a végrendeletben megjelenő indokolt, vagy alappal kikövetkeztethető okolt juttatás.

Előbbi két esetben is hozzá kell tehát számítani a kötelesrész alapjához a végrendeleti juttatással kivont vagyonnak a ténylegesen nyújtott tartással nem fedezett részét, mint ingyenes adományt.

Erre a fontos megállapításra jutott a Fővárosi Bíróság is a P. 631.105/2003. számú jogesetben a PK 89. számú állásfoglalás a) pontjának személyi köréből kiindulva. A bíróság szerint PK 89. számú állásfoglalás a) pontjával összhangban nyilvánvalóan ugyanazzal a helyzettel állunk szemben akkor is, ha örökhagyó távolabbi rokon vagy vele rokoni kapcsolatban nem álló személy javára végrendelkezett, mert a részére

nyújtott vagy a jövőben teljesítendő tartásért kívánt ellenszolgáltatást adni. Ilyenkor az ingyenes tartás vélelmezése szóba sem jöhet (Ptk. 590. § (1) bekezdés), a végrendeleti juttatás ígérete folytán a szerződések visszterhességének vélelme (Ptk. 201. § (1) bekezdés) érvényesül. A teljesített tartás ellenértékét ilyenkor sem lehet a kötelesrész alapjának számításánál figyelembe venni, azt a hagyaték tiszta értékéből le kell vonni. Pontosan a fentivel megegyező következtetésre jutott a Fővárosi Bíróság a P. 25.289/2003. számú ügyben is.

A Székesfehérvári Városi Bíróság P. 20.396/2008/32. számú ítéletében kihangsúlyozta, hogy a PK 89. számú állásfoglalás a) pontjában hivatkozott végrendeleti juttatás okául a nyújtott eltartás megjelölése szükséges, és arra figyelemmel, hogy az örökhagyó a végrendeletben nem jelölte meg azt az okot, hogy miért hagyta az egész vagyonát az alperesekre – akik nem a tartására köteles hozzátartozói voltak - így ők a kötelesrész alapjának nem jogosultak levonni semmilyen szolgáltatás értékét.

Más a helyzet azokban az esetekben, ha az örökhagyót a tartására nem köteles hozzátartozója vagy kívülálló harmadik személy tartotta el, de az ígért végrendeleti juttatás mégis elmaradt. Ezekben az esetekben ezen személyek hagyatéki hitelezőként léphetnek fel igényükért a hagyatéki eljárásban, de nem a PK. 89. számú állásfoglalás b) pontjára hivatkozva.

A fenti következtetést erősíti a Legfelsőbb Bíróság több eseti döntése is, így például az állásfoglalás megjelenését követően szinte azonnal reagálva annak tartalmára a BH 1990.18. számon közzétett határozat. A Legfelsőbb Bíróság szerint teljesen hibás a PK. 89. számú állásfoglalás olyan értelmezése, amely szerint törvényes öröklés érvényesülése esetén hitelezői igény ilyen alapon csak azokkal a hozzátartozókkal szemben érvényesíthető, akik egyben tartásra kötelezettek voltak. Éppen ellenkezőleg: a tartásra nem kötelezett örökösök, akiknek szolgáltatása mellett - tisztán alkalmi és csupán szívességi jellegű szolgáltatásoktól eltekintve - az ingyenesség védelme sem szól, még inkább indokolt, hogy a szolgáltatásaik megtérítését igényelhessék, mint a tartásra kötelezett rokonok. A gyakorlat tehát észlelve az állásfoglalásban szereplő személyi kör szűkösségéből eredő szabályozási hiányt, jogfejlesztő tevékenysége körében kitért a tartásra nem köteles személyek igényérvényesítési lehetőségére is.

További érdekes és fontos fordulat figyelhető meg a BH 1993.428. számú döntésben, ugyanis a Legfelsőbb Bíróság szerint az egyébként tartásra nem kötelezett személy akkor jogosult hagyatéki hitelezői igény érvényesítésére, ha az általa nyújtott tartás örökségi juttatás ígérete ellenében történt. Megjelent tehát az örökhagyó juttatás ígéretének kitétele, mint hagyatéki hitelezői igény érvényesítésének feltétele, ez az irányadó napjaink ítélkezési gyakorlatára is.

A bírói gyakorlat tehát reagált a PK 89. számú állásfoglalásból eredő, abban nem szereplő kérdések megválaszolására.

Fontos eligazítást ad a gyakorlat számára a BH1995.713. számú döntés, amely még a régi Ptk. szabályaira utal vissza, de ma is helytálló. A döntésben a bíróság szerint a PK 89. számú állásfoglalás arra vonatkozóan adott iránymutatást, hogy még a törvényen alapuló tartási kötelezettség esetében is van jogi lehetőség a tartási jellegű szolgáltatások ellenértékének hagyatéki tartozásként való érvényesítésére. Ebből azonban téves lenne olyan következtetést levonni, hogy más hozzátartozó ilyen igényt nem érvényesíthet. Éppen ellenkezőleg: a tartásra nem köteles közeli hozzátartozóra a Ptk. 590. §-ának (1) bekezdésében, minden más személyre pedig a Ptk. 201. §-ának (1) bekezdésében megfogalmazott vélelem ad általános szabályt a jogviták elbírálásához. Véleményünk szerint hozzá kell tenni a bírósági indokláshoz azt, hogy az egy kicsit homályosnak tűnik, mert nem választja szét élesen a ténylegesen létrejött végrendeleti juttatást az ígért juttatástól, így hajlamos zavart kelteni a PK állásfoglalás alanyainak és a tartásra nem köteles rokonoknak, illetve a harmadik személyeknek az összemosásával az általuk igénybe vehető igényérvényesítési eszközök, illetve az alkalmazandó szabályok körében.

A Kúria újabb joggyakorlatában is fenntartja az 1993-tól kialakult gyakorlatot, a korábbi döntésektől egyértelműbben, világosabban fogalmazva meg a hagyatéki hitelezői igény érvényesítésének szempontjait, így tett pl. a Pfv. 21.148/2019., a Pfv. 21.777/2018., a Pfv. 21.358/2021., a Pfv. 22.401/2017. számú eseti döntéseiben, utóbbiban azt is kimondva, hogy „ha valaki másnak örökségi juttatás ígéretében bízva tartási szolgáltatást teljesít, a juttatás elmaradása esetén az örökösrel szemben annak ellenértékét a Ptk. 6:587. §-a alapján utaló magatartás címén hagyatéki tartozásként érvényesítheti.” Véleményünk szerint a juttatásban az örökhagyói ígéret folytán alappal bízó, de azt végül mégsem megkapó eltartó személy helyzete a biztatási kár károsultjának jó példája. Érdemes ehelyütt megjegyeznünk, hogy a

Legfelsőbb Bíróság még korábban, már a BH 1987.353. számú jogesetben is utaló magatartásnak minősítette az örökgyó ígérétét és önhibáján kívül károsodottnak nyilvánította a végrendeleti juttatásban bízó tartást teljesítő – egyébként nem hozzátartozónak számító - személyt.

A közjegyzői gyakorlatban meglehetősen gyakori eset, hogy tartás, gondozás, ápolás jogcímén hitelezői igényt jelentenek be a hagyatéki eljárásban és arról nyilatkoznak, hogy ezért az örökgyó ellenszolgáltatást ígért, amelyet mégsem kaptak meg a nyilatkozók. Ilyen esetekben az örökösöket a közjegyző nyilatkozattételre hívja fel a hagyatéki tárgyaláson a hitelezői igény elismerése tárgyában. Amennyiben nem fogadják el a bejelentett igényt, nem tartják azt valósnak, úgy a közjegyző ideiglenes hagyatékátadó végzésében a törvényes öröklés szerint átadja a hagyatékot, és a hagyatéki hitelező hagyatéki perben érvényesítheti csak igényét, a megfelelő bizonyítás mellett, amely őt terheli.

7.1.3. Ajándékozás tartás fejében és a kötelelésrész

Láttuk, hogy nem tartozik a kötelelésrész alapjához az örökgyó által a halálát megelőző tíz évnél régebben bárkinek juttatott ingyenes adomány értéke, a tíz éven belül juttatott örökgyói ajándékok juttatáskori tiszta értékükkel pedig növelni fogják a kötelelésrész alapját, így tehát az örökgyó színtiszta ajándékozási szerződéseivel kapcsolatos kötelelésrészi szabályozás rendezett az új Ptk.-ban is.

Előfordulnak azonban olyan esetek is, amikor a leendő örökgyó nagyobb értékkel rendelkező ajándékot ad azzal a feltétellel, hogy megajándékozottja cserébe gondoskodik róla, szükség esetén tartsa el, ápolja, támogassa őt. Ebben az esetben az ajándékozás egy atipikus formájával van dolgunk, hiszen az örökgyó a juttatásért cserébe ellenszolgáltatást vár el, juttatásának ez a feltétele. Jelen tárgyalt ajándékozási ügyletek esetében hiányzik a megajándékozott állami kényszerrel is kikényszeríthető kötelezettségvállalása a tartás, gondozás teljesítésére,⁴³⁶ ugyanakkor már a korai bírói gyakorlat is megállapította, hogy a tartási feltétellel történő ajándékozás olyannyira érvényes jogintézményként kezelendő, hogy a feltevés

⁴³⁶ Lásd: BH2010. 274. számú jogesetet a tartás fejében nyújtott ajándékozás és a gondozási szerződés elhatárolásáról.

meghiúsulása az ajándék visszakövetelésére is lehetőséget ad,⁴³⁷ megerősítette ezt a későbbi ítélkezés is.⁴³⁸ Áttekintve a bírói gyakorlatot, a tartás feltételével történt ajándékozási ügyletek meglehetősen gyakorinak mondhatóak, az ajándék visszakövetelésének tárgyában indított perekben azok minden szegmensét kimunkálta az ítélkezés és azt is megállapíthatónak tartjuk, hogy a gyakorlat meglehetősen egységes képet mutat jelen ügyletek megítélése tekintetében.

Az itt tárgyalt ajándékozási szerződések kivételek a kötelesrész alapjához számítandó ingyenes adományok alól, azonban lényegi elemük, hogy a tartási feltételt, mint az ajándékozást motiváló tényezőt a szerződésben fel kell tüntetni,⁴³⁹ annak hiányában tiszta ajándékozási szerződésről lehet beszélni. A Legfelsőbb Bíróság megerősítette a feltétel feltüntetésének szükségességét amikor előtérbe helyezve a jelen szerződések ajándékozási jellegét kimondta, hogy e körben az ajándékozó esetleges elképzelései és reményei nem azonosíthatók a jogszabályban rögzített feltevással.⁴⁴⁰ A feltétel rögzítése, kimondása tehát amint azt a tartás ellenértékeként kapott, illetve ígért végrendeleti juttatások esetében is láttuk, kötelező tartalmi eleme jelen szerződéseknek. Ennek szükségességét levezethetőnek tartjuk továbbá a Legfelsőbb Bíróságnak a jelen szerződésekre is alkalmazandó, feltétellel nyújtott ajándék visszaköveteléséről szóló, az előbbieken már hivatkozott elvi jelentőségű határozatai alapján is.

Nagyon fontos körülményre világít rá frissebb joggyakorlatunkból a Kúria Pfv. 20.435/2013/4. számon közzétett ítélete. A jogeset szerint a felek által kötött ajándékozási szerződés nem tartalmazza ugyan az ajándékot adó felperes ajándékozáshoz fűzött elvárását, a felek nyilatkozatai, a tanúvallomások és a felek között még ugyanaznap kötött – hatálytalan - öröklési szerződés alapján azonban kétséget kizáróan megállapítható volt az ajándékozó feltevése, amelyre tekintettel az ajándékot nyújtotta. Eszerint azért került sor a haszonélvezeti jog biztosítására, hogy az alperesek a felperes tartásáról, gondozásáról, az öröklési szerződésben rögzített keretek között gondoskodjanak. A tartást az ajándékozó gyermeke és annak felesége (alperesek) saját előadásuk szerint sem biztosították, ezért a Győr-Moson-Sopron

⁴³⁷ BH1977. 60., BH1987. 358., BH1988. 2.

⁴³⁸ Pl. BH1997. 486.

⁴³⁹ Lásd például: Pfv. 20.122/2008/3., BH2012. 8., Pfv. 21.414/2012/10., Pfv. 20.511/2013/5.

⁴⁴⁰ BH1985. 104., megerősítette ezt az újabb joggyakorlat is (Pl.: BDT2008. 1929., Pfv. 21.575/2009/4., Pf. 20.111/2010/6., Pfv. 21.628/2010/8.).

Megyei Bíróság helyt adott a felperes ajándékozó keresetének, amelyet a Kúria hatályában fenntartott.

A döntés alapján tehát a tartási feltételnek és az ajándékozási szerződésnek nem szükséges ugyanazon okiratba foglalása.

Az ítékezés hangsúlyozta azt is, hogy az ilyen atipikus jellegű ajándékozási szerződések valójában nem teljesen ingyenesek, hanem a nyújtott ellenszolgáltatás erejéig visszterhes jellegűnek minősülnek.⁴⁴¹ Fontos hangsúlyoznunk, hogy a tartási feltétel léte nem változtat a jelen elemzett szerződésekkel létrejött jogviszonyok eredeti jogcímén, így a vagyónátruházás jogcíme is ajándékozás lesz. Ebből levezethetően a kötelesrész alapjához az ajándék tartással fedezett részét nem kell hozzászámítani, az afeletti résszel ellenben a megajándékozott helytállni tartozik a kötelesrészi igényekért.

Kérdésként felvetődik, hogy vajon mennyi ideig terheli helytállási kötelezettség a megajándékozottat a kötelesrészi igényekért? Megítélésünk szerint jelen atipikus ajándékozási szerződések esetében a helytállási kötelezettség központi eleme szintén a hagyaték megnyílását megelőző tíz éves időintervallum. Amennyiben az ajándékozási szerződés létrejötte és az örökhagyó halála között több mint tíz év eltelt, úgy a tartási feltétellel létrejött ajándékozás a helytállási kötelezettséget tekintve teljesen ingyenesnek minősül, azonban tíz éven belüli elhalálozás esetén elszámolási jogviszony keletkezik és a kötelesrész alapjának meghatározásához a nyújtott szolgáltatások felmérése szükségessé válik.

A jogalkotó tehát jelen esetben azzal „jutalmazza” az örökhagyó tartását teljesítő személyeket, hogy még a hagyaték megnyílását megelőzően tíz éven belül kötött ajándékozási szerződés léte mellett sem felelnek annak kötelesrésze jogosultjai felé az örökhagyó életében nyújtott szolgáltatásuk értékével.

7.1.4. A szerencseszerződésekkel átruházott vagy lekötött vagyon

Az örökhagyó, mint jogosult által kötött tartási, életjáradéki vagy gondozási szerződés, illetve a vele kötött öröklési szerződés szerencseelemet magában hordozó visszterhes ügyletek, mert bizonytalan azok tartama, megkötésükkor ugyanis előre nem látható, hogy a kötelezettnek mennyi ideig kell majd vállalt kötelezettségeit

⁴⁴¹ BH1988. 2., BH1995. 23., Pf. 632.239/2007/2.

teljesítenie. Ezen jogügyletek esetében sokszor előfordul, hogy a kötelezetti szolgáltatás értéke nem éri el a jogosult által teljesített vagyoni értéket, ily módon csökkentve a kötelesrész alapjául szolgáló vagyont.

A régi Ptk. 666. §-ának (1) bekezdése akként rendelkezett – hasonlóan a hatályos szabályokhoz -, hogy csak az örökhagyó által az élők között ingyenesen juttatott adományokat kellett a kötelesrész alapjához számítani, tehát a visszerhes ügyletekkel érintett vagyon nem tartozott és napjainkban sem tartozik ide.

A kötelesrész védelme érdekében az 1988 előtti ítélkezési gyakorlat nézetünk szerint helyes jogértelmezéssel élve időbeli korlát nélkül a kötelesrész alapjához adta a tartási, életjáradéki, gondozási és az öröklési szerződéssel elidegenített, lekötött vagyonnak a ténylegesen nyújtott tartás értékével nem fedezett – tehát az ingyenes - részét, így a szerződések kötelezettjei ezen érték erejéig a kötelesrészért helytállni tartoztak.

Alapvető változást a fenti helytállási kötelezettség kapcsán a Legfelsőbb Bíróság PK 89. számú állásfoglalása c) pontjának beiktatása hozott, amely szerint „Az érvényes tartási (életjáradéki) szerződéssel átruházott vagy öröklési szerződéssel lekötött vagyontárgy a köteles rész alapjának kiszámításánál nem vehető figyelembe.”

A Legfelsőbb Bíróság így a fenti szerződések szerencsejelleget teljesen elismerve ezzel a állásfoglalással hosszú évtizedekre szabad utat engedett a kötelesrésztől való megfosztásnak, hiszen annak értelmében bármilyen rövid idő is telt el a szerződések megkötése és az örökhagyó halála között, az átruházott, lekötött vagyont már nem lehetett a hagyatéki vagyon részeként számon tartani, tulajdonképpen törvényes lehetőség adódott a kötelesrész fedezetét elvonó ügyletek létrehozására.

Az állásfoglalás c) pontjában foglalt félre nem érthető iránymutatásnak megfelelően járt el a korábbi gyakorlatunk és elutasította azon kötelesrészi igényeket, amelyek az adott szerencseszerződéseknek a nyújtott tartással nem fedezett részét kérték hozzászámítani a kötelesrész alapjához. A kötelesrész sérelme elleni védelem egyetlen jogi eszköze az maradt, ha a kötelesrészt igénylő a szerencseszerződés érvénytelensége iránt pert indított. Az ilyen keresetek legtöbbször a kontraktusok jóerkölcsbe ütközésére vagy színleltségére hivatkoztak. A feltűnő értékaránytalanságra vagy a szerződések fedezetelvonó mivoltára alapított kereseti kérelmeket a bírói fórumok egységesen elutasították arra hivatkozással, hogy a jogügyletek szerencsejellege mindkét fél által tudottan magában hordozza az

értékaránytalanság lehetőségét,⁴⁴² azok fedezetelvonó jellege pedig azért nem állapítható meg, mert a létrejöttükkor a kötelesrészt jogosultnak csak várománya állt fenn a kötelesrészt, az igénye ugyanis az örökhagyó halálakor nyílik meg.⁴⁴³ Gyakori volt a szerződés nem teljesítésére vagy nem megfelelő teljesítésére történő hivatkozás is, de a bírói gyakorlat következetes maradt abban, hogy ennek fennállása sem eredményezi a szerencseszerződés érvénytelenségét, hanem arra ad alapot, hogy a tartási szolgáltatások jogosultja az eltartó kötelezettségzegése okán annak megszüntetését kérje.⁴⁴⁴

A szerencseszerződések jóerkölcsbe ütköző jellegét a felperes kötelesrészt jogosultak sok esetben arra alapították, hogy azzal az ő kötelesrészt akarta az örökhagyó elvonni, őket a kontraktus megkötésével a kitagadással egyenértékű helyzetbe kívánta hozni. Több esetben amennyiben a bizonyítás során megállapítást nyert, hogy az adott szerencseelemet tartalmazó szerződést a felek nem tartási szolgáltatások nyújtása céljából, hanem valóban a kötelesrészt jogosult igényének megghiúsítása érdekében kötötték – tartásra ugyanis bizonyítottan nem szorult rá az örökhagyó -, úgy a szerződést nem jóerkölcsbe ütközés okán, hanem annak színlelt voltára figyelemmel nyilvánította érvénytelennek a bíróság.⁴⁴⁵ Utóbbi esetekhez kapcsolódóan azonban felhívta a figyelmet a Legfelsőbb Bíróság arra is, hogy az öröklési szerződés jellegéből adódóan olyankor is betöltheti a rendeltetését, ha az örökhagyó haláláig a szerződéses örökös nem kényszerül a szerződésben kikötött valamennyi szolgáltatást teljesíteni, az örökhagyó azonban a szerződéses örökös szolgáltatásait megelégedéssel elfogadja és az öröklési szerződés megszüntetése iránt nem indít pert.⁴⁴⁶

Megállapíthatjuk, hogy a szerencseszerződések jóerkölcsbe ütközésére alapított perekben a bizonyítás nem könnyű, mert a jóerkölcsbe ütközés az eset összes körülményeinek vizsgálatával, a bírói gyakorlat által az idők folytán kidolgozott feltételek, többléteállások léte mellett állapítható csak meg. Így például megkívánja a judikatúra az eltartó oldaláról, hogy az bizonyítottan tudomással bírjon vagy nagy valószínűséggel számíthatson még laikusként is az eltartottja közeli

⁴⁴² Pl.: Pfv.22.060/2014.

⁴⁴³ Pl.: BH 1990.60., Pfv. 21.161/2008/4., Pfv.20.130/2011.

⁴⁴⁴ BH 1996.641., P. 22.151/2005/27., P.20.454/2012.

⁴⁴⁵ Pl.: BH 2001.475., Pfv. 21.266/2014/3.

⁴⁴⁶ Pfv. v. 24 196/1998.

halálára, így ebből adódóan arra, hogy tartási kötelezettségeit nem kell majd sokáig teljesítenie, valamint részéről a szerződés megkötése anyagi előnyök szerzése céljából történjen.⁴⁴⁷ Azt is egységesen kezeli a gyakorlat, hogy az örökhagyó súlyos vagy gyógyíthatatlan betegségének léte önmagában még nem teszi jóerkölcsebe ütközővé a szerencseszerződéseket, azok érvénytelenségének megállapításához ez a tény önmagában nem elég.⁴⁴⁸

Álláspontunk szerint a PK. 89. számú állásfoglalás c) pontjának beiktatásával a kötelesrészi igények védelme jelentősen gyengült, mert a szerencseszerződésekkel átruházott vagy lekötött vagyon teljes mértékben kikerült az örökhagyó vagyonából az arra jogosultak kötelesrészétől való megfosztása mellett és az érvénytelenség kimondása is csak kivételes esetekben, számos bizonyítási nehézség árán volt lehetséges, illetve lehetséges napjainkban is.

A fent vázolt igényérvényesítési nehézségek és a hivatkozott szerződések szerencsejellegének szinte korlátlan érvényesülése mellett érthetőnek tűnik számunkra, hogy a régi Ptk. égisze alatt miért jött létre viszonylag kevés kitagadást tartalmazó végrendelet és miért nőtt meg azok száma rohamosan az új Ptk. hatályba lépésével, ez talán egyaránt magyarázható a PK. 89. számú állásfoglalás c) pontjának kiiktatásával és az ún. „kétéves szabály” bevezetésével, valamint a kitagadási okok bővítésével is.

Az új Ptk. megpróbált középutat találni a szerződéskötési és végrendelezési szabadság, valamint a kötelesrészi igények oltalma között azzal, hogy az öröklési, tartási, életjáradéki vagy gondozási szerződés megkötésétől számított két éven belül megnyílt öröklés esetén immár a kötelesrész alapjához számítandónak rendeli a szerződéssel elidegenített vagyon értékének a ténylegesen nyújtott tartás, életjáradék, illetve gondozás értékével nem fedezett részét [7:80. § (4) bekezdés]. Így tehát az új szabályozás a szerencseelemet hordozó szerződések visszerthes jellegét megkötésüktől számított két éven belül ismeri el, a két éven túl kötött jogügyletek esetében azok teljes szerencse jellege érvényesül, a kötelesrészi igények védelmére pedig nem marad más jogi eszköz, mint azok érvénytelenségére hivatkozással pert indítani a fent vázolt bizonyítási nehézségek léte mellett.

⁴⁴⁷ BH 2001.111., P.21.418/2005., BDT.2008.1868., P.20.054/2009., P.26.667/2009., P.23.410/2010., P.20.423/2011., Pfv.21.388/2013., Pfv.22.060/2014/5., Pfv.20.468/2020.

⁴⁴⁸ BH 1989.230., BH 1995. 158., BH 1998.591., BH 2001.111., BH 2002.310., BH 2007.188.

7.1.4.1. Lehetséges problémák, felmerülő kérdések

Az új szabály láthatóan azt hivatott elérni, hogy megfelelő ellentételezés nélküli, rövid idejű tartás vagy gondozás útján ne lehessen kiforgatni kötelesrészükből az örökhagyó örökösait. A gyakorlat által már régóta támasztott igényeknek próbált megfelelni a jogalkotó ezzel a módosítással, ugyanis sajnos nem ritka eset, hogy az öröklési szerződés megkötését követően heteken, napokon vagy akár órákon belül⁴⁴⁹ megnyílik a hagyaték.

Az új Ptk.-hoz készült kommentár is akként fogalmaz, hogy a fenti nem ritka esetek kezelésére próbált a jogalkotó megoldást találni,⁴⁵⁰ ugyanis az új rendelkezés alkalmas lehet azoknak a - nem egyszer a kötelesrész alapjának csökkentését célzó, a kötelesrészi igényt kijátszó - tartási, életjáradéki és öröklési szerződéseknek a nemkívánatos hatását tompítani, amelyeket az örökhagyó nem sokkal halála előtt köt, nem egyszer ráadásul valamelyik családjogi alapon tartásra köteles hozzátartozójával.

Álláspontunk szerint a jogalkotó több okból sem kellően igazságos szabályozást vezetett be.

Elsősorban feltétlenül egyetértünk Leszkoven Lászlóval abban, hogy a két éven túlnyúló igazságtalan helyzeteket ez a rendelkezés nem képes kezelni.⁴⁵¹

Véleményünk szerint az új norma a rövid, két éves időintervallum miatt nem fogja kellőképpen szolgálni a kötelesrészi igények védelmét. Láttuk, hogy jogunk megoldása az idők folyamán két szélsőség között mozgott: 1988 előtt teljes elszámolási kötelezettséget írt elő a szerencseszerződéses jogviszonyokra, 1988 és 2014 között⁴⁵² pedig szinte kivétel nélkül kivonta az általuk érintett vagyont a kötelesrész alapján. A jó megoldás véleményünk szerint ahogyan a jogalkotó is észlelte, a kettő között mozoghat.

⁴⁴⁹ Orosz Árpád: A hagyatéki eljárás egyes kérdései (a végrendeletek alaki kellékei, meddig vizsgálódhat a közjegyző, hagyomány-meghagyás).A Magyar Közjegyzőhelyettesek és Közjegyzőjelöltek Egyesülete által Budapesten, a Közjegyzők Házában szervezett, 2016. február hó 24. napján tartott előadás. (2016)

⁴⁵⁰ Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter, Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 1.)

⁴⁵¹ Leszkoven László: A kötelesrész kielégítése és a szerencseszerződések - gondolatok az új Polgári Törvénykönyv 7:80. § (4) bekezdésének ún. „kétéves szabályáról”. Polgári Jog 2016/3. – Tanulmány, [27], Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 1.)

⁴⁵² Pontosabban a régi Ptk. hatálya alatt kötött szerencseszerződésekről van szó, mert a „kétéves szabály” az új Ptk. hatálybalépését követően létrehozott szerződésekre irányadó. Lásd: BDT 2019.3979.

Abban az esetben, ha időbeli korlát nélküli elszámolási kötelezettséget írunk elő a szerencseszerződésekkel érintett jogviszonyokra, akkor az a rosszhiszeműen eljáró leendő eltartókat valószínűleg elriasztja, ugyanakkor kérdésként merülhet fel, hogy az nem riasztja-e el az örökhagyóval szerződést kötni kívánó összes személyt, így az idős, gondozásra, ápolásra szoruló örökhagyókat megfelelő gondoskodás nélkül hagyván.

Az előző joggyakorlatnak a PK. 89. számú állásfoglalás c) pontján alapuló megoldása alapján pedig védelem nélkül maradnak az örökhagyók a velük rossz hiszemmel szerződni akarókkal szemben, de oltalom nélkül maradnak azok kötelelésre jogosult hozzátartozói is. Ezzel a jogi megoldással tehát a súlyosan beteg, ápolásra, gondozásra és - élete utolsó szakaszában - eltartásra is szoruló örökhagyók, valamint az eltartók közötti öröklési, tartási, életjáradéki vagy gondozási szerződések az arra jogosultakat a kötelelés iránti igényüktől megfosztották, de ez a körülmény önmagában - mint az öröklési szerződés jogintézményéből, a szerződés visszterhes jellegéből szükségszerűen fakadó jogkövetkezmény - a jóerkölcsbe ütközést nem alapozta meg az érvénytelenség érdekében indított perekben.

Noha teljes védelem nem adható sem a leendő örökhagyók, sem a kötelelésre jogosultak részére, valamint figyelembe kell venni az örökhagyóval szerződést kötők jogos érdekét is, mégis talán célravezetőbb lenne az a megoldás, amely az öröklési, tartási, életjáradéki vagy gondozási szerződés alapján való szerzést a kötelelésre jogosultak irányában csak a ténylegesen nyújtott szolgáltatás értékének erejéig tekintené visszterhesnek, mégpedig nagyobb intervallum mellett mint a hatályos szabály, azok megkötésétől számított öt évig. Ezzel az említett szerződések szerencsejellege ugyan némileg kiüresedne, de a megoldás valószínűleg kevésbé vezetne a fenti jogügyletek visszaélésszerű megkötésére.

Megvizsgáltuk a számunkra rövidnek tűnő két év mögött húzódó lehetséges érveket. Tekintettel arra, hogy egyetlen forrásban sem találtunk konkrét indokot ennek a számnak az alkalmazási miéртjére, így hát az ítélkezési gyakorlat termékeiben kezdtük el a vizsgálódást.

Láttuk azt, hogy a kétéves szabály fő indoka, hogy azoknak a kötelelési igényeket kijátszó szerződéseknek legyen jogszabályi gátja, amelyeket az örökhagyó nem sokkal a halála előtt köt. A bírói gyakorlat áttekintése után azt a következtetést

vontuk le, hogy az ítélezés a jogviszonyok létrejötte után nagyjából a két évvel, vagy a két év után nem sokkal bekövetkezett halált már nem tekinti közelinek.⁴⁵³ A jogalkotói segítő szándék egyértelműen érezhető a kétéves intervallum bevezetésével, véleményünk szerint ugyanakkor túl általánosító, de ugyanez igaz az általunk lehetséges megoldásként felvetett ötéves intervallumra is. Áttekintve a vonatkozó joggyakorlatot megállapítható, hogy önmagában a szerződéskötést követően sokszor igen hamar bekövetkezett örökhagyói halál sem alapozta meg önmagában a szerencseszerződések jóerkölcsebe ütközésének jellegét, ahhoz az eset összes körülményeinek vizsgálatára volt szükség.⁴⁵⁴ A visszaélésszerű szerződéskötések kivédése és a kötelesrészi igények oltalma szem előtt tartásával a legjobb megoldás valójában az esetenkénti elbírálás volna, azonban az hatalmas munkaterhet róna a közjegyzőkre és a bíróságokra egyaránt. Ennek fényében egyszerűbb megoldást kínál a meghatározott időtartamon belüli elszámolás intézménye, ugyanakkor véleményünk szerint a két év annak rövideége okán nem fogja elriasztani az eltartottakkal szerződni kívánó rosszhiszemű személyeket.

A szerencseszerződésekre irányadó bírói gyakorlat áttekintését követően az elszámolás kapcsán is felmerült bennünk néhány gondolat. Több olyan eseti döntéssel lehet találkozni, ahol a bíróság figyelembe vette azt a tényt, hogy az eltartó már a szerződéskötést megelőzően gondoskodott az örökhagyóról és annak figyelembevételével állapította meg a tartás ellenértékét, ez is az esetek összes körülményeinek vizsgálata körében irányadó szempontnak tekinthető.⁴⁵⁵

Bizonyára lesznek olyan esetek a „kétéves szabály” alkalmazása körében, ahol a rövid időre is tekintettel az eltartó már korábban jelentős mértékűnek tekinthető tartási és gondozási szolgáltatásokat nyújtott az örökhagyónak. Vajon ezt az igényét csak hagyatéki hitelezőként tudja majd érvényesíteni, vagy az elszámolás körében lesz erre lehetősége? Ebből az a kérdés adódik számunkra, hogy vajon mennyiben

⁴⁵³ Pl.: BH 1990.60., P.20.054/2009., Pf.20.631/2010., Pf.21.266/2014.

⁴⁵⁴ Így például a P.21.380/2008. számon közzétett esetben 4,5 hónap telt el a tartási szerződés megkötése és az örökhagyó halála között, a BH 2001.111. számú esetben 1 hét, a BH 2002.310. számú esetben 5 hét, a Pf.20.130/2012/4. számú esetben 1,5 hónap, a P.26.557/2009. számú esetben 3 hét, a P.21.690/2009. számú jogesetben 5 hónap, a BH 2016.139. számú jogesetben 5 nap telt csak el, a BH 1995. 158. számú esetben 10 hónap, míg a Pfv.20.468/2020. számon közzétett esetben csak 1 nap telt el az örökhagyó haláláig az öröklési szerződés létrejöttét követően, mégsem egyedül a rövid időtartam alapozta meg adott esetben a szerződések érvénytelenségét, de több ügyben még a rövid periódus melletti egyéb többlettényező fennállása sem indokolta a kontraktusok érvénytelenségének kimondását.

⁴⁵⁵ P. 21.380/2008/40., Pfv. 22.060/2014/5., Pfv. 20.659/2020/9.

lesz ez kötelelési alapot csökkentő tényező, illetve ezekben az esetekben a „kétéves szabály” által előírt elszámolási kötelezettség mennyiben tudja betölteni a rendeltetését oltalmat adva a kötelelésre jogosultaknak?

További kérdéseket vet fel bennünk a „kétéves szabály” alkalmazhatósága a harmadik személyek javára létrehozott és az eltartotti oldalon lévő házastársak által közösen kötött öröklési, tartási, életjáradéki vagy gondozási szerződésének esetében, valamint ezzel kapcsolatban a kötelelés rész védelme.

Az utóbbi jogintézmény esetében a „kétéves szabály” kétségkívül alkalmazható, az elszámolás és az eltartó kötelelésért aló helytállása már az először elhunyt házastárs esetében beáll, mégpedig az ő hagyatéka tekintetében, az ő kötelelésre jogosultjai irányában. A túlélő házastárs vonatkozásában a szerencseszerződéssel létrehozott jogviszony a Ptk. vonatkozó szabályainak figyelembevételével⁴⁵⁶ tovább folytatódik, és a második elszámolás majd az ő halálakor, az ő hagyatéka tekintetében áll be, az ő kötelelésre jogosultjai felé. Várhatóan nem lesz egyszerű az elszámolás, a ténylegesen nyújtott tartás meghatározása örökhagyónként illetve eltartottként, hiszen közös háztartásban, közös gazdasági életközösségben élő személyek felé történt az eltartó szolgáltatásának nyújtása. Az életjáradék teljesítése valószínűleg pontosabban kiszámítható lesz, de az ápolás, gondozás pénzbeli kifejezése már nehezebb feladatnak tűnik. Szem előtt kell tartani, hogy az elszámolás a kötelelés alapjának meghatározása és ebből adódóan a kötelelési igények védelme érdekében létrehozott intézmény, így a kötelelés sérelmének megállapíthatósága érdekében kiemelt szerepet kap az elszámolandó jogviszony tartalma, a kölcsönösen nyújtott szolgáltatások pontos meghatározása, amelyet tovább árnyal az a tény, hogy kötelelésre jogosult a túlélő, még eltartottként a jogviszonyban lévő házastárs is.

Szintén az új Ptk. vezette be a szabályozásba a nagyon is életszerűnek tűnő, harmadik személyek javára kötött szerencseszerződések intézményét,⁴⁵⁷ amelyeket

⁴⁵⁶ 7:51. § (1) Házastársak mint örökhagyók az életközösség fennállása alatt érvényesen köthetnek ugyanabba az okiratba foglalt öröklési szerződést.

(2) A felek eltérő megállapodásának hiányában az örökhagyókkal szerződő fél által örökölt lakáson és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakon a túlélő házastársat holtig tartó haszonélvezeti jog illeti meg, ha ő azokat az örökhagyóval közösen használta. Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 22.)

⁴⁵⁷ 7:48. § (1) Öröklési szerződésben az örökhagyó a vele szerződő felet a magának, illetve a szerződésben meghatározott harmadik személynek nyújtandó tartás, életjáradék, illetve gondozás ellenében - vagyona, annak egy meghatározott része vagy meghatározott vagyontárgyak tekintetében - örökösévé nevezi; a másik fél kötelezettséget vállal a tartás, életjáradék, illetve gondozás teljesítésére.

amellett, hogy feltétlenül üdvözlendőnek tekinthetünk, álláspontunk szerint a gyakorlatban történő megjelenésükbe belegondolva számos kérdést vetnek fel. Az új Ptk. „kétéves szabályának” alkalmazhatósága meglátásunk alapján jelen esetben két irányban igényel vizsgálatot.

Abban az esetben, ha a harmadik személy túléli az örökhagyót, vélekedésünk szerint az lesz a központi elem, hogy az adott szerencseszerződésben az örökhagyó is szerepel-e eltartott jogosultként, vagy pedig csak a harmadik személy jogosult a tartásra – a törvény és a kommentár szerint⁴⁵⁸ ugyanis a szerencseszerződés megkötése történhet az örökhagyó tartása mellett, de úgy is, hogy a szerződés kizárólag a harmadik személy tartását írja elő.

Amennyiben az örökhagyó is eltartotti minőségben vesz részt a jogviszonyban, úgy az elszámolás az örökhagyó két éven belüli halálával megnyílik az érintett vagyona, de a tartási szolgáltatások teljesítése folytatódik tovább a másik eltartott javára. Ebben az esetben a tartással nem fedezett rész növelni fogja az örökhagyó utáni kötelesrész alapját. Amennyiben a túlélő eltartott egyben kötelesrészre is jogosult, valamint az örökhagyóval közös háztartásban élt, úgy hasonló problémákat hozhat magával a helyzet, mint a házastársak által közösen kötött szerencseszerződések esetkörében.

Figyelemre méltó érdekes állapotot eredményez jelen esetben az elszámolás és az eltartó ebből eredő felelősségi helyzete. Abban az esetben ugyanis, ha a két éven belül megnyílt hagyaték esetén az eltartónak helyt kell állnia a kötelesrészi igényekért, ugyanakkor a tartási kötelezettsége tovább folytatódik, számunkra adódik a kérdés, hogy milyen értéket kell figyelembe venni az általa nyújtott szolgáltatásokért? Ezekben az esetekben nem lesz ugyanis szerződéssel érintett további vagyon, mint a házastársak fenti esetében. A harmadik személy helyzetét itt tulajdonképpen jogszerűen egyensúlyhiányos állapotnak tekinthetjük, hiszen ebben a pozícióban ő nem nyújt ellenértéket a tartásért, gondozásért vagy éppen az életjáradékért cserébe, azt az örökhagyó szolgáltatta, ő az eltartóval szerződő másik fél. Amennyiben a kötött szerződés szerencsejellegeből indulunk ki, akkor a helyes

Ugyanezt a lehetőséget megnyitotta a törvény a tartási és az életjáradéki szerződések vonatkozásában is [6:493. § (2) bekezdés és 6:497. § (1) bekezdés]. Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 22.)

⁴⁵⁸ Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter, Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 22.)

válasz meglátásunk szerint az lesz, hogy az eltartó hátrányosabb helyzetben találja magát a valószínűleg nagyobb részében ingyenesnek minősülő ügylet miatt, mert a szerződés tárgyának adott értékével helyt kell állnia a kötelesrészre jogosultak felé, ugyanakkor a kötelezettségei még bizonytalan ideig tovább tartanak. Fentiekből meglátásunk szerint az a következtetés vonható le, hogy a „kétéves szabály” bevezetésével a jogalkotó a harmadik személyek javára az örökhagyó tartása mellett kötött szerencseszerződések létrejöttének nagy valószínűséggel teljesen gátját szabta, hiszen kicsi annak a valószínűsége, hogy nem risztja el a helytállási és továbbszolgáltatási kötelezettség a leendő eltartókat. Ez általunk feltételezhetően a jogintézménynek e formája kiüresedéséhez fog vezetni mielőtt még gyökeret verhetett volna a gyakorlatban.

Lényegesen kedvezőbb helyzetet teremt a felelősség oldaláról nézve a harmadik személyek javára köthető szerencseszerződések másik változata, nevezhetjük őket tisztán harmadik személyek javára kötött szerződéseknek is. Amennyiben ugyanis az örökhagyó nem jogosult tartásra a szerződés szerint és a harmadik személy túléli az örökhagyót, véleményünk szerint úgy a „kétéves szabály” azért nem lesz alkalmazható, mert az öröklési szerződéssel létrehozott jogviszony – tehát az elszámolandó időszak - nem zárul le az örökhagyó halálával, a tartás a harmadik személy irányában tovább teljesítendő.⁴⁵⁹ Ezekben az utóbbi esetekben tehát mégis alkalmazandó a PK. 89. számú állásfoglalás c) pontja: nem lehet az örökhagyó utáni kötelesrész alapjához számolni az így lekötött vagy átruházott vagyont. Ezen utóbbi esetekkel a Kúria 1/2014. Polgári jogegységi határozata tehát nem számolt, amikor a c) pont alkalmazhatóságát megvonta.

Meglátásunk szerint röviden érdemes itt kitérni a tartásra jogosult harmadik személyek védelmére is néhány mondatban. Az örökhagyó halálával az öröklési szerződéssel lekötött vagyontárgy átszáll az eltartóra akkor is, ha az örökhagyó is

⁴⁵⁹ Érzésünk szerint hozzá kell tenni ehhez, hogy nem teljesen egyértelmű a 7:80. § (4) bekezdésében írt szabály fogalmazása és ebből adódóan az alkalmazási köre, merthogy a norma alany nélküli. Segítségünkre van azonban az ahhoz írt kommentár azzal, hogy a következőképpen fogalmaz a 7:80. § (4) bekezdése kapcsán: „(...) Alkalmos lehet ugyanakkor azoknak a - nem egyszer a kötelesrész alapjának csökkentését célzó, a kötelesrészi igényt kijátszó - tartási, életjáradéki és öröklési szerződéseknek a nemkívánatos hatását tompítani, amelyeket az örökhagyó nem sokkal halála előtt köt, nem egyszer ráadásul valamelyik családjogi alapon tartásra köteles hozzátartozójával. (...)” Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter, Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 22.) Tehát a szabály az örökhagyóval, mint eltartott szerződő féllel kötött szerencseszerződésekre vonatkozik, és nem alkalmazható akkor, ha az adott kontraktust csupán a harmadik személy javára kötik meg.

tartásra jogosult volt, de abban az esetben is, ha csak a harmadik személy volt az. Tartási, életjáradéki vagy gondozási szerződések esetében ez az aktus már az adott szerződés megkötését követően megvalósul. A törvény kizárólag a szerződéssel érintett ingatlanok tekintetében nyújt a harmadik személyek számára védelmet annak kimondásával, hogy amennyiben túlélnek az örökhagyót, a hagyatéki eljárásban az ingatlan-hagyatékot a harmadik személy javára fennálló tartási joggal terheltlen kell átadni, és a tartási jogot az ingatlan-nyilvántartásba be kell jegyezni.⁴⁶⁰ Ez a szabály nem alkalmazható tehát azokra az esetekre, ahol a szerencseszerződésekkel átruházott vagy lekötött vagyon valamilyen értékes ingóság, így például műkincsek vagy festmények. A gyakorlat szerint ugyan valóban az ingatlant érintő ügyletek a gyakoriak jelen szerződések kapcsán, de nem szabad kizárnunk más, értékes ingóság bevonását sem. Megfelelő védelem ilyen előbbi esetekben meglátásunk szerint úgy elképzelhető, hogy az adott szerencseszerződésben a felek pontosan körülírják, meghatározzák az érintett ingóságokat, hogy majd a tartás, életjáradék vagy gondozás nem, vagy nem megfelelő teljesítése esetében a harmadik személy eltartott sikerrel tudjon pert indítani az eltartó ellen annak kötelezettségzegése okán és sikerrel tudjon pontos elszámolást kérni a szerződés megszüntetésének keretében. Azokban az esetekben pedig, amikor az örökhagyó által megjelölt harmadik személy hal meg előbb a jogosulti oldalon, szintén az lesz a központi kérdés, hogy az örökhagyó szerepel-e eltartottként a szerződésben. Amennyiben igen, úgy a szerencseszerződés által létrehozott jogviszony vele folytatódik tovább és két éven belüli halála esetén az elszámolás élesedik, az eltartó a mindkét eltartott fél részére nyújtott szolgáltatásai beszámítását kérheti a szerződés tárgyára a kötelesrésze jogosultakkal szemben. Azokban az esetekben, amikor az örökhagyó nem eltartott és a szerződés csak az örökhagyó által megjelölt személy tartása érdekében kötött, úgy a szerződés megszűnik. Ez utóbbi esetről kifejezetten nem rendelkezett a jogalkotó, de egyértelműnek tűnik számunkra, hogy elszámolási helyzet keletkezik: öröklési szerződés esetében az eltartó a már nyújtott szolgáltatásai megtérítését követelheti – hiszen a szerződéssel lekötött vagyon nem száll át rá -, míg a tartási, életjáradéki vagy gondozási szerződés esetében az átruházott vagyont és a teljesített tartási szolgáltatásokat kell egymással összevetni mindkét fél jogos érdekének figyelembe vétele mellett.

⁴⁶⁰ 7:48. § (2) bekezdés.

Az elemzett szerencseszerződések megkötése után két évvel azok tehát már teljes mértékben visszterhesnek minősülnek, a velük átruházott és lekötött vagyon pedig teljes mértékben kikerül a kötelesrész alapjából, és nincs jelentősége annak, hogy a nyújtott szolgáltatások értéke a megörökölt vagyontárgyak értékét eléri-e vagy sem. Két év után a kötelesrészre jogosultak egyetlen jogi eszköze a korábbi szabályozásnak megfelelően az érintett szerződések érvénytelensége iránt indított per marad az ismertetett nehézkes bizonyítás mellett.

IV..KÜLFÖLDI MEGOLDÁSI MODELLEK

Nemzetközi kitekintésként Németország, Ausztria, Franciaország és az Egyesült Királyság vonatkozó szabályozását választottuk bemutatni.

A német modellre azért esett a választásunk, mert az ottani szabályozási rendszer sok párhuzamot mutat a hazánkbélivel, így érdekesnek tartottuk feltárni az ottani megoldási eredményeket, jogirodalmi álláspontokat és a vonatkozó joggyakorlatot.

Az osztrák szabályozást azért választottuk, mert Magyarországon is huzamosabb ideig alkalmazásra került az Optk., így annak jelen IV. részben történő elemzése talán közelebb visz minket a releváns rendelkezések megértéséhez.

A francia és az egyesült királyságbeli megoldási modellek egyaránt merőben eltérően szabályozzák a kitagadást, az érdemtelenséget és a kötelesrészre való jogosultságot mint hazánk, így érdemesnek láttuk ismertetni ezen jogintézmények más oldalról történő jogi megközelítését is.

1.A német szabályozás

1.1. A kötelesrész feletti vita a német Polgári Törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch, BGB) megalkotása folyamatában

Németország egyesítése 1871. január 18-án következett be, amikor Otto von Bismarck porosz miniszterelnök vezetésével a számos független német állam egy nemzetállammá egyesült, megalkotva így a Német Birodalmat. I. Vilmos birodalmi császár ezt követően megkezdte az egyesült Németország gazdasági és politikai

összehangolását, amelynek egyik elsődleges kérdése volt a jogegység létrehozása. A szövetségi államok képviselőiből álló Szövetségi Tanács (Bundesrat) 1873. december 4. napján megtartott ülésén egységes német polgári törvénykönyv megalkotásáról döntött, majd 1874. február 28. napján egy öt tagból álló⁴⁶¹ előkészítő bizottság (Vorkommission)⁴⁶² létrehozását határozta el, melynek feladatául a jövőben létrehozandó törvénykönyvre vonatkozó irányvonalak kijelölését szabta meg. A Vorkommission javaslatára a Bundesrat 1874. június 22. napján 11 tagú, ismert gyakorlati és elméleti szakembereket magában foglaló kodifikációs bizottság⁴⁶³ létrehozásáról határozott – ez volt az ún. első bizottság (erste Kommission). A bizottság a leendő kódex öröklési jogi részének szerkesztőjévé 1874. július 2. napján Gottfried Schmitt, bajor igazságügyminiszteri titkárt, korábbi fellebbviteli bírót választotta meg. A kodifikációs munka során Schmitt nem törekedett teljesen új rendszer kidolgozására, célja sokkal inkább a különböző német területeken alkalmazott megoldások (különösen a német területek jelentős részén alkalmazott gemeines Recht, a porosz ALR, az osztrák polgári törvénykönyv, a szász polgári törvénykönyv és a francia-bádeni jog) alapos elemzését követően azok összevetésével és közös alapjainak megtalálásával az egységes német öröklési jog megalkotása volt. Schmitt mélyreható elemzése során arra a következtetésre jutott, hogy el kell vetni a végintézkedési szabadság korlátlanágát, mert az messze áll a német jogintézményektől és alapelvektől, ugyanis az elemzett jogrendek mindegyike ismerte a kötelesrész intézményét és a végintézkedés korlátozását, mint a családi vagyon összetartása biztosításának egyik legfőbb eszközét.⁴⁶⁴ 1870 előtt a közös öröklési jog – de összességében a közös polgári jog - kérdései érthetően nemigen foglalkoztatták a jog szakembereit, a polgári törvénykönyv kodifikációjának kezdetével azonban egyre több vita bontakozott ki különböző fórumokon, így például 1878. augusztusában a XIV. Deutscher

⁴⁶¹ Levin Goldschmidt, Franz Philipp Friedrich von Kübel, Ludwig Ritter von Neumayr, Hermann von Schelling, Anton von Weber.

⁴⁶² KECSKÉS László: A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszerében. Bővített, második kiadás. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013, 348. o.

⁴⁶³ Ob.App.Ger.Präes. v.Weber, Präes. Pape, Geh. Justizr. Kurlbaum, Ob.Trib.Rath v. Kubel, Ob.App.Rath Planck, Min. Rath Gebhard, App.Ger.Rath Schmitt, Prof. Windscheid, Ob.Trib.Rath Johow, Prof. v. Roth, Ger.Präes. Derscheid.

⁴⁶⁴ Vö.: Kenneth G C REID – Marius J de WAAL – Reinhard ZIMMERMANN (Ed.): Comparative Succession Law. Volume II. Intestate Succession. University Oxford Press, 2015, 184-186. o.

Juristentag⁴⁶⁵ jénai ülésén, melyen a plenáris ülések résztvevői a kötelesrész létének kérdését, valamint a végintézkedési szabadság vizsgálatát tűzték ki célul. A vita során többen is – így például Friedrich Meyersburg ügyvéd és Karl Eduard Georg Bruns professzor – a kötelesrész jogintézményének felszámolását szorgalmazták. Többek között arra hivatkoztak,⁴⁶⁶ hogy a leszármazókat azzal, hogy a jogalkotó megfosztja a biztos örökléstől, saját szorgalmukra utalja ahelyett, hogy magukat a restségnek adnák át, de a végintézkedés szabadsága növeli az atyai tekintélyt és a családi érzést is, hiszen az öröklésből való kitagadás fenyegető lehetősége növelheti a gyermekeknek apjuk iránt érzett tiszteletét, mely a családon belüli fegyelem és rend forrásává válhat. A kötelesrész elvetését támogatók szerint a különböző német területek kötelesrészre vonatkozó szabályai túlságosan sokszínű képet mutatnak és nem érzékelhető kifejezetten bármelyik szabálynak a népesség körében való teljes körű elfogadottsága, emiatt nincs egyetlen olyan egyértelmű megoldás, melyet a jogalkotónak feltétlenül követnie kellene. Ez a tény lehetőséget teremt azonban arra, hogy a készülő kódexben a törvényhozó szabad kezet kaphasson a gazdasági szükségleteknek és a nép jogérzetének leginkább megfelelő szabályozás létrehozatalára és a kötelesrész mellőzésére. A fenti érvek nem győzték meg a gyűlés többségét, mely a kötelesrész fenntartása mellett voksolt.⁴⁶⁷

Schmitt benyújtott előtervezetét az erste Kommission 1875. október 23. és 25. napján megtartott ülésein tárgyalta és annak kedvező fogadtatása után⁴⁶⁸ Schmitt elkészítette részletes indokolással ellátott igen terjedelmes végleges tervezetét, amely 415 paragrafusból állt⁴⁶⁹ és melyet 711 oldalas indokolással egészített ki.⁴⁷⁰ Schmitt indoklásában kiemelte, hogy annak ellenére, hogy a német területek öröklési

⁴⁶⁵ A Deutscher Juristentag 1860-tól ülésező szervezet, amelynek tagjai kiemelkedő szaktekintélynek számító jogászok – leginkább ügyvédek - és amely testület célja a jog továbbfejlesztésére irányuló javaslatok megvitatása és kidolgozása.

⁴⁶⁶ Lásd: Gerhard OTTE: Nationalsozialismus und Pflichttheilsrecht. In: Zivil- und Wirtschaftsrecht im Europäischen und Globalen Kontext. Private and Commercial Law in a European and Global Context. Festschrift für Norbert Horn zum 70. Geburtstag. De Gruyter Recht, Berlin, 2006. 113-124. o.

⁴⁶⁷ Lásd: Max SCHULTZENSTEIN: Ueber die Beibehaltung und Gestaltung des Pflichttheilsrechts. In: Beiträge zur Erläuterung des deutschen Rechts, in besonderer Beziehung auf das Preussische Recht mit Einschluß des Handels- und Wechselrechts. Gegründet von Dr. J. A. Gruchot. XXIII. Jahrgang. Franz Bahlen, Berlin, 1879, 663-668. o.

⁴⁶⁸ Lásd: Hans-Georg MERTENS: Die Entstehung der Vorschriften des BGB über die gesetzliche Erbfolge und das Pflichttheilsrecht. Walter de Gruyter & Co, Berlin, 1970, 100-101. o.

⁴⁶⁹ Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Erste Lesung. Ausgearbeitet durch die von dem Bundesrathe berufene Kommission. Verlag von J. Guttentag (D. Collin), Berlin/Leipzig 1888.

⁴⁷⁰ Motive zu dem Entwurfe eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Band V. Erbrecht. Verlag von J. Guttentag, Berlin und Leipzig, 1888.

rendszerei valóban oly mértékben térnek el egymástól, hogy lehetetlen közös zsinórmértéket találni, ezen szabályok azonban kivétel nélkül elvetik a végintézkedési szabadság teljes korlátlanosságát, a német nemzet tehát mindig azon a meggyőződésen volt, hogy az emberek végintézkedéseikkel - a kitagadás esteit kivéve - nem foszthatják meg az örökléstől legközelebbi hozzátartozóikat.⁴⁷¹ Előbbi okoknál fogva nem támogatható tehát a kötelesrész elvetése, hiszen az a német nemzet általános jogi szemléletének mondana ellent és szemben állna a közös európai fejlődési irányokkal is.

Schmitt elkészített végleges tervezete a kötelesrészt az örökhagyó lemenője, túlélő házastársa és immár szülei számára is biztosította és törvényes örökrészük felében állapította meg.⁴⁷² Schmitt munkája kedvező fogadtatásra lelt, Menger és Gierke például üdvözölték⁴⁷³ a kötelesrész megtartását. Menger kiemelte,⁴⁷⁴ hogy az öröklési jogi tervezet kétségkívül az akarat szabadságának elvén nyugszik, amelyet csak a legközelebb állókról való gondoskodást hivatott kötelesrész intézménye befolyásol, másrészt a javaslat öröklési jogi intézményeivel képes egyenlőséget teremteni a nemzet társadalmi osztályai között. Gierke szerint a korlátlan végintézkedési szabadság a családok életének megmérgezésével csak szabadjára engedné az örökhagyói önkényt,⁴⁷⁵ Petersen szerint⁴⁷⁶ pedig a kötelesrész teljes eltörlése a jogrendből a német nép jogtudatával is ellentétes lenne, hiszen a jogintézmény mindig jelen volt az alkalmazott jogban.

Schmitt az erste Kommission 1879. október 30. napon megtartott ülésén mutatta be az öröklési jog véglegesnek szánt tervezetét, amely azonban a megtárgyalás elhalasztásáról döntött. Kiemelték, hogy a kódex tervezett öt könyve közül egyetlen más résztervezet sem készült még el és az öröklési jognak a magánjog egyéb –

⁴⁷¹ Lásd: Motive... 382-390. o.

⁴⁷² §. 1975.

⁴⁷³ Érdekesség, hogy Gierke egyébként a BGB első tervezetét teljes mértékben elutasította fő indokként említve azt, hogy az nem vette figyelembe az élő német jogot és inkább a pandektisztikát helyezte előtérbe (köszönhetően annak, hogy az erste Kommissionnak tagja volt a híres pandektista professzor, Bernhard Windscheid is). Lásd: Otto GIERKE: Der Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuchs und das deutsche Recht. Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig, 1889, 2. o. és 403. o. valamint KECSKÉS László i.m. 348. o.

⁴⁷⁴ Anton MENER: Das Bürgerliche Recht und Die besitzlosen Volksklassen: Eine Kritik des Entwurfs eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Zweites und Drittes Tausend. Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, Tübingen, 1890, 206-207. o.

⁴⁷⁵ Otto GIERKE i.m. 535-536. o.

⁴⁷⁶ Julius PETERSEN: Die Berufung zur Erbschaft und die letztwilligen Verfügungen überhaupt nach dem Entwurfe eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Verlag von J. Guttentag, Berlin, 1889, 95-96. o.

főként az általános rész és a családjog - területeivel való szoros összefüggése miatt azok egyidejű összehangolására lett volna szükség.⁴⁷⁷ Schmitt öröklési tervezetének erste Kommission általi tárgyalásai végül 1886. május végén kezdődtek meg, a német polgári törvénykönyv első tervezetét (erste Entwurf) 1888. január 12. napján nyújtották be a Parlamentnek. Érdekesség, hogy a Heidelbergi Egyetem professzora, az ismert pandektista Ernst Immanuel Bekker véleménye szerint⁴⁷⁸ az erste Kommission egyik tagja, a szintén ismert pandektista Bernhard Windscheid igen meghatározó befolyásának következtében az erste Entwurf tagoltságában és tartalmában erősen saját pandektatankönyveire támaszkodott, amelyekben a szerző összefoglalta az akkori Németországban alkalmazott római jogot. Véleményként olvasható még, hogy Windscheid pandektista befolyásának hatása a mai BGB első és második könyvében is érezhető.⁴⁷⁹ Amennyiben megvizsgáljuk Windscheid pandektajogi tankönyvsorozatát (1862-1870)⁴⁸⁰ láthatjuk, hogy annak tagoltsága követi a klasszikus pandektista mintát (általános rész, dologi jog, kötelmi jog, családjog, öröklési jog) amelyhez a BGB első tervezete valóban hasonlóan mondható és figyelemmel arra, hogy a BGB napjainkban is ugyanabban a felépítésben áll mint első tervezetkor, ez az állítás a mai BGB-re is igaz. Azonban annak fényében, hogy Németországban a római jog recepciója és alkalmazása már a XII. században megkezdődött⁴⁸¹ és a XV. században ki is teljesedett, nem meglepő, hogy a római jogon alapuló, pandektista módszer szerint összeállított tankönyvsorozat és Németország polgári törvénykönyvének első változata jelentős szerkezetbeli egyezőséget mutat egymással. Úgy látjuk, hogy valójában tehát nem a

⁴⁷⁷ Hans-Georg MERTENS i.m. 14. o.

⁴⁷⁸ Ernst Immanuel BEKKER: System und Sprache des Entwurfes eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Verlag von J. Guttentag, Berlin und Leipzig, 1888, 61. o.

⁴⁷⁹ Detlev W. BELLING-SZÜCS Tünde: A német BGB általános része. In: Acta Universitatis Szegediensis, Forum Acta Juridica et Politica. I. évfolyam, 2. szám, Szeged, 2011, 57. o.

⁴⁸⁰ 1862-ben jelent meg a tankönyvsorozat első része, amely összesen három könyvben taglalta az általános részt valamint a dologi jogot (lásd: Bernhard Windscheid: Lehrbuch des Pandektenrechts. Erster Band. Verlagshandlung von Julius Buddeus, Düsseldorf, 1862.). Az általános részben a szerző mintegy háromszáz oldalon keresztül foglalkozik a német szokásjogok valamint a teljes mértékben római jogi alapú gemeines Recht szabályainak ismertetésével, míg a dologi jogi rész teljes mértékben a római jog egyes alkalmazott szabályait mutatja be. Windscheid ezt követően 1863-ban jelentette meg a tankönyvsorozat második részét, amelyben a kötelmi jog és a családjog Németországban meghonosodott és bevezetni kívánatos római jogi szabályait írja le (lásd: Bernhard Windscheid: Lehrbuch des Pandektenrechts. Zweiter Band. Zweite Auflage. Verlagshandlung von Julius Buddeus, Düsseldorf, 1863.). A tankönyvsorozat öröklési jogi részét 1870-ben adták ki és igen terjedelmesen, 413 oldalnyi szövegen keresztül foglalkozik Németország öröklésének teljes mértékben római jogra épült szabályaival (lásd: Bernhard WINDSCHEID: Lehrbuch des Pandektenrechts. Dritter Band. Verlagshandlung von Julius Buddeus, Düsseldorf, 1870.)

⁴⁸¹ KECSKÉS László i.m. 300. o.

BGB első tervezete alapszik Windscheid befolyásán, hanem a tervezet és Windscheid tankönyvei nyugszanak egyaránt római jogi alapokon.

Az erste Kommission munkája a politikai nehézségek miatt⁴⁸² az első években nem haladt előre, majd Otto von Bismarck 1890. március 20. napján történt lemondását követően a Reichstag 1890. december 4. napján egy új, egyetemi tanárokat, politikusokat, bankárokat és birodalmi biztosokat egyaránt magában foglaló bizottság⁴⁸³ felállításáról döntött.⁴⁸⁴ Az ún. második bizottság (zweite Kommission) elnökének Gottlieb Karl Georg Planck bírót és neves politikust választották a tagok. A bizottság paragrafusonként ment végig a törvényjavaslaton és - a Schmitt által időközben alaki és tartalmi frissítésnek⁴⁸⁵ egyaránt alávetett öröklési tervezetet utolsóként - 1894. május 30. napjától egészen 1895. március 5. napjáig tárgyalták.⁴⁸⁶ Összességében a zweite Kommission a bizottsági tárgyalások és a törvényhozási vita során különösebb észrevételek nélkül támogatta az egész törvényjavaslatot, beleértve Schmitt koncepcióját is.⁴⁸⁷ A tárgyalások alkalmával megerősítették a kötelesrész létjogosultságát és kiemelték, hogy a kötelesrészre jogosultak jogállása természetes, morális követelmény, melyet a szoros családi kötelék indokol és melyet csak a kitagadás jogának gyakorlásával lehet kioltani.⁴⁸⁸ A zweite Kommission érdemi vita

⁴⁸² A Német Birodalom megalakulásának kezdetén a korábbi államberendezkedés Szövetségi Tanácsának még igen meghatározó szerepe volt az újonnan felállított birodalmi hatóságokkal és a Parlamenttel (Reichstag) szemben, másrészt pedig Otto von Bismarck birodalmi kancellár a Birodalom hajnalán más, prioritást élvező feladatokkal találta szembe magát, ezért a kodifikációs folyamatot egy időre háttérben tartotta.

⁴⁸³ Alexander Georg Achilles, Karl Heinrich Börner, Robert Bosse, Johannes Ernst Conrad, Ludwig von Cuny, Bernhard Engelbert, Joseph Danckelmann, Emil Gerhard Dittmar, Hermann Gustav Eichholz, Friedrich Balduin, Freiherr von Gagern, Albert Gebhard, Friedrich Goldschmidt, Eduard Hanauer, Otto Heinrich von Helldorff-Bedra, Adolf Hoffmann, Karl August Ritter von Jacubezky, Oscar Rudolph Küntzel, Ernst Leuschner, Gustav von Mandry, Otto Carl Gottlob Freiherr von Manteuffel-Crossen, Otto Karl von Oehlschläger, Gottlieb Karl Georg Planck, Konrad Wilhelm von Rüger, Emil Russell, Peter Spahn, Hermann Carl Sigismund Struckmann, Richard Karl Wilke, Isaac Wolffson.

⁴⁸⁴ Lásd: Detlev W. BELLING–SZÜCS Tünde i.m. 58. o. valamint Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Im Auftrage des Reichs-Justizamts bearbeitet von Dr. Achilles, Dr. Gebhard, Dr. Spahn, Band I. Allgemeiner Theil und Recht der Schuldverhältnisse. Abschn. I, Abschn. II Tit. I. J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, Berlin 1897, Előszó, VIII.

⁴⁸⁵ A kitagadási okok rendszerét Schmitt átgondolta és újrairta.

⁴⁸⁶ Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Im Auftrage des Reichs-Justizamts bearbeitet von Dr. Achilles, Dr. Gebhard, Dr. Spahn, Band I. ... Előszó, X.

⁴⁸⁷ Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Im Auftrage des Reichs-Justizamts bearbeitet von Dr. Achilles, Dr. Gebhard, Dr. Spahn, Band V. Erbrecht. J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, Berlin 1899, 490-497. o.

⁴⁸⁸ Érdekeség, hogy a zweite Kommission a törvényben leírt kitagadási magatartásokat szűkösnek találta, de nem indítványozta senki sem azok bővítését. Lásd: Protokolle der Kommission für die

nélkül támogatta a kötelelreszre jogosultak körének a törvényjavaslat szerinti meghatározását is, ugyanakkor elutasította azt az indítványt,⁴⁸⁹ mely a túlélő házastársnak biztosított kötelelresz tekintetében még özvegyi haszonélvezeti jogot is adott volna. A zweite Kommission munkájának gyümölcseként a polgári törvénykönyv második tervezete (zweiter Entwurf) 1895. október 24. napján került Leo von Caprivi birodalmi kancellár és a Bundesrat elé, nyilvánosságra hozták továbbá a Protokolleben, a törvényhozás akkori hivatalos lapjában. A Bundesrat jogi bizottsága két olvasatban tárgyalta a javaslatot és néhány formai módosítást követően a harmadik tervezetet (dritter Entwurf) elfogadva 1896. január 17. napján⁴⁹⁰ terjesztett be a Reichstagnak.⁴⁹¹ A Reichstagban főleg az egyesületi jog, a házassággal kapcsolatos szabályok és a gyengébb fél védelmének szabályai kapcsán alakultak ki meglepően heves viták: néhány konzervatív és erősen német érzelmű képviselő igen szavazatuk megvonásával fenyegetett - amivel az egész BGB életbe lépését meghiúsították volna -, amennyiben a nyulak által okozott károk megtérítésére való kötelezettség belekerül a törvénybe a szarvasok és a fácánok által okozott károk megtérítésének kötelezettsége mellé – ez volt a híres „Nyuszivita” (Hasendebatte).⁴⁹² A BGB harmadik tervezetét végül a Reichstag 1896. július 1. napján 222 igen szavazat, 48 nem szavazat és 18 tartózkodás⁴⁹³ mellett fogadta el, a Bundesrat pedig július 14. napján hozzájárult a végleges szöveghez, melyet az uralkodó, II. Vilmos 1896. augusztus 18. napján hirdetett ki. A BGB végül 1900.

zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Im Auftrage des Reichs-Justizamts bearbeitet von Dr. Achilles, Dr. Gebhard, Dr. Spahn, Band V. ... 496. o.

⁴⁸⁹ Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Im Auftrage des Reichs-Justizamts bearbeitet von Dr. Achilles, Dr. Gebhard, Dr. Spahn, Band V. ... 497-498. o.

⁴⁹⁰ Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Im Auftrage des Reichs-Justizamts bearbeitet von Dr. Achilles, Dr. Gebhard, Dr. Spahn, Band I... Előszó, XI-XII.

⁴⁹¹ Németországban akkor is és ma is a Bundestag (a törvényhozó testület), vagy más néven Reichstag (a német törvényhozás otthona) alkotja a parlamentet, pontosabban annak alsó házáat. A törvényhozási folyamatban a német népet, mint egészet képviseli. A Bundesrat (Szövetségi Tanács) pedig a parlament felső házáat képi és a 16 német szövetségi állam (Bundesland) érdekeit képviseli, tagjait a szövetségi államok kormányai választják meg, nem a szavazópolgárok.

⁴⁹² Lásd bővebben: Romina SCHMITTER: Bin ich gleichberechtigt? Historischer Streifzug zu einem aktuellen Problem. 1. Auflage, Edition Falkenberg, Bremen, 2018, 72-75. o. és Tilman REGEN: Die soziale Aufgabe des Privatrechts. Eine Grundfrage in Wissenschaft und Kodifikation am Ende des 19. Jahrhunderts. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 2001, 492. o.

⁴⁹³ Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Im Auftrage des Reichs-Justizamts bearbeitet von Dr. Achilles, Dr. Gebhard, Dr. Spahn, Band I... Előszó, XII.

január 1. napján lépett hatályba, melynek utolsó, ötödik könyve lett Schmitt remekműve.

A BGB már konkrétan felsorolta a kitagadás okait, külön szabályozva azt a lemenők, a szülők és az örökhagyó házastársa tekintetében. A Schmitt által életre hívott kitagadásra vonatkozó szabályok olyannyira kiállták az idő próbáját, hogy a leszármazók és a szülők esetében a BGB eredeti, 1900. január 1-jén hatályba lépett rendelkezései egészen 2002. január 1. napjáig – a BGB első átfogó reformjáig – maradtak változatlanul hatályban, majd némi elhanyagolható terminológiai frissítést követően 2010. január 1. napjáig ugyanolyan tartalommal rendelkeztek a kitagadást megvalósító magatartásokról. Az örökhagyó házastársa által megvalósítható kitagadási magatartások emellett 1900. január 1. óta többször is változtak.

1.2. A leszármazók kitagadása a BGB második átfogó reformjáig

A lemenők kitagadásának lehetőségéről a következőképpen rendelkezett a BGB 1900. január 1-jén:⁴⁹⁴

„§ 2333. Az örökhagyó megvonhatja a kötelesrészt leszármazottjaitól:

- 1. ha a leszármazó az örökhagyónak, az örökhagyó házastársának vagy az örökhagyó másik leszármazójának életére tört;**
- 2. ha a leszármazó vétkes az örökhagyó vagy az örökhagyó házastársának szándékos fizikai bántalmazásában, de a házastárs bántalmazása esetében csak akkor, ha a leszármazó tőle származik;**
- 3. ha a leszármazó büntettet vagy súlyos, szándékos vétséget követett el az örökhagyóval vagy az örökhagyó házastársával szemben;**

⁴⁹⁴„§ 2333. Der Erblasser kann einem Abkömmlinge den Pflichttheil entziehen:

1. wenn der Abkömmling dem Erblasser, dem Ehegatten oder einem anderen Abkömmlinge des Erblassers nach dem Leben trachtet;
2. wenn der Abkömmling sich einer vorsätzlichen körperlichen Mißhandlung des Erblassers oder des Ehegatten des Erblassers schuldig macht, im Falle der Mißhandlung des Ehegatten jedoch nur, wenn der Abkömmling von diesem abstammt;
3. wenn der Abkömmling sich eines Verbrechens oder eines schweren vorsätzlichen Vergehens gegen den Erblasser oder dessen Ehegatten schuldig macht;
4. wenn der Abkömmling die ihm dem Erblasser gegenüber gesetzlich obliegende Unterhaltspflicht böswillig verletzt;
5. wenn der Abkömmling einen ehrlosen oder unsittlichen Lebenswandel wider den Willen des Erblassers führt.” <https://lexetius.com/BGB/2333,3> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

4. ha a leszármazó rosszindulatúan megsértette az örökhagyó felé fennálló törvényes tartási kötelezettségét;

5. ha a leszármazó becstelen vagy erkölcstelen életmódot folytat az örökhagyó akarata ellenére.”

Schmitt eredetileg hét kitagadási magatartást fogalmazott meg az erste Kommissonnak benyújtott tervezetében,⁴⁹⁵ és amely a fenti, erkölcstelen életmódot szabályozó pontot nem tartalmazta. A 4. pontban szerepelt a leszármazó által az örökhagyó ellen elkövetett hamis vád, az 5. pont a leszármazónak az örökhagyó házastársával elkövetett szándékos házasságtörését fogalmazta meg kitagadási lehetőségként és a 7. pont az örökhagyó hozzájárulása nélküli, az 1638-1639. §§-okban szabályozott házassági akadályok ellenére történő házasságkötés volt. A zweite Kommissonnak benyújtott, ismételten átdolgozott javaslatában a 3. és a 4. pontot egybeolvasztotta valamint teljesen elhagyta a 7. pontot, majd a zweite Kommissionban folyt bizottsági tárgyalások során ismét módosított a szövegen, végleg elhagyva a leszármazó és az örökhagyó házastársa által elkövetett házasságtörést is és fenti, erkölcstelen életmódot megfogalmazó magatartást tette meg javaslatá 5. pontjaként.⁴⁹⁶

Az okokat végigtekintve álláspontunk szerint elmondható, hogy azok elég konkrétak és objektívek, mérlegelésnek, szubjektívizálásnak csak az 5. pontban foglalt esetkörben van helye. Láthatjuk azt is, hogy inkább a büntetőjogi kategóriába eső cselekmények hozhatták magukkal az öröklésből történő kitagadást. Érdeemes összevetni Schmitt munkáját Teleszky István 1882-es, kiváló törvényjavaslatával.⁴⁹⁷ Teleszky javaslatát ugyanabban az időben készítette el, mint Schmitt a magáét.

⁴⁹⁵ Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Erste Lesung... 478. o.

⁴⁹⁶ Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuchs und eines zugehörigen Einführungsgesetzes sowie eines Gesetzes, betreffend Aenderungen des Gerichtsverfassungsgesetzes, der Civilprozessordnung, der Konkursordnung und der Einführungsgesetze zur Civilprozeßordnung und zur Konkursordnung. In der Fassung der Bundesrathsvorlagen. Auf amtliche Veranlassung. J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1898, 407-408. o.

⁴⁹⁷ „94. § A leszármazó rokon kitagadható:

1. „Ha az örökhagyót vagy házastársát valamely bűn-tett elkövetésével valótlanul s oly módon vádolta, hogy annak következtében a bűnvádi eljárás megindított.
2. Ha az örökhagyót szükségében szándékosan segítség nélkül hagyta.
3. Ha az örökhagyónak vagy az örökhagyó leszármazó vagy felmenő rokonának, testvérének vagy házastársának élete ellen leelkedett vagy másoknak ilyen bűncselekményeit előmozdította.
4. Ha közönséges büntett miatt legalább is 10 évi tartamú fegyházra Ítéltetett.
5. Ha az örökhagyót erőszakos kézrátétellel vagy más súlyos bántalmazással illette.
6. Ha a közérkölciséget botránkoztató életet megátalkodva folytat.”

Mindketten megkísérelték felmérni az adott korszak társadalmi-gazdasági viszonyait, majd ennek figyelembevételével és az európai jogfejlődési irányokkal egyezően készítették el kitűnő munkájukat. A két javaslat egyértelmű egyezőséget mutat, Teleszky azonban bővebb büntetőjogi kategóriát alkalmazott: kiemelte a leszármazó által elkövetett „hamis vád” bűncselekményét valamint a leszármazóra rótt legalább tíz évi fegyházbüntetést is kitagadási okként fogalmazta meg. Teleszky javaslatában tágabb az az alanyi kör is, akik sérelmére az életellenes cselekmények megvalósítása kitagadással járhatott volna. A hamis vádon kívül azonban Teleszky nem említette az örökhagyó – vagy hozzátartozói – ellen elkövetett egyéb bűncselekményeket kitagadási okként, így például a leszármazó által elkövetett vagyon elleni, esetleg szabadság elleni vagy emberi méltóság (pl. magántitok, levéltitok megsértése) elleni bűncselekmények megvalósulását sem szankcionálta kitagadási lehetőséggel. Teleszky javaslatában „(...) az örökhagyót szükségében szándékosan segítség nélkül hagyta.(...)” fordulat nem csak a törvényes tartás nem teljesítését foglalja magában, nemcsak arról van szó, hogy a leszármazó az örökhagyót nélkülözésnek tette ki.⁴⁹⁸ A kategória tágabb esetkört ölel fel, a szoros értelemben vett tartási kötelezettség körén kívül eső, egyéb segítségnyújtás elmulasztásáról van szó. Érdemes külön kiemelni az erkölcstelen életmóddal megvalósított kitagadási esetkört, amely a magyar jogban a Hármaskönyvben történt megjelenését követően mindvégig jelen volt, azt a hatályos szabályozásunk is tartalmazza, míg a német jogalkotó a BGB második reformjával kiemelte ezt a kitagadás okai közül. A fenti, leszármazókra vonatkozó kitagadási okok változatlan szöveggel, ugyanúgy a 2333.§-ban szabályozva maradtak hatályban egészen 2002. január 1. napjáig, majd ekkor a bekezdés elnevezést kapott: „A leszármazók kötelelrésznéek megvonása” (Entziehung des Pflichtteils eines Abkömmlings.), egyebekben érintetlen maradt 2010. január 1. napjáig.⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ TELESZKY István: Az Általános Magánjogi Törvénykönyv tervezete. Öröklési jog. Budapest, nyomtatott a Magyar Királyi Egyetem Könyvnyomdában, 1882, 23. o.

⁴⁹⁹ „§ 2333. Entziehung des Pflichtteils eines Abkömmlings. Der Erblasser kann einem Abkömmlinge den Pflichttheil entziehen:

1. wenn der Abkömmling dem Erblasser, dem Ehegatten oder einem anderen Abkömmlinge des Erblassers nach dem Leben trachtet;
2. wenn der Abkömmling sich einer vorsätzlichen körperlichen Misshandlung des Erblassers oder des Ehegatten des Erblassers schuldig macht, im Falle der Misshandlung des Ehegatten jedoch nur, wenn der Abkömmling von diesem abstammt;
3. wenn der Abkömmling sich eines Verbrechens oder eines schweren vorsätzlichen Vergehens gegen den Erblasser oder dessen Ehegatten schuldig macht;
4. wenn der Abkömmling die ihm dem Erblasser gegenüber gesetzlich obliegende Unterhaltspflicht böswillig verletzt;

A BGB első reformja után készített kommentár⁵⁰⁰ szerint az „életére tört” vagy „élete ellen törekedett” magatartásnak (1. pont) komoly szándékúnak kell lennie a leszármazó részéről, annak az örökhagyó, az örökhagyó házastársa vagy a másik leszármazó halálának okozására irányulónak kell lennie és nem csak a halál, mint eredmény bekövetkeztével valósul meg a kitagadási ok, hanem már az emberölés kísérletével, az arra való felbujtással és bűnsegédlettel, sőt már az arra való az előkészülettel is. A kommentár felhívja a figyelmet arra is, hogy a halál okozásával való pusztá fenyegetés nem tartozik ebbe az esetkörbe. A Legfelsőbb Bíróság⁵⁰¹ korai⁵⁰² és későbbi⁵⁰³ gyakorlatában is kiemeli, hogy a leszármazó szándékának egyértelműen a halál okozására kell irányulnia, gondatlan emberöléssel a kitagadási ok nem valósul meg, ezt megerősítette a Kölni Tartományi Főtörvényszék (Oberlandesgericht Köln) is.⁵⁰⁴

A szándékos fizikai bántalmazás (2. pont) megítélésében a gyakorlat és a jogirodalom már a kezdetektől meglepően osztott képet mutatott. A kommentár⁵⁰⁵ szerint a fogalom megfelel annak, amit a büntető törvénykönyv „súlyos testi sértés” alatt ért (StGB 223.), ám a gyakorlatban ez nem érvényesül ilyen kristálytisztán. Több alkalommal jutott arra a Legfelsőbb Bíróság,⁵⁰⁶ hogy jelen pontban a fizikai bántalmazást inkább a szülő-gyermek kapcsolat érzékenységére, az ún. család iránti tisztelet vagy család iránti kegyelet megsértésére (Pietätsverletzung) tekintettel kell értékelni, semmint a büntetőjogi fogalomnak megfelelően. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság öröklési joggal foglalkozó V. Polgári Szenátusának 1961. június 6. napján kelt - az elhíresült „pofon a garázsban” elnevezésű - határozatában (V ZR 18/60 »Ohrfeige in der Garage« FamR 1961, 437) kifejtette, hogy a BGB § 2333. 2. pontjában foglalt fizikai bántalmazásnak nem pusztán annak kell lennie, amit a

5. wenn der Abkömmling einen ehrlosen oder unsittlichen Lebenswandel wider den Willen des Erblassers führt.”

<https://lexetius.com/BGB/2333.3> (Megttekintés ideje: 2023. május 19.)

⁵⁰⁰ Palandt Bürgerliches Gesetzbuch. 63., neubearbeitete Auflage, Verlag C.H. Beck, München, 2004, 2435. o.

⁵⁰¹ 1879-től 1945-ig Reichsgericht (Legfelsőbb Bíróság) majd ezt követően (Bundesgerichtshof) Szövetségi Legfelsőbb Bíróság.

⁵⁰² Reichsgericht Urt. v. 09.04.1904, Az.: Rep. V. 15/04. és Reichsgericht Urt. v. 10.01.1918, Az.: Rep. IV. 324/17.

⁵⁰³ BGH 11.05.2009, Az.: 2 U 77/05.

⁵⁰⁴ OLG Köln, 30.03.2000 - 1 U 108/98.

⁵⁰⁵ Palandt Bürgerliches Gesetzbuch. 63...2435. o.

⁵⁰⁶ WarnR 1913 Nr. 102; BGH 20.03.1952 - IV ZR 152/51.; V ZR 18/60»Ohrfeige in der Garage« FamR 1961, 437; BGH 06.12.1989 - IVa ZR 249/88.

büntetőjog megkíván a súlyos testi sértés bűncselekményének megvalósulásához, sőt, nem is szükséges eredményként a károsodás („súlyos testi sérülés”) bekövetkezte, inkább a cselekvés rosszindulatú jellegének van bizonyos fokú mértéke. A korábbi IV. Polgári Szenátus 1974. március 1-jei határozatában pedig (IV ZR 58/72 – NJW 1974, 1084 = LM Nr. 2 zu § 2333. BGB) arra a következtetésre jutott, hogy a BGB § 2333. 2. pontjában foglalt esetek tekintetében csak súlyos vétségek merülhetnek fel és ezeknek olyanoknak kell lenniük, amelyekben a leszármazó a szülő-gyermek viszonyt teljesen figyelmen kívül hagyja a kitagadási ok megvalósításakor. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság BGH 26.10.1976 - IV ZR 109/74. számú határozatában kiemelte, hogy a leszármazó részéről megvalósított pszichikai rossz bánásmód csak akkor esik a 2. pont esetkörébe, ha az örökhagyó fizikai egészségét az negatívan befolyásolja. Számos, egymásnak ellentmondó bírósági határozat született az idők folyamán, így például a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság BGH 01.04.1965 - III ZR 45/64. számú határozatának álláspontja szerint megvalósította a 2. pontban foglalt kitagadási okot a leszármazó, amikor seprűvel megverte az örökhagyót, majd egy másik alkalommal fejére öntött egy vödör vizet. Ugyanakkor egy évvel később, a BGH 20.10.1966 - III ZR 179/64. számú határozatában szintén a 2. pont– és nem a 3. pont - alá tartozónak vélte azt az esetet, amelyben a leszármazó vasrúddal úgy megverte az örökhagyót, hogy az ezáltal az arcán, vállán, hátán látható sérüléseket, zúzódásokat szenvedett. Még korábban a BGH 05.01.1955 - IV ZR 176/54. számú határozatában a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság azt állapította meg, hogy a leszármazónak azt a magatartását, amikor az örökhagyót „megrázta”, majd egy másik alkalommal az ablaktól olyan erővel penderítette át a szobán, hogy az örökhagyó az ágyat odébbtolva a padlóra esett, a BGB § 2333. 2. pontja értelmében szándékos testi bántalmazásnak kell tekinteni, különös tekintettel arra, hogy az örökhagyó 81 éves, gyenge fizikumú asszony, aki csak két bottal vagy egy széket előre tolv tudott mozogni. Megállapította a bíróság, hogy a fizikailag rossz bánásmód-sorozat az örökhagyó fizikai jólétének jelentős romlását okozta. Kiemeli a gyakorlat emellett, hogy az önvédelemből elkövetett fizikai bántalom⁵⁰⁷ – akár közvetlen támadás elleni védekezés, akár félelem okán való védekezés - vagy az örökhagyó oldaláról ittasan provokált vita közbeni fizikai

⁵⁰⁷ RG Warn.1913, 402.

bántalmazás⁵⁰⁸ nem esik a 2. pont alá. Szintén nem találta e pont alá tartozónak a bíróság azt az esetet⁵⁰⁹ sem, amikor a leszármazó egy vita közben céltévesztés okán véletlenül az örökhagyót ütötte meg másvalaki helyett.

Érdeemes ezek után hozzátennünk, hogy maga Schmitt sem gondolt minden fizikai bántalmazást a 2. pont alá tartozónak,⁵¹⁰ csak azokat, amelyek erkölcsileg aljas indíttatásúak voltak és már ő is kiemelte, hogy az önvédelmi helyzetben tanúsított fizikai bántalmazás nem tartozik a 2. ponthoz. A német jogirodalom túlnyomórészt úgy véli, hogy a BGB § 2333. 2. pontjában írt kitagadási ok megvalósulásához elegendő a könnyű szándékos testi sértés okozása, de mindenképpen komoly zavart okoz az érzékeny szülő-gyermek kapcsolatban és komolyan sérti a család iránti tiszteletet (Pietätsverletzung) is. Így vélekedett többek között Emil Strohal,⁵¹¹ Karl Firsching⁵¹² és Wolfgang Edenhofer⁵¹³ is. Tekintettel arra, hogy az örökhagyó házastársa irányában elkövetett fizikai bántalmazás csak akkor valósítja meg a kitagadási magatartást, ha a házastárstól származik az elkövető, valamint arra, hogy a leszármazó által elkövetett bűntetteket és vétségeket általánosságban a 3. pontban rendelte szankcionálni a jogalkotó, akkor világosnak tűnik számunkra, hogy inkább erkölcsi kategóriát képviselt a 2. pont, a szülők iránti tisztelet megsértését. A 2. pont Teleszky javaslatának 5. pontjához hasonlítható, megegyezik az „örökhagyó erőszakos kézrátétellel való illetéséhez”. A magyar jogban ez a rendelkezés egyébként már a Hármaskönyvben is megfigyelhető és végigvonult a szabályozáson, de azt a társadalmi változásokra figyelemmel a jogalkotó a régi Ptk.-ban már nem szerepeltette. Ahogy említettük, a 2. pont 110 évig változatlanul maradt a szabályozásban. A kategóriában keveredett a tetteges becsületsértés és a testi sértés, azonban meglátásunk szerint egyiknek sem feleltethető meg igazán, így nem meglepő az egymásnak ellent mondó gyakorlat, továbbá nehéz feladat lehetett az 1896-os jogalkotói felfogás tartalmát a folyamatosan modernizálódó társadalmi körülmények között meghatározni, azokra igazságosan alkalmazni. A színes és változó társadalmi szokások végett a 2. pontnak kiüresedett a jelentése,

⁵⁰⁸ BGH 06.07.1962 - V ZR 17/61.

⁵⁰⁹ BGH 19.05.1978 - IV ZR 70/76.

⁵¹⁰ Motive... 431-432.

⁵¹¹ Emil STROHAL: Das deutsche Erbrecht auf Grundlage des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Erster Band. Dritte umgearbeitete und vermehrte Auflage. J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1903, 497. o.

⁵¹² Lásd: BGH Urt. v. 06.12.1989, Az.: IVa ZR 249/88.

⁵¹³ Palandt Bürgerliches Gesetzbuch. 63... 2435. o.

kockázatosnak tűnt a jogbiztonság oldaláról nézve, ezért véleményünk szerint már jóval 2010 előtt érdemes lett volna azt elhagyni a szabályozásból.

A leszármazó kitagadása arra hivatkozással, hogy az büntettet vagy súlyos, szándékos vétséget követett el az örökhagyóval, illetve annak örökhagyó házastársával szemben (3. pont) már sokkal konkrétabb esetkört foglal magában, mint az előző. A kommentár⁵¹⁴ szerint a bűncselekmények fogalmát a büntető törvénykönyvben foglaltak alapján kell érteni (StGB § 12.) és esetről esetre kell megállapítani, hogy a büntett vagy a súlyos vétség sértettjei az örökhagyó vagy annak házastársa voltak-e, nem pedig más. A német szabályozás szinte teljesen megegyezik a magyarral, a német gyakorlat is azt vizsgálta – és vizsgálja - e körben, hogy az örökhagyó és a kötelesrészre jogosult közti viszonyra tekintettel milyen súlyosnak minősül a kitagadott személy magatartása. A BGB kommentárja⁵¹⁵ szerint az sem szükséges, hogy a cselekményért a bíróság a kitagadottat elítélje, akárcsak Magyarországon. Ahogyan a magyar Legfelsőbb Bíróság,⁵¹⁶ úgy a német ítélkezés is azon a véleményen van, hogy a gyermek és szülője közötti kapcsolat a legszorosabb vérségi kapcsolat, amelyet a családjogi jogszabályok különleges védelemben részesítenek, amely viszonyban a gyermek szülője iránt tiszteletteljes magatartást köteles tanúsítani, szülőjét becsülnie kell. Annak okán, hogy jelen 3. pont szinte teljesen megegyezik az első és a második magyar Ptk.-ban szabályozott azon kitagadási okkal, amely szerint kitagadható az a kötelesrészre jogosult, aki az örökhagyó sérelmére súlyos bűncselekményt követett el, a fenti 2. pont hajdani létjogosultsága meglátásunk szerint még inkább megkérdőjelezhető, hiszen jelen 3. pont sem szintisztán büntetőjogi kategória. Amint alább látható, a gyakorlatban is adódtak nehézségek a két, szinte ugyanazon szabályozási területet rendező jogszabályhely alkalmazása és értelmezése során.

A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság BGH. 30.03.1960 - V ZR 38/59. számú határozatában például úgy vélte, hogy az örökhagyó tulajdona elleni szándékos gyűjtogatásért jogerősen elítélt leszármazó a 2. és a 3. pontban foglalt kitagadási magatartást egyaránt megvalósította, továbbá BGH. 11.12.1980 - IVa ZR 54/80. számú határozatában is erre hivatkozott azzal a leszármazóval szemben, aki a családi vállalatban követett el sikkasztást több alkalommal. Érdekesség, hogy a BGB

⁵¹⁴ Palandt Bürgerliches Gesetzbuch. 63... 2435. o.

⁵¹⁵ Palandt Bürgerliches Gesetzbuch. 63... 2435. o.

⁵¹⁶ Pl.: BH 1992/463.

második reformja után a korábbi joggyakorlatra támaszkodva hasonló álláspontra jutott a Mosbachi Tartományi Bíróság (Landgericht Mosbach) is.⁵¹⁷ A hivatkozott esetben az örökgyó leszármazója társaival nagymértékű vagyoni kárt okozó lopást követett el a szülei hűszemében, a bíróság szerint a kitagadás jogszerűsége nemcsak az alapján volt megállapítható, hogy a leszármazó büntettet követett el szülei ellen, de az is megállapítható volt, hogy a leszármazó semmibe vette családja tiszteletét (Pietätsverletzung). A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság kiemelte,⁵¹⁸ hogy az örökgyónak végintézkedésében nem kötelező pontosan leírnia a bűncselekményt, annak körülményeit vagy az ítélet számát, de a megfogalmazásból egyértelműen meghatározhatónak kell lennie a konkrét büntettnak vagy a vétségnek, továbbá nem elegendő a kötelesrészből való kitagadáshoz az, ha az örökgyó visszamenőleg vádolja meg végrendeletében gyermekét az ellene elkövetett becsületsértéssel és rágalmozással.⁵¹⁹ Sikeresen tagadta ki kötelesrészéből gyermekét hamis vádra hivatkozással az örökgyó abban az esetben,⁵²⁰ amelynek előzményeként a gyermek 16 évesen, 1939 októberében feljelentette az apját azt állítva, hogy az mások előtt sértő megjegyzéseket tett Hitlerre és tisztikarára, valamint rendszeresen ellenséges külföldi műsoradásokat hallgatott, amely tartalmakat aztán lefordította és terjesztette. A vádat bizonyítottan nem találták valósnak annak idején.

A 4. pont szerint kitagadásra okot adó magatartást követ el a leszármazó, ha rosszindulatúan megsérti az örökgyó felé fennálló törvényes tartási kötelezettségét. Ebbe a kategóriába csak a törvényen alapuló tartási kötelezettségek tartoznak bele, szerződéssel alapított kötelezések nem, valamint fontos, hogy csak nagykorú leszármazó valósíthatja meg. Ahogyan a magyar szabályozásban, úgy a BGB-ben is feltétel az örökgyó tartásra való rászorultsága és a leszármazó tartási képessége. Megállapította a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság,⁵²¹ hogy a kitagadási ok fennálltát az eset összes körülményei átfogóan értékelve kell megállapítani, főként azt, hogy a tartási kötelezettség nem teljesítése szándékosan, gonoszul történt-e. A Kasseli Tartományi Bíróság (Landgericht Kassel) kiemelte,⁵²² hogy a tartási kötelezettség megsértésének hosszabb időn át kell fennállnia, egy alkalom nem valósítja meg a

⁵¹⁷ LG Mosbach 2 O 182/13

⁵¹⁸ BGH IV a ZR 136/83.

⁵¹⁹ BGH. 27.02.1985 - IVa ZR 136/83.

⁵²⁰ BGH. 13.11.1957 - IV ZR 218/57.

⁵²¹ BGH. 29.10.1981 - IX ZR 83/80.

⁵²² LG Kassel 4 O 2044/10.

kitagadási magatartást. A 4. pontba tartozó tartási kötelezettség tartalmának értelmezése érdekes változáson ment át annak hatálybalépése óta, amely komoly hatást gyakorolt a jogalkalmazásra. Az eredeti törvényszöveg megalkotója, Schmitt egyértelműen leírta kommentárjában, hogy az ehelyütt szabályozott tartás a betegség esetén történő ellátást is magában foglalja,⁵²³ míg a BGB hatályba lépését követő jogirodalom már másként foglalt állást. A BGB első reformja utáni nagykommentár akként fogalmaz, hogy ez a kitagadási ok gyakorlatilag értelmetlen a szabályozásban, mert arra tekintettel, hogy a törvény szerint a tartást elsősorban pénzben kell nyújtani, ezért ez a kitagadási ok semmiképpen nem alapulhat a személyes gondozás betegség esetén történő megtagadásán, amely így alkalmazásának körét jelentősen leszűkíti.⁵²⁴ Az előbbihez hasonlóan foglalt állást egy 1908-ban - tehát alig pár évvel a BGB hatályba lépését követően- megjelent jogi lexikon is,⁵²⁵ ám találunk ezzel ellentétes álláspontot is, amely a gondozási kötelezettséget a tartás körébe sorolja.⁵²⁶ A fenti értelmezés, illetve értelmezési bizonytalanság azzal az eredménnyel járt, hogy a jelen 4. pont vonatkozásában nem találunk jelentős joggyakorlatot, sem irodalmat, az arra való örökhagyói hivatkozás sem túl gyakori a német jogban. Közelebbről megvizsgálva a rokонтartás német szabályait elmondhatjuk, hogy az a magyar megoldáshoz nagyon hasonló, a tartást valóban elsősorban pénzben kell teljesíteni, de indokolt esetben más módon is lehetséges nyújtani.⁵²⁷ Érdekes módon míg a magyar jogirodalom és joggyakorlat a tartás nem teljesítése miatti kitagadás körébe tartozónak tekinti egyaránt a személyes gondozás és az anyagi támogatás elmulasztását, addig a német joggyakorlat és jogirodalom ugyanazon jogszabályi rendelkezésekhez már más jogértelmezést társított.

A német jogértelmezéssel nemigen tudunk egyetérteni, nem feltétlenül csak pénzbeli támogatásra lehet valakinek szüksége, sőt idősebb örökhagyók esetében jellemzően inkább a természetbeni tartás, a személyes ellátás kerül előtérbe. Amennyiben a jelen 4. pontban foglalt tartást csak a pénzbeli tartással azonosítjuk, úgy valóban

⁵²³ Motive... 434. o.

⁵²⁴ Palandt Bürgerliches Gesetzbuch. 63... 2435. o.

⁵²⁵ E. CHRISTIANI (Bearb.): Bürgerliches Rechts-Lexikon: Nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch, dem Handelsgesetzbuch und sonstigen Reichs- und Landesgesetzen. Dritte, wesentlich vermehrte und verbesserte Auflage. J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1908, 349. o.

⁵²⁶ Lásd például: Kurt Herbert JOHANNSEN – Wilhelm KREGEL (Bearb.): Das Bürgerliche Gesetzbuch mit besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Reichsgerichts und des Bundesgerichtshofes. Kommentar herausgegeben von Reichsgerichtsräten und Bundesrichtern. Elfte Auflage. V. Band, 2. Teil. Erbrecht, §§ 2147-2385. Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1961, 1038. o.

⁵²⁷ BGB § 1612. § (1) bekezdés.

egyeterthetünk a 2004-es BGB kommentárral abban, hogy ennek a kitagadási oknak semmi értelme és választ kapunk arra is, hogy miért csak elvétve találunk jogeseteket hozzá.

A hajdani 5. pont, amely 2010 óta nincs jelen a BGB-ben, a kommentár⁵²⁸ szerint a legproblémásabb, legnehezebben megfogható esetkört takarta. A kifogásolt életmódnak elsősorban a család legfontosabb elveivel szemben állónak kell lennie, ennek meghatározásában állt a kategória nehézsége. Annak ellenére, hogy minden esetben egyedi mérlegelésre volt szükség, általánosan érvényes értékfogalmakkal kellett a bíróságnak dolgoznia. A családi értékek és elvek sokfélesége miatt azonban általános erkölcsi normákat nagyon nehéz megállapítani. Ennek megfelelően a gyakorlat és az elmélet is színes, néhol egymásnak ellentmondó. Azt már Schmitt is leszögezte,⁵²⁹ hogy az egyszeri vagy rövid ideig tartó magatartás semmiképpen nem szolgáltat indokot a kitagadásra, megerősítette ezt a későbbi gyakorlat⁵³⁰ is és a kommentár⁵³¹ is. Az a kitétel, hogy a becsstelen vagy erkölcstelen életmód az örökhagyó akarata ellenére történik, véleményünk szerint mindenképpen azt feltételezi, hogy az örökhagyónak ki kellett fejeznie nemtetszését ellene. Nem így gondolta Kurt Herbert Johannsen,⁵³² aki szerint nem szükséges az örökhagyó részéről történő figyelmeztetés és a jó útra lépésre való felhívás. Johannsen egyébként úgy vélekedett, hogy nem lehet általánosságban válaszolni arra a kérdésre, hogy vajon milyen magatartások minősülhetnek erkölcstelennek, de ilyenek tartotta például a paráznaságot, a kerítést, a folyamatos házasságtörést, a kábítószereszt és ivászatot, a kóborlást, a szerencsejátékot, a rendszeresen elkövetett uzorátettet, a fölösleges adósságba keveredést és az értelmetlen hitelezést a leszármazó részéről. Kiemelte, hogy a rendelkezés a családi tisztelet védelmét szolgálja és a család tagjainak védelmét segíti. A kommentár is ide tartozónak sorolja a prostitúciót, a folyamatos szerencsejátékozást, az alkoholizmust pedig csak abban az esetben nem, ha az kóros jellegű. A korai ítélkezési gyakorlatban kiemelte a Legfelsőbb Bíróság,⁵³³ hogy a végintézkedésnek meg kell jelölnie az erkölcstelen vagy becsstelen magatartást, a törvény által használt szavak pusztá megisméltése nem elegendő és a leszármazó

⁵²⁸ Palandt Bürgerliches Gesetzbuch. 63... 2436. o.

⁵²⁹ Motive... 433-434.

⁵³⁰ Például OLG Hamburg Urt. v. 11.06.1987, Az.: 10 U 132/86; BGH IV a ZR 136/83.

⁵³¹ Palandt Bürgerliches Gesetzbuch. 63...2436. o.

⁵³² Kurt Herbert JOHANNSEN – Wilhelm KREGEL (Bearb.) i.m. 1038. o

⁵³³ RG 20.02.1919 - IV 367/18.

akkor sérti meg a család tiszteletét, ha az teljes mértékben ellent mond az örökhagyó és a családja személyes értékeinek. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság szerint⁵³⁴ a leszármazó erkölcstelen életvitele akkor is kitagadás alapja lehet, ha az örökhagyó és a leszármazó között semmilyen kapcsolat nincs, egymással semmilyen kötelékben nem állnak. Ezzel ellentétes álláspontot mondott ki a Bonni Tartományi Bíróság (Landgericht Bonn) döntése,⁵³⁵ amely szerint a leszármazó életvitele a kapcsolattartás hiánya miatt nem ütközhet az örökhagyó akaratával, elveivel vagy családi értékeivel. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság Urt. v. 23.01.1980. Az.: IV ZR 152/78. számú határozatában kifejtette, hogy arra tekintettel, hogy a leszármazó fiú szexuális kapcsolatot ápolt egy házas asszonnyal és azt fenntartotta annak férje, valamint az örökhagyó tiltakozása ellenére és ezáltal hozzájárult egy három gyermekes házasság megromlásához, viselkedését tisztességtelen életmódnak kell tekinteni, és a leszármazó magatartása és hozzáállása túlmutat minden általánosan elfogadott erkölcsi meggyőződésen. Megállapította többek között a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság a kitagadás érvényességét abban az esetben,⁵³⁶ amikor a leszármazó 1916 óta állandó és súlyos engedetlenséget mutatott szülei felé, agresszív viselkedéséből kifolyólag több iskolából is kiutasították, szüleitől és nagyszüleitől összesen 8.100 DM-t ellopott és a pénzt italozásra és könnyelmű életvitelére költötte el, majd szüleit csak abban az esetben kereste fel, amikor pénzt kért tőlük kölcsön. A Hammi Tartományi Főtörvényszék (Oberlandesgericht Hamm) 10 U 111/06. számú eseti döntésében rámutatott, hogy az a tény, hogy a leszármazó sikertelen volt az üzleti életben, vállalkozásait csődbe vitte, nem elegendő a kötelesrészből való kitagadásához. A Hamburgi Tartományi Főtörvényszék (Oberlandesgericht Hamburg) Urt. v. 11.06.1987. Az.: 10 U 132/86. számú döntésében nem találta az örökhagyó jogos érdekeivel összeütközőnek és tisztességtelennek a leszármazó homoszexualitását és azonos nemű partnerével való együttélést, mint érvényes kitagadási okot az örökhagyó részéről. Érdekesség, hogy már 1983-ban kimondta a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság⁵³⁷, hogy a becstelen, erkölcstelen, és az örökhagyó akaratával ellentétes életvitel meghatározása nem kellően egyértelmű, azt hogy vajon

⁵³⁴ 23.01.1980. IV ZR 152/78, NJW 1980. 936.

⁵³⁵ LG Bonn, Urteil vom 17.02.2009, 18 O 144/07.

⁵³⁶ BGH. 11.02.1965 - III ZR 230/62.

⁵³⁷ BGH IV a ZR 136/83.

ez a század eleji felfogás a modern körülmények között is igazságos lehet-e, nem lehet teljes bizonyossággal eldönteni.

1.3. A szülők és a túlélő házastárs kitagadása a BGB második átfogó reformjáig

A szülők kötelesrészről való megfosztásáról a következőképpen szóltak az eredeti, 1900-ban hatályba lépett szabályok:⁵³⁸

**„2334. [1] Az örökhagyó megvonhatja atyjától a kötelesrészt, ha az vétkes a 2333. § (1), (3), (4) bekezdésében meghatározott cselekmények valamelyikében.
[2] Ugyanez a szabály vonatkozik az örökhagyó anyjára is, ha vétkes a fenti cselekmények valamelyikében.”**

Schmitt első tervezete még a leszármazók kitagadásának 1, 3, 4, 5, 6. pontjaira utalt vissza a szülők esetében.⁵³⁹ Mindösszesen kettő magatartás maradt tehát ki a felsorolásból: a szándékos fizikai bántalmazás, valamint értelemszerűen az engedély nélküli házasságkötés esetei. Ahogyan Schmidt változtatta az utódok kitagadásának körét, hozzáigazította a szülőkét is. Az átdolgozott, zweite Kommissonnak benyújtott javaslatban a szöveg a leszármazói kitagadás 1, 3, 4, 5. pontjaira mutatott vissza (már csak a szándékos fizikai bántalmazás maradt ki), a végleges, hatályba lépett szöveg pedig már az 1., 3., és 4. pontokra. Tehát a BGB hatályba lépésekor az örökhagyó kitagadhatta szüleit ha azok az ő, az ő házastársa vagy leszármazója életére törtek, büntettet vagy súlyos, szándékos vétséget követtek el az örökhagyóval vagy házastársával szemben, illetve ha rosszindulatúan megsértették az örökhagyó felé fennálló törvényes tartási kötelezettségüket. A szülő erkölcstelen életmódjához nem rendelt kitagadási lehetőséget a törvény.

A német kitagadási rendszer tehát már a kezdetben sem fogalmazott meg a szülőkkel szembeni speciális kitagadási okot, a szülő által a gyermeke sérelmére elkövethető

⁵³⁸ § 2334. [1] Der Erblasser kann dem Vater den Pflichttheil entziehen, wenn dieser sich einer der im § 2333 Nr. 1, 3, 4 bezeichneten Verfehlungen schuldig macht.

[2] Das gleiche Recht steht dem Erblasser der Mutter gegenüber zu, wenn diese sich einer solchen Verfehlung schuldig macht. <https://lexetius.com/BGB/2334.3> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

⁵³⁹ Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Erste Lesung... 479. o.

klasszikus kitagadási magatartások, úgy mint a fizikai állapotot, értelmi vagy erkölcsi fejlődést sértő, veszélyeztető magatartásokat, illetve a nevelés, gondozás elmulasztását külön kiemelve nem szankcionálta a jogalkotó, de ezek beilleszthetőek voltak a felsorolt kitagadási pontokba, így értelmezte ezt a gyakorlat is. A törvény szövegéből azt vezethetjük le, hogy az örökhagyó a szüleit nem csak kifejezetten a kiskorúsága alatt sérelmére elkövetett cselekmények miatt tagadhatta ki, hanem a nagykorúsága idején történt események okán is.

Megalapozottnak találta a Berlieni Tartományi Bíróság (Landgericht Berlin) az örökhagyó anyjának kitagadását abban az esetben,⁵⁴⁰ amelyben bebizonyosodott, hogy az gyermeket többször, fizikailag súlyosan bántalmazta annak kiskorúsága alatt. Hasonló álláspontra jutott a Stuttgarter Tartományi Főtörvényszék (Oberlandesgericht Stuttgart),⁵⁴¹ amikor határozatában kimondta, hogy érvényesen tagadta ki anyját az örökhagyó arra hivatkozással, hogy az egészen kicsi korától, még serdülőkorában is fizikailag bántalmazta, amelynek következtében az ifjúsági jóléti hivatal bevonása és gyermekjóléti tisztviselő kijelölése is szükséges volt.

A fenti szakasz teljesen változatlan szöveggel, változatlan jogszabályhelyen maradt hatályában 2002. január 1. napjáig, ekkor ez a bekezdés is elnevezést kapott: „A szülői kötelelő rész megvonása” (Entziehung des Elternpflichtteils),⁵⁴² ezt követően érintetlenül maradt 2010. január 1. napjáig.

A szülő kitagadásának lehetőségétől eltérően az örökhagyó túlélő házastársának kötelelő részétől való megfosztási szabályozása több érdekes változáson is keresztülment az idők folyamán. Az eredeti, 1900-ban hatályba lépett szabályok, amelyek 1962. január 1. napjáig maradtak hatályban, a következőképpen szóltak:⁵⁴³

⁵⁴⁰ LG Berlin, 23.09.1980 - 83 T 80/80.

⁵⁴¹ Oberlandesgericht Stuttgart Urt. v. 23.07.2003, Az.: 4 U 42/03.

⁵⁴² § 2334. Entziehung des Elternpflichtteils. [1] Der Erblasser kann dem Vater den Pflichttheil entziehen, wenn dieser sich einer der im § 2333 Nr. 1, 3, 4 bezeichneten Verfehlungen schuldig macht. [2] Das gleiche Recht steht dem Erblasser der Mutter gegenüber zu, wenn diese sich einer solchen Verfehlung schuldig macht. <https://lexetius.com/BGB/2334.3> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

⁵⁴³ „§ 2335. (1) Der Erblasser kann dem Ehegatten den Pflichttheil entziehen, wenn der Ehegatte sich einer Verfehlung schuldig macht, auf Grund deren der Erblasser nach den §§ 1565 bis 1568 auf Scheidung zu klagen berechtigt ist.

(2) Das Recht zur Entziehung erlischt nicht durch den Ablauf der für die Geltendmachung des Scheidungsgrundes im § 1571 bestimmten Frist.”

<https://lexetius.com/BGB/2335.5> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

„§ 2335. (1) Az örökhagyó megvonhatja házastársától a kötelesrészt, ha a házastárs vétkes azoknak a cselekményeknek az elkövetésében, amely esetek szerint az örökhagyónak a 1565–1568 §§-ok⁵⁴⁴ alapján joga van a házasság felbontását kezdeményezni.

(2) A megvonás joga nem szűnik meg a válókok érvényesítésének az 1571. §-ban meghatározott időtartama lejártával.”

Schmidt már az első tervezetben is az „ágytól és asztaltól” való elválás okait nevezte meg kitagadási magatartásokként,⁵⁴⁵ amely okok megegyeztek a BGB elsőként kihirdetett szövegével. A bontás szabályai - és erre épülve a kitagadás okai - a vétkesség elvén alapultak: csak olyan házastárs ellen lehetett a házasság felbontását kérni, aki vétkes volt a felsorolt felbontó okok valamelyikében. A BGB eredeti rendelkezései szerint csak akkor lehetett kérelmezni a házasság felbontását, ha valamelyik házastárs házasságtörést vagy a Büntető Törvénykönyv (StGB) 171. §, illetve 175.§-ában szabályozott bűncselekményt követte el házastársa ellen (§ 1565.), házastársa életére tört (§ 1566.), az életközösség egy évig nem állt fenn a házastárs szándékos, a törvényben írt okok miatti rosszindulatú magatartása miatt (§ 1567.), a házastárs házastársi kötelességet durván sértő magatartást tanúsított, ideértve a súlyos bántalmazás esetét is (§ 1568.). Az StGB 171. § és 175. § szakaszainak korabeli rendelkezései szerint, aki újabb házasságot kötött házasságának felbontása vagy megsemmisítése előtt (§ 171.), valamint aki természetellenes paráznaságot

⁵⁴⁴ Az akkor hatályos BGB szerint a házasság csak a BGB 1565-1569.§§-ai alapján volt kérhető: §1565. [1] A házastárs keresetet indíthat a válás iránt, ha a másik házastárs házasságtörést vagy az StGB 171., 175. §-a szerinti bűncselekményt követett el.

§1566. A házastárs keresetet indíthat a válás iránt, ha a másik házastárs az életére tört.

§1567. [1] A házastárs keresetet indíthat a válás iránt, ha a másik házastárs őt szándékosan elhagyta.

§1568. [1] A házastárs keresetet indíthat a válás iránt, ha a másik házastárs a házassági kapcsolat olyan mély megromlását okozta a házassági kötelességek súlyos megsértésével, vagy becsületsértő vagy erkölcstelen magatartásával, hogy a házastárstól a házasság folytatása nem várható el.

<https://lexetius.com/BGB/1565>, <https://lexetius.com/BGB/1566>, <https://lexetius.com/BGB/1567>, <https://lexetius.com/BGB/1568>. (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

Egy házassági bontóokra hivatkozva nem lehetett tehát a házastársat kitagadni, mégpedig a BGB §1569-ban foglaltakra:

§ 1569. A házastárs keresetet indíthat a válás iránt, ha a másik házastárs elmebetegségbe esett, a betegség a házasság alatt legalább három évig tartott és olyan mértékű volt, hogy a házastársak közötti lelki közösség megszűnt, és a közösség helyreállításának minden esélye kizárt.

<https://lexetius.com/BGB/1569.6> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

Az akkor hatályos StGB § 171. a kettős házasság elkövetését, a §175. a házastárs által elkövetett természet elleni fajtalanyságot szabályozta. Lásd: <https://lexetius.com/StGB/171.5> és <https://lexetius.com/StGB/175.7>. (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

⁵⁴⁵ Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Erste Lesung...341-343. o. és 479. o.

követett el másik emberrel vagy állattal, bűncselekményt követett el. Láthatjuk, hogy a házastárs kitagadásának lehetősége meglehetősen széleskörű volt, és olyan esetek tartoztak ide, amelyek célzottan az örökhagyó személye vagy a házassági életközösség ellen irányultak. A BGB 1571. §-a szerint a házasság felbontása iránti kereseti kérelmet a válásra okot adó körülményekről való tudomásszerzéstől számított 6 hónapos szubjektív határidőn belül lehetett benyújtani, de a körülmények bekövetkeztétől számított 10 éves objektív határidőn túl már nem volt rá lehetőség. A BGB 1570. §-a szerint nincs helye a kereseti kérelem benyújtásának és a házasság felbontásának, ha a válás okát a házastárs megbocsátotta, amely megbocsátásnak a Legfelsőbb Bíróság szerint⁵⁴⁶ komolynak kell lennie a házastárs részéről. Széleskörű bizonyítást folytatott le a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság – valamint hatályon kívül helyezte a Hammi Tartományi Főtörvényszék (Oberlandesgericht Hamm) ítéletét – abban az esetben,⁵⁴⁷ amelyben az 1938-ban elhunyt örökhagyó azért tagadta ki házastársát és nevezte unokaöccsét általános örökösének közokiratba foglaltan, mert az Amerikába költözve 1922-ben őt hűtlenül elhagyta. Az első fokon eljáró Dortmundi Tartományi Bíróság (Landgericht Dortmund) megállapította, hogy az örökhagyó házastársát az évek folyamán levélben többször kérte, hogy térjen vissza hozzá, mert hiányzik neki, állítsák helyre házasságukat, amely kérést a házastárs megtagadta. Megállapította továbbá a bíróság, hogy a házastársak az örökhagyó haláláig csupán egyszer, egy rövid ideig tartó látogatás erejéig találkoztak egymással, ezért a felperes házastárs keresetét elutasította, amely ítéletet helybenhagyta a Hammi Tartományi Főtörvényszék. A Legfelsőbb Bíróság szerint azonban a házastársi kötelezettség megsértése nem állapítható meg a felhozott indokok alapján, mert ugyan az örökhagyó vágyott a házastárs visszatérésére, de az lényeges okok miatt nem tért vissza onnan. A házastárs ugyanis azért költözött át Amerikába, hogy elartsa magát és az örökhagyót, aki az alperes unokaöccs szerint sem szeretett dolgozni, munkába állni nem volt hajlandó. A házastársak megélhetése máshogyan nem volt megoldható, csak a házastárs emigrálásával, aki családi és baráti kapcsolatai révén külföldön üzletet nyitott és ebből származó bevételéből rendszeresen küldött pénzt az örökhagyónak, aki egyébként a házastárs külföldre költözésével egyetértett, abba beleegyezett. A felperes által állított bizonyítékok

⁵⁴⁶ Reichsgericht Urt. v. 18.06.1896, Az.: Rep. IV. 28/96.

⁵⁴⁷ Bundesgerichtshof Urt. v. 05.03.1953, Az.: IV ZR 141/52.

között volt továbbá egy 1933-ban – a kitagadás megtörténtét követően – íródott levél, amelyben az örökhagyó nem hibáztatja házastársát amiatt, mert a látogatást követően visszatért Amerikába, hiszen erre pénzügyi megfontolásokból szükség volt, mégha az elválás fájdalmas is mindkettejük számára. Fentiek alapján a Legfelsőbb Bíróság a felperes házastárs kötelesrészi igényét megalapozottnak találta.

A házastárs kötelesrésztől való megfosztásáról az 1962. január 1. napján hatályba lépett szabályok a következőképpen rendelkeztek,⁵⁴⁸ ez 1977. július 1. napjáig maradt hatályában:

„§ 2335. Az örökhagyó megvonhatja házastársától a kötelesrészt, ha a házastárs olyan vétkes magatartást követ el, amely feljogosítja az örökhagyót a válókereset benyújtására; ez akkor is érvényes, ha az örökhagyó elmulasztotta a válókereset benyújtására nyitva álló határidőt.”

Németországban a házasság és a családi jog 1976-os reformjái⁵⁴⁹ a házasság felbontása során a vétkesség elvét alkalmazták. Elválni csak a törvényben taxatív meghatározott indokok alapján és kivételesen lehetett, a házastársak olyan szándékos és vétkes magatartása esetén, amely az életközösség folytatását lehetetlenné tette, különösen ilyen volt a házasságtörés és a házastársi kötelezettséget súlyosan sértő magatartás, a házastárs szándékos, hűtlen elhagyása, a tartási kötelezettség vétkes megszegése, de ide tartozott a házastárs életére törés, illetve a terméketlenség fennállása is. Ilyen magatartásnak találta a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság azt az esetet és egyben érvényesnek mondta ki annak a feleségnek a kitagadását,⁵⁵⁰ aki az örökhagyót többször könnyen fizikailag bántalmazta (rugdosta, karmolta, telefonkagylóval verte a fejét). 1976-ban a jogalkotó a reform során mellőzte a konkrét bontó okok megnevezését és eltörölte a vétkesség elvét, felváltva azt az úgynevezett „Zerrüttungsprinzip” intézményére, vagyis a házasság feldúltságának elvére.

⁵⁴⁸ „§ 2335. Der Erblasser kann dem Ehegatten den Pflichtteil entziehen, wenn der Ehegatte sich einer Verfehlung schuldig macht, die den Erblasser berechtigt, auf Scheidung zu klagen; dies gilt auch, wenn der Erblasser das Recht auf Scheidung durch Fristablauf verloren hat.”

<https://lexetius.com/BGB/2335,4> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

⁵⁴⁹ Ekkor jött létre az első házassági törvény, amely 1977. július 1-jén lépett hatályba.

⁵⁵⁰ BGH. 21.12.1973 - IV ZR 204/72.

Fentiek értelmében a házastárs kötelesrészről való megfosztásáról az 1977. július 1. napján hatályba lépett szabályok a következőképpen rendelkeztek,⁵⁵¹ ezek 2002. január 1. napjáig maradtak hatályban:

„2335. § Az örökgyó megvonhatja házastársától a kötelesrészt:

- **1. ha a házastárs az örökgyó vagy az örökgyó leszármazójának életére tört;**
- **2. ha a házastárs az örökgyó szándékos fizikai bántalmazásában bűnös;**
- **3. ha a házastárs büntettet vagy súlyos, szándékos vétséget követett el az örökgyóval szemben;**
- **4. ha a házastárs rosszindulatúan megsértette az örökgyó felé fennálló törvényes tartási kötelezettségét.”**

Tekintettel arra, hogy a vétkeességi elv értelmében a másik fél beleegyezése hiányában nem volt felbontható a házasság, valamint arra, hogy a házastársi kötelezettségsértésbe való passzív belenyugvás vagy annak megbocsátása pedig a bontás keresetőségét is megszüntette, elmondhatónak tartjuk, hogy az elv fennállásáig nehezebben lehetett házastársat érvényesen kitagadni. Érdekes jogi helyzetet eredményezett az az eset,⁵⁵² amelyben a házastársak életközössége 1960-ban azért szakadt meg, mert az örökgyó házastársa egy másik nővel létesített élettársi kapcsolatot, de az örökgyó 1964-ben benyújtott válási kérelmét elutasította a bíróság, mert házastársa a házasság felbontásába nem egyezett bele, így a házasság az örökgyó 1985-ben bekövetkezett haláláig fent maradt. A bíróság ítélete szerint a felperes volt házastárs kötelesrésztre jogosult.

A fenti szakasz teljesen változatlan szöveggel, változatlan jogszabályhelyen maradt hatályában 2002. január 1. napjáig, ekkor ez a bekezdés is, ahogyan az előző

⁵⁵¹ „§ 2335. Der Erblasser kann dem Ehegatten den Pflichtteil entziehen:

1. wenn der Ehegatte dem Erblasser oder einem Abkömmling des Erblassers nach dem Leben trachtet;
2. wenn der Ehegatte sich einer vorsätzlichen körperlichen Mißhandlung des Erblassers schuldig macht;
3. wenn der Ehegatte sich eines Verbrechens oder eines schweren vorsätzlichen Vergehens gegen den Erblasser schuldig macht;
4. wenn der Ehegatte die ihm dem Erblasser gegenüber gesetzlich obliegende Unterhaltspflicht böswillig verletzt.”

<https://lexetius.com/BGB/2335.4> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

⁵⁵² BGH. Urt. v. 18.01.1989, Az.: IVa ZR 296/87.

esetekben, elnevezést kapott: „A házastársi kötelesrész megvonása” (Entziehung des Ehegattenpflichtteils),⁵⁵³ ezt követően érintetlenül maradt 2010. január 1. napjáig.

Az 1. ponttal kapcsolatban kiemeli a kommentár,⁵⁵⁴ hogy természetesen nemcsak a házastárssal közös leszármazók életére törés kitagadási ok, hanem az örökhagyó összes leszármazója ide értendő. Nem találta érvényesnek a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság annak a kóros elmeállapotú házastársnak a kitagadását,⁵⁵⁵ akit a férje azért fosztott volna meg a kötelesrészétől, mert önmagát és az örökhagyóval közös gyermekét meg akarta gyilkolni. A bíróság szerint a házastárs a cselekmény elkövetésekor bizonyítottan nem ismerte fel tette következményeit, az eset óta is pszichiátriai intézményben kezelték, ezért a büntethetősége kizárt. A jelen pontban megjelenő kitagadás alapfeltétele az akár egyenes, akár eshetőleges szándékosság, amely a fenti esetben láthatóan hiányzott az elkövető oldaláról.

A 2. pont a leszármazók kitagadási okainál már említett magatartás, nem is foglalkozik vele különösebben a BGB kommentár sem. Analógia alapján a jelen esetkörben megjelenő, házastárs által tanúsított magatartást szintén a család és az egymás iránti tiszteletre tekintettel kell értékelni, semmint a testi sértés büntetőjogi fogalmának megfelelően.

A 3. pont tekintetében – lévén az nem szintisztán büntetőjogi kategória - felhívja a kommentár a figyelmet,⁵⁵⁶ hogy a konkrét házasság egyedi körülményeit figyelembe véve esetről esetre kell megállapítani, hogy az adott viszonyra tekintettel súlyosnak minősül-e a kitagadott személy magatartása, továbbá az sem szükséges, hogy a cselekményért a bíróság a kitagadottat elítélje, inkább a szándékosságnak van jelentősége. A házasságon belüli fizikai bántalmazást és erőszakot a gyakorlat

⁵⁵³ „§ 2335. Entziehung des Ehegattenpflichtteils. Der Erblasser kann dem Ehegatten den Pflichtteil entziehen:

1. wenn der Ehegatte dem Erblasser oder einem Abkömmling des Erblassers nach dem Leben trachtet;
2. wenn der Ehegatte sich einer vorsätzlichen körperlichen Mißhandlung des Erblassers schuldig macht;
3. wenn der Ehegatte sich eines Verbrechens oder eines schweren vorsätzlichen Vergehens gegen den Erblasser schuldig macht;
4. wenn der Ehegatte die ihm dem Erblasser gegenüber gesetzlich obliegende Unterhaltspflicht böswillig verletzt.”

<https://lexetius.com/BGB/2335,4> (Megtekintés ideje: 2023. május 19.)

⁵⁵⁴ Palandt Bürgerliches Gesetzbuch. 63... 2436. o.

⁵⁵⁵ BGH. 09.05.1990 - XII ZB 76/89.

⁵⁵⁶ Palandt Bürgerliches Gesetzbuch. 63... 2436. o.

egyértelműen a kötelesrészből való kitagadás megfelelő okának tartotta, de mindig feltétel, hogy azt a végintézkedésben konkrétan írja le az örökgyő.⁵⁵⁷

A tartási kötelezettség rosszindulatú megsértése az életközösség sajátosságai miatt némileg összetettebb a leszármazónál említett esettől, figyelemmel ugyanis a közös vagyona, illetve a házastársi vagyonelemek keveredésének lehetőségére sokkal nehezebb megállapítani a pénzbeli tartás megsértését, de a közös háztartásvezetés miatt nehezebb a természetbeni tartás nem teljesítését is. Mindenesetre jelen esetben is csak a kötelezettség jelentős mértékű elhanyagolása számít kitagadást megalapozó indoknak, illetve feltétel az örökgyő tartásra való rászorultsága és a házastárs tartási képessége is.

Kivette a jogalkotó a szabályozásból a házasság intézményét sértő szubjektív jellegű magatartásokat, tehát már a házastársi hűség megszegését vagy a házassági kötelezettség durva megsértését nem bünteti 1977. július 1. napjától kezdve a kitagadás lehetőségével. Meglátásunk szerint így kiüresedett a jogintézmény, ezáltal a házastárs kitagadásának esetkörei immár szinte egybevágtak a leszármazókéval – de még a gyermekeknél írt erkölcstelen életmód folytatását sem említette a törvény -, a házassági életközösség elleni speciális viselkedési formák teljesen kikerültek a rendelkezések közül.

1.4. A hatályos szabályozás

A jelenlegi szabályozás 2010. január 1. napjától - a BGB második jelentős reformjától - kezdődően már egyazon szakaszban rendezi a leszármazók, szülők és az örökgyő házastársa által megvalósítható kitagadási magatartásokat. A jogalkotó a formai módosításon túl a kitagadási okok tartalmát is lényegesen átformálta. A törvény továbbra is az örökgyő szűkebb családja: leszármazói, házastársa és szülei számára nyitja meg a kötelesrész iránti igényt.⁵⁵⁸ A felsorolt családtagok a törvényes öröklés szabályai szerint megállapított sorrendben és formában jogosultak kötelesrészre, vagyis elsősorban a leszármazók a kiesés sorrendjében a helyettesítés elve szerint, valamint a házastárs, a szülők pedig csak akkor, amennyiben nincsenek az örökgyőnek leszármazói. Az összefoglalt kitagadási magatartásokat a hatályos

⁵⁵⁷ OLG Köln, 04.06.1996 - 22 U 220/95.

⁵⁵⁸ BGB § 2303.

BGB az Ötödik könyv (Öröklés) 8. Címe 5. részének (Kötelesrész) 2333. §-ában rendeli szabályozni, kiemelve a leszármazó kitagadását, majd ezen okokra utalja vissza a szülők és a házastárs kitagadásának lehetőségét. Érezhetően a német jogalkotó a gyakorlati tapasztalatra is támaszkodva ezzel a megoldással a leszármazók kitagadásának gyakoriságát emeli ki a másik két alanyi kör mellől. Egyébiránt Magyarország vonatkozásában – és általánosságban - is elmondható, hogy leggyakrabban gyermekeiket, unokáikat szeretnék az örökhagyók kitagadni, ettől sokkal kevesebb igény merül fel a szülők kötelesrészének elvonására és csak elvétve a házastárséra. Utóbbi esetében a magyarázat a feldúltsági elv térnyerése, a válási procedúra leegyszerűsödése. Hozzá kell tennünk azt, hogy akárcsak Magyarországon, a német szabályok szerint is kiesik a házastárs az örökhagyó utáni öröklésből, ha köztük az életközösség a hagyaték megnyíltakor már nem állt fenn és nem volt kilátás a helyreállítására.⁵⁵⁹

A 2010. január 1. napjától hatályos szabályok szerint⁵⁶⁰ tehát megvonható a kötelesrész a leszármazótól, ha

- „§ 2333 (1) 1. az örökhagyó, az örökhagyó házastársa, másik leszármazó, vagy az örökhagyó egyenesági rokonának életére tört,**
- 2. az 1. pontban említett személyek valamelyike ellen bűncselekményt vagy súlyos, szándékos vétséget követ el,**
 - 3. rosszindulatúan megsérti az örökhagyó felé fennálló törvényes tartási kötelezettségét,**
 - 4. szándékos bűncselekmény miatt legalább egy év végrehajtandó börtönbüntetésre elítélték, és emiatt a hagyatékából való részesítése az örökhagyótól nem várható el. Ugyanez alkalmazandó, ha a leszármazót**

⁵⁵⁹ BGB § 1933.

⁵⁶⁰ „§ 2333. Entziehung des Pflichtteils.

(1) Der Erblasser kann einem Abkömmling den Pflichtteil entziehen, wenn der Abkömmling

1. dem Erblasser, dem Ehegatten des Erblassers, einem anderen Abkömmling oder einer dem Erblasser ähnlich nahe stehenden Person nach dem Leben trachtet,
2. sich eines Verbrechens oder eines schweren vorsätzlichen Vergehens gegen eine der in Nummer 1 bezeichneten Personen schuldig macht,
3. die ihm dem Erblasser gegenüber gesetzlich obliegende Unterhaltspflicht böswillig verletzt oder
4. wegen einer vorsätzlichen Straftat zu einer Freiheitsstrafe von mindestens einem Jahr ohne Bewährung rechtskräftig verurteilt wird und die Teilhabe des Abkömmlings am Nachlass deshalb für den Erblasser unzumutbar ist. Gleiches gilt, wenn die Unterbringung des Abkömmlings in einem psychiatrischen Krankenhaus oder in einer Entziehungsanstalt wegen einer ähnlich schwerwiegenden vorsätzlichen Tat rechtskräftig angeordnet wird.

(2) Absatz 1 gilt entsprechend für die Entziehung des Eltern- oder Ehegattenpflichtteils.”

pszichiátriai kórházban vagy elvonó intézetben jogerősen helyezték el súlyos szándékos cselekményért.

(2) Az (1) bekezdés értelemszerűen alkalmazandó a szülők vagy házastársak kötelelésének megvonására is.”

A BGB második reformját követően meglátásunk szerint méginkább elmondható az egész törvénykönyvre, hogy az a lehető legnagyobb pontosságra törekszik, mindenre kiterjedő kógens szabályozást ad és hogy a jogalkotó a lehető legtöbb helyen igyekezett kizárni a jogalkalmazók mérlegelési lehetőségét. Jól látható ez a kitagadási okok megváltoztatott rendszerén is: az immár az összes kötelelésre jogosultra egységesen vonatkozó okok egzaktak, jól behatárolhatóak, szubjektívizálásnak csak a 2. és a 4. pontban van helye és ott is csak korlátozottan. Kitagadni láthatóan tehát csak nagyon szűk körben lehet, a változással az örökhagyók végrendelezési szabadsága drasztikusan csökkent.

A jogalkotó kivette a magatartások közül a sokat vitatott régi 2. pontot – a sem testi sértéshez, sem hálátlansághoz nem hasonlítható szándékos fizikai bántalmazást – de kivette az 5. pontot is, az erkölcstelen életmód miatti kitagadhatóság lehetőségét is. A régi 2. pont hatályon kívül helyezése szerintünk mindenképpen üdvözlendő, azt sem a gyakorlat, sem az elmélet nem tudta megfelelően értelmezni és következetesen alkalmazni, az a 3. pont szabályozási tárgyának duplikálása volt, azonban az erkölcsi kategória teljes megszüntetése véleményünk szerint nem volt indokolt. Egyrészt előfordul számos olyan eset, amikor a családtag nem valósít meg büntetőjogi kategóriába illő cselekményt, azonban az örökhagyóval szembeni magatartása olyan súlyosan kifogásolható, hogy azzal ellent mond minden társadalmi elvárásnak, azt a társadalom többsége megvetendőnek tartja. Másrészt az európai polgárjogi kódexek majdnem mindegyike tartalmaz – általában egy – teljesen erkölcsi kategóriába eső kitagadási okot, amely az előző, társadalomra nem veszélyes helyzetekre adja az örökhagyó kezébe a döntést.

Újabb gyakorlatában a Saarbrückeni Tartományi Főtörvényszék (Oberlandesgericht Saarbrücken) kiemeli,⁵⁶¹ hogy a halál okozásával való fenyegetés komoly előrejelzése lehet egy jövőbeni bűncselekménynek és megfelelő súllyal értékelendő a kitagadás körülményeinek vizsgálatakor.

⁵⁶¹ OLG Saarbrücken, Urt. v. 05.10.2016.

Továbbra is kitagadási okként nevesíti a jogalkotó a törvényes tartási kötelezettség megsértését, azonban az újabb kommentár is csak a pénzbeli tartást sorolja ide,⁵⁶² vagyis a jövőben sem várható annak gyakoribb alkalmazása, habár az újabb ítélezésben már találunk elfordulást az uralkodó jogirodalmi állásponttól. Így például nem találta érvényesnek a Frankfurter Tartományi Főtörvényszék annak a gyermeknek a kitagadását,⁵⁶³ aki nem volt hajlandó személyesen gondoskodni az örökhagyóról és anyagilag támogatni őt a balesete utáni években, ugyanis a bíróság szerint az örökhagyó vagyonos ember lévén arra nem volt rászorulva, az ápolást megtudta oldani másként, ráadásul a gyermek a balesetkor is még csak 16 éves volt, nem bírt tartási képességgel. Véleményünk szerint valójában nem a törvényi megfogalmazás állja útját jelen kitagadási ok megfelelő érvényesülésének, hanem a törvényhez készült kommentárban is írt uralkodó jogfelfogás, amely így komoly bélyeget nyom a jogszabályhely gyakorlati alkalmazására. Meglátásunk szerint célszerű lenne nem elvetni a nyújtandó tartás természetbeni jellegét, hiszen a magyar joggyakorlatban is látható, hogy az örökhagyók sokszor erre szorúlnak rá, nem pedig a pénzbeli juttatásra. A 3. pontban megfogalmazott „rosszindulatúság” nyilvánvalóan a szándékosságot takarja, a törvényhez fűzött kommentár⁵⁶⁴ kiemeli, hogy a tartás teljesítésének pusztán megtagadása nem elegendő a kitagadási ok megvalósulásához, azt a felek viszonyához mérten kell megállapítani, de a tartási kötelezettség megsértésének mindenképpen alapos indok nélkülinek és általánosan felfogottan elítélendőnek kell lennie. Úgy tűnik számunkra, hogy itt megjelenik némi mérlegelési lehetőség, de valójában csak az objektív követelmények megállapítása után jöhet szóba.

Megjelenik a szabadságvesztés – illetve a szabadságelvonással járó büntetések - erkölcsi jelleggel történő szankcionálása is a 4. pontban: a bűncselekménynek nem kellett feltétlenül az örökhagyó vagy az 1. pontban felsorolt személyek ellen irányulnia. A 4. pontban foglalt eset egy objektív és egy szubjektív követelménnyel bír: a kommentár szerint⁵⁶⁵ akkor nem várható el az örökhagyótól a kötelekrész juttatása, ha az örökös által elkövetett bűncselekmény nagymértékben, erősen

⁵⁶² Palandt Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen. 74., neubearbeitete Auflage, Verlag C.H. Beck, München, 2015, 2539. o.

⁵⁶³ OLG Frankfurt am Main mit Urteil vom 29.10.2013 – 15 U 61/12.

⁵⁶⁴ Palandt Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen... 2539. o.

⁵⁶⁵ Palandt Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen ... 2540. o.

ellentmond a család értékrendjének, a család személyes, fontos erkölcsi értékeinek. A szabályozás indoka az, hogy ne járhasson a család védelmét szolgálni hivatott kötelesrészi minimum egy, a családi értékekkel durván össze nem egyeztethető magatartást tanúsító kötelesrésze jogosult örökösnek automatikusan, az örökhagyó mérlegelési körébe tartozhasson az erről való döntés. Egyébiránt szerintünk ebben a pontban a jogalkotó kétségtelenül a kábítószerhez kapcsolódó bűncselekményekre gondolt elsősorban, illetve a nemcsak büntetőjogilag, hanem az erkölcsileg súlyosan elítélendő bűncselekményekre (pl. nemi erkölcs elleni vagy gyermekek érdekei ellen irányuló bűncselekmények), ezt támasztja alá a gyakorlat is. A Stuttgarter Tartományi Bíróság (Landgericht Stuttgart) szerint⁵⁶⁶ például amiatt, mert az örökhagyó fiát nemi erőszakért végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, nem várható el az örökhagyótól, hogy őt részesítse a hagyatékából, kötelesrésze nem jogosult a 4. pontban foglaltak kimerítése okán.

A szülők kitagadásának körében a 2. pont alá tartozónak véli a gyakorlat a gyermekek ellen a szülők által elkövetett súlyos fizikai bántalmazást, testi sértést,⁵⁶⁷ a szexuális erőszakot,⁵⁶⁸ az oktatás, szakképzés súlyos elhanyagolását, melynek következtében a gyermek értelmi fejlődése veszélybe került,⁵⁶⁹ illetve a gyermek gondozásának nem teljesítését is.⁵⁷⁰ Szülők kitagadásának 4. pontra való hivatkozására egyelőre nincs eseti döntés, úgy gondoljuk, hogy hasonló helyzetek képzelhetőek el, mint a leszármazók esetében.

Nem találunk tehát a hatályos szabályozásban továbbra sem a szülőkkel szembeni speciális kitagadási okot, de mint láthatjuk, a gyakorlat helyes jogértelmezéssel megoldja ezt. Hozzájárul ehhez, hogy a 2. pont továbbra sem teljesen büntetőjogi kategória, abba a bűncselekmények mellett beleértendőek a kötelesrésze jogosult által az örökhagyó ellen elkövetett olyan nem büntetőjogi magatartások is, amelyek a kettejük közti viszonyra tekintettel minősülnek súlyosnak. Ugyanez mondható el a házastársak speciális kitagadásáról is. A 2. pont jellegére figyelemmel úgy látjuk, hogy nincs értelme kiemelt kitagadási okok alkalmazásának, mert azok abba beletartoznak. Ez a megoldás zseniálisnak tűnhet és a magyar megoldás emellett

⁵⁶⁶ LG Stuttgart, 16 O 638/11.

⁵⁶⁷ AG Köln, 23.02.2016 - 332 F 27/15.

⁵⁶⁸ OLG Hamm, 17.10.2011 - II-8 UF 176/11.

⁵⁶⁹ OLG Karlsruhe Beschl. v. 16.10.2017, Az.: 18 UF 154/17.

⁵⁷⁰ OLG Hamm, 23.05.2012 - 8 UF 32/10.

túlmagyarozottnak hat. Ám hozzá kell ehhez tenni, hogy a gyakorlat jogfejlesztő jogértelmezése nélkül a helyzet máshogy állna, mert a pusztá törvényszöveg sokkal szűkszavúbbnak mutatkozik, annak elolvasás utáni értelmezésével nem juthatunk a fenti következtetésekre, szükséges és célszerű tehát a kommentárok és a vonatkozó joggyakorlat egyidejű tanulmányozása. Míg a német bírósági határozatok szabadon és ingyenesen hozzáférhetőek bárki számára, addig a kommentárokhoz – akárcsak hazánkban - komoly összegekért, vagy a könyvtárakban lehet hozzájutni, de az állampolgárokra nem jellemző általánosságban, hogy könyvtárakban elemzik a törvényszövegek háttérjelentését, ezért Németországban a sikeres kitagadáshoz mindenképpen érdemes gyakorlati szakemberhez fordulni.

A német szabályozás szerint egyébként a kötelesrész, - amely az örökrész fele - nem jár „automatikusan” az arra jogosultak részére, hanem azt a hagyatéki eljárás lefolytatására hatáskörrel rendelkező hatóság csak az arra vonatkozó igény bejelentésével adhatja át. A kötelesrész iránti igényt pedig attól az időponttól számított 3 éven belül lehet érvényesíteni, amikor a kötelesrész jogosultja az öröklés beálltáról és az őt hátrányosan érintő végrendeleti rendelkezésről tudomást szerez, legkésőbb azonban az öröklés beálltától számított 30 éven belül, így tehát a többi, a római jog mintájára felépülő kontinentális jogrendszerek többségéhez hasonlóan a kötelesrész a német jogban is kötelmi igénynek, a hagyatékkal szembeni kötelmi jogi követelésnek minősül.

2. Az osztrák modell

2.1. Első lépések a jogegységesítés felé

Ausztria tartományi tagoltságának kialakulása a X. századtól kezdődött és a XV. századra mutatkozott a leglátványosabban meg, ekkorra már Belső-Ausztriát (Stájerország, Karintia, Krajna), Elő-Ausztriát (Svábföld és Elzász) valamint Alsó- és Felső Ausztriát foglalta magában. A különböző tartományokban más-más jogi megoldásokat alkalmaztak,⁵⁷¹ főként szokásjogot (Landrecht),⁵⁷² azonban mindegyik megoldásban érződött a római jog hatása, mégha a tartományi jogok mellett csak

⁵⁷¹ Csak Belső –és Alsó Ausztriában mintegy negyven „Sváb tükör” kézirat keletkezett.

⁵⁷² Így például Salzburger Landrecht, Tiroler Landrecht, Kärntner Landrecht, Steirisches Landrecht.

szubszidiáriusan is. Már korán igény mutatkozott a Landrechtek összehangolására, a római jog egységes jelenléte miatt III. Frigyes császár elsőként törekedve erre 1453-ban megkísérelte a közös osztrák jogrendszer kialakítását, ezen belül kiemelten az öröklési jog egységesítését. Megkezdődött a közös igazságszolgáltatás és államigazgatás kialakítása is, továbbá III. Frigyes nevéhez fűződik Wolkenstein tartomány bíraskodási rendjének megállapítása is⁵⁷³ – amely az első, helyi szinten érvényesített jogalkotási produktumnak tekinthető. I. Ferdinánd centralizálta Ausztria államkomplexumát, többek között nevéhez fűződik a birodalom hadügyi és pénzügyi rendszerének központosítása, az Udvari Haditanács, az Udvari Kamara, az Udvari Kancellária és a Titkos Tanács felállítása is. Ezidőtájt kezdődtek meg a kísérletek a tartományi jogok összehasonlítására, elemzésére. Érdekes e tekintetben az osztrák jogtudomány atyjának nevezett Bernhard Walther egyetemi professzor kapcsolódó munkássága, ugyanis Walther a szokásjogot részesítette előnyben és tartotta elsődlegesen alkalmazandónak, ez a hozzáállása tükröződik írásaiban is, különösen a „Miscellanea ad jus pertinentia”-ban (Graz, 1572.), illetve az osztrák jogtörténetben nagy jelentőséggel bíró „aurei tractatus iuris Austriaci” című művében egyaránt. Ez utóbbi, 1552 és 1558 között létrejött anyagi- és eljárási jogokra vonatkozó 15 értekezésből álló munka részletesen összefoglalja és összehasonlítja az ország szokásjogát, elsősorban a mezőgazdasági joggal, a feudális jogokkal, a kezességgel és az öröklési joggal foglalkozva, utóbbival a II.-V. számú értekezésekben.⁵⁷⁴ Walther értekezéseiben taglalta például az alsó-ausztriai és a belső- ausztriai tartományi polgári eljárásjogi kérdéseket és arra a következtetésre jutott, hogy a jogbiztonság érdekében a szokásjog alkalmazásának van elsődlegesen helye. Georg Achaz von Losenstein alsó-osztrák udvari marsall és Mathias Prückelmayr kancellár kezdeményezésére 1650. június végén a jogegységesítés jegyében tartományi küldötteket valamint elméleti és gyakorlati jogászokat magában foglaló bizottságot hoztak létre. A bizottság négy neves tagját - Johann Baptist Suttinger von Thurnhof, Johann Michael von Seiz, Johann Georg Hartmann és Johann Leopold – jelölték ki arra a feladatra, hogy alkossanak egy, a tartományi jogokat összehangoló kódexet. A

⁵⁷³ Wilhelm BRAUNEDER: Közép-Európa újabb magánjogtörténete Ausztria példáján (1900-ig). Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1995, 38. o.

⁵⁷⁴ Lásd: *Consuetudines austriacæ ad stylum excelsi regemini infra anasum olim accomodatae, per Joan. Baptistam Suttinger, Nunc veró Accesserunt additiones prædistarum consuetudinum austriacarum renovatæ; nec non aureus juris austriaci tractatus, continens observationes selectas, authore Dre. Bernardo Walthero.* Norimbergæ, Sumptibus Martini Endteri, 1718, 947-949. o.

„négy doktor” azonban nem kapott szabad kezét, feltételként szabta ugyanis a kormányzás, hogy az 1595-ös magánjogi tervezet alapjain elindulva, az ország régi, szokásos gyakorlatának sérelme nélkül kell kialakítani a törvénykönyvet, esetleg elhagyva azokat a szokásjogi elemeket, amelyek a tartományokban egymásnak ellentmondásosak lettek volna.⁵⁷⁵ Esetleges jobbító javaslataikat írásban közölhették a Titkos Tanáccsal, amely fontolóra vette azt. A „négy doktornak” hetente kellett tájékoztatást adnia a kodifikációs munka állásáról az udvari marsallnak és a Titkos Tanács bizottsági üléseken vitatta azt meg, majd az elkészített összefoglalót elküldték a főhercegeknek. Az 1654 júniusára összeállított „Kompilation der vier Doktoren” hat könyvet magában foglalva részletesen foglalkozik az öröklési joggal, különválasztva a törvényes és a végrendeleti öröklés szabályait.⁵⁷⁶ A „négy doktor” által elkészített tervezetet a Titkos Tanács végül nem nyújtotta be a császárnak, így a kodifikáció ismét megrekedt.⁵⁷⁷ Egyébként Johann Baptist Suttinger pár évvel később, már kormánykancellárként írta meg a „Consuetudines Austriacae” című művét, amelyben alfabetikus sorrendbe állítva összeszedte a Landrechteket és hozzájuk kapcsolódó gyakorlati példákkal illusztrálva mutatta be erősségeiket, gyengeségeiket és tett reformjavaslatokat a kodifikációt illetően, valamint leírta azt is, hogy a római jogot másodlagos jognak tekinti a szokásjogok mellett. A Consuetudines Austriacae nem került kiadásra, csak több évtizeddel a szerző halála után jelentették meg Nürnbergben.⁵⁷⁸ Kiemelkedő jelentőségűnek tekinthetjük a

⁵⁷⁵ Vö: Christian NESCHWARA (Hrsg.): Die ältesten Quellen zur Kodifikationsgeschichte des österreichischen ABGB. Böhlau Verlag, Wien - Köln - Weimar, 2012, 16. o. és Theodor Motloch: Artikel "A. Landesordnungen (geschichtlich) und Landhandfesten: I. Österreichische Ländergruppe." in: Staatslexikon für die österreichischen Länder III (1907) 331-357 :: Digitale Edition Heino Speer 2012 [Version 04.05.2015] http://repertorium.at/sl/motloch_1907_landesordnungen.html#T.2.5 (Megtekintés ideje: 2023. május 15.) valamint Gunter Wesener: Zur Bedeutung der österreichischen Landesordnungsentwürfe des 16. und 17. Jahrhunderts für die neuere Privatrechtsgeschichte. http://dev2.hab.de/edoc/view.html?id=edoc_ed000245_wesener_1975_landesordnungsentwuerfe (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁵⁷⁶ „I. A perbeli cselekmények általában.

II. A szerződések.

III. A végrendeletek.

IV A törvényes öröklés.

V. A hűbéri jog.

VI. Tartományi bírósági ítéletekről.” Lásd: Gunter Wesener i.m.

⁵⁷⁷ Ez a kormányzásban történt gyökeres változás miatt történhetett, ugyanis I. Ferdinánd halálakor végrendeletének megfelelően három fia – a császári trónt is elnyerő Miksa, Károly és Ferdinánd - között osztották fel az osztrák örökös tartományokat, majd I. Lipót 1658-ban bekövetkezett hatalomra jutásával ismét egy kézben egyesült Ausztria.

⁵⁷⁸ Közös kiadásban Bernhard Walther „aurei tractatus iuris Austriaci” című művével 1716-ban, majd 1718-ban is. Lásd előbbi: Consuetudines austriacæ ad stylum excelsi regemini infra anasum olim accomodatae, per Joan. Baptistam Suttinger de Thunhof, aureus juris austriaci tractatus, continens

jogegységesítés szempontjából Nikolaus von Beckmann jogtudós műveit is, aki az 1676-ban írt – majd 1678-ban és 1681 új kiadásban megjelent - "Doctrina Juris" című művében fogalmazta meg azt a gondolatot, hogy érdemes lenne egy egységes polgári jogi kódexet alkotni, amely a római jog alapjain állna és a „Corpus Juris Leopoldinum” nevet viselné I. Lipót uralkodó főherceg tiszteletére.⁵⁷⁹ Beckmann kodifikációval kapcsolatos elképzeléseiben egy római jogi alapokra épülő, lényegét tekintve európai dimenziójú kodifikáció szerepelt, hangsúlyozva annak nemzeti kereteket meghaladó - az európai fejlődéssel irányt tartó - jelentőségét. Beckmann 1688-ban Grazban alkotta meg az "Idea juris statutarii et consuetudinarii Stiriaci et Austriaci cum jure Romano collati" című, a 17. század legjelentősebb osztrák jogi művének tartott könyvét, amelyben bemutatta a tartományi jogok közötti különbségeket, valamint a római jog és a tartományi jogok közötti számos hasonlóságot. Beckmann számos jogpolitikai reformjavaslatot tett művében, így például javasolta I. Lipótnak, hogy a tartományi bíróságokat császári, centralizált bíróságokká alakítsa át, valamint teljesen vizsgálja felül az Ausztria területén alkalmazott tartományi jogi megoldásokat és a néhol elavult szokásjogot elhagyva, a római jogot szem előtt tartva váltsa fel őket a "novum excultum corpus juris Leopoldinum"-ra,⁵⁸⁰ egy mindenhol egységesen alkalmazandó kódexre. Míg Beckmann a "Reformata Doctrina Juris"-ban ötven könyvre javasolta osztani a kódexet,⁵⁸¹ az „Idea Juris”-ban, már elegendőnek tartott tizenkét könyvet is.⁵⁸² A

observationes selectas. Authore Dr. Bernardo Walthero. LIPSLAE, Apud Augustum Martini, Bibliopol Anno 1716, míg utóbbit az 574. lánjegyzetben.

⁵⁷⁹ D. Nicolai BECKMANNI: Reformata Doctrina Juris. Literis Christiani Sigismundi Frobergii, Norimbergae, 1681. A mű igen terjedelmes, mintegy 1200 oldal. Az első része nincs ellátva oldalszámozással, az oldalszámok az „Omnia ad majorem DEI Gloriam, Reipublica incrementum et stabilimentum, Sacre Casarae Majestatis bonorum et immortalitatem, et cupide legum juventutis utilitatem et promotionem” elnevezésű fejezettől kezdődnek, a számozatlan, körülbelül 80 oldalban fejt ki a szerző összegző gondolatait az egységes kódex fontosságáról.

⁵⁸⁰ Nicolai de BECKMANN: Idea juris statutarii et consuetudinarii Stiriaci et Austriaci cum jure Romano collati. Graecii, Sumtibus Autoris, 1688, 8. számozatlan oldal.

⁵⁸¹ D. Nicolai BECKMANNI: Reformata Doctrina Juris... 7-13. számozatlan oldalak.

⁵⁸² „Libro primo: generalia juris & actionum humanarum principia;

Libro secundo: de judiciis & foro competenti;

Libro tertio: de personis in genere; deque earum differentiis tractaretur;

Libro quarto: de rebus in genere;

Libro quinto: de contractibus;

Libro sexto: de sponsalibus et matrimoniis, de juramentis, usuris, usucapionibus et praescriptionibus, piis causis et reliquis casibus conscientiam concernentibus;

Libro septimo: de testamentis & legatis;

Libro octavo: de actionibus in genere;

Libro nono: de privatis delictis;

Libro decimo: de publicis delictis;

Beckmannal párhuzamosan érdemes megemlítenünk a Gottfried Wilhelm Leibniz által 1678-ban alkotott Codex Leopoldinust, amely szintén jogegységesítési kísérlet és nagyon hasonló elvekre épült, mint Beckmann kódexei. Leibniz is alapvetően megtartandónak gondolta a római jogot, amelyet új formába kívánt hozni, beépítve abba a feudális jogot, a kánonjogot és a császári döntvényeket is. A többirányú kezdeményezés ellenére a jogegységesítési munkálatok nem kezdődtek meg, I. Lipótot a törökök elleni hosszadalmas hadakozás majd a spanyol örökösödési háború közepette a kodifikáció kérdése érthetően nemigen foglalkoztatta, az idő még nem volt érett a jogegységesítéshez.⁵⁸³

A következő kodifikációs lépést I. Lipót utóda, I. József tette meg, aki megelégedve az országon belüli széthúzást, Prágában és Brűnnben kompilációs bizottságok felállításáról döntött a Landrecht egységesítésének érdekében az országrendek esetleges kiegészítő észrevételeinek figyelembe vételével, azonban a spanyol örökösödési háború folytatása miatt egyéb, elsőbbséget követelő kötelezettségekkel találta szemben magát, a jogegységesítés tehát ismét megrekedt. I. József azonban testvérével, Károly főherceggel 1703. szeptember 12. napján kötött egy fontos titkos megállapodást, a Pactum Mutuae Successionis-t,⁵⁸⁴ amely leszögezte: a dunai monarchia országai oszthatatlan egységet alkotnak és amennyiben bármelyikük fiú örökös nélkül halna meg, a másikuk következik az uralkodásban. Az egyezség értelmében így I. József 1711-es váratlan halálát követően a Habsburgok valamennyi országa és tartománya testvéreire, Károlyra szállt. Az öröklés helyzete azonban nem rendeződött megnyugtatóan, ugyanis VI. Károly császárnak szintén nem született fiúgyermek. Károly és a bécsi udvar ezért arra törekedett, hogy elfogadtassa a többi nagyhatalommal és Ausztria nemességével a leányági örökösödést az 1703-as egyezség alapján. A horvát rendi gyűlés a török fenyegetettség árnyékában félve a birodalom szétesésétől úgy határozott, hogy elismeri a trónutódlás nőágra való kiterjedését is. Károly ezen felbátorodva 1713. április 19-én Burgba összehívta

Libro undecimo: de jure publico Novissimo et Regalibus

Libro deudecimo: de jure feudali” Nicolai de Beckmann: Idea juris ... 9-10. számozatlan oldalak.

⁵⁸³ Kérdésként merül fel, hogy vajon mennyiben hatott közre a híres és hírhedt Beckmann professzor vitatott közmegítélése jogegységesítési erőfeszítéseinek bukásában, ugyanis Ausztria szerte közismert volt arról, hogy előszeretettel vett részt boszorkányüldözésben és boszorkánypróbák végzésében. Vö: Fritz BYLOFF: Das Verbrechen der Zauberei (crimen magiae). Ein Beitrag zur Geschichte der Strafrechtspflege in Steiermark. Leuschner & Lubensky's Universitäts-Buchhandlung, Graz, 1902, 57. o.

⁵⁸⁴ Lásd: http://keptar.oszk.hu/006900/006985/37d9_nagykep.jpg (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

minisztereit és titkos tanácsosait, ahol Johann Friedrich Seilern osztrák udvari kancellár felolvasta⁵⁸⁵ az 1703. szeptemberi egyezség szövegét hozzátéve azt, hogy Károly királysága és tartományai feloszthatatlanul öröklődjenek nőágon is az elsőszülöttségi jog alapján, vagyis elsőbbséget élveznek Károly lányai, majd elhalt öccse, I. József lányai és végül apjuk, I. Lipót lányai örökljenek. Ez a dokumentum a Pragmatica Sanctio, amelyet 1722-ben Pozsonyban a magyar rendek is megszavaztak – felismerve, hogy nem képesek magukat egyedül megvédeni az olyan erős külső hatalmak, mint a törökök ellen – és 1723-ban kihirdették.⁵⁸⁶ Károlynak tehát így sikerült elérnie, hogy utódja leánya, Mária Terézia lehessen. Egyébiránt VI. Károlynak még ismeretes az öröklési jog területén egy törvényes öröklést egységesítő rendelete, amely „A végrendeleten kívüli öröklési jog új szabályai és rendtartása” nevet viselte és Alsó-és Felső Ausztria törvényes öröklési szabályait foglalta keretbe,⁵⁸⁷ és amely 1726-tól 1747-ig volt hatályban ezeken a területeken. A rendelet lényegében összefűzi a két tartomány szokásjogát, írásbeli formába öntve azt.

2.2. Kitagadás a kötelekrészből a Codex Theresianus szerint

A Habsburg-dinasztia tehát hosszú évszázadokon keresztül meg-megújuló, végtére is eredménytelen erőfeszítéseket tett területeinek szervezettebb jogi összekapcsolására, amit megnehezített a tartományok eltérő történeti sorsa, belső felépítése. Az osztrák örökös tartományok többszöri kezdeményezése ellenére a magánjogi kodifikációs folyamat és az osztrák polgári törvénykönyv elkészítésének munkálatai ténylegesen Mária Teréziának köszönhetőek. Voltaképpen az osztrák örökösödési háború, vagy más néven a porosz-osztrák háború során tűnt ki, hogy a legnagyobb probléma Ausztriában a tartományi széttagoltságból fakad, amely miatt nincs egységes közigazgatás, kormányzat és pénzügy szervezet, a tartományok összetartása olyan

⁵⁸⁵ Gustav TURBA (Hrsg.): Die pragmatische Sanktion, mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stephanskrone. Neues zur entstehung und interpretation 1703-1744. Manz, Wien, 1906, 20-22. o.

⁵⁸⁶ 1723. évi II. törvénycikk Ő császári és királyi legszentségesebb felsége fölséges osztrák háza nőágának Magyarország szent koronájában s a régtől fogva hozzákapcsolt részekben való folytonos királyi örökösödéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72300002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D23> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁵⁸⁷ Peter STEIN: A római jog Európa történetében. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 148. vö: Johann Sporschil (Hrsg.): Geschichte des Entstehens: des Wachstums und der Größe der österreichischen Monarchie. Fünfter band. Renger'sche Buchhandlung, Leipzig, 1847, 857. o.

gyenge, hogy ez a háborús időszakban látványos kudarchoz vezetett. Az osztrák örökösödési háborút lezáró 1748-ban megkötött aacheni békeszerződést követően Ausztriában számos jelentős hadszervezési és politikai reformot hajtottak végre, közöttük az egységes normarendszer bevezetését. Mária Terézia 1749-ben létrehozta a Legfelsőbb Igazságügyi Hivatalt (Oberste Justizstelle), amely az induló kodifikációhoz szervezeti keretet adott és 1753. február 14. napján bizottságot (Compilations-Commission)⁵⁸⁸ nevezett ki a Codex Theresianus megalkotására – amelyet aztán 1756-ban egyesítettek,⁵⁸⁹ és amely kódex a tervek szerint az összes tartományra érvényes egységes magánjogi joganyagot tartalmazta volna. Mária Terézia a bizottság elnökévé a kiváló Josef Azzoni prágai ügyvédet és neves elméleti szakembert hívta meg, aki az addig használt latin nyelv helyett már németül kezdte meg a kodifikációs munkát. Azzoni tervei szerint a római jog szabályainak alapulvételével – a szükségörökösöket a végrendeletben vagy örökössé kellett nevezni vagy ki kellett tagadni⁵⁹⁰ - a kötelesrészt három fő témakör köré csoportosította volna,⁵⁹¹ így a gyermekek örökössé nevezésére vagy kitagadására, a szülők, valamint a testvérek örökössé nevezésére vagy kitagadására. Azzoni használta elsőként a „szükségörökösök” elnevezést az osztrák jogban, amely alatt azokat a személyeket értette, akiket az örökhagyó végrendeletében az örökség bizonyos részéből ki nem tagadhat. Kidolgozott egy alaptételt, amely külön kiemelve a leszármazottak kötelesrészére vonatkozó rendelkezéseket tartalmazta, azonban a bizottság döntése szerint a kötelesrész bemutatására szolgáló paneleket elhagyták, mert túlságosan tankönyv-jellegűvé és magyarázóvá, olvasmányossá tette volna a készülő törvénykönyvet. Azzoni 1760-ban bekövetkezett halálakor utóda, Johann Bernhard von Zencker vette át a munkát,⁵⁹² aki ismét átváltott a latin nyelvre, a kódexet az ő irányítása alatt, 1767-re készítették el és tárták felülvizsgálatra az Államtanács (Staatsrat) elé. A tervezet 8 folio kötetből, 8367 paragrafusból állt.⁵⁹³ Az Államtanács a művet áttekinthetetlennek találta, Wenzel Kaunitz kancellár

⁵⁸⁸ Philipp Harras Ritter VON HARRASOWSKY (Hrsg.): Der Codex Theresianus und seine Umarbeitungen. I. Band. Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, Wien, 1883, 2. o.

⁵⁸⁹ Ursula FLOBMANN: Österreichische Privatrechtsgeschichte. Sechste, aktualisierte Auflage. SpringerWienNewYork, 2008, 14. o.

⁵⁹⁰ FÖLDI András – HAMZA Gábor: A római jog története és institúciói. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, 625. o.

⁵⁹¹ Philipp Harras Ritter VON HARRASOWSKY i.m.256. o.

⁵⁹² Azzoni szelleme végigkísérte a tervezetet, abban lábjegyzetként mindenhol említik az ő eredeti elképzeléseit is.

⁵⁹³ Philipp Harras Ritter VON HARRASOWSKY i.m. 7. o.

szerint⁵⁹⁴ a munka inkább terjengős szokásjogi anyaggyűjtemény és a római jog tartományi kommentárjainak sűrítettje semmint törvénykönyv, ezért a császárnő utasítást adott annak teljes átdolgozására.⁵⁹⁵ Az átdolgozást Johann Bernhard Horten vezette, aki feladataul kapta Mária Teréziától, hogy rövidítse le és tegye átláthatóvá a tervezetet, ne ragaszkodjon mindenáron a római joghoz, hanem vegye alapul a természetes méltányosságot, valamint kerülje a kétértelmű megfogalmazásokat is.⁵⁹⁶ A feladat nem sikerült, Horten javaslata sem mutatott gyökeres változást, ezért Mária Terézia 1772-ben új bizottság felállításáról döntött, amelynek ismét Horten lett az előadója, azonban a munkálatok a közös normák kialakításakor keletkezett tartományi viták miatt 1776-ban leálltak, és csak 1780-ban számos kompromisszum létrejötte után folytatódtak tovább.

A Codex Theresianus a kötelelő rész a Második rész (A dolgokról és a dologi jogokról) 14. főrészeként szabályozta, hét, meglehetősen terjengős szakaszban foglaltan,⁵⁹⁷ míg a szükségörökösök kitagadásáról a 15. főrész szólt. A kötelelő rész létének indokaiként Azzoni korábban kihagyott paneleit emelték be a törvénytervezetbe. A kötelelő rész a tervezet - és Azzoni szerint is – a vérvételen alapul, amely a családi vagyon összetartásának és a családtagokról való gondoskodásnak egyik legfőbb, az állam által biztosítható eszköze. Kiemelte a tervezet, hogy a jogintézmény lényege alapján a gyermekeknek és a szülőknek kötelessége a törvény által meghatározott hányad tiszteletben tartásával rendelkezni vagyonukról haláluk esetére, ezért is nevezendő „köteles vagy kötelező résznek”.⁵⁹⁸ Azzoni elképzelései szerint a kötelelő rész nemcsak a lemenőknek és a felmenőknek járt volna, hanem a római jog mintájára a testvéreknek is - függetlenül attól, hogy édes vagy féltestvérek -, de csak akkor, ha rovásukra turpis persona (becstelen személy) volt örökössé kinevezve. Horten és a bizottság a testvérek kötelelő részre

⁵⁹⁴ Christian NESCHWARA i.m. 42. o.

⁵⁹⁵ Azzoni egyébként alapelveként fogalmazta meg a munkafolyamat kezdetekor a bizottság számára, hogy a cél a fennálló megőrzése és az ésszerű új közötti középút megtalálása lenne.

⁵⁹⁶ Leipziger Literatur-Zeitung für das Jahr 1813. Erstes Halbjahr, No1 bis No 166. Bey Breitkopf und Haertel, Leipzig, 34. o.

⁵⁹⁷ §. I. A kötelelő rész lényegéről.

§. II. A leszálló ág kötelelő részéről.

§. III. A felmenő ág kötelelő részéről.

§. IV. A kötelelő részből való kihagyás módjáról.

§. V. A kötelelő rész számítása.

§. VI. Jogi eszközök a kötelelő rész megszerzéséhez.

§. VII. A kötelelő résztől való megfosztás és a kötelelő rész csökkentése.

⁵⁹⁸ Philipp Harras Ritter VON HARRASOWSKY i.m. 257. o.

való jogosultságát a Codex Theresianus véglegesnek szánt tervezetéből végül elvetette azzal az indokkal, hogy az idők folyamán a társadalmi változásokkal együtt a becstelenség kategóriája is folyamatosan alakult és bizonyosan a jövőben is fog, az tág, szubjektív és bizonytalan fogalom, mely esetleg instabil jogértelmezést eredményezne. A tervezet szerint a leszármazók a helyettesítés elve szerint örököltek volna, fejenként egyenlő arányban. Érdekesség, hogy a felmenők esetében nemcsak a szülőknek, hanem azok halála esetén a nagyszülőknek, valamint a dédszülőknek is biztosított volna kötelesrészt a tervezet. A tervezet a 14. főrészben általánosságban jellemezte a szükségörökösök kitagadását és mintegy útmutatásként kiemelte,⁵⁹⁹ hogy a kitagadást pontosan és világosan megfogalmazva kell leírni és egyes kiemelt vagyonelemekre nem vonatkozhat. A kötelesrésztől való megfosztás kapcsán Azzoni megjegyezte, hogy a kitagadás mindig az arra jogosult hibáján alapul, az örökös magatartása szolgáltatott okot erre minden esetben. A kitagadásról részletesen a 15. főrész szól, mégpedig négy szakaszban részletezve azt.⁶⁰⁰ Az már a kodifikációs munka kezdetekor világos volt a bizottság számára, hogy az örökhagyói rendelkezés korlátlanosságát el kell vetni, ugyanis mindegyik Landrecht ismerte valamilyen formában az annak megszorítását célzó kötelesrészt, emellett azonban világos volt az is, hogy a kitagadás intézménye szorosan összefügg az öröklésre vonatkozó rendelkezésekkel, és a kodifikátorok mindegyik tartományi jogban találtak kitagadásra utaló szabályokat.⁶⁰¹ A tervezet értelmében az örökösöket kitagadni csak végrendeletben és egyenként, név szerint lehetett, annak oka pontos meghatározásával. A szükségörökösök ún. mellőzésére nem adott lehetőséget a kódex, amennyiben végrendeletet tett az örökhagyó, abban vagy örököst nevezni, vagy kitagadni volt lehetősége, különben semmisnek minősült a végakarata. A kitagadás okait mind a leszármazók, mind a felmenők esetében a tervezet nem felsorolásszerűen adta meg, hanem magyarázatok közé ágyazva, olvasmányosan. A kódex összesen tizennégy kitagadási esetet nevesített a gyermekek vonatkozásában.⁶⁰² Az első magatartás szerint kitagadható az a korcs gyermek, aki

⁵⁹⁹ Philipp Harras Ritter VON HARRASOWSKY i.m. 270. o.

⁶⁰⁰ §. I. A kitagadás útjáról és módjáról.

§. II. A gyermekek kitagadásának törvényes okairól.

§. III. A szülők kitagadásának törvényes okairól.

§. IV. A kitagadás következményeiről.

⁶⁰¹ Philipp Harras Ritter VON HARRASOWSKY i.m. 281. o.

⁶⁰² Philipp Harras Ritter VON HARRASOWSKY i.m. 282-284. o.

szüleit bűnös módon megütötte, rájuk erőszakkal kezét emelt, vagy másoknak tanácsolta vagy hagyta ezt, vagy mások tették ezt és ő nem védte meg vagy legalább figyelmeztette őket időben, pedig erejében állt volna és így szülei nem tudták elkerülni a támadást (§. II. § 14.). Hozzáteszi a kódex, hogy ebben az esetben inkább a szülők iránti tisztelet hiányát és ennek kapcsán is a hálátlanságot kell figyelembe venni semmint a bántalmazás súlyosságát, ez a cselekedet inkább felháborító, a bántalmazásnak, megütésnek nem az ölés iránti szándék az elindítója. Kitagadható volt a gyermek továbbá, ha a szülei jó hírnevét rágalmazással vagy gyalázkodással csorbította, róluk a hátuk mögött rosszakaratúan beszélt, őket megrágalmazta, szidalmazta (§. II. § 15.). Kitagadható volt a gyermek akkor is, ha szüleit valamely gaztett elkövetésével vádolta és bíróság előtt feljelentette vagy ellenük önként tanúskodott (§. II. § 16.). A kódex szerint, ahogyan az első kitagadási magatartás, ez is inkább a szülő-gyermek viszonyt mérgezi meg, a gyermek kínos bírósági procedúrának teszi ki szüleit ezzel. A kitagadási ok természetesen csak akkor állhatott meg, ha a büntettet a szülők nem követték el. Lehetőség lett volna kitagadni a kódex szerint a nagykorú gyermeket akkor is, ha a büntett vagy adósság miatt börtönben lévő szüleit, ha azt megtehetné, adósságuk megfizetésével nem váltotta meg vagy szabadította ki, vagy értük kezességet nem vállalt (§. II. § 17.), illetve idős, beteg vagy elbutult szüleire szándékosan gondot nem viselt, őket vagyoni szükségükben elhanyagolta, ápolásukat elmulasztotta vagy elutasította, habár fertőző betegségben szenvedtek (§. II. § 18.). Ki lehetett tagadni a gyermeket a tervezet szerint akkor, ha az méreggel, támadással vagy másféle ördögi módon szülei élete ellen tört vagy ezt megkísérelte (§. II. § 19.). Kitagadható lett volna a tervezet szerint a gyermek akkor is, ha gonosz módon elárulta vagy rossz színben tüntette fel szüleit, ezáltal károsodást okozva testükben, becsületükben, vagy vagyonukban (§. II. § 20.). Lehetőség lett volna kitagadni a kódex szerint a nagykorú gyermeket akkor is, ha szüleit a fogságból vagy rabszolgaságból nem váltotta ki, holott erről értesítették, és képes lett volna arra, hogy saját vagy a szülei tulajdonából hátrány nélkül őket megszabadítsa (§. II. § 21.). Kitagadható lett volna a gyermek, ha fenyegetéssel, erőszakkal vagy más álnok módon szülei végakarátának szabad nyilvánítását megakadályozta vagy ilyen módokon rávette őket a korábban tett végakarát megváltoztatására (§. II. § 22.). Kitagadható lett volna az a gyermek is, aki a züllött társasághoz, tolvajokhoz vagy rablóbandához csatlakozott a célból, hogy velük

rosszat cselekedjen (§. II. § 23.), illetve olyan helyes magaviseletű szülők gyermeke is, akik becsstelen és feslett csöcselékhez csatlakoztak a szüleik akaratával szemben és ezáltal a szüleikre szégyent hoztak vagy azok így nevetségessé váltak (§. II. § 24.). Abban az esetben, ha egy fiú a mostohaanyjával vagy egy lány a mostohaapjával testiségbe keveredett, az apa a fiát, az anya a lányát kitagadhatta (§. II. § 25.). Az a gyermek, aki elszakadt a keresztény hittől vagy bevallotta eretnekségét a tervezet szerint öröklésre képtelenné vált ezáltal és kizártnak kellett tekinteni a szülei utáni öröklésből (§. II. § 26.). Abban az esetben, ha egy lány a szajhaságot vagy más tisztességtelen életet részesített előnyben, szintén kitagadható volt. Abban az esetben viszont, ha egy fiú vagy egy lány a szülei beleegyezése ellenére kötött házasságot, csak akkor lett volna kitagadható, ha szülei jelentős, komoly ok miatt ellenezték a házasságot (§. II. § 27.).

Az okok láthatóan sokfélék, többirányúak: találhatunk közöttük erkölcsi kategóriát képviselő indokokat és büntetőjogi kategóriába esőket is. A kódexben leírt kitagadási okok sokaságát Azzoni is és Horten is egyaránt a Landrechtek sokféleségével magyarázták. Horten eredetileg szerette volna az erkölcstelen magatartást, mint kitagadási okot bővebben szerepeltetni a kódexben akként, hogy kitagadhatóvá tette volna például a gyermeket akkor is, ha bármely bűncselekmény miatt börtönre vagy fogházra ítélték, ha kötélzáncosokhoz vagy vándorszínészekhez szegődött a szüleitől, ha bajkeverőkkel foglalkozott, vagy ha kiskorú lányprostituálttal létesített kapcsolatot. A bizottság azonban rámutatott arra, hogy az elítélés önmagában nem lehet elegendő egy leszármazott kitagadásához, különben akkor minden elítélt bűnözőt, függetlenül a tette súlyától ki lehetne tagadni, amely túl szigorú magánjogi szankció volna a közjogi mellett. A prostitúcióval kapcsolatban felhívta a figyelmet a bizottság a szokások megváltozására hozzátéve azt, hogy a nyilvános prostitúció természetesen nem gyakorolható és nem megengedett.

Végigtekintve a kitagadási magatartásokat teljes mértékben egyetértünk Kaunitz kancellárral abban, hogy a tervezet indokolatlanul terjedelmes volt és inkább a Landrechtek sűrítményeként lehet rá tekinteni. A gyermek kitagadásának okait is lehetett volna szűkebbre szabni, a rendelkezések több helyen fedik egymást, láthatóan a kodifikátorok igyekeztek minden tartomány kedvében járni azzal, hogy a tervezet elutasításától félve, mintegy óvatosságból minden Landrecht kitagadási rendelkezéseit beemelték, ezáltal a kódex rendelkezései összefüggéstelenek,

rendszeretlenek. A kódexbe rejtett magyarázatok ellenben véleményünk szerint nemhogy helytelenítendő, de igenis szükségesek ahhoz, hogy a rendelkezéseket a jogalkalmazók megfelelően használni tudják – főként a szubjektív kategóriák esetében -, szerintünk nagyon hasznosnak bizonyultak volna.

A szülők kitagadására nyolc okot jelölt meg a tervezet.⁶⁰³ Az első szerint a gyermek kitagadhatta szüleit, ha azok – kivéve, ha bíróság megállapította a bűnösséget -, olyan bűntett miatt, amely miatt az életét vesztette volna, bíróságra adták őt (§. III. § 28.). Kitagadhatta a gyermek a szüleit akkor is, ha azok méreggel vagy más módon életére törtek. Hozzátette ehhez a tervezet, hogy a támadást a kitagadási ok megvalósulásához nem kellett véghezvinni, elegendő a pusztá törekvés is (§. III. § 29.). A gyermek akkor is kitagadhatta volna a szüleit, ha azok megakadályozták őt abban, hogy javairól végakaratóban szabadon rendelkezzen vagy azt megváltoztassa (§. III. § 30.). Abban az esetben, ha egy szülő a gyermeke házastársával, úgy, hogy az apa a menyével, vagy az anya a vejével vérfertőzést követett el, a fiú az apját, a lány az anyját kitagadhatta volna a tervezet szerint (§. III. § 31.). A kódex szerint, ha az egyik szülő a másik életére tört, gyermekük a bűnös szülőt kitagadhatta (§. III. § 32.). Kitagadhatta volna a gyermek a szüleit abban az esetben is, ha azok őt elhagyták szegénységben, nyomorúságban, betegségben vagy gyengeelméjűségben, vagy akár kitaszították és a gyermek nem kapta meg a szükséges ellátást, holott szülei ezt megtehették volna, és azt sem engedték, hogy mások gondoskodjanak róla (§. III. § 33.). Lehetőség lett volna kitagadni a szülőket akkor is, ha a fogságból vagy rabszolgaságból a gyermeket nem váltották ki, holott erről őket értesítették, és képesek lettek volna arra, hogy saját vagy a gyermekük tulajdonából hátrány nélkül őt megszabadítsák (§. III. § 34.). Az a szülő, aki elszakadt a keresztény hittől vagy bevallotta eretnokségét a tervezet szerint öröklésre képtelenné vált ezáltal, és kizártnak kellett tekinteni a gyermeke utáni öröklésből (§. III. § 35.).

A szülők kitagadásának okai kifejezetten bűnek mondhatóak, több esetet tartalmazott a tervezet, mint például a korabeli német, magyar, olasz vagy svájci megoldások, amelyek a kitagadást a kiskorúság alatt nem teljesített gondozás, ápolás, valamint az életre törés köré építették. A szülők kötelelésrészről való megfosztásának szűk lehetősége ezekben az országokban is csak addig tartott, amíg nem történt meg az alanyi körök egy rendelkezésben történő kitagadásának egységesítése. Egyébként a

⁶⁰³ Philipp Harras Ritter VON HARRASOWSKY i.m. 284-285. o.

kódexben elhelyezett széljegyzetek szerint⁶⁰⁴ a kitagadási okok magyarázatai megegyeznek a leszármazóknál kifejtettekkel és amelyekhez szintén Azzoni eredeti elgondolásait bővítette ki Horten.

Különösen üdvözlendőnek tekintjük a kódexnek a kitagadás jogkövetkezményeiről szóló részét, amely fontos és érdekes megállapításokat tartalmazott.⁶⁰⁵ Kifejtette például a tervezet, hogy noha a kodifikátorok igyekeztek minél szélesebb körű szabályozást összeállítani, lehetetlen összegyűjteni azon összes okot, amelyek alapján a kötelelő részre jogosultak kitagadhatóak, semmiképpen sem korlátozható le a kitagadás a fent leírt okokra. Létezhetnek az egyes egyedi esetekben olyan indokok, amelyeket a bíró jelentősnek és elégségesnek találhat a kitagadás alapjául. A tervezet szerint a kitagadás okát mindig az örökössé nevezetteknek kell bizonyítani abban az esetben, ha a kitagadott megtámadta a végakaratot és amennyiben ez nem sikerült, úgy a kitagadott megszerezte a törvény szerint neki járó örökséget. A tervezet azt is kimondta, hogy amennyiben a kitagadott hitelt érdemlően bizonyítani tudta, hogy ő és az örökgyógyó a kitagadást követően egymással kifejezett módon megbékéltek, illetve az örökgyógyó írásban illetve szóban bíróság vagy két tanú előtt kijelentette, hogy eltörli a kitagadást, a kitagadást hatálytalannak kellett tekinteni. A megbékélésre vonatkozóan rögzítette a kódex, hogy nem számít a büntett vagy a sérelem megbocsátásának az, ha a kitagadást követően a kitagadott és az örökgyógyó egy háztartásban élnek tovább vagy a kapcsolatot tartják, a kitagadást kifejezetten vissza is kellett vonni. A kitagadás joghatásáról kimondta a tervezet, hogy amennyiben a végakaratot nem támadták meg eredményesen vagy nem vonták vissza a kitagadást, úgy a kötelelő részre a teljes örökrésztől elesik.

A Codex Theresianus – vagy ahogyan még emlegetik, a Horten-javaslat - nem felelt meg tehát a kívánalmaknak, pusztán törvénytervezet maradt. A kódexről összességében elmondhatjuk, hogy habár a rendelkezések több helyen egymást fedik és számos részében lehetett volna rajta összevonással rövidíteni vagy egyszerűsíteni, alkalmatlannak mégis túlzás lenne tekinteni. A tervezet szövegezése világos, mindenki számára érthető, teljes mértékben lefed minden joghelyzetet, könnyen használható és nagyon fontos útmutatást nyújt több alkalmazási kérdésben, valamint a jogkövetkezmények területén is. Tartalmaz kommentárt, az anyagi jog mellé

⁶⁰⁴ Philipp Harras Ritter VON HARRASOWSKY i.m. 284. o.

⁶⁰⁵ Philipp Harras Ritter VON HARRASOWSKY i.m. 285. o.

beleépítették az eljárási jogot is, valójában egy kódexben szerepel minden olyan információ és forrás, amelyre a jogalkalmazásnak szüksége lehet. Amennyiben például a német polgári törvénykönyv első egységes tervezetét vesszük szemügyre, láthatjuk, hogy Gottfried Schmitt az öröklési anyagi jog mellé – amely csak magában több, mint 400 §-ból állt - készített egy igencsak terjedelmes kommentárt is és a törvénytervezete emellett egyáltalán nem tartalmazott eljárásjogi rendelkezéseket.

2.3. Köteleusrész és kitagadás a polgári jogi részkodifikációban

Mária Terézia kodifikációs tevékenységeit fia, II. József folytatta tovább. Elhatározta, hogy a Codex Theresianust lépésekben, részenként emeli törvénnyé, így jelent meg a személyi joggal foglalkozó Josephinisches Gesetzbuch,⁶⁰⁶ amely 1787. január 1-jétől kezdve az osztrák polgári törvénykönyv hatályba lépéséig, 1811. december 31. napjáig maradt hatályban. A pátenst persze a tartományok nem fogadták örömmel, így a további munkálatokat le kellett állítani, a személyi rész kihirdetésével megszakadtak a kodifikációs munkák.⁶⁰⁷ II. József 1790-ben bekövetkezett halála után öccse, II. Lipót trónra kerülését követően első intézkedései között új kodifikációs bizottságot hozott létre (Hofkommission in Gesetzssachen), amelybe nem engedte bekerülni a korábbi bizottságok egy tagját sem. Az új bizottság elnöke a bécsi egyetem tanára, a természetjogi jogfilozófus, volt birodalmi igazságügyi miniszter, Karl Anton von Martini lett, referensei pedig Matthias Wilhelm van Haan titkos tanácsos és Franz Georg von Keeß ügyvéd.⁶⁰⁸ A kodifikátorok megpróbálkoztak alapul venni a Codex Theresianust, azonban figyelemmel arra, hogy időközben hatályba lépett a porosz polgári törvénykönyv (Allgemeines Landrecht, ALR), a jövőbeli kódexszel kapcsolatos elképzeléseik más irányt vettek: egy pusztán törvényszöveget tartalmazó, minél lényegretörőbb és rövidebb törvénykönyv lett a cél.⁶⁰⁹ A tervezettel 1796-ra készültek el (Entwurf eines

⁶⁰⁶ <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/JGB20070429-rund18800woerter.htm> (Megtekintés ideje:2023. május 15.)

⁶⁰⁷ Érdekesség, hogy a Josephinisches Strafgesetz-et, az egységes osztrák büntető törvénykönyvet, akárcsak elődjét, a Constitutio Criminalis Theresiana-t elfogadás jellemezte a tartományokban.

⁶⁰⁸ Christian NESCHWARA i.m. 46. o.

⁶⁰⁹ Vö: Wilhelm Brauner: Der Einfluss des ALR auf das ABGB. In: Festschrift 200 Jahre ABGB. Band I. Herausgegeben von Univ.-Prof. Dr. Constanze Fischer-Czermak - Sektionschef i. R. Hon.-

Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches) és az új uralkodó, Ferenc császár tartva a korábbi kudarcoktól, próbaképpen először Nyugat-Galíciában léptette hatályba 1797. február 13. napján kihirdetett pátensével (Westgalizisches Gesetzbuch) majd az elfogadás sikerén felbuzdulva Kelet-Galíciában is (Ostgalizisches Gesetzbuch).⁶¹⁰ A Nyugat-Galíciai Törvénykönyv az öröklési jogot meglehetősen részletesen tárgyalva a Második részben szabályozta.⁶¹¹ Kötelesrészt a törvénykönyv - eltérően a Codex Theresianustól – már nemcsak az elhunyt gyermekeinek, és szülőinek biztosított volna, hanem a házastársának is, a gyermekek esetében pedig nem tett különbséget a házasságban vagy azon kívül születettek között. A kitagadást a jogszabály külön rendezte a gyermekek, a házastárs és a szülők tekintetében. Kitagadható volt a gyermek, 1) ha elhagyta a kereszténységet, 2) ha az apját vagy anyját bíróságon polgári cselekményért vagy bűncselekményért feljelentette, kivéve a hazaárulást, vagy bűncselekménnyel nyilvánosan vádolta őket, 3) ha a szülei életére tört, vagy tettelesen bántalmazta őket, 4) ha nem segített nekik fogságban, vagy nyomorúságukban, 5) ha a vérfertőzést követett el felmenőivel, 6) ha akkora kárt okozott a szüleinek, mint amekkora értékű kötelesrész járt volna neki, 7) ha szegényletes társasághoz csatlakozott, 8) ha a lány megtagadta a tisztességes házasságot és szajhává vált (579.§). Hozzátette a törvény, hogy ha a gyermek az egyik szülő ellen követte el a kitagadási magatartást, a másik szülőnek is jogában állt őt kitagadni. Kitagadhatóak volt az örökhagyó szülei, 1) ha elhagyták a keresztény vallást, 2) ha egyáltalán nem, vagy szándékosan gonosz nevelést adtak gyermeküknek, vagy nyomorúságban elhagyták, 3) ha a bűncselekménnyel hamisan és gonoszul megvádolták, 4) ha az ő, házastársa vagy leszármazottjának életére törtek, 5) ha házastársával házasságtörést folytatattak (581.§). Lehetőség volt kitagadni az örökhagyónak házastársát 1) minden olyan ok alapján, amely alapján a gyermekeket és a szülőket is, 2) ha házasságtörést követett el, 3) ha gonoszul elhagyta a házastársát, 4) ha tartósan az asztaltól és az ágytól való elválásra okot adott (583.§). Megemlítette a törvény, hogy az egyik házastárs fenti magatartását nem teszi semmissé, ha a másik házastárs is hasonló cselekményt követett el ellene.

Prof. Dr. Gerhard Hopf - Sektionschef Hon.-Prof. Dr. Georg Kathrein - Univ.-Prof. Dr. Martin Schauer, Manzsche Verlags-und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2011, 4-6. o.

⁶¹⁰ Ursula FLOBMANN i.m. 15. o.

⁶¹¹ 321-676-§§. Lásd: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/WestgalizischesGesetzbuch1797.htm> (Megtekintés ideje:2023. május 15.)

A Codex Theresianus és a Nyugat-Galíciai Törvénykönyv létrejötte között bő 15 év telt el, utóbbi mégis láthatóan modernebbnek, életszerűbbnek mondható rendelkezéseket tartalmaz, és nem találunk átfedést sem a jogszabályhelyek között. Úgy látjuk, hogy a szabályok lényegre törőek, világosak és átláthatóak, nagyszerű alapot adva egy egységes, az egész országra érvényes polgári törvénykönyv kidolgozásához.

2.4. Kötelelő rész és kitagadás az egységes Osztrák Polgári Törvénykönyvben

Martini megbetegedése után tervezetének átdolgozását és a bizottság vezetésének feladatát Franz von Zeiller jogtudós, a Bécsi Egyetem későbbi rektora vette át.⁶¹² Az ő tervezetét az Államtanács (Staatsrat) három olvasatban tárgyalta és fogadta el (1801-1806, 1808, 1810).⁶¹³ Zeiller elfogadott tervezetét Ferenc császár az 1811. június 1-jei pátenssel kihirdette és az azóta is érvényben lévő Osztrák Polgári Törvénykönyv 1812. január 1. napján hatályba lépett, vele egyidőben pedig hatályát veszítette a Josephinisches Gesetzbuch, a Westgalizisches és az Ostgalizisches Gesetzbuch, valamint a még hatályban lévő Landrechtek is. A kódex természetjogi hatást tükrözve három szerkezetet foglalt magában: I. A Személyek jogáról, II. A Dolgokon fennálló jogokról és III. Közös rendelkezések a Személyek- és A dolgokon fennálló jogokhoz. Zeiller művéhez módosításokkal az idők folyamán csak ritkán kellett hozzányúlni annak jól kiválasztott alapelvei és jól megadott keretei miatt. A kódex véleményünk szerint amellet, hogy a Nyugat-Galíciai Törvénykönyv alapjain haladva lényegre törő és szabatos megfogalmazású, elméleti, magyarázó jellegű rendelkezéseket is tartalmazott. A törvénykönyv az öröklési jogot a II. részben rendelte szabályozni, a 13. (A törvényes öröklésről), 14. (A kötelelő-résről és a kötelelő-vagy örökrészbeli beszámításról) és a 15. (Az örökség birtokbavételéről) főrészekben.

Az ABGB eredeti rendelkezései szerint kötelelő-rész a gyermeknek – mégpedig lányoknak és fiúknak, házasságon belül és azon kívül születetteknek egyaránt –,

⁶¹² KECSKÉS László i.m. 390. o.

⁶¹³ KECSKÉS László i.m. 390. o.

valamint gyermek hiányában az örökgyó szüleinek járt.⁶¹⁴ A túlélő házastárs részére tehát Zeiller a Nyugat-Galíciai Törvénykönyvvel ellentétben és a Codex Theresianussal összhangban nem biztosított kötelesrészt, mindazonáltal, hogy törvényes örökösnek minősült az örökgyó után (§. 757.). A kötelesrész mértékét a gyermekek részére az örökrészük felében, szülők esetében pedig örökrészük egyharmadában állapította meg. A gyermekek kitagadásának négy esetkörét különböztette meg eredetileg az ABGB, a következők szerint:

„§. 768. Egy gyermek kitagadható:

- 1) ha elszakadt a kereszténységtől;**
- 2) ha az örökgyót szükségében segítség nélkül hagyta;**
- 3) ha bűncselekmény miatt életfogytig tartó börtönre vagy húsz év börtönbüntetésre ítélték;**
- 4) ha közerkölcsöt sértő életmódot tartósan folytat.”**

A szülők kitagadásának lehetőségéről pedig a következőképpen szóltak a kódex eredeti rendelkezései:

„§. 769. Ugyanezen okokból a szülők is kitagadhatók a kötelesrészből, és különösen akkor is, ha teljesen elhanyagolták a gyermekük nevelését.”

A törvény §. 770.-a hozzátette, hogy általánosságban a fenti kitagadási magatartásokon túl az a szükségörökös (kötelesrésze jogosult) is kitagadható, aki a törvény szerint méltatlan az örökgyó utáni öröklésre.⁶¹⁵ Az első méltatlansági esetben tehát feltétel a bűncselekmény elkövetése, későbbi joggyakorlatában a Legfelsőbb Bíróság (Oberste Gerichtshof) ezért érvénytelennek találta a kitagadást

⁶¹⁴ Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die Gesamten Deutschen Erbländer der oesterreichischen Monarchie. I. Theil. Wien, Aus der K.K. Hof und Staatsdruckerey, 1811., §§. 762-763.

⁶¹⁵ §. 540. Aki az örökgyót, annak gyermekeit szüleit vagy házastársát gonosz szándékkal becsületében, testében vagy vagyonában annyira megsértette, vagy sérteni törekedett, hogy ellene hivatalból, vagy a sértett kívánatára, a büntető törvények szerinti eljárásnak helye lehet; az az örökjogra mind addig érdemtelen, míg a körülményekből ki nem vehető, hogy neki az örökgyó megbocsátott.

§. 542. Ki az örökgyót végrendelet tételére kényszerítette vagy csalárd módon rávette, végrendelet tételében vagy megváltoztatásában akadályozta, vagy az általa már elkészített végrendeletet elsikkasztotta, az örökjogból kizáratik, és egy harmadiknak ez által okozott minden kárért felelős marad.

abban az esetben,⁶¹⁶ amelyben az édesapa azért akarta megfosztani fiát még a kötelesrészétől is, mert megítélése szerint míg ő kórházban volt súlyos betegsége miatt, fia szándékosan nem megfelelően vezette a családi szállítványozó céget, bevételkiesést okozott és elveszített számos megrendelőt, így anyagi kárt okozott számára. Az elsőfokon eljáró bíróság megállapította, hogy noha a cég ellen a kitagadott fiú által kérelmezett csődeljárás indult, a körülményekből és az iratokból nem lehetett arra a következtetésre jutni, hogy ezt amiatt kérelmezte volna, hogy apját szándékosan gazdaságilag megkárosítsa és a cselekmény pedig nem a büntető törvénykönyv szerinti bűncselekmény, ezért a fiú méltatlanság miatti kitagadása nem érvényes. A Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét helyben hagyta. Megjegyezte a törvény, hogy a kitagadást annak kell bizonyítania, aki örökölni kíván és kitagadni csak valós indokok, és a törvényben felsorolt valamelyik magatartás egyértelmű megjelölésével lehetséges, a kitagadás pedig csak törvényes írásbeli formában visszavonható, szóban nem (§. 772.). Tartalmazott egy sajátos rendelkezést a törvény arra az esetre, ha a kötelesrésze jogosult pazarló életvitele vagy eladósodása miatt feltehető, hogy kötelesrészét nem tarthatná meg és örökíthetné tovább gyermekeinek: az örökhagyó kitagadhatta örökösét ezen indokra hivatkozva és annak gyermekei részére adhatta tovább örökös kötelesrészét (§. 773.). Leszögezte egyébiránt a törvény, hogy az örökhagyó végintézkedési szabadsága a kötelesrészen túlmenően teljes, azonban a kötelesrészt korlátozó minden teher vagy jogügylet érvénytelen. A törvény megtámadási jogot biztosított annak az örökösnek, akinek kötelesrészi igényét részben vagy egészben elvonta az örökhagyó és rögzítette, hogy a hallgatással történő örökös mellőzés azt jelenti, hogy az örökös a kötelesrészét követelheti, de a teljes örökrészét nem (szemben a római joggal és a Codex Theresianus rendelkezéseivel). A kódex szerint abban az esetben, ha az örökhagyó halálát követően előkerült egy újabb kötelesrésze jogosult gyermek, akiről az örökhagyónak halálakor nem volt tudomása, ő nem csupán a kötelesrészét, hanem az őt megillető teljes örökrészt igényelhetette (§. 777-778.) A túlélő házastárssal kapcsolatban a 14. főrész utolsó bekezdése akként szól (§. 796.), hogy számára kötelesrész ugyan nem jár, azonban ha az örökhagyó végrendeletében az ő tartásáról nem gondoskodott, úgy joga van a tisztességes tartáshoz, ahhoz az életszínvonalhoz, amelyben eddig is élt mindaddig, amíg újabb házasságra nem

⁶¹⁶ OGH 8Ob549/84. (13/12/1984).

lépett. Ez a rendelkezés a saját vétkessége okán elvált túlélő házastársra nem vonatkozott. Arra tekintettel, hogy a túlélő házastárs az ABGB eredeti rendelkezései szerint haszonélvezetet örökölt elhunyt házastársa vagyonából, ezért a tisztességes tartás keretében lehetősége volt a házastárs családjában maradni, és gyermekeiket úgy nevelni, hogy az elhunyt vagyonával a továbbiakban már ő rendelkezett anélkül, hogy azok a tulajdonába kerültek volna. Abban az esetben, ha az özvegy újabb házasságot kötött, a törvény értelmében haszonélvezeti joga megszűnt.

A szülők kitagadása megegyezett a gyermek kitagadásának okaival, de kiemelte Zeiller, hogy a szülő általi nevelési, oktatási kötelezettség elmulasztása különösen olyan ok lehet, amely miatt a szülő kitagadható gyermeke által.

A törvény nem rögzítette kifejezett kitagadási okként az örökhagyó vagy a másik szülő élete elleni cselekményeket és az ellenük irányuló tetteleges bántalmazást sem, de azok meglátásunk szerint beilleszthetők a méltatlanság esetkörébe. Megjelent a szabadságvesztés erkölcsi jelleggel történő szankcionálása a 3. pontban, ugyanis annak nem volt feltétele, hogy a bűncselekmény az örökhagyó ellen irányuljon.

A 4. pontba foglalt közerkölcsöt sértő életmód tartós folytatásának kritériumait az ABGB sem adta meg, korabeli fogalmi magyarázatát megtaláljuk azonban Franz Xaver Rippel ügyvéd és számos tudományos szakkönyv, illetve publikáció szerzőjének egyik kitűnő munkájában,⁶¹⁷ amelyben részletes vizsgálat tárgyává tette a kötelelő részét. Kifejtette,⁶¹⁸ hogy közerkölcsöt sértő magatartás alatt kell érteni –különbségtétel nélkül leányokra és fiúkra - a tiltott szerencsejátékozást, az iszákosságot, a kéregetést, a törvényszegést és leányok esetében a feslett életmódot és a bujálkodást valamint nem várható el az örökhagyótól, hogy miután szegényben hozta őt a leszármazója, vagyonából részesítse. A 2. ponttal kapcsolatban megjegyezte Rippel,⁶¹⁹ hogy az nyilvánvalóan azt a fizikai segítségnyújtást foglalja magában, amit a leszármazónak kötelessége tanúsítani az örökhagyóval szemben annak tehetetlen állapotában. A szülőkre vonatkozó speciális kitagadási ok kapcsán kifejtette Rippel,⁶²⁰ hogy az a gyermek tanítását és testi ellátását éppúgy magában foglalja, mint annak helyes útra nevelését. Azok a szülők pedig akik elhanyagolták

⁶¹⁷ Franz Xaver RIPPEL: Erläuterung der gesetzlichen Bestimmungen über den Pflichttheil und der Anrechnung in denselben, nach dem österreichischen bürgerlichen Gesetzbuche. Linz, Im Verlage der k. k. priv. akademischen Kunst-Musik- und Buchhandlung, 1828.

⁶¹⁸ Franz Xaver RIPPEL i.m. 44-46. o.

⁶¹⁹ Franz Xaver RIPPEL i.m. 44 o.

⁶²⁰ Franz Xaver RIPPEL i.m. 46 o.

kiskorúsága idején gyermeküket, a gyermekük háláját saját hibájukból veszítik el ezért megérdemlik, hogy gyermekeik kitagadják őket.

Hasonlóképpen vélekedett a kitagadási okok jelentéséről Joseph Winiwarter professzor, a Lvivi Egyetem rektora is.⁶²¹ Véleménye szerint a 2. pontban foglalt esetkörön olyan helyzeteket kell érteni, amely az életveszély, a betegségek, az emberi élet szükségletei, a szabadságmegfosztás kapcsán merülnek fel és amelyekkel összefüggésben elvárható, hogy a közvetlen családtagok segítséget nyújtsanak egymásnak. Ellentmondás lenne, ha azok rokonok, akik nem teljesítették ezen elvárható kötelességeiket, részesedést kaphatnának az örökhagyói vagyontól. A 3. pontban foglalt kitagadási okhoz Winiwarter hozzátette, hogy az a szegény, amit a nagy súlyú bűncselekményt elkövető leszármazó hoz a családra tettével, szintén nem indokolja azt, hogy ő a családi vagyontól részesedjen és azt élvezhesse. Winiwarter véleménye szerint az, hogy a jogalkotó mit érthetett a 4. pontban írt közerkölcs alatt, csak a büntető törvénykönyv segítségével adható meg, az abban foglalt, közerkölcs elleni cselekmények megvalósítása járhat kitagadási okkal, úgy mint a paráználkodás, a koldulás, a tiltott játékok, az iszákosság, tehát olyan cselekmények, amelyek képesek haragot és undort kelteni a társadalomban. Az 1. pont kapcsán Winiwarter megjegyezte, hogy az a gyermek, aki kilép a keresztény társadalmat egyesítő vallási közösségből, az övétől idegenedik el ezáltal.

2.5. Változások a kötelesrész és a kitagadás rendszerében

Az ABGB módosítására egészen a XIX. század közepéig nem merült fel igény, amikoris az 1848-as forradalmakat követően korszerűtlennek, idejétmúltak tűnt a törvénykönyv nyelvezete és annak a régi korhoz kialakított szabályrendszere főként a házassági jog, a szerződések joga és az öröklési jog területén. Az előzőn túl a német jogtudomány időközbeni fejlődésének térnyerése is nagy hatással volt a korabeli osztrák jogászságra, Joseph Unger egyetemi professzor tevékenysége folytán pedig a

⁶²¹ Joseph WINIWARTER: Des dinglichen Sachenrechtes zweyte Abtheilung, nach dem Oesterreichischen allgemeinen bürgerl. Gesetzbuche, systematisch dargestellt und erläutert. Zweyte vermehrte und verbesserte Auflage. Bey Braumüller und Seidel, Wien, 1841, 342-343. o.

pandektisztika Ausztriában is egyre inkább előtérbe került.⁶²² Unger hangoztatta, hogy az ABGB rendelkezései akkor jöttek létre, amikor még a természetjog uralkodott és a német jogtudomány kezdetleges volt, ezért szükséges lenne a polgári törvénykönyv rendelkezéseit megreformálni annak érdekében, hogy az lépést tarthasson a fejlett európai jogrendszerekkel, köztük leginkább a némettel.⁶²³ Ebbéli indíttatása okán 1856-ban megjelent nagyhatású művében, amely a „System des österreichischen allgemeinen Privatrechts” nevet viselte, Unger részletesen kidolgozta a német pandektista jogirodalom eredményeit, különös figyelmet szentelve az általános elveknek és fogalmaknak. Unger művében az osztrák törvénykönyv egyes jogintézményeivel szembeni éles kritikákat is megfogalmazott, hozzátéve jobbító javaslatait. A császár végül engedett Unger több évtizeden átívelő kitarlásának és egy, az ABGB rendelkezéseit felülvizsgáló testület felállításáról határozott. A bizottság végül három résznovella létrehozásáról döntött egymást követően az 1914, az 1915 és az 1916. években. Az 1914. évi október 12. napján kihirdetett (Első novella) foglalkozott a Személyi, Családi, Gyámügyi és az Öröklési joggal, amelynek 68. §-a kimondta azt a korábbi szabályozáshoz lényeges és fontos változást,⁶²⁴ hogy a túlélő házastárs immár nem özvegyi haszonélvezeti jogot kap örökrészül, hanem állagot, mégpedig leszármazók mellett ¼-ed részt, gyermekek hiányában pedig a teljes hagyaték fele jár részére (a másik felét az örökhagyó szülei kapják). A változásban nagy szerep jutott Ungernek, aki 1894-ben jelentette meg a System des österreichischen allgemeinen Privatrechts kizárólag öröklési joggal foglalkozó kiadását. Művében részletes elemzés alá vette az ABGB öröklési jogi részét, ellátva azt lábjegyzetekben a saját véleményével és javaslataival, szorgalmazva a túlélő házastárs állagöröklésének bevezetését.⁶²⁵ Az 1910-es évek novelláris változtatásai egyébként a szerződési jogot érintették leginkább,

⁶²² Vö: Christiane WENDEHORST: Zum Einfluss pandektistischer Dogmatik auf das ABGB. In: Festschrift 200 Jahre ABGB. Band I. Herausgegeben von Univ.-Prof. Dr. Constanze Fischer-Czermak - Sektionschef i. R. Hon.-Prof. Dr. Gerhard Hopf - Sektionschef Hon.-Prof. Dr. Georg Kathrein - Univ.-Prof. Dr. Martin Schauer, Manzsche Verlags-und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2011, 84-98. o.

⁶²³ Lásd: System des österreichischen allgemeinen Privatrechts von Dr. Joseph Unger. Erster Band. Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, 1856, Vorrede, IV-XIV.

⁶²⁴ Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. I. Stück. Ausgegeben und versendet am 10. Jänner 1910. Jahrgang 1914, 1123. o. <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=19140004&seite=00001115> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁶²⁵ System des österreichischen allgemeinen Privatrechts von Dr. Joseph Unger. Sechster Band. Das österreichische Erbrecht. Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, 1894, 143. o.

összességében 51 új szakaszt hoztak létre és további 199-et módosítottak a törvénykönyvben.⁶²⁶

Említést kell még tennünk az ABGB egy korábbi, másik jelentős módosításáról a XIX. században, amely az Osztrák-Magyar Monarchia létrejötte kapcsán valósult meg, és amely fontos változást hozott a kitagadás okok jogintézményében. A Monarchia létrejöttével napirendre került az állam és az egyház viszonyának rendezése, a katolikus egyház állami befolyásának korlátozása, ugyanis számos állami feladat a katolikus egyház hatáskörébe tartozott az 1855-ös konkordátum eredményeként,⁶²⁷ ugyanakkor az állam felügyeleti joga ezek felett nem volt biztosítva. A konkordátum felbontására, illetve az állam és az egyház viszonyának átrendezésére kelt több megoldási javaslat közül 1868-ban az Eduard Herbst akkori igazságügyminiszter által kidolgozott ún. májusi törvényeket (Maigesetze) fogadták el. Három, az ABGB-t is alapvetően módosító törvényt hirdettek ki 1868. május 25-én (RGI. Nr. 47/1868, RGI. Nr. 48/1868, RGI. Nr. 49/1868.), amelyek közül a 49. számú rendelkezett arról (7. cikk),⁶²⁸ hogy hatályon kívül kell helyezni az ABGB 768.§-ának azon rendelkezését, amely szerint kitagadható a gyermek, ha elszakadt a kereszténységtől. A törvényben ugyanis a császár arról rendelkezett, hogy 14. életévétől mindenki szabadon választhatja meg a vallását mindenféle megkülönböztetés vagy hátrány elszenvedése nélkül. Hozzátette a törvény, hogy a fenti kitagadási magatartás kivezetésével is tilos a felekezeteknek, hogy kényszerrel vagy csellel vallásuk elhagyására bírják rá a polgárokat. A változás lényeges, mert a kereszténységtől elszakadást a Codex Theresianus öröklésre képtelenségi okként, míg a Nyugat-Galíciai Törvénykönyv kitagadásként nevesítette korábban.

⁶²⁶ Werner OGRIS: Das erste Face-Lifting. Die drei Teilnovellen 1914, 1915, 1916. In: Juslumini Magazin, 2011, 1. szám, 10. o.

⁶²⁷ A konkordátum I. Ferenc császár és IX. Piusz pápa között létrejött dokumentum, amelyet 1855. augusztus 18-án fogadtak el és november 5-én császári pátensben hirdettek ki és amelyben a császár számos privilégiumról, állami feladatról illetve állami ellenőrzési jogokról mondott le a katolikus egyház javára annak érdekében, hogy az 1848-as európai forradalmi hullám után egységes birodalmat érhesen el polgárai felett az egyház segítségével. A konkordátum eredményeként a római katolikus egyháznak meghatározó szerepe lett abban, hogy a birodalom nemzetiségeit összefogja, tekintet nélkül a nyelvi, történelmi vagy etnikai különbségekre. Az egyház teljes befolyása főként az oktatásra, a házassági kötelékekre és az azzal kapcsolatos jogokra terjedt ki. A konkordátummal az állam megszüntette 1848-ban megfogalmazott vallási semlegességét és a katolikus egyház számára széleskörű előjogokat biztosított a többi felekezettel szemben.

⁶²⁸ Lásd: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1868&page=128&size=45> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

Az öröklési jogot érintő következő módosítás az 1970-es években elindult családjogi reformhullám következtében valósult meg. Már korán igény mutatkozott a házassági jognak mind a személyi, mind a vagyoni része, továbbá a közös gyermekekkel kapcsolatos jogok megváltoztatására, mert a 19. század elején megállapított szabályok eléggé hierarchikusak voltak, azok nagyban a férfiaknak kedveztek. 1925-ben két szociáldemokrata parlamenti képviselő, Adelheid Popp és Gabriele Proft indítványban kérték a Parlamentet a nemek közötti egyenlőség érvényesítésére a családi jog területén, azonban a reformkísérlet kudarcba fulladt a konzervatívok és a katolikus egyház heves ellenállása folytán. A hatvanas évek végén a társadalmi környezet megváltozásával a konzervatívok - első alkalommal – együttműködésre léptek a szocialistákkal⁶²⁹ és amikor a szocialista párt (Sozialistische Partei Österreichs) 1970-ben hatalomra került, megkezdődhetett a családi jog átalakítása, a reformok fokozatos kiépítése. A reformok keretében jött létre az 1978. június 7. napján kihirdetett 1978/280. törvény a házastársak öröklési jogának, a házassági vagyoni jognak és a házasság felbontásának joga módosításáról (Änderungen des Ehegattenerbrechts, des Ehegüterrechts und des Ehescheidungsrechts).⁶³⁰ A törvény alapvetően változtatta meg a kötelesrésze vonatkozó szabályozást azzal, hogy beemelte a túlélő házastársat a kötelesrésze jogosultak körébe (§.762.), így tehát 64 évvel az első módosítás után ismét erősödött a túlélő házastársak öröklési jogi helyzete. A kitagadási okok köre a változás következtében annyiban módosult, hogy a jogalkotó beiktatott a szülők kitagadásának lehetőségei közé egy, a házastársra vonatkozó speciális okot és újított a szülők kitagadásán is:

„§. 769. Ugyanezen okokból a házastárs és a szülők is kitagadhatók a kötelesrészből, a házastárs azonkívül akkor is, ha támogatási kötelezettségét, a szülők akkor is, ha az örökhagyó gondozását és nevelését súlyosan elhanyagolták.”

⁶²⁹ Ennek keretében Hertha Firnberg (Sozialistische Partei Österreichs) és Lola Solar (Österreichische Volkspartei) elsősorban taktikai okok miatt megalapították a ma is működő Osztrák Női Gyűrűt (Österreichische Frauenring, ÖFR), amely kulcsfontosságú volt a reform elindításában. Az ÖFR a nők jogainak tiszteletben tartásáért és a nemek közötti egyenlőségért küzd, ennek keretében javaslatokat és nyilatkozatokat dolgoz ki, véleményeket és kritikákat fogalmaz meg, fontos szervezeteknek tagja, mint például a brüsszeli European Women's Lobbynek.

⁶³⁰ Lásd: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1978_280_0/1978_280_0.pdf (Megtékinvés ideje: 2023. május 15.)

A házastársak egymás iránti támogatási (vagy segítségnyújtási) kötelezettsége (Beistandspflicht) az ABGB 90. §-ában, „A házasság személyi jogi hatásai” között található meg. A törvény nem adott - és nem ad - definíciót a fogalom kapcsán, annak jelentését a bírói gyakorlatban találjuk meg. A Legfelsőbb Bíróság (Oberste Gerichtshof) szerint⁶³¹ a támogatási kötelezettség keretében a házastársak egymást akár mentális, akár fizikai betegségük során az ésszerűség határain belül a tőlük elvárható módon támogatni, segíteni kötelesek a kölcsönös tisztelet és kölcsönös figyelmesség jegyében. Kifejtette egy másik határozatában⁶³² a Legfelsőbb Bíróság, hogy a házasság lényege az összetartozáson alapuló együttélés, amelyben a kölcsönös lojalitás és a segítségnyújtási kötelezettség nemcsak a jó, hanem a rossz napokon is fennáll, így az egészséges házastársnak morális kötelezettsége beteg házastársát fizikailag és lelkileg egyaránt ápolni, számára támogatást nyújtani. A gyakorlat a fenti fogalom értelmezése tekintetében egységes, ugyanerre jutott a Legfelsőbb Bíróság több döntésében is,⁶³³ sőt az elmélet is osztja ezt az álláspontot⁶³⁴ hozzátéve azt, hogy a súlyos elhanyagolás fennállását és körülményeit minden esetben egyedileg kell vizsgálni. A házastársak által megvalósítható speciális kitagadási ok hasonlónak tűnik a magyar jogban ismert „házastársi köteleességet durván sértő magatartás”- hoz, azonban ez utóbbi tágabb kategóriát jelent, mert abba beleértendő a házastársi hűség megszegése, egymás személyes és vagyoni jellegű támogatásának, valamint a beteg házastárs gondozásának, támogatásának elmulasztása is, az osztrák kitagadási magatartás pedig csak az utóbbit foglalja magában. Fontos változás még, hogy a túlélő házastárs örökrészét a törvény megemelte, mert leszármazók mellett a hagyaték 1/3-ad része, gyermekek hiányában pedig a hagyaték 2/3-ad része járt a törvény hatályba lépésével immár számára (§. 757.). A házastárs részére járó tisztességes tartásra vonatkozó rendelkezések (§. 796.) a házastársi kötelelész bevezetésével akként változtak, hogy a házastárs követelhetette az örökösöktől a körülményeinek megfelelő tisztességes eltartást örökségük erejéig, azonban figyelembe kellett venni minden juttatást, amelyet a házastárs az

⁶³¹ OGH 6Ob76/12p (EFSIlg 133,469.).

⁶³² OGH 1979.09.25. 5 Ob 577/79 (EFSIlg 33987).

⁶³³ Lásd például OGH 2013.10.16. 7Ob155/13i., OGH 19.06.1961 6A224/61., OGH 30b555/85.

⁶³⁴ Lásd: ABGB Praxiskommentar. Band 3. 4. Auflage. Herausgegeben von HR d. OGH Univ.-Prof. Dr. Georg Kodek auf Grundlage der von em. o. Univ.-Prof. Dr. Michael Schwimann herausgegebenen Vorauflagen. LexisNexis Verlag ARD Orac GmbH & Co KG, Wien, 2013, 202. o. illetve Susanne FERRARI - Gundula Maria LIKAR-PEER (Hrsg.): Erbrecht. Ein Handbuch für die Praxis. Manzsche Verlags-und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2007, 388. o.

örökhagyótól akár végintézkedés, akár törvényes öröklés révén kapott és figyelembe kellett venni a saját vagyonát, jövedelmét, keresményét is. Itt meglátásunk szerint a jogalkotó azokra az esetekre gondolt, amelyekben a hagyaték arra sem volt elegendő, hogy a házastárs kötelesrészét elérje. A házastársak öröklési jogi helyzete tehát az 1978-as módosítással jelentősen erősödött.

1989-ben a jogalkotó ismét módosította az öröklési jogi szabályokat (656. Szövetségi törvény az öröklési jog módosításáról, ErbRÄG 1989.)⁶³⁵ és hatályon kívül helyezte a szülőkre vonatkozó sajátos, kiemelt kitagadási okot:

„§. 769. Ugyanezen okokból a házastárs és a szülők is kitagadhatók a kötelesrészből, a házastárs azonkívül akkor is, ha támogatási kötelezettségét súlyosan elhanyagolta.”

Ezzel együtt mintegy ellensúlyozásként a törvényt módosítás - 180 év után érintve ezt a jogintézményt – beemelt az öröklésre való érdemtelenység (méltatlanság) körébe egy speciális okot:

§. 540. Ki az örökhagyó ellen szándékosan olyan büntetendő cselekményt követett el, amely legalább egy év szabadságvesztéssel büntethető, vagy súlyosan elhanyagolta a szülők és gyermekek közötti jogviszonyból eredő kötelezettségeit az öröklésre méltatlan mindaddig, amíg a körülményekből nem lehet arra következtetni, hogy az örökhagyó ezt megbocsátotta.

A módosítás tehát szűkített az 540. §-ban szabályozott korábbi sértetti alanyi körön, továbbá megfogalmazott egy kölcsönös érdemtelenégi okot a szülők és gyermekek vonatkozásában. Azzal, hogy a jogalkotó hatályon kívül helyezte a szülőkre vonatkozó speciális kitagadási magatartást és beemelte azt az érdemtelenégi okok közé, meglátásunk szerint szigorodott a szabályozás, figyelemmel egyrészt arra, hogy az öröklésre való érdemtelenység ipso iure áll be a magatartás megvalósulásával, míg ha megmaradt volna kitagadási okként, úgy arra az örökhagyónak érvényes végintézkedésben kellett volna hivatkoznia, másrészt pedig a szülő-gyermek jogviszony tartalmának megszegése sem szűkíthető le a gondozás, nevelés

⁶³⁵ https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1989_656_0/1989_656_0.pdf (Megtétekintés ideje:2023. május 15.)

elhanyagolására. Előbbiek mellett a gyermek öröklésből való kiesésének lehetősége is szélesedett, mert egyrészt a leszármazói kitagadás 2. pontjának szabályozási körén – „ha az örökhagyót szükségében segítség nélkül hagyta” – túlmutat ez az érdemtelenégi kör, másrészt fennállására már bárki olyan hivatkozhatott, aki az érdemtelenég folytán maga örökölné, nemcsak az örökhagyó.

2.6. Kitagadási okok a gyakorlatban

Érdeemes e helyen elsőként vizsgálat tárgyává tenni a §. 768. 2. pontjában foglalt kitagadási ok – mely szerint kitagadható a gyermek, házastárs és a szülő, ha az örökhagyót szükségében segítség nélkül hagyta – gyakorlati megítélését, illetve hogy az §. 540.-ba foglalt méltatlansági (érdemtelenégi) ok fenti módosulása milyen hatást gyakorolt a jogalkalmazásra, továbbá a hivatkozott kitagadási ok és a méltatlansági ok egymáshoz való gyakorlati viszonyát.

A 2. pontban foglalt kitagadási okkal kapcsolatban már korábban Unger⁶³⁶ és Stubenrauch⁶³⁷ is megállapították, hogy a szükséghelyzet igen sokrétű élethelyzetet foglalhat magában, egységes fogalmán nemcsak az örökhagyó anyagi szükségletét, hanem minden nehézségi helyzetet (életveszélyt vagy betegséget is) érteni kell, továbbá a segítség nyújtása elmulasztásának szándékosnak vagy súlyosan gondatlannak kell lennie, ezzel egyetért az újabb szakirodalom is.⁶³⁸ Az osztrák gyakorlat ezzel összhangban ugyancsak egységes⁶³⁹ abban, hogy a fenti pontban szabályozott örökhagyói vészhelyzet mindenekelőtt pénzügyi, gazdasági szükségletet takar, azonban ide értendőnek kell tekinteni minden olyan szükségállapotot,⁶⁴⁰ amely nemcsak a rokoni szálakra figyelemmel, hanem az emberiség alapelveivel összhangban egyaránt indokolja a kötelesrészre jogosult részéről az örökhagyónak

⁶³⁶ System des österreichischen allgemeinen Privatrechts von Dr. Joseph Unger. Sechster Band. Das österreichische Erbrecht... 352. o.

⁶³⁷ Kommentar zum österreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche von weiland Moriz von Stubenrauch. Achte umgearbeitete auflage. Erster Band. Manz'sche k.k. Hof-Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 1902, 939. o.

⁶³⁸ Philipp NIERLICH - Valeska GROND: Erbrecht von A-Z. Verlag Österreich GmbH, Wien, 2011. A mű számozatlan oldalakkól áll, a hivatkozott rész a 3. Pflichtteilsrecht, 3.6. Enterbungsgründe (§§ 768, 770, 773) című alfejezetben olvasható illetve lásd: ABGB Praxiskommentar... 200-201. o., valamint Susanne FERRARI - Gundula Maria LIKAR-PEER i.m. 381-383. o.

⁶³⁹ EvBl 1965/198; EvBl 1969/176; EvBl 1972/220; 4 Ob 555/79 = EFSlg 36,275; 5 Ob 10b2222/96p (1996/07/26); OGH 10Ob2379/96t (22.10.1996); 9Ob27 / 07x (2007/08/08).

⁶⁴⁰ Például az örökhagyó ápolását mentális illetve fizikális betegsége okán (OGH6Ob11/85 (6Ob29/85) (05.12.1985)).

nyújtott segítséget és alappal feljogosítja az örökhagyót arra a várakozásra, hogy örököse segítségére számíton. A Bécsi Tartományi Főtörvényszék (Oberlandesgericht Wien) ítélete szerint érvényes volt annak az örökbefogadott gyermeknek a kitagadása,⁶⁴¹ aki miután az örökbefogadó apa egymást követően kétszer is strokeot kapott, a családi gazdaságban egyedül maradt örökbefogadó anyját magára hagyta, holott tudta, hogy nélküle a szülei már nem tudnák elvégezni a mezőgazdasági munkát és segítségkérésük ellenére sem tért vissza hozzájuk. A Bécsi Tartományi Főtörvényszék szerint a gyermek magatartása sértette az örökbefogadó szülőkkal szembeni emberiességi alapelveket, akik kétségkívül szükséghelyzetben voltak és más segítségre nem is számíthattak. A Legfelsőbb Bíróság megerősítette a fenti indokokat és helyben hagyta a Tartományi Főtörvényszék ítéletét.

A vészhelyzet fennállása kapcsán egymásnak ellentmondó következtetésekre jutott az első fokon eljáró Salzburgi Tartományi Bíróság (Landesgerichtes Salzburg) és a Linzi Tartományi Főtörvényszék (Oberlandesgerichtes Linz) abban az esetben,⁶⁴² amelyben az örökhagyó közokiratba foglalt végintézkedésében arra hivatkozott, hogy kitagadja lányát, akiről 1946 óta nem kapott híreket, mert egyáltalán nem törődött vele és szükségében segítség nélkül hagyta őt. A per során kiderült, hogy az örökhagyó és felesége házasságának felbomlása után az akkor hároméves gyermek az anyjával Amerikában telepedett le, a kapcsolat közte és az édesapja között teljesen megszakadt. Az elsőfokú bíróság helybenhagyta a kitagadást, szerinte az örökhagyó az 1989-ben bekövetkezett combnyaktörés okozta súlyos sérülése és az annak következtében kialakult erős mentális betegsége miatt kórházi ápolás nélkül nem tudott volna felépülni, tehát ez idő alatt vészhelyzetben volt az ABGB §. 768. 2. pontja értelmében. A kitagadott gyermek terhére hozta fel a bíróság, hogy az nehézség nélkül képes lett volna tájékozódni az apja hollétéről, illetve hogylétéről. A másodfokon eljáró Linzi Tartományi Főtörvényszék (Oberlandesgerichtes Linz) megváltoztatta a határozatot. Kifejtette, hogy jelen esetben a kitagadás §. 768. 2. pontjában foglalt feltételei nem teljesültek, mert egyrészt a végintézkedés tételkor az örökhagyó fizikai és mentális értelemben egyaránt jó állapotban volt, nem állt fenn vészhelyzet, egyedül pedig azt a tényt, hogy a lányával való érintkezés hiánya érzelmileg megterhelte őt, nem lehet az ABGB §. 768. 2. pontja értelmében

⁶⁴¹ 1Ob258/68 (14/11/1968).

⁶⁴² OGH 7Ob505/95 (08.03.1995).

vészhelyzetnek értékelni. Emellett ésszerűen feltételezhető az örökhagyó, hogy az idő múlásával a kapcsolatot egyre nehezebb lesz helyreállítani, mert jelen esetben a szülő és a gyermek között már évtizedek óta semmilyen kapcsolat nem állt fenn. Egymástól való elidegenedésük elkerülhetetlenül bekövetkezett, ennek ellenére az örökhagyó - aki mellel könnyen kideríthette volna lánya címét, mert unokahúga tudta ezt az információt - szintén nem törekedett a kapcsolat felvételére gyermekével annak sem kiskorúsága alatt, sem felnőttkorában (a felperes kitagadott lány apja halálakor 49 éves volt), tehát közrehatott a kapcsolat hiányának fenntartásában, ennél fogva a tények és a bizonyítékok összességét tekintve az §. 540-ben foglalt érdemtelenégi ok sem állhat meg. A Legfelsőbb Bíróság helybenhagyta a másodfokú bíróság ítéletét. A bíróságok nem emelték ki, csak következtetni tudunk rá az okfejtésből, hogy a kapcsolat hiánya miatt nem volt a kötelesrészre jogosult terhére felróható az, hogy nem tudott édesapja szükséghelyzetéről, még ha az ténylegesen fenn is állt egy adott időszakban. Az iménti jogeset azért is érdekes, mert valójában kölcsönösen súlyosan elhanyagolták a szülői, illetve a gyermeki jogviszonyból eredő kötelezettségeiket, akár a gyermek is kitagadhatta volna az apját.

Megállapította a bíróság a kötelesrészre jogosult leszármazó §. 540.-on alapuló méltatlanságát abban az esetben,⁶⁴³ amelyben az örökhagyó arra hivatkozott, hogy leszármazója azért nem érdemel még kötelesrészt sem, mert az saját hibájából munkaképtelen, ugyanis depresszióját és anorexia nervosa betegségét saját maga okozta, illetve tartja fenn a megfelelő kezeléseket visszautasítván, amely betegségek miatt egyáltalán nem képes munkavégzésre. Érvelése szerint leszármazója nem érdemel vagyont a fentiek miatt, továbbá amiatt sem, mert 1975 óta lánya teljesen megszakított vele mindenféle kapcsolatot és semmilyen módon nem törődött vele, hogylétéről sem érdeklődött, élete fontos eseményeit eltitkolta (házasság, gyermek születése). A bíróság szerint a szülők és a gyermekek közötti jogviszonyból bizonyos minimális kapcsolattartási kötelezettségek keletkeznek, amelyeket a leszármazó súlyosan elhanyagolt, így az ABGB §. 540. §-ában foglalt méltatlanság feltételei fennállnak vele szemben. Nem állapítható meg ellenben a §. 768. 2. pontja, mert egyrészt az örökhagyó nem volt konkrét vészhelyzetben, másrészt pedig ha abban

⁶⁴³ Verwaltungsgerichtshof (VwGH) 2002/10/0078 (13/10/2004).

lett volna, a kötelesrésze jogosult éppen a méltatlansági ok fennállta miatt nem is tudhatott volna róla.

A Legfelsőbb Bíróság (Oberste Gerichtshof) egyaránt megállapította a leszármazó §. 540.-on alapuló méltatlanságát és a §. 768. 2. pont szerinti kitagadási ok fennállását is abban az esetben,⁶⁴⁴ amelyben az örökbefogadott lány 1987 óta egyáltalán nem törődött az örökgyóval, vele kapcsolatot nem tartott, még annak súlyos betegsége és kórházi kezelése során sem, holott értesült erről a tényről. Az örökgyó végintézkedésében kitagadta örökbefogadott gyermekét és leírta, hogy soha nem bocsátotta meg neki a vele való viselkedését.

Helyt adott a Legfelsőbb Bíróság (Oberste Gerichtshof) az örökgyó túlélő házastársa és két leszármazója kötelesrészi igényének abban az esetben,⁶⁴⁵ amelyben az örökgyó 1982. január 15-én kelt közokiratba foglalt végintézkedésében egyetlen, nagyértékű ingatlanát barátnőjére, az alperesre hagyta, amely következtében a kötelesrésze jogosultaknak jutott örökrész nem érte el a törvény által biztosított kötelesrészi hányadukat. A perben az alperes azt állította, hogy az örökgyó házastársa nem teljesítette támogatási kötelezettségét, a gyermekek pedig segítségnyújtási kötelezettségüket egyre súlyosabb állapotban lévő rákos apjuk felé. A bizonyítás során kiderült, hogy a házastársak viszonya 1944-ben megromlott, az alperes jelenléte miatt nem is tudott helyrejönni, azonban ez idő alatt is az örökgyó gyakran meglátogatta feleségét Innsbruckban, aki főzött, mosott rá. Kiderült az is, hogy az örökgyó kórházi kezelése alatt a leszármazók és a házastárs is hetente többször látogatták az örökgyót, amikor pedig kiengedték a kórházból, akkor a felesége gondját viselte, mosott és főzött rá, tehát támogatási és kapcsolattartási kötelezettségüknek eleget tettek.

Összességében megállapíthatónak tartjuk, hogy a kitagadási ok megvalósulásának - ahogyan a fenti gyakorlati példák mutatják - az a feltétele, hogy az örökgyó ténylegesen szükséghelyzetben legyen, a kötelesrésze jogosult ezzel tisztában legyen, ennek ellenére mégsem nyújtotta az elvárható segítséget. Az 1989-ben bevezetett érdemtelenégi oknak azonban nem szabott feltételt a jogalkotó, nem szükséges eredménynek bekövetkeznie, „szükségállapotban” sem kell lennie az örökgyónak az ok megvalósulásához, elégséges pusztán a törvényi kötelezettségek

⁶⁴⁴ OGH 9Ob23/12s. (26/11/2012).

⁶⁴⁵ OGH 5Ob589/89 (1989/09/05).

megsértése (pl. a gyermek gondozásának, nevelésének nem teljesítése vagy a rokontartási kötelezettség megszegése). Minden esetben vizsgálták tehát a bíróságok, hogy konkrét vészhelyzet fennállt-e és tudott-e vagy kellő körültekintés tanúsítása mellett tudhatott-e volna erről a kötelesrészre jogosult, mert ha egyik feltétel nem állt fenn, nem állapították meg a kitagadási ok meglétét. A méltatlansági ok körében általánosan vizsgálták az örökös és az örökhagyó kapcsolatát a bíróságok, annak vétkes elhanyagolása, az egymással nem törődés az, ami megalapozta a méltatlanság megállapítását. Megállapíthatjuk azt is, hogy azokban az esetekben, amelyekben az örökhagyók általánosan arra hivatkozással szerették volna örökösüket kitagadni, hogy az velük nem törődött, betegségben nem gondoskodott róluk és nem ápolta őket illetve a kapcsolatot szándékosan velük nem tartotta, a bíróságok akkor állapították meg a 2. pontban foglalt kitagadási okot, ha konkrét vészhelyzet is fennállt, míg azokban az esetekben, amelyekben ezt nem lehetett megállapítani, mögöttes kitagadásként – mint érdemtelenég - megállhatta helyét a szülők és gyermekek közötti jogviszonyból eredő kötelezettségek súlyos elhanyagolása.

Érdemes kitekintést tennünk a kitagadási okrendszer egykori 4. pontjának gyakorlati megítélésére, amely szerint az örökhagyó kitagadhatja gyermekét, házastársát és szülőjét is, ha közérkölcset sértő életmódot tartósan folytatnak. Azt már Rippellel és Winiwarterrel összhangban Unger⁶⁴⁶ és Stubenrauch⁶⁴⁷ is megállapították, hogy a közérkölcset sértő életmód folytatásán minden bizonnyal tisztességtelen és romlott életmódot kell érteni, amely a jó erkölccsel ellentétes („contra bonos mores”). Osztja ezt az előbbi nézetet a modern felfogásmód is⁶⁴⁸ azzal, hogy az erkölcstelen életmód folytatásának fennállását minden esetben egyedileg szükséges vizsgálni és a vizsgált életmódnak az általánosan elfogadott, morális társadalmi értékrenddel szemben álló életvitelnek kell lennie.⁶⁴⁹ A jogirodalom szerint az, hogy általánosságban mit tekintünk erkölcstelen életmódnak, nagyban függ a mindenkori társadalmi szemlélettől és jelentősége van – de nem kizárólagosan – a büntetőjogi fogalmaknak is, ezzel összefüggésben pedig nem elégséges a kitagadási ok fennállásának megállapításához az, ha csak az örökhagyó nézete szerint erkölcstelen az adott

⁶⁴⁶ System des österreichischen allgemeinen Privatrechts von Dr. Joseph Unger. Sechster Band. Das österreichische Erbrecht... 353. o.

⁶⁴⁷ Kommentar zum österreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche... 939. o.

⁶⁴⁸ ABGB Praxiskommentar... 201. o

⁶⁴⁹ Susanne FERRARI - Gundula Maria LIKAR-PEER i.m. 384-385.. o.

életmód.⁶⁵⁰ Ez utóbbi álláspont véleményünk szerint azért is támogatható, mert a törvény közerkölcsöt említett, nem pedig egyéni értékrendet sértő magatartási formát, másrészt alátámasztja ezt a gyakorlat is. Egymástól eltérő álláspontra helyezkedett a Grazi Tartományi Bíróság (Landesgerichts für Zivilrechtssachen Graz), valamint a Grazi Tartományi Főtörvényszék (Oberlandesgerichts Graz) és a Legfelsőbb Bíróság annak megítélésében, hogy a többszörösen büntetett élet vajon közerkölcsöt sértő életvitelnek tekinthető-e.⁶⁵¹ A hivatkozott esetben az örökhagyó nem juttatott fiának vagyonából azzal az indokkal, hogy az munkakerülő életmódot folytat és emellett többször is elítélte a bíróság különböző bűncselekmények elkövetése végett. Az első fokon eljáró Tartományi Bíróság szerint bár a felperes kötelesrésztre jogosultnak húsz büntető ítélete van (köztük egy rablásért kiszabott nyolc éves időtartamú szabadságvesztés), az ABGB §. 768. 4. pontjában írt kitagadási ok nem áll fenn, mert a gyakori elítélés körülménye nem jelent támadást a közerkölcsre. A másodfokon eljáró Tartományi Főtörvényszék szemben az első fokú ítélettel kimondta, hogy a kötelesrésztre jogosult tartósan támadta a közerkölcsöt azzal, hogy különféle vagyoni és erőszakos bűncselekményeket követett el a társadalommal szemben, amely életvitel nemcsak az apja értékrendjével, hanem az általános felfogással is szembe helyezkedik és arra utaló bizonyíték sem merült fel, hogy édesapja megbocsátott volna neki. A Legfelsőbb Bíróság osztotta a Tartományi Főtörvényszék álláspontját és kimondta, hogy függetlenül az örökhagyó felfogásától a büntetőtörvénybe ütköző magatartás sérti a közerkölcsöt, különösen akkor, ha számos - nem jelentéktelen - bűncselekmény elkövetéséről van szó, amelyek hosszabb időtartamú, ténylegesen letöltendő börtönbüntetéshez vezettek. A büntetett előélet kapcsán egységes a gyakorlat a tekintetben, hogy az egyszeri elítélés nem alapozza meg a közerkölcsbe ütközés megállapíthatóságát, a folyamatos, törvénybe ütköző életmód viszont már igen.⁶⁵² Egyöntetű továbbá a gyakorlat abban is, hogy a közerkölcsbe ütközés és ezáltal a kitagadás lehetősége akkor is fennáll, ha a kötelesrésztre jogosult olyan életmódot folytat, amely a mindenkor uralkodó erkölcsi fogalmak és felfogás szerint súlyosan sérti a közerkölcsöt, és amely nem feltétlenül

⁶⁵⁰ Philipp NIERLICH - Valeska GROND: Erbrecht von A-Z. Verlag Österreich GmbH, Wien, 2011. A mű számozatlan oldalakból áll, a hivatkozott rész a 3. Pflichtteilsrecht, 3.6. Enterbungsgründe (§§ 768, 770, 773) című alfejezetben olvasható.

⁶⁵¹ OGH 10b95/97W (1997/04/29).

⁶⁵² OGH 19.06.1976 3 252/75, OGH 25.02.1981 3 636/80, OGH 1997.10.29 6 204/97m, OGH 26.06.2014 682/14y.

büntetendő cselekmény. Az 4. pontban írt erkölcstelen életmódnak a gyakorlat szerint a társadalom széles körében kell megvetendő magatartásnak lennie, nem pedig kizárólag az örökhagyó nézete szerint, ám alkalmasnak kell lennie arra is, hogy az örökhagyó vagy családja becsületét csorbítsa, rájuk szégyent hozzon és szemben álljon az örökhagyó akaratával.⁶⁵³ Akárcsak a magyar vagy a német jogalkalmazás, az osztrák ítélkezési gyakorlat is egységes abban, hogy a hivatkozott, erkölcstelen életmód akkor valósíthat meg kitagadást, ha azt az örökös tartós jelleggel folytatja és az kihatással bír az életére, tehát egyszeri vagy alkalmankénti cselekmények erre nem alkalmasak. Az alkoholfogyasztás az osztrák Legfelsőbb Bíróság szerint – akárcsak a hazai gyakorlatban - akkor minősül erkölcstelen életmódnak, ha már negatív hatással van az örökös életére, tehát ha emiatt nem tudja viselkedését kontroll alatt tartani és felelősségteljesen élni, ugyanez igaz a szexuális erkölcs megsértésére is.⁶⁵⁴

2.7. A kötelesrész és a kitagadás hatályos szabályozása

A gyermekek és a szülők kitagadásának esetkörei – leszámítva a keresztyénségtől való elszakadás hatályon kívül helyezését 1868-ban valamint a szülők gondozási és nevelési kötelezettségének kiemelését 1989-ben – 1812. január 1. óta lényegében változatlanok tartalommal álltak fenn egészen 2017. január 1. napjáig. A házastársak kitagadásának okai szintén semmit nem változtak annak 1978-ban történt hatályba lépése óta.

Az osztrák öröklési jog átfogó reformjára a közelmúltban került sor, amikor is a Nemzeti Tanács 2015. július 30-án a Szövetségi Törvénytarban (Bundesgesetzblatt, BGBl) kihirdette az öröklési jog módosításáról szóló 87. Szövetségi törvényt (Erbrechts-Änderungsgesetz 2015 – ErbRÄG 2015). A 2017. január 1-jén hatályba lépett rendelkezések szerint (§ 757.) kötelesrészre jogosultak az örökhagyó után annak leszármazói, valamint házastársa vagy bejegyzett partnere,⁶⁵⁵ tehát szülei már nem. A változtatás okai azok voltak, hogy a jogalkotó ezáltal kívánta megerősíteni a

⁶⁵³ OGH 1997.10.29 6 204/97m, OGH 6Ob204 / 97m (1997/10/29).

⁶⁵⁴ OGH 6Ob82/14y (26.06.2014), OGH 10b185/65. (1965/11/11).

⁶⁵⁵ Ausztriában bejegyzett élettársi kapcsolat kötésére 2010. január 1. óta van lehetőség az azonos nemű párok számára, közös örökbefogadásra pedig az Alkotmánybíróság döntése értelmében 2016. évtől. 2019. január 1-től hatályosan az azonos nemű párok már házasságot is köthetnek egymással.

gyermek nélküli házaspárok, illetve bejegyzett partnerek öröklési helyzetét, illetve a tapasztalat szerint a szülők az örökhagyó halálakor már gyakran nem is élnek, de indokként merült fel az is, hogy a szülők már általában vagyonosabbak, mint a gyermekeik, nincs szükségük anyagi támogatásra,⁶⁵⁶ ezért a szülői kötelesrész fenntartásának nem volt gyakorlati indoka.⁶⁵⁷ Úgy látjuk, hogy az osztrák jogalkotó a szülői kötelesrész kiiktatásával a teljesebb végintézkedési szabadság felé szeretne volna venni a szabályozási irányt. A rendelkezés meglátásunk szerint az indokaként felsorolt helyzetek létekor tökéletesen képes betölteni a szerepét, de nem ad megfelelő megoldást akkor, ha például az elhunyt fiatal felnőtt volt vagy a szülei mégsem élnének anyagi jólétben. Ezen nem ritka esetek okán a magunk részéről a magyar megoldást, amely másodlagos jelleggel szerepelteti a szülői kötelesrész intézményét mi jobbnak, méltányosabbnak látjuk.

A kitagadási okok körét a jogalkotó teljesen átszabta, valamint immár egyazon szakaszban rendeli szabályozni az összes kötelesrészre jogosult kitagadását:

„§ 770 A kötelesrészre jogosult kitagadható, ha

- 1. az örökhagyó ellen több mint egy év szabadságvesztéssel fenyegetett, szándékos bűncselekményt követett el,**
- 2. az örökhagyó házastársa, bejegyzett élettársa, élettársa vagy egyenesági rokona, az örökhagyó testvére és annak gyermeke, azok házastársa, bejegyzett élettársa vagy élettársa továbbá az örökhagyó mostohagyyermeke ellen több mint egy év szabadságvesztéssel fenyegetett, szándékos bűncselekményt követett el,**
- 3. szándékosan megghiúsította vagy megkísérelte megghiúsítani az örökhagyó végső akaratának megvalósulását (§. 540.),**
- 4. kifogásolható magatartásával az örökhagyónak súlyos lelki, érzelmi fájdalmat okozott,**
- 5. egyébként nagymértékben elhanyagolta az örökhagyó felé fennálló családjogi kötelezettségeit, vagy**
- 6. egy vagy több szándékos bűncselekmény miatt életfogytig tartó, vagy húsz év szabadságvesztésre ítélték.”**

⁶⁵⁶ Rudolf WELSER: Der Erbrechts-Kommentar. §§ 531-824 ABGB. MANZ'sche Verlags-und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2019, 301. o.

⁶⁵⁷ Martin RUNGALDIER: Erben verpflichtet. In: Top.Tirol. Ausgabe #2./Oktober 2016, 58. o.

A korábbi szabályozásból csupán egy kitagadási ok maradt érintetlenül, mégpedig a jelenlegi 6. pont, amely 1812. január 1. óta lényegében változatlan. Az új szabályozás nem említi már, hogy az öröklésre való méltatlanság okai kitagadást vonhatnak maguk után, nem is lenne rá szükség, mert a jogalkotó teljes egészében beemelte a hatályos méltatlansági okokat a kitagadási okok rendszerébe (1-5. pontok).⁶⁵⁸ Végigtekintve a kitagadási okok új rendszerét elmondhatjuk, hogy az az összes méltatlansági ok felsorolásából és a korábbi szabályozásból átvett 6. pontból áll (korábban 3. pont).

A 4. pont kapcsán a kommentár visszaütal egyrészt az azzal szó szerint megegyező méltatlansági magatartásnál alkalmazandókra (ott a kitagadási okra utalva ugyanezt teszi), másrészt kimondja, hogy az magában foglalja a korábbi 2. pontot is, vagyis az örökhagyót szükségében segítség nélkül hagyás esetkörét.⁶⁵⁹ A kommentár a méltatlansági ok elemzésénél kiemeli, hogy ennek a méltatlansági/kitagadási körnek a megvalósulásához elengedhetetlen, hogy az örökhagyó olyan rendkívüli helyzetben legyen, amelyben az örököse segítségére okkal – emberileg érthetően - számíthatna, ám az nem nyújtott segítséget számára, cserbenhagyta.⁶⁶⁰ Megjegyzendőnek tarjuk azonban, hogy a korábbi 2. pontban szabályozott kitagadási ok esetében sem a jogalkotó, sem a gyakorlat nem kívánta meg eredmény bekövetkezését, míg a jelen 4. ponthoz már a jogalkotó eredményt is kapcsol feltételként. Megjegyezzük továbbá, hogy a korábbi 2. pontba tartozó „szükséghelyzet” kapcsán a jogirodalom és a joggyakorlat is egységes volt a kezdetektől fogva, az abba tartozó élethelyzetek jól behatárolhatóak voltak. A 4. pontban szabályozott kitagadási ok megvalósulásához már az is szükséges, hogy a kifogásolható magatartás súlyos lelki vagy érzelmi fájdalmat okozzon az örökhagyónak. A feltétel szubjektív, annak fennállását megállapítani csak esetről-esetre lehet, mindenesetre elengedhetetlen, hogy bizonyos intenzitású mentális szorongás, mentális károsodás is fennálljon az örökhagyónál, amelynek közvetlen kiváltója a kötelesrészre jogosult magatartása. A 4. pont tehát meglátásunk szerint teljes mértékben szubjektív, mert az két szubjektív feltételt is tartalmaz, valamint a büntetőjogilag értékelhető magatartások nem értendők ide, mert a lelki vagy érzelmi fájdalom túli hátrány okozása már büntetőjogi tárgykör és az 1. vagy 5. pontba tartozónak tekinthető. A hatályos magyar jogban a 4. pont a „durva

⁶⁵⁸ Lásd: ABGB §§. 540-541.

⁶⁵⁹ Rudolf WELSER i.m. 338-339. o.

⁶⁶⁰ Rudolf WELSER i.m. 40. o.

hálátlanság” esetével hasonlítható össze és valószínűleg azok a magatartások sorolhatóak jelen pontba, amelyekkel a kötelesrészre jogosult nagymértékben, erősen megsérti a család értékrendjét, a fontos erkölcsi értékeket, illetve indok nélkül szembe helyezkedik az örökhagyó által tanúsított korábbi gondoskodással, támogatással. Megjegyzi még a kommentár azt is, hogy egyszeri vita vagy szóbeli bántalmazás általában nem elegendő a kitagadás megalapozottságához, illetve a gyermek partnerének vagy karrierjének az örökhagyó akarata elleni választása szintén nem vezet sem méltatlanság, sem kitagadás megvalósításához.⁶⁶¹

Az 5. pontban leírt „családjogi kötelezettségek” elhanyagolása a kötelesrészre jogosult házastárs, bejegyzett élettárs esetében a házastársi, bejegyzett élettársi kötelezést durván sértő magatartásnak feleltethető meg a hatályos magyar Ptk.-ban. A családjogi kötelezettség „nagymértékű” elhanyagolásának fogalmát a törvény nem határozza meg, így azt a mindenkori közfelfogás szerint lehetséges megállapítani, szubjektív behatárolhatóságot adva a kitagadási oknak, de talán nyilvánvalóan megfelelhet ennek a házastársi hűség megszegése, a beteg házastárs gondozásának, támogatásának elmulasztása – ebben a pontban a korábbi, házastárssal kapcsolatban meghatározott speciális kitagadási ok is beillesztésre került. Leszármazók esetében elsősorban a törvényes tartási kötelezettség megszegését érthetjük e pontban, de megalapozhatja a kitagadási okot a szülő gondozásának indok nélküli elmulasztása, nem látogatása is, szem előtt tartva, hogy csak a kötelezettség „nagymértékbeni” elhanyagolása adhat alapot a leszármazó kitagadására, így azt esetről esetre vizsgálva lehet csak megállapítani. Ahogyan a német és a magyar szabályozásban is megfigyelhető, az osztrák modellben is jelen van a szabadságvesztés erkölcsi jelleggel történő szankcionálása: a 6. pont szerint a büntettnak nem kellett az örökhagyó vagy más hozzátartozó ellen irányulnia. Az ABGB a változást követően sem rögzíti explicite kitagadási okként az örökhagyó vagy annak meghatározott hozzátartozói élete ellen irányuló cselekményeket, azok a § 770 1. és 2. pontjaiba illeszthetők be. A 3. pont a magyar szabályozásban is jelen van érdemtelenégi okként meghatározva, az itt körülírt cselekmény magában foglalja a végakarát szabad nyilvánításának megakadályozását, illetve a végintézkedés érvényesülésének, érvényesítésének meggátolását, valamint ezek kísérletét. A 3. pontban foglalt magatartások közé értendő a végakarát tételének fizikai megakadályozása illetve a

⁶⁶¹ Rudolf WELSER i.m. 40. o.

végakarát tételének szándékáról történő „lebeszélés”, a kész végintézkedés hagyatéki eljárásban való felhasználásának megghiúsítása (pl. annak elrejtése, megsemmisítése révén).

Az új szabályozás, akárcsak a hatályos német kódex, nem említi már kitagadási okként a közerkölcsöt sértő életmód folytatását, a magyar Ptk.-ban viszont megtaláljuk. A magunk részéről ebben az esetben is a magyar szabályást tartjuk megfelelőbbnek, mert a BGB-n és az ABGB-n alapuló gyakorlat áttekintését követően megállapíthatjuk, hogy a judikatúra széleskörűen kimunkálta a közerkölcsöt sértő kitagadási magatartás elemeit, tehát a kitagadási ok alkalmazhatósága és pontos elbírálása nem jelentene nehézséget egyik ország jogalkalmazásában sem. Emellett véleményünk szerint áttekintve nemcsak a magyar, de a többi ország joggyakorlatát elmondhatónak tartjuk, hogy az örökhagyót jó hírnevében, társadalmi megítélésében sértő, valamint ezzel kapcsolatban a vagyont tékozló, a társadalom többsége szerint is elítélendő örökös magatartások elbírálását indokoltnak tartjuk az örökhagyó akaratára bízni a kitagadás lehetőségének formájában.

A szabályozás a német megoldáshoz hasonlóan a kötelesrész mértékét a törvényes örökrész felében határozza meg és a kötelesrész iránti igényt attól az időponttól számított 3 éven belül lehet érvényesíteni, amikor a kötelesrész jogosultja az örökhagyó haláláról tudomást szerzett, legkésőbb azonban az öröklés beálltától számított 30 éven belül.

3. Szabályozás az Egyesült Királyságban

Az angolszász jogrendszer, amely az Egyesült Királyság területein, az Amerikai Egyesült Államokban, valamint a Nemzetközösség tagjainak területein kerül alkalmazásra, három alkotóelem együttesét jelenti: a szokásjogot (common law), az írott vagy törvényi jogot (statute law), valamint az utoljára kialakult méltányossági jogot (equity law). Az értekezés külföldi kitekintéseinek ebben a részében mélyrehatóbban csak az Egyesült Királyságban megjelenő kötelesrészt, a végintézkedési szabadságot, illetve annak korlátait vizsgáljuk. A jogrendszer ezen elemeinek vizsgálatakor érdemes arra is nagy figyelemmel lenni, hogy vajon a római

jog mekkora befolyást tett az angolszász jogra és vajon találunk-e római jogi vonásokat az öröklési jog területén belül.

3.1. Kodifikációs törekvések

A common law eredete a XI. századra tehető, a Brit-sziget normannok általi meghódításának kezdetétől, akik egy addig teljesen új, feudális berendezkedésen alapuló rendszert építettek ki a szigeten. I. Vilmos (vagy Normandiai Vilmos) angol király által létrehozott királyi bíróságok eleinte esetről-esetre, a helyi szokásjogra támaszkodva hozták meg döntéseiket, melyek idővel az egész országban egységesen alkalmazott „közös esetjoggá” nőttek ki magukat, így jött létre a common law.⁶⁶² A common law összegyűjtése viszonylag korán, a XII. században megkezdődött, ekkor írta meg 14 könyvből álló művét Ranulf de Glanvill „Tractatus de Legibus et Consuetudinibus regni Angliae” címmel – 1188 körül –, amelyben részletesen bemutatta az anyagi és az eljárási jogot is. A mű nemcsak a szokásjogot dolgozza fel, hanem a kapcsolódó királyi writeket is,⁶⁶³ tehát előrehaladó szemlélettel már az írott jogot is figyelembe vette. Az öröklési joggal Glanvill művének VII. könyve foglalkozik, ennek keretében pedig az örökösök körével, a törvényes és a végrendeleti öröklés szabályaival egyaránt.

Glanville az öröklési jog taglalását alapvető fogalmak ismertetésével kezdte. Leírta például, hogy a „dos” jogintézménye hazájában másképpen ismert mint a római jogban, amely utóbbi szerint a dost a férj kapta a feleség részéről a házasságkötéssel hozományként. Ez utóbbi aktust azonban a common law „maritagium” elnevezéssel alkalmazta ugyanazzal a tartalommal, mint a római jog a dost. A dos a common law szerint ugyanis azt jelentette, hogy a férj köteles volt vagyonából – amely egyaránt jelentette az ősi és a szerzett vagyont is – a feleségnek bizonyos részt juttatni halála esetére.⁶⁶⁴ Érdekes, hogy a magyar szabályozás szintén eltérve a római jogtól a

⁶⁶² KELEMEN Katalin: A common law jogrendszerek. In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Jogösszehasonlítás rovat, rovatszerkesztő: Fekete Balázs), 4. o., valamint Frederick POLLOCK – Frederic William MAITLAND: The history of English law before the time of Edward I. Second Edition. Volume I. Cambridge: at the University Press, 1898, 184. o.

⁶⁶³ Ún. keresetlevél típusok, amelyeket a Kancellária állított ki a király nevében, és amelyek egy konkrét ügy részletes leírását tartalmazták. Külön felhatalmazás alapján lehetett ugyanis egy jogvitát a királyi bíróság elé vinni, ezek a felhatalmazások voltak a writek.

⁶⁶⁴ Ranulpho DE GLANVILLA: Tractatus de Legibus et Consuetudinibus regni Angliae. TEMPORE REGIS HENRICI SECUNDI COMPOSITUS. PROSTANT VENALES APUD J. White ET E. BROOKE, LONDINI, MDCCLXXX, 91-92. o. valamint lásd még: Frederic Jesup Stimson: Glossary

common lawhoz hasonlóan rendezte a dos és a maritagium jogintézményeit. A dos (vagy hitbér) a magyar jog szerint a feleség által a hűsége jutalmául és a házassági kötelesség teljesítéséért a férjétől kapott vagyoni juttatás és egyben vagyoni váromány volt, azt csak a feleség vagy a férj halála esetén igényelhetette a férj örököseitől az özvegyasszony vagy az ő halála esetén annak legközelebbi vérrokona.⁶⁶⁵ Ezzel szemben a római jog a dost kifejezetten hozományként rendezte, amelyet „a házasság terheinek megkönnyítése céljából a nő családja – ill. ha a nő nem állott apai hatalom alatt, maga az önjogú nő –,⁶⁶⁶ juttatott a férjnek és mindenképpen visszajárt a házasság megszűnésével. A magyar jog is ismerte a hozományt, allatúra vagy maritagium kifejezéssel, amely „olyan ingó vagy ingatlan vagyon, amelyet a menyasszony atyja vagy fitestvérei, de általában a leendő férj kivételével bárki más ad a házassági vagyon terheinek megkönnyítése céljából.”⁶⁶⁷

Glanville hosszasan írt az örökhagyói rendelkezési szabadságról és kifejtette, hogy természetesen megtörténhet az, hogy valaki még életében elajándékozta szerzett vagy ősi javait, de ez igazságosnak leginkább akkor tekinthető, ha nincsenek leszármazottjai.⁶⁶⁸ Glanville művében már feltűnt az equity law, a méltányosság alkalmazásának említése:⁶⁶⁹ leírta, hogy a Királyi Bíróság az örökhagyó legidősebb gyermekének juttatta méltányosságból azt a földterületet, amelyet annak apja életében saját testvérének ajándékozott, majd miután a nagybáty leszármazó nélkül hunyt el, a bíróság nem az egyetlen örökös apának, hanem annak legidősebb gyermeke részére ítélte meg a visszaháramlott földterületet.

A törvényes öröklés szabályai a common law szerint úgy alakultak,⁶⁷⁰ hogy elsődlegesen az örökhagyó törvényes fiai és lányai voltak öröklésre hivatottak, kiesésük esetében az unokák, az előzőek nemléte esetén az örökhagyó testvérei illetve azok leszármazói, majd utolsó sorban a nagynénik, nagybácsik és azok leszármazottai örökölték, ha pedig egyetlen rokon sem maradt, akkor az egyház. Azt

of Technical Terms, Phrases, and Maxims of the Common Law. Little, Brown, and Company, Boston, 1881, 120. o.

⁶⁶⁵ Az első utalást a jogintézményre az 1222. évi Aranybullában találjuk (XII. törvénycikk akármilyen módon megholtak feleségének hitbérére) később ugyanez a rendelkezés ismétlődik az 1231. évi dekrétumban is (1231. évi XXIV. törvénycikk az özvegyek védelméről), a Tripartitumban pedig már részletes szabályozást találunk a hitberről, amely szerint a hitbér nem más, „mint a mit a feleségnek szüzessége vesztéseért és elhálásaért a férjnek javaiból adnak” (Első rész, 93. czim).

⁶⁶⁶ FÖLDI András – HAMZA Gábor i.m. 257. o.

⁶⁶⁷ MEZEY Barna i.m. 139. o.

⁶⁶⁸ RANULPHO DE GLANVILLA i. m. 93-97. o.

⁶⁶⁹ RANULPHO DE GLANVILLA i. m. 97. o.

⁶⁷⁰ RANULPHO DE GLANVILLA i. m. 99-100. o.

a gyermeket, aki szülei házasságkötése előtt fogant vagy született, a kánonjoggal és a római joggal ellentétben a common law nem tekintette törvényes örökösnek, a születés ideje körüli vitát az egyházi bíróságnak kellett eldöntenie és kimondania, hogy a gyermek törvényes házasságban született-e vagy sem.⁶⁷¹ Abban az esetben, ha az örökhagyó csak fiúörökösöket hagyott hátra, tovább differenciálódott az öröklési jogi helyzet aszerint, hogy az elhunyt lovag volt-e illetve katonai szolgálatért kapott hűbértartással rendelkezett-e vagy pedig jobbágy volt.⁶⁷² Az első kettő esetben ugyanis a legidősebb fiú örökölte a teljes vagyont, míg az utolsó esetben az örökség egyenlő arányban oszlott meg a gyermekek között. Abban az esetben pedig, ha csak leánygyermeket hagyott valaki maga után, úgy a fenti megkülönböztetés nem érvényesült, a teljes vagyont egyenlően kellett felosztani köztük. Az öröklésben az összes törvényes gyermeket figyelembe vették akkor is, ha nem egy anyától, nem egy házasságból származtak.

Felhívta a figyelmet Glanville arra, hogy a lovagok, katonák és jobbágyok, valamint a fiúk és a lányok öröklése közötti különbségtételt a távolabbi fokú öröklésnél is figyelembe vették.⁶⁷³

Végrendelet tételét a common law is engedélyezte a férfiak és a nők részére egyaránt, és azt az örökhagyó örökösének figyelembe kellett venniük a hagyatéki vagyon felosztásakor. A nők végrendelkezéséhez a férjük beleegyezését kívánta meg a szokásjog és általánosságban kívánatos volt az egyházzal is gondoskodni a végrendeletben.⁶⁷⁴ Végrendelkezni két tanú előtt lehetett, akik egyaránt lehettek egyházi vagy világi személyek és az örökhagyónak célszerű volt megneveznie a végrendelet végrehajtóját is, mert annak hiányában végakarátának érvényesítése legközelebbi örökösére hárult, akinek writ kiadását kellett kérelmeznie a királytól, majd benyújtania azt a sherifffhez, aki a hagyatéki vagyon felosztását végezte. Az örökhagyó által megvalósítható fedezetelvonás elkerüléséhez a common law megkívánta, hogy abban az esetben, ha az örökhagyó adósságokkal rendelkezett, úgy örökösének hozzá kellett járulniuk a végrendelet tételéhez, ugyanis amennyiben a

⁶⁷¹ RANULPHO DE GLANVILLA i. m. 115. o.

⁶⁷² RANULPHO DE GLANVILLA i. m. 99-103. o.

⁶⁷³ RANULPHO DE GLANVILLA i. m. 104. o.

⁶⁷⁴ RANULPHO DE GLANVILLA i. m. 104-105. o.

vagyon végrendelet szerinti felosztása után adósság maradt volna az elhunyt után, úgy azért nekik kellett helytállniuk saját vagyonukkal.⁶⁷⁵

A common law összefoglalásának következő fontos állomásaként Henry de Bracton „De legibus et consuetudinibus Angliæ” című művét érdemes kiemelni, amelyet a szerző nem fejezett be, és amelyről nem tudni, hogy pontosan mikor íródott (legnagyobb valószínűség szerint 1250 és 1258 között), valamint arról sem maradt fenn feljegyzés, hogy vajon megjelentetésre került-e a mű még a szerző életében.⁶⁷⁶ Bracton írnok, majd a király utazó bírója, később pedig királyi bíró lett, ennek megfelelően alkalma nyílt arra, hogy az ország esetjogát széleskörűen megismerje, összegyűjtse. Bracton művében több, mint 2000 bírói precedenst és számos writet dolgozott fel. A műben Bracton több helyen idézi a iustinianusi Institutiones és a Digestae törvénygyűjtemények fogalmait illetve Azo jogi tanításait is, tehát nagyban támaszkodott a római jog alaptételeire, művét a római jogi intézményrendszer tagolásának megfelelően – személyek, dologi jog, perjog - szerkesztette könyvekre és fejezetekre. A szerző a törvényes örökléssel a XXIX. fejezetben foglalkozik, az öröklés fogalmaként kifejtette, hogy az olyan univerzális jogutódlás, amely az örökhagyó szerzett és ősi javainak átörökítését egyaránt érinti annak halála esetén.⁶⁷⁷ Az örökhagyó törvényes örökösei körében felhívta a figyelmet Bracton arra,⁶⁷⁸ hogy elsősorban a házasságkötést követően nemzett és született gyermekei örökölnék az örökhagyó után, azzal hogy azok a gyermekek is törvényesnek számítanak, akiket az örökhagyó olyan házasságban nemzett, amelyben a gyermek anyja jóhiszeműen nem tudhatta, hogy az örökhagyó már házas ember. A végrendelet tételével kapcsolatban Bracton kiemelte,⁶⁷⁹ hogy azt nemcsak közelgő veszélyre tekintettel – például csatába menetel, utazás vagy betegség esetére – lehetséges tenni, hanem előrelátó jelleggel a halál jövőben bekövetkező biztosságára tekintettel is és akár vissza is

⁶⁷⁵ RANULPHO DE GLANVILLA i. m. 107. o.

⁶⁷⁶ Lásd: Frederick POLLOCK – Frederic William MAITLAND: The history of English law before the time of Edward I. Second Edition. Volume I... 207. o.

⁶⁷⁷ Henrici DE BRACON: De legibus et consuetudinibus Angliæ. LIBRI QUINQUE IN VARIOS TRACTATUS DISTINCTI. AD DIVERSORUM ET VETUSTISSIMORUM CODICUM COLLATIONEM TYPIS VULGATI. EDITED BY SIR TRAWERS TWISS, Q.C., D.C.L. PUBLISHED BY THE AUTHORITY OF THE LORDS COMMISSIONERS OF HER MAJESTY'S TREASURY, UNDER THE DIRECTION OF THE MASTER OF THE ROLLS. VOL. I. Longman & Co., Paternoster Row; Trubner & Co., Ludgate Hill; Also by Parker & Co., Oxford; Macmillan & Co., Cambridge; A. & C. Black, Edinburgh; and A. Thom, Dublin. London, 1878, 498. o.

⁶⁷⁸ Henrici DE BRACON i.m. 499. o.

⁶⁷⁹ Henrici DE BRACON i.m. 475-477. o.

lehet azt vonni. Ahogyan Glanville, úgy Bracton is említést tett róla,⁶⁸⁰ hogy végrendekezés esetén kívánatos első helyen az egyházzal, illetve valamely templomról megemlékezni, valamint az örökhagyó gyermekeinek kötelessége szülei végrendelete szerint felosztani a hagyatéki vagyont. Bracton is leírta,⁶⁸¹ hogy a végrendelet tételénél legalább két becsületes személynek kell jelen lennie, akik akár egyházi, akár világi személyek lehettek és a végrendelet végrehajtójaként az örökhagyó bárkit megjelölhetett. Összességében elmondhatjuk, hogy a bractoni kodifikációs alkotás és a csupán néhány évtizeddel korábban keletkezett glanvillei mű római jogot követő felépítésében és tartalmában egyező, Bracton könyve azonban már csupán civil joggal foglalkozott, büntetőjogot nem említ.

Az angol jog következő átfogó és egyik legismertebb feldolgozása Edward Coke „*Institutiones of the Laws of England*” négy részből álló kodifikációs munkasorozata. Coke, amellyel, hogy bíróként részt vett az ítélkezési gyakorlat művelésében, sokat olvasott, nagy hatással voltak rá többek között Glanville és Bracton művei.⁶⁸² A mű első részét 1628-ban jelentette meg, amely Thomas de Littleton⁶⁸³ angol jogtudós tanait dolgozta fel kommentárokkal ellátva,⁶⁸⁴ a sorozat 1642-ben megjelent második része szintén kommentár, a Magna Carta-ra és más középkori törvényekre vonatkozik,⁶⁸⁵ a harmadik a korabeli büntetőjogot taglalja,⁶⁸⁶ a negyedik pedig az angol államban működő különféle bíróságok gyakorlatát mutatja be,⁶⁸⁷ ez utóbbi részek 1644-ben jelentek meg. A mű kommentár jelleggel bír, évszázadokra visszamenőleg leírja, bemutatja a középkorban alkalmazott törvényeket és az esetjogot: a Magna Cartat (1215), annak megerősítését, a *Confirmatio Cartarum*ot (1297), a *De Tallagio non Concedendo*t (1297), az *Articuli*

⁶⁸⁰ Henrici DE BRACON i.m. 479. o.

⁶⁸¹ Henrici DE BRACON i.m. 487. o.

⁶⁸² A HISTORY OF ENGLISH LAW. BY V W. S. HOLDSWORTH, K.C., D.C.L. VOLUME V. Little, Brown, and Company, Boston, 1924, 457. o.

⁶⁸³ Érdemes figyelembe venni, hogy Littleton kizárólag az angol joggal foglalkozott, munkáihoz nem kölcsönözött semmit a római jog tanaiból.

⁶⁸⁴ The First Part of the Institutes of the Lawes of England. Or, a Commentarie upon Littleton, not the name of a Lawyer onely, but of the Law it selfe, London, Printed for the Societe of Stationers, 1628.

⁶⁸⁵ The Second Part of the Institutes of the Lawes of England. Containing The Exposition of Many Ancient, and other Statutes; whereof you may see the particulars in a Table following, London, Printed by M. Flesher and R. Young for E. D. M., W. L. and D. P., 1642.

⁶⁸⁶ The Third Part of the Institutes Of the Laws of England: Concerning High Treason, and other Pleas of the Crown, and Criminall causes, London, Printed by M. Flesher, for W. Lee and D. Pakeman, 1644.

⁶⁸⁷ The Fourth Part of the Institutes Of the Laws of England: Concerning The Jurisdiction of Courts. London, Printed by M. Flesher, for W. Lee, and D. Pakeman, 1644.

super Cartast (1300), a Statute of Circumspecte Agatist (1285), a De Asportatis Religiosorumot (1306-1307), az Articuli Clerit (1316).⁶⁸⁸ Az előbbi törvényekről írt megjegyzésekkel ellátott kommentárjait történelmileg nagyon értékesnek tartották, mert fontos információkat tartalmaztak meghozataluk indokairól, bevezetésük eredményéről.

William Blackstone egyetemi professzor átfogó munkáját – Commentaries on the Laws of England - is érdemes kiemelni, amely mérföldkőnek tekinthető az angol jogban: négy könyvben elemezte kimerítően a polgári jogot és a büntetőjogot. A művét képező könyveket 1765-től tette közzé, a polgári jogot lebontva a személyekre és a dolgokra az első, valamint a második könyvben. Blackstone a dolgokról szóló második könyvének XXXII. fejezetében írt a törvényes öröklésről és a végrendekezés jogáról. Rögzítette a végrendeleti öröklés elsődlegességét a törvényes örökléssel szemben,⁶⁸⁹ valamint kiemelte a végrendeletek igen régi voltát is⁶⁹⁰ és elsőként írta le, hogy Angliában a végrendekezés lehetősége mindig is létezett, mert nincsenek ennek ellenkezőjére utaló írásos emlékek vagy jelek. Ismertette Blackstone, hogy a végrendekezés szabadsága II. Henrik (1154-1189) és III. Edward (1327-1377) angol királyok uralma alatt is akként alakult, hogy az örökhagyó egyharmad vagyonát gyermekei,⁶⁹¹ másik egyharmadát felesége örökölte, míg a fennmaradó egyharmadról szabadon rendelkezhetett – preferálva az egyházat. A nőtlen és gyermektelen örökhagyók vagyonuk egészével szabadon rendelkezettek, míg az özvegyek a vagyonuk felével, a másik felét leszármazóik kapták. A Magna Charta idején pedig már rögzítésre került az is,⁶⁹² hogy az örökhagyó vagyonából először a királynak járó adókat kell befizetni, aztán a fennmaradó rész adható át a

⁶⁸⁸ A HISTORY OF ENGLISH LAW... 468-469. o.

⁶⁸⁹ COMMENTARIES on The Laws of England. BOOK THE SECOND. BY SIR WM. BLACKSTONE, KNT. ONE OF THE JUSTICES OF HIS MAJESTY'S COURT OF COMMON PLEAS. From the last London edition. - with the last corrections of the author; and with notes and additions by Edward Christian. Printed and published by Thomas B. Wait, & Co., Portland, 1807, 490. o.

⁶⁹⁰ Utalt a Szentírásra, amely szerint Jákob fiának, Józsefnek kétszer annyit juttatott végakaratóval, mint a többi gyermekének valamint Görögországra, ahol Solón ugyan bevezette Athénban a végrendekezés lehetőségét, de az ország többi részén helytelenítették a szabad végakaratt nyilváníást, illetve kiemelte Rómát, ahol a Tizenkét táblás törvények összeállítását követően vált ismertté és alkalmazottá a jogintézmény. Lásd: COMMENTARIES... 490-491. o.

⁶⁹¹ Skóciában árnyaltabb volt ekkortájt az öröklés rendje, mert a fiúgyermek elsőbbséget élveztek a leánygyermekkel szemben, valamint az idősebb fiúk a fiatalabb fiútestvéreikkel szemben. Lásd: Frederick POLLOCK – Frederic William MAITLAND: The history of English law before the time of Edward I. Second Edition. Volume II. Cambridge: at the University Press, 1898, 298. o.

⁶⁹² COMMENTARIES... 492. o.

végrendeleti végrehajtónak. Blackstone felidézte a kötelezően járó hagyatéki rész vonatkozásában Coke véleményét is, aki szerint a kötelesrész nem volt általános jelenség a common law uralta területeken, de ehhez a kijelentéséhez semmilyen alappal nem szolgált, illetve Bractont valamint Glanvillet is idézte, akik egyetértettek abban, hogy a kötelesrész az angol jog része, amely Skóciában is használatos jogintézmény volt. Ehhez kapcsolódóan érdemes kiemelni három törvényt, amelyek egyhangúlag arról adtak szabályozást, hogy York, London⁶⁹³ és Wales⁶⁹⁴ területén a végintézkedési szabadságot teljesen ki kell terjeszteni és a hátramaradott gyermekek, özvegyek vagy egyéb rokonok végintézkedéssel szembeni kötelesrészi igényeit el kell utasítani, amely szabályozást aztán kiterjesztették az Egyesült Királyság teljes területére, Skócia kivételével.⁶⁹⁵

A XVII. század végétől tehát a végrendelezési szabadság kiteljesült amelle, hogy a törvényes öröklés rendje megmaradt⁶⁹⁶ a korábbiakban ismertetettek szerint. Blackstone összegyűjtötte azokat az akadályokat is, amelyek fennállása esetén az adott személy nem tehetett érvényesen végrendeletet a common law szabályai szerint. Érvénytelennek kellett tekinteni a 14 év alatti fiúk és 12 év alatti lányok végrendeletét, az elmebajban szenvedők, az iszákosságtól eltompultak, továbbá a süketek, vakok, némák végakarátát is. A foglyok esetében a common law szabályai a bíróság eseti mérlegelésére bízták annak megállapítását, hogy az ilyen személyek tehetnek-e végrendeletet vagy sem, míg a házas nők végrendeletének érvényességéhez a common law megkívánta férjük beleegyezését. A végrendelet formáját tekintve a common law akárcsak a római jog, írott és szóbeli végrendeletek között tett különbséget. Szóbeli végrendelezés esetében Blackstone szerint⁶⁹⁷ a

⁶⁹³ The Law's Disposal of a Person's Estate who Dies Without Will Or Testament. To which is added, the disposal of a person's estate by will and testament. The Eleventh Edition. Printed For R. Pheney, Charles Hunter, J. and W. T. Clarke, and H. Butterworth, London, 1823, 129-130.

⁶⁹⁴ 1696. június 24-től törvényt hatályba lépéssel: 7 & 8 William III. c. 38.—An Act to take away the Custom of Wales, which hinders Persons from disposing their Personal Estates by their Wills. In: A Collection of Statutes Connected with the General Administration of the Law. Arranged according to the order of subjects: with notes, by Sir William David Evans, Knt. The third edition, corrected; collated with the original statutes, and brought down to the 10th Geo. IV. 1829, inclusive: by Anthony Hammond, of the inner temple, Esq. IN EIGHT VOLUMES. VOL. II. Saunders and Benning, law booksellers, (successors to J. Butterworth and Son,) 43, Fleet street, London, 1829, 362. o.

⁶⁹⁵ A skót területen továbbra is megmaradt a gyermekeknek és az özvegynek járó, az örökhagyó által érintetlenül hagyandó kétharmad hagyatéki vagyონrész. Lásd: Joseph DAINOW: Limitations on Testamentary Freedom in England. In: Cornell Law Review. Volume 25. April 1940, Number 3, 344. o.

⁶⁹⁶ The Law's Disposal of a Person's Estate ... 132. o.

⁶⁹⁷ COMMENTARIES... 500. o.

common law három tanú folyamatos jelenlétét kívánta meg – a római jog hét tanút írt elő – valamint csak olyan, betegségben szenvedők részére engedte meg ezt a lehetőséget, akik a végrendeletet lakóházukban tették meg, ahol már legalább tíz napja tartózkodtak, kivéve, ha a betegségük más helyen váratlanul érte őket és ez meggátolta őket abban, hogy otthonukba visszatérjenek. A szóbeli végrendeletekkel felmerült számos visszaélés miatt a jogintézmény nemigen ment át a gyakorlatba a common law országokban. Az írott végintézkedések esetében létezett holográf és allográf fajtájú végrendelet, allográf esetében szükséges volt tanúk aláírására is. A common law megengedte a végrendelet kiegészítését is – „codicil”- továbbá későbbi végrendelet tételével a korábbi végrendelet hatályát veszítette, kivéve, ha a végrendelkező visszavonta a később tett végrendeletet, mert akkor a korábbi feléledt. A hagyaték terheinek kielégítését a common law hasonlóan rendezte a római joghoz:⁶⁹⁸ a végrendeleti végrehajtónak vagy törvényes öröklés esetén az örökösnek a hagyatéki vagyontól először az örökhagyó eltemettetésének költségeit kellett levonnia, azt követte a király felé fennálló tartozások kiegyenlítése, majd a különböző törvények által előírt fizetési kötelezettségek miatt felmerült adósságok következtek, utoljára pedig az örökhagyó által kötött szerződéseken alapuló tartozások (pl. bérleti szerződés, szóbeli egyezség). Az örökhagyói adósságok rendezését követően lehetett felosztani a vagyont a végrendelet vagy a törvényes öröklés szabályai szerint.

3.2. Vita a végintézkedési szabadság korlátozása felett

Az Egyesült-Királyságban a XVII. századtól kezdve jellemző korlátlanul szabad végintézkedés különösebb kritika nélkül a common law meghatározó karakterévé vált és egészen a XX. századig változatlanul fennmaradt.⁶⁹⁹ Az évszázadokon át érintetlenül hagyott, kötelesrészi igényeket háttérbe szorító szabályozással szemben - a skót területen megmaradt kötelesrészi jogosultságra is figyelemmel - nem meglepő, hogy a családi vagyont elvonó, kisémmiző végintézkedésekkel szembeni védelem kérdése előtérbe került a törvényhozásban. A parlament a kérdéssel az új-zélandi

⁶⁹⁸ COMMENTARIES... 511. o.

⁶⁹⁹ Lásd Frederick POLLOCK – Frederic William MAITLAND: The history of English law before the time of Edward I. Second Edition. Volume II... 355-356. o.

eseményeket követően⁷⁰⁰ először 1908-ban találkozott, amikor több jogterület mellett az öröklési jog területén is elkészült és a parlament elé benyújtásra került egy összehasonlító jogi vizsgálati jelentés, amely górcső alá vette a Franciaországban, Németországban, Olaszországban, Oroszországban és az Egyesült Államokban létező végintézkedési korlátokat.⁷⁰¹ A jelentés azonban nem váltott ki visszhangot és Angliában nem tettek további lépéseket bármilyen végintézkedési korlát bevezetésére.

A kötelesrész bevezetésének kérdése újabb húsz évet váratott magára, 1928 májusában Waldorf Astor nyújtott be javaslatot a Képviselőházhoz (House of Commons of the United Kingdom) és indítványozta külön bizottság felállítását annak megvizsgálására, hogy vajon szükséges-e változtatni a végrendeleti szabadságot szabályozó rendelkezéseken az özvegyek és a gyermekek javára Skócia, Ausztrália illetve Új-Zéland szabályozását figyelembe véve. Indítványának indokaként több érvet is felhozott.⁷⁰² Elsőként az özvegyet a szeretőkkel szembeni, illetve a házasságban született gyermekeket a házasságon kívüli gyermekekkel szembeni kismizítő végintézkedések gyakoriságát említette meg, amely esetekben szükséges lenne az örökhagyó legitim családjának vagyoni védelme. Másodsorban azon felindult állapotban tett végintézkedéseknek az igazságtalanságát is megemlítette, amelyek akkor születtek, amikor az örökhagyó egy családi veszekedést követően végintézkedésében özvegyét vagy gyermekeit megfosztotta a nekik törvény szerint járó hagyatéki vagyontól, illetve harmadsorban a családtagokról való gondoskodási kötelezettséget, mint az örökhagyó erkölcsi kötelezettségét emelte ki. Astor két megoldást ajánlott megfontolni: az egyik Skócia példája, ahol meghatározott kötelesrészt biztosított a törvény a túlélő házastársnak és az örökhagyó gyermekeinek, a másik az Új-Zélandon alkalmazott jog, amely a jogosultak kezébe adta a végrendelet megtámadásának lehetőségét és a bíróságnak kellett eldöntenie a

⁷⁰⁰ Új-Zéland az első common law országgént 1900-ban az angol hagyományokkal szakítva az örökhagyó gyermekei és özvegye számára megtámadási jogot adott az őket kismizítő végintézkedések ellen. A szabályozás nem biztosított konkrét mértékű kötelesrészt az arra jogosultaknak, sem pedig az örökhagyónak meghatározott végrendelezési korlátot, hanem minden esetben a bíróság mérlegelésének körébe utalta a kérdést. Lásd: Joseph DAINOW: Limitations... 345. o.

⁷⁰¹ 1908. október 12. napján benyújtott 10. számmal ellátott jelentés. Lásd: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1908/oct/12/parliamentary-papers-recess> (Megttekintés ideje:2023. május 15.)

⁷⁰² Az Astor javaslatáról 1928. május 16-án folytatott vita szövege teljes egészében itt olvasható: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1928/may/16/law-of-inheritance> (Megttekintés ideje: 2023. május 15.)

kötelesrész mértékét a konkrét esetben. Astor szerint a második megoldás esetében csupán a bíróságok meglévő jogkörét kellene kiszélesíteni, amely esetleg visszatartó erővel hatna a végrendelkezni kívánókra is. Astor kezdeményezése heves vitát váltott ki a lordok körében. Richard Haldane liberális politikus, ügyvéd szerint nem engedhető meg, hogy az állam a szabad akaratnyilvánításba beleavatkozzon, az állam effajta beavatkozását a magánjogi viszonyokba az emberek, a közvélemény nem szívesen fogadná be. Továbbá véleménye szerint szinte lehetetlen feladat lenne egy bírónak megmondania és feltárnia, hogy az adott örökhagyónak milyen körülményeket, milyen helyzeteket kellett végintézkedése megtételekor megfontolnia és pontosan milyen volt az örökhagyó és hozzátartozói közötti viszony. Lord Stanley Buckmaster szintén ügyvéd és liberális politikus véleménye az volt, hogy a nőket a kötelesrész bevezetésével férjüktől függő, gazdasági alárendeltségbe helyezné a jogalkotó. A kötelesrész léte nem ösztönözné a nők munkában és gazdaságban történő, egyre kívánatosabb részvételét, ezen helyzetüket pedig inkább megerősíteni kellene. Lord Buckmaster szerint az új-zélandi megoldás nem helyes, ezt a fajta, esettől-esetre történő megállapítási kötelezettséget a bíróságok valószínűleg nem tudnák megfelelően teljesíteni. Sir Douglas Hogg kancellár sem támogatta a kötelesrész bevezetését többek között arra hivatkozva, hogy sajnos akad olyan családtag, akinek meggondolatlan, pazarló életvitele arra indíthatja szülőjét, hogy a rá törvény szerint kötelezően szálló vagyonrész megvonásával megakadályozza vagyonának elherdálását. Hozzátette, hogy az örökhagyó minden esetben jobban ismeri a döntése alapjául szolgáló körülményeket, mint a bíróság.

Astor a teljes ellenállás hatására visszavonta indítványát, majd pár hónappal később új törvényjavaslattal állt elő ["Wills and Intestacies (Family Maintenance) Bill"],⁷⁰³ melyben javasolta biztosítani az örökhagyó családjának vagyoni részesedését amellet, hogy a végrendeleti szabadság is megőrzésre került volna. Elképzelését a skót és az új-zélandi modell keverékében látta megvalósulni: törvény biztosította volna az arra jogosultaknak a hagyatéki vagyoni részesedést, melyet az örökhagyó határozott volna meg, a bíróságok beavatkozási, ellenőrzési jogkörének biztosítása mellett.⁷⁰⁴ A javaslat szerint a törvényes részesedés csak az ingatlanokra terjedt volna

⁷⁰³ 1928. augusztus 1. napján bocsátották vitára. Lásd: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1928/aug/01/wills-and-intestacies-family-maintenance> (Megttekintés ideje: 2023. május 15.)

⁷⁰⁴ Joseph DAINOW: Limitations... 346. o.

ki kötelezően. A javaslat nem talált támogatásra, azonban széles nyilvánosságot kapott és kedvező fogadtatásra lelt a közvéleményben.

Felbuzdulva a kedvező fogadtatáson, Astor ismét benyújtotta törvényjavaslatát a következő évben, kérve a túlélő házastárs és az eltartásra szoruló gyermekek kötelesrészének törvény általi biztosítását.⁷⁰⁵ A lordok láthatóan a hagyományos angol jog elemeit nem voltak hajlandók könnyen megváltoztatni, a javaslatot ugyanis ezúttal sem támogatták.

A következő évben, 1930-ban, Eleanor Rathbone független parlamenti képviselő nyújtott be programjavaslatot a kötelesrész bevezetésére és a végrendelezési szabadság korlátlanságának megfékezésére. A javaslat meglepően – immár jelentős közvéleményi figyelmet is élvezve – nagy támogatást kapott,⁷⁰⁶ második olvasata 1931. február 20. napján zajlott le átfogó vita keretében.⁷⁰⁷ Rathbone szerint a végrendelezés szabadságát nem kellett volna ekkora teljességgel megvalósítani és feltehető a kérdés, hogy a házasság és a szülő-gyermek viszony nem hordoz-e vajon magában pénzügyi és erkölcsi kötelezettséget is. Véleménye szerint abban az esetben ha egy férj a vagyonát a szeretőjének vagy más, kedvelt rokonnak, netán jótékonyági célra végintézkedésével átruházta, túlélő, immár kismiszett feleségének kisgyermek mellett már szinte lehetetlen a munkaerőpiacra visszatérnie.⁷⁰⁸ Rathbone áttekintette Franciaország, Németország, Svédország, Hollandia, Svájc, Skócia és az Amerikai Egyesült Államok jogrendszerét is és

⁷⁰⁵ 1929. március 6. napján bocsátották vitára. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1929/mar/06/wills-and-intestacies-family-maintenance> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁷⁰⁶ Támogatta például Astor felesége, Nancy Astor parlamenti képviselő is. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1930/oct/31/wills-and-intestacies-family-maintenance> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁷⁰⁷ Részletesen: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1931/feb/20/wills-and-intestacies-family-maintenance> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁷⁰⁸ Rathbone több életbeli, gyakorta előforduló példát is felhozott annak szemléltetésére, hogy miért is lenne szükséges a túlélő házastársat és az eltartásra szoruló gyermekeket támogatni, így például idézte azt a megtörtént esetet, amelyben a túlélő özvegy 51 évesen nincstelenné vált férje halálával, aki mindenüket egy csapónőre hagyta annak ellenére is, hogy közös vállalkozásuk minden pennyjét együtt teremtették. Beszámolt egy másik hölgy esetéről is, akinek férje minden - közösen megteremtett - vagyonukat gyermekeikre hagyta ugyan, akik nagy gazdaságot vezető, vagyonnal rendelkező, felnőtt személyek és távol élnek anyjuktól, akit apjuk halála óta nem látogatnak. Az özvegy rá hagyott vagyon hiányában, segítség nélkül nehezen él. Harmadik, gyakorta előforduló példaként hozta Rathbone fel annak a fiatal hölgynek az esetét, aki úgy ment hozzá egy olyan férfihoz, hogy az nem közölte vele azt a tényt, hogy fertőző betegség kínozza. A hölgy ápolta a férjét haláláig, aki végrendeletével az első házasságból született felnőtt és saját vagyonnal bíró fiára és lányára hagyta teljes vagyonát, kismiszve az immár szintén megromlott egészségű feleséget.

ezeztől eltérő, köztes megoldást javasolt megvalósítani. Rathbone a túlélő házastársnak és a 23 év alatti gyermekeknek – ha az idősebb gyermek önfenntartásra fizikai okoknál fogva képtelen, akkor nekik is - juttatta volna a hagyaték egyharmadának (a másik jogosulti kör hiányában felének) bevételeit évenként, de az özvegy esetében ez évente maximum 2000 font lehetett volna, míg gyermekek esetében 300 font. A túlélő házastárs ezen felül megkapta volna a hagyatéki vagyon ingóságainak felét is. Rathbone javaslata alapján – ahogyan Astor is gondolta - tehát nem minden leszermző, hanem csak az eltartásra szoruló gyermekek kaptak volna kötelességet, tehát alapvetően azon a vezérelven nyújtották be a javaslataikat, hogy a szülők gyermekek felé irányuló eltartási, nevelési kötelezettségének addig az időtartamig kell terjednie, amikor a gyermek már képes önállóan is eltartani magát. A javaslat meglepően heves vitát eredményezett, többen is támogatásukat fejezték ki.

Arthur Henderson munkáspárti politikus például kiemelte, hogy habár a javaslat kétségkívül állami beavatkozást tenne lehetővé a szabad akaratnyilvánításba, azt mégis el kell ismerni, hogy az angol jog szerint a férj mindig is törvényi felelősséggel bírt feleségének és gyermekeinek eltartásáért – kiemelte az 1926-os özvegyi és árvaellátásról szóló törvényt -, de ugyanez vonatkozik a szülőkre is, mert gyermekeikről kötelezően gondoskodniuk kell.

Robert Bourne konzervatív parlamenti képviselő előadta, hogy a társadalom többsége nem olyan gonosz, mint a felhozott példák örökhagyói és nem semmizné ki a hozzá közel álló embereket, a mindenkire irányadó törvényeket pedig a többség érdekében kell kialakítani és formálni. Bourne szerint a törvényjavaslat rendkívül kis embercsoportot érinthet, ám eközben nehézséget és igazságtalanságot okozna egy sokkal nagyobb számú csoport számára. A felhozott példák kapcsán kifejtette még Bourne azt is, hogy egyetlen pillanatra sem állítja, hogy bárki, aki vállalja a házasságot és a családalapítást ne tartozna erkölcsi kötelezettséggel e feladatok elvégzésére, ám ő maga nem ismer egyetlen olyan embert sem személyesen, akik családos emberként kóbor kutyák vagy macskák megsegítésére ajánlotta volna fel teljes vagyonát kismiszve egyúttal családját. Bourne szerint a családi ügyekben az államnak nem kell beavatkoznia, mert az magánügy. Mindenki maga alakítja ki a saját belső, családi viszonyait ismerve azt, hogy mennyit is miért hagy a feleségére, egyik vagy másik gyermekére. Bourne kiemelte még, hogy szerinte a törvényes

örökrész bevezetése a hagyatékok szétforgácsolódásához vezetne, amely sem az érintetteknek, sem az országnak nem tenne jót.

Frederick Llewellyn-Jones liberális politikus szintén kiemelte, hogy több, mint 40 éves ügyvédi pályafutása alatt sem ő, sem az általa megkérdezett ügyvéd kollégák sem találkoztak egyszer sem olyan esetekkel, amelyeket Rathbone képviselő hozott fel indoklásként, tehát ezen esetek valóban kirívóak lehetnek.

John Llewellyn konzervatív parlamenti képviselő szerint a javaslat és Miss Rathbone alapgondolata jó, azonban a törvényjavaslat rossz szögből közelíti meg az ügyet. Kívánatos lenne olyan módszert találni, amely a kirívó esetekkel foglalkozik, de nem szabad az ezen esetek megoldására szolgáló intézkedésekkel más nehézségeket behozni az emberek életébe. John Llewellyn szerint egy rövid és egyszerű törvényjavaslatra lenne szükség, amely lehetővé tenné a halál időpontjától vagy a végakaratról való tudomásszerzéstől számított hat hónapon belül az eltartásra szoruló gyermekeknek vagy házastársnak a bírósághoz fordulását a hagyatéki vagyon egy bizonyos részének megszerzése érdekében.

Edith Picton-Turbervill munkáspárti parlamenti képviselő támogatta a javaslatot hivatkozva a korábbi miniszterelnök, David Lloyd George, valamint a hivatalban lévő Ramsay MacDonald miniszterelnök azon nyilatkozataira, amelyekben megengedhetetlennek nevezték azon eseteket, amelyekben a házastárs ilyen tartalmú végrendelete miatt utcára kerültek olyan nők vagy férfiak, akik házastársukkal sok évig összekapcsolták nevüket, vagyonukat, sorsukat.

Az erős támogatottság mellett a Vegyes Bizottság a javaslatot annak egyszerűsítése, módosítása mellett jóváhagyta, de a változtatásokra az ülészak vége miatt már nem került sor.⁷⁰⁹

A kötelesrész bevezetésére irányult John Wardlaw-Milne konzervatív parlamenti képviselő javaslata is, amelyet eredetileg „A kitagadás képessége” (Powers of Disinheritance Bill) elnevezéssel nyújtott be, de később ezt megváltoztatta „Öröklés (Családi gondoskodás)”-ra [Inheritance (Family Provision) Bill].⁷¹⁰ A javaslat az új-zélandi modellhez hasonló eljárást irányzott elő: az özvegy és a leszármazók

⁷⁰⁹ Joseph DAINOW: Limitations... 351. o.

⁷¹⁰ A javaslat 1934. április 27. napján tartott vitája bővebben: [https://hansard.parliament.uk/Commons/1934-04-27/debates/aea7da43-9803-48b9-85ea-8ce6b7f26419/Inheritance\(Familyprovision\)Bill\(ChangedFromPowersOfDisinheritanceBill\)](https://hansard.parliament.uk/Commons/1934-04-27/debates/aea7da43-9803-48b9-85ea-8ce6b7f26419/Inheritance(Familyprovision)Bill(ChangedFromPowersOfDisinheritanceBill)) (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

megfelelő tartásukhoz mért részt követelhettek volna a végrendelettel harmadik személyeknek juttatott hagyatékból, míg a juttatás mértékéről a bíróság a körülmények esetről-esetre történő mérlegelésével dönthetett volna. A javaslat vitája során számos módosító javaslat felmerült, mert a képviselők szerint például a bíróság számára biztosított mérlegelési jogkör gyakorlatilag korlátlan és ellenőrizhetetlen lett volna.⁷¹¹ Azzal az időhúzó taktikával, amely szerint két új záradékot és számos jelentéktelen módosítást indítványoztak elő,⁷¹² a javaslat ellenzőinek sikerült megakadályoznia a törvényjavaslatról szóló szavazást, így ez a javaslat is megbukott.⁷¹³

A kötelesrész bevezetését kívánók nem adták fel a harcot és egyre nagyobb támogatást találva mind a parlament sorai között, mind a közvélemény oldaláról Walter Windsor munkáspárti parlamenti képviselő nyújtotta be a soron következő törvényjavaslatot 1936-ban. Windsor javaslata a korábbi - Wardlaw-Milne által benyújtott - javaslat szinte teljes átvétele volt és annak második olvasata alkalmával hosszú vitára került sor.⁷¹⁴ Windsor felidézte a Rathbone képviselő javaslatára kapcsán keletkezett vegyes bizottsági jelentést, amely szerint a képviselő által felhozott életbeli példák nagy valószínűséggel nincsenek nagy számban ahhoz, hogy egy olyan új törvény kerüljön bevezetésre, amely általánosan, minden polgár végrendelezési szabadságát megköti. Windsor ennek megcáfolására előadta, hogy hatalmas számú levél érkezik olyan elkeseredett választópolgároktól, akik a jogrendszer ebbéli igazságtalanságának áldozatai. Számos nő panaszkodott például arról, hogy miután családjuk, férjük ellátására, segítésére fordították életüket, egyes esetekben vagyonukat is, az korábbi házasságából született gyermekeire vagy szeretőjére hagyta minden közösen szerzett vagyonukat, számukra alig juttatva valamit. George Hardie munkáspárti parlamenti képviselő támogatását kifejezve hozzászólásában előadta, hogy a házasság jogintézményében a törvény szerint a felek

⁷¹¹ Így például módosításra került volna a javaslat első záradéka első alfejezetének első mondata: „E törvény rendelkezéseire is figyelemmel, ha az örökhagyó végakarata nem hozott ésszerű rendelkezést a házastárs vagy gyermek gondoskodásáról, a bíróság tetszés szerint dönthet.” (Subject to the provisions of this Act, if a testator has not by his will made reasonable provision for the maintenance of a spouse or child, the court may at its discretion.) a következőre: „E törvény rendelkezéseire is figyelemmel, ha az örökhagyó végakarata nem hozott ésszerű rendelkezést.” (Subject to the provisions of this Act, if a testator has not by his will made reasonable provision.)

⁷¹² Például a bevezetésre kerülő rendelkezések csak a hatálybalépés után elhunyt örökhagyókra vonatkoznak.

⁷¹³ Joseph DAINOW: Limitations... 353. o.

⁷¹⁴ <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1937/jan/22/inheritance-family-provision-bill> (Megtéktetés ideje: 2023. május 15.)

egymásnak tisztelettel és felelősséggel tartoznak, amelybe bele kell érteni az egymásról való gondoskodást is, továbbá felhívta a hallgatóság figyelmét arra a sajtó által is felkapott közelmúltban történt esetre, amelyben a meglehetősen gazdag örökhagyó minden vagyonát állatok gondozására hagyta, mit sem törődve feleségével és gyermekeivel. Hardie képviselő kifejtette azt is, hogy nem számít az említett esetek kisebbsége, mert ha bármennyi gyermek vagy asszony is szenved, az nem utal az igazságosság és méltányosság jelenlétére a jogállamban. A képviselő előadta, hogy törvényjavaslat célja az igazságtalanság kiküszöbölése, amely nyilvánvalóan és mindenki által ismertén jelen van a szabályozásban és amely a többi országban teljesen máshogyan került rendezésre. James Lovat-Fraser szintén munkáspárti képviselő támogatván a javaslat törvényerőre emelését előadta, hogy Anglia az egyetlen ország, amely semmilyen kötelesrészt nem ad a közeli hozzátartozóknak és feltétlenül elő kell segíteni a nők férfiakkal való egyenlő helyzetének kialakulását, amelyet a kötelesrész bevezetése minden bizonnyal elősegítene. Alfred Arthur Hinchcliffe Denville konzervatív parlamenti képviselő nagyon fontos körülményre hívta fel a figyelmet amikor a vita során előadta, hogy a javaslat feltétlenül támogatandó bevezetése mellett – az életben előforduló esetekre figyelemmel - mindenképpen célszerű lenne megfontolni, hogy a hálátlan, erre érdemtelen házastársak ne kapjanak semmilyen kötelesrészt.

Az intézkedés ellenzői – így például Sir Arthur Pelham Heneage konzervatív képviselő - továbbra is hangsúlyozták, hogy a törvényjavaslat több kárt hozna, mint hasznot, mert a többség jogait korlátozza a kisebbség védelme érdekében. Denis Nowell Pritt munkáspárti képviselő, ügyvéd felhívta a figyelmet arra, hogy ugyan tény, hogy a végintézkedési szabadság korlátozása idegen az angol jogtól, azonban figyelemmel arra, hogy a jogrendszer számos más, az angol jogi megoldástól jobbnak bizonyult római jogi intézményt átvett már, a hagyományokhoz ragaszkodás nem lehet a reformnak akadálya.

3.3. Kötelesrész kérelemre

Windsor javaslatából sem lett végül törvény, a kötelesrész támogatói részére győzelmet a Windsor javaslatát szó szerint átvevő Joseph Stanley Holmes liberális parlamenti képviselő javaslata hozott 1937-ben. Ahogyan a korábbiakban, ennek a

javaslatnak a megvitatását is heves vita kísérte.⁷¹⁵ A javaslat második olvasatakor Holmes nyitóbeszédében előadta, hogy Anglia, Wales és Írország szinte egyedülálló a civilizált világ országai között, ahol a jogrendszer megengedi a végrendelkezőknek anyagi felelősségük teljes kizárását családtagjaik felé és kívánatos, hogy az Egyesült Királyság többi része ebben a kérdésben is összhangba kerüljön a világgal. Holmes javaslata szerint az igényelhető kötelesrész csak azt a házastársat és azokat a gyermekeket (éspedig életkorra való tekintet nélkül) illette volna meg, akik ebbéli igényüket a hagyaték megnyílásától számított hat hónapon belül benyújtják a bírósághoz. A törvény hatályba lépése előtt elhunyt örökhagyókra a törvény nem vonatkozott volna. Holmes előadta azt is, hogy a javaslat az igazságosság elve mentén nem a római jogi megoldást választotta, amely fix részesedést biztosít a családtagoknak az örökhagyó vagyonából, hanem az özvegy és a gyermekek kezébe kívánta adni a választási lehetőséget jogaik érvényesítésére.

A javaslat ellenzői a magánszféra sérthetlenségét emelték ki, William Spens képviselő, egyetemi tanár például előadta, hogy azért nem támogatja a javaslatot, mert az ésszerűtlen perekhez vezetne és inkább a római jogi megoldás felé lenne érdemes fordulni, amely már kiállta az idő és a gyakorlat próbáját szemben olyan rendszerrel, amelyet egyedül Új-Zélandon alkalmaznak pár évtizede és amely így még kiforratlan. Sir Archibald Southby konzervatív képviselő ugyancsak az ésszerűtlen, felesleges perek tömkelegének lehetőségére tért ki, amely perek költségeit ráadásul a hagyatéki vagyonból kellene fedezni. A javaslat véleménye szerint fegyvert adna azon feleségek kezébe, akik úgy ítélik meg, hogy keveset jussoltak férjük vagyonából, holott senki nem ismeri a házastársak viszonyának hátterét, kettejük személyes kapcsolatát, az esetleges hűtlenségeket, veszekedéseket, aki pedig valóban el tudná mondani döntésének igazi okait, már halott. A javaslat által biztosított megtámadási jog Southby szerint aranybánya lenne az ügyvédek számára, amely amellet, hogy korlátozza az egyéni szabadságot, megsérti a család magánéletét és személyes ügyeit is. A javaslatot ellenzők mellett még nagyobb számban voltak annak támogatói és olyanok is akadtak, akik némi módosítást követően tudták elképzelni annak törvénybe iktatását. Sir John James Withers konzervatív párti politikus szerint a javaslat elleni egyetlen igazi kifogás az az, hogy

⁷¹⁵ A javaslat 1937. november 5. napján történt második olvasatának szövege itt olvasható részletesen: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1937/nov/05/inheritance-family-provision-bill> (Megtékinítés ideje: 2023. május 15.)

egyáltalán nem akarják. Kifejtette, hogy 50 éves ügyvédi gyakorlata alatt elegendő számú olyan esettel találkozott, amely indokolja olyan jogszabályi környezet bevezetését, amely jogot ad a jogosultaknak kötelesrészi igényeik érvényesítésére. Withers szerint érdemes viszont kiemelten foglalkozni annak a kérdéssel, hogy mit tehet a bíróság az ilyen esetekben. Semmiképpen nem oszthatja fel a teljes vagyont, hanem az ésszerűség keretein belül kellene megszabnia a feleségnek és a gyermekeknek juttatandó hagyatéki részt. Oswald Lewis konzervatív párti politikus hasonló véleményen volt Withersszel, szerinte némi útmutatást kell adni a bírának a jogosultakat illető, ésszerűnek tartható összeg, hányad meghatározásáról.

A lordok második olvasat során keletkezett módosításait az alsóház átgondolta és elfogadta, így 1938. július 13. napján a törvényjavaslat megkapta a királyi hozzájárulást és törvényerőre emelkedett.⁷¹⁶

A törvény értelmében az örökhagyó túlélő házastársa és gyermekei kérhették a bíróságtól, hogy állapítson meg létfenntartásukhoz szükséges járadékot a hagyaték terhére, amennyiben az örökhagyó végrendeletével nem gondoskodott megfelelő tartásukról. A törvény értelmében a tartásdíj odaítélésekor a bíróságnak figyelembe kellett vennie az adott személyek vagyoni és egyéb körülményeit, a kérelmezőnek az örökhagyóval szemben tanúsított magatartását, az örökhagyó végrendelezésének indokait, valamint minden egyéb olyan körülményt, amelyet az adott konkrét esetben a bíróság relevánsnak tartott.⁷¹⁷ Az özvegy tartásdíjának esetében a bíróságok azt az életszínvonalat vehették figyelembe, amelyet a házasság alatt megszokott az özvegy. A bíróság egyösszegű tartásdíjat is megállapíthatott, ha a hagyatéki vagyon értéke alacsonynak bizonyult. A bíróság által megállapított járadék a tartásra jogosultság fennállásáig tartott, például az özvegy újraházasodásáig vagy a lánygyermek házasságkötéséig. Az 1966-os családjogi módosító törvény már arról rendelkezett,⁷¹⁸ hogy a túlélő házastárs gyermek léte esetén a nettó hagyaték éves jövedelme legfeljebb kétharmadának megfelelő tartásdíj megállapítását követelhetette a bíróságtól, továbbá az egyösszegű tartás megállapításakor beiktatásra került, hogy a hagyaték értékének ezekben az esetekben az 5000 fontot nem szabad meghaladnia.⁷¹⁹

⁷¹⁶ Inheritance (Family Provision) Act, 1938.

⁷¹⁷ FRAUD ON THE WIDOW'S SHARE by W. D. MACDONALD. MICHIGAN LEGAL STUDIES. UNIVERSITY OF MICHIGAN LAW SCHOOL, 1960, 291-293. o.

⁷¹⁸ Family Provision Act 1966, CHAPTER 35, 2. pont (1) bekezdés.

⁷¹⁹ Family Provision Act 1966, CHAPTER 35, 4. pont (1) bekezdés.

A gyakorlati tapasztalatokra építve az 1975-ben megjelent és napjainkban is hatályban lévő öröklési törvény [Inheritance (Provision for Family and Dependents) Act 1975] – amely Skóciára és Észak-Írországra nem terjed ki - már a korábbi szabályozásnál részletesebb, anyagi jogi és eljárásjogi kérdéseket is magába foglaló rendelkezéseket ad a hagyatékból igényelhető tartásról.

A törvény 1976. április 1-jén történt hatályba lépésével többek között kiterjesztette a tartásra jogosultak körét, megadta a tartás megállapításának ismérveit és rendelkezett a kérelem elbírálására hatáskörrel rendelkező bíróságok megjelöléséről is.

A járadék megítélését 1976-ot követően a túlélő házastárs, a korábbi, újra nem házasodott házastárs, az elhunyt gyermeke, az elhunyt gyermekének nem minősülő olyan gyermek, akinek eltartásáról az örökhagyó házassága alatt gondoskodott, valamint bármely olyan személy kérelmezhet, akinek eltartásáról az örökhagyó halálát megelőzően gondoskodott.⁷²⁰ A méltányos anyagi gondoskodást a törvény jogosultanként eltérően állapította meg: a házastárs olyan mértékű ellátásra lett jogosult, amely az eset összes körülményét figyelembe véve ésszerűnek tekinthető házastársi öröklés esetében, függetlenül attól, hogy az szükséges-e létfenntartásához vagy sem, míg bármely más kérelmező esetében a bíróságnak az eset összes körülményeit vizsgálni kellett. Az utolsóként említett jogosulti kör esetében határozta meg csupán a jogalkotó konkrétan a tartás mértékét: olyan mértékű pénzbeli juttatást kellett a bíróságnak megítélnie, mint amelyet a tartásra jogosult az örökhagyótól annak életében is kapott.⁷²¹ A fenti rendelkezések módosítására először 1995-ben került sor, amikor a jogalkotó előírta, hogy az 1996. január 1. napja után elhunytak esetében a házastárs és a volt házastárs akkor jogosultak a hagyaték egy részére, ha az elhunytal házastársként közös háztartásban éltek legalább két évet.⁷²² Az öröklési jogi rendelkezések következő módosítására 2005. december 5. napján történt került sor, ekkor lépett hatályba a civil partnerségről szóló törvény (Civil Partnership Act 2004), amely lehetővé tette az azonos neműek számára kapcsolatuk hivatalos regisztrálását az egész Egyesült Királyság területén. Ennélfogva tehát a regisztrált élettársak, volt regisztrált élettársak is benyújthatták kötelesrészi igényüket

⁷²⁰ Inheritance (Provision for Family and Dependents) Act 1975 1. pont (1) bekezdés. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1975/63> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁷²¹ Inheritance (Provision for Family and Dependents) Act 1975 2. pont (1)-(2) bekezdések. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1975/63> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁷²² Inheritance (Provision for Family and Dependents) Act 1975 1. pont (1A) bekezdés.

a bíróság felé, de velük szemben is feltétel volt az örökhagyóval legalább két évig azonos háztartásban, regisztrált kapcsolatban történt együttélés. 2019. december 2. napjától kezdődő hatállyal már nemcsak azonos neműek lehetnek az Egyesült Királyságban regisztrált élettársak, hanem különeműek is, ennél fogva számukra is nyitva álló lehetőség a bíróság felé kötelelési igényük iránti kérelmük benyújtása. A regisztrált élettársak, akár csak az élettársak, olyan mértékű ellátásra jogosultak igényük pozitív elbírálása esetén, amely az eset összes körülményét figyelembe véve ésszerűnek, indokoltnak tekinthető, szintén függetlenül attól, hogy a hagyatékából való részesedésük szükséges-e létfenntartásukhoz vagy sem.

3.4. Kitagadás és érdemtelenység a common law szabályrendszerében

Tehát a common law uralta területeken az örökhagyónak teljes végrendelkezési szabadsága van, vagyonával akár életében, akár halála esetére teljes mértékben szabadon rendelkezhet, annak akár 100%-át is kimerítheti. A fent nevezett személyek az örökhagyó végakarata ellenében kérelmet nyújthatnak be a bíróságon és a bíróság mérlegelésétől függ öröklésük és örökrészük mértéke is, vagyis az örökhagyók korlátlan és zavartalan végrendelkezési szabadsága kötelelés kiadására irányuló kérelem benyújtása nélkül zavartalanul érvényesül. Gyakorlatilag kitagadási szabályokra nemigen van szükség a fentiek miatt, azonban a bíróság előtti perben a széleskörű bizonyítás körében döntő szerep jut a kötelelés megállapítása és kiadása iránti kérelmet benyújtónak az örökhagyóval szemben tanúsított magatartása értékelésének, amely alapján a bíróság a kérelmet el is utasíthatja vagy a juttatás mértékét belátása szerint csökkentheti.

Akár csak a kitagadás, az érdemtelenység jogintézménye is sajátosan érvényesül a common law keretein belül. 1982. július 13. napján került kihirdetésre Angliában, Walesben és Skóciában az ún. „Elvesztési törvény” (Forfeiture Act 1982), amely arról rendelkezik, hogy az a személy, aki mást jogellenesen meggyilkolt vagy más meggyilkolásában bűnrészességet vállalt, az elhunyt után ennek következtében ne örökölhessen, anyagi juttatásban ne részesülhessen.⁷²³ Figyelemmel arra, hogy a szabály nem vonatkozik az öröklési törvény alapján benyújtható kötelelési

⁷²³ Forfeiture Act 1982 1. pont (1)-(2) bekezdések. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1982/34/2017-04-06?view=extent> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

igényekre,⁷²⁴ ezért csak törvényes öröklés esetén alkalmazható. Az erre irányuló kérelmet a bűnösség bíróság általi megállapítását követő hat hónapon belül lehet benyújtani és a döntést a bíróság diszkrecionális jogkörére bízta a jogalkotó. A szabályt egyébként már a törvénybe iktatása előtt is alkalmazták a bíróságok, így ismert az az eset,⁷²⁵ amelyben a világhírnévre szert tett dr. Hawley Harvey Crippen 1910 januárjában meggyilkolta feleségét, Corát annak kicsapongó életmódja miatt, majd a bíróság az eset körülményeire figyelemmel akként rendelkezett, hogy Crippen asszony hagyatékát ne adják ki férje, dr. Crippen részére – akit egyébként ki is végeztek ezért a tetteért. A John Arnold Dunbar kontra Nanette Elizabeth Plant esetben⁷²⁶ a bíróság szintén kimondta a hagyatékra az örökhagyó felesége általi elvesztését. Az ügyben a felperes az elhunyt Tony Dunbar édesapja volt, az alperes az elhunyt özvegye, Nanette Plant. Az elhunyt és felesége közös öngyilkosságot terveztek, amely következtében többszöri módon történt többszöri próbálkozás után a férj elhunyt. A bíróság megállapította Nanette Plant bűnösségét a férje öngyilkosságában való közreműködésért és – utalva a 90 évvel korábbi Crippen esetre – megerősítette, hogy senki sem szerezheti meg vagy nem érvényesítheti a saját bűncselekménye folytán keletkezett hagyatékkal szembeni jogait. Számos jogeset található az elvesztési szabály alkalmazására, amelyekben megerősíti a bíróság a korábbi hasonló jogesetekben kimondott álláspontját és fosztja meg a gyilkosságban bűnösnek talált túlélő házastársat⁷²⁷ vagy gyermeket⁷²⁸ az örökhagyó után neki járó hagyatéki hányadtól.

Láthatjuk, hogy a common law szabályrendszere, amely a köztudatban a római joggal szemben álló kodifikálatlan „szabályhalmazként” él, meglehetősen széleskörűen és részletesen rendezte és rendezi az öröklési jogot, azon belül a törvényes és a végintézkedésen alapuló öröklést. Elmondhatjuk, hogy a bemutatott jogintézmények célja, szabályozási megoldása meglehetősen hasonló a római jogi

⁷²⁴ Forfeiture Act 1982 3. pont <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1982/34/2017-04-06?view=extent> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁷²⁵ Re Crippen [1911] P 108. Idézi a [2015] EWHC 3469 (Ch) A30BM561 számú ügy 12. pontja: <http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Ch/2015/3469.html> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁷²⁶ [1997] EWCA Civ 2167 (23rd July, 1997).

⁷²⁷ Lásd pl. Anne Melville Tannock kontra Linda Anne McGhee or Tannock [2011] ScotSC 159; A270/09.; [2005] UKSSCSC CFP_2688_2004 (08 June 2005) CFP/2688/2004. számú anonimizált eset; Kenneth Alexander Mack kontra Stephen Lockwood, David Kenneth Mack és Simon Alexander Mack [2009] EWHC 1524 (Ch) BM3 40093;

⁷²⁸ Például: DWS (deceased) EHS (deceased) TWGS kontra JMG és mások (1999/0805.); Ian Robert Henderson kontra June Wilcox (1) Julian Marcus Wilcox (2) Andrew John Robertson (3) Cynthia Jamieson Duff (4) [2015] EWHC 3469 (Ch), A30BM561.

szabályokhoz, az nekünk, római jogot alkalmazó és ismerő jogalanyoknak sem tűnik idegennek. Elmondhatjuk azt is, hogy egyedül a common law országaiban nem tekintették és tekintik automatizmusnak a kötelesrész létét. Szembeállítva a római jogi alapokon nyugvó kötelesrész jogintézményével a common law megoldását megállapítottuk, hogy a mindig különösen védett korlátlan végrendelkezési szabadságot végül mégis sikerült megtartani a szabályozásban. Ugyanis míg hazánkban valaki megalapozott kitagadási indok nélkül tagadja ki örökösait, úgy a hagyatéki pert minden esetben megelőzi egy hagyatéki eljárás, amely során a tények teljes ismeretében eldönthető a kötelesrész megállapítása és kiadása iránti igény érvényesítésének vagy éppen nem érvényesítésének kérdése, a felek tisztába kerülnek a további lépésekkel, a jogi helyzet már nem lesz idegen számukra és szinte minden esetben meg is indítják a pert. Ezzel szemben a common law országaiban amennyiben valaki semmit sem juttat legközelebbi hozzátartozóinak, úgy a végrendeleti végrehajtó átadja a végrendeleti örökösök számára a hagyaték tárgyait és a kisémmizett örökösöknek kell utánajárniuk az elkövetkező folyamatnak, amelyben nemcsak kérelmük pozitív vagy negatív elbírálásának homályával, hanem az általuk örökölhető vagyon mértékének bizonytalanságával egyaránt számolniuk kell.

A fenti parlamenti vitákat olvasva érdekes, tanulságos vitákat, ésszerű érveket és ellenérveket ismerhettünk meg, amelyek más megvilágításba helyezhetik számunkra a kötelesrész létjogosultságának kérdését, hiszen egyetlen országban sem ragaszkodtak ennyire a korlátlan végrendelkezési szabadsághoz, mint a common law uralta Egyesült Királyságban.

4. A francia modell

A közös magánjogi kódex létrejöttét megelőzően Franciaországban szinte minden tartomány vagy terület önálló magánjogi renddel bírt, több különböző szokásjogi rendszer volt hatályban, ennek megfelelően az öröklési jog is különböző módokon került rendezésre. A francia királyságban a magánjog egységesítése akkor kezdődött meg, amikor a XV. században a különböző szokásjogi rezsimeket elkezdték írásba foglalni, megpróbálva ezáltal valamiféle stabil keretet adni a magánjog rendszerének. Franciaországban a forradalom előtti jogrendszer, az ancien régime időszaka számos

jogegységesítési törekvéssel volt tarkítva, amelyek inkább az alkalmazott megoldások összegyűjtésére, valamint azok kommentárjainak kiadására vállalkoztak semmint jogmegújítási célra. Több szempontból is érdemes megvizsgálnunk elsőként a forradalom előtti időszak fontos jogegységesítési törekvéseit. Egyrészt látható lesz, hogy a szokásjog keretbe foglalásának alapjaként a szerzők kivétel nélkül a római jogi rendszer felépítését választották, - annak a rendszernek a felépítését, amelynek alkalmazását Franciaország meghatározó, északi területein igyekeztek elkerülni, mindenáron ragaszkodva a francia szokásokhoz – másrészt a francia szokásjogok intézményei lényegüket és rendeltetésüket tekintve nagyfokú párhuzamot mutattak a római jog intézményeivel, harmadrészt megfigyelhető az is, hogy a francia szokásjog megoldásai kivételesen logikusak, előrehaladóak és mindenre kiterjedőek voltak.

A francia forradalom 1789. július 14. napján történt kitörése a jogegységesítési folyamatokra is alapvető változásokkal hatott, érdemes végigtekinteni az egységes francia polgári törvénykönyv, a Code civil létrejöttének rögzös útjában a kötelelész jogintézményének szabályozási fejlődését, kiemelve a végrendelkezési szabadság érvényesülésének állomásait.

4.1. A kötelelész megjelenési formái délen és északon

Franciaországot az 1789-es forradalom előtti időkben nem jellemezte tehát egységes jogrendszer: a bíróságok területális szervek voltak, az igazságszolgáltatás pedig a helyi szokásjogon alapult. Ezt a tarka képet ráadásul tovább színesítették a különféle családoknak és városoknak adott uralkodói privilégiumok, megakadályozva bármiféle rendszer kialakítását. A francia területeken letelepedő barbár törzsek az európai tendenciának megfelelően a személyhez tapadó jog elvét követték: ennek értelmében azon törzs, nép normái voltak alkalmazandóak, amelyhez az adott személy tartozott.⁷²⁹ A XI. századra ezt a rendszert – ahogyan egész Európában is - felváltotta a territorialitás vagy területiség elve, azaz mindenki a saját tartománya, városa normái szerint élt. Megjegyzendő egyébiránt, hogy a területiség elvének megjelenése már a 9. században elkezdődött Franciaországban, amelyről tanúságot

⁷²⁹ Lásd: Carlo CALISSE: Roman and Germanic Law from Justinian to Feudalism. In: A General Survey of Events, Sources, Persons and Movements in Continental Legal History by various European authors. Little, Brown, and Company, Boston, 1912, 60-70. o.

tesz II. (Kopasz) Károly 864-ben keletkezett pistes-i ediktuma, amely említést tett azon régiókról, melyekben a római jog alapján ítéleztek.⁷³⁰

A territorialitás térnyerésének következtében Franciaország az írott jog (*pays de droit écrit*) és a szokásjog (*pays de droit coutumier*)⁷³¹ területeire tagozódott: a déli régióban a szokásjogok a római jogon alapultak, a *Breviarium Alaricianum* (vagy más néven *Lex Romana Visigothorum*) római jogi gyűjtemény „egyszerűsített vulgárjoga”⁷³² élt tovább, jogegységet biztosítva ennek a területnek. Az öröklési jogot tekintve a római jog szabályainak megfelelően a déli vidékeken alkalmazták a iustinianusi reformok által⁷³³ meghatározott kötelesrészt (*légitime*).⁷³⁴ A *légitime* szabályai alapján amennyiben az örökhagyó négy vagy ettől kevesebb gyermeket hagyott hátra, úgy számukra összesen a hagyaték egyharmada járt, öt illetve több gyermek hátrahagyása esetén pedig a hagyaték fele, egymás között egyenlő arányban felosztva. A helyettesítés elve szerint pedig amennyiben valamelyik gyermek az örökhagyó halálakor már nem élt volna, úgy az ő gyermekei léptek helyébe oly módon, hogy elhunyt szülőjük kötelesrésze közöttük arányosan oszlott meg. Abban az esetben, ha az örökhagyó leszármazók hátrahagyása nélkül hunyt el, úgy felmenői voltak jogosultak kötelesrésze vagyonaiból, törvényes örökrészüket egyharmad részre mértékéig. Az oldalági rokonok tekintetében az örökhagyó testvérei részére csak akkor járt kötelesrész – lemenők és felmenők hiányában - ha az örökhagyó vagyona ennek hiányában rosszhírű személyekhez került volna. Az alkalmazott szabályok szerint a kötelesrésze jogosult nem felelt a hagyatéki tartozásokért, mert kötelesrészi igényét nem tekintették öröklésben való részesedésként, elég volt, ha erre vonatkozó követelést nyújtott be a végrendelet kedvezményezettjeinél, vagyis nem volt szükséges a hagyaték felosztása. Abban az esetben pedig, ha a *légitime* jogosultja

⁷³⁰ Edictum Pistense 16. szakasz: „(...) in illa terra in qua iudicia secundum legem Romanam terminantur, secundum ipsam legem iudicetur; et in illa terra in qua iudicia secundum legem Romanam non iudicantur, monetarius, sicut supra diximus, falsi denarii manum dexteram perdat, sicut in quarto libro capitulorum continetur capite 33.” In: *MONUMENTA GERMANIAE HISTORICA. LEGUM TOMUS I. HANNOVERAE, IMPENSIS BIBLIOPOLII AVLICI HAHNIANI, MDCCCXXXV.* 491. o.

⁷³¹ Lásd: TAKÁCS Tibor: *A francia magánjog fejlődésének története (Code Civil és előzményei)* (PhD értekezés). Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2005, 8. o.

⁷³² KECSKÉS László i.m. 151. o.

⁷³³ Iustinianus 18. novellája. Lásd: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N18_Scott.htm (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁷³⁴ Lásd: Jean DOMAT: *The Civil Law in its Natural Order. Translated from the French, By William Strahan, LL. D., advocate in doctors' commons. Volume II. Containing part II. of successions.* Charles C. Little and James Brown, Boston, 1850, 4610-465. o.

nem csak a neki törvény szerint kötelezően járó részre, hanem örökrészére is igényt tartott, úgy a hagyaték felosztása elengedhetetlen volt.⁷³⁵ A légitime-re való jogosultság olyannyira erős volt, hogy még az sem érintette, ha az örökhagyó szabad rendelkezése alatt álló vagyonrészéből egyaránt juttatott az adott személynek, tehát a szabályok alapján végrendekezési szabadság alól kivont vagyon mindenképpen az arra jogosultak között oszlott meg.⁷³⁶

Franciaország északi területein a frank-germán hűbéri - helyi érvényességgel rendelkező - szokásjogok, az ún. coutume-ök (szokásjogi gyűjtemények) rendezték a jogviszonyokat. A coutume-ök közös öröklési szabályai értelmében az öröklés a családi vagyon egyben tartására volt hivatott, ennek megfelelően a szokásjogok is ismerték a legközelebbi hozzátartozóknak kötelezően juttatandó hagyatéki részesedést, amelyet „réserves”-nek neveztek. Az örökhagyó vagyonának meghatározása során megkülönböztették az ősi (öröklött) és az örökhagyó életében szerzett vagyontárgyakat. A szokásjogi réserves szabályait az öröklött ősi ingatlanvagyonra – a birtokokra - alkalmazták, míg az örökhagyó ingóságai és az életében szerzett vagyona tekintetében a végrendekezés szabadsága nyert teret. A réserves mértéke a XIII. századtól rendszerint az ősi vagyon négyötöde volt és a leszármazók, a felmenők valamint az oldalági rokonság is ide tartozott, azonban a felmenők, valamint az oldalági rokonok csak az örökhagyó azon vagyonrészére tarthattak igényt, amely az ő águkról származott.⁷³⁷ Az örökhagyó végrendekezési szabadsága tehát meglehetősen szűk körre, az ingóságai és az életében szerzett ingatlanai valamint az öröklött ingatlanai egyötödére korlátozódott le.⁷³⁸ Figyelemmel azonban arra, hogy az örökhagyók nem minden esetben rendelkeztek jelentős mennyiségű (vagy bármilyen) ősi vagyonnal, idővel alkalmazni kezdték azt a szabályt, hogy a kötelesrészi igényeket az ősi vagyonból való kielégíthetlenség esetére a szabad rendelkezés alatt lévő ingó és szerzett ingatlanvagyonra is kiterjesztették a réserves mértéke erejéig. Ez utóbbi jogalkalmazás már jelentős elfordulásnak volt tekinthető a római jog irányába, a XIII. századtól pedig fokozatosan erősödött a déli vidékeken alkalmazott írott jog hatása a szokásjog uralta

⁷³⁵ Joseph DAINOW: Forced Heirship in French Law. Louisiana Law Review. Volume 2. Number 4. May 1940, 671. o.

⁷³⁶ Jean BRISSAUD: A history of French private law. The Continental Legal History Series. Volume Three. Little, Brown, and Company, Boston, 1912, 745. o.

⁷³⁷ Lásd: Joseph DAINOW: Forced... 672-673. o.

⁷³⁸ Lásd: Jean BRISSAUD i.m. 738-741. o.

északi területekre is.⁷³⁹ A szokásjogba bevezették a „légitime du droit” jogintézményét azokra az esetekre, amikor r s rvere val  jogosultság nem volt érvényesíthető az ősi vagyon hiánya okán. A légitime du droit intézményét a szokásjogok általánosságban a leszármazók k telesr s z nek védelme érdekében alkalmazták, idővel néhány szokásjog kiterjesztette a felmenők vonatkozásában is. A jogintézmény tehát az ősi vagyon hiánya vagy hiányossága esetén, valamint csak szubszidiárius jelleggel volt alkalmazható és a kezdeti időkben nem határozták meg a konkrét mértékét, de általában az örökrész felében állapították meg.⁷⁴⁰ Némely szokásjogi területen bevezett k a „légitime coutumier” intézményét – az élők közötti és a halál esetére sz l  örökhagyói ajándékozás kordában tartására –, amely szintén kombinálta a r s rve és a légitime de droit szabályait azzal, hogy az ősi vagyon felében hat rozt  meg a kötelezően juttatandó hagyatéki r szet és a légitime de droit alkalmazásával ki kellett azt adott esetben egészíteni.⁷⁴¹ A légitime coutumier az összes egyenesági örökösre kiterjesztve alkalmazandó volt, tehát nemcsak a gyermekek biztos öröklését hivatott védeni, és ahogyan a légitime du droit is, a r s rve kiegészítője lehetett csupán.

4.2. Az öröklési jogi szabályok egységesítésének el  kísérletei

Érdemes szemügyre venni mindezek után a szokásjog és az írott jog területein történt jogegységesítési kísérleteket. A coutume- k hivatalos összeírása és közzététele a XV. században kezdődött meg és egy évszázadon keresztül tartott.⁷⁴² A jogegységesítés ezen kezdő lépései jelentősen megk nny tett k a bíróságok munkáját, teret adva egyben számos jogtud s nak arra, hogy kiemelkedő munkájukkal segítséget nyújthassanak a majdani egységes kódex kialakulásának folyamatában. A francia szokásjog el  kiemelkedő komment tora⁷⁴³ Charles Dumoulin ügyvéd, egyetemi professzor volt, aki élete során számos tanulmányban

⁷³⁹ Joseph DAINOW: Forced... 673. o.

⁷⁴⁰ Joseph DAINOW: Forced... 674. o.

⁷⁴¹ Joseph DAINOW: Forced... 674. o.

⁷⁴² KECSKÉS László i.m. 157. o.

⁷⁴³ Lásd: C. GINOULHIAC: Sur la nature de la légitime ou réserve d'apr s Dumoulin et la jurisprudence. Joubert, Librairie de la Cour de Cassation, rue des Gr s, 14, pr s de l' cole de droit, Paris, 1846, Pr face (Előszó).

gyűjtötte össze, kommentálta és látta el jobbító javaslataival⁷⁴⁴ a francia szokásjogi anyagot, munkásságát a kollíziós jogi problémákra is kiterjesztve, vitathatatlan befolyást téve a modern polgári törvénykönyv kialakulására.⁷⁴⁵ Dumoulin az északi, leginkább a párizsi szokásjoggal foglalkozott, nagyfokú figyelmet szentelve az öröklési jog kérdéseinek, amelybéli kutatásai körében arra az alapvető megállapításra, kiindulóponttra jutott, hogy a szokásjogban megtalálható, a leszármazóknak az örökhagyó halálával járó vagyoni rész, a „szokásos tartalék” (réserves coutumière) a római jogban ismert kötelesrészsel megegyezik, tehát a római jog tanai mégis érvényesültek északon is, mégis alkalmazták a római jog alapelveit.⁷⁴⁶ Ginoulhiac idézi⁷⁴⁷ Dumoulin munkásságáról írt könyvében, hogy ugyan többen megpróbálták elutasítani ezt a nézetet, tartva annak lehetséges következményeitől, ám a két jogintézmény eredete, alapelve és a személyek köre akik érdekében ezeket létrehozták, vitathatatlan hasonlóságot mutat, amelyből arra is lehet következtetni, hogy számos szokásjogi joggyakorlat a római törvények eredetére vezethető vissza, kivéve persze a helyi sajátosságokból eredő eltéréseket. Dumoulin a kötelesrész természetével kapcsolatban megjegyezte, hogy az eredetileg a természetjogból származó, de a pozitív jog által szabályozott kötelesrész nem tekinthető az örökhagyó apa feltételezett akaratának, sokkal inkább a jogalkotó által a gyermekeknek tulajdonított jogról van szó.⁷⁴⁸ Dumoulin rámutatott, hogy a párizsi szokásjogban és a római jogban ismert kötelesrész jogintézménye mindamellet, hogy természetüket és rendeltetésüket tekintve megegyeztek, mutattak különbözőségeket is. Így például a szokásjog (la loi coutumière) nem engedte a végrendelettel történő örökössé nevezést, valamint kötelesrész az örökhagyó hagyatékából csak azoknak a gyermekeknek járt, akik apai hatalom alatt álltak, az emancipált gyermekeknek már nem,⁷⁴⁹ amely rendelkezés általános volt Franciaországban és szinte minden terület szokásjogában élt, főleg Párizsban. Dumoulin kiemelte ugyanakkor,⁷⁵⁰ hogy a római jogot kimutathatóan értelmezték és alkalmazták Franciaország egész területén, mert a szokásjog követte Iustinianus 18.

⁷⁴⁴ Így például: *Extrication labyrinthi dividui et individui* (1530), *Commentarii in consuetudines parisienses* (1539), *De Feudis* (1539), *La Grand Coutumier* (1566).

⁷⁴⁵ C. GINOULHIAC i.m. 1. számozott oldal.

⁷⁴⁶ Lásd: C. GINOULHIAC i.m. 6. és 8. számozott oldal.

⁷⁴⁷ C. GINOULHIAC i.m. 6. számozott oldal.

⁷⁴⁸ C. GINOULHIAC i.m. 5. számozott oldal.

⁷⁴⁹ Lásd: C. GINOULHIAC i.m. 8. számozott oldal.

⁷⁵⁰ C. GINOULHIAC i.m. 5. és 9. számozott oldal.

novellájának a kötelesrész mértékére vonatkozó előírását: a kötelesrész mértéke a vagyon egyharmada vagy fele volt a gyermekek számától függően, továbbá - ahogyan a római jogban is - ismert volt az öröklésről való lemondás jogintézménye is, valamint keresetet lehetett benyújtani a kötelesrész kiadása érdekében.⁷⁵¹ A szokásjog későbbi reformációja során változott az emancipált gyermekekre irányadó szabályozás, mert elismerték a visszatérési jogot, így az apai házba visszatért gyermek egyenlően osztozott testvéreivel az atyjuk hagyatékán.⁷⁵²

Nagyon fontos munka a jogegységesítés folyamatában a Charles-Antoine Bourdot de Richebourg ügyvéd által összeállított – és a legjobban sikerültnek tartott⁷⁵³ - monumentális szokásjogi gyűjtemény,⁷⁵⁴ amely a királyság összes szokásjogának összefoglalását tartalmazza, azon belül közel száz algyűjteményben a tartományok szokásjogát valamint kétszáz algyűjteményben a városok és a falvak szokásjogait.

A szokásjog kommentátorai mellett megjelentek azon jogtudósok is, akik a római jog alapján történő jogegységesítést kívánták Franciaországban. A XVII. század egyik legismertebb elméleti szerzője a természetjogi gondolkodással bíró Jean Domat volt, akinek elsődleges célja a római jog szabályainak rendszerezése, majd ennek alapján az egész országra alkalmazandó joganyag alapjainak megalkotása volt.⁷⁵⁵ Domat munkáiban annak meghatározására törekedett, hogy korszakának francia jogára a római jog tanai milyen hatást fejtettek ki, hogyan érvényesültek.⁷⁵⁶ Behatóan foglalkozott a magánjoggal, ezen belül az öröklési joggal is. Az öröklési jogra vonatkozó művében⁷⁵⁷ öt könyv terjedelemben törekedett az öröklésre vonatkozó szabályozás minél részletesebb bemutatására, összegyűjtésére. Öröklési jogi könyvének meglehetősen terjedelmes és részletes bevezetőjében Domat szemügyre vette⁷⁵⁸ az öröklés, mint halál esetén bekövetkező jogutódlás társadalomban betöltött

⁷⁵¹ C. GINOULHIAC i.m. 9. számozott oldal.

⁷⁵² Lásd: C. Ginoulhiac i.m. 30-31. számozott oldal.

⁷⁵³ Lásd: Francis HARGRAVE - Charles BUTLER: Notes on Lord Coke's first institute, or commentary upon Littleton. London, Printed by Luke Hansard & Sons, near Lincoln's-Inn Fields; For E. Brooke, W. Clarke and Sons, W REED AND J. COOKE, Dublin, 1809, 300. o.

⁷⁵⁴ Amelynek címe: Nouveau coutumier general, ou corps des coutumes generales et particulieres de France, et des provinces Connues sous le nom des Gaules. Tome premier. A Paris, Chez Michel Brunet, Grand'- Salle du Palais, au Mercure Galant, M. DCC XXIV.

⁷⁵⁵ Lásd: KECSKÉS László i.m. 164. o.

⁷⁵⁶ Vö: TAKÁCS Tibor i. m. 96. o.

⁷⁵⁷ Lásd: Jean DOMAT: The Civil Law in its Natural Order. Translated from the French, By William Strahan, LL. D., advocate in doctors' commons. Volume II. Containing part II. of successions. Charles C. Little and James Brown, Boston, 1850.

⁷⁵⁸ Jean DOMAT i.m. 3-28. számozott oldalak.

szerepét, bemutatta a törvényes és a végrendeleti öröklés jogintézményeit, a hagyaték örökösének lehetséges körét, magyarázattal szolgálva a lemenői, a felmenői és az oldalági öröklés rendeltetésére és sorrendjére. A mű bevezetőjében szemléltette továbbá a végrendelet szerepét az örökhagyó önrendelkezési jogának keretében, kiemelve, hogy a végrendelet Isten törvénye által engedélyezett jogintézmény⁷⁵⁹ és boncolgatta azt a kérdést, hogy amennyiben az öröklést a szabályok - a természetjognak teljes mértékben megfelelően - a méltányosság és a természetes ésszerűség keretében a legközelebbi hozzátartozóknak kedvezően rendezik, mennyiben méltányos és igazságos az, ha megengedhető emellett a végrendelettel történő örökléstől való megfosztás.⁷⁶⁰ Domat kifejtette: ésszerűen levonható a következtetés, hogy mivel a természetjog szerint méltányos az, hogy az öröklésnek a legközelebbi rokonok között kell végbemennie, ugyanolyan méltányos az is, hogy akinek javai vannak, szabad akaratával rendezze el azok sorsát, ám ezt a rendelkezési szabadságot mindenképpen olyan kellő megfontoltsággal, körültekintéssel kell szabályozni, amely a vagyon felhasználásának szabadsága mellett a család és más személyekkel szemben fennálló különféle örökhagyói kötelezettségek teljesítését is biztosítja. Domat véleménye az volt, hogy a méltányosságot előtérbe helyezve a rendelkezési szabadság korlátozásakor figyelembe kell venni azt is, hogy nagyobb szabadság jár azoknak, akiknek nincsenek gyermekeik, mint azoknak, akiknek több is van.⁷⁶¹

Domat szerint az az elv, amely igazolja az örökhagyói rendelkezési szabadságot, nem lehet más, mint a méltányosság, és a természetes méltányosságnak kellene minden törvény szellemének lennie. A francia szokásjogok örökléssel kapcsolatos szellemével összefüggésben megjegyezte Domat, hogy a végrendelezési szabadságra vonatkozó római jogi szabályokat – ideértve a bizonyos személyeknek fenntartott kötelező rész juttatását a hagyatékból - Franciaország azon tartományaiban tartják be, amelyeket az írott törvény szabályoz – tehát a déli régiókban. Figyelemmel azonban arra, hogy nincs olyan természetes szabály, amely megállapítja a végrendelezés és más, halál esetére szóló juttatás szabadságának pontos határait, az ország szokásjogai eltérő módon alkalmazzák ezt a kérdést.⁷⁶² A

⁷⁵⁹ Jean DOMAT i.m. 11. számozott oldal.

⁷⁶⁰ Jean DOMAT i.m. 11-12. számozott oldalak.

⁷⁶¹ Jean DOMAT i.m. 13. számozott oldal.

⁷⁶² Lásd: Jean DOMAT i.m. 16. számozott oldal.

törvényes és a végrendeleti öröklés összehasonlítása kapcsán arra a következtetésre jutott a szerző, hogy míg a törvényes öröklés rendje igazságos és természetes, amelynek alkalmazását Isten törvénye rögzítette és annak használatát megerősítette, addig a végrendeletnek az ember akaratán kívül nincs más eredete.⁷⁶³ Domat szerint bár a Szentírás a végrendeleteket jóváhagyja, mégsem találunk semmiféle olyan rendelkezést, amely a törvényes örökléshez hasonló törvényi hatalmat adna nekik. Felhívta a szerző a figyelmet, hogy a Szentírásnak abban a részében, ahol az öröklést szabályozzák, nem említik a végrendeleteket, tehát mondható, hogy a végrendelet használatát engedélyező törvény kivétel volt azon természetes és általános törvény alól, amely a legközelebbi rokonokat hívja fel az öröklésre Isten joga szerint. Kiemelte továbbá Domat,⁷⁶⁴ hogy a végrendelet tételekor az örökhagyót sokszor az indulatai vezérlik, amelyek igazságtalan döntéshez vezethetnek, míg az isteni gondviselés természetes következményeként megjelenő törvényes öröklés esetében erről nem lehet szó.

Domat művében röviden tárgyalta az öröklésnek a római jog által nem ismert és sajátosan francia formáit is, így az örökösök által megkötött szerződéses jellegű intézményeket, mint például a házastársak vagy az élettársak között létrejött szerződéseket, amelyek nemcsak a vagyoni viszonyokat rendezték a felek között, hanem örökösnevezést is tartalmaztak, valamint a házasságon kívül született gyermeknek a király általi egyedi esetben engedélyezett öröklési jogosultságát is,⁷⁶⁵ az idegen, nem francia állampolgárok öröklését, illetve a halálra ítélt vagy öröklési képességének elvesztésével járó büntetésre ítélt személy vagyonának a király általi öröklési kérdéseit is.⁷⁶⁶ A szerző ezekkel a sajátos francia öröklési jogintézményekkel kapcsolatban megjegyezte, hogy figyelemmel arra, hogy ezek különböznek a római jog rendelkezéseitől, így nincs szükség rá, hogy ezekkel bővebben foglalkozzon, mert ezen öröklési formák közül egyik sem tartozik könyvének kialakításához, ezek kifejezetten olyan esetek, amelyek vagy a közjoghoz vagy a szokásjogokhoz tartoznak.

Úgy tűnik számunkra, hogy Domat munkájának célja a természeti törvényre és a méltányosság kritériumára adandó megfelelő válasz keresése, valamint kora

⁷⁶³ Lásd: Jean DOMAT i.m. 19-20. számozott oldal.

⁷⁶⁴ Jean DOMAT i.m. 20. számozott oldal.

⁷⁶⁵ Jean DOMAT i.m. 26. számozott oldal.

⁷⁶⁶ Jean DOMAT i.m. 26. számozott oldal.

joganyagában a római jogi rendelkezésekben fellelhető rend és a pontosság felkutatása volt, és látható, hogy a szokásjogokból kifejezetten igyekezett a római jogi elemeket összegyűjteni és azokat bemutatni.

Domat öröklési jogi művének harmadik könyvében tárgyalta a végrendeleti öröklés szabályait, azon belül a második címben találjuk az öröklésből való kitagadásra vonatkozó ismereteket, a harmadik címben pedig a gyermekeknek és a szülőknek a hagyatékából járó kötelező rész bemutatását. Munkájában tulajdonképpen összegyűjtötte a római jog öröklésre vonatkozó szabályait – számtalan helyen utal a iustinianusi kodifikáció könyveire – amelyek helyességét többnyire megerősítette. Így például leírta, hogy a gyermekeket és a szülőket az öröklésből csak a törvényes okok alapján lehetséges kitagadni, így a törvények korlátozzák a kitagadás szabadságát, amely helyeselendő, mert némely apa hajlamos lehet rosszul felhasználni ezt a szabadságot akár indulat, akár anyós vagy más személy befolyása okán.⁷⁶⁷ Domat a kitagadás rendszerének bemutatásakor teljes mértékben a Digestara támaszkodott, az abban foglalt kitagadási okokat ismételte meg mind a leszármazók, mind a felmenők tekintetében.⁷⁶⁸

A kötelesrész szabályainak taglalásakor szintén teljes mértékben a római jog szabályaira támaszkodott amikor leírta, hogy a gyermekeknek járó kötelesrész mértéke egynegyede annak, ami végrendelet hiányában járt volna számukra, valamint hogy a gyermekek fejenként egyenlő mértékben örökölték az örökhagyó után.⁷⁶⁹ Domat megemlítette⁷⁷⁰ a kötelesrésszel kapcsolatban, hogy szinte mindegyik francia szokásjog különböztet a szerzett és az öröklött javak, az ingó és az ingatlan vagyon között és különféle módokon rendezik a kitagadás szabadságát a gyermekek és más rokonok vonatkozásában. Leírta, hogy némely szokásjog nem tett különbséget az örökhagyó javai között, de a végrendelet szabadságát egy kis részre szorították, általában az örökhagyó vagyonának egynegyed részére és a hagyatéki vagyon háromnegyed részét a gyermekek vagy más személyek részére kötelesrészként fenntartották. Domat tartózkodott attól, hogy akár a római jog, akár a szokásjogok fenti szabályozása mellett tegye le voksát és kimondja melyik

⁷⁶⁷ Jean DOMAT i.m. 448. számozott oldal.

⁷⁶⁸ Lásd: Jean DOMAT i.m. 448-450. számozott oldalak.

⁷⁶⁹ Jean DOMAT i.m. 459. számozott oldal.

⁷⁷⁰ Jean DOMAT i.m. 460. számozott oldal.

igazságosabb és méltányosabb, de azt leszögezte, hogy mindkettő arra szolgál - akármilyen mértékről is legyen szó - hogy az örökhagyóhoz közel állókat támogassa. Végigtekintve Domat öröklési jogi művét elmondhatjuk, hogy munkájának alapját a római jogi szabályok és a római jog szelleme képezte, természetjogászként igyekezett a természeti törvényeket kidomborítani a lehető legtöbb helyen, azok minden felett álló igazságosságát hangsúlyozni és Istenre a legfőbb hatalomként, minden jogintézmény forrásaként tekintett.

4.4. Pothier törekvései az öröklési jog összehangolására

A XVIII. században Domat munkásságának folytatójaként Robert Joseph Pothier megvalósította mindazon célokat, amelyeket elődje nem volt képes elérni. A hagyományos doktrína munkáinak ismeretében Pothier hidat épített a délen érvényben lévő római jogi szabályok és az északi vidékeken alkalmazott helyi szokásjogok között. Pothier számos nagyra értékelt művet írt,⁷⁷¹ munkáit logikus rendszerben alkotta meg, a bennük foglalt címek módszeres magyarázatát adva és feltárva az egyes rendelkezések közötti kapcsolatot, továbbá a rendelkezéseket fogalmakkal, megkülönböztetésekkel és kivételként megjelenő szabályokkal egészítette ki. Műveire más későbbi szerzők,⁷⁷² a Code civil szerkesztői, valamint a bíróságok is nagyban támaszkodtak. Az Orléans jogát kommentáló művében - amely hozzájárult a Code civil megalkotásához is⁷⁷³ - megpróbálta az áttekinthetetlen coutume-öket dogmatikai szempontok szerint rendszerezni, csoportosítani. Elmondhatónak tartjuk, hogy a mű rendkívül részletes, érdekes és jól átlátható. Ebben a munkájában Pothier az öröklési joggal a XVI. és XVII. címekben foglalkozott, előbbiben a végrendeleteket és a halál esetére szóló egyéb örökhagyói rendelkezéseket tárgyalta, míg utóbbiban az öröklés általános szabályait, kiemelve a törvényes öröklést. Mindkét címet hosszas bevezető szakaszokkal kezdte meg, általánosságban magyarázva, értelmezve az öröklési jog intézményeit, kiemelve a

⁷⁷¹ Mint például: *Pandectae Justinianae in novum ordinem digestae* (1748-1752), *Commentaire de la coutume*

d'Orléans (1740), *Traité des obligations* (1761).

⁷⁷² Lásd például számos helyen: Jean BRISSAUD: *A history of French private law. The Continental Legal History Series. Volume Three.* Little, Brown, and Company, Boston, 1912. vagy Joseph DAINOW: *Forced ...* szintén számos helyen hivatkozta őt.

⁷⁷³ KECSKÉS László i. m. 165. o.

megfelelő helyeken a szokásjogi megoldásokat. A végintézkedések kapcsán szólt azoknak a szokásjog engedte két alaki formájáról, így az állampolgárok által létrehozható holografikus végrendeletekről, valamint a nem francia állampolgárok által tehető ún. ünnepélyes végrendeletekről⁷⁷⁴ („Testament Solemnel”). A holografikus végrendeletek kapcsán kiemelte, hogy azt az örökhagyónak magának szükséges írnia az elejétől a végéig, számozással és keltezéssel kell ellátnia⁷⁷⁵ valamint annak biztos előkerülése érdekében célszerű közjegyzőnél letétbe tenni.⁷⁷⁶ Az ún. ünnepélyes vagy ünnepélyesen tett végrendeletek kapcsán rögzítette Pothier, hogy habár Franciaország nem ismeri el a külföldi jogot, de az ideiglenesen az országban tartózkodó személyeknek is biztosítani kell a végrendeletet. A királyságon átutazó, ünnepélyes végakaratot tevő személynek végrendeletét vagy két közjegyző részére vagy egy közjegyzőnek lehetett átadnia akit két további tanú segített, a tanúk személyére vonatkozóan pedig számos szigorú feltételt mutatott be.⁷⁷⁷ A közjegyzők által készített végrendeleteket is ismertette Pothier, a szokásjog szerint a közjegyzőnek azt fel kellett olvasnia a végrendelező előtt, tartalmát meg kellett magyaráznia és neki is valamint a végrendelezőnek is alá kellett írnia. Pothier taglalta továbbá a papok, katonák által tehető végrendeletek alakításait is valamint a tengeren tett végrendeletet – amely a szóbeli végrendelethez hasonlítható hatályos jogunkban - ez utóbbi három tanú jelenlétében volt tehető valamint kizárólag akkor lépett hatályba, ha a végrendelező elhunyt az utazás során.⁷⁷⁸ Pothier sem feledkezett meg a gyermekeknek járó kötelezően juttatandó részről amikor rögzítette, hogy az örökhagyó végrendelete ősi vagyonának négy ötödét nem érinthette,⁷⁷⁹ ezen felül részletesen ismertette az örökösök felelősségét a hagyatéki tartozásokért illetve az örökség visszautasításának lehetőségét is.⁷⁸⁰ A szerző

⁷⁷⁴ Robert Joseph POTHIER: *Coutumes des duché, bailliage et prévôté d'Orléans, et ressort d'iceux*. Nouvelle édition. A PARIS, Chez DEBURE l'ainé, Libraire, Quai des Augustins, à l'Image de S. Paul. A Orléans Chez la Veuve ROUZEAU-MONTAUT Imprimeur du Roi, de S.A.S. Mgr. le Duc d'Orléans, de l'Evêché de l'Université & de la Ville, 1780, 481. o

⁷⁷⁵ Példaként hozza Pothier azt a bírósági esetet, amelyben úgy ítélték meg, hogy az 1756. év nagypéntekén kelt végrendelet érvényes az ünnepre való utalással is, mert ebben a kifejezésben a nyilatkozat tartalmazza a nap és a hónap dátumát.

⁷⁷⁶ Robert Joseph POTHIER i.m. 482. o.

⁷⁷⁷ Így például nem lehetett tanú pap, a közjegyző alkalmazottja, akik elvesztették francia állampolgárságukat, húsz év alatti személy, jó hírnevét veszített személy, azok, akik aláírásra képtelenek. Lásd: Robert Joseph POTHIER i.m. 483. o

⁷⁷⁸ Robert Joseph POTHIER i.m. 485. o.

⁷⁷⁹ Lásd: Robert Joseph POTHIER i.m. 495-496. o.

⁷⁸⁰ Robert Joseph POTHIER i.m. 507. o.

hosszasan elemezte azt is, hogy a szokásjog szerint hogyan, milyen szempontok szem előtt tartásával kell az örökhagyó utolsó kívánságát, halála esetére szóló rendelkezését értelmezni. A szokásjog szerint – hasonlóan a római jog szabályaihoz - az örökhagyó utolsó kívánságát az örökhagyó akarata szerint kellett értelmezni, ugyanakkor figyelmeztetett Pothier arra is, hogy a végintézkedésben foglaltaktól nem lehetséges pusztán annak okán eltérni, ha csak feltételezhető volt az örökhagyó akarata valamilyen rendelkezés vonatkozásában.⁷⁸¹ Abban az esetben pedig, ha a szavak mindennapi, helyes értelme ellentmondásban állt volna a végintézkedésben foglaltakkal, illetve az örökhagyó olyanról rendelkezett, amelyről nem lehetett volna, esetleg a végintézkedés szükségtelen rendelkezést tartalmazott,⁷⁸² akkor ezekben az esetekben figyelmen kívül kellett hagyni a szavak, kifejezések valódi jelentését és a végintézkedést összességében nézve, úgy, ahogy az örökhagyó a rendelkezéseket szánta, annak feltehető akarata szerint kellett értelmezni. Pothier művének a végrendeleteket és a halál esetére szóló egyéb örökhagyói rendelkezéseket tárgyaló XVI. címét a végrendelezési szabadság részét képező kitagadás jogának ismertetésével kezdte, amelyben leírta, hogy a kitagadás olyan cselekedet, amelynek során az apa vagy az anya - a törvény által ráruházott hatalom szerint - jogszerű okból megfosztja gyermekét a vagyonához való jogutódlás jogától.⁷⁸³ Formáját tekintve a kitagadást az örökhagyónak le kellett írnia és fel kellett tüntetni azt az okot, amely a kitagadás alapjául szolgált. Leírta Pothier,⁷⁸⁴ hogy az 1556., 1639. és 1697. évi királyi rendeletek vezették be azoknak a gyermekeknek a kitagadhatóságát, akik szülői engedély nélkül házasodtak meg: a leányok 25 éves, a fiúk 30 éves koruk előtt, majd a későbbiekben pedig életkori korlát nélkül, de szülői jóváhagyás nélkül. Érdekesnek találtuk, hogy noha a coutume-ök nemigen szólnak a kitagadás jogintézményéről,⁷⁸⁵ ezt a kitagadási magatartást több királyi rendelet is megemlíttette, így például XIII. Lajos 1639. évi rendeletében fenntartotta II. Henrik király 1556. évi februári törvényét, amely a szülői jóváhagyás nélküli házasságot a kitagadás lehetőségével sújtotta hozzátéve azt, hogy a kérelmet a szülőknek a súlyos

⁷⁸¹ Robert Joseph POTHIER i.m. 539. o.

⁷⁸² Robert Joseph POTHIER i.m. 540. o.

⁷⁸³ Robert Joseph POTHIER i.m. 566. o.

⁷⁸⁴ Robert Joseph POTHIER i.m. 566. o.

⁷⁸⁵ Lásd DELL'ADAMI Rezső: A köteles rész. V. In: Magyar Themis, 1879/30, 230. o.

jogkövetkezményekre tekintettel írásban kell megadniuk.⁷⁸⁶ Pothier megemlítette, hogy az 1692. augusztus 27. napján kelt szabály hozta létre a szülői jóváhagyás megkérésének hivatalos útját, az ún. tiszteletteljes felhívást („sommations respectueuses”). A „tiszteletteljes felhívás” alapján a gyermek az apja és az anyja lakóhelyének királyi bírójához eljuttatott kérelem alapján végzéssel szerezhette tudomást azok címéről, amelyre kérhette hivatalos úton kézbesíteni jóváhagyásuk iránti kérelmét két közjegyző vagy egy közjegyző és két tanú segítségével.⁷⁸⁷ A hivatalos kézbesítést személyesen és legalább kettő különböző napon kellett megkísérelni. További érdekesség még, hogy noha a coutume-ök hallgattak a kitagadásról,⁷⁸⁸ vagyis a szokásjog uralta területeken nem alkalmazták a jogintézményt, Pothier részletes vizsgálat alá vette az erre vonatkozó római jogi szabályokat⁷⁸⁹ alapos elemzést adva róla.

Pothier az öröklés általános szabályaihoz kapcsolódó cím bevezetőjében mindent megelőzve rögzítette az örökhagyó szabad végrendelkezési jogát javai felett,⁷⁹⁰ majd az öröklési képesség vonatkozásában kiemelte, hogy csak az örökölhét az örökhagyó után, aki őt túlélte és ebbe a körbe tartozik az a magzat is, aki az öröklés megnyílásakor már létezett. A gyermekek öröklésének kapcsán rögzítette, hogy az

⁷⁸⁶ CAUSÉS CELEBRES ET INTERESSANTES, AVEC LES JUGEMENS QUI LES ONT DECIDÉES, RECUEILLIES PAR MR. GAYOT DE PITAVAL. A LA HAYE, CHEZ JEAN NEAULME, MDCCXLLX, 126. o. és LE DICTIONNAIRE DES CAS DE CONSCIENCE, DECIDÉS SUIVANT LES PRINCIPES DE LA MORALE, LES USAGES DE LA DISCIPLINE ECCLESIASTIQUE, L' AUTORITÉ DES CONCILES ET DES CANONISTES ET LA JURISPRUDENCE DU ROYAUME. Par feus Messieurs DE LA MET & FROMAGEAU. TOME SECOND. Paris, MDCCXXXIII, 81-82.o.

⁷⁸⁷ Robert Joseph POTHIER i.m. 566. o.

⁷⁸⁸ Mégis találunk ezzel ellentétes véleményt: Massé szerint a francia joggyakorlat szerint 1795. március 7. előtt bármilyen formai vagy tartalmi megkötés nélkül ki lehetett tagadni a gyermekeket, de a kitagadásnak igazságosnak, érthetőnek kellett lennie, úgy mint szülői engedély nélküli házasságkötés, esetleg rossz fizikai bánásmód a szülőkkel szemben, de érvényességi kellék volt, hogy a kitagadás alapjául szolgáló magatartást pontosan meg kellett jelölni. A szokásjogi joggyakorlat megengedte továbbá az oldalági rokonok kitagadását is, szintén csak érthető, igazságos érvek alapján. Az állítással egyrészt azért nemigen tudunk vitatkozni, mert a római jog és a szokásjog szabályainak keveredése és közös, írott jog híján nagyon valószínűnek tűnik ennek igazsága, másrészt az első írott jogszabály – az öröklési jogról szóló 1794. január 6. napi törvény – már arról rendelkezett, hogy leszámazók, illetve oldalági rokonok léte esetén az örökhagyónak mekkora vagyონrész felett volt rendelkezési szabadsága (a fennmaradót kötelezően meg kellett kapnia az említett örökösnek). Említi: LE PARFAIT NOTAIRE OU LA SCIENCE DES NOTAIRES, PAR A.-J. MASSÉ. SEPTIÈME ÉDITION, REVUE ET CORRIGÉE, MISE EN RAPPORT AVEC LA LÉGISLATION ET LA JURISPRUDENCE DE BELGIQUE, ET AUGMENTÉE D'UN GRAND NOMBRE DE FORMULES. TOME PREMIER. BRUXELLES, 1834, 390-391. o.

⁷⁸⁹ Lásd: OEUVRES DE POTHIER ANNOTÉES ET MISES EN CORRÉLATION AVEC LE CODE CIVIL ET LA LÉGISLATION ACTUELLE PAR M. BUGNET. Traités des Successions, Donations testamentaries, Donations entre - vifs, Substitutions et des Propres. TOME HUITIÈME. PARIS, 1845, 25-29. o.

⁷⁹⁰ Robert Joseph POTHIER i.m. 575. o.

elhunyt gyermek helyén annak gyermekei, tehát az örökhagyó unokái öröklük az elhunyt részét, az unokák kiesése esetén pedig azok gyermekei örökölnék. Pothier megemlítette, hogy a képviseleti jog alapján történő öröklés Orléans tartományban egy 1509-ben bevezetett rendelet óta van jelen.⁷⁹¹ Ugyanakkor felhívta a szerző a figyelmet arra, hogy amennyiben az örökös lemondott a hagyaték rá eső részéről, úgy az a többi leszármazó között oszlott meg, mert „élő embert nem képviselhetett életben lévő ember”,⁷⁹² itt láthatjuk tehát, hogy nem érvényesültek a római jog szabályai, a lemondás kihatott a lemondó leszármazóira is. Szintén ellentétes volt a római jog szabályaival az a szokásjogi gyakorlat, hogy a kitagadott gyermek helyén nem örökölhettek annak leszármazói, felhívta azonban a figyelmet Pothier arra, hogy ezekből a szabályokból nem vonható le következtetés arra nézve, hogy a szülő utáni öröklésből kitagadott gyermek a nagyszülei utáni öröklésből is kiesne és nem helyettesíthetné szülőjét annak kiesése esetén.

A gyermekek kiesése esetén a szokásjog szerint is az örökhagyó felmenői következtek az öröklés sorrendjében, első helyen az örökhagyó szülei. A szokásjog egyébiránt az örökhagyó ingó vagyona vonatkozásában előnyben részesítette az örökhagyó felmenőit, prioritást adva ezen belül is a férfiaknak.⁷⁹³ Az öröklés megnyílása kapcsán megjegyezte Pothier, hogy az örökhagyó utáni öröklés annak halálával nyílik meg, de a szokásjog nem vette ide tartozónak a halálbüntetés folytán történt haláleseteket, mert az ilyen vagyont lefoglalták az uralkodó javára.⁷⁹⁴ Abban az esetben, ha valaki hollétéről már legalább tíz éve nem volt tudomása hozzátartozóinak, úgy a szokásjog szerint kérelmet lehetett benyújtani az eltűnt utolsó lakóhelye szerinti bíróhoz, aki végzéssel elrendelhetette, hogy az eltűnt visszatéréséig annak vagyonát törvényes örökösei birtokolhassák és kezelhessék.⁷⁹⁵ A szokásjog fikció alkalmazásával arra az esetre is rendezte a hagyaték megnyílásának kérdését, ha két, egymás utáni öröklésre hivatott személy ugyanazon a hajóúton, tűzben vagy közös balesetben hunyt volna el: ebben az esetben a

⁷⁹¹ Robert Joseph POTHIER i.m. 580. o.

⁷⁹² Robert Joseph POTHIER i.m. 580. o.

⁷⁹³ Ennek kapcsán megjegyezte Pothier, hogy ez tisztán önkényes rendelkezés, amely eltér az utódlás általános elvétől és úgy tűnik, hogy megmarad a szokásjogban mindaddig, amíg úgy az állampolgárok elfogadják azt. Lásd: Robert Joseph POTHIER i.m. 582. o.

⁷⁹⁴ Robert Joseph POTHIER i.m. 585. o.

⁷⁹⁵ A szokásjog szerint – olvasható Pothier művében – abban az esetben, ha az örökhagyó részt vett egy csatában és onnan nem tért haza vagy tudottan egy olyan hajón volt, amelyről nincs semmi hír, úgy a csata napjához vagy a hajó eltűnésének napjához lehetett rendelni az adott személy eltűnésének napját.

körülmények figyelembe vételével történt a halálesetek beállta, így például akinek a házában előbb ütött tűz, azt tekintették elsőként elhunynak.⁷⁹⁶

Kiemelte végül Pothier, hogy a római jognak szintén megfelelően a szokásjog szerint is az örökhagyó halálával ipso iure a hagyaték aktívumait és passzívumait egyaránt örökli az örökös⁷⁹⁷ továbbá a házasságon kívül született, törvénytelen gyermekek nem minősülnek törvényes örökösnek.⁷⁹⁸

Pothier részletesen tárgyalta a hagyatéki tartozások kielégítésének kérdését is, amely a római jog megoldásához hasonlóan a hagyatékából részesedőket terhelte, valamint rendkívüli aprólékossággal, mintegy száznegyven oldalon keresztül mutatta be a leszármazók és a felmenők kitagadásának lehetőségét. Pothier művét racionalista felfogásra és az általános szabályokon alapuló logikus rendszerre építette. Művével a leendő magánjogi kódex kialakulásához jelentősen hozzájárult, annak előzetes magyarázatát, kommentárját adva. Öröklési jogi művét fejezetekre, szekciókra és cikkekre osztotta, példákkal, fogalmi meghatározásokkal látta el. Munkáira a későbbi jogtudomány és gyakorlat is széles körben támaszkodott.

4.5. KöteleSRész feletti viták a törvényalkotás során

Franciaországban a forradalmi események megbuktatták a francia abszolutizmust és elsöpörték az ancien régime rendszerét, amelynek következtében a francia politikusok, jogászok megkezdhették a korszerű állam-, és jogrendszer kialakítását. Az egységes jogrendszer létrehozása körében a forradalmi eseménysorozaton belül az egyik - globálisan is - legjelentősebb lépés az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen) az Alkotmányozó Nemzetgyűlés általi elfogadása volt 1789. augusztus 26. napján. A Nyilatkozat mindamellet, hogy deklarálta a törvény előtti egyenlőséget és a hatalmi ágak szétválasztását, rögzítette a tulajdonhoz való jog szentségét is (2. pont) valamint kimondta, hogy az embernek szabadságában áll minden olyat megtenni, amit számára törvény nem tilt és amellyel másnak sem árt, valamint az ember természetes jogainak gyakorlását csak törvény korlátozhatja, aminek megtételét pedig a törvény nem akadályozza, azt senki sem akadályozhatja meg (4. és 5. pontok). A Nyilatkozat

⁷⁹⁶ Robert Joseph POTHIER i.m. 586. o.

⁷⁹⁷ Robert Joseph POTHIER i.m. 625. o.

⁷⁹⁸ Robert Joseph POTHIER i.m. 628. o.

szellemének megfelelően, azt alapul véve fogadta el az Alkotmányozó Nemzetgyűlés Franciaország első köztársaságának alkotmányát 1791. szeptember 3. napján, amelynek I. cikke (Titre Premier - Dispositions fondamentales garanties par la Constitution) elrendelte⁷⁹⁹ az egész királyságra irányadó közös polgári törvénykönyv megalkotását. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés a kódex életre hívása érdekében bizottságot hozott létre 1791. október 13-án⁸⁰⁰ (Comité de législation civile et criminelle). A bizottságot kettő, egyenként 24-24 tagból álló részre osztották, az első volt a „section systématique” míg a második a „section des rapports”.⁸⁰¹ Az első, lényegében kodifikációs tevékenységet végző csoportban Ducastel, Laplaigne és Lesueur kapták a végrendeletek, míg Delmas, Robin és Bournel a törvényes öröklésre vonatkozó szabályok megalkotásának feladatát.⁸⁰² Figyelemmel arra, hogy a bizottságnak egyetlen kodifikációs tervezete sem került tárgyalás alá, ezért az új törvényhozó testület, a Nemzeti Konvent új bizottság felállításáról döntött (ez volt az ún. „Comité de législation civile, criminelle et de féodalité”), melynek elnöke Jean Jacques Régis de Cambacérès lett és amely 48 tagból és a 14 póttagból állt.⁸⁰³ A bizottság munkája során a forradalom kezdetétől a magánjog területén megalkotott törvényeknek „a köztársasági rend követelményei szerinti felülvizsgálatához”⁸⁰⁴ látott hozzá, nem pedig egy teljesen új tervezet kialakítását tűzte ki célul. 1793. augusztus 9. napján a bizottság a Nemzeti Konvent elé terjesztette a Code civil első tervezetét, amely elsősorban annak elnöke, Cambacérès munkája volt. A Konvent a tervezetet nem meglepő módon elutasította, mégpedig arra való hivatkozással, hogy azt a régi idők szellemében hozták létre és túlságosan hasonlít a monarchia ősi törvényeihez, nélküli az új ötleteket valamint hiányosságot mutat azoknak a jelentős alapelveknek a vonatkozásában is, amelyek önmagukban méltóak, érdekesek lennének egy szabad és újjászülető, megújuló nemzet törvényeinek alapjául szolgálni.⁸⁰⁵

⁷⁹⁹ Az 1791. évi Alkotmány szövegét lásd: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁸⁰⁰ RUSZOLY József: Európa jogtörténete. Püski Kiadó Kft., Budapest, 1996, 142-143. o.

⁸⁰¹ Annie JOURDAN: La Convention ou l’empire des lois. In: La Révolution française. 2012/3, 1-2. o. (<https://journals.openedition.org/lrf/730#ftn6>) (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁸⁰² Annie JOURDAN i.m. 2. o.

⁸⁰³ Annie JOURDAN i.m. 2. o.

⁸⁰⁴ TAKÁCS Tibor i.m. 129. o.

⁸⁰⁵ The monthly law magazine and Political Review. Vol. I. February to May. LONDON: PUBLISHED BY A. MAXWELL, BELL YARD, Law Bookseller to His Late Majesty; AND MILLIKEN AND SON, DUBLIN, MDCCCXXXVIII, 382. o.

Cambacérés tervezetének egésze ugyan nem nyerte el a Nemzeti Konvent tetszését, annak öröklési jogi javaslatait 1794. január 6. napján (17 Nivôse an II) mégis önálló törvénybe iktatták.⁸⁰⁶ Ezen időszak öröklési jogi szempontból meghatározó eseménye tehát az öröklési jogról szóló 1794. január 6. napi törvény - valamint a házasságon kívül született gyermek jogállásáról szóló 1793. november 2. napi törvény - elfogadása volt, melyek a régi rendszerben alkalmazott szabályokkal való végleges szakítást jelentették. A feudális előjogok eltörlésével és az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának létrejöttével valamint az ennek alapján megalkotott alkotmány elfogadásával az egyenlőség, a jogok egyenlő biztosítása az öröklési jog területét is alapvetően meghatározta. Az 1794. január 6. napi törvény kimondta, hogy végrendelet hiányában az örökhagyó leányai és fiai egyenlő mértékben örökölnék és nem tehető különbség a házasságban és a házasságon kívül születettek vonatkozásában sem, sőt az elsőszülött gyermekek sem élvezhetnek prioritást. A törvény ennél tovább is ment, mert visszaható hatállyal élve elrendelte, hogy a forradalom kitörésének tekintett 1789. július 14. napja után megnyílt hagyatékokat ismét fel kell osztani az örökösök közötti egyenlő részesedés megvalósítása érdekében. Az újrafelosztást pedig minden törvény, szokásjog, joggyakorlat, ajándékozás, végrendeleti rendelkezés és már megtett felosztás ellenére meg kell valósítani.⁸⁰⁷ Az öröklés egyenlőségének jegyében továbbá a törvény semmisnek nyilvánította azon végrendeleteket is, amelyek esetében az örökhagyó 1789. július 14. napja után hunyt el.

Az említett törvény vitája során egyébiránt heves vita bontakozott ki a végrendeletkezési szabadság mértékének kérdésében, érdemes az annak védelme mellett és az ellene szóló érvek sokaságát is áttekinteni.

A végintézkedési szabadság ellenzői – például Mirabeau, Tronchet, Dupont de Nemours vagy Robespierre - alapvetően Rousseau azon vezérelvét tartották szemük előtt, amely szerint „A tulajdonjog meghal az emberrel.”⁸⁰⁸ Véleményük szerint a végintézkedések léte ellentétes a természettel, káros az állam számára és a családokat romlásba taszítja, mert táptalaja a családon belüli féltékenykedésnek és a

⁸⁰⁶ Lásd a szövegét: https://archive.org/details/loiinterpretativ00fran_9 (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁸⁰⁷ Loredana GARLATI: Women's Succession from the Middle Ages to the Modern Era. In: Succession Law, Practice and Society in Europe across the Centuries. (Editor: Maria Gigliola di Renzo Villata). Springer, 2018, 223-224. o.

⁸⁰⁸ Idézi Jean BRISSAUD i.m. 746. o.

gyűlölködésnek. A végintézkedés tételének korlátozása annak védői szemében gazdaságilag is kívánatos volt, mert szerintük a törvényes öröklés a nagybirtokok visszaszorulását segítené elő, vagyis a földek kiegyensúlyozottabb eloszlását és a tulajdonosi réteg szélesedését indukálná.⁸⁰⁹ A forradalom által érvényre juttatni kívánt alapelvek fényében azonban mégsem a végintézkedések teljes megszüntetését kívánták annak támogatói, hanem annak a lehető legjelentősebb leredukálását: Mirabeau az örökhagyó szabad rendelkezését vagyona egytizedében javasolta meghatározni, Tronchet egynegyedében.

A végintézkedési szabadság védelmezői – így például Cazales és néhány déli területről származó nemzetgyűlési tag – szemében a végintézkedés ugyanolyan természetes jog volt, mint az elidegenítés vagy megterhelés joga, amely az írott törvények által nem törölhető el.⁸¹⁰ Véleményük szerint a végintézkedési szabadság megszorítása vagy eltörlése a vállalkozói szellem csökkenésével is járna, ami a gazdasági termelés visszaesését, az általános életszínvonal romlását is maga után vonná.

A vita végeredményeként a törvény a végintézkedési szabadságot a korábbiakhoz képest jelentősen lecsökkentette: leszármazók mellett az örökhagyó a vagyonának egytizedéről rendelkezhetett önként – akár élők közötti jogügylettel, akár halála esetére-, ha pedig csak oldalági rokonai maradtak, úgy a hagyaték egyhatoda felett volt rendelkezési szabadsága,⁸¹¹ azonban csak kívülálló személyek részére juttathatott vagyonából, örökösének nem.

A végintézkedési szabadság drasztikus csökkentésére a magyarázatot valószínűleg abban kereshetjük, hogy a forradalmi szellem általános elveivel összhangban a jogalkotó rendkívül nagy köteleSRészt igyekezett biztosítani a gyermekek számára az egyenlőség jegyében, hiszen a rendelkezések eredményeként az örökhagyó gyermekei nagyjából egyformán részesedtek szülőjük vagyonából. A francia forradalom általános alapelvei, úgy mint a tulajdonhoz való alapjog, a politikai szabadság és az egyéni egyenlőség a régi rendszerrel szembeni forradalom fő célkitűzései voltak, ennek ellenére láthatóan a forradalmi korszak jogalkotásának célja az öröklési jog reformjával nemcsak a gyermekek egyenlőségének

⁸⁰⁹ Jean BRISSAUD i.m. 746. o.

⁸¹⁰ Jean BRISSAUD i.m. 746-747. o.

⁸¹¹ Lásd: Joseph DAINOW i.m. 675-676. o.

megvalósítása volt, hanem egyben az örökgyói önkény megszüntetése is a családi vagyon egybentartása célzatával.

A második tervezetet 1794. szeptember 9. napján nyújtotta be Cambacérés a Nemzeti Konventnek és a korábbi elutasítási indokokat figyelembe véve jelentősen lecsökkentették annak terjedelmét – a korábbi 719 cikkely helyett a második tervezet csak 297 cikkelyből állt⁸¹² - valamint fő újítként az általános fogalmak definiálására helyezték a hangsúlyt. A Nemzeti Konvent azonban ezt a munkát is elvetette, mert az általános fogalmak használatával tartott a „bírák önkényes jogértelmezésétől”.⁸¹³

A Code civil harmadik tervezetét ismét Cambacérés nyújtotta be – a Nemzeti Konvent megszűnését követően - immár az Ötszázak Tanácsa elé 1796. június 14. napján. Cambacérés – ahogyan a korábbiakban is – hűségesen megfogadta a törvényhozás javaslatait és a második elutasítást követően a Nemzeti Konvent által felhozott indokokat teljes mértékben szem előtt tartva készítette el 1104 cikkelyből álló⁸¹⁴ harmadik tervezetét, amelyet az általános fogalmak helyett immár pontos jogi kategóriák tömege jellemezett.⁸¹⁵ A tervezet az öröklési jogi vonatkozásban is változást hozott volna, mert az örökgyó által szabadon átruházható vagyonrész mértékét leszármazók léte esetén megőrizte volna ugyan a hagyatéki vagyon egytizedében, míg kizárólag oldalági rokonok léte esetében az örökgyónak vagyona egyharmad része felett engedett volna szabad rendelkezést.⁸¹⁶

A kódex jelentős változást hozott volna a házasságon kívül született és az örökbefogadott gyermek öröklési jogi státuszában azzal, hogy a házasság megkötése után elismert házasságon kívüli gyermeknek csupán törvényes örökrésze felét jutatta volna, hasonlóan az örökbefogadott gyermekekhez, akik a vér szerinti gyermekeket megillető örökrész felére lettek volna jogosultak.⁸¹⁷ A házasságon kívül született gyermek öröklési joga, a válás, valamint a házastársi közös vagyon körüli végláthatatlan viták jelentősen rontották a kodifikáció esélyét és e viták nagyban hozzájárultak a tervezet alapjának megingásához.

⁸¹² RUSZOLY József i. m. 143. o.

⁸¹³ KECSKÉS László i.m. 187. o.

⁸¹⁴ RUSZOLY József i. m. 143. o.

⁸¹⁵ V.ö. TAKÁCS Tibor i.m. 144-145. o. és <https://www.senat.fr/evenement/archives/D37/code2.html> (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁸¹⁶ Joseph DAINOW: Forced...678. o.

⁸¹⁷ Lásd: TAKÁCS Tibor i.m. 146-147. o.

Meghiúsult tehát Cambacérés harmadik tervezete is, a Code civil negyedik változatát immár a megbuktatott Cambacérés helyett Jean-Ignace Jacqueminot ügyvéd vezetésével állították össze és nyújtották be az Ötszázak Tanácsának 1799. december 21. napján. A negyedik hivatalos tervezet is megbukott, mert a kodifikációs munkát háttérbe szorította az első konzuli kormány 1799. december 25. napján történt megalakítása. Jacqueminot az örökhagyó végrendelezési szabadságát tovább növelte volna azzal, hogy a hagyatéki vagyon egynegyedéről lehetett volna szabadon rendelkezni leszármazók mellett, egyharmadáról, ha testvérei maradtak volna a végrendelezőnek és egykettedéről, ha csak távolabbi oldalági rokonok, úgy mint nagybácsik vagy unokatestvérek.⁸¹⁸

Az öröklés szabályozása ebben az átmeneti, kódex nélküli időszakban az öröklési jogról szóló 1794. január 6. napi törvény szerint történt, ám annak népszerűtlensége miatt⁸¹⁹ szükségessé vált a módosítás, amely az 1800. március 25. napján elfogadott törvénnyel (4 Germinal an VIII) meg is történt. Kimondta a törvény, hogy az örökhagyó vagyonának egynegyedéről rendelkezhet szabadon, ha négyenél kevesebb gyermeke volt, vagyonának egyötödéről akkor, ha négy gyermekkel rendelkezett, egyhatodáról pedig öt gyermek esetén és így tovább.⁸²⁰ Ezenkívül lehetővé vált immár a vagyonrészt valamely örökös számára is juttatni.

Az arra jogosultaknak kötelezően juttatandó örökhagyó vagyonrész láthatóan kifejezetten nagy volt, ám a végrendelezési szabadság növelése iránti igény folyamatos felbukkanásából arra lehet következtetni, hogy felismerésre került az a tény, hogy az egyenlőség jegyében egyfajta egyensúly felé érdemes törekedni és az államnak nagyobb teret kell engednie polgárai számára vagyonuk szabad felhasználása terén is.

A frissen konzuli székbe került Napóleon Bonaparte számára elsődleges fontosságúvá vált egy egységes jogkódex létrehozása, ezért 1800. augusztus 12. napján kiadott konzuli rendeletével bizottság létrehozását rendelte el a Code civil új tervezetének kidolgozása érdekében, mégpedig a rendelet szövege szerint François-Denis Tronchet, Jacques De Malevillet, Félix-Julien-Jean Bigot De Préameneut

⁸¹⁸ Joseph DAINOW: Forced 678. o.

⁸¹⁹ Lásd: Joseph DAINOW: Forced...676-677. o.

⁸²⁰ Jean BRISSAUD i.m. 747. o.

valamint Jean-Étienne-Marie Portalist kinevezve⁸²¹ erre a posztra: ketten a coutume-ök, ketten az írott jog földjéről.⁸²²

A bizottság 1801. január 21. napján nyújtotta be a Code civil immár ötödik tervezetét,⁸²³ ezt hosszas tárgyalás-sorozat követezte, amelyek alkalmával heves vita alakult ki a végintézkedési szabadság, illetve a kötelesrész mértékéről. A végintézkedési szabadság korlátlanágának megengedése sosem merült fel a francia szabályozásban, a tárgyalások során is csupán a korlátozás mértéke és a kötelesrészre jogosultak körének összetétele merült fel kérdésként.

Sokféle javaslat merült fel a leszármazói kötelesrész mértéke tekintetében, de abban az indítványokat előterjesztők mindegyike egyetértett, hogy a szülői gondoskodási kötelezettségként felfogott kötelesrészt fenn kell tartani, amely nemcsak a családok érdeke, de a családon és a társadalmon keresztül így az államé is.⁸²⁴

Az Államtanács előtt tartott bevezető beszédében Portalis előadta, hogy az ember tulajdonai feletti jogai halálával véget érnek és hogy az állam beavatkozása az öröklés kérdéseibe elengedhetetlen, mert a túlélő kötelesrészre jogosultak érdekei sokkal szélesebbnek tekinthetők, mint az örökhagyó személyeké. Kifejtette, hogy korlátozott mozgásteret kell tehát biztosítani a szülői hatalom felett, mert a jó családi szellem kialakulása az állam érdeke is.

Maleville kiemelte, hogy a végintézkedés korlátlanága felébresztheti a nem kedvezményezett többi gyermek gyűlöletét és féltékenységét. Kétségtelen, hogy a legtöbb atya igazságos és tudja, hogy ugyanazzal a gyengédséggel tartozik minden gyermeke felé, de vannak ezzel ellentétes példák is, ezért a törvénynek meg kell akadályoznia igazságtalanságukat és szeszélyüket.⁸²⁵ Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy a végintézkedési szabadság létjogosultsága igenis indokolt, mert ezzel lehetőség nyílik az atyák számára, hogy gyermekeik között kompenzálják azokat a hátrányokat, amelyeket köztük a természet vagy a vagyon okozhat; a második, hogy

⁸²¹ Discours, rapports et travaux inédits sur le Code civil, par Jean-Étienne-Marie Portalis. Joubert, libraire de la cour de cassation, Paris, 1844, XXXV-XXXVI. o.

⁸²² Joseph DAINOW: Forcé... 49. lábjegyzet, 678. o.

⁸²³ Discours, rapports et travaux ... XXXVI. o.

⁸²⁴ Lásd: Joseph DAINOW: Forcé... 679-682. o. valamint DELL'ADAMI Rezső: A köteles rész. VIII. In: Magyar Themis, 1879/40, 310. o.

⁸²⁵ Jacques DE MALEVILLE: ANALYSE RAISONNÉE DE LA DISCUSSION DU CODE CIVIL AU CONSEIL D'ÉTAT. DEUXIÈME ÉDITION. TOME DEUXIÈME. PARIS, 1807, 386. o.

bánatot és jutalmat hozzanak a kezükbe, hogy fenntartsák a családokban az alárendeltséget és a nyugalmat, amelytől az állam pihen.⁸²⁶

Bigot De Préameneu előadta, hogy a korlátozott végintézkedés valójában nem lehet ellentétes a szülők kívánságával, hanem inkább összhangban áll feltételezett érzelmeikkel. Ezen felül a gyermekek létének biztosítása nemcsak a szülők, hanem az állampolgárok és a társadalom kötelezettsége is, hogy biztosítsák a gyermekek megfelelő polgári létét.

Mindemellett Portalis, Maleville, Jollivet és Galli is az 1800 márciusi öröklési törvénytől való pozitív eltérést szorgalmazták: javasolták, hogy az örökhagyó akár élők közötti ügylettel, akár halála esetére ha túlélő gyermeket vagy leszármazottat hagyott hátra, úgy vagyonának egynegyedéről rendelkezessen szabadon, vagyonának feléről, ha felmenőket vagy testvéreket és háromnegyedéről, ha csak unokaöccse vagy unokahúga maradna utána.

Tronchet a megszorított végintézkedési szabadság mellett érvelt és az addigi szabályozáshoz ragaszkodott, mert véleménye szerint ha megengedhetővé válna, hogy az örökhagyó vagyonának jelentősebb hányadát juttathassa családon kívüli személynek, az a családon belüli viszályt és egyenlőtleniséget erősítené, míg az atyák kötelessége vagyonuknak utódjaik számára történő továbbörökítése.

Napóleon maga azzal a javaslattal állt elő,⁸²⁷ hogy a leszármazók kötelesrészének mértékét az örökhagyó vagyonának nagysága szerint lenne érdemes meghatározni úgy, hogy százezer frank érték alatti vagyon esetében a vagyon felét, míg százezer frank feletti értékű vagyonok esetében egy gyermekre osztva idegeníthetne el az örökhagyó. Napóleon ebben a modellben a kisebb vagyonok szétmállásának és a nagyobb vagyonok képződésének megakadályozását látta.

Cambacérès a korábbi nehézségek ellenére mégiscsak alapvető befolyást gyakorolt az első francia polgári törvénykönyv létrejöttére, mert az Államtanács végül az ő javaslatát fogadta el, amely a Code civil 913. szakaszában nyert szabályozást: az örökhagyó végintézkedési szabadsága egy gyermek hátrahagyása esetén a hagyaték felére, két gyermek esetén egyharmadára, három vagy több gyermek léte esetén

⁸²⁶ Jacques DE MALEVILLE i.m. 388. o.

⁸²⁷ DELL'ADAMI Rezső: A köteles rész. VIII. ... 310. o.

pedig egynegyedére terjedt ki.⁸²⁸ A 914. szakasz pedig a helyettesítés elvét szabályozta: a gyermekek kiesése esetén helyükbe az ő lemenőik lépnek.

A felmenők abban az esetben voltak jogosultak kötelesrészre, ha nem hagyott hátra leszármazót az örökhagyó: a kötelesrész mértéke a vagyon fele volt akkor, ha mindkét ágon hagyott hátra felmenőt az örökhagyó és háromnegyed része, ha csak egyik ágon (915. szakasz).

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy az örökhagyó túlélő házastársának kötelesrészre jogosultsága nem került be a Code civil eredeti szövegébe, ennél fogva az özvegynek nem járt kötelesrész, pedig törvényes örökösnek minősült a rendelkezések értelmében (767. szakasz).

Az oldalági rokonok kötelesrészét végül az Államtanács elvetette, Portalis szerint a lemenők és felmenők között fennálló kölcsönös gondoskodási kötelezettség megalapozza a kötelesrészre való jogosultságot, de testvérek között ilyen kötelezettség nem áll fenn. Az Államtanács elismerte a törvénytervezetek megvitatására létrehozott Tribunátus azon érveit,⁸²⁹ amely szerint oldalági rokonok esetében pusztán a rokoni viszony nem lehet alapja a tulajdonos rendelkezési szabadsága korlátozásának.⁸³⁰ A Code civil 916. szakasza ennek megfelelően rögzítette, hogy lemenők és felmenők hiányában a végrendelkező kimeríthette az egész hagyatékot.

Az ötödikként benyújtott tervezetet végül elfogadták és a Code civilt 1804. március 21. napján kihirdették. A törvény tehát a kötelezően juttatandó hagyatéki vagyonrész vonatkozásában nem úgy fogalmaz ahogyan azt az európai jogkódexek teszik, amelyek konkrétan meghatározzák a kötelesrész mértékét, hanem arról rendelkezik, hogy mekkora vagyonrész áll az örökhagyó szabad rendelkezése alatt – élők közötti ügyletei során és halála esetére összesen.

4.6. A kötelesrésztől való megfosztás szabályozása a Code civilben 2001-ig

⁸²⁸ „913. Les libéralités, soit par actes entre-vifs, soit par testament, ne pourront excéder la moitié des biens du disposant, s'il ne laisse à son décès qu'un enfant légitime; le tiers, s'il laisse deux enfants; le quart, s'il en laisse trois ou un plus grand nombre.”

⁸²⁹ Joseph DAINOW: Forced... 682. o.

⁸³⁰ Nem értett egyet ezzel Maleville, aki szerint az eladósodott testvérekről való gondoskodás az örökhagyónak erkölcsi kötelessége. Lásd: Jacques DE MALEVILLE i.m. 395. o.

A Code civil rendelkezései olyannyira kiállták az idő próbáját, hogy a kódex nagyobb része napjainkban is érintetlen az 1804-ben megállapított rendelkezések óta. Az öröklési jog területén a XIX. század második felében a végintézkedési szabadság kérdése ismételen előtérbe került Frédéric Le Play 1864-ben megjelent „La réforme sociale en France” című munkája okán. Művében a szerző többek között kifejtette, hogy a végintézkedés korlátozásával a vagyonok széttöredezettsége megakadályozza a biztonságos otthonok fenntartását és a családon belüli egyenlőség létrejöttét.⁸³¹ Le Play a korlátlan végintézkedési szabadságot támogatta, mert véleménye szerint ez a rendszer megóvná a társadalmat a korrupciótól, legalizálná ugyanis a tulajdonátruházásokat,⁸³² továbbá ösztönözné a gazdaságot azzal, hogy valójában minden örökhagyónak lehetőséget biztosítana gyermekei közül választani, edzeni, majd társítani a legjobban teljesítő férfit.⁸³³ Le Playnak számos támogatója akadt, azonban a törvénykönyv módosítására tett kísérleteik hiábavalóak voltak, amelyhez hozzájárult egy 1866-ban az egész országra kiterjedő vizsgálat,⁸³⁴ amely azt az eredményt hozta, hogy nincs különösebb vágy a végrendelet szabadságának megváltoztatására, hanem a meglévő rendszer szinte teljes jóváhagyására került sor. A Code civil reformjára egészen 2006-ig nem került sor, ekkor azonban a jogalkotó alapvető változást hozott a kötelesrész szabályainak rendszerében azzal, hogy eltörölve a szülők kötelesrészre jogosultságát egyidejűleg bevezette a túlélő házastárs kötelesrészét. Az örökhagyó túlélő házastársa gyermekek hiányában immár a hagyaték egynegyedére tarthat igényt⁸³⁵ feltéve, ha nem vált el az örökhagyótól. A törvény egyértelmű, mindaddig tehát, amíg a házasság felbontása nem történt meg jogerősen, addig még a válófélben lévő felek is öröklésre jogosultak egymás után. A Code civil annak hatályba lépésétől kezdve napjainkban is csak érdemtelenségre hivatkozva engedi megfosztani a kötelesrészre jogosultakat a nekik törvény szerint kötelezően juttatandó hagyatéki vagyონrésztől. Az egységes polgári törvénykönyv előtti ancien régime a római jogot alkalmazó területeken ismerte a kitagadás lehetőségét – a coutume-ök szabályozta területeken, ahogy az már említésre került,

⁸³¹ Lásd: La réforme sociale en France déduite de l'observations comparée des peuples européens par M. F. Le Play. Tome second. Paris, 1864, 6. o.

⁸³² Lásd: La réforme sociale en France... 77-78. o.

⁸³³ La réforme sociale en France... 86. o

⁸³⁴ Joseph DAINOW i.m. 690. o.

⁸³⁵ Code civil 914-1. szakasza. A 2006. június 23. napján kihirdetett 2006-728. számú törvénnyel történt a módosítás és a rendelkezés 2007. január 1-jén lépett hatályba.

nem alkalmazták - sőt királyi rendelettel bevezetésre is került a szülői engedély nélküli házasság miatti kitagadás esete, a jogintézmény mégis eltűnt a francia jogból. Az öröklési jogról szóló 1794. január 6. napi törvény már nem említette és a Code civilben sem találunk rá vonatkozó szabályozást. Favard de Langlade, a Tribunátus elnöke idézi művében,⁸³⁶ hogy az ancien régime ismerte és alkalmazta a kitagadásnak egy kevésbé drasztikus módját is, amely inkább az atyai szereteten, előrelátáson és gondoskodáson alapult, semmint büntető jelleggel bírt volna. Az atyáknak lehetőségük volt ugyanis tékozló gyermekeik vonatkozásában úgy rendelkezni, hogy a gyermeket illető vagyonrészre csak haszonélvezetet engedtek az érintett leszármazónak, de a vagyonrész tulajdonjogát a többi gyermekükre ruházhatták át. Az okot világosan meg kellett jelölni, ennek hiányában ugyanis a gyermek jogosan követelhetette örökrészét.⁸³⁷

Favard de Langlade idézi továbbá, hogy a kitagadást a polgári törvénykönyv nem vette át, ezzel mindenekelőtt elkerülve az apák és gyermekek közötti botrányos perek kialakulását és a figyelembe véve az addigi szabályozást az öröklés jogát oly módon alakította ki, hogy a kötelesrészt semmiképpen se érhesse sérelem.

A törvény a 727. szakaszban rendezte - és rendez ma is - az örökségtől való megfosztás szabályait,⁸³⁸ mégpedig az összes kötelesrészre jogosult vonatkozásában. A 727. szakasz rendelkezései a következő szövegtartalommal egészen a Code civil 2001-ben történt módosításáig maradtak hatályban:

„727. Érdemtelenek az örökösödésre és mint ilyenek kizárják az örökségből:

- 1. A ki az elhunytan elkövetett gyilkosságban vagy gyilkossági kísérletben marasztaltatott el;**
- 2. A ki az elhunyt ellen főbenjáró oly bűnvádi keresetet indított, melyet a bíróság rágalomnak nyilvánított;**

⁸³⁶ Vö.: M. Le baron Favard DE LANGLADE: RÉPERTOIRE DE LA NOUVELLE LÉGISLATION CIVILE, COMMERCIALE ET ADMINISTRATIVE, OU ANALYSE RAISONNÉE DES PRINCIPES CONSACRÉS PAR LE CODE CIVIL, LE CODE DE COMMERCE, ET LE CODE DE PROCÉDURE; PAR LES LOIS QUE S'Y RATTACHENT, PAR LA LÉGISLATION SUR LE CONTENTIEUX DE L'ADMINISTRATION; ET PAR LA JURISPRUDENCE. PAR M. LE BARON FAVARD DE LANGLADE. TOME SECOND. A PARIS, MDCCCXXIII, 482-483. o.

⁸³⁷ Példaként hozta fel Favard de Langlade Rousseau de la Combe által a polgári esettjogról összegyűjtött művében idézett azon gyakorlati precedenseket – az 1678. január 18. és június 30. napi, az 1680 május 31. napi, az 1686 április 1. napi valamint az 1729 júliusában hozott bírósági ítéleteket - amelyeket a szerző a „Kitagadás” címszó alatt tüntetett fel.

⁸³⁸ CODE CIVIL DES FRANÇAIS. ÉDITION ORIGINALE ET SEULE OFFICIELLE. A PARIS, DE L'IMPRIMERIE DE LA RÉPUBLIQUE. AN XII. 1804, 177-178. o.

3. Azon nagykoru örökös, ki, habár az elhunyt meggyilkoltatásáról tudomása volt, nem jelentette azt a bíróságnak.”⁸³⁹

Meglátásunk szerint a Code civil eredeti, érdemtelenésre vonatkozó rendelkezései meglehetősen szűkszavúak, azok számos fontos kérdést felvetnek, amelyek megválaszolása az elmélet és a joggyakorlat feladata maradt. Láthatjuk, hogy a magatartások meglehetősen szűkkörűek. Maleville is szóvá tette ezt kommentárjában amikor leírta, hogy a római jog jóval több méltatlansági rendelkezést tartalmaz, amely helyes is, mert a fenti három októl jóval több olyan súlyos magatartás létezik, amely alapul szolgálhat az örökrésztől való megfosztásra.⁸⁴⁰

Az első ponttal kapcsolatban Maleville kiemelte,⁸⁴¹ hogy az érdemtelenég megvalósulásához nem elégséges a gyilkosság vagy kísérletének gyanúja, valamint az önvédelemből elkövetett vagy megkísérelt gyilkosság szintén nem esik ebbe a kategóriába.

A törvény szerint (728. szakasz) a 3. pontban szabályozott bejelentés elmulasztási kötelezettségre nem lehetett hivatkozni a gyilkos leszármazottaival és felmenőivel, házastársával, testvéreivel, nagybátyjaival, nagynénjével, sem pedig unokaöccseivel vagy unokahúgaival szemben. A személyi kör bővebb a római jogban ismerttől, amely csak a gyilkos apjának, anyjának, fiának valamint férjének illetve feleségének nyújtott ilyen kedvezményt.

Az érdemtelenégi okok szűk körét Alexandre Duranton is bírálta a Code civilhez írt nagyívű kommentárjában. Véleménye szerint⁸⁴² noha számos olyan magatartás illetve a kötelesrészre jogosultak által előidézett helyzet lehetséges, amely az örökhagyót személyében, becsületében vagy vagyonában sérti, mégsem lehet analógia útján kiterjeszteni rájuk az örökrésztől való teljes megfosztás súlyos következményét. Duranton felhívta a figyelmet az 1. pont kapcsán,⁸⁴³ hogy a bűnrészességet is ide kell sorolni figyelemmel arra is, hogy a büntető törvények ugyanolyan büntetést írnak elő számukra, mint a közvetlen elkövetőnek. Hozzátette, hogy természetesen nem állhat meg az örökös érdemtelenége ezen pont alapján, ha

⁸³⁹ Francia Polgári Törvénykönyv (Code Napoleon). Fordította Kún Barna. Kiadja Kugler Adolf, Pest, 1866, 140. o.

⁸⁴⁰ Jacques DE MALEVILLE i.m. 203. o.

⁸⁴¹ Jacques DE MALEVILLE i.m. 201-202. o.

⁸⁴² COURS DE DROIT FRANÇAIS SUIVANT LE CODE CIVIL, Par M. DURANTON. QUATRIÈME ÉDITION. TOME SIXIÈME. PARIS, 1844, 109-110. o.

⁸⁴³ COURS DE DROIT FRANÇAIS... 111. o.

ellene a vádat elejtették vagy a saját, illetve mások védelme érdekében cselekedett, illetve ha az elkövetésre valaki kényszerítette őt, mert ilyen esetekben nincs is szó bűncselekményről. Kiemelte Durantont azt is, hogy a befejezett vagy megkísérelt bűncselekménynek szándékosnak kell lennie, gondatlanság fel sem merülhet. A párbajban történt sérülés, illetve halál Durantont véleménye szerint nem tekinthető az 1. pontban írt kitagadás körébe tartozónak figyelemmel arra, hogy a párbajnak a halál, illetve a sebesülés velejárója lehet. Megjegyezte ugyanakkor,⁸⁴⁴ hogy a királyi bíróságok számos esetben minősítették gyilkosságnak a párbajban történt halált, ugyanakkor a Semmitőszék ezzel a gyakorlattal ellentétes véleményt képviselt, amely azon a tényen alapul, hogy a büntetőtörvény nem tartalmazott rendelkezést a párbaj ellen, valamint ha a párbaj győztese betartotta a kapcsolódó szabályokat illetve gyilkosságért sem ítélte el a bíróság, akkor kitagadásnak sem lehet helye. A joggyakorlat az 1. ponttal összefüggésben felhívta a figyelmet arra, hogy mindaddig nem lehet érdemtelennek nyilvánítani valakit, amíg az ellene indított eljárás le nem zárul.⁸⁴⁵

A 2. pontban szabályozott esetkör arra utal, hogy a jogalkotó nem akarta a hamis váddal együtt járó érdemtelenséget kiterjeszteni minden bűncselekményre, hanem csak a főbenjáró bűn megállapíthatóságának eseteire. Tehát a hamisan állított bűncselekménynek olyan súlyosnak kellett lennie, amely miatt halálbüntetés, életfogytig tartó szabadságmegvonás, polgári jogi státuszvesztés alkalmazásának⁸⁴⁶ vagy kitoloncolásnak⁸⁴⁷ is helye lehetett volna. Durantont fontosnak tartotta kiemelni, hogy helyesebb lett volna, ha a jogalkotó más súlyos vádakra is kiterjesztette volna az érdemtelenégi kört, hiszen számos olyan bűncselekmény létezik, amely az örökagyót nemcsak életében, polgári jogain, szabadságán át sújthatja, hanem becsületének elvesztésében egyaránt.

Durantont eljárásjogi kérdéseket érintve általánosságban leírta, hogy az érdemtelenység fennállását csak perben, bírói ítélettel lehet kimondani, a keresetet

⁸⁴⁴ COURS DE DROIT FRANÇAIS... 114-115. o.

⁸⁴⁵ Tribi civ. Montreuil-sur-Mer, 5 mars 1897, D. P. 97. 2. 184 In: CODE CIVIL ANNOTÉ D'APRÈS LA DOCTRINE ET LA JURISPRUDENCE. Avec renvois aux ouvrages de MM. Dalloz. QUATORZIÈME ÉDITION REVUE, CORRIGÉE ET AUGMENTÉE. CENT SIXIÈME MILLE. LIBRAIRIE DALLOZ. PARIS, 1913, 181. o.

⁸⁴⁶ Chabot DE L'ALLIER: COMMENTAIRE SUR LA LOI DU 29 GERMINAL AN XI, RELATIVE AUX SUCCESSIONS, Formant le Titre Ier du Livre IIIe du Code Civil. A Paris, Chez ARTAUD, Libraire, Quai des Augustins, N°42, AN XIII-1805, 26. o.

⁸⁴⁷ Lásd: COURS DE DROIT FRANÇAIS... 122-123. o.

pedig az érdemtelen személy lakóhelye szerinti bíróság előtt kell megindítani. Abban a gyakoribb esetben pedig, ha az érdemtelenység a hagyatéki eljárás során merülne fel, úgy a pert az elhunyt lakóhelye szerinti bíróságon kell megindítani.⁸⁴⁸

A 3. pont az első kettő esetkörhöz mérve kevésbé pontos, mert a jogalkotó nem határozott meg végső határidőt a bejelentésre. Úgy gondoljuk, hogy az egyes ügyekben külön-külön vizsgálva bírói mérlegelés körébe tartozhatott a kérdés megválaszolása, minden bizonnyal a körülményekhez képest haladéktalanul kellett megtörténnie a bejelentésnek ahhoz, hogy ne lehessen érdemteleniséggel sújtani az örököst. A 3. ponthoz kapcsolódóan érdekes az az eset, amelyben a Semmítőszék 88-13766 számú, 1989. október 11. napi ítéletével hatályában fenntartotta a La Cour d'Assises de l'Hérault azon ítéletét, amely a feleséget férje utáni öröklésre érdemtelennek nyilvánította. Az eset szerint a feleség szeretője 1977. október 4-én fegyverrel megölte a férjét, amely következtében az Hérault Assize Court bíróság 1980. május 14. napján hozott ítéletében 15 éves börtönbüntetést szabott ki a szeretőre szándékos emberölését, míg a feleséget 5 év börtönbüntetésre ítélte veszélyben lévő személy elleni segítségnyújtás elmulasztása miatt. A feleség a hagyatéki vagyon megosztása tárgyában keresetet indított, követelve a neki járó vagyonrészt. A La Cour d'Assises de l'Hérault elutasította a keresetet és érdemtelennek nyilvánította a feleséget, mert nem jelentette a hatóságnak a férje elleni tervezett gyilkosságot, holott arról tudomása volt. A feleség az ítélet ellen fellebbezést nyújtott be, amelyet a Semmítőszék alaptalannak nyilvánított.

4.7. A hatályos szabályozás

Az érdemtelenység jogintézményét a francia jogalkotó teljesen érintetlenül hagyta egészen a Code civil 2001-es reformjáig,⁸⁴⁹ ekkor lényegesen változtatott a vonatkozó szabályozáson.

2002. július 1-től az érdemteleniséget megvalósító magatartásokat két esetkörre csoportosítja a törvény: azokra, amelyek „automatikusan”⁸⁵⁰ magukkal hozzák a

⁸⁴⁸ COURS DE DROIT FRANÇAIS... 134-135. o.

⁸⁴⁹ 2001-1135. számú törvény, amely 2002. július 1-től hatályos. Forrás: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000582185&categorieLien=i> d (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁸⁵⁰ Brigitte BELLOIR-CAUX: Le droit des successions et des libéralités en schémas. Ellipses Marketing, 2016, 288. o.

jogkövetkezményt (726. szakasz) és azokra, amelyek esetében a jogalkotó az örökhagyó vagy a többi örökös választására bízta, hogy megindítja-e az érdemtelenység megállapítása miatti eljárást (727. szakasz).

Így a 726. szakasz értelmében érdemtelen, ezért ki van zárva az öröklésből:

- 1. Az a személy, akit tettesként vagy részesként elítélt a bíróság az örökhagyó elleni szándékos gyilkosság büntette vagy annak kísérlete miatt;**
- 2. Az a személy, akit tettesként vagy részesként a bíróság szándékosan elkövetett, az elhunyt halálához vezető erőszak büntette miatt elítélt.⁸⁵¹**

A 727. szakasz szerint immár a következő személyeket lehetséges öröklésre érdemtelennek tekinteni:

- 1. Az a személy, akit tettesként vagy részesként elítélt a bíróság az örökhagyó elleni szándékos gyilkosság vétsége vagy annak kísérlete miatt;**
- 2. Az a személy, akit tettesként vagy részesként a bíróság szándékosan elkövetett, az elhunyt halálához vezető erőszak vétsége miatt elítélt;**
- 3. Az a személy, akit elítéltek az elhunyt elleni, büntetőeljárásban tett hamis tanúvallomás tétele miatt;**
- 4. Az a személy, akit azért ítélték el, mert szándékosan tartózkodott az örökhagyó élete vagy testi épsége elleni bűncselekmény megakadályozásától, habár megtehetette volna a saját vagy harmadik fél veszélyeztetése nélkül;**
- 5. Az a személy, akit az örökhagyó elleni rágalmozó bűnvád miatt ítélték el, ha a bejelentett tények miatt büntetést is kiszabtak.⁸⁵²**

⁸⁵¹ „Sont indignes de succéder et, comme tels, exclus de la succession:

1° Celui qui est condamné, comme auteur ou complice, à une peine criminelle pour avoir volontairement donné ou tenté de donner la mort au défunt;

2° Celui qui est condamné, comme auteur ou complice, à une peine criminelle pour avoir volontairement porté des coups ou commis des violences ou voies de fait ayant entraîné la mort du défunt sans intention de la donner.”https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?sessionId=E6AEFCCCA566621BC5C8DD5869F34CD9.tpl&fr28s_3?idSectionTA=LEGISCTA000006165513&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20200117 (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁸⁵² Peuvent être déclarés indignes de succéder:

1° Celui qui est condamné, comme auteur ou complice, à une peine correctionnelle pour avoir volontairement donné ou tenté de donner la mort au défunt;

2° Celui qui est condamné, comme auteur ou complice, à une peine correctionnelle pour avoir volontairement commis des violences ayant entraîné la mort du défunt sans intention de la donner;

A 726. szakaszban a „peine criminelle” kifejezést találjuk, amely a francia büntetőjog szerint olyan büntettek esetén kiszabott büntetés, melyek 10 évtől életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendők, míg a 727. szakaszban alkalmazott „peine correctionnelle” vétségek esetén kiszabott büntetés, a maximum 10 év szabadságvesztéssel, illetve egyéb büntetőjogi szankciókkal (pl. pénzbírság) büntetendő bűncselekmények esetének köre.⁸⁵³

A 726. és a 727. szakasz 1-2. pontjai közötti különbség az, hogy az érdemteleniséget a 726. szakaszban fennálló okok alapján a bíróságnak meg kell állapítania (erre irányuló kérelem esetén), míg a 727. szakasz érdemteleniségi okai mérlegelhetőek, a bíróság az eset összes körülményeinek vizsgálatát követően akár el is utasíthatja az érdemteleniség kinyilvánítását.⁸⁵⁴

A Code pénal 221-1. szakasza szerint aki mást szándékosan megöl, az 30 év szabadságvesztéssel büntetendő, melynek minősített eseteit is sorolja a francia büntető törvénykönyv (221-4. szakasz), ezek esetében a kiszabható büntetés életfogytig tartó szabadságvesztés. A szándékos emberölés tehát minden esetben érdemteleniséget vonhat maga után, melyet 10 évet meghaladó szabadságvesztésre ítélet esetén a 726. szakasz 1. pontja szerint köteles kimondani a bíróság,⁸⁵⁵ ennél enyhébb büntetés kiszabásakor a 727. szakasz 1. pontja szerint csak fakultatív jellegű. A Code pénal 222-7. szakasza értelmében aki halált okozó erőszakot követ el, az 15 év szabadságvesztéssel büntetendő, ám feltétel, hogy szándéka ne terjedjen ki a halál előidézésére. Itt is igaz tehát, hogy a 10 éven felül kiszabott

3° Celui qui est condamné pour témoignage mensonger porté contre le défunt dans une procédure criminelle;

4° Celui qui est condamné pour s'être volontairement abstenu d'empêcher soit un crime soit un délit contre l'intégrité corporelle du défunt d'où il est résulté la mort, alors qu'il pouvait le faire sans risque pour lui ou pour les tiers;

5° Celui qui est condamné pour dénonciation calomnieuse contre le défunt lorsque, pour les faits dénoncés, une peine criminelle était encourue.
https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=E6AEFCCCA566621BC5C8DD5869F34CD9.tplgfr28s_3?idSectionTA=LEGISCTA000006165513&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20200117 (Megtekintés ideje: 2023. május 15.)

⁸⁵³ Lásd: Code pénal 131-3 és 131-4 szakaszok.

⁸⁵⁴ Lásd: Brigitte BELLOIR-CAUX i. m. 289. o.

⁸⁵⁵ Így például érdemtelennek nyilvánította a Cour d'appel de Montpellier ct0050 számú döntésében (2005. október 11.) azt a férjet, akit felesége meggyilkolása miatt jogerősen 12 év szabadságvesztés büntetésre ítélték. A Semmitószék 09-14353 számú döntésével (2010. június 1.) hatályában fenntartotta azt az ítéletet, amely felesége utáni öröklésre érdemtelennek mondta ki az életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélt férjet.

szabadságvesztés a 726. szakasz szerint ítélandó meg, míg attól enyhébb büntetés a 727. szakasz 2. pontjában foglalt érdemtelenégi okot alapozhatja meg.

Nagyon fontos újítása a jogalkotónak, hogy az érdemtelenégi körülmények után megjegyzi, hogy immár úgyszintén öröklésre érdemtelennek kell tekinteni azokat az örökösöket is, akik a 727. szakasz 1. vagy a 2. pontban írt bűncselekményt elkövették, de haláluk miatt a büntetést nem lehetett végrehajtani vagy velük szemben állami kényszer nem alkalmazható, illetve az állami kényszer alkalmazásának lehetősége megszűnt. Láthattuk ugyanis, hogy a korábbi érdemtelenégi okok 1. pontjában meghatározott magatartás csak akkor vont magával öröklési jogi következményt is, ha az örökhagyó élete ellen elkövetett bűncselekmény miatt az örököszt a bíróság el is ítélte. A törvény nem vette figyelembe azokat az eseteket, amelyekben az elkövetőt valamely büntethetőségi akadály miatt nem lehetett felelősségre vonni. Ehhez kapcsolódóan nagyon érdekes az a Franciaországban közismert eset,⁸⁵⁶ amelyben Richard X. 2000. november 3. napján meggyilkolta szüleit, majd a bizonyítási eljárásba bevont pszichiátriai szakértői vélemények alapján – melyek szerint a vádlott kóros elmeműködése folytán teljes mértékben képtelen volt cselekedetei következményeinek belátására - a vádlottat az első fokon eljáró bíróság a francia büntető törvénykönyv 122-1. szakasza alapján beszámíthatatlannak nyilvánította és megszüntette az eljárást. Richard X. öröklési jogi igénnyel élve pert indított testvére, Laurent X. ellen a szülei hagyatéki vagyonának megosztása érdekében, testvére azonban hivatkozott a korábbi vádlott érdemteleniségére, amit a bíróság elutasított és kötelezte a testvért a hagyatéki vagyonrész kiadására. Laurent X. fellebbezése folytán az ügy a Semmítőszék elé került, amely a fellebbezést elutasította arra tekintettel, hogy a törvény szövege egyértelmű, a jogalkotó megkívánja a gyilkosság vagy kísérlete miatti bíróság általi elítélést.

Egyébiránt az örökhagyó élete elleni érdemtelenégi helyzetek (726. és 727. szakaszok 1. pontjai) nem igényelnek különösebb magyarázatot.

A 2. pont vonatkozásában számunkra egyértelműnek tűnik, hogy a testi sértés szándéka nem terjedhet ki az emberölésre, mert akkor az 1. pont alá tartozna a

⁸⁵⁶11-10393.

számú

semmítőszéki

döntés.

<https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?oldAction=rechJuriJudi&idTexte=JURITEXT000025603375&fastReqId=1911360434&fastPos=1> (Megtétekintés ideje: 2023. május 15.)

magatartás. Megerősítette ezt az a semmítőszéki ítélet is,⁸⁵⁷ amelyben a Semmítőszék új eljárásra utasította a másodfokon eljáró Cour d'appel de Paris és kimondta, hogy a 727. szakasz 2. pontjában foglalt tényállás nem követeli meg az emberölés szándékát az érdemtelenység megállapításához.

Fontos hiányt pótol a jogalkotó azzal, hogy immár rögzíti a törvény az érdemtelenység megállapításának részleteit is: az örökös érdemtelenységét a bíróság az örökösök kérelme alapján állapíthatja meg, amely keresetet az örökhagyó halálától számított hat hónapon belül lehet benyújtani, örökös hiányában a keresetet az ügyész is megindíthatja (727-1. szakasz). Az örökhagyó életében is megengedi a törvény a kereset megindítását, mégpedig az örökös fenti cselekményekben történt bűnösségének megállapítását követő hat hónapon belül, tehát az örökhagyó is megindíthatja az erre irányuló eljárást.

Lényeges tisztázást hajtott végre a jogalkotó azzal, hogy a törvény már azt is rögzíti, hogy az érdemtelenység megbocsájtható, mégpedig érvényes végrendeletben teheti ezt meg az örökhagyó a magatartás tudomására jutását követően (728. szakasz).

Az érdemtelenység fennállása személyhez fűződő tényeken alapul, ezért azt is rögzíti a Code civil, hogy az érdemtelenység az örökös leszármazóira nem hat ki (729-1. szakasz).

Véleményünk szerint az érdemtelenység esetei a francia jogban a korábbi szabályok szerint is és a változtatást követően is láthatóan a büntetőjogi kategória körébe esnek, a 2001-el kiterjesztett szabályok a korábbi rendelkezések bővebb változatai. Az összes esetkör konkrétan látszik, mindegyik tartalmaz egy objektív, vitathatatlan tény, mégpedig az örökös elleni marasztaló ítélet meglétét. A korábbi 3. pont bizonyult kissé homályosnak, mert nem találunk arra való útmutatást, hogy az örökös bejelentésének meddig kellett megtörténnie.

Véleményünk szerint kijelenthető, hogy a kitagadás jogintézményének eltűnése egyértelműen a végintézkedési szabadság gyengülését jelentette Franciaországban. Az örökhagyó tulajdona feletti rendelkezési szabadsága abban áll a hatályos szabályozás szerint, hogy élők közötti jogügylettel, illetve végintézkedéssel a kötelesrészt meghaladó vagyonát elidegenítheti, azonban a kötelesrésztől megfosztani az arra jogosultakat csak a fenti objektív tények megvalósulása esetén

⁸⁵⁷ 04-11910 2006. október 3.: A férj a felesége által elkövetett szándékos testi sértésbe halt bele. Az eljárásban bebizonyosodott, hogy az asszony szándéka nem terjedt ki halál okozására.

van lehetősége. Európa más kódexeitől eltérően nem találunk a Code civilben olyan szubjektív kategóriát, amely a büntetőjogi kategórián túli, erkölcsileg, illetve emberileg is méltányolható, érthető alapot szolgáltathatna az örökhagyónak a hagyaték csökkentésére, így például erkölcstelen életvitelre vagy elvárható magatartás nem nyújtására való hivatkozást. Az örökhagyónak van lehetősége szűk körben érdemtelenésre hivatkozni, azonban ennek határait a törvény mondja ki és nem az örökhagyó, emellett az érdemtelenég megállapítása miatti eljárásban a bíróságra bízva a jogalkotó a hivatkozott esetek fennállásáról vagy fenn nem állásáról szóló döntést és ezzel kapcsolatban a kötelesrészre jogosultat érő vagyoni hátrány alkalmazását is.

5. Megállapításaink

Mindent összevetve úgy látjuk, hogy a kitagadás lehetősége az elemzett kontinentális jogrendszer országai közül egyértelműen a magyar megoldásban a legszélesebb körű, hazánk szabályozásában találjuk a legtöbb szubjektív elemet magában hordozó kitagadási magatartást. Németország és Franciaország vonatkozó szabályozása a leginkább objektív, a felsorolt kitagadási, illetve érdemtelenégi magatartások fennállását vagy fenn nem állását könnyű eldönteni, egyedül Ausztria törvénykönyvében látunk szubjektív okokat. Franciaország esetén a végrendelkezési szabadságba történő állami beavatkozást a kitagadási lehetőség hiánya miatt túlzott mértékűnek tartjuk, de egyébként az örökhagyó részére megengedett rendelkezési szabadság mértékét helyesnek és méltányosnak véljük. Az Egyesült Királyság megoldásáról ugyancsak azt gondoljuk, hogy túlzott mértékű az állami beavatkozás lehetősége, mert a kötelesrész kiadására irányuló kérelem benyújtását követően a bíróság dönt az örökhagyó vagyonának elosztása felől. Így tehát a korlátlan végrendelkezési szabadságáról közismert szabályozásban az örökhagyó szándéka mégsem érvényesül teljesen, hanem csak addig, amíg kötelesrészre jogosultjai tiszteletben tartják akaratát és nem nyújtanak be kérelmet a vagyon számukra történő elosztása iránt.

Áttekintve az elemzett külföldi megoldásokat – az Egyesült Királyságot kivéve - elmondhatónak tartjuk, hogy a nagyjából mindenhol hasonló szabályozások

bevezetését követően a kitagadás lehetőségének növekvő megszorítása miatt a végintézkedési szabadság mindent összevetve mindegyik nemzet jogában drasztikusan leszűkült az idők folyamán, egyedül Magyarország szabályozása mutat az ellenkező irányba. Meglátásunk szerint nem szabad elvenni a végintézkedőktől annak lehetőségét, hogy maguk határozhassanak az általuk összegyűjtött vagyonuk sorsáról, márpedig a szubjektív kategóriák kiiktatásával a külföldi jogalkotók éppen ezt tették. Szem előtt kellene azt tartani, hogy az örökhagyó-örökös viszonyba, a család magánéletébe az állam nem képes belelátni és a kötelesrészre jogosult cselekményeinek az örökhagyóra gyakorolt hatását sem képes felmérni. A magunk részéről az adott helyeken kiemelt jobbító javaslatok mellett is a magyar szabályozást haladó szelleműnek, demokratikusnak és méltányosnak tartjuk.

ÖSSZEFOGLALÓ

A kötelesrészrel kapcsolatban elmondhatóak tartjuk, hogy az idők folyamán ugyan többször is felvetődött annak a szabályozásból való eltörlése, ennek tárgyában éles hangvételű kritikák és javaslatok fogalmazódtak meg, ugyanakkor az örökhagyóhoz legközelebb állók vagyoni védelme érdekében a jogalkotók úgy döntöttek, hogy annak fenntartása hazánkban is indokolt.

Láttuk, hogy a kötelesrész elleni érvek az elmúlt 170 évben ugyanazok voltak, és ugyanezt mondhatjuk el a szabályozásban tartásának indokairól is.

A jogalkotó az új Ptk. bevezetésével nem változtatott a kötelesrész jogi természetén és alapvető jellemzőin, azonban annak meghatározó részletszabályaiban figyelemreméltó módosításokat vezetett be és láthatóan megpróbált egyensúlyt teremteni az örökhagyók rendelkezési szabadsága és a kötelesrészre jogosultak védelme között. Ezt láthatjuk megjelenni a kötelesrész mértékének csökkentésében, a kötelesrész alapjába tartozó vagyonelemek növelésében és az ún. „kétéves szabály” bevezetésében is.

Láttuk, hogy az új szabályozás mellett, hogy a kötelesrész alapjának csökkentésére irányuló, a kötelesrészi igényt elvonó törekvések kivédését célozza, számos gyakorlati kérdést felvet és valószínűleg bizonyítási nehézségek kérdését is magával hozza majd.

A kitagadási magatartások bővítésével a jogalkotó ugyancsak az örökhagyók rendelkezési szabadságának kiterjesztése mellett tette le a voksát, az új Ptk. kitagadásra vonatkozó szabályainak a korábbi szabályokkal való összevetéséből világosan láthatóvá válik, hogy az örökhagyó a korábbinál jóval szélesebb körben élhet a kitagadás jogával.

A hatályos kitagadási rendszer vonatkozásában álláspontunk szerint elmondható, hogy a kommentár, a kitagadási magatartások létrejöttének folyamatában szerepet játszó álláspontok, háttér indokok, továbbá a régi Ptk.-n, valamint polgári törvénykönyv nélküli ítélkezési gyakorlaton alapuló tapasztalatok ismerete nélkül tartalmuk pusztán a törvényszövegből nem vezethető le, gyakorlati alkalmazásuk ezek nélkül szinte lehetetlen. Láttuk, hogy a gyakorlati problémák egyrészt abból fakadnak, hogy némely jogszabályi rendelkezéseket nem könnyű egységesen értelmezni, valamint némely kitagadási ok többféleképpen is értelmezhető.

Ugyanakkor azt is megállapíthatónak tartjuk, hogy napjaink ítélkezésének nagyon nehéz feladata lenne a korábbi joggyakorlat termékei nélkül, mert úgy láttuk, hogy a gyakorlat a XIX. századtól kezdve a szabályozásban folyamatosan jelen lévő kitagadási magatartásokat kevés változtatással átvéve csupán az aktuális társadalmi viszonyokhoz igazította, mindvégig megtartva a szabályozás fő vonalait.

Mind a kötelesrész, mind a kitagadási okok kapcsán igyekeztünk egyaránt bemutatni az új szabályozás erősségeit és gyenge pontjait, hiányosságait, feltenni az alkalmazásukkal kapcsolatban bennünk felmerülő kérdéseket és szóvá tenni bizonytalanságainkat, több helyen javaslatainkat is. Mindkét jogintézménnyel kapcsolatban megállapíthatónak tartjuk, hogy a jogalkotó az idők folyamán folyamatosan figyelemmel volt a joggyakorlat alakulására, annak mentén igyekezett kialakítani az új szabályozást.

Úgy látjuk, hogy az új kitagadási rendszer a kevés gyenge pontja ellenére is jól fogja szolgálni a jogalkalmazást, és az ítélkezés a korábbi judikatúra, valamint a széleskörű, könnyen megismerhető szakirodalom biztos bázisára bátran támaszkodva kezdheti meg, illetve folytathatja munkáját.

SUMMARY

With regard to the reserved portion, it can be said that although its abolition from the legislation has been raised several times in the course of time, and sharp criticisms and proposals have been made in this regard, the legislators have decided that its maintenance is justified in Hungary in the interest of the protection of the assets of those closest to the testator.

We have seen that the arguments against reserved portion have been the same for the last 170 years, and the same can be said of the reasons for keeping it in place.

With the introduction of the new Civil Code, the legislator has not changed the legal nature and fundamental characteristics of the reserved portion, but has introduced notable amendments to the detailed rules governing the reserved portion and has apparently tried to strike a balance between the freedom of disposal of the testators and the protection of the persons entitled to the reserved portion.

This can also be seen in the reduction of the amount of the reserved portion, the increase of the assets included in the basis of the reserved portion and the introduction of the so-called "two-year rule".

We have seen that the new rules, in addition to countering attempts to reduce the basis of the reserved portion by diverting the reserved portion claim, raise a number of practical issues and are likely to raise issues of evidentiary difficulty.

By extending the scope of disinheritance, the legislator has also opted for extending the freedom of disposition of the testators, and a comparison of the new Civil Code's rules on disinheritance with the previous rules clearly shows that the testator may exercise the right of disinheritance much more widely than before.

With regard to the current system of disinheriting, in our opinion, it can be said that without knowledge of the commentary, the positions and background reasons that play a role in the process of the creation of disinheriting behaviours, as well as the experience based on the old Civil Code and the case law without the Civil Code, their content cannot be derived from the text of the law alone, and without them their practical application is almost impossible. We have seen that the practical problems stem from the fact that some legal provisions are not easy to interpret uniformly and that some grounds for disinheritance can be interpreted in different ways.

At the same time, we also consider that it would be a very difficult task for today's judicature without the products of the earlier jurisprudence, because we have seen that the practice from the 19th century onwards has merely adapted the disinheritance behaviours that has been constantly present in the legislation to the current social conditions, with few changes, while maintaining the main lines of the legislation.

We have tried to present the strengths and weaknesses of the new rules of the reserved portion and the disinheriting behaviours, as well as their shortcomings, to raise questions about their application and to voice our uncertainties and, in several places, our suggestions. In relation to both legal institutions, we believe that the legislator has constantly kept an eye on the development of case law over time, and has tried to shape the new legislation along the lines of this.

We believe that, despite its few weaknesses, the new system of disinheritance will serve the administration of justice well, and that the judiciary can confidently begin and continue its work on the basis of the previous judicial practice and the extensive and easily accessible literature.

IRODALOMJEGYZÉK

1. 500. szám. Törvényjavaslat. Magyarország Magánjogi Törvénykönyve. In: Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott országgyűlés képviselőházának irományai. VIII. kötet. Budapest, Váci kir. országos fegyintézet könyvnyomdája, 1928.
2. A Collection of Statutes Connected with the General Administration of the Law. Arranged according to the order of subjects: with notes, by Sir William David Evans, Knt. The third edition, corrected; collated with the original statutes, and brought down to the 10th Geo. IV. 1829, inclusive: by Anthony Hammond, of the inner temple, Esq. IN EIGHT VOLUMES. VOL. II. Saunders and Benning, law booksellers, (successors to J. Butterworth and Son,) 43, Fleet street, London, 1829.
3. A felső bíróságok gyakorlata. Útmutató, a döntvénytár ötvennégy kötetének revisiójával. Kiadja a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége. Budapest, Franklin-társulat, 1891.
4. A HISTORY OF ENGLISH LAW. BY V W. S. HOLDSWORTH, K.C., D.C.L. VOLUME V. Little, Brown, and Company, Boston, 1924.
5. A köteles-rész iránti törvénytervezet. Teleszky Istvántól. In: Jogtudományi Közlöny, 1882/27.
6. A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezete. Első szöveg. Budapest, Grill Károly Cs. és Kir. Udvar. könyvkereskedése, 1900.
7. A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő föelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az igazságügyministeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. I. kötet. Budapest, Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, 1904.
8. A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő föelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyministeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. VIII. kötet. Budapest, Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1906.
9. A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő föelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az Igazságügyministeriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. IX. kötet. Budapest, Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1906.

10. A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. Harmadik füzet. Kiadja a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége, Budapest, Franklin-társulat, 1898.
11. A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. Ötödik füzet. Kiadja a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége, Budapest, Franklin-társulat, 1899.
12. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 1878 -ki V. törvénycikk, betűrendes tárgymutatóval. A hivatalos törvénytár hű másolata. Tetty Nándor és társa, Budapest, 1878.
13. A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Módosított tervezet. 1958. december 31. Letöltés helye: <http://impp.mhk.hu/document/view/id=14&page=1&keywords=>
14. A magyar öröklési jog javaslata. Pfaff és Hoffmann, bécsi egyetemi tanárok véleménye. In: Jogtudományi Közlöny, 1888/4.
15. A magyar öröklési jog tervezete. Kritikai észrevételek Hartmann Gusztáv tübingai egyetemi tanártól. In: Jogtudományi Közlöny, 1888/35.
16. A magyar öröklési jog tervezete. Kritikai észrevételek Hartmann Gusztáv tübingai egyetemi tanártól. In: Jogtudományi Közlöny, 1888/36.
17. A polgári törvénykönyv kodifikálására kiküldött bizottság üléseinek anyagai, 1954-1955 (HU_MNL_OL_XIX_E_1_c_10026_1960_0220_d).
Letöltés helye: <http://impp.mhk.hu/document/view/id=16&page=1&keywords=>
18. A Polgári Törvénykönyv törvényjavaslatának tárgyalása a képviselőház külön bizottságában. I. Általános tárgyalás. Közzéteszi a M. Kir. Igazságügyminisztérium. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1915.
19. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet. Szerkesztő: Osztovits András. Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014.
20. A PTK módosított tervezetéhez beérkezett észrevételek, 1959. (HU_MNL_OL_XIX_E_1_c_10026_1960_0211_d).
Letöltés helye: <http://impp.mhk.hu/document/view/id=6&page=1&keywords=>
21. A törvényhozás és az öröklési jog alakulása. Tekintettel a magyar öröklési jog tervezetére. Irta dr. Kohler J., würzburgi egyetemi tanár. In: Jogtudományi Közlöny, 1888/10.

22. A törvényhozás és az öröklési jog alakulása. Tekintettel a magyar öröklési jog tervezetére. Irta dr. Kohler J., würzburgi egyetemi tanár. In: Jogtudományi Közlöny, 1888/11.
23. ABGB Praxiskommentar. Band 3. 4. Auflage. Herausgegeben von HR d. OGH Univ.-Prof. Dr. Georg Kodek auf Grundlage der von em. o. Univ.-Prof. Dr. Michael Schwimann herausgegebenen Voraufgaben. LexisNexis Verlag ARD Orac GmbH & Co KG, Wien, 2013.
24. ALFÖLDY Dezső: Észrevételek a Magyar Magánjogi Törvénykönyv Javaslatának az ági öröklést, özvegyi jogot és kötelesrészt szabályozó részeihez. In: Jogtudományi Közlöny, 1930/19.
25. Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die Gesamten Deutschen Erbländer der oesterreichischen Monarchie. I. Theil. Wien, Aus der K.K. Hof und Staatsdruckerey, 1811.
26. Annie JOURDAN: La Convention ou l'empire des lois. In: La Révolution française. 2012/3. Letöltés helye: <https://journals.openedition.org/lrf/730#ftn6>
27. Anton MENGER: Das Bürgerliche Recht und Die besitzlosen Volksklassen: Eine Kritik des Entwurfs Eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Zweites und Drittes Tausend. Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, Tübingen, 1890.
28. Anyakönyvi közlemények. A Magyar Közigazgatás melléklete. 1900/17.
29. Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. - irományok. XX. Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, 1887.
30. Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. - irományok. II. kötet, Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, 1887.
31. Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. XIV. kötet, Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, 1889.
32. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XXXI. kötet. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1914.
33. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XXXIII. kötet. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1914.
34. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. XLVIII. kötet. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1915.

35. Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés felsőházának naplója. II. kötet. Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, 1928.
36. Az Igazságügyi és Közjogi Bizottság együttes jelentése «Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényhozási tárgyalásáról» szóló 1199. számú törvényjavaslat tárgyában. In: Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XXIV. kötet. Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, 1931.
37. Az Igazságügyminisztérium iratanyaga az 1959-es Polgári Törvénykönyv előkészítésével és hatálybaléptetésével kapcsolatban. I. kötet. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2017.
38. Az Országbírói Értekezlet javaslatai a törvénykezés tárgyában. Az országgyűlés által elfogadott szöveg szerint. Kiadja Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1861.
39. Az örökjog alapelvei. A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetében. A Magyar Jogászegyletnek 1882. november 11.- december 4. tartott teljes-üléseiben folytatott vita. Franklin társulat nyomdája, Budapest, 1883.
40. Az öröklési jogi munkacsoport alakulóüléséről. Polgári Jogi Kodifikáció. 2000/1. szám
41. Az öröklési jogi munkacsoport 2000. szeptember 11-i és október 16-i üléséről. Polgári Jogi Kodifikáció. 2000/4.
42. BALLA Ignác: A véka alá rejtett nagy magyar törvénymű. In: Ujság, 1936. szeptember 20., XII. évfolyam 215. szám
43. BALLA Ignác: Magánjogi törvénykönyvünk életbeléptető törvénye. In: Polgári jog. 1928/8.
44. Bernhard WINDSCHEID: Lehrbuch des Pandektenrechts. Erster Band. Verlagshandlung von Julius Buddeus, Düsseldorf, 1862.
45. Bernhard WINDSCHEID: Lehrbuch des Pandektenrechts. Zweiter Band. Zweite Auflage. Verlagshandlung von Julius Buddeus, Düsseldorf, 1863.
46. Bernhard WINDSCHEID: Lehrbuch des Pandektenrechts. Dritter Band. Verlagshandlung von Julius Buddeus, Düsseldorf, 1870.
47. BOZÓKY Alajos: Adalék a köteles rész kérdéséhez. In: Jogtudományi Közlöny. 1878/20.
48. Brigitte BELLOIR-CAUX: Le droit des successions et des libéralités en schémas. Ellipses Marketing, 2016.

49. C. GINOULHIAC: Sur la nature de la légitime ou réserve d'après Dumoulin et la jurisprudence. Joubert, Librairie de la Cour de Cassation, rue des Grès, 14, près de l'école de droit, Paris, 1846.
50. Carlo CALISSE: Roman and Germanic Law from Justinian to Feudalism. In: A General Survey of Events, Sources, Persons and Movements in Continental Legal History by various European authors. Little, Brown, and Company, Boston, 1912.
51. CAUSÉS CELEBRES ET INTERESSANTES, AVEC LES JUGEMENS QUI LES ONT DECIDÉES, RECUEILLIES PAR MR. GAYOT DE PITAVAU. A LA HAYE, CHEZ JEAN NEAULME, MDCCXLLX.
52. Chabot DE L'ALLIER: COMMENTAIRE SUR LA LOI DU 29 GERMINAL AN XI, RELATIVE AUX SUCCESSIONS, Formant le Titre Ier du Livre IIIe du Code Civil. A Paris, Chez ARTAUD, Libraire, Quai des Augustins, N°42, AN XIII-1805.
53. CHARMANT Oszkár (szerk.): Kir. közjegyzők közlönye. 1905/5.
54. Christian NESCHWARA (Hrsg.): Die ältesten Quellen zur Kodifikationsgeschichte des österreichischen ABGB. Böhlau Verlag, Wien - Köln - Weimar, 2012.
55. Christiane WENDEHORST: Zum Einfluss pandektistischer Dogmatik auf das ABGB. In: Festschrift 200 Jahre ABGB. Band I. Herausgegeben von Univ.-Prof. Dr. Constanze Fischer-Czermak - Sektionschef i. R. Hon.-Prof. Dr. Gerhard Hopf - Sektionschef Hon.-Prof. Dr. Georg Kathrein - Univ.-Prof. Dr. Martin Schauer, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2011.
56. CODE CIVIL ANNOTÉ D'ÀPRÈS LA DOCTRINE ET LA JURISPRUDENCE. Avec renvois aux ouvrages de MM. Dalloz. QUATORZIÈME ÉDITION REVUE, CORRIGÉE ET AUGMENTÉE. CENT SIXIEME MILLE. LIBRAIRIE DALLOZ. PARIS, 1913.
57. CODE CIVIL DES FRANÇAIS. ÉDITION ORIGINALE ET SEULE OFFICIELLE. A PARIS, DE L'IMPRIMERIE DE LA RÉPUBLIQUE. AN XII. 1804.
58. Commentar zum österreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche von weiland Moriz von Stubenrauch. Achte umgearbeitete auflage. Erster Band. Manz'sche k.k. Hof-Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 1902.
59. COMMENTARIES on The Laws of England. BOOK THE SECOND. BY SIR WM. BLACKSTONE, KNT. ONE OF THE JUSTICES OF HIS MAJESTY'S COURT OF COMMON PLEAS. From the last London edition. - with the last corrections of the

author; and with notes and additions by Edward Christian. Printed and published by Thomas B. Wait, & Co., Portland, 1807.

60. *Consuetudines austriacæ ad stylum excelsi regemini infra anasum olim accomodatae, per Joan. Baptistam Suttinger, Nunc veró Accesserunt additiones prædistarum consuetudinum austriacarum renovatæ; nec non aureus juris austriaci tractatus, continens observationes selectas, authore Dre. Bernardo Walthero. Norimbergæ, Sumptibus Martini Endteri, 1718.*
61. *Corpus Iuris Hungarici. MAGYAR TÖRVÉNYTÁR 1000-1895. MILLENNIUMI EMLÉKKIADÁS. BUDAPEST, FRANKLIN - TÁRSULAT MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA, 1896.*
62. *COURS DE DROIT FRANÇAIS SUIVANT LE CODE CIVIL, Par M. DURANTON. QUATRIÈME ÉDITION. TOME SIXIÈME. PARIS, 1844.*
63. CSIKY Ottó - FILÓ Erika: *Családjog I. 2., átdolgozott kiadás. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Pécs, 1999.*
64. CSITEI Béla: *A kitagadási okok tartalma, avagy észrevételek az új Ptk. öröklési jogi könyvéhez. In: Diskurzus, 2014/2.*
65. D. Nicolai BECKMANNI: *Reformata Doctrina Juris. Literis Christiani Sigismundi Frobergii, Norimbergæ, 1681.*
66. DELL'ADAMI Rezső: *A köteles rész. V. In: Magyar Themis, 1879/30.*
67. DELL'ADAMI Rezső: *A köteles rész. VIII. In: Magyar Themis, 1879/40.*
68. DELL'ADAMI Rezső: *Vélemény és indítvány a magyar jogászgűlés állandó bizottsága által kitűzött azon kérdés felett: Kiket és mily mértékben illessen köteles rész és mely esetekben engedessék meg a köteles részből való kitagadás?". In: Magyar Themis, 1879/43.*
69. Detlev W. BELLING - SZÜCS Tünde: *A német BGB általános része. In: Acta Universitatis Szegediensis, Forum, Acta Juridica et Politica. I. évfolyam, 2 szám, Szeged, 2011.*
70. *Discours, rapports et travaux inédits sur le Code civil, par Jean-Étienne-Marie Portalis. Joubert, libraire de la cour de cassation, Paris, 1844.*
71. *Döntvénytár. A felsőbbíróságok elvi jelentőségű határozatai. Jegyzetekkel ellátva kiadja a „Jogtudományi Közlöny” szerkesztősége. Harmadik folyam. I. kötet. LXIX. folyam. Budapest, Franklin-társulat, 1895.*

72. Döntvénytár. A felsőbbíróságok elvi jelentőségű határozatai. Jegyzetekkel ellátva kiadja a „Jogtudományi Közlöny” szerkesztősége. Negyedik folyam. I. kötet. Budapest, Franklin-társulat, 1905.
73. Dr. Juhász Andor elnöki évnyitó beszéde. In: Magyar Jogi Szemle. 1930/2.
74. E. CHRISTIANI (Bearb.): Bürgerliches Rechts-Lexikon: Nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch, dem Handelsgesetzbuch und sonstigen Reichs- und Landesgesetzen. Dritte, wesentlich vermehrte und verbesserte Auflage. J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1908.
75. Emil STROHAL: Das deutsche Erbrecht auf Grundlage des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Erster Band. Dritte umgearbeitete und vermehrte Auflage. J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1903.
76. Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Erste Lesung. Ausgearbeitet durch die von dem Bundesrathe berufene Kommission. Verlag von J. Guttentag (D. Collin), Berlin/ Leipzig 1888.
77. Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuchs und eines zugehörigen Einführungsgesetzes sowie eines Gesetzes, betreffend Aenderungen des Gerichtsverfassungsgesetzes, der Civilprozessordnung, der Konkursordnung und der Einführungsgesetze zur Civilprozeßordnung und zur Konkursordnung. In der Fassung der Bundesrathsvorlagen. Auf amtliche Veranlassung. J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1898.
78. ENYICZKEY Gábor: Örökösödési jogunk reformjához. I. In: Magyar Themis, 1877/17.
79. ENYICZKEY Gábor: Örökösödési jogunk reformjához. VI. In: Magyar Themis, 1877/29.
80. ENYICZKEY Gábor: Örökösödési jogunk reformjához. VI. In: Magyar Themis, 1877/36.
81. Ernst Immanuel BEKKER: System und Sprache des Entwurfes eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Verlag von J. Guttentag, Berlin und Leipzig, 1888.
82. ESZENYI Miklós: A történettudományi szakirodalmi kutatás módszerei. Kalauz főiskolai és egyetemi hallgatók, fiatal kutatók számára. Miskolc: Rónai Művelődési központ, 2000.

83. FABINYI Tihamér (szerk.): Magyar magánjog mai érvényben. Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat. V. kötet. Öröklési jog és örökösödési eljárás. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1929.
84. FABINYI Tihamér (szerk.): Magyar magánjog mai érvényében. Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat. IV. rész. Öröklési jog és örökösödési eljárás. II. kiadás. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1935.
85. FEKETE Izidor: Még néhány szó a kötelesrészről. In: Jogtudományi Közlöny, 1866/28.
86. FEKETE László: Ars notarialis. A közjegyző hivatása, tiszte és működése. Első kötet. MAGYAR ORSZÁGOS KÖZJEGYZŐI KAMARA. Budapest, 2013.
87. FÖLDI András – HAMZA Gábor: A római jog története és institúciói. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
88. Francis HARGRAVE - Charles BUTLER: Notes on Lord Coke's first institute, or commentary upon Littleton. London, Printed by Luke Hansard & Sons, near Lincoln's-Inn Fields; For E. Brooke, W. Clarke and Sons, W REED AND J. COOKE, Dublin, 1809.
89. Francia Polgári Törvénykönyv (Code Napoleon). Fordította Kún Barna. Kiadja Kugler Adolf, Pest, 1866.
90. Franz Xaver RIPPEL: Erläuterung der gesetzlichen Bestimmungen über den Pflichttheil und der Anrechnung in denselben, nach dem österreichischen bürgerlichen Gesetzbuche. Linz, Im Verlage der k. k. priv. akademischen Kunst-Musik- und Buchhandlung, 1828.
91. FRAUD ON THE WIDOW'S SHARE by W. D. MACDONALD. MICHIGAN LEGAL STUDIES. UNIVERSITY OF MICHIGAN LAW SCHOOL, 1960.
92. Frederic Jesup STIMSON: Glossary of Technical Terms, Phrases, and Maxims of the Common Law. Little, Brown, and Company, Boston, 1881.
93. Frederick POLLOCK – Frederic William MAITLAND: The history of English law before the time of Edward I. Second Edition. Volume I. Cambridge: at the University Press, 1898.
94. Frederick POLLOCK – Frederic William MAITLAND: The history of English law before the time of Edward I. Second Edition. Volume II. Cambridge: at the University Press, 1898.

95. Fritz BYLOFF: Das Verbrechen der Zauberei (crimen magiae). Ein Beitrag zur Geschichte der Strafrechtspflege in Steiermark. Leuschner & Lubensky's Universitäts-Buchhandlung, Graz, 1902.
96. GELLÉRT György (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázata. 2. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004.
97. Gerhard OTTE: Nationalsozialismus und Pflichttheilsrecht. In: Zivil- und Wirtschaftrecht im Europäischen und Globalen Kontext. Private and Commercial Law in a European and Global Context. Festschrift für Norbert Horn zum 70. Geburtstag. De Gruyter Recht, Berlin, 2006.
98. GLÜCKLICH Emil (szerk.): Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára XLII. kötetének 7. melléklapja. XLII. kötet. Budapest, Lloyd-társulat könyvnyomdája, 1901.
99. GLÜCKLICH Emil (szerk.): Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára XLIX. kötetének 5. melléklapja. XLIX. kötet. Budapest, Lloyd-társulat könyvnyomdája, 1905.
100. GLÜCKLICH Emil (szerk.): Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára LVII. kötetének 9. melléklapja. LVII. kötet. Budapest, Lloyd-társulat könyvnyomdája, 1909.
101. GROSSCHMID Béni: A házassági törvény (1894. XXXI. t -cz.). I. kötet. Általános rész. Politzer-féle könyvkiadóvállalat, 1908.
102. Gróf SZÉCHENYI István: Hitel. Pesten, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István könyvnyomtató-intézetében. 1830.
103. Gunter WESENER: Zur Bedeutung der österreichischen Landesordnungsentwürfe des 16. und 17. Jahrhunderts für die neuere Privatrechtsgeschichte. Letöltés helye: http://dev2.hab.de/edoc/view.html?id=edoc_ed000245_wesener_1975_landesordnungs Entwuerfe
104. Gustav TURBA (Hrsg.): Die pragmatische Sanktion, mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stephanskronen. Neues zur entstehung und interpretation 1703-1744. Manz, Wien, 1906.
105. HAJNIK Imre: Magyar alkotmány-és jogtörténelem. Első kötet. Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. Kiadja Heckenast Gusztáv. Pest, MDCCCLXII.
106. HALLER Károly: Észrevételek a magyar magánjogi törvénykönyv előadói tervezetének ötödik rész, első és második címére. In: Jogtudományi Közlöny, 1882/13.

107. HALLER Károly: Észrevételek a magyar magánjogi törvénykönyv előadói tervezetének ötödik rész, első és második címére. In: Jogtudományi Közlöny, 1882/14.
108. Hans-Georg MERTENS: Die Entstehung der Vorschriften des BGB über die gesetzliche Erbfolge und das Pflichtteilsrecht. De Gruyter Recht, Berlin, 1970.
109. Henrici DE BRACON: De legibus et consuetudinibus Angliæ. LIBRI QUINQUE IN VARIOS TRACTATUS DISTINCTI. AD DIVERSORUM ET VETUSTISSIMORUM CODICUM COLLATIONEM TYPIS VULGATI. EDITED BY SIR TRAWERS TWISS, Q.C., D.C.L. PUBLISHED BY THE AUTHORITY OF THE LORDS COMMISSIONERS OF HER MAJESTY'S TREASURY, UNDER THE DIRECTION OF THE MASTER OF THE ROLLS. VOL. I. Longman & Co., Paternoster Row; Trubner & Co., Ludgate Hill; Also by Parker & Co., Oxford; Macmillan & Co., Cambridge; A. & C. Black, Edinburgh; and A. Thom, Dublin. London, 1878.
110. HERCZEGH Mihály: Az ági öröklés fentartása. Franklin társulat nyomdája, Budapest, 1882.
111. HERCZEGH Mihály: Magyar családi és öröklési jog. Kiadja az Eggenberger-féle akad. könyvkereskedés, Budapest, 1874.
112. HERCZEGH Mihály: Magyar családi és öröklési jog a vonatkozó újabb törvények-, felsőbb rendeletek és egy döntvényfüggelékekkel, mely a m. kir. curiának. ügyis mint hétszemélyes, ügyis mint legfőbb ítélőszéknek elvi határozatait tartalmazza. Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása, Budapest, 1885.
113. Igazságügyi Javaslatok Tára. Az Igazságügyi Közlöny melléklapja. X. évfolyam, 1910. Kiadja a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1910.
114. Igazságszolgáltatás. Magyar egyetemi tanár előadása Bécsben. Az Ujság, 1917/79.
115. ILLÉS József: A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. nyomása, Budapest, 1904.
116. IMLING Konrád (szerk.): Magánjog III. Öröklési jog. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1906.
117. Indokolás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959.

118. Indokolás a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének Javaslatához. Ptk. tervezet-nyomdai példány, 1957. VIII. 29. (HU_MNL_OL_XIX_E_1_c_0218_d_1957) Letöltés helye: <http://impp.mhk.hu/document/view/id=2&page=1&keywords=>
119. Jacques DE MALEVILLE: ANALYSE RAISONNÉE DE LA DISCUSSION DU CODE CIVIL AU CONSEIL D'ÉTAT. DEUXIÈME ÉDITION. TOME DEUXIÈME. PARIS, 1807.
120. Jean BRISSAUD: A history of French private law. The Continental Legal History Series. Volume Three. Little, Brown, and Company, Boston, 1912.
121. Jean DOMAT: The Civil Law in its Natural Order. Translated from the French, By William Strahan, LL. D., advocate in doctors' commons. Volume II. Containing part II. of successions. Charles C. Little and James Brown, Boston, 1850.
122. Johann SPORSCHIL (Hrsg.): Geschichte des Entstehens: des Wachsthums und der Größe der österreichischen Monarchie. Fünfter band. Renger'sche Buchhandlung, Liepzig, 1847.
123. Joseph DAINOW: Forced Heirship in French Law. Louisiana Law Review. Volume 2. May 1940, Number 4.
124. Joseph DAINOW: Limitations on Testamentary Freedom in England. In: Cornell Law Review. Volume 25. April 1940, Number 3.
125. Joseph WINIWARTER: Des dinglichen Sachenrechtes zweyte Abtheilung, nach dem Oesterreichischen allgemeinen bürgerl. Gesetzbuche, systematisch dargestellt und erläutert. Zweyte vermehrte und verbesserte Auflage. Bey Braumüller und Seidel, Wien, 1841.
126. Julius PETERSEN: Die Berufung zur Erbschaft und die letztwilligen Verfügungen überhaupt nach dem Entwurfe eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Verlag von J. Guttentag, Berlin, 1889.
127. KARVASY Ágost: Észrevételek a végrendelkezési jognak a törvényes osztályrész általi korlátolását illetően. In: Jogtudományi Közlöny, 1866/20.
128. KATONA Mór: Az érdemetlenség viszonya a kitagadáshoz. In: Jogtudományi Közlöny, 1906/14.
129. KECSKÉS László: A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszerében. Bővített, második kiadás. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013.

130. KECSKÉS László – KÖRÖS András – MAKAI Katalin – OROSZ Árpád – OSZTOVITS András – PETRIK Ferenc: Polgári jog. Bevezető és záró rendelkezések. Az ember mint jogalany. Öröklési jog. Az új Ptk. magyarázata I/VI. HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013.
131. KELEMEN Ernő: Észrevételek a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. In: A jog. 1901/25.
132. KELEMEN Katalin: A common law jogrendszerek. In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Jogösszehasonlítás rovat, rovatszerkesztő: Fekete Balázs).
133. Kenneth G C REID – Marius J de WAAL – Reinhard ZIMMERMANN (Ed.): Comparative Succession Law. Volume II. Intestate Succession. University Oxford Press, 2015.
134. Kommentár a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvényhez (archív). Szerzők: dr. BALOGINÉ dr. FAISZT Judit – dr. BENKŐ Csilla – dr. FERENCZY Ildikó – dr. POLGÁRNÉ dr. VÁRTOK Irén, Jogtár, Wolters Kluwer.
135. Követ jelentés az 1839-1840-ki országgyűlésről. Deák Ferencz és Heretlendy Károly zala vármegyei követektől. Pesten. Kiadta Landerer és Heckenast, 1842.
136. KOSSUTH Lajos: Adalék az ősiség kérdéséhez. In: Pesti Hirlap. 235. szám. Április 2. 1843.
137. KOSSUTH Lajos: Ősiség. In: Pesti Hirlap. 23. szám. Tavaszelő 20. 1841.
138. KOSSUTH Lajos: Ismét Ősiség. In: Pesti Hirlap. 24. szám. Tavaszelő 24. 1841.
139. Kurt Herbert JOHANNSEN – Wilhelm KREGEL (Bearb.): Das Bürgerliche Gesetzbuch mit besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Reichsgerichts und des Bundesgerichtshofes. Kommentar herausgegeben von Reichsgerichtsräten und Bundesrichtern. Elfte Auflage. V. Band, 2. Teil. Erbrecht, §§ 2147-2385. Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1961.
140. La réforme sociale en France déduite de l'observations comparée des peuples européens par M. F. Le Play. Tome second. Paris, 1864.
141. LÁNYI Márton (szerk.): Magánjog. A személyjogra, a házassági törvényre, a házassági vagyonjogra, a rokonságra, a gyámságra és gondnokságra, a dologi jogra, a kötelmi jogra, az öröklési jogra vonatkozó felsőbirósági határozatok. A M. Kir. Curiának, a kir. ítélőtábláknak és más ítélőhatóságoknak elvi jelentőségű határozatai. Grill Károly könyvkiadó vállalata, Budapest, 1911.

- 142.** LE DICTIONNAIRE DES CAS DE CONSCIENCE, DECIDÉS SUIVANT LES PRINCIPES DE LA MORALE, LES USAGES DE LA DISCIPLINE ECCLESIASTIQUE, L' AUTORITÉ DES CONCILES ET DES CANONISTES ET LA JURISPRUDENCE DU ROYAUME.Par feus Messieurs DE LA MET & FROMAGEAU. TOME SECOND. Paris, MDCCXXXIII.
- 143.** LE PARFAIT NOTAIRE OU LA SCIENCE DES NOTAIRES, PAR A.-J. MASSÉ. SEPTIÈME ÉDITION, REVUE ET CORRIGÉE, MISE EN RAPPORT AVEC LA LÉGISLATION ET LA JURISPRUDENCE DE BELGIQUE, ET AUGMENTÉE D'UN GRAND NOMBRE DE FORMULES. TOME PREMIER. BRUXELLES, 1834.
- 144.** Leipziger Literatur-Zeitung für das Jahr 1813. Erstes Halbjahr, N°1 bis N° 166. Bey Breitkopf und Haertel, Liepzig.
- 145.** Leszkoven László: A kötelesrész kielégítése és a szerencseszerződések - gondolatok az új Polgári Törvénykönyv 7:80. § (4) bekezdésének ún. „kétéves szabályáról”. Polgári Jog 2016/3. – Tanulmány, [27], Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 1.)
- 146.** Loredana GARLATI: Women’s Succession from the Middle Ages to the Modern Era. In: Succession Law, Practice and Society in Europe across the Centuries. (Editor: Maria Gigliola di Renzo Villata). Springer, 2018.
- 147.** LUDVIG Rezső: Végrendelet. In: Jogtudományi Közlöny, 1930/1.
- 148.** M. Le baron Favard DE LANGLADE: RÉPERTOIRE DE LA NOUVELLE LÉGISLATION CIVILE, COMMERCIALE ET ADMINISTRATIVE, OU ANALYSE RAISONNÉE DES PRINCIPES CONSACRÉS PAR LE CODE CIVIL, LE CODE DE COMMERCE, ET LE CODE DE PROCÉDURE; PAR LES LOIS QUE S'Y RATTACHENT, PAR LA LÉGISLATION SUR LE CONTENTIEUX DE L'ADMINISTRATION; ET PAR LA JURISPRUDENCE. PAR M. LE BARON FAVARD DE LANGLADE. TOME SECOND. A PARIS, MDCCCXXIII.
- 149.** MÁNGOLD Ármin: A kötelesrész elvonása és korlátozása a magyar polgári törvénykönyv tervezetében. In: Jogtudományi Közlöny, 1903/19.
- 150.** Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 8. szám. Budapest, 2003. január 25., szombat
- 151.** Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 15. szám. II. kötet. Budapest, 2002. január 31., csütörtök

152. Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 30. szám. 2010. március 2., kedd
153. Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 31. szám. 2013. február 26., kedd
154. Magyar Közlöny. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 165. szám. 2009. november 20., péntek
155. Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság hivatalos lapja. 5. szám. 1987. február 12., csütörtök
156. Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság Hivatalos Lapja. 48. szám. Budapest, 1952. június 6., péntek
157. Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság hivatalos lapja. 82. szám. Budapest, 1959. augusztus 11., kedd
158. Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság hivatalos lapja. 97. szám. Budapest, 1961. december 22., péntek
159. Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság hivatalos lapja. 78. szám. Budapest, 1977. október 25., kedd
160. Magyar Magánjog (Szerk.: Fodor Ármin). V. kötet. Öröklési jog. Budapest, Singer és Wolfner kiadása, 1905.
161. Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényjavaslatáról. Magyar Jogászegyleti Értekezések. 1928, XX. kötet, 98. füzet, Budapest, Franklin-Társulat bizománya, 1928.
162. Magyarország tizennégy legkitűnőbb jogásza készítette évek óta a magyar magánjog törvénykönyvét. Ujság, 1928/50.
163. MARKOS Olivér - VINCENTI Gusztáv: A Jogi hírlap döntvénytára. 1927 I. 1. - 1930. IX. 1. Egyben a Jogi hírlap mutatója polgári eljárási jog. 11. kiadás, Budapest, 1931.
164. Martin RUNGALDIER: Erben verpflichtet. In: Top.Tirol. Ausgabe #2./Oktober 2016.
165. Max SCHULTZENSTEIN: Ueber die Beibehaltung und Gestaltung des Pflichttheilsrechts. In: Beiträge zur Erläuterung des deutschen Rechts, in besonderer Beziehung auf das Preussische Recht mit Einschlus des Handels- und Wechselrecht. Gegrundet von Dr. J. A. Gruchot. XXIII. Jahrgang. Franz Bahlen, Berlin, 1879.
166. MÁDL Ferenc: Magyarország első polgári törvénykönyve - az 1959. évi IV. törvény - a polgári jogi kodifikáció történetének tükrében. In: A Magyar Tudományos

Akadémia Társadalmi - Történeti Tudományok Osztályának közleményei. X. kötet
1-2 szám, Budapest, Akadémiai kiadó, 1960.

167. MÁNGOLD Ármin: A kötelesrész elvonása és korlátozása a magyar polgári törvénykönyv tervezetében. In: Jogtudományi Közlöny, 1903/19.
168. MÁRKUS Dezső (szerk.): Felsőbíróságaink elvi határozatai. XVI. kötet- 1905. Grill Károly könyvkiadó vállalata, Budapest, 1907.
169. MÁRKUS Dezső (szerk.): Felsőbíróságaink elvi határozatai. XVII. kötet- 1906. Grill Károly könyvkiadó vállalata, Budapest, 1908.
170. MÁRKUS Dezső (Szerk.): Magyar Jogi Lexikon, V. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1904.
171. Menyhárh Gáspár felszólalása az országgyűlés felsőházának 81. ülésén, 1930. évi június hó 23-án. In: Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés felsőházának naplója. V. kötet. Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, 1929.
172. MEZEY Barna (Szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
173. MISNER Ignác: A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének a házastársi és özvegyi öröklést tárgyozó rendelkezései. In: Ügyvédek lapja, 1901/2.
174. MONUMENTA GERMANIAE HISTORICA. LEGUM TOMUS I. HANNOVERAE, IMPENSIS BIBLIOPOLII AVLICI HAHNIANI, MDCCCXXXV.
175. MOSCOVITZ Iván: A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. In: A jog, 1900/45.
176. Motive zu dem Entwurfe eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Band V. Erbrecht. Verlag von J. Guttentag, Berlin und Leipzig, 1888.
177. Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez. Szerkesztette: Gellért György. Jogtár, Wolters Kluwer.
178. Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter, Jogtár, Wolters Kluwer, Budapest, 2021.
179. Nicolai DE BECKMANN: Idea juris statutarii et consuetudinarii Stiriaci et Austriaci cum jure Romano collati. Graecii, Sumtibus Autoris, 1688.

- 180.** NIZSALOVSKY Endre - SÁRFFY Andor - TÉRFY Béla - ZEHERY Lajos (szerk.): GRILL-FÉLE UJ DÖNTVÉNYTÁR. XXII. kötet 1928-1929. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1930.
- 181.** Nouveau coutumier general, ou corps des coutumes generales et particulieres de France, et des provinces Connues sous le nom des Gaules. Tome premier. A Paris, Chez Michel Brunet, Grand'- Salle du Palais, au Mercure Galant, M. DCC XXIV.
- 182.** OEUVRES DE POTHIER ANNOTÉES ET MISES EN CORRÉLATION AVEC LE CODE CIVIL ET LA LÉGISLATION ACTUELLE PAR M. BUGNET. Traités des Successions, Donations testamentaries, Donations entre - vifs, Substitutions et des Propres. TOME HUITIÈME. PARIS, 1845.
- 183.** OROSZ Árpád: Öröklési jogunk az új Polgári Törvénykönyvben. In: Jogtudományi Közlöny, 2014/6.
- 184.** Országgyűlési napló - 2008. évi őszi ülészak. 2008. szeptember 16 (156. szám).
- 185.** Országgyűlési Napló - 2009. évi őszi ülészak. 2009. szeptember 21 (222. szám).
- 186.** Országgyűlési Napló - 2009. évi őszi ülészak. 2009. november 8 (240. szám).
- 187.** Országgyűlési Napló - 2012. évi őszi ülészak. 2012. szeptember 26 (222. szám).
- 188.** Országgyűlési Napló - 2013. évi tavaszi ülészak. 2013. február 11. (251. szám).
- 189.** Országgyűlési Napló - 2012. évi téli rendkívüli ülészak. 2012. december 17. (250. szám).
- 190.** Otto Gierke: Der Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuchs und das deutsche Recht. Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig, 1889.
- 191.** Öröklési jog. [A törvénytervezet szövege. 1. r.]. In: Jogtudományi Közlöny, 1880/41.
- 192.** Öröklési jog. [A törvénytervezet szövege. 2. r.]. In: Jogtudományi Közlöny, 1880/42.
- 193.** Öröklési jog, A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve - tervezet, 1959 (1960_HU_MNL_OL_XIX_E_1_c_10026_1960_0219_d) Letöltés helye: <http://impp.mhk.hu/document/view/id=15&page=1&keywords=>
- 194.** „Öröklés és végrendelet” című bizottsági zöld könyv. COM (2005) 65. Letöltés helye: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l16017.html>
- 195.** Összefoglaló tájékoztató a Polgári Törvénykönyv tervezetéről. Igazságügyminisztérium Törvényelőkészítő Főosztály. XIX-E-1-c-209d10026/1960 [V]. 1. o. Letöltés helye: <http://impp.mhk.hu/document/view/id=8&page=1&keywords=>

- 196.** P. SZATHMÁRY Károly (Szerk.): Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Tizenhatodik kötet. Pesti Könyvnyomda - Részvény- társaság, 1890.
- 197.** Palandt Bürgerliches Gesetzbuch. 63., neubearbeitete Auflage, Verlag C.H. Beck, München, 2004.
- 198.** Palandt Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen. 74. neubearbeitete Auflage, Verlag C.H. Beck, München, 2015.
- 199.** PALLÓSI Gizella - PETRIK Ferenc - SÓTH Lászlóné - SZOLCSÁNSZKY Vilmos: Az öröklés joga. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Rt.,_Budapest, 1996.
- 200.** PESTHY Pál: Magyarország Magánjogi Törvénykönyve. In: Pesti Napló, 1928/53.
- 201.** Peter STEIN: A római jog Európa történetében. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- 202.** Philipp Harras Ritter VON HARRASOWSKY (Hrsg.): Der Codex Theresianus und seine Umarbeitungen. I. Band. Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, Wien, 1883.
- 203.** Philipp NIERLICH - Valeska GROND: Erbrecht von A-Z. Verlag Österreich GmbH, Wien, 2011.
- 204.** PLOPU György: Szemelvények a m. kir. Kúria I. polgári szaktanácsának joggyakorlatából. Jogtudományi Közlöny, 1916/20.
- 205.** Polgári jog: Bevezető és záró rendelkezések, Az ember mint jogalany, Öröklési jog. Szerkesztő: WELLMANN György. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013.
- 206.** Polgári jogi kodifikációs kormánybizottság. A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Tervezet. Igazságügyminisztérium Törvényelőkészítő Főosztály. 1956. szeptember 30.
Letöltés helye: <http://impp.mhk.hu/document/view/id=46&page=1&keywords=>
- 207.** Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Im Auftrage des Reichs-Justizamts bearbeitet von Dr. Achilles, Dr. Gebhard, Dr. Spahn, Band I. Allgemeiner Theil und Recht der Schuldverhältnisse. Abschn. I, Abschn. II Tit. I. J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, Berlin 1897.
- 208.** Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Im Auftrage des Reichs-Justizamts bearbeitet von Dr. Achilles, Dr. Gebhard, Dr. Spahn, Band V. Erbrecht. J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, Berlin 1899.

- 209.** RANDA Antal: A magyar öröklési jog tervezete. (Készítette és az igazságügy-minisztériumban tartott értekezlet alapján átdolgozta dr. Teleszky István, igazságügy miniszteri államtitkár. Budapest, 1887.) In: Jogtudományi Közlöny, 1888/2.
- 210.** Ranulpho DE GLANVILLA: Tractatus de Legibus et Consuetudinibus regni Angliae. TEMPORE REGIS HENRICI SECUNDI COMPOSITUS. PROSTANT VENALES APUD J. White ET E. BROOKE, LONDINI, MDCCLXXX.
- 211.** RÁTH György: Az Országbirói Értekezlet a törvénykezés tárgyában. Pest, Landerer és Heckenast, 1861.
- 212.** Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. I. Stück. Ausgegeben und versendet am 10. Jänner 1910. Jahrgang 1914.
- 213.** Robert Joseph POTHIER: Coutumes des duché, bailliage et prévôté d'Orléans, et ressort d'iceux. Nouvelle édition. A PARIS, Chez DEBURE l'ainé, Libraire, Quai des Augustins, à l'Image de S. Paul. A Orléans Chez la Veuve ROUZEAU-MONTAUT Imprimeur du Roi, de S.A.S. Mgr. le Duc d'Orléans, de l'Evêché de l'Université & de la Ville, 1780.
- 214.** Romina SCHMITTER: Bin ich gleichberechtigt? Historischer Streifzug zu einem aktuellen Problem. 1. Auflage, Edition Falkenberg, Bremen, 2018.
- 215.** Rudolf WELSER: Der Erbrechts-Kommentar. §§ 531-824 ABGB. MANZ'sche Verlags-und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2019.
- 216.** RUSZOLY József: Európa jogtörténete. Püski Kiadó Kft., Budapest, 1996.
- 217.** SÁNDOR István: Szász-Schwarz Gusztáv munkássága. In: Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. XLVIII. (2011).
- 218.** SÁNDORFALVI PAP István: Hozzászólásaim a Magyar Magánjogi Törvénykönyv javaslatához a Magyar Jogászegyletben. In: Jogtudományi Közlöny, 1930/19.
- 219.** SCHUSTER Rudolf: Magánjogunk kodifikálása időszerű-e? In: Jogtudományi Közlöny, 1930/1.
- 220.** SCHWARZ Gusztáv: Codificationalis dolgozatok. Budapest, Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, 1902.
- 221.** SCHWARZ Gusztáv: Ujabb magánjogi fejtegetések. Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1901.
- 222.** SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászgyűlés évkönyve 1871. évre. Nyomatott Fanda és Frohna könyvnyomdájában, Pest, 1872.

223. SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászegyülés évkönyve 1872. évre. Nyomatott Fanda és Frohna könyvnyomdájában, Pest, 1872.
224. SIEGMUND Vilmos (Szerk.): A Magyar Jogászegyülés évkönyve 1879. évre. Légrády testvérek, Budapest, 1879.
225. SÓTH Lászlóné: Öröklés a családban. A törvényes öröklés és a köteles rész. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2005.
226. SUHAYDA János: A köteles rész. Székfoglaló értekezés. Olvastatott az 1864. november 21. tartott akad. ülésben. Nyomatott Emich Gusztáv, magyar akad. nyomdásznál, Pest, 1865.
227. Susanne FERRARI - Gundula Maria LIKAR-PEER (Hrsg.): Erbrecht. Ein Handbuch für die Praxis. Manzsche Verlags-und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2007.
228. System des österreichischen allgemeinen Privatrechts von Dr. Joseph Unger. Erster Band. Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, 1856.
229. System des österreichischen allgemeinen Privatrechts von Dr. Joseph Unger. Sechster Band. Das österreichische Erbrecht. Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, 1894.
230. SZÁSZY Béla: Magyarország Magánjogi Törvény Könyvéről. In: Nemzeti Ujság, 1929. december 17.
231. SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: A polgári törvénykönyv és a háború. In: Jogtudományi Közlöny, 1916/22.
232. Szemle. Belföld. Jogtudományi Közlöny, 1915/50.
233. SZENTKIRÁLYI Móric: Az ősiségről. In: Pesti Hirlap. 127. szám. Martius 20. 1842.
234. SZENTKIRÁLYI Móric: Ősiség. In: Pesti Hirlap. 23. szám. Tavaszelő 20. 1841.
235. SZENTKIRÁLYI Móric: Ősiség. In: Pesti Hirlap. 24. szám. Tavaszelő 24. 1841.
236. SZLADITS Károly: A Magánjogi Törvénykönyv javaslata. In: Jogtudományi Közlöny, 1928/6.
237. SZLADITS Károly: A magyar magánjog. Hatodik kötet. Öröklési jog. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1939.
238. SZLADITS Károly: A Magánjogi Törvénykönyv. In: Jogállam. Jog- és Államtudományi Szemle. 1931, XXX. évfolyam
239. SZLADITS Károly: Magánjogi törvénykönyv és birói gyakorlat. In: Polgári jog. 1929/8.

- 240.** SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. I. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1935.
- 241.** SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1935.
- 242.** SZOKOLAY István: Az új Osztrák Büntető Törvénykönyv magyarázata. Nyomatott Lukács Lászlónál, Pesten, 1852.
- 243.** T/7971. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről. Budapest, 2012. július. Előadó: Dr. Navracsics Tibor közigazgatási és igazságügyi miniszter, Jogtár, Wolters Kluwer, 2021.
- 244.** TAKÁCS Tibor: A francia magánjog fejlődésének története (Code Civil és előzményei) (PhD értekezés). Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2005.
- 245.** TELESZKY István: Az Általános Magánjogi Törvénykönyv tervezete. Öröklési jog. Budapesten, nyomatott a Magyar Királyi Egyetem Könyvnyomdájában, 1882.
- 246.** TELESZKY István: Az öröklési jog indokolásának bevezető része. In: Magyar igazságügy, 1885/6.
- 247.** TELESZKY István: Indokolás az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezetének az öröklési jogot tárgyzó ötödik részéhez. In: Jogtudományi Közlöny, 1880/44.
- 248.** TELESZKY István: Örökösödési jogunk törvényhozási szabályozásához. Franklin társulat nyomdája, Budapest, 1876.
- 249.** TELLER Miksa: A hitvestárs érdemlensége. In: Jogtudományi Közlöny, 1928/17.
- 250.** TELLER Miksa: A kitagadási okok lényeges kiterjesztése a Mjtj.-ban. In: Jogtudományi Közlöny, 1929/2.
- 251.** Tervezet az Országgyűlés elnöki irodája által rendelkezésre bocsátandó 2000 db. Polgári Törvénykönyv-javaslat szétosztására.
Letöltés helye: <http://impp.mhk.hu/document/view/id=3&page=1&keywords=>
- 252.** TÉRFY Gyula (szerk.): Grill-féle új döntvénytár. XVII. kötet. 1916-1924. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1927.
- 253.** The First Part of the Institutes of the Lawes of England. Or, a Commentarie upon Littleton, not the name of a Lawyer onely, but of the Law it selfe, London, Printed for the Societe of Stationers, 1628.

- 254.** The Fourth Part of the Institutes Of the Laws of England: Concerning The Jurisdiction of Courts. London, Printed by M. Flesher, for W. Lee, and D. Pakeman, 1644.
- 255.** The Second Part of the Institutes of the Lawes of England. Containing The Exposition of Many Ancient, and other Statutes; whereof you may see the particulars in a Table following, London, Printed by M. Flesher and R. Young for E. D. M., W. L. and D. P., 1642.
- 256.** The Third Part of the Institutes Of the Laws of England: Concerning High Treason, and other Pleas of the Crown, and Criminall causes, London, Printed by M. Flesher, for W. Lee and D. Pakeman, 1644.
- 257.** The Law's Disposal of a Person's Estate who Dies Without Will Or Testament. To which is added, the disposal of a person's estate by will and testament. With an explanation of the mortmain act. By Peter Lovell, Gent. The Eleventh Edition, with numerous Additions, by Niel Gow, of Lincoln's-Inn, Esq. Barrister at law. Printed For R. Pheney, Charles Hunter, J. and W. T. Clarke, and H. Butterworth, London, 1823.
- 258.** The monthly law magazine and Political Review. Vol. I. February to May. LONDON: PUBLISHED BY A. MAXWELL, BELL YARD, Law Bookseller to His Late Majesty; AND MILLIKEN AND SON, DUBLIN, MDCCCXXXVIII.
- 259.** Theodor MOTLOCH: Artikel "A. Landesordnungen (geschichtlich) und Landhandfesten: I. Österreichische Ländergruppe." in: Staatslexikon für die österreichischen Länder III (1907) 331-357 :: Digitale Edition Heino Speer 2012 [Version 04.05.2015] Letöltés helye: http://repertorium.at/sl/motloch_1907_landesordnungen.html#T.2.5
- 260.** Tilman REPGEN: Die soziale Aufgabe des Privatrechts. Eine Grundfrage in Wissenschaft und Kodifikation am Ende des 19. Jahrhunderts. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 2001.
- 261.** TIMON Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére. Ötödik bővített kiadás. Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1917.
- 262.** TOMCSÁNYI Mór: A törvényes osztályrész jogintézménye. In: Törvénytudományi csarnok, Negyedik évfolyam, 19. szám, 1862. mártius 7.

- 263.** TÓTH Lajos: A szent korona öröklésének kérdéséhez. In: Királyi közjegyzők közlönye, 1933/7.
- 264.** TÓTH Lajos felszólalása az országgyűlés felsőházának 98. ülésén, 1931. évi május hó 30-án. In: Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés felsőházának naplója. VI. kötet. Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, 1931.
- 265.** TÓTH Lőrincz: Örökösödés az Ausztriai Általános Polgári Törvénykönyv szerint. Pesten, 1854, Heckenast Gusztáv sajátja.
- 266.** Törvényjavaslat az öröklési jogról. - A képviselőház igazságügyi bizottságának szövegezése szerint. - In: Jogtudományi Közlöny, 1888, 17. szám melléklete
- 267.** Törvénytörvény. Pesti Napló, 1916/45.
- 268.** Törvénytörvényi csarnok. Jókai Mór hagyatéka. In: Budapesti Hírlap, 1904/327. szám
- 269.** Törvénytörvényi csarnok. Magyar jogtudós előadása Lipcsében. Budapesti Hírlap, 1917/265.
- 270.** Tókey Balázs: A Ptk. bizalmi vagyonkezelési szabályainak 2017-es módosításáról. Polgári Jog. 2018/1. – Tanulmány, [26], Jogtár, Wolters Kluwer (megtekintés ideje: 2023. május 1.)
- 271.** Ursula FLOBMANN: Österreichische Privatrechtsgeschichte. Sechste, aktualisierte Auflage. SpringerWienNewYork, 2008.
- 272.** Ügyvédek lapja. 1900/25. Jogesetek. A Magyar Királyi Curia, a királyi táblák és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Melléklet az „Ügyvédek Lapja” 25. számához
- 273.** Ügyvédek lapja. 1901/15. Jogesetek. A Magyar Királyi Curia, a királyi táblák és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Melléklet az „Ügyvédek Lapja” 15. számához
- 274.** Ügyvédek lapja. 1901/46. Jogesetek. A Magyar Királyi Curia, a királyi táblák és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Melléklet az „Ügyvédek Lapja” 46. számához
- 275.** VADÁSZ Lajos (szerk.): Magánjogi törvénykönyvünk és élő tételes jogunk. II. kötet. Kötelmi és öröklési jog. II. rész. Öröklési jog. Attila-nyomda R.T. Budapest, 1930.
- 276.** VASDÉNYEY Géza: A magyar örökösödési törvénytervezet érdemtelenégi és kitagadási eseteiről. In: Jogtudományi Közlöny, 1885/10.

- 277.** Verbőczy István Hármaskönyve. Az MDXVII-ki eredeti kiadásra ügyelve magyarul kiadta a Magyar Tudományos Akadémia. Második kiadás. Pest, MDCCCLXIV, Eggenberger Ferdinánd akad. könyvkereskedése
- 278.** Végrendelet tétele a Ptk. javaslata szerint. Vita a Magyar Jogászegylet magánjogi bizottságában. In: Királyi Közjegyzők Közlönye. 1916/4-5.
- 279.** VÉKÁS Lajos: Bíráló és jobbító észrevételek az új Ptk. Törvényjavaslatához (a zárószavazás előtt). In: Magyar Jog, 2013/1.
- 280.** VÉKÁS Lajos: Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban. In: Magyar Jog, 2013/5.
- 281.** VÉKÁS Lajos (Szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008.
- 282.** VÉKÁS Lajos (Szerk.): Új Polgári Törvénykönyv Szerkesztőbizottsági Javaslat 2011. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2011.
- 283.** VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter (Szerk.): Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslata magyarázatokkal. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2012.
- 284.** VÉKÁS Lajos: Magyar polgári jog - Öröklési jog. Eötvös József Könyvkiadó Bt., 2010.
- 285.** Vélemény a magyar örökjogi törvényjavaslatról. Dernburg Henrik berlini egyetemi tanártól. In: Jogtudományi Közlöny, 1888/6.
- 286.** VILÁGHY Miklós: Az új szakasz és a törvényalkotás elvi kérdései. In: SZABÓ Imre (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának közleményei. V. kötet 1-4. szám. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1954.
- 287.** WEINMANN Fülöp: A köteles rész a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete szerint. In: Jogtudományi Közlöny, 1900/46.
- 288.** WEINMANN Fülöp: Észrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének az öröklési jogot tárgyzó részére. In: Jogtudományi Közlöny, 1882/39.
- 289.** WEISS Emilia: A magyar polgári jogi szabályok felülvizsgálata, különös tekintettel az öröklési jogra. In: Közjegyzők Közlönye, 2001/1.
- 290.** WEISS Emilia: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója. Polgári Jogi Kodifikáció. 2001/6.
- 291.** WENZEL Gusztáv: A magyar magánjog rendszere. Harmadik kiadás. Első kötet.

- Nyomatott a Magyar Királyiegyetemi Könyvnyomdában, Budapest, 1885.
- 292.** WENZEL Gusztáv: Az 1848. előtti magyar magánjog tekintettel újabb átalakítására. Nyomatott a Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomdában, Budapest, 1885.
- 293.** WENZEL Gusztáv (Szerk.): Árpádkori új okmánytár. Codex diplom. Arpadianus continuatus. Első kötet. 1001-1235., Eggenberger Ferdinand akadémiai, úgy Geibel, Hartleben, Kilián egyetemia, Lampel, Lauffer és Stolp, Osterlamm, Pfeifer, Ráth pesti, Haas bécsi könyvárusoknál, Pest, 1860.
- 294.** WENZEL Gusztáv (Szerk.): Árpádkori új okmánytár. Codex diplom. Arpadianus continuatus. Hatodik kötet. (A második folyam első kötete). 890-1235., Eggenberger Ferdinánd m. akadémiai könyvárusnál, Pest, 1867.
- 295.** WENZEL Gusztáv: Az Ausztriai Általános Polgári Törvénykönyv magyarázata, Magyar-, Horvát-, Tótország, a Szerbvajdaság és a Temesi Bánság viszonyaira alkalmazva. Pesten, Geibel Armin sajátja, 1854.
- 296.** Werbőczy és a Hármaskönyv. Dr. Illés József egyetemi nyilv. rendes tanár előadása a Magyar Jogászegylet teljes ülésén 1942. március 21-én. Magyar Jogászegylet könyvtára. 22. Magyar Jogászegylet kiadása, Budapest.
- 297.** WERBŐCZY ISTVÁN HÁRMASKÖNYVE. A M. Tud. Akadémia által gondozott harmadik kiadás. Az eredetinek 1517-iki első kiadása után fordították, -jogi műszótárral és részletes tárgymutatóval ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1894.
- 298.** Werner OGRIS: Das erste Face-Lifting. Die drei Teilnovellen 1914, 1915, 1916. In: Jusalumni Magazin, 2011/1.
- 299.** Wilhelm BRAUNEDER: Der Einfluss des ALR auf das ABGB. In: Festschrift 200 Jahre ABGB. Band I. Herausgegeben von Univ.-Prof. Dr. Constanze Fischer-Czermak - Sektionschef i. R. Hon.-Prof. Dr. Gerhard Hopf - Sektionschef Hon.-Prof. Dr. Georg Kathrein - Univ.-Prof. Dr. Martin Schauer, Manzsche Verlags-und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2011.
- 300.** Wilhelm BRAUNEDER: Közép-Európa újabb magánjogtörténete Ausztria példáján (1900-ig). Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1995.
- 301.** XV. törvény-czikk. Az ősiség eltörléséről. 1.§. In: Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. Budapest, Franklin - társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, 1896.

- 302.** ZLINSZKY Imre: A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire. Harmadik kiadás. Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1888.
- 303.** ZLINSZKY Imre: A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire. Hetedik kiadás. Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1899.
- 304.** ZLINSZKY Imre: A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés. Az Athenaeum R. Társulat kiadása, Budapest, 1877.
- 305.** ZOLTÁN József: A Magánjogi Törvénykönyv Javaslatainak felszívódása a bírói gyakorlatba. In: Jogállam. Jog- és Államtudományi Szemle. 4-6. Füzet, 1933. Április-Május-Június, XXXII. évfolyam
- 306.** ZSÖGÖD Benő: A hetedik jogászgyűlés tárgyalásai. In: Magyar Igazságügy, Kiadja Zilahy Sámuel, 1879, 12-5.
- 307.** ZSÖGÖD Benő: A köteles rész. In: Magyar Igazságügy, 1880/1
- 308.** ZSÖGÖD Benő: Az örökjogi törvényjavaslat. III. In: Nemzet, 1887. április 3., 1650. szám, Melléklet.
- 309.** ZSÖGÖD Benő: Kiskorúak utáni törvényes öröklésről. In: Magyar Igazságügy, 1879/4.
- 310.** ZSÖGÖD Benő: Magánjogi tanulmányok, tervezetek és kisebb dolgozatok főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből. Első kötet. Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadása, 1901.
- 311.** ZSÖGÖD Benő: Magánjogi tanulmányok tervezetek és kisebb dolgozatok főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből. Második kötet. Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadás, 1901.
- 312.** ZSÖGÖD Benő: Öröklött s szerzett vagyon. In: Magyar Igazságügy, 1877/4.
- 313.** ZSÖGÖD Benő: Öröklött s szerzett vagyon. In: Magyar Igazságügy, 1879/6.
- 314.** ZSÖGÖD Benő: Öröklött s szerzett vagyon. Tanulmány újabb irodalmunkból. Függelékkel a kiskorúak utáni törvényes öröklésről. II. változatlan kiadás. Politzer Zsigmond kiadása, Budapest, 1897.
- 315.** ZSÖGÖD Benő: Törvénytervezet a törvényes örökösödésről. In: Magyar Igazságügy, 1885/5.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ SAJÁT KÖZLEMÉNYEK

1. The national register of wills from theoretical and practical side (Doktoranduszok Fóruma kari szekciókiadvány, 2016.)
2. Az európai öröklési bizonyítvány, mint határon átnyúló öröklési jogérvényesítési eszköz (Doktoranduszok Fóruma kari szekciókiadvány, 2017.)
3. Living Will in Practice (Doktoranduszok Fóruma kari szekciókiadvány 2018.)
4. A kötelesrész, mint az örökhagyó szabad rendelkezési jogának alkotmányos korlátja (Közjegyzők közlönye, 2018/2.)
5. Bejegyzések a Végrendeletek Országos Nyilvántartásába [Wolters Kluwer Kft. által üzemeltetett Jogászvilág szakmai portál (2019.03.07.)
<https://jogaszvilag.hu/szakma/bejegyzesek-a-vegrendeletek-orszagos-nyilvantartasaba/>]
6. Néhány gyakorlati gondolat az élő végrendeletről [Wolters Kluwer Kft. által üzemeltetett Jogászvilág szakmai portál (2019.03.12.),
<https://jogaszvilag.hu/szakma/nehany-gyakorlati-gondolat-az-elo-vegrendeletrol/>]
7. Erkölcstelen és hálátlan örökösök kitagadása [Wolters Kluwer Kft. által üzemeltetett Jogászvilág szakmai portál (2019.04.25.), <https://jogaszvilag.hu/szakma/erkolcstelen-es-halatlan-orokosok-kitagadasa/>]
8. Leszármazók kitagadása a kötelesrészből Németországban (Miskolci Jogtudó, 2019/1., 2019. április 24.)
9. Az egységes öröklési jog fejlődése és kitagadás a kötelesrészből Ausztriában a polgári törvénykönyv hatályba lépéséig [Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, 2019/1.]
10. A kitagadás jogintézményének történeti fejlődése Magyarországon az első Polgári Törvénykönyv hatályba lépéséig (XVI. Debreceni Doktorandusz Konferencia konferenciakötete, 2019.)
11. A közjegyző és a házastársi közös végrendelet [Wolters Kluwer Kft. által üzemeltetett Jogászvilág szakmai portál (2020.01.15.)
<https://jogaszvilag.hu/szakma/a-kozjegyzo-es-a-hazastarsi-kozos-vegrendelet/>]
12. Magyar öröklési jog az októberi diploma után – 1. rész [Wolters Kluwer Kft. által üzemeltetett Jogászvilág szakmai portál (2020.06.17.)
<https://jogaszvilag.hu/szakma/magyar-oroklesi-jog-az-oktoberi-diploma-utan/>]

13. Magyar öröklési jog az októberi diploma után – 2. rész [Wolters Kluwer Kft. által üzemeltetett Jogászvilág szakmai portál (2020.06.24.) <https://jogaszvilag.hu/szakma/magyar-oroklesi-jog-az-oktoberi-diploma-utan-2-resz/>]
14. Magyar öröklési jog az októberi diploma után – 3. rész [Wolters Kluwer Kft. által üzemeltetett Jogászvilág szakmai portál (2020. 07.01.), <https://jogaszvilag.hu/szakma/magyar-oroklesi-jog-az-oktoberi-diploma-utan-3-resz/>]
15. Magyar öröklési jog az októberi diploma után – 4. rész [Wolters Kluwer Kft. által üzemeltetett Jogászvilág szakmai portál (2020.07.08.) <https://jogaszvilag.hu/szakma/magyar-oroklesi-jog-az-oktoberi-diploma-utan-4-resz/>]
16. Magyar öröklési jog az októberi diploma után – 5. rész [Wolters Kluwer Kft. által üzemeltetett Jogászvilág szakmai portál (2020.07.15.) <https://jogaszvilag.hu/a-jovo-jogasza/magyar-oroklesi-jog-az-oktoberi-diploma-utan-5-resz/>]
17. Historical aspects of spouses' wills documented in the same deed (Doktoranduszok Fóruma kari szekciókiadvány, 2019.)
18. Some theoretical and practical questions about the joint wills (Doktoranduszok Fóruma kari szekciókiadvány, 2020.)
19. A magánjog egységesítésének korai kezdetei és az öröklés szabályozásának fejlődése a francia ancien régime időszakában [Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, 2019/2]
20. Deprivation of the reserved portions in France from the entry into force of the unified civil code till our present [Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, 2020/1. 51-67.]
21. Legislature concerning the entitlement to reserved portion in Teleszky István's draft law [Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, 2020/2.]
22. The development of the reasons for disinheriting from the reserved portions in Austria since the early days of the civil code (Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Kiadványai, 2020.)
23. Szülők és házastársak kitagadása a kötelesrészből Németországban (Miskolci Jogtudó, 2019/2., <https://jogtudo.uni-miskolc.hu/lapszamok/455/MISKOLCI-JOGTUDO---20192--szam>)

24. Öröklési jogi modell az Egyesült Királyságban – a kötelesrész fejlődése a XX. század első feléig (Miskolci Jogtudó, 2020/1., <https://jogtudo.uni-miskolc.hu/lapszamok/604/MISKOLCI-JOGTUDO---20201--szam>)
25. The settlement of the freedom of disposition of property upon death in Hungary before the introduction of the law of entail (ius aviticum) and following its proclamation (Miskolci Jogtudó, 2020/2. <https://jogtudo.uni-miskolc.hu/lapszamok/758/MISKOLCI-JOGTUDO---20202--szam>)
26. The codification of Hungarian private law on the turn of the 20th century: the first text of the Szászy-Schwarz Gusztáv inheritance law draft (Országos Doktorandusz Konferencia kiadványa, 2020.)
27. Teleszky István öröklési jogi törvénytervezete, különös figyelemmel a törvényes öröklés rendezésére (Miskolci Jogi Szemle, 2021/1., https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/14853/8_makacsadrienn.pdf)
28. Az érdemtelenség és a kitagadás jogintézményeinek rendezése Magyarországon a XX. század elején [Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, 2021/1.]
29. The effect of the abolition of the entail system (ius aviticum) and the entry into force of the Austrian Civil Code on the testamentary freedom in Hungary (Miskolci Jogtudó, 2021/1., https://jogtudo.uni-miskolc.hu/files/14418/6_Mak%C3%A1csA_MJ2021iss1art6.pdf)

SZERZŐSÉGI NYILATKOZAT

Alulírott dr. Makács Adrienn büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy a doktori fokozat megszerzése céljából benyújtott doktori értekezésem kizárólag saját, önálló munkám. A benne található, másoktól származó, nyilvánosságra hozott vagy közzé tett gondolatok és adatok eredeti leőhelyét a hivatkozásokban (lábjegyzetekben), az irodalomjegyzékben, illetve a felhasznált források között hiánytalanul feltüntettem. Kijelentem továbbá, hogy a benyújtott doktori értekezéssel azonos tartalmú értekezést más egyetemen nem nyújtottam be tudományos fokozat megszerzése céljából.

Miskolc, 2023. május 22.

dr. Makács Adrienn